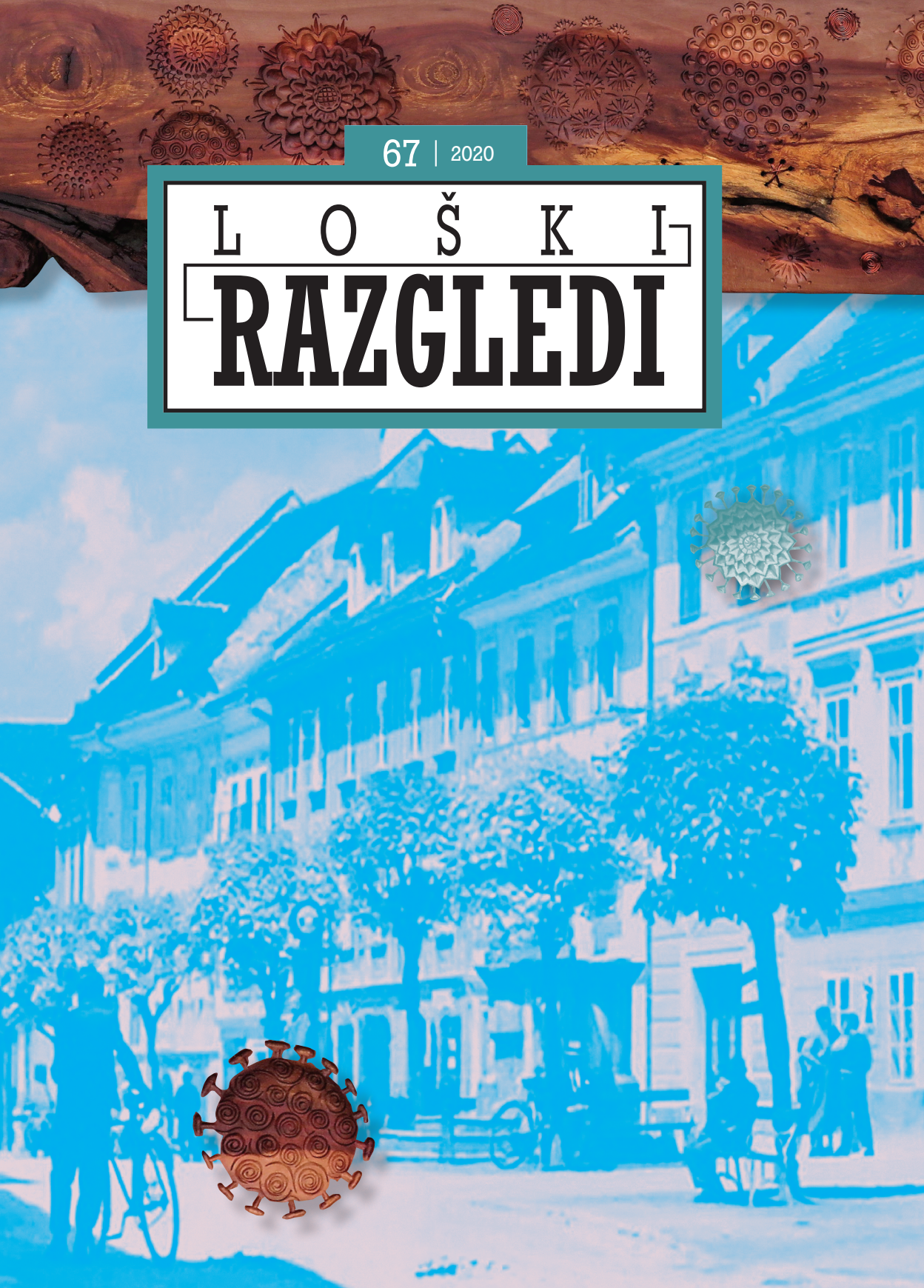

67 | 2020

L O Š K I RAZGLEDI

Loški razgledi

MUZEJSKO DRUŠTVO ŠKOFJA LOKA

LOŠKI RAZGLEDI 67

LOŠKI RAZGLEDI

67 – 2020

Uredila:

Marija Lebar

Uredniški odbor:

Mojca Ferle

dr. Matevž Košir

Marija Lebar (glavna urednica)

Judita Šega

dr. France Štukl

dr. Luka Vidmar

Ivo Vraničar

Za vsebino člankov odgovarjajo avtorji.

Redakcija zaključena maja 2021.

Jezikovni pregled:

mag. Alenka Klemenc

Prevodi:

Martin Cregeen (angleščina)

Katja Uršič (nemščina)

Oblikovanje in priprava za tisk:

Studio Grad Škofja Loka

Oblikovanje naslovnice Nives Lunder

Tisk:

Tiskarna Nonparel d.o.o., Škofja Loka

Izdalo in založilo:

Muzejsko društvo Škofja Loka

zanj Helena Janežič, predsednica

www.mdloka.si

Naklada:

600 izvodov

Izdajo Loških razgledov je finančno podprla Občina Škofja Loka.

ISSN 0459-8210

Spoštovane bralke, dragi bralci Loških razgledov!

Za nami je posebno leto, leto preizkušenj in sprememb, leto dvomov, vprašanj brez odgovorov, leto spopada med solidarnostjo in sebičnostjo, leto trpljenja in upanja, razmisleka, kaj je v življenju resnično pomembno. Svet je bil (in je še) razpet med dve sili: ena je naravni zakon, po katerem zmaga močnejši, druga je etični zakon humanizma, po katerem je človeštvo močno toliko, kolikor je močan njegov najšibkejši člen. Smo znali, bomo zmogli močnejši nuditi pomoč šibkejšim, bomo znali biti sočutni, bomo kot posamezniki, kot družba zaradi nesreče, ki jo doživljamo, postali boljši? Kakšna bo normalnost, v katero se bomo vrnil? Bomo znali okrepiti medsebojne vezi? Ne vemo. Bo, kot si želi Ludvik Kaluža: *Maske bomo sneli, / dihati spet prosto smeli, / polni čas si zase vzeli!*

V takšni atmosferi, kakofoniji zamisli, dejanj, je nastajala nova številka *Loških razgledov*, ki je zdaj tu, pred vami. In prav pandemiji koronavirusa, ki je naša življenja obrnila na glavo, smo namenili prvi sklop prispevkov v našem zborniku. Osem jih je in različni so. V imenu NIJZ, Območne enote Kranj, so prispevek, v katerem opisujejo, kako je epidemija COVID-19 zaznamovala Slovenijo, Gorenjsko in še posebej naše Škofjeloško, pripravile Kristina Zadravec, Kristina Orožen in Irena Grmek Košnik. O epidemiji in virusu, ki ga bomo sprejeli kot del življenja, razmišlja Bojana Beović, da je COVID-19 kuga 21. stol. pa trdi Pavel Poredoš. Tine Radinja, škofjeloški župan, razkriva, kako je epidemija spremenila delovanje Občine Škofja Loka in življenje v njej. Judita Šega piše o koleri – bolezn, ki je veljala za kugo 19. stoletja in je usodno zaznamovala evropski prostor, kjer je do takrat sploh niso poznali. Da je koronavirus vplival tudi na jezik, potrdi v svojem prispevku Domen Krvina, kakšne sledove pa so pustile kužne bolezni iz preteklosti v likovni umetnosti, nam oriše Jure Ferlan.

V nadaljevanju je mogoče prebrati članke z najrazličnejših področij – kakorkoli povezane s Škofjo Loko in Škofjeločani –, ki jih je napisalo 40 avtorjev, razdeljene v sklope, ki jih poznamo iz prejšnjih števil razgledov. Ne spreglejte jih, saj so kvalitetni in zanimivi, ponujajo razmislek o preteklosti in so smernice za prihodnost.

Preden zaželim *Loškim razgledom* srečno v življenje, še zahvala članom uredniškega odbora, ki so pomagali, da je ta naša publikacija takšna, kot jo imamo radi. Članom Heleni Janežič, Ivici Krek in mag. Tonetu Koširju, ki so doslej soustvarjali *Loške razglede*, se iskreno zahvaljujem za vse, novim članom Mojci Ferle, dr. Luku Vidmarju in Ivu Vraničarju pa želim, da bi s svojim znanjem obogatili prihodnje številke tega domoznanskega zbornika.

Loški razgledi torej začenjajo svojo pot med vas, najдите tudi vi pot do njih. Naj bodo del vašega življenja, pa naj bo za dan, teden, mesec ali več. Vesela sem, da jih lahko delim z vami.

Marija Lebar, urednica

Vsebina / Contents

<i>Marija Lebar</i>	Uvodne misli <i>Foreword</i>	5
Epidemija COVID-19 Epidemia COVID-19		13
<i>Irena Grmek Košnik</i> <i>Kristina Orožen</i> <i>Kristina Zadravec</i>	Epidemija COVID-19 na Gorenjskem v letu 2020 <i>COVID-19 epidemic in Gorenjska</i> <i>in 2020</i>	15
<i>Bojana Beović</i>	Virus bomo sprejeli kot del življenja <i>We will accept the virus as part</i> <i>of life</i>	25
<i>Pavel Poredoš</i>	COVID-19 – kuga 21. stoletja <i>COVID-19 – the plague of the</i> <i>21st century</i>	29
<i>Tine Radinja</i>	Pandemija je naša življenja obrnila na glavo <i>The pandemic turned our lives</i> <i>upside down</i>	33
<i>Domen Krvina</i>	<i>Sprotni slovar slovenskega jezika,</i> novejše besedje in koronabesedje v letu 2020 Current dictionary of the Slovene language, <i>new vocabulary and corona-</i> <i>vocabulary in 2020</i>	39
<i>Judita Šega</i>	Kolera pred vrati Škofje Loke (1886–1910) <i>Cholera at the gates of Škofja Loka</i> (1886–1910)	51
<i>Jure Ferlan</i>	Kužna znamenja na Škofjeloškem <i>Plague shrines in the</i> <i>Škofja Loka region</i>	67

<i>Ludvik Kaluža</i>	<i>Kronano zlo</i> Crowned evil	78
Razgledi Views		79
<i>Janez Kopach</i>	Občine na območju Loškega gospostva do konca 2. svetovne vojne <i>Ortsgemeinden im Gebiet der Grund-</i> <i>herrschaft Lack bis zum Ende des 2.</i> <i>Weltkriegs</i>	81
<i>Miha Markelj</i> <i>Andrew D. Hoffman</i>	Soriški narečni govor/ <i>Zarzer(ische)</i> <i>Mundart (nem.)</i> <i>Sorica dialect/Zarzer (ische) Mundart</i> <i>(German)</i>	131
<i>Alojz Demšar</i> <i>Petra Leben Seljak</i>	Nova spoznanja o kolonizaciji sveta pod Ratitovcem <i>New insights into the colonization</i> <i>of the area below Ratitovec</i>	149
<i>France Štukl</i>	Poglavja iz financiranja (staro)loške prafare <i>Die Finanzierung der Urgemeinde</i> <i>(Stara) Loka – einige Kapitel</i>	167
<i>Jana Hafner</i>	Od razpusta orlov do Sportnega kluba Sora v Škofji Loki (1929–1936) <i>Von der Auflösung der Orli bis zur</i> <i>Entstehung des Sportklubs Sora in</i> <i>Škofja Loka (1929–1936)</i>	193
<i>Franc Križnar</i>	Uglasbena literarna poetika Cvetka Golarja (1879–1965) in njegovega sina Manka (1911–1988) <i>The musical literary poetics of Cvetko</i> <i>Golar (1879–1965)</i> <i>and his son Manko (1911–1988)</i>	219

<i>Bojan Kofler</i>	Šilavci (<i>Bembidion</i>) v okolici Škofje Loke, Železnikov in Žirov <i>Genus Bembidion in the vicinity of Škofja Loka, Železniki and Žiri</i>	237
<i>Matija Križnar</i> <i>France Stare</i>	Zanimivi in redki ostanki triasnih rinholitov iz Crngroba <i>Interesting and rare Triassic rhyncholites from Crngrob</i>	251
Leposlovje <i>Literature</i>		259
<i>Agata Trojar</i> <i>Branko Završan</i> <i>Boštjan Soklič</i>	<i>Druga koža</i> Obrazi Igorja Žužka Second skin <i>Faces of Igor Žužek</i>	261
Občina in občinski nagrajenci <i>The municipality and municipal award winners</i>		269
<i>Jernej Tavčar</i>	V letu podgane – Annus horribilis 2020 <i>In the year of the rat – Annus horribilis 2020</i>	271
<i>Sabina Gabrijel</i>	Priznanja Občine Škofja Loka za leto 2020 <i>Awards of the Municipality of Škofja Loka for 2020</i>	286
<i>Damjana Peternelj</i>	Občina Gorenja vas - Poljane v letu 2020 <i>The Municipality of Gorenja vas - Poljane in 2020</i>	296
<i>Damjana Peternelj</i>	Priznanja Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2020 <i>Awards of the Municipality of Gorenja vas - Poljane for 2020</i>	304

Gradivo in spomini 309
Material and memoirs

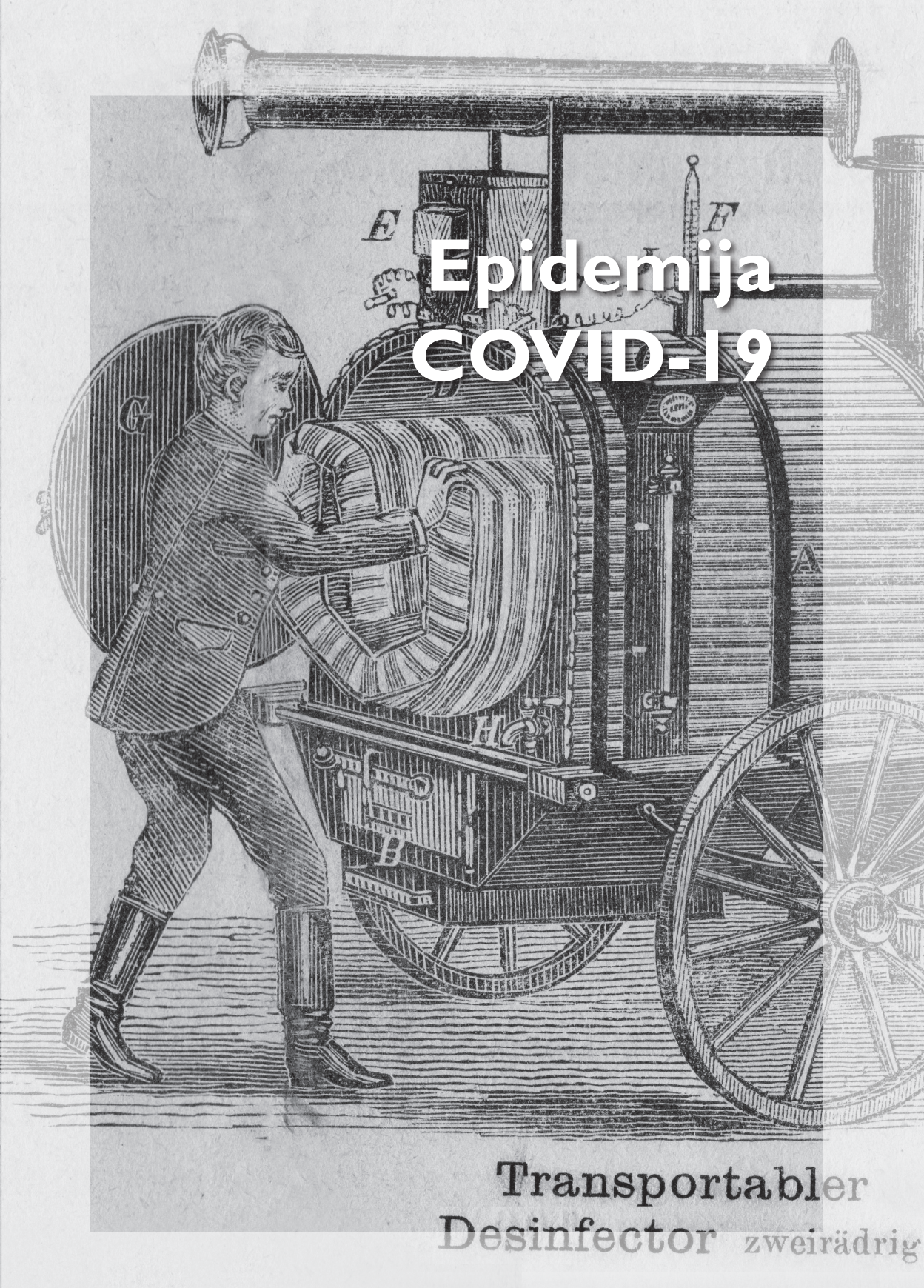
<i>Franci Feltrin</i>	Moji spomini in vtisi na Poljče, 9. 10. 1990 <i>My memories and impressions of Poljče</i>	311
<i>Saša Nabergoj</i>	Loški muzej Škofja Loka: sodobni muzej 21. stoletja <i>Loka Museum Škofja Loka: a contemporary museum of the 21st century</i>	319
<i>Snežana Sotlar</i>	Virtualni sprehod po kranjskem prezbiteriju v cerkvi svetega Janeza Krstnika na Suhi pri Škofji Loki <i>A virtual stroll through a Carniolan presbytery</i>	329
<i>Nina Arnuš</i> <i>Mihaela Bračko</i>	Dr. Marija Bračko v Aleji zaslužnih Ločanov <i>Dr. Marija Bračko in the Alley of Worthy Loka Citizens</i>	333
<i>Judita Šega</i>	Nataša Budna Kodrič – dobitnica Aškerčevega priznanja za leto 2020 <i>Nataša Budna Kodrič – Recipient of the Aškerc Award for 2020</i>	338
<i>Saša Bogataj Suljanović</i>	Nastja Tomat – Psihologija kot znanost v pomoč izzivom prihodnosti <i>Nastja Tomat – Psychology as a science for facing future challenges</i>	341
<i>Janez Cerkvenik</i>	Spomini na leto 1920 <i>Memoirs of 1920</i>	346
<i>Alojz Demšar</i>	Muzejsko društvo Žiri – prvih 50 let <i>Žiri Museum Society – first 50 years</i>	354

<i>Miha Naglič</i>	Razgledi z loškega juga Ob 40-letnici <i>Žirovskega občasnika</i> <i>Views from the south of Loka</i> <i>On the 40th anniversary</i> of <i>Žirovski občasnik</i>	360
<i>Tine Radinja</i>	Dr. Aleksandra Kornhauser Frazer (1926–2020) <i>Dr. Aleksandra Kornhauser Frazer</i> (1926–2020)	364
<i>Alojzij Pavel Florjančič</i>	Tonetu Mlakarju v spomin (1921–2020) <i>In memory of Tone Mlakar</i> (1921–2020)	367
<i>Urška Omejc</i>	Štefanija - Štefka Križnar (1937–2020) <i>Štefanija - Štefka Križnar</i> (1937–2020)	370
<i>Viktor Zadnik</i>	Stane Pečar (1928–2020) <i>Stane Pečar (1928–2020)</i>	376
<i>Ludvik Kaluža</i>	Igor Žužek (1960–2020) <i>Igor Žužek (1960–2020)</i>	380
<i>Zvonka Zupanič Slavec</i> <i>Janez Justin</i> <i>Boštjan Soklič</i>	Edi Sever (1943–2020) <i>Edi Sever (1943–2020)</i>	384
<i>Ludvik Kaluža</i>	Jurij Simonič (1955–2020) <i>Jurij Simonič (1955–2020)</i>	388
Delovanje Muzejskega društva Škofja Loka <i>Activities of the Škofja Loka Museum Society</i>		391
<i>Uredništvo</i> <i>Editorial Board</i>	Zbor članov Muzejskega društva Škofja Loka za leto 2019 <i>Meeting of members of</i> <i>the Škofja Loka Museum Society</i>	393

<i>Aleksander Igličar</i>	Blaznikovi večeri in druge prireditve v letu 2020 <i>Blaznik evenings and other events in 2020</i>	402
<i>Štefan Kržišnik</i>	S čim pa naj se ukvarjamo, če ne s (polpreteklo) zgodovino? <i>With what should we deal if not with (semi-past) history?</i>	405
<i>Ambrož Demšar</i>	<i>Tole moram povedat'</i> 3. Nagradni natečaj za mlade This I must say <i>3rd Prize competition for youth</i>	419
<i>Helena Janežič</i>	Knjižne novosti Muzejskega društva Škofja Loka <i>Book novelties of the Škofja Loka Museum Society</i>	431
Predstavitve knjig in kronika <i>Presentation of books and the chronicle</i>		435
<i>Valentin Bogataj</i>	<i>Gorenjevaško in Hotaveljsko skozi čas</i> Gorenjevaško and Hotaveljsko through time	437
<i>Anton Bogataj</i>	<i>Pošten bodi in delaj</i> Be honest and work	441
<i>Danijela Dolinar</i>	Knjižne novosti v domoznanski zbirki škofjeloške knjižnice <i>Book novelties in the ethnographic collection of the Škofja Loka library</i>	445
<i>Franc Podnar</i>	Kronika občin Škofja Loka in Gorenja vas - Poljane (od 1. januarja do 31. decembra 2020) <i>Chronicle of the municipalities of Škofja Loka and Gorenja vas – Poljane (from 1 January to 31 December 2020)</i>	451

<i>Uredništvo</i>	Avtorji prispevkov 2020	459
<i>Editorial Board</i>	<i>Authors of contributions 2020</i>	

<i>Uredništvo</i>	Nakup knjig in <i>Loških razgledov</i>	463
<i>Editorial Board</i>	<i>Purchase of books and Loški razgledi</i>	

Epidemija COVID-19

Transportabler
Desinfector zweirädrig

Na prejšnji strani:

Razkužilni aparat dunajske firme W. E. Thursfield v premični obliki, 1887.

(hrani: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki)

Epidemija COVID-19 na Gorenjskem v letu 2020

Izvleček

Decembra 2019 je na Kitajskem izbruhnila nova infekcijska bolezen COVID-19. Okužba z novim koronavirusom, imenovanim SARS-CoV-2, se je hitro širila in povzročila globalno pandemijo. Prispevek opisuje, kako je epidemija COVID-19 zaznamovala Slovenijo, Gorenjsko in še posebej Upravno enoto Škofja Loka. Gorenjska je bila v začetku drugega vala epidemije vodilna med statističnimi regijami po številu novih potrjenih primerov. Vse to je od pristojnih zahtevalo hitro in učinkovito ukrepanje za omejevanje širjenja okužb.

Ključne besede: epidemija, COVID-19, Gorenjska, ukrepi, rdeča cona, dom starejših.

Prazen Mestni trg v Škofji Loki, 7. april 2020. (foto: Biljana Ristić)

Abstract

COVID-19 epidemic in Gorenjska in 2020

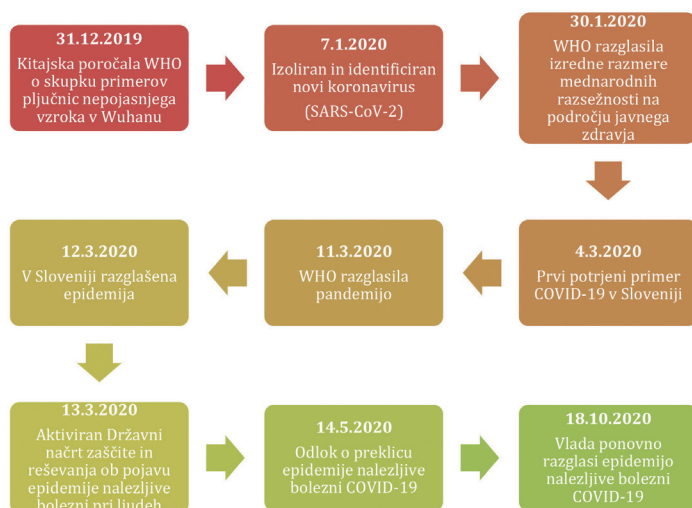
In December 2019, a new infectious disease, COVID-19, broke out in China. Infection with the new coronavirus, called SARS-CoV-2, spread rapidly and caused a global pandemic. The article describes how the COVID-19 epidemic affected Slovenia, Gorenjska, and especially the Škofja Loka Administrative Unit. At the beginning of the second wave of the epidemic, Gorenjska was at the top among statistical regions in terms of the number of new confirmed cases. This required the authorities to take swift and effective action to limit the spread of infection.

Key words: epidemic, COVID-19, Gorenjska, measures, red zone, retirement home.

Pričetek pandemije COVID-19 na Kitajskem

V decembru 2019 je mesto Wuhan, ki se nahaja v provinci Hubei na Kitajskem, postalo središče izbruha pljučnice neznanega vzroka. To je vzbudilo veliko pozornosti, ne samo na Kitajskem, ampak tudi na mednarodni ravni. Kitajski zdravstveni organi so takoj opravili preiskavo za opredelitev in nadzor bolezni, vključno z izolacijo ljudi, za katere je obstajal sum, da imajo bolezen, natančnim spremljanjem stikov, zbiranjem epidemioloških in kliničnih podatkov bolnikov ter razvoje diagnostičnih in zdravlilnih postopkov.¹

Dne 31. decembra 2019 je občinska zdravstvena komisija v Wuhanu izdala opozorilo, Kitajski center za nadzor in preprečevanje bolezni je v Wuhan poslal ekipo za hitri odziv, o dogajanju je bila obveščena tudi Svetovna zdravstvena organizacija (WHO). Do 7. januarja 2020 so kitajski znanstveniki od bolnikov

Časovnica pomembnejših dogodkov pandemije COVID-19.

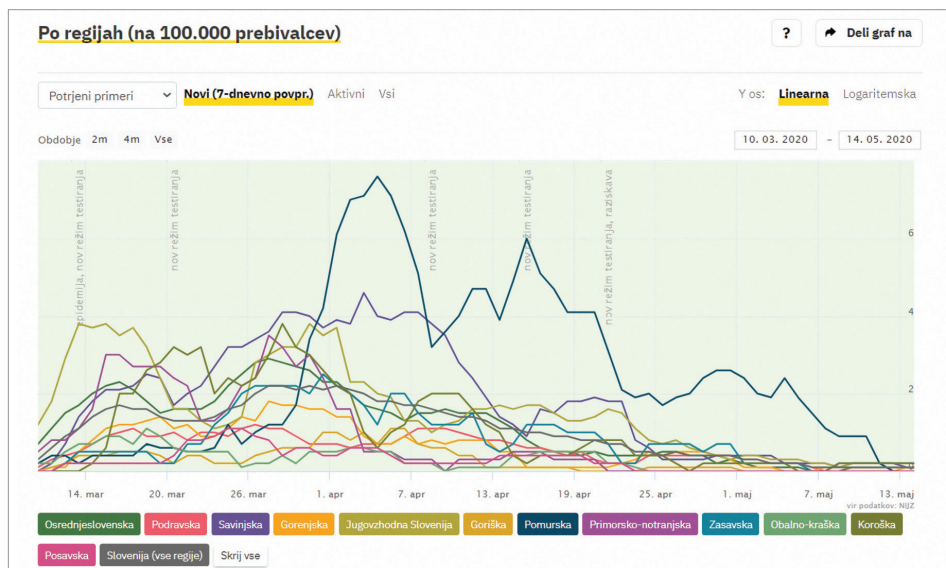
1 Wang, C. idr., A novel coronavirus outbreak of global health concern, str. 470–473.

v Wuhanu izolirali novi koronavirus in ga pozneje poimenovali SARS-CoV-2, bolezen, ki jo povzroča, pa COVID-19.²

Koronavirusi tipično povzročajo splošne prehladne simptome, vendar dva betakoronavirusa – severe acute respiratory syndrome coronavirus 2 (SARS-CoV-2) in Middle East respiratory syndrome coronavirus (MERS-CoV) – lahko povzročata pljučnico, odpoved dihal in smrt. Novi koronavirus SARS-CoV-2 se je hitro širil in privedel do globalne pandemije COVID-19.³

Prvi val epidemije COVID-19 v Sloveniji

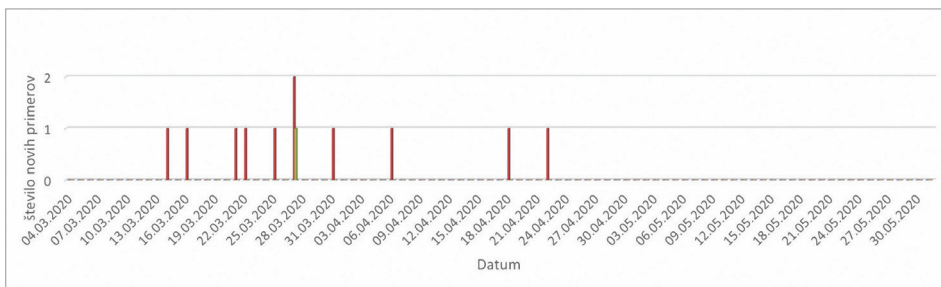
V Sloveniji smo prvo okužbo z novim koronavirusom potrdili 4. marca 2020.⁴ Na podlagi 7. člena Zakona o nalezljivih boleznih je bila zaradi naraščanja števila okužb z njim 12. marca 2020 v Sloveniji razglašena epidemija.⁵ Na ta dan je bilo v Sloveniji potrjenih 50 primerov okužbe s SARS-CoV-2, en primer tudi na področju gorenjske regije.⁶

Graf 1: novi primeri okužb s SARS-CoV-2 (7-dnevno povprečje) po regijah na 100 000 prebivalcev.
(vir: COVID-19 Sledilnik)

- 2 The Novel Coronavirus Pneumonia Emergency Response Epidemiology Team: The Epidemiological Characteristics, str. 113–122.
- 3 Gandhi, R. T. idr., Mild or Moderate Covid-19, str. 1757–1766; Han, Y. J. idr., Treatment, str. 1207–1231.
- 4 Koronavirus (SARS-CoV-2). Pridobljeno 11. 1. 2021, na: <https://www.gov.si teme/koronavirus-sars-cov-2/>.
- 5 Slovenija razglasila epidemijo novega koronavirusa. Pridobljeno 11. 1. 2021, na: <https://www.gov.si/novice/2020-03-12-slovenija-razglasila-epidemijo-novega-koronavirusa/>.
- 6 Dnevno spremljanje okužb s SARS-CoV-2 (COVID-19). Pridobljeno 11. 1. 2021, na: <https://www.nijz.si/sl/dnevno-spremljanje-okuzb-s-sars-cov-2-covid-19>.

Graf 1 prikazuje 7-dnevno povprečje novih potrjenih primerov okužbe s SARS-CoV-2 na 100 000 prebivalcev po regijah v prvem valu epidemije; razvidno je, da je bila Gorenjska v prvem valu med manj prizadetimi regijami.

Graf 2: število novih potrjenih primerov okužbe s SARS-CoV-2 v občinah Upravne enote Škofja Loka.

Graf 2 prikazuje dnevno število novih potrjenih primerov okužbe v občinah Upravne enote (UE) Škofja Loka; primeri so se pojavljali le v občinah Škofja Loka in Železniki.

Občini Žiri in Gorenja vas - Poljane sta bili med redkimi občinami v Sloveniji, ki v prvem valu uradno niso imele potrjenega nobenega primera z okužbo. Dne 27. julija 2020 se je pojavil prvi potrjeni primer v Občini Žiri, 9. septembra 2020 pa še v Občini Gorenja vas - Poljane.

Vlada RS je 14. maja 2020 sprejela Odlok o preklicu epidemije nalezljive bolezni COVID-19, ki je bila razglašena 12. marca 2020, saj je Nacionalni inštitut za javno zdravje ocenil, da so vsi kazalniki kazali na umirjanje širjenja virusa SARS-CoV-2 v populaciji.⁷ Epidemija se je končala 31. maja 2020.

Širjenje okužb s COVID-19 na Gorenjskem v drugem valu epidemije

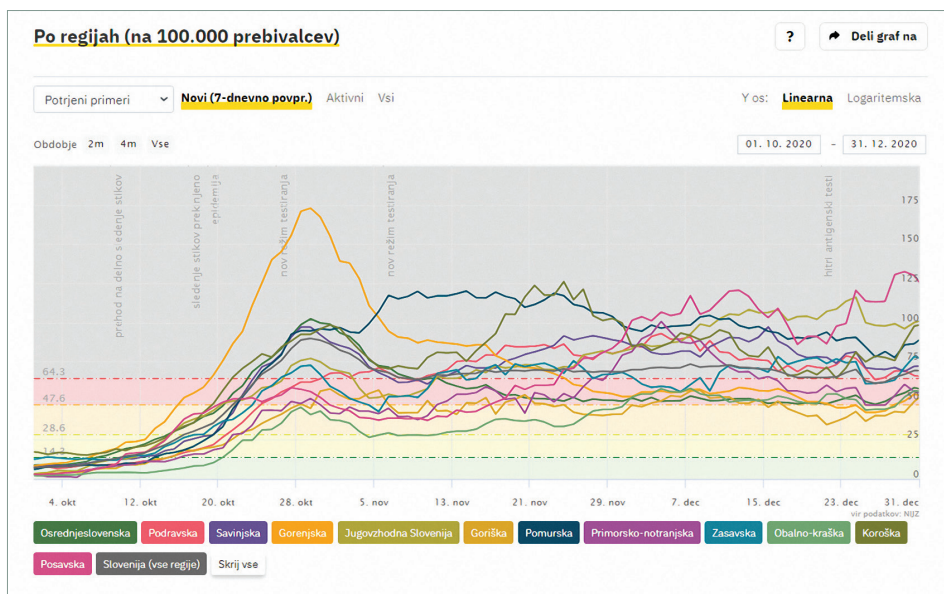
Vlada je na dopisni seji, dne 18. oktobra 2020, na podlagi Zakona o nalezljivih boleznih izdala Odlok o razglasitvi epidemije nalezljive bolezni COVID-19 na območju celotne države. V Sloveniji smo se glede na uradne podatke o številu okuženih soočali z drugim valom epidemije. Vse statistične regije so dosegale oziroma presegale stopnjo incidence, ki je zahtevala razglasitev epidemije.⁸

Na ta dan je bilo v Sloveniji potrjenih 537 primerov, 70 so jih potrdili na Gorenjskem.⁹

7 Pojasnilo o veljavnosti interventnih ukrepov s področja pravosodja. Pridobljeno 12. 1. 2021, na: <https://www.gov.si/novice/2020-05-15-pojasnilo-o-veljavnosti-interventnih-ukrepov-s-podrocja-pravosodja/>.

8 Vlada razglasila epidemijo nalezljive bolezni COVID-19 na območju Republike Slovenije. Pridobljeno 12. 1. 2021, na: <https://www.gov.si/novice/2020-10-18-vlada-razglasila-epidemijo-nalezljive-bolezni-covid-19-na-obmocju-republike-slovenije/>.

9 Dnevno spremljanje okužb s SARS-CoV-2 (COVID-19). Pridobljeno 12. 1. 2021, na: <https://www.nijz.si/sl/dnevno-spremljanje-okuzb-s-sars-cov-2-covid-19>.

Graf 3: novi primeri okužb s SARS-CoV-2 (7-dnevno povprečje) po regijah na 100 000 prebivalcev.
(vir: COVID-19 Sledilnik)

Z 8. oktobrom 2020 je Gorenjska pristala na vrhu lestvice okužb med statističnimi regijami in na tem mestu vztrajala do 5. novembra 2020, ko je vodstvo prevzela pomurska regija. 7-dnevno povprečje novih primerov na 100.000 primerov je na Gorenjskem 8. oktobra znašalo 17,9, doseglo najvišji vrh 29. oktobra s 174, nato pa je upadlo.

Dne 29. oktobra 2020 je bilo v Sloveniji potrjenih 1800 primerov okužb, od tega na Gorenjskem 315; v Občini Železniki 10, Občini Žiri 4 in Občini Škofja Loka 25 primerov.

Najbolj prizadeta občina na Gorenjskem je bila Občina Železniki, saj je imela najvišje število okužb v Sloveniji glede na število prebivalcev.¹⁰

Vodilno mesto Gorenjske po številu okužb med regijami je sicer težko razložiti. Lahko bi šlo za splet okoliščin in stohastično širjenje. Možni razlog vodstva bi lahko bila nizka prekuženost med prebivalci zaradi ugodne epidemiološke slike Gorenjske med prvim valom. Ker epidemija Gorenjske ni toliko prizadela, so jo prebivalci Gorenjske v drugem valu morda podcenjevali in manj upoštevali ukrepe. Eden možnih virov okužb so tudi športni dogodki oziroma vadbe, kjer naj bi pri treningih vztrajali navkljub potrjenim okužbam.

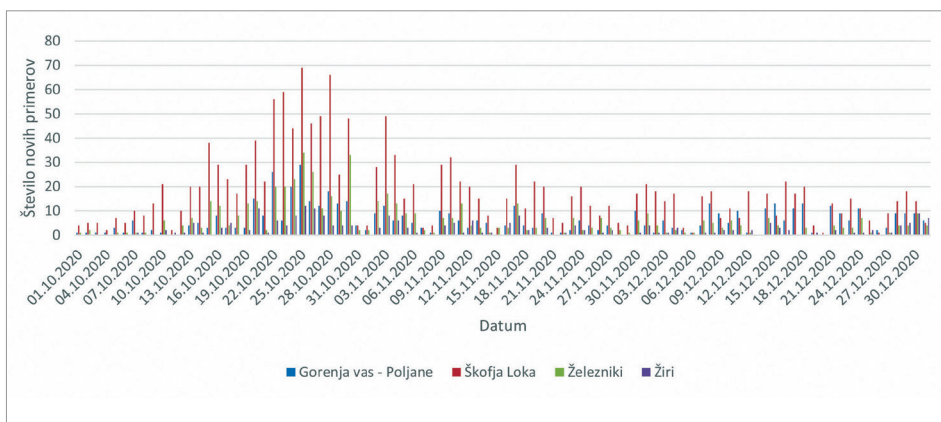
S 17. oktobrom je bil spremenjen protokol sledenja stikom okuženih, in sicer epidemiološka služba od takrat ni več iskala visoko rizičnih tesnih stikov in prav tako ni več podajala predlogov Ministrstvu za zdravje za izrek ukrepov

¹⁰ Zaprli so pokopališča. Pridobljeno 13. 1. 2021, na: <https://gorenjski-utrip.si/zaprli-so-pokopalisca/>.

karantene.¹¹ Še vedno pa je predlagala prostovoljno karanteno za vse tiste, ki so bili v tveganem stiku z okuženo osebo.

Ker zdravstveni inšpektorat ni več izvajal nadzora nad karantenami, obstaja možnost, da so nekateri posamezniki zato manj dosledno upoštevali priporočila

Družinski zdravnik iz Železnikov je v medijih spregovoril o opažanju, da so bili krajani premalo dosledni pri uporabi mask, ki bi jih morali nositi tudi na prostem, če ni šlo za rekreacijo na zeleni površini z minimalno razdaljo treh metrov. Kot vzrok za naglo širjenje okužb je navedel tudi neupoštevanje varnostne razdalje, potekali so razne prireditve, zasebna druženja in rojstnodnevne zabave, obiski gostiln, posameznike so kljub karanteni opazili v trgovinah in med ljudmi. Poveljnik občinskega štaba Civilne zaščite Železniki je ocenjeval, da so domačini drugi val vzeli preveč enostavno, kot težavo pa je videl tudi razne vplivneže, ki so z lažno propagando begali ljudi, da virusa niso jemali resno.¹²

Graf 4: število novih potrjenih primerov okužbe s SARS-CoV-2 v občinah UE Škofja Loka.

Iz Grafa 4 je razviden trend rasti okužb v občinah UE Škofja Loka v drugi polovici oktobra 2020.

Odziv občin na naraščanje okužb v UE Škofja Loka

Zaradi hitrega naraščanja okuženih z novim koronavirusom so se v nekaterih občinah odločili, da sami zaostrijo ukrepe. Na tem mestu želimo pohvaliti skrb in odziv občin ter tudi dobro sodelovanje z Nacionalnim inštitutom za javno zdravje pri obvladovanju epidemije.

11 Spremenjen protokol sledenja stikom okuženih z novim koronavirusom SARS-CoV-2. Pridobljeno 14. 1. 2021, na: <https://www.nijz.si/sl/spremenjen-protokol-sledenja-stikom-okuzenih-z-novim-koronavirusom-sars-cov-2>.

12 Največji delež okuženih. Pridobljeno 13. 1. 2020, na: <http://www.gorenjskiglas.si/apps/pbcs.dll/article?AID=/20201030/C/201039985&template=printart>.

V Zdravstvenem domu Škofja Loka so bili pripravljeni. (foto: Andrej Tarfila)

CSS je pričel priprave za selitev okuženih stanovalcev v telovadnico OŠ Jela Janežiča. (vir: arhiv CSS)

Center slepih, slabovidnih in starejših Škofja Loka (CSS) je bil prvi dom v državi, ki je pristopil k zaježitvi širjenja virusa med starejšimi v domovih s postavitvijo rdeče cone v telovadnici. T. i. rdeča cona je bila namenjena stanovalcem CSS kot posebni oddelek Centra za okužene s COVID-19. Dne 16. 20. 2020 je CSS pričel urejanje prostorov telovadnice Osnovne šole Jela Janežiča, z 19. 10. pa so že pričeli premeščati okužene stanovalce. To izpostavljamo kot primer dobre prakse. Izvedbo je omogočilo hitro in preudarno ukrepanje vseh sodelujočih.

Občina Železniki je 22. 10. 2020 izdala Odredbo o prepovedi uporabe otroških in športnih igrišč na območju občine, da bi zavarovali otroke in ostale občane.¹³

¹³ Obvestilo za občane v zvezi s koronavirusom z dne 22. 10. 2020. Pridobljeno 14. 1. 2021, na: <https://www.zelezniki.si/objava/308787>.

Center za občinsko pomoč so vzpostavile oziroma aktivirale občine Železniki, Gorenja vas - Poljane in Škofja Loka.¹⁴ Centri so bili namenjeni interventni oskrbi starejših in obolelih, ki so potrebovali dostavo nujnih življenjskih potrebščin. Prav tako so občine za vse, ki so bili v karanteni in jim svojci, sosedi ali drugi niso mogli pomagati, organizirale dostavo nujnih prehranskih in zdravstvenih proizvodov.¹⁵

Poveljnik Civilne zaščite Občine Škofja Loka je 29. 10. 2020 zaradi slabšanja epidemiološke situacije in naraščanja števila okužb na območju Občine Škofja Loka z namenom preprečevanja širjenja okužb na izletniških točkah izdal odredbo, da se ob planinski koči na Lubniku in lovski koči na Križni Gori prepove uporaba zunanjih klopi.¹⁶

Občine Škofja Loka, Železniki in Žiri so, da bi preprečile širjenje okužb, izdale odredbe za pokopališča, v skladu s katerimi se je na območju občin zaprla tekoča voda, umaknili so tudi vse posode za zalivanje in prenašanje vode.¹⁷

Občini Škofja Loka in Žiri sta občane zaradi večjega števila okuženih pozvala, da grobove obiščejo takrat, ko bo epidemiološko stanje boljše, ob dnevu spomina na mrtve naj se svojih pokojnih spominjajo doma.¹⁸

Zaradi težke epidemiološke situacije in najvišjega števila okužb v Sloveniji glede na število prebivalcev sta poveljnik Civilne zaščite Občine Železniki in župan Občine Železniki izdala Odredbo o zaprtju pokopališč na območju Občine Železniki. Odredba je veljala za čas praznikov, ko se je pričakoval množičen obisk pokopališč, od 30. oktobra do 2. novembra 2020. Na vseh pokopališčih v Občini Železniki so se tako fizično zaprli vsi dostopi.¹⁹ Z vidika javnega zdravja za omejevanje epidemije sprejeti ukrep ocenjujemo kot zelo ustrezen.

VIRI IN LITERATURA:

COVID-19 Sledilnik. Pridobljeno 11. 1. 2021, na: <https://covid-19.sledilnik.org/sl/stats>.

Dnevno spremljanje okužb s SARS-CoV-2 (COVID-19). Pridobljeno 11. 1. 2021, na: <https://www.nijz.si/sl/dnevno-spremljanje-okuzb-s-sars-cov-2-covid-19>.

Gandhi, R. T.; Lynch, J. B.; del Rio, C.: Mild or Moderate Covid-19. V: *The New England Journal of Medicine*, 2020; 383, str. 1757–1766.

14 Občinski center za pomoč. Pridobljeno 14. 1. 2021, na: <http://www.obcina-gvp.si/sl/news/obcinski-center-za-pomoc.html>. COVID-19 pomoč. Pridobljeno 14. 1. 2021, na: <https://www.skofjaloka.si/objava/310109>.

15 Koronavirus – Center za občinsko pomoč. Pridobljeno 14. 1. 2021, na: <https://www.zelezniki.si/objava/307303>.

16 Odredba CZ o uporabi klopi na dveh najbolj obljudenih planinskih točkah. Pridobljeno 14. 1. 2021, na: <https://www.skofjaloka.si/objava/310779>.

17 Odredba za pokopališča. Pridobljeno 14. 1. 2021, na: <https://www.skofjaloka.si/objava/309770>. Odredba za pokopališča. Pridobljeno 14. 1. 2021, na: <https://zelezniki.si/post/310032>. Uredba o pokopališču. Pridobljeno 14. 1. 2021, na: <https://www.ziri.si/vsebinsa/uredba-o-pokopalisclu>.

18 Pokojnih se ta vikend spominjamo od doma! Pridobljeno 14. 1. 2020, na: <https://www.ziri.si/vsebinsa/pokojnih-se-ta-vikend-spominjamo-od-doma>. Koronavirus: obisk pokopališč prestavimo. Pridobljeno 14. 1. 2021, na: <https://www.skofjaloka.si/objava/311358>.

19 Odredba o zaprtju pokopališč. Pridobljeno 14. 1. 2021, na: <https://www.zelezniki.si/objava/310982>.

Koronavirus – Center za občinsko pomoč. Pridobljeno 14. 1. 2021, na: <https://www.zelezniki.si/objava/307303>.

Koronavirus (SARS-CoV-2). Pridobljeno 11. 1. 2021, na: <https://www.gov.si/teme/koronavirus-sars-cov-2/>.

Koronavirus: obisk pokopališč prestavimo. Pridobljeno 14. 1. 2021, na: <https://www.skofjaloka.si/objava/311358>.

Največji delež okuženih. Pridobljeno 13. 1. 2021, na: <http://www.gorenjskiglas.si/apps/pbcs.dll/article?AID=/20201030/C/201039985&template=printart>.

Občinski center za pomoč. Pridobljeno 14. 1. 2021, na: <http://www.obcina-gvp.si/sl/news/obcinski-center-za-pomoc.html>. COVID-19 pomoč. Pridobljeno 14. 1. 2021, na: <https://www.skofjaloka.si/objava/310109>.

Obvestilo za občane v zvezi s koronavirusom z dne 22. 10. 2020. Pridobljeno 14. 1. 2021, na: <https://www.zelezniki.si/objava/308787>.

Odredba CZ o uporabi klopi na dveh najbolj obljudenih planinskih točkah. Pridobljeno 14. 1. 2021, na: <https://www.skofjaloka.si/objava/310779>.

Odredba o zaprtju pokopališč. Pridobljeno 14. 1. 2021, na: <https://www.zelezniki.si/objava/310982>.

Odredba za pokopališča. Pridobljeno 14. 1. 2021, na: <https://www.skofjaloka.si/objava/309770>.

Odredba za pokopališča. Pridobljeno 14. 1. 2021, na: <https://zelezniki.si/post/310032>.

Pojasnilo o veljavnosti interventnih ukrepov s področja pravosodja. Pridobljeno 12. 1. 2021, na: <https://www.gov.si/novice/2020-05-15-pojasnilo-o-veljavnosti-interventnih-ukrepov-s-podrocja-pravosodja/>.

Pokojnih se ta vikend spominjamo od doma! Pridobljeno 14. 1. 2020, na: <https://www.ziri.si/vsebina/pokojnih-se-ta-vikend-spominjamo-od-doma>.

Slovenija razglasila epidemijo novega koronavirusa. Pridobljeno 11. 1. 2021, na: <https://www.gov.si/novice/2020-03-12-slovenija-razglasila-epidemijo-novega-koronavirusa/>.

Spremenjen protokol sledenja stikom okuženih z novim koronavirusom SARS-CoV-2. Pridobljeno 14. 1. 2021, na: <https://www.nijz.si/sl/spremenjen-protokol-sledenja-stikom-okuzenih-z-novim-koronavirusom-sars-cov-2>.

The Novel Coronavirus Pneumonia Emergency Response Epidemiology Team: The Epidemiological Characteristics of an Outbreak of 2019 Novel Coronavirus Diseases (COVID-19) – China, 2020[J]. *China CDC Weekly*, 2020, 2(8), str. 113–122.

Uredba o pokopališču. Pridobljeno 14. 1. 2021, na: <https://www.ziri.si/vsebina/uredba-o-pokopalisclu>.

Vlada razglasila epidemijo nalezljive bolezni COVID-19 na območju Republike Slovenije. Pridobljeno 12. 1. 2021, na: <https://www.gov.si/novice/2020-10-18-vlada-razglasila-epidemijo-nalezljive-bolezni-covid-19-na-obmocju-republike-slovenije/>.

Wang, C.; Horby, P. W.; Hayden, F. G.; Gao, G. F.: A novel coronavirus outbreak of global health concern. V: *The Lancet*, Volume 395, Issue 10223, 2020, str. 470–473.

Zaprli so pokopališča. Pridobljeno 13. 1. 2021, na: <https://gorenjski-utrip.si/zaprli-so-pokopalisca/>.

Summary

COVID-19 epidemic in Gorenjska in 2020

The first infection with the new coronavirus in Slovenia was confirmed on 4 March 2020. Gorenjska was among the least affected statistical regions in the first wave of the epidemic. The municipalities of Žiri and Gorenja vas - Poljane remained among the few municipalities in Slovenia that did not have an officially confirmed case of infection in the first wave. On 8 October 2020, Gorenjska topped the list in numbers

of infections among statistical regions and remained in this position until 5 November 2020, when the Pomurska region took over this unenviable role. On 8 October, the 7-day average of new cases per 100,000 inhabitants in Gorenjska was 17.9, reaching its highest peak on 29 October, with 174, and then declining. The most affected municipality in Gorenjska was Železniki, since it had the highest number of infections in Slovenia in terms of population. Due to the rapid growth in the numbers infected, some municipalities decided to tighten measures themselves. In Škofja Loka, a red zone for the elderly from a care home (Škofja Loka Centre for the Blind, Visually Impaired and Elderly) was established in the gym of Jela Janežič Primary School. The Commander of Civil Protection of Škofja Loka Municipality issued an order banning the use of outdoor benches beside the mountain hostel on Lubnik and the hunting lodge on Križna Gora. In Železniki Municipality, a Decree was issued closing cemeteries in the area of the municipality, which was valid during the holidays, when mass visiting of cemeteries on All Saints Day was expected. In terms of public health, we consider that the municipalities prudently and quickly became committed to limiting the epidemic, so we thank them for their contribution.

Virus bomo sprejeli kot del življenja

Prof. dr. Bojana Beović je zdravnica, specialistka, infektologinja in profesorica, zaposlena na Infekcijski kliniki UKC Ljubljana, od decembra 2020 predsednica Zdravniške zbornice Slovenije. Širša javnost jo je spoznala ob izjemno strokovnem, pogumnem in prizadevnem vodenju strokovne skupine v vladnem kriznem štabu za boj proti epidemiji koronavirusa. Njena razumljiva retorika in timsko delo sta pripomogla k uspešnemu spopadanju z epidemijo, tako na državni kot lokalni ravni.

Tako so zapisali v obrazložitvi za podelitev bronastega grba Občine Škofja Loka za leto 2020.

Za prispevek v *Loških razgledih* je razmišljala.

Prof. dr. Bojana Beović ob podelitvi bronastega grba Občine Škofja Loka za leto 2020. Loški grad, 26. 6. 2020. (arhiv Občine Škofja Loka)

Kako smo v Sloveniji pričakali epidemijo, vdor koronavirusa? Smo bili pripravljeni, so bila pričakovanja drugačna, kot se je kasneje izkazalo?

Nisem povsem seznanjena s pripravami na epidemijo, vsekakor je Slovenija imela načrte in priprave so potekale, a obsega epidemije si v resnici nihče ni predstavljala. Ta razumljiva nepripravljenost se je pokazala na boleč način, ko so bili zdravniki in medicinske sestre nenadoma soočeni z obolelimi, recimo v domovih za starejše, brez ustrezne zaščitne opreme in brez ustreznega števila kadra. Pričakovanja v bolnišnicah so bila nekoliko bolj realna, saj smo sledili dogajanjem zlasti v bližnji Italiji. Kljub temu so stvari ob res maksimalnih naporih vseh, od dobaviteljev opreme do zadnjega udeleženega v zdravstvu, stekle.

Je mogoča primerjava te epidemije s katerokoli drugo, tudi v zadnjem času?

Zadnja primerljiva epidemija je epidemija gripe ob koncu 1. svetovne vojne. Nedavno sem prebrala knjigo, ki te dogodke opisuje. Branje me je postavilo na realna tla: lahko bi bilo še precej huje. Predstavljajte si epidemijo, kot je sedanja, a brez sodobne intenzivne terapije, celo brez kisika, z virusom, ki je ubijal zlasti mlade.

Kakšno je bilo vaše prvo soočenje z virusom in začetki sodelovanja z vlado?

Kako se upošteva stroka, tako pri političnem odločanju kot pri ljudeh?

Moje prvo soočenje z virusom ni bilo s konkretnim bolnikom, ampak takoj z epidemijo v vsej njeni širini. Takoj po njeni razglasitvi sem bila povabljen na k sodelovanju. Odločitev je bila trenutna, šlo je res za, če lahko tako rečemo, klic dolžnosti. Oblikovali smo zelo operativno in zelo strokovno skupino samih izjemnih kolegov, z znanjem in izkušnjami na različnih področjih medicine.

Obvladovanje epidemije daleč presega preprečevanje okužb in njihovo spremljanje, šlo je, in še vedno gre, za organizacijo celotnega zdravstvenega sistema, v bistvu za organizacijo vse družbe. Potrebne so odločitve stroke na več področjih, potrebne pa so tudi odločitve vlade.

Pogosto je v družbi po mojem mnenju preveč poudarjeno soglasje med stroko in politiko. Stroka poda mnenje na svojem področju, od vlade pa je odvisno, kako bo to mnenje umestila v širši družbeni kontekst. Zato različna mnenja oziroma ukrepanje ali neukrepanje vlade glede na mnenja stroke ne pomeni nujno nasprotovanja, ampak gre za druga področja pristojnosti. Če si stroka zaradi preprečevanja okužb želi, da zastane celotno družbeno življenje, se vlada lahko legitimno odloči, da bodo nekatere dejavnosti zaradi preživetja ljudi ostale aktivne, kar je treba upoštevati in razumeti. Če država meni, da je nastopila pandemska utrujenost in sta potrebna hitrejša sproščanje ali prehodna sprostitev ukrepov, stroko pa vendarle skrbi, kaj bo s primeri, je presoja vlade, kaj se ji zdi pomembno. Čeprav nisem strokovnjak za ta področja, se mi zdi, da razumevanje vlade in države sega v Sloveniji v obdobja, ko vlada ni bila naša, demokratično izvoljena, kakršnakoli že je, ampak nekaj sovražnega od zunaj.

Zakaj nas koronavirus ni poenotil, v čem smo drugačni od ostale Evrope? Kako naj razumemo zanikovalce epidemije – tudi v zdravniških vrstah – in odzive nasprotnikov?

Zanikovalci epidemije, tudi med zdravniki, so se pojavljali povsod, le da so bili deležni bistveno manjše medijske pozornosti. Deloma je za to razklanost, ki nas je po 70 letih ponovno stala človeških življenj, vzrok kratka zgodovina lastne demokratične države. V naši podzavesti so ukrepi, ki nam jih nalaga država, nekaj tujega, sovražnega, ne razumemo jih kot

ukrepe, ki nam jih je pripravilo demokratično izvoljeno vodstvo države. Drugi razlog se mi zdi, spet nisem poklicana za komentarje na to temo, razmišljam samo kot državljanka, je razklanost Slovencev kot naroda, ki se vleče že vsaj iz časov med obema vojnama, če ne že dlje. Razklanost je očitna, njeni protagonisti ne izbirajo sredstev, žal pa je tako globoka, da ne omogoča resne analize in potem korakov v drugo smer. Pred nekaj meseci me je zelo prijetno presenetila skupina mladih izobražencev, ki jih vodi velika želja, da bi razklanost vendarle presegli, res jim želim, v njihovo dobro seveda, saj gre za prihodnost, da jim uspe.

Smo se dovolj pripravili na drugi val? Veliko je bilo očitkov, verjamem, da pogosto neupravičenih, neutemeljenih.

Priprave na drugi val so potekale vse poletje, pripravljen je bil nov pandemski načrt, obsežne priprave so potekale za domove za starejše. Svetovalna skupina, ki sem jo takrat vodila, je izpostavila 21 področij, na katerih so bili narejeni potrebni koraki. Kljub temu lahko rečem, da nas je drugi val vendarle presenetil s svojo silovitostjo. Zelo izrazito so se pokazale slabosti, za katere smo vedeli že prej. Sorazmerno dobro organizirano zdravstvo je odgovorilo, lahko rečem, odlično. Nikoli nismo postali Bergamo, sistem je, z veliko težavo sicer, od vstopnih točk do oddelkov za intenzivno terapijo deloval usklajeno. Žal tega ni bilo možno izvesti povsod, največje žrtve so bili gotovo domovi za starejše, kjer slabih bivanjskih razmer in pomanjkanja kadra v nekaj tednih ni mogel nadomestiti nihče. Seveda nas je presenetila velikost vala. Prvi ukrepi so bili uvedeni že septembra, a so žal naleteli na organizirano neodobravanje in sejanje nezaupanja med ljudmi. Ta izrazit odpor je gotovo prispeval k postopnemu uvajanju ukrepov v oktobru, saj smo želeli, da bi bili ukrepi čim bolj prilagojeni potrebam ljudi, da bi s čim manj dosegli čim več.

Ukrepi v drugem valu tako niso dosegli strogosti, ki je bila dosežena v prvem valu, ali pa strogosti ukrepov v drugih državah, bili so nekje na sredi. Kljub temu so se kar vrstili medijski napadi na vsak ukrep, ljudi je postalo povsem neupravičeno bolj strah ukrepov kot virusa. Moram reči, da me še sedaj in me bo najbrž vedno bolelo, kako so v drugih razvitih državah z enakimi ukrepi uspeli situacijo umiriti in državo odpreti, mi pa se v bistvu še vedno ukvarjamo z dolgim hrbtom drugega vala.

Kako vas je koronavirus spremenil, poklicno in osebno? Vedno ste suvereni, prepričljivi – tako vas vidimo. Kaj pa sicer, ko niste izpostavljeni kameri? Kaj vam daje moč, energijo?

Energijo človek najbrž jemlje iz nekih prirojenih ali morda privzgojenih zalog. Nikoli mi ni problem nečesa delati, če vem zakaj. Prepričljiva sem najbrž zato, ker govorim res samo tisto, kar vem, v kar verjamem in kar bi

povedala enako komurkoli. Zrela leta prinesejo najbrž nekaj samozavesti zaradi izkušenj, nekaj pa tudi zato, ker izginejo strahovi glede kariere in položaja v družbi. Mislim, da nam to življenjsko obdobje proti koncu poklicne poti in z zdavnaj odraslimi otroki daje neodvisnost, tako v načelnem smislu kot čisto praktično, velik del časa lahko posvetim stvarjem, ki me res veselijo.

Kaj po enem letu vemo več o koronavirusu?

O virusu vemo marsikaj več, še vedno pa ostaja zelo skrivnosten in zanimiv. Bolezen je prav neverjetna, morda so to, kar opažamo sedaj pri COVID-19, opažali v zgodovini ljudje, ki so odkrivali tuberkulozo, lues ali druge kompleksne okužbe. Vemo malo več o tem, kako se virus prenaša, večja teža je dana širjenju z aerosolom, nekoliko manjša prenosu preko površin. Izboljšala in pospešila se je diagnostika, nekatera zdravila omogočajo boljše preživetje bolnikov. Še vedno so zelo v temo zavite možnosti spreminjanja virusa, ki lahko prinesejo nove valove ali njegovo slabitev. Ne vemo, koliko dolgo nas bodo ščitila cepiva, kako dolgo bodo trajale posledice ...

Bo epidemija spomin ali bo postala del vsakdana?

Bolezen bo skoraj gotovo ostala in dodala nekaj dela zdravstvu in družbi. Kako obsežen bo problem te bolezni je odvisno od spreminjajočih se lastnosti virusa, uspešnosti cepiv in deleža cepljenih. Prav gotovo pa bo vpliv virusa na naše življenje postopno manj zaznaven, saj ga bomo sprejeli kot del življenja.

COVID-19 – kuga 21. stoletja

Uvod

Decembra 2019 so nas presenetile informacije o pojavu o nove virusne bolezni na Kitajskem, ki je zelo kužna in zaradi katere bolniki umirajo pogosteje kot pri drugih virusnih boleznih. Večinski del sveta je bil prepričan, da gre za lokalno omejen zdravstveni problem. Tudi v Evropi smo mislili, da se to dogaja nekje zelo daleč in da se nas to ne tiče. Toda zelo kmalu se je virus razširil po vsem svetu in prišlo je do pandemije. Tako je bilo doslej po vsem svetu 134 milijonov obolelih prebivalcev in nekoliko manj kot 3 milijone smrtnih primerov. Žal tudi Slovenija sodi med države z največjim odstotkom obolelih in visoko smrtnostjo; do konca leta 2020 je od okuženih pri nas umrlo že okrog 2 600 oseb, zlasti starejših.

Bolezen povzroča koronavirus, ki sodi med najmanjše kužne delce, ki jih poznamo. Koronavirusi so skupina virusov, ki povzročajo bolezni pri ljudeh in živalih, predvsem gre za okužbe dihal in prebavil. Nekateri virusi, kot so SARS-2-CoV-2, se prenašajo z živali na človeka, predvsem pa je pomemben prenos virusa med ljudmi. Med najpogostejše oblike prenosa sodijo kapljične okužbe,

Petra Plestenjak Podlogar: *Pomladno cvetenje 2020*, 2020, les, 19 × 79 × 2 cm.

ki se sproščajo v okolje z dihanjem, med govorom bolnika, kihanjem ali kašljanjem. Pri COVID-19 je možen prenos virusa tudi z dotikanjem nečistih, okuženih površin, manj verjetna pa je t. i. aerogena okužba z virusom iz zraka, ki ni v vodnih kapljicah.

Znaki bolezni

Bolezen poteka z različnimi znaki in simptomi: najpogosteje se pojavljajo vročina, kašelj in težko dihanje. V visokem odstotku (85 %) se pojavljajo tudi spremembe vonja in okusa. Prve sodijo med začetne bolezenske znake in se pogosteje pojavljajo pri ženskah. Pri večini so torej v ospredju znaki, ki spominjajo na prehladne bolezni. Po nekaj dneh pa se bolezen lahko zaplete s težkim dihanjem, ki je posledica pljučnice. Takrat je nujno ukrepati in obiskati zdravnika, ki izpelje testiranje in, če je potrebno, bolnika napoti v bolnišnico.

Približno 15 % bolnikov ima hud potek bolezni, pri 5 % pa bolezen preide v kritično fazo. Skoraj pri polovici kritično bolnih se bolezen konča s smrtnim izidom. Umrljivost znaša od 1 do 4 %, odvisno od starosti bolnika in pridruženih bolezni. Bolezenski znaki običajno izzvenijo v obdobju do dveh tednov, pri hudo bolnih pa lahko trajajo od 4 do 6 tednov. Prav tako so zaskrbljujoče poznejše posledice prebolele bolezni, ki se pojavljajo tudi pri blažjem kliničnem poteku okužbe. Nekaj tednov ali mesecev po preboleli akutni fazi bolezni se lahko pojavijo zamažitve krvnih žil s strdki (tromboze), možganska kap, okvara pljuč in prizadetost srca.

Zdravljenje bolnikov s COVID-19

Pri večini okuženih bolezen poteka v blagi obliki, v teh primerih zadostujejo splošni ukrepi, ki so podobni tistim pri prehladnih boleznih. Razmeroma velik delež ljudi bolezen preboli brez posebnih bolezenskih znakov, zato ukrepanje ni potrebno. Pri bolnikih s težjimi oblikami bolezni je potrebno bolnišnično zdravljenje. Tako kot pri večini drugih virusnih bolezni ni na voljo učinkovitega zdravila, s katerim bi bolezen ozdravili. Možno je le podporno zdravljenje, lajšanje bolezenskih težav in v skrajnih primerih umetno predihavanje s pomočjo aparatur. Zato nam za uspešno obvladovanje epidemije preostaja le preprečevanje prenosa bolezni.

Preprečevanje okužb s koronavirusom

Ker ni na voljo učinkovitega neposrednega zdravljenja bolezni, je nujno preprečevanje prenosa bolezni. Virus se prenaša predvsem z osebnimi stiki. Verjetnost okužbe se zmanjšuje z razdaljo med osebama, ki sta v stiku; varna razdalja znaša od 1,5 do 2 metra. K preprečevanju okužbe prispeva tudi nošenje zaščitnih mask.

O maskah je bilo veliko polemike in neupravičenega odpora do njihovega nošenja v vsakdanjem življenju. Opravljene so bile številne raziskave, ki so nedvoumno dokazale, da je maska pomemben zaščitni ukrep, ki preprečuje prenos okužbe z bolne na zdravo osebo. Masko je eden od temeljnih in učinkovitih preventivnih ukrepov, zato se njeno nošenje priporoča povsod po svetu. Lansko pomlad so prav maske verjetno prispevale k pomembnemu zmanjšanju drugih prehladnih obolenj. Nošenje maske je povsem neškodljivo in ne ovira izmenjave plinov (kisika in ogljikovega dioksida) v pljučih. Zato je nerazumljiv tolikšen odpor do njih, saj so zlasti v zaprtih prostorih poleg prezračevanja edina učinkovita možnost preprečevanja prenosa okužb. Tudi pri otrocih maske brez kakršnega koli tveganja preprečujejo prenos okužbe. Glede na to, da se virus prenaša s človeka na človeka, je prav tako smiselna omejitev gibanja in druženje večjega števila odraslega prebivalstva, zlasti še, če osebe prihajajo iz različnih gospodinjstev. Dokler ne bo precepljena večina odraslega prebivalstva, so preventivni ukrepi edino orožje, ki ga lahko uporabimo v boju s tem virusom.

Razlogi za neugodno epidemiološko stanje v Sloveniji

V Sloveniji smo uspešno in razmeroma hitro premagali prvo obdobje epidemije. To je bila posledica hitrega in učinkovitega ukrepanja aktualne politike ter ekstremnih naporov medicinske stroke. Velika večina državljanek in državljanov je res upoštevala ukrepe, k čemur je prispeval tudi relativni molk politične opozicije. Sledilo je rahljanje ukrepov, zato je bilo pričakovano, da se bo zgodil drugi, jesenski val epidemije. Ukinjanje ukrepov je bilo tako rekoč izsiljeno, tako s strani vladne opozicije kot nezanimljivega dela prebivalcev (kolesarjev). Vladi je bilo očitano, da so ukrepi namenjeni predvsem discipliniranju prebivalstva in da uvaja diktaturo. Zlasti na spletu je bilo, in je še vedno, veliko dezinformacij, nepoklicani posamezniki s svojimi sporočili zavajajo javnost; to počnejo zaradi političnih interesov ali lastne promocije. Tudi v osrednjih slovenskih medijih lahko pogosto slišimo ali preberemo nasprotovanje preventivnim ukrepom z namenom, da bi dokazali, kako je sedanja vlada neuspešna.

Skoraj za vsemi omejevalnimi ukrepi stoji medicinska stroka. Vlada jih samo udejanja, saj če bi stroka neposredno odredila ukrepe, bi bili ti gotovo še strožji. Kajti vsako življenje je toliko vredno, da se zanj splača uporabiti najstrožje sklepe, tudi omejitev gibanja. Nasprotovanju ukrepom so in še nasprotujejo vladna opozicija in organizirane skupine prebivalcev, ki spodbujajo k neupoštevanju preventivnih ukrepov in zanikanju pomena epidemije. Žal so tudi nekateri mediji v službi petkovih kolesarjev in drugih, ki pod krinko borbe za lastno svobodo nasprotujejo vsemu, kar počne vlada, čeprav to dela z roko v roki z medicinsko stroko. Pri tem ne upoštevajo temeljnega načela, da je svoboda ravnanja vsakega posameznika omejena s svobodo in pravicami drugega. Pri tem tisti, ki nasprotujejo zaščitnim ukrepom proti epidemiji, pogosto zaidejo v nerazumljiva naspro-

tja, kajti na eni strani ukrepom nasprotujejo, na drugi strani pa obtožujejo vlado, da ni sposobna zajeziti epidemije.

Tudi v primeru zapiranja šol je bilo veliko hude krvi in nasprotovanj. Zagovorniki odpiranja šol pozabljajo, da so otroci, ki sicer redko zbolevajo za hujšimi oblikami bolezni, lahko prenašalci okužb. Vlada je na osnovi priporočil strokovne svetovalne skupine predlagala odprtje šol pod pogojem samotestiranja, a smo bili spet priča nasprotovanju s strani staršev, ki so bili spodbujeni s strani določene politične opcije. Vsekakor presenečajo podatki, da se je pri nas pripravljena testirati le petina otrok; poročila iz Avstrije pa pravijo, da se tam brez izjeme testirajo vsi šoloobvezni otroci.

Mediji imajo pomembno vlogo pri seznanjanju prebivalstva o naravi bolezni in pomenu preventivnih ukrepov. Ti so v prvem obdobju epidemije s pozitivnimi in strokovno utemeljenimi sporočili pomembno prispevali k zajezitvi epidemije. Od tedaj pa vse do danes, predvsem v nekaterih medijih, prevladujejo kritike na račun preventivnih ukrepov, ki so večinoma strokovno utemeljeni, kar zavaja javnost in prispeva k širjenju epidemije.

Cepljenje

Cepljenje predstavlja edino možnost, da se epidemija vsaj za določen čas zaustavi. Zato ga strokovnjaki priporočajo vsem odraslim, zlasti še ostarelim in osebam s kroničnimi boleznimi. Vsa cepiva, ki jih ponuja evropsko tržišče, so varna, saj so resnejši zapleti izjemno redki in korist povsem odtehta morebitne stranske učinke. Zamašitve (tromboze) žil se pojavljajo tako pri tistih, ki so bili cepljeni, kot pri osebah, ki niso bile. Zato ni povsem jasnega odgovora, ali so nastanki krvnih strdkov neposredno povezani s samim cepljenjem. Zapleti se pri drugih dejavnikih tveganja, kot je npr. hormonska kontracepcija, pojavljajo bistveno večkrat (tudi do 100-krat pogosteje) kot pri tistih, ki so bili cepljeni.

Trenutno je nekaj podatkov o tovrstnih, izjemno redkih zapletih za cepivo farmacevtskega podjetja Astra-Zeneca. Toda, če primerjamo tveganje za zaplete zaradi cepljenja s posledicami okužbe s COVID-19 lahko ugotovimo, da tudi, če zaradi cepljenja na 100 000 prebivalcev umre 1 oseba, jih najmanj 1 000 umre od tistih, ki so se okužili. Torej ni dileme, da je cepljenje varno in tudi učinkovito. Večina cepiv zagotavlja več kot 90 % zaščito pred okužbo; tudi če do okužbe pride, je potek bolezni blag ter zelo redko ali sploh ni posledic. Poleg tega za cepljenje s katerim koli od cepiv, ki so na voljo v Sloveniji, ni nobenih utemeljenih moralno-etičnih zadržkov. Zato pozivam vse, da se takoj, ko bo to možno, cepimo s katerim koli od razpoložljivih cepiv, saj bomo samo na ta način premagali epidemijo.

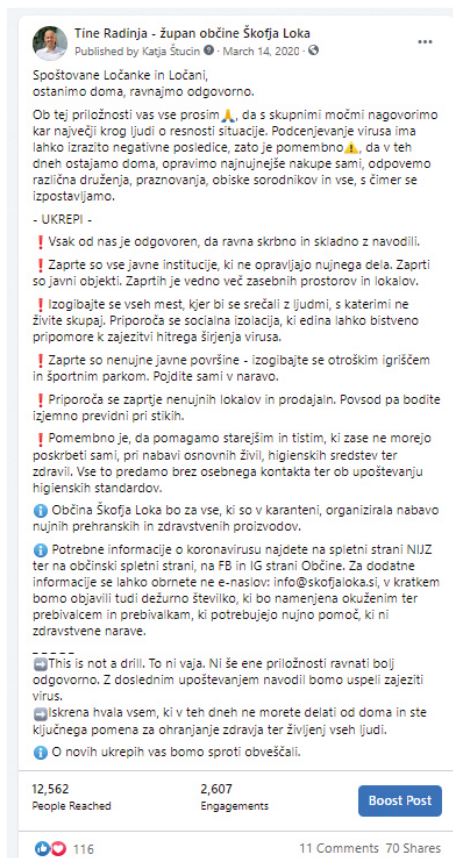
Epidemijo bomo lahko premagali le složno, z uporabo učinkovitih cepiv ter pod pogojem, da nas ne bo še naprej razjedal virus razdeljenosti na leve in desne, na vaše in naše.

Pandemija je naša življenja obrnila na glavo

Leto 2020 je v celoti zaznamovala pandemija koronavirusa in naša življenja obrnila na glavo. Koronavirus oziroma COVID-19 je pustil pečat v življenju prav vsakega med nami, na številnih področjih. Spremenil je tudi delovanje Občine Škofja Loka.

Reševanje zdravstvenih, socialnih in tudi gospodarskih razmer v občini v oteženih razmerah epidemije je bila lani naša najpomembnejša naloga. Obenem pa smo s sprotnim prilagajanjem opravljali tudi vse redne naloge in se trudili biti ves čas na voljo občankam in občanom. To nam je uspelo z dobrim, koordiniranim delovanjem, s strokovnostjo in zavzetostjo vseh sodelujočih služb in množice posameznikov ter posameznikov.

V občini smo se že v začetku leta 2020 začeli pripravljati na potencialno povečano število okuženih z virusom SARS-CoV-2. Pristojne občinske službe, direktor Zdravstvenega doma Škofja Loka, občinska Civilna zaščita in jaz kot župan smo na podlagi do takrat znanih podatkov med drugim dorekli podrobnosti o navodilih za preprečevanje okužbe, pregledali tehnične in prostorske možnosti in se dogovorili, kako

Županov nagovor Ločankam in Ločanom v prvih dneh epidemije, na straneh FB.

bomo ravnali v različnih okoliščinah, ki lahko nastanejo. Z aktivacijo državnega načrta za zaščito, reševanje in pomoč (ZRP), 13. 3. 2020, dan po razglašeni epidemiji, smo začeli z dodatnimi aktivnostmi, ki so zaradi narave dogodka večinoma potekale na daljavo, kar je takrat še predstavljalo svojevrstni izziv.

Vzpostavili smo operativni občinski štab Civilne zaščite, ki so ga poleg mene sestavljali še: poveljnik CZ Občine Škofja Loka (Nikolaj Kržišnik), njegov namestnik (Davor Prelogar), svetovalka s specialnimi znanji s področja mikrobiologije in virologije ter administratorica štaba (dr. Špela Alič), oseba, zadolžena za oskrbo prebivalstva (Saša Košenina), predstavnik zdravstva (dr. Aleksander Stepanović in Primož Režek), predstavnik policije (Sašo Eniko), predstavnik Gasilskega poveljstva Občine Škofja Loka (Tomaž Ažbe) in oseba za stike z javnostmi (Katja Štucin).

Kot koordinator zdravstva v času epidemije je deloval ppk. mag. Fedja Vraničar, ki je skupaj s koordinacijsko skupino zagotavljal vzdržnost zdravstvenega sistema na Loškem.

Aktivnosti smo vsakodnevno sistematično usklajevali in koordinirali. Skupaj smo se pogovorili o prednostih in slabostih določenih korakov ter poskušali ravnati zelo preudarno in v največjo možno korist občank in občanov. Vse informacije smo poenoteno posredovali prek dogovorjenih kanalov obveščanja. Obveščanje javnosti je potekalo izključno prek pristojne občinske službe za stike z javnostmi oziroma mene. To se je izkazalo kot ključno, saj smo tako takoj poskrbeli za poenoteno, konstantno, redno in usklajeno obveščanje vseh občank in občanov. Pri obveščanju je imel pomembno vlogo Radio Sora. Dnevno smo pripravljali sporočila za javnost, ki smo jih objavljali na spletni strani občine, pošiljali smo jih predstavnikom ostalih medijev, izvirke pa smo objavljali tudi na družbenih omrežjih. Redno sem podajal izjave neposredno v eter radija in sproti odgovarjal na vsa vprašanja, ki so prihajala. Prav tako sem v živo relevantne informacije sproti podajal preko video objav in javljanja na družbenih omrežjih.

Štab je poleg opravljanja rednih operativnih nalog vsakodnevno iskal možne rešitve za različne scenarije razvoja dogodkov. Ena ključnih aktivnosti je bila zagotovitev zadostne količine osebne zaščitne opreme za člane služb, ki so delovali v sklopu enot ZRP.

Nudili smo pomoč javnim zavodom, tudi tu je bila ena ključnih aktivnosti zagotovitev zadostne količine osebne zaščitne opreme in sredstev, ter jim omogočiti pogoje za njihovo delovanje v spremenjenih okoliščinah.

Logistiko prevzema in dobave zaščitne opreme je nadzoroval štab Civilne zaščite, za izvedbo pa smo poskrbeli zaposleni na Občini Škofja Loka. Posebej bi izpostavil široko akcijo šivanja mask, ki je kmalu omogočila, da smo maske prek humanitarnih društev razdelili vsem najranljivejšim skupinam prebivalcev.

Poleg tega smo zavodom nudili potrebno pomoč pri njihovem zapiranju in kasnejšem ponovnem varnem odpiranju. V času epidemije smo posebno pozornost namenjali tudi nekaterim inštitucijam v občini.

Tine Radinja - župan občine Škofja Loka
Published by Katja Štucin · March 20, 2020

☀️ Danes, ob koncu tega norega tedna, bi se rad zahvalil vsem, ki delate v izpostavljenih poklicih in ne morate ostati doma ter vsem prostovoljcem in prostovoljcem Civilne zaštite Škofja Loka.

💖 Ogromno truda z vsem srcem vlagate v svoje delo. V imenu občine Škofja Loka se vam zahvaljujem za pretekle dni in za naprej.

👉 Ločanke in Ločani nam ponujate svojo pomoč. Iskrena hvala tudi vam.

👉 Veliko boste pomagali z upoštevanjem in opozarjanjem drugih k doslednosti glede izvajanja vseh pravil in priporočil.

❗ Trenutno potrebujemo vse, ki imajo možnost ponuditi stanovanje oziroma sobo zdravniku in zdravstvenemu osebju. Prosim, pišite na info@skofjaloka.si. Bližina ZD je prednost.

❗ Prav tako vabim posameznike in posameznice, ki imate potrebna znanja za pomoč ljudem v stiski po telefonu.

👉 Bodite dobri prijatelji in sosedje – pokličite, pomagajte s pogovorom, nasvetom, z razbremenitvijo.

👉 PROSIM VAS, pazite nase.

4,349 People Reached 905 Engagements [Boost Post](#)

122 2 Comments 20 Shares

Občina Škofja Loka
Published by Katja Štucin · March 27, 2020

[KORONAVIRUS, KORONAVIRUS, KORONAVIRUS]

❗ Kako funkcionira Občinski center za pomoč? ❗ Moram plačati najemnino za lokal, ki ga imam na placu? ❗ Kdo bo šel v lekarno po moja zdravila? ❗ Bom dobila položnico za plačilo vrtca? ❗ Kakšne ukrepe pripravlja Občina Škofja Loka? ❗ Sam doma se res že slabo počutim, koga lahko pokličem? ❗ Kaj pa ...? ❗ Kako ...? ❗ Kdaj ...? ❗ ...? ❗

👉 Verjamemo, da se vam v tem času porajajo številna vprašanja, povezana s koronavirusom.

👉 Župan Občine Škofja Loka Tine Radinja vam bo pomagal in vam poskušal odgovoriti v FB LIVE na strani [Tine Radinja - župan občine Škofja Loka](#) v ponedeljek, 30. 3. 2020, ob 12. uri.

Strah, panika in neskončno število vprašanj ...

OSTANITE ZDRAVI

FB LIVE Tine Radinja - župan občine Škofja Loka
ponedeljek, 30. 3. 2020, ob 12. uri

KORONAVIRUS, KORONAVIRUS, KORONAVIRUS

1,121 People Reached	123 Engagements	Boost Post
-------------------------	--------------------	----------------------------

15 7 Shares

Tine Radinja, župan, je redno obveščal občane o delu služb na Škofjeloškem in opozarjal na izvajanje priporočil. Pojavljalo se je nešteto vprašanj ...

Celotno obdobje uradno razglašene epidemije smo nudili podporo zdravstvu Zdravstvenega doma Škofja Loka. Podpora je obsegala od pomoči pri pripravi ustreznega triaznega prostora za sprejemanje oseb s sumom na okužbo s COVID-19 do dodatne oskrbe zdravstva z osebno varovalno opremo v obdobjih, ko je zdravstvo imelo težave s pridobivanjem le-te v zadostni količini prek pristojnega ministrstva in ne nazadnje smo oskrbovali zdravstvene delavce s hrano in pijačo v času, ko te storitve na trgu niso bile enostavno dostopne.

Logistiko oskrbe zdravstva in ustrezne postavitve triazne točke smo zagotovili s pomočjo gasilskih enot GPO Škofja Loka oziroma z ekipo prve pomoči pri PGD Stara Loka (pogodbena ekipa v občinskem sistemu ZRP) in podjetja iz občinskega sistema ZRP.

V občini sta tudi dve instituciji, ki zagotavljata oskrbo skoraj izključno ranljivejših skupin ljudi, in sicer Center slepih, slabovidnih in starejših Škofja Loka (CSS) ter Varstveno delovni center Škofja Loka. Z obema smo bili redno v stiku, preverjali smo stanje glede sistema preventive, kurative. Obema institucijama

smo pomagali tudi z oskrbo opreme za osebno zaščito v času, ko se instituciji nista mogli zadostno oskrbeti prek kanalov, določenih s strani pristojnih ministrstev. Bili smo v pripravljenosti in poskrbeli za vse ustrezne dogovore, če bi bilo treba v katerikoli točki epidemije priskrbeti ustrezne prostore za zagotavljanje karantene zaposlenih delavcev ali oskrbovancev CSS. CSS smo tudi nudili logistično podporo, denimo prevoz zdravih oskrbovancev.

Prav tako smo vzpostavili Občinski center za pomoč, ki je predstavljal enoten naslov za poenoten sistem oskrbe z osnovnimi življenjskimi potrebščinami in zdravili prek služb in prostovoljcev, vključenih v enotni sistem Civilne zaščite. V ta enotni sistem oskrbe smo uvrstili posameznike, ki so bilo v karanteni oziroma samoizolaciji; največji delež so predstavljale starejše osebe, ki so bile zaradi narave epidemije uvrščene v skupino ranljivejših oseb.

Prostovoljke in prostovoljci, ki so v največji meri zagotavljali oskrbo, so bili taborniki, skavti ter občanke in občani, ki so se prostovoljno prijavili v sistem prostovoljk in prostovoljcev. Veseli me širok odziv – prijavilo se jih je več kot 300.

Ob tem smo prek štaba CZ koordinirali tudi akcijo šivanja pralnih zaščitnih obraznih mask in razdeljevanja ranljivejšim skupinam. Priskrbeli smo material za maske, izdelale so jih prostovoljke.

Dodatno je bilo prek štaba CZ, in sicer v času, ko javni promet ni deloval, zagotovljen tudi prevoz oseb brez svojcev iz zdravstvenih institucij na domače naslove. Za celotno logistiko oseb smo se zanašali na GPO Škofja Loka, njihov vozniki park oziroma ekipo prve pomoči pri PGD Stara Loka. Naše občinsko redarstvo je bilo ob Policiji zadolženo za zagotovitev ustreznega izvajanja nadzora upoštevanja začasnih odlokov vlade in sklepov.

Šolska ulica je postala **Odprta ulica**. (foto: Andrej Tarfila)

S skupnimi močmi, zavzetim ravnanjem vseh strokovnih služb, prostovoljk, prostovoljcev in odgovornim ravnanju naših občank ter občanov smo zelo dobro in srečno preživeli epidemijo. Takrat še nismo vedeli, da je bil to šele prvi val ...

Med ljudi se je začel vračati optimizem, prihajalo je poletje. Ob upoštevanju zaščitnih ukrepov smo izvedli številne prireditve poletnega festivala *Pisana Loka*. Na Šolski ulici smo vzpostavili Odprto ulico, ulico namenjeno pešcem in kolesarjem, po kateri so se varno in veselo v novo šolsko leto podajali šolarke, šolarji in njihovi starši.

Potem pa je nastopil drugi, jesenski val.

Drugič je bila epidemija razglašena 19. oktobra 2020. Spet smo vzpostavili operativni občinski štab Civilne zaščite, tokrat v nekoliko razširjeni sestavi, poleg že omenjenih članov smo v operativni del štaba vključili še podžupana (Robert Strah) in vodjo Oddelka za splošne zadeve (Igor Juričan).

V Škofji Loki so številke naraščale iz dneva v dan. Tudi v Centru slepih, slabovidnih in starejših Škofja Loka so se tokrat žal soočili z okužbami med stanovalkami, stanovalci in zaposlenimi. Zaradi velikega števila okuženih in obolelih oskrbovancev in negovalnega osebja je bilo treba še pred razglasitvijo epidemije v najkrajšem možnem času vzpostaviti ustrezen funkcionalni prostor za nastanitev obolelih oskrbovancev doma. To t. i. rdečo cono so odprli v telovadnici OŠ Jela Janežiča, ki je v bližini doma starostnikov. Ta hitra in ustrezna rešitev je postala vzorčni primer tudi za podobne urgentne primere drugod po državi.

To je bil gotovo najtežji čas v vsem letu. Številke aktivno okuženih in umrlih so dobivale imena. Zasvetil je rdeči alarm. Vladni ukrepi so postopoma ustavili celotno javno življenje. Zaprtje šol in vrtcev, večine dejavnosti, javnega prometa, prepoved prehajanja med regijami in kasneje tudi občinami, omejitev gibanja v nočnem času, omejitev zbiranja na prostem ...

Občina Škofja Loka je ponovno izvajala številne aktivnosti za pomoč občanom in občanom. Ponovno je bil aktiviran Občinski center za pomoč, s številko za razbremenilne pogovore, poskrbeli smo za tople obroke za otroke in mladostnike ter konstantno in kakovostno obveščanje javnosti. Tudi božične in novoletne praznike smo preživeli na poseben in zagotovo nepozaben način.

Za naše občanke in občane smo skušali pripravljati varne vsebine, ki so poskrbele za nekaj razbremenilnih trenutkov, za tiste, ki so potrebovali pomoč, smo organizirali številne dobrodelne akcije.

Tik pred koncem leta smo v Škofji Loki skupaj z ZD Škofja Loka odprli točko za množično testiranje s hitrimi antigenski testi. Sprva je delovala v predverju Športne dvorane Poden, kasneje pa na zelo dobro izbrani in dostopni lokaciji v poslopiju TIC Škofja Loka na Kidričevi cesti. Dostopnost hitrega testiranja je precej olajšala življenje in delo našim občankam in občanom.

Prišlo je novo leto. Tokratne dobre praznične želje so bile vse usmerjenje k istemu cilju, istemu upanju. Predvsem zdravja smo si voščili vedno znova in znova. In stvari so se v resnici začele počasi obračati na bolje. Počasi.

V vseh teh mesecih smo nestrpno čakali na informacije o cepivu. In res se je v februarju in marcu 2021 zelo intenziviralo cepljenje tudi v Škofji Loki. V Zdravstvenem domu Škofja Loka so že pred njim prek obrazca ali direktno pri koncesionarjih zbirali prijave. Začela se je uresničevati vladna strategija cepljenja, saj cepiva namreč ni bilo dovolj za vse.

Številke o okuženih so se še nekoliko zmanjšale, veselili smo se delnega sproščanja ukrepov, v šole so se začeli vračati osnovnošolci ter dijaki zaključnih letnikov srednjih šol. Vendar pa: virus je še vedno med nami. Še vedno upoštevajmo ukrepe za zaščito nas in drugih. Koronavirus nas med drugim uči tudi solidarnosti.

Upam in želim si, da bi ob upoštevanju vseh varnostnih in previdnostnih ukrepov lahko že kmalu ponovno zaživel življenje kot pred epidemijo; a vendar tudi upam, da ne bi povsem pozabili na vse, kar nas je težka zdravstvena situacija naučila. Želim, da bi v prihodnje znali ceniti stvari, ki so nam bile pred epidemijo povsem samoumevne.

Tudi v Škofji Loki je zaživel Prostofer. Župan Tine Radinja je prostovoljnim voznikom izročil ključke novega električnega avtomobila. (hrani: arhiv Občine Škofja Loka)

Še enkrat moram izreči zahvalo vsem prostovoljkam in prostovoljcem oziroma vsem tistim, ki so kakorkoli pomagali olajšati težko obdobje.

V Občini Škofja Loka se bomo trudili, da bomo vse izzive tudi naprej premagovali skupaj, v dobro vseh nas.

Sprotni slovar slovenskega jezika, novejše besedje in koronabesedje v letu 2020

Auszug

Sprotni slovar slovenskega jezika nastaja od leta 2014. Bil je prvi od rastočih slovarjev na portalu Fran (www.fran.si). Sledili so mu še ePravopis – Slovenski pravopis, eSSKJ – Slovar slovenskega knjižnega jezika, pa tudi NESSJ – Novi etimološki slovar slovenskega jezika. Slovarski podatki v Sprotnem slovarju slovenskega jezika so zlasti informativne narave – jezikovnemu uporabniku so v pomoč pri razumevanju vsebine slovarskega sestavka. V manjši meri rabo uslovarjenega novejšega besedja vrednotijo, saj se zaradi neustaljenosti v razmeroma kratkem času lahko spremeni hitro in na različnih jezikovnih ravneh. Leto 2020 je z velikim deležem uslovarjenega t. i. koronabesedja (in novih pomenov pri že obstoječem besedju) potrdilo znaten vpliv zunajjezikovnih okoliščin na slovarje zlasti novejšega besedja, kot je Sprotni slovar slovenskega jezika.

Ključne besede: slovenščina, slovarji, Sprotni slovar, novejše besedje, uporabniki, koronavirus.

Auszug

Sprotni slovar slovenskega jezika (aktuelles Wörterbuch der slowenischen Sprache), neue Worte und Coronaworte im Jahr 2020

Sprotni slovar slovenskega jezika wird seit 2014 errichtet, er war das erste anwachsende Wörterbuch im Fran Portal (www.fran.si): Später kamen noch ePravopis – Slovenski pravopis (Rechtschreibwörterbuch), eSSKJ – Slovar slovenskega knjižnega jezika (Wörterbuch der literarischen Sprache) und NESSJ – Novi etimološki slovar slovenskega jezika (Etymologiewörterbuch) dazu. Die Einträge im Sprotni slovar slovenskega jezika sind weitgehend informativ – sie helfen dem Benutzer beim Verstehen des Wörterbucheintrags. Weniger wird der Wörterbuchinhalt bewertet, da er sich durch seine Instabilität in kurzer Zeit an diversen Niveaus verändern kann. Im Jahr 2020 wurden viel neue Wörter im Bereich der sogenannten Coronawortbildung

*(neue Bedeutungen neben den schon gekannten) in das Wörterbuch eingelassen, das bestätigt einen großen Einfluss des außersprachlichen Umstand auf den Wörterbuchinhalt, besonders in einem solchen Fall wie das Sprotni slovar slovenskega jezika. **Schlüsselwörter:** die slowenische Sprache, Wörterbücher, Sprotni slovar (das anwachsende Wörterbuch), neue Wörter, Nutzer, Coronavirus.*

I Sprotni slovar slovenskega jezika kot del portala Fran¹

Sprotni slovar slovenskega jezika (dalje: *Sprotni slovar*) nastaja od leta 2014 in je v svoji spletni obliki del znanega slovarskega portala Fran (www.fran.si) ZRC SAZU, Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. Na dve leti izhaja tudi v obliki e-knjig (Krvina 2016, 2019, 2021) in s tem pokriva potrebe uporabnikov, ki slovar za določeno obdobje raje berejo kot zaključeno celoto. Popis besedja v slovarju za obdobje dveh let je uporaben tudi z raziskovalnega vidika. *Sprotni slovar* je zamišljen tako, da bi bil za uporabo čim bolj intuitiven tudi brez branja uvoda v slovar (čeprav je branje uvoda vedno priporočljivo). Vsi podatki v njem so izpisani polno; na desni jih v sivih okvirčkih dopolnjujejo namigi, v kateri del slovarske strukture spadajo; namigi se pojavijo tudi, če se na določenem podatku ustavimo z miško.

Sprotni slovar je informativne narave: besede bolj popisuje kot vrednoti. Predstavlja zbirko živega, nastajajočega besedja zadnjih let, ki še ni popisano v drugih slovarjih. V nekaj manjši meri (13,6 % celote besed v slovarju od leta 2014 dalje) opisuje nove pomene pri besedju, ki je v drugih slovarjih, zlasti SSKJ2 (zato so besede z novimi pomeni opremljene s tako oznako), že popisano – in torej v jeziku obstaja že dalj časa, z novimi pomeni pa se bogati. Jedro slovarja predstavlja besedje, ki ga predlagajo jezikovni uporabniki. Ti imajo na portalu Fran možnost predlagati besede, za katere menijo, da so nove, v slovarskih priročnikih pa še nikjer opisane. Ta možnost se pojavi tudi, kadar ob iskanju določene besede na portalu Fran zadetkov ni. Poleg tega je mogoče predlagati domače ustreznike prevzetega besedja, ki ga je v *Sprotnem slovarju* precej, in zanje glasovati (<https://fran.si/ustreznice>). Obe možnosti predlogov sicer zahtevata prijavo oziroma predhodno registracijo na portalu, za obdelavo predlogov pa sta najbolj priročni, saj izdelovalcem slovarja omogočata enostaven pregled nad predlogi, njihovo štetje in sledljivost.

Nekaj predlogov se pridobi tudi izven portala Fran, posebej pri vprašanjih, ki jih uporabniki zastavljajo elektronsko, po telefonu ter zlasti v Jezikovni svetovalnici (<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/>). Gre za teme, povezane z besedotvorjem (ki je v procesu nastajanja novejšega besedja, posebej prevzetega, zelo pomembno), pomenoslovjem in slovaropisjem.

1 Prispevek je nastal kot del programa P6-0038 Slovenski jezik v sinhronem in diahronem razvoju, ki ga financira ARRS.

fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=132&View=1&Query=%2A

Fran > Sprotni

[Napredno iskanje](#) [O slovo](#)

áfnast *pridevnik*

1. ekspresivno ki vzbuja pozornost z nenaravnim, izumetničenim, neresnim videzom, vedenjem

1.1 ekspresivno ki kaže, izraža tako nenaravnost, izumetničenost, neresnost videza, vedenja

2. pogovorno ki je v zvezi z opicami

Celotno gesto Sprotni

agregát ^{SSKJ²} *samostalnik moškega spola*

1. iz avtomobilizma motor, zlasti avtomobilski, glede na svojo sestavo, zahteve po gorivu, zmogljivost

2. iz ekonomije količina, ki izraža stanje določenih sredstev, vrednosti, virov

Celotno gesto Sprotni

agúti *samostalnik moškega spola*

iz zoologije morskemu praščiku z dolgimi nogami podoben brezprezi južno- in srednjeameriški gladalec; Dasyprocta

Celotno gesto Sprotni

aióli *samostalnik moškega spola*

majonezi podobna omaka iz česna, olivnega olja, po izvoru iz Španije SINONIMI: aialoi

Celotno gesto Sprotni

akordeonist *samostalnik moškega spola*

kdor igra (klavirsko) harmoniko, navadno kot poklicni glasbenik

Celotno gesto Sprotni

átadinka *samostalnik ženskega spola*

1. navadno v moški žensko obnavalo s privzdignjenim koničastim sprednjim delom, navadno z orientalskimi vzorci

2. v množini širše hlače, ki so v koraku spuščene in navadno stisnjene pri gležnjih SINONIMI: haremke

Celotno gesto Sprotni

áfakorónavírus, álfa korónavírus *samostalnik moškega spola*

iz velenne koronavirus, ki pri živalih, zlasti prašičih, povzroča vnetje prebavil z drisko

Celotno gesto Sprotni

aióli *samostalnik moškega spola*

majonezi podobna omaka iz česna, olivnega olja, po izvoru iz Španije SINONIMI: aialoi

Celotno gesto Sprotni

ambasádor ^{SSKJ²} *samostalnik moškega spola*

kdor s svojim ugledom, položajem v družbi skrbi, da se kaj uveljavlja, razvija

Celotno gesto Sprotni

android *samostalnik moškega spola*

1. človeku podoben robot

2. slabotno kdor ravna, dela po navodilih drugega brez sodelovanja volje, zavesti

Celotno gesto Sprotni

SSKJ² 97669 97669

eSKJ 1641 1641

Sinonimi 75252 75252

Pravopis 92617 92617

ePravopis 6786 6786

Sprotni 988 988

Frazološki 3455 3455

Vezivostni 2661 2661

Etimološki 29709 29709

Zgodovinski 171920 171920

Terminološki 65740 65740

Narečni 39621 39621

Arhiv 98536 98536

Svetovalnica

Jezikovna 2987 2987

Oddaje vprašanje

Terminološka 438 438

Oddaje vprašanje

Portali, korpusi

Franček

Termania

Gigafida 2.0

Nova beseda

Korpus 16

Besede

Besedišče

Gos

Predlagajte

Nove slovenske ustreznice

Nove besede

Slika 1: *Sprotni slovar* na portalu Fran.

Pri opisanem zbiranju potencialnih kandidatov novejšega besedja za opis v *Sprotnem slovarju* bi lahko izpostavili **dva vidika**:

1) uporabniški: uporabniki za določeno besedje menijo, da je novo, ga kot tako občutijo, želijo (natančno) izvedeti, kaj pomeni in kako se uporablja – pri tem takega opisa ne nadejo nikjer, v nobenem od obstoječih priročnikov ali njihovih zbirk;

2) praktični slovaropisni: če opis besedja, ki ga uporabniki občutijo kot novo, ni na voljo prav v nobenem od priročnikov, niti v tako obsežni in posodablajoči se interaktivni zbirki, kot jo predstavlja portal Fran, potem je verjetnost, da gre res za novo besedje, velika – potencialno bi morda lahko ostal neopisan kakšen arhaizem, a ob večjem številu zgodovinskih slovarjev je taka možnost majhna.

Rabo kandidatov za novejša besedja do določene mere potrjuje gradivo, zbrano v spletnih besedilnih korpusih, kot je npr. slovenski najobširnejši Gigafida (<https://viri.cjvt.si/gigafida/>). Ker so predlogi jezikovnih uporabnikov zelo ažurni, je med njimi pogosto tudi tako »sveže« besedje, da ga obstoječi korpusi slovenščine zaradi zgolj občasnega posodabljanja – korpus Gigafida nazadnje v letu 2019 – ne morejo prinašati (več o tem v nadaljevanju). V tem primeru se raba kandidatov za opis v *Sprotnem slovarju* preverja predvsem po spletnih

iskalnikih. Taka besedila seveda niso vključena v jezikoslovno označene besedilne korpuse, vendar pa zaradi svoje živosti in odzivnosti na tudi najmanjše jezikovne spremembe kljub temu predstavljajo koristen vir. Vsekakor je v slovar prednostno vedno vključeno besedje, ki prinaša pojmovno in poimenovalno novo. Vse naštetu velja tudi za t. i. koronabesedje, nastalo ali »aktivirano« in uslovarjeno v letu 2020, kar bomo podrobneje predstavili v nadaljevanju.

1.1 *Sprotni slovar slovenskega jezika in normativnost*

Kot že omenjeno, je *Sprotni slovar* informativne narave – ni normativni slovar in prvenstveno nima usmerjevalne vloge. To je povezano z njegovo vlogo popisovalca pomenskih lastnosti in rabe besedja, ki v slovenščini še ne obstaja dolgo ali pa je kljub nekoliko daljšemu obstoju njegova raba narasla šele pred kratkim.

Kadar obstajajo dvojnice v zapisu, je kot slovarska iztočnica navadno izbrana v rabi pogostejša oblika besede; pri prevzetih besedah je ob uravnoteženosti (prevzetega zapisa je lahko tudi nekaj več od podomačenega) v rabi načeloma najprej navedena podomačena beseda, zlasti če gre za tvorjenko (npr. *covid* [→ *covid-ni*] *kovidni*). To sicer ne pomeni, da so druge navedene oblike manj ustrezne. Da so normativno neusmerjevalni, velja tudi za dvojnice v izgovoru in sinonime, ki ponekod stojijo za razlago (pri stilno nezaznamovanih iztočnicah sicer morebitni stilno zaznamovani sinonimi niso navedeni). Posebej neusmerjevalnost velja za zglede, ki odražajo kar največjo živost rabe: zgledi torej ne predstavljajo nujno le »zgodne« rabe jezika, pač pa njegovo rabo (zlasti pri najnovejšem besedju) v vsej pestrosti. Čeprav *Sprotni slovar* knjižnojezikovno izrecno ne normira, pa na pomenski ravni označuje vezanost besede na katero od jezikovnih zvrsti podobno kot *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Lahko gre za vezanost na strokovni jezik pri izvorno terminološkem besedju ali posameznih pomenih besede; na pogovorni jezik, tudi sleng (meja med obema pogosto ni enoznačna in nikakor ni neprehodna: pogosto se komu zlasti starejšemu zdi kaj še slengovsko, mlajšim pa že bolj posplošeno izven starostne skupine, a še vedno pogovorno). Lahko gre tudi za splošno stilno zaznamovanost, npr. ekspresivnost in znotraj nje slabšalnost ali ljubkovalnost. Brez takšnih vsaj okvirnih podatkov o tipičnih okoliščinah rabe besede bi bil opis besede lahko pomanjkljiv. Tu seveda gre za vrednotenje, ki je mogoče le v opoziciji do knjižnega jezika. Pri tem knjižnojezikovne norme ni treba (in glede na dinamiko jezika kot živega sistema niti ni smiselno) razumeti statično, pač pa kot osrednji del jezika, ki je sicer dokaj stabilen, a se postopoma spreminja; predstavlja normirani del jezika v dejanski rabi, ki povezuje vse njegove govorce, hkrati pa daje okvir prihodnjemu jezikovnemu razvoju in z njim povezani presoji jezikovnih pojavov (*Sprotni slovar*, *Uvod*).

2 Temeljne značilnosti besedja v *Sprotnem slovarju slovenskega jezika*

Od besedja, pri katerem je pojavnost v besedilnih korpusih ali (če ga v njih zaradi novosti še ni) na spletu porasla zlasti v zadnjih petih letih, *Sprotni slovar* pogosto vključuje zlasti iz ali prek angleščine prevzete besede. Če se osredotočimo na leti 2019–2020, gre za besede kot npr. *halving*, *inbox*, *webinar*, *zero waste* ipd. Prvo prevzemanje (t. j. prilagajanje slovenskemu jezikovnemu sistemu) je v izgovoru – besede izgovarjamo sicer res ob posnemanju izvirnika, a z domačimi glasovi (*ePravopis*, Uvod V). Tako prevzemanje se navadno razmeroma hitro prenese tudi v zapis, ki se ne ravna več po izvirniku, ampak postane podomačen. To je lepo vidno tudi pri besedju v *Sprotnem slovarju*, za zadnji dve leti lahko izpostavimo besede kot npr. *bankster*, *detoks*, *epitom*, *hekaton*, *kiberkriminal*, *kontroľfrik*, *ratatuj*. Kot že rečeno pri zapisu pridevnika *kovidni/covidni*, je podomačenost v zapisu posebej značilna za tvorjenke; pogosto gre za izpeljanke s priponskim obrazilom, ki se dodaja polnopomenski osnovi, npr. *depresirati*, *detektirati*, *fejmič*, *folovati*; *hejtati*, *hejtanje*; *hendlati*, *hendlanje*; *interagirati*, *interagiranje*; *kenslati*, *kenslanje*. Zlasti pri glagolih se pojavljajo tudi sestavljenke, kjer se polnopomenski osnovi dodaja predponsko obrazilo; večinoma gre za *z-/s-*, ki glagolu pri večini pomenov navadno le spreminja vidsko vrednost brez pomenskega premika (prim. Krvina 2018: 151–158, Žele 2012: 66–67), npr. *hendlati* : *shendlati*, *kenslati* : *skenslati*. Večina navedenih prevzetih besed ali tvorjenk iz prevzetih osnov še nima ustajenega domačega ustreznika – če pa v korpusnem ali spletnem gradivu že so zaznavni in dovolj pogosti, so vključeni, npr. *spletinar* za *webinar*; *slediti* za *folovati*. Kot smo že omenili, je domače ustreznike prevzetega besedja na portalu Fran mogoče vedno predlagati in zanje glasovati (<https://fran.si/ustreznice>).

Sprotni slovar pri novejšem besedju popisuje tudi feminine: če so v rabi v dovoljšni meri zaznavni, so v slovar vključeni, npr. *avtodomarka*, *fejmička*, *jogistika*, *krasilka*, *otvoriteljica*, *poduhovljenka*. Kot lahko vidimo iz zgledov, pri prevzetih osnovah za tvorbo feminativov prevladuje pripona *-ka*. Slovar zlasti na predloge uporabnikov vključuje tudi feminine, ki so tvorjeni iz že uveljavljene besedja, npr. *asica*, *odločevalka*, *snubka*.

Poleg besed, ki v drugih slovarjih slovenščine niso opisane še nikjer, *Sprotni slovar* prinaša tudi nove pomene že obstoječega besedja – navadno opisanega v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*. Kot že omenjeno, so te besede kot slovarske iztočnice opremljene z oznako »SSKJ2«, da lahko uporabnik slovarja takoj ve, da mora vse druge pomene iskati tam, ne v *Sprotnem slovarju*. Za leti 2019–2020 so to npr. besede *avtodomar*, *brezkontaktni*, *finoča*, *fonolaboratorij*, *govorec*, *komolčiti se*, *korona*, *pokroviteljski*, *samoizolacija*, *skafander*, *sladnost*, *sploščiti*, *vrtičkar*, *testirati*.

Sprotni slovar vključuje tudi nove stalne besedne zveze iz v jeziku že obstoječih sestavin ali nove pomene že obstoječih stalnih zvez. Stalne besedne zveze so enote iz več besed, ki pa pomensko delujejo kot ena celota; v slovarju jih opisujemo takrat, ko pomena ne moremo enostavno razbrati iz njihovih sestavin. Take zveze se v *Sprotnem slovarju* navajajo pod eno od njihovih sestavin kot slovarsko iztočnico. Za 2019–2020 so to npr. bolezen: *pridružena/spremljajoča bolezen*; cona: *bela, rdeča, siva cona* in njihovi sinonimi pri iztočnici območje: *belo, rdeče, sivo območje*; distanca: *socialna distanca*; imunost: *čredna/kolektivna imunost*; izolacija: *kohortna izolacija*; koronavirus: *novi koronavirus*; licenca: *plavajoča licenca*; obhajilo: *duhovno obhajilo*; omejevanje: *omejevanje socialnih stikov* ipd. Pri teh zvezah je že dobro viden zunanji vpliv pandemije COVID-19 na izbor besedja v *Sprotnem slovarju*.

3 Zgradba in formalne značilnosti Sprotnega slovarja slovenskega jezika

Sprotni slovar je zaradi tipa in značilnosti besedja, ki ga slovar prinaša, zasnovan razmeroma preprosto – temeljni cilj pri prikazu podatkov je jasnost in razumljivost. Tako so denimo zgledi rabe največ trije. Če so kolokacije (tipične pomensko povezane besedilne sopojavnice) dovolj pogoste in povedne, so navedene kot zgledi. Večinoma pa so zgledi stavčni (celotna poved); mogoča je tudi kombinacija kolokacijskih in stavčnih zgledov, medtem ko so pri frazeologiji (gl. spodaj) vsi zgledi samo stavčni. Pomensko neprozorne stalne besedne zveze, ki smo jih obravnavali zgoraj, so zbrane v skupnem razdelku stalnih besednih zvez. Vse frazeološke zveze (stalne besedne zveze kot ustaljeni, stilno zaznamovani konverzacijski in vrednotenjski vzorci) so prav tako zbrane na enem mestu – v frazeološkem razdelku.

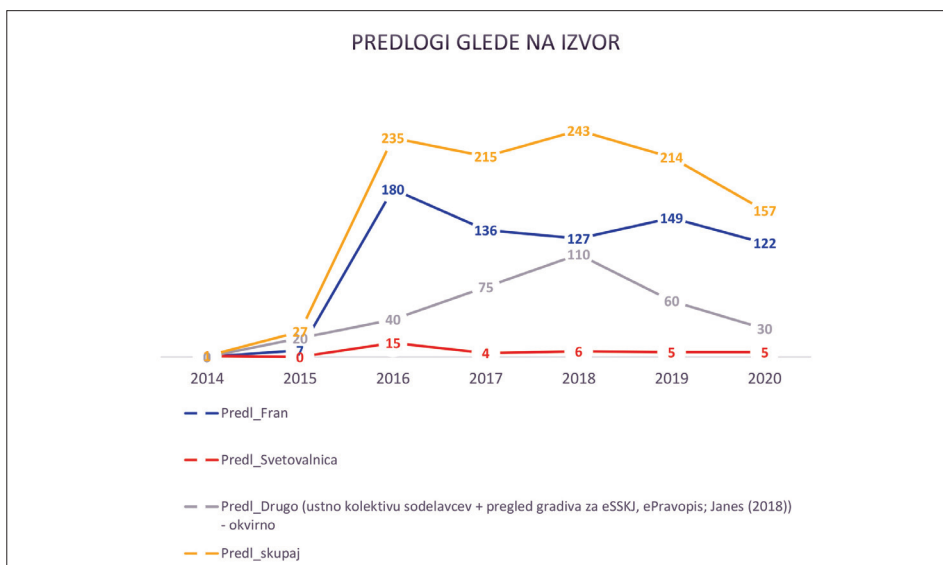
Pomemben prispevek *Sprotnega slovarja* so sistematično in pregledno prikazane oblike vseh v slovar sprejetih besed. Pri samostalniki so tako navedene oblike v vseh sklonih in številih, pri pridevniku tudi v vseh spolih, pri glagolu ob nedoločniku še vse sedanjske oblike in oblike deležnika na *-l*. Izjema so samostalniki, ki ne nastopajo v vseh številih, npr. *asimptomatičnost* le v ednini, prav tako le v ednini glagolniki brez razvitega samostalniškega pomena, npr. *komolčanje*. Slovar pri vseh besedah kot iztočnicah navaja oba v knjižnem jeziku uveljavljena naglasa: jakostni in tonemski. Prav tako je v celoti izpisan izgovor in morebitne dvojnice v izgovoru.

4 Gradivni viri in izvor predlogov za vključitev besedja v Sprotni slovar slovenskega jezika

Uporabnikom je možnost pošiljanja predlogov »kandidatov« za opis v *Sprotnem slovarju* na portalu Fran je na voljo od oktobra 2015. V prvih dveh letih nastajanja

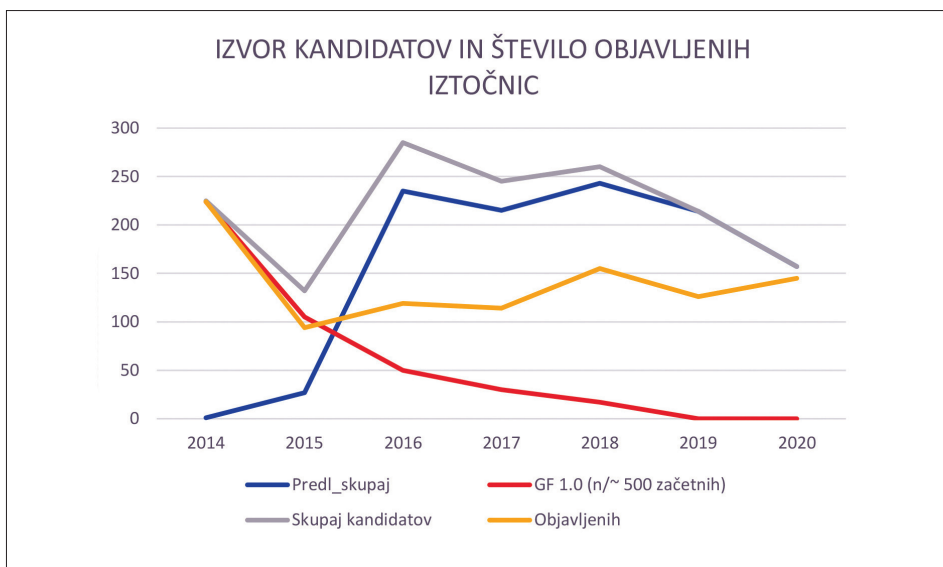
Sprotnega slovarja je bilo tako uporabniških predlogov zelo malo (vsaj glede na strm porast od leta 2016 dalje (gl. sliko 3), zato se je slovar pri izboru gradiva za opis najprej naslonil zlasti na leta 2013 zaključen korpus Gigafida 1.0 (<http://www.gigafida.net/>). Iz njega je bilo izbranih okoli 500 besed; pri izboru je bil eden pomembnejših kriterijev porast frekvenca rabe besed v letih 2009–2012. Od tega izbora je bilo leta 2014 kot slovarske iztočnice objavljenih 224 besed, naslednje leto 90, potem vse manj – leta 2016 so namreč glavno vlogo prevzeli predlogi uporabnikov.

Razmerje med tipi predlogov glede na to, od kod prihajajo, je prikazano na Sliki 3: od leta 2016 uporabniki večino predlogov podajajo neposredno na portalu Fran, nekaj še vedno tudi ustno sodelavcem inštituta. Sodelavci sami pa kot »zahtevni uporabniki« prispevajo nekatere svoje predloge iz pregleda gradiva za prav tako rastoča priročnika: *eSSKJ – Slovar slovenskega knjižnega jezika* (<https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=201&View=1&Query=%2A>) in *ePravopis* <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=135&View=1&Query=%2A>. Več kot običajno je bilo takih predlogov leta 2018 zaradi sodelovanja nekaterih sodelavcev pri zaključku projekta Janes (<https://nl.ijs.si/janes/>). Predlogov v inštitutski Jezikovni svetovalnici je vsa leta najmanj od vseh.

Slika 3: kandidati za opis v *Sprotnem slovarju* glede na izvor.

Slika 4 prikazuje razmerje med kandidati za opis v *Sprotnem slovarju* iz začetnega nabora iz korpusa Gigafida 1.0 (stalno padajoča krivulja) in celoto predlogov iz vseh virov, kot jih prikazuje slika 3. Prikazano je tudi vsakoletno število objavljenih iztočnic – to je bilo največje prvo leto (2014), nato je nihalo med okoli 100 in 150.

Slika 4: vsi predlogi kandidatov za opis v *Sprotnem slovarju* glede na dejansko uslovarjene v letih 2014–2020.

Kot že večkrat omenjeno, za *Sprotni slovar* velja, da so v njem opisane večinoma besede, ki so v obstoječih besedilnih korpusih redkejšje (ali pa jih zaradi izrazite novosti, ki jih posodabljanje korpusov celo na nekaj let ne more zajeti, ni) – porast rabe takih besed je omejen na zadnja leta, ki so v korpusih gradivno še pokrita. Poleg **uporabniškega** (kaj uporabniki sami čutijo in predlagajo kot novejšje besedje) in **praktičnoslovaropisnega** (to, česar ni nikjer v tako obsežni zbirki, kot jo zagotavlja portal Fran, pa ni arhaizem, je zelo verjetno novejšje, še neopisano besedje) lahko izpostavimo še **časovni vidik**: besedje, ki ima v obstoječih besedilnih korpusih razmeroma nizko pojavnost in hkrati porast pojavnosti opazen šele v zadnjih letih, je precej verjetno novejšje besedje. Poleg drugega je ta vidik glede na uporabniškega verjetno bolj objektivni, vendar pa zaradi nerednega posodabljanja besedilnih korpusov novejšega besedja ne more zajeti v celoti – zlasti ne najnovejšega.

Od leta 2018 tako vsaj polovice letno v *Sprotnem slovarju* opisanega besedja v prvi verziji korpusa Gigafida 1.0 iz 2011 ni ali pa ima zelo nizko pojavnost (≤ 8 pojavnosti v celotnem korpusu). V posodobljeni verziji korpusa Gigafida 2.0 iz leta 2019 je sicer delež odsotnega novejšega besedja – pričakovano – nekaj manjši, a tisto, ki je pristotno, ima največkrat izrazito nizko pojavnost. Je pa táko novejšje besedje pogosto prisotno v specializiranih korpusih, npr. korpusu besedil družbenih omrežij Janes (<https://nl.ijs.si/janes/>) ali korpusu spletnih besedil slWaC (https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=slwac). Vendar ni tudi nič nenavadnega, če ga ni prav v nobenem od navedenih korpusov in ga lahko najdemo zgolj na spletu.

Da torej novejšje besedje – seveda mora biti tudi na spletu prisotno več kot v enem viru ali dveh, če ni izhodiščno terminološko, zaželeno tudi v besedilih različnih zvrsti – pride v *Sprotni slovar*, so s svojimi predlogi zaslužni zlasti uporabniki, ki svoje predloge oddajajo večinoma na portalu Fran. Nekaj takih slovarskih opisov (besed in besednih zvez) je navedenih spodaj. Zvez in besed pred podpičjem (;) v korpusu Gigafida ni, za podpičjem pa imajo pojavnost ≤ 8 .

(2016) *helikopterski starši, plačilomat, vejpanje, vejper, antropocen, brezpi-lotnik, dismorfofobija, camu camu, mangostin, zagonsko podjetje*;

(2017) *emodži, hipsterka, ključnik, kriptovaluta, pajkanje, zipline; anti-feministka, beachvolley, čustvenček, hashtag, memorizirati, netiketa, skrolati, smejko, twitniti, vitaminoza*;

(2018) *bestička, coworking, fixie, geolov, hejterka, influencer, influencerka, kretalec, retvit, retvitati/-niti, sebek, selfiestick, supati, tekstanje, vlogati; backpackerka, bestič, chefinja, klikanost, mikroplastika, snorkljati, sovrtičkar, streamati, trolati, ustavljanjanka, youtubati*;

(2019) *časosled, dojenčkati, fejmič, hejtanje, jajcemat, mikrozelenjava, odsledi-ti, prokrastinirati, risoroman, spletnar, vejpati; antidementiv, gentrifici-rati, hendlanje, hrčkar, hrčkati, izsočiti, jogistka, kontrolfrik, koruptibilen, nadkul, napsihirati, polajkati, polinkati, predtestirati, rimoklepač, shendlati, takitos, webinar*.

K seznamu potencialnih kandidatov v določeni meri prispeva tudi ciljno slo-varopisno branje spletnih besedil – tudi brez spodbude uporabniških predlogov. Pri tem je poseben poudarek namenjen področjem, ki so po številu slovarskih iztočnic izstopala v prvem in nato v naslednjih letih *Sprotnega slovarja*: računal-ništvo in tehnologija, medicina, ekonomija in finance, zdrava hrana, prosti čas in življenjski slog. Ciljno branje sicer ima določene omejitve (zlasti možnost subjek-tivnega pogleda, ki obstaja tudi pri uporabniških predlogih, kjer pa ga znižuje njihova množičnost), a je kljub temu pomemben gradnik v metodologiji pridobi-vanja potencialnih kandidatov za opis. Posebej izrazito pokaže svojo vrednost tedaj, ko število uporabniških predlogov zaradi različnih, zlasti zunanjih vzrokov izraziteje pade. To se je zgodilo leta 2020 v času prvega izbruha pandemije koro-navirusa od sredine marca do začetka maja.

5 Koronabesedje v Sprotnem slovarju slovenskega jezika

Sprotni slovar je tip slovarja, na katerega zaradi njegove ažurnosti pri popisovanju novejšega ali v določenem obdobju v rabi izpostavljenega besedja zunanje

okolščine vplivajo še izraziteje kot na druge razlagalne slovarje (prim. tudi Michelizza 2021). Pri uslovarjenem besedju za leto 2020 ga je zato močno zaznamovala pandemija bolezni COVID-19: od 157 novih slovarskih iztočnic sta jih slabi dve tretjini neposredno ali posredno povezanih s problematiko koronavirusne bolezni. 49 teh iztočnic je bilo objavljenih že aprila 2020 kot del *koronske* izdaje portala Fran: https://fran.si/o-portalu?page=Covid_19_2020. Posebej v prvem valu pandemije je nastalo precej povsem novih besed ali pa so se v rabi začele intenzivneje pojavljati določene že obstoječe besede. Najbolj izpostavljeni področji sta bili – glede na zunanje okoliščine – dve, znani že iz preteklih let *Sprotnega slovarja*: medicina ter ekonomija in finance. Glavne ključne besede pri iskanju koronabesedja so bile *korona* in njene tvorjenke, v veliki večini tudi same nove besede: *koronavirus*, *koronapandemija*, *koronaval*, *koronapaket* (tudi s predpono *anti-/proti*: *antikorona/protikoronapaket*), *koronazakon* ipd.

Velik del sklopa t. i. koronabesedja torej tvorijo zloženke (tvorjenke iz dveh polnopomenskih sestavin) s prvim delom *korona-*, npr. *koronabedak*, *koronabolnik*, *koronačas*, *koronahumor*, *koronakriza*, *koronaobveznica*, *koronapanika*, *koronapozdrav*, *koronastandard*. Skupaj (kot je tudi normativno priporočljivo) se pišejo razmeroma pogosto, pojavlja pa se tudi sicer manj priporočljiv, vendar v rabi kar razširjen zapis narazen. V tem drugem primeru bi prvi del lahko razumeli kot zamenjavo skladijske vloge – samostalnik ob drugem samostalniku nastopa kot pridevnik. Primer za to je slovarska iztočnica *korona*: <https://fran.si/132/sprotni-sprotni-slovar-slovenskega-jezika/4434851/korona>. Ta pojav dvojničnosti v zapisu (in možnosti, da prvo sestavino razumemo pridevniško) je pri novejših – zlasti prevzetih – besedah pogostejši kot pri neprevzetih besedah: v *Sprotnem slovarju* pri 35 od 662 samostalniških iztočnic, v eSSKJ (kjer je delež prevzetega besedja manjši kot v *Sprotnem slovarju*) 48 od 2143 samostalniških iztočnic (upoštevane so tudi še neobjavljene iztočnice v slovarski bazi) – torej 5,3 % : 2,2 %. Ta pojav je vsekakor dovolj izrazit, da ga ne moremo zanemariti. Večina zloženek s prvim delom *samo-* tipa *samoizolacija*, *samoizolirati se*, *samoosamitev*, *samoosamiti se* ipd. je medtem obstajala že prej – so pa razvile nove, s pandemijo povezane pomene. Te se vedno pišejo samo skupaj, saj je prva sestavina prislovna, ne samostalniška, in ni prevzeta.

Bogato besedotvorje je za slovenščino značilno tako kot za večino slovanskih jezikov. Poleg zloženek se pri koronabesedju pojavljajo zlasti pridevniške izpeljanke tipa *koronski*, *kovidni* in sestavljenke (s prevzeto predpono) tipa *antikoronski*, *po(st)koronski*. Bogato besedotvorje prispeva k temu, da v *Sprotni slovar* lahko vstopajo tudi cele besedne družine novejšega (ali »aktiviranega«) besedja – tako npr. *asimptomatičen*, *asimptomatično*, *asimptomatičnost*, *asimptomatski*, *asimptomatsko* ali *samoizolacija*, *samoizoliran*, *samoizolirati se*. Tu koronsko besedje od uveljavljenih jezikovnih zakonitosti ne odstopa, podobno kot ne pri že omenjenih stalnih besednih zvezah z leksikalno vrednostjo: celotna zveza deluje, kot bi šlo za eno besedo. Za koronsko besedje lahko navedemo

zveze kot npr. *pridružena bolezen*, *socialna distanca* (koronski pomen se je v splošni rabi – ne pa tudi strokovni sociološki – priključil obstoječemu sociološkemu), *helikopterski denar*, *koronavirusna bolezen*, *duhovno obhajilo*, *pacient številka ena ali ničti pacient*.

Poleg stalnih zvez s področja medicine je porasla tudi raba nekaterih tipa *helikopterski denar*, ki so povezane z gospodarsko krizo ob pandemiji in ukrepi za njeno blaženje. Večinoma so te zveze na omenjenih področjih v (strokovni) rabi obstajale že prej, le javnosti so z novinarskim poročanjem postale širše znane šele v času pandemije.

Zaključek

Sprotni slovar slovenskega jezika kot odziven rastoči (vsako leto dopolnjujoči se) slovar predstavlja ažuren popis novega gradiva, ki se na ZRC SAZU, Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša redno zbira in analizira. Predloge, kaj analizirati podrobneje in oceniti, ali je za opis v slovarju ustrezno (se kljub novosti pojavlja več kot le v nekaj virih ipd.), prek portala Fran prispevajo zlasti jezikovni uporabniki. Sčasoma posamezne slovarske iztočnice iz *Sprotnega slovarja* v rabi postanejo pogostejše, pri virih zelo pestre in se lahko obravnavajo tudi v drugih, obširnejših razlagalnih slovarjih (npr. nastajajoči rastoči *eSSKJ*) ali normativnih priročnikih (kot je nastajajoči rastoči *ePravopis*). Prav *Sprotni slovar* je bil z začetkom izhajanja v letu nastanka portala Fran (2014) prvi v novem rastočem tipu slovarjev. Glede na izrazito sprotno odzivnost nanj še bolj kot na druge slovarje vplivajo zunanje okoliščine – v letu 2020 npr. pandemija COVID-19, ki je pripomogla k skoraj dvotretjinskemu deležu t. i. koronabesedja v celoti objavljenih iztočnic za to leto. Želeti si je, da bosta tako pandemija koronavirusne bolezni kot porast z njo povezanega besedja počasi (četudi v več valovih) izgubila zagon – uporabniki pa bodo kmalu spet predlagali besedje, ki se tiče novih pojavov in inovacij na področjih, s katerimi imamo veselje.

VIRI IN LITERATURA:

Slovarji:

ePravopis [Elektronski vir] : slovar slovenskega pravopisa. Ljubljana : Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2014. www.fran.si. Dostop 1. 3.–5. 4. 2021.

eSSKJ [Elektronski vir] : Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana : Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU : Založba ZRC, 2016. www.fran.si. Dostop 1. 3.–5. 4. 2021.

Krvina, Domen, 2014: *Sprotni slovar slovenskega jezika [Elektronski vir]* : SSSJ. Ljubljana : Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2014. www.fran.si. Dostop 1. 3.–5. 4. 2021.

Krvina, Domen: *Sprotni slovar slovenskega jezika 2016 [Elektronski vir]*. Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC, 2017.

Krvina, Domen: *Sprotni slovar slovenskega jezika 2018 [Elektronski vir]*. Ljubljana : ZRC SAZU, Založba ZRC, 2019.

Krvina, Domen: *Sprotni slovar slovenskega jezika 2020 [Elektronski vir]*. Ljubljana : ZRC SAZU, Založba ZRC, 2021.

SSKJ2 : *Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*, www.fran.si. Dostop 1. 3.–5. 4. 2021.

Korpusi:

Korpus Gigafida 1.0: <http://www.gigafida.net/>. Dostop 1. 3.–5. 4. 2021.

Korpus Gigafida 2.0: <https://viri.cjvt.si/gigafida/>. Dostop 1. 3.–5. 4. 2021.

Korpus Janes: <https://nl.ijs.si/janes/>. Dostop 1. 3.–5. 4. 2021.

Korpus SIWac: https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=slwac. Dostop 1. 3.–5. 4. 2021.

Drugi viri in literatura:

Krvina, Domen: *Glagolski vid v sodobni slovenščini. 1, Besedotvorje in pomen*. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2018, 267 str.

Michelizza, Mija, 2021: Med tipičnim in stereotipnim: družbena občutljivost pri pripravi ilustrativnega gradiva v eSSKJ. V: *Rasprave : Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje*, 47/2, Zagreb : Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje, 2021.

Žele, Andreja: *Pomensko-skladenjske lastnosti slovenskega glagola*. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012, 366 str.

Summary

Sprotni slovar slovenskega jezika/Current Dictionary of the Slovene Language, New words and coronawords in 2020

The Current Dictionary of the Slovene Language (Sprotni slovar), as a responsive expanding (updated every year) dictionary, is an up-to-date inventory of new material that is regularly collected and analyzed at the Fran Ramovš Institute for the Slovene Language at ZRC SAZU. Suggestions on what to analyze in more detail and assess whether it is appropriate for a description in the dictionary (despite its novelty, it appears in more than just a few sources etc.) are mainly contributed by language users through the Fran portal. Over time, individual dictionary entries from Sprotni slovar become more commonly in use, very diverse in sources, and can also be addressed in other, more extensive explanatory dictionaries (e.g., the emerging expanding eSSKJ) or normative manuals (such as the emerging expanding ePravopis). With the beginning of its publication in the year of the creation of the Fran portal (2014), Sprotni slovar was the first in a new expanding type of dictionary. Given the pronounced ongoing response, it is even more affected by external circumstances than other dictionaries - in 2020, e.g. the COVIDA-19 pandemic, which contributed a nearly two-thirds share of 'corona words' of fully published proposals for that year. It is hoped that both the coronavirus pandemic and the rise of associated words will slowly (albeit in several waves) lose momentum - and users will soon be able again to suggest words about new developments and innovations in areas with which we're happy.

Kolera pred vrati Škofje Loke (1886–1910)

Povzetek

Prispevek govori o koleri, bolezni, ki je veljala za kugo 19. stoletja in je usodno zaznamovala evropski prostor, kjer je do takrat sploh niso poznali. Med petimi epidemijami, ki so se razširile na Kranjskem, je v prispevku poudarek le na zadnji, ki je izbruhnila leta 1886. Posebej je predstavljeno Poučilo o koleri, ki je veljalo za celotno Kranjsko in na katerem so v marsičem temeljili ukrepi, ki jih je sprejela in izvajala Mestna občina Škofja Loka, da bi se izognila izbruhu bolezni. Skozi zapis se posredno zrcalijo tudi tedanje higienske in stanovanjske razmere v mestu in odnos meščanov do te problematike.

Ključne besede: kolera, nalezljive bolezni, higienske razmere, preventivni ukrepi, Kranjska, Škofja Loka.

Cholera at the gates of Škofja Loka (1886–1910)

The article discusses cholera, a disease that was considered the plague of the 19th century, which had a fatal impact on the European space where it had not until then been known at all. Of the five epidemics that spread in Carniola, the paper focuses only on the last, which broke out in 1886. The Instruction on Cholera, which was valid for the whole of Carniola and on which the measures taken were in many respects based, is presented in particular. It was adopted and implemented by the Municipality of Škofja Loka in order to avoid an outbreak of the disease. The record also indirectly reflects the hygiene and housing conditions in the city at that time and the attitude of citizens towards this issue.

Key words: cholera, infectious diseases, hygiene conditions, preventive measures, Carniola, Škofja Loka.

19. stoletje – stoletje kolere

Kolera je bila v 19. stoletju najbolj smrtonosna nalezljiva bolezen, ki je do takrat v Evropi sploh niso poznali in je, za razliko od ostalih nalezljivih bolezni, povzročala nepričakovane, hitre in množične smrti, zato je upravičeno veljala za kugo 19. stoletja. Takšno poimenovanje ji je v celoti ustrezalo, saj so se je ljudje bali tako zelo kot nekoč kuge, ki je desetkala populacije in puščala za seboj več mrtvih kot največji vojaški spopadi. Bolezen je bila endemična v deltah rek Ganges in Brahmaputra v Indiji, od koder so jo vojaki in trgovci po kopenskih in morskih poteh zanesli po svetu, tudi v Evropo. Iz lokalne bolezni je tako postala najbolj razširjena in smrtonosna bolezen 19. stoletja. Njen vdor na evropska tla je sovpadal z drugo pandemijo bolezni, ki se je začela leta 1827 in je do meja Avstrije prišla leta 1830. Na Kranjskem je v naslednjih desetletjih v epidemični obliki razsajala petkrat: leta 1836, 1849, 1855, 1866 in 1886, posamezne primere so zasledili tudi leta 1892, 1910 in v času 1. svetovne vojne. Več žrtev sta zahtevali le epidemiji leta 1836 in 1855.¹ Število obolelih in umrlih v Škofji Loki v času prve epidemije ni znano, so pa na voljo podatki za drugo, ki se je razširila v poletnih mesecih leta 1855, ko je za kolero v loškem okrajnem uradu zbolelo 90 oseb in jih do konca oktobra umrlo 26.²

Mestni trg v Škofji Loki s kužnim znamenjem, ki so ga meščani postavili leta 1751 v zahvalo za obvarovanje pred kugo. (hrani: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki)

1 Keber, *Čas kolere*, str. 7, 13.

2 Keber, *Čas kolere*, str. 212.

Čeprav do začetka 30-ih let 19. stoletja te bolezni v Evropi niso poznali, so vedeli za izraz kolera (iz grške besede kholera; iz kholē, žolč), ki izhaja iz stare grščine in so z njim že antični zdravniki označevali bolezen, za katero so bili značilni bruhanje, driska in krči. V današnji medicini bi opis odgovarjal več boleznim, pod sodobnim pojmovanjem kolere pa moderna medicina razume točno določeno bolezen – infekcijo z bakterijo *Vibrio cholerae*, ki jo je leta 1883 odkril nemški bakteriolog Robert Koch. Bolezen poznamo tudi pod izrazi cholera asiatica, cholera epidemica, malignant cholera in drugimi.³ V razvitem svetu je praktično ne poznamo več, saj so bili z zagotovitvijo ustreznih higienskih razmer, napeljavo vodovoda in kanalizacije odpravljene najbolj pereči problemi, ki so v preteklosti povzročali epidemije te nevarne bolezni. Skozi 19. stoletje se je spremenilo tudi dožemanje bolezni in njeno poznavanje. Če so ob prvih epidemijah ljudje bolezen razumeli kot božjo kazen in se zatekali k molitvi, so pri zadnji že vedeli, kaj jo povzroča in kako se ji izogniti. Dolgo so se namreč kresala mnenja med zagovorniki miazmatske teorije, ki je zagovarjala nenalezljivo naravo bolezni in kot vir zanjo videla miazmatske substance v zraku, nastale iz izparin in nesnage, in teorijo nalezljivosti, po kateri naj bi se bolezen prenašala z dotikom, okuženo obleko, hrano ter izjemoma z vdihavanjem okuženega zraka. Ne gre spregledati tudi nekaterih zagovornikov teorije tal, po kateri naj bi bila rahla, za zrak in vodo prepustna tla, srednje vlažna in polna organskih substanc, kot nalašč primerna za širjenje klic kolere.⁴ Šele pomembna bakteriološka odkritja, ki so se začela po letu 1880, so dala pravi odgovor, ko so identificirala krivca bolezni, ter pospešila zdravstvene reforme in večjo skrb za ustrezno higieno. Kolera je bila ena prvih nalezljivih bolezni, ki so jih preučevali z epidemiološkimi metodami.

Okužba s kolero se primarno prenaša z onesnaženo pitno vodo in hrano, ki je bila v stiku z blatom okužene osebe, lahko tudi tiste, ki je bila brez simptomov. Druga možnost prenosa je uporaba slabo opranih bolnikovih oblek in perila, tretja pa uporaba okuženih sanitarij. Bakterijo uspešno uničuje prekuhavanje vode, kislo okolje (npr. želodčna kislina) in večina dezinfekcijskih sredstev. Epidemije kolere se navadno pojavijo v toplem in vlažnem vremenu, ki ustreza njenemu povzročitelju. Seveda pa morajo biti zato predhodno izpolnjeni še razni drugi pogoji, kot so npr. neustrezna preskrba z zdravo pitno vodo, nezadosten kanalizacijski sistem, prenaseljena stanovanja s skupnimi stranišči in podobno.⁵ Glavna simptoma bolezni sta vodena driska in bruhanje, kar lahko vodi do hitre izsušitve organizma, elektrolitskega neravnovesja in v nekaterih primerih celo do smrti. Smrt lahko nastopi zelo hitro, le nekaj ur od pojava prvih simptomov. Bolnikov obraz je zaradi dehidracije upadel, oči udrte, koža pomodrela. Zato se je kolere prijel vzdevek »modra bolezen«, smrti zaradi kolere pa pasja smrt, saj so se je ljudje sramovali zaradi umazanega umiranja.⁶

3 Keber, *Čas kolere*, str. 13.

4 Keber, *Čas kolere*, str. 17.

5 <https://sl.wikipedia.org/wiki/Kolera>; Keber, *Čas kolere*, str. 17.

6 <https://sl.wikipedia.org/wiki/Kolera>; Keber, *Čas kolere*, str. 18.

Širjenje kolere iz Trsta na Kranjsko leta 1886

Zadnja epidemija kolere na Kranjskem je izbruhnila poleti 1886. Časopisi so takrat že nekaj časa poročali o primerih bolezni v italijanskih mestih (Benetke, Bari, Brindisi), vendar bolezni niso posvečali večje pozornosti, dokler se ni nevarno približala našim krajem. Potem se je nenadoma pojavila časopisna novica: »V petek naznanil je zdravnik enega tržaškega okraja, da se je pripetil sumljiv slučaj bolezni. Komisija podala se je tja in ker ni bilo mogoče bolnika prenesti v bolnico za kolero, zaprla se je dotična hiša. Bolnik je še tisti dan umrl. Oboleli delal je na brodu Sansone, na katerem se je pripetil prvi slučaj kolere.«⁷

Novico so 16. junija 1886 objavile *Novice*, že nekaj dni prej je o primeru poročal časopis *Slovenec* in razkril nekaj podrobnosti o pokojniku. Šlo je za mornarja Maletiča, ki se je s kolero najverjetneje okužil na ladji in je zaradi hudega poteka bolezni umrl kmalu potem. Bolezen so potrdili tržaški zdravniki, vendar si niso bili enotni, ali imajo opravka z nevarno *colero asiatica* ali s precej lažjo *colero nostras*.⁸ Pokojnika so ponoči prenesli na pokopališče, posuli z apnom in pokopali, pokopališče pa zaprli za naslednjih 24 ur.⁹

Ukrepanje je bilo ustrezno in pravilno, saj je *Slovenec* že naslednji dan objavil, da je bila za Miletiča usodna prava azijska kolera, ki se je z ladjami iz Benetk zanesla v Trst.

Trst je bil do 1. svetovne vojne glavna avstrijska uvozna luka za blago iz južne in vzhodne Azije ter Bližnjega vzhoda. (hrani: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki)

7 *Novice*, letnik 44, št. 24, 16. 6. 1886, str. 191.

8 Pod tem izrazom je mišljena endemična in sporadična diareja.

9 *Slovenec*, letnik XIV, št. 131, 10. 6. 1886, str. 4.

Če bi ostalo samo pri opisanem primeru, bi ga bralci pozabili že naslednji dan, a so se podobni članki kar vrstili, saj se je bolezen v naslednjih dneh in tednih nevarno razširila po mestu in okolici ter začela ogrožati sosednje dežele, še posebej Kranjsko in Istro. Bolezen se je že julija razširila na zahodni istrski obali in v notranjosti polotoka, kamor se je širila tudi z Reke, ki je bila drugo žarišče bolezni, in od koder se je širila tudi proti Kranjski, v Dalmacijo in na Balkan. Julija so se sporadični primeri pojavljali po celotni Istri, v večjem številu pa v Kopru in bližnjem Trstu z okolico. Eno od žarišč bolezni je bilo med delavci v Ricmanjah pri Trstu, ki so gradili odsek železniške proge med Hrpeljami in Trstom. Med temi delavci je bil tudi Franc Flak iz Hriba v Občini Loški Potok, ki je bolezen v začetku avgusta prvi zanesel na Kranjsko. Že bolan se je vrnil v domačo vas, prenočeval v gostilni in nekaj hišah ter 8. avgusta umrl. Bakteriološka analiza njegovega blata, ki so jo opravili na graški univerzi, je potrdila, da je umrl za azijsko kolero.¹⁰ Štiri dni kasneje je bila bolezen usodna za njegovega znanca Janeza Mikuliča iz bližnjega Travnika, nato se je število obolelih v Občini Loški Potok samo še povečevalo. Do 18. oktobra je zbolelo 55 oseb, 33 jih umrlo.¹¹

Septembra je bolan tujec, ki se je preko Trsta vračal domov na Štajersko, bolezen zanesel na Vrhniko, kjer je umrl v tamkajšnji zasilni bolnišnici. Primer je med Vrhničani sprožil precej strahu, a se je končalo razmeroma dobro, saj so zboleli le trije domačini. Bolezen medtem ni mirovala, v prvih dneh oktobra je izbruhnila med prisilnimi delavci na Igu, ki so tam gradili cesto. Ker ni bilo v bližini nobenega zdravnika, so prvega bolnika prepeljali v matično ustanovo v Ljubljano, kjer pa niso poskrbeli za zadostne preventivne ukrepe, zato se je bolezen kmalu razširila tudi znotraj Prisilne delavnice. V obeh žariščih je zahtevala več žrtev; na Igu je umrlo 11 od 25 obolelih, v Ljubljani 11 od 18 obolelih.¹² Po isti poti kot na Vrhniko je bolezen zašla na Veliko Ligojno, kamor jo je sredi oktobra prinesel tamkajšnji mesar, ki se je zaradi dela večkrat mudil v Trstu. Doma je z boleznijo okužil še nekaj sorodnikov in domačinov, skupaj 18 ljudi, od katerih jih je umrlo 5, med njimi tudi on. Le nekaj dni prej je domačin iz Gribelj pri Črnomlju bolezen s Hrvaške zanesel v Belo krajino. Okužil je ženo, štiri otroke in tri druge osebe, ki so prišle na obisk; trije od obolelih so umrli.¹³ Tri posamične primere kolere so jeseni 1886 zabeležili tudi v neposredni bližini Ljubljane, v vaseh Podsmreka in Glince.

Epidemija kolere je na Kranjskem trajala od 4. avgusta do 11. decembra 1886. Podatki o številu obolelih in umrlih so ohranjeni v več statističnih poročilih, a se med seboj nekoliko razlikujejo. Poročilo deželnega sanitetnega sveta za Kranjsko navaja 129 obolelih in 65 umrlih,¹⁴ dve drugi poročili pa 132 oziroma 135 obolelih in 68 umrlih.¹⁵

10 Keber, *Čas kolere*, str. 173.

11 Zupanc, *Krain und seine öffentliche Gesundheit*, str. 122.

12 Keber, *Čas kolere*, str. 175; Zupanc, *Krain und seine öffentliche Gesundheit*, str. 122.

13 Zupanc, *Krain und seine öffentliche Gesundheit*, str. 126.

14 Zupanc, *Krain und seine öffentliche Gesundheit*, str. 122.

15 Keber, *Čas kolere*, str. 173, 176.

Poučilo o koleri

Za boljše poznavanje bolezni in pravilno izvajanje preventivnih ukrepov je višji zdravstveni svet pripravil **Poučilo o koleri**, ki ga je Deželna vlada za Kranjsko razglasila 13. avgusta 1886 in tega dne objavila v *Deželnem zakoniku za vojvodino Kranjsko*.¹⁶ Poučilo je bilo zelo natančno sestavljeno in so ga koristno uporabili tudi leta 1892, ko se je kolera spet pojavila. Takrat niso sestavljali novega, ampak so starega le ponatisnili;¹⁷ v krajši in poljudnejši različici so ga objavili tudi nekateri tedanji časopisi.¹⁸ Navodila v uvodnem delu seznanjajo javnost z najnovejšimi dognanji o bolezni, njenimi znaki, inkubacijsko dobo (5–7 dni) in načini širjenja, v nadaljevanju govore o načinih preprečevanja bolezni in na koncu o predpisih za razkuževanje ter poročilih, ki bi bila obvezna, če bi se bolezen pojavila.

Avtorji so se oprli na Kochovo odkritje, da je kolera nalezljiva bolezen, ki jo povzroča mikrob, ki se naseli v tankem črevesu, vendar razložili, da »... *niti v izdihani sapi, niti v kožni izparini, niti v potu ni kolerske klice; dobivamo jo samo na krajih in predmetih, ki so onesnaženi z izmetki in zlasti z otrebami črevesovimi. [...] Nevarnost, da bi se kolera zanesla neposredno od človeka na človeka, je tedaj pri koleri manjša, nego li pri drugih kužnih boleznih: pri škrlatinki, pri dobrcih (ošpicah), pri difteritiki [davici], pri mačuhu [tifus] itd., pri katerih se bolezenska klica nahaja v izdihani sapi, v ustni, nosni in žrelni sluzi, v kožnih luskah itd.*«¹⁹ Zato so bili mnenja, naj se ljudje ne bojijo stikov z obolelimi in jim lahko strežejo, paziti morajo le, da ne bodo prišli v stik s kužnimi snovmi. Če bi se jim to vendarle zgodilo, se morajo takoj temeljito umiti in razkužiti. Kot glavne vire okužbe so avtorji navedli bolnikove iztrebke, z njimi onesnaženo obleko, osebno in posteljno perilo ter uporabljene predmete, stranišča ter onesnaženo vodo. Ravno onesnažena voda v potokih, rekah in ribnikih, kjer so prali perilo, in voda iz vodnjakov, ki so se nahajali preblizu gnojnih jam in greznic, sta bili najbolj pogosta vira okužbe. Ali bo ostala bolezen omejena le na nekaj primerov ali se bo razvila v epidemijo, pa so, po mnenju takratnih poznavalcev, pomembno vplivali tudi krajevni in časovni dejavniki ter individualna nagnjenost do bolezni. »*Individualno nagnjenost pospešuje vse, kar slabi zdravje in odpornost zoper neugodne vplive: izprijen zrak, slaba in nezadostna hrana, neprikladna obleka, zanemarjena telesna snaga, neredno življenje, nezmernost in vsakovrstne razuzdanosti.*«²⁰ Zato ne preseneča, da so nekateri zdravniki in duhovniki celo

16 Razglasilo c. kr. deželne vlade za Kranjsko z dne 13. avgusta 1886, št. 2383, s katerim se razglaša Poučilo o koleri (dalje: Poučilo o koleri). V: *Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko*, 1886, str. 48–63.

17 Razglasilo c. kr. deželne vlade za Kranjsko z dne 28. julija 1892, št. 8776, s katerim se znova razglaša Poučilo o koleri, objavljeno dne 13. avgusta 1886. V: *Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko*, 1892, str. 18–37.

18 *Novice*, letnik 50, št. 40, 30. 9. 1892, str. 326–327; *Dom in svet*, letnik 5, 1892, št. 11, str. 527–528.

19 Poučilo o koleri, str. 48–49.

20 Keber, *Čas kolere*, str. 15.

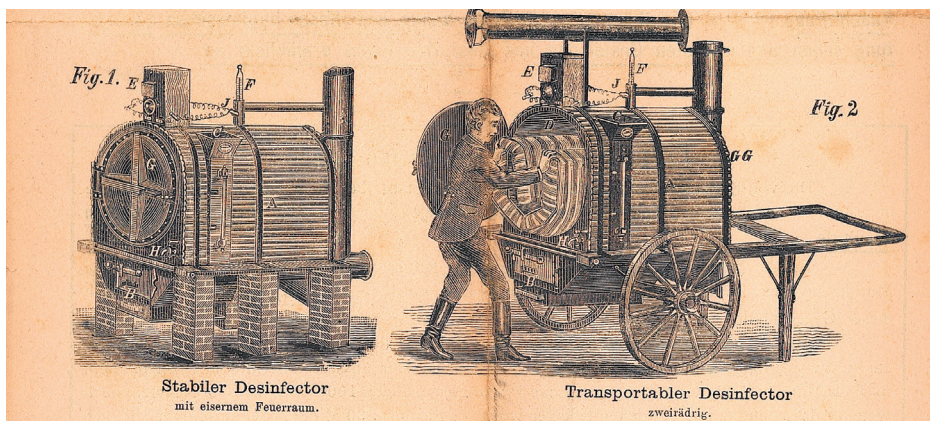
19. stoletje z zadovoljstvom opažali, da so pijanci in prostitutke za kolero obolevali in umirali med prvimi. Vzrok so videli v njihovem nemoralnem življenju in ne v revščini, ki jih je silila k temu.

Načini preprečevanja bolezni niso vključevali zapore državnih meja ali karantene, ker so na osnovi dotedanjih izkušenj vedeli, da takšni ukrepi ne bi učinkovali in bi samo kvarno vplivali na gospodarstvo ter povzročali brezposelnost in uboštvo. Namesto tega so raje poostriili nadzor prometa na vstopnih postajah železniških prog, cest in plovnih rek ter iz nadaljnega prometa takoj izločili vse bolne ali zdravstveno sumljive osebe in jih izročili v ustrezno zdravstveno oskrbo. Prav tako je bila zdravstvenemu nadzoru podvržena vsa prtljaga potnikov. Druženja so bila v času epidemij močno omejena, saj so bili prepovedani vsi sejmi, romanja, ljudski shodi, zborovanja in druge prireditve. Navodila so odsvetovala obiskovanje javnih kopališč in uporabo javnih stranišč, ki so veljala za visoko rizična. Posebno pozornost so navodila posvečala skrbi za osebno higieno, rednemu čiščenju stanovanj, razkuževanju stranišč in ustreznemu praznjenju greznic. Skrb za snažnost javnih prostorov, ulic in trgov je bila v domeni občin. Te so morale skrbeti tudi za nadzor nad živili in čistočo v živilskih prodajalnah. Nasploh so v času epidemije odsvetovali uživanje surovih živil (sadja, zelenjave, mleka, sira, masla) in pozivali k varovanju pred prehladom. Posebno pozornost so posvečali preskrbi z zdravo pitno vodo. Kadar ni bilo v bližini nobenega studenca ali zanesljivega vodnjaka ali kadar so jo zaradi pomanjkanja vode zajemali celo iz sumljivih vodnjakov, so jo morali pred uporabo obvezno prekuhati in ohladiti. Občine so morale poskrbeti tudi za zdravstveni nadzor gostišč, prenočišč in zavetišč, ustanoviti zdravstveno komisijo in opraviti higienski nadzor stanovanj in dvorišč ter organizirati zasilno bolnišnico za bolnike s kolero, jo ustrezno opremiti z najnujnejšimi zdravstvenimi pripomočki in razkužili ter poskrbeti za usposobljeno osebje. Ob pojavu bolezni so morali hišni gospodarji, lastniki gostišč in prenočišč, zdravniki in duhovniki takoj obvestiti župana, ki je nato novico sporočil pristojnemu okrajnemu glavarstvu, sklical zdravstveno komisijo in ukazal osamitev bolnika. Ker je bilo od pravilno postavljene diagnoze odvisno vse nadaljnje ravnanje z bolnikom, je bilo nujno, da ga je čim prej pregledal okrajni zdravnik. Kadar je posumil, da je bolnik umrl za kolero, je odredil obvezno obdukcijo in po potrebi še bakteriološko preiskavo vsebine tankega črevesa.²¹

Navodila so vključevala tudi postopke ravnanja z bolniki, ki bi zboleli za kolero. Vsakega od njih je bilo treba takoj osamiti v posebnem prostoru ali prepeljati v zasilno bolnišnico in voz nato temeljito razkužiti. Kjer razmere zaradi uboštva tega niso dovoljevale in so v bolnikovi sobi bivale še druge osebe, so jim navodila prepovedovala prinašati hrano in pijačo ter jo tam uživati. Svarila so pred dotikanjem bolnikovih predmetov, odlaganjem oblačil in uporabo stranišč v okuženih hišah. Opozarjala so na obvezno razkuževanje rok, negovalno osebje pa še na

21 Poučilo o koleri, str. 50–56.

dodatno previdnost pri odstranjevanju bolnikovih iztrebkov. Posebno pozornost so navodila posvečala razkuževanju in pranju bolnikove obleke, osebne in posteljnega perila. Perice so smele sprejeti v pranje le tisto perilo okuženih bolnikov ali tujcev, ki je bilo predhodno temeljito razkuženo. Prati so ga morale ločeno od perila zdravih oseb. Prepovedano je bilo tudi vsako trgovanje z rabljeno obleko, perilom in posteljnino ljudi, ki so zboleli ali umrli za kolero, dokler ni bilo dobro razkuženo in oprano. Prostor, v katerem je bival bolnik, so morali po končani bolezni temeljito prezračiti, očistiti in po potrebi tudi razkužiti. Za kolero umrle osebe niso smeli polagati na mrtvaški oder ter ob njih bedeti in moliti, temveč so jih morali zaviti v platnene rjuhe, ki so jih prej namočili v karbolni raztopini, nato pa čim prej odnesti v mrtvašnico in v najkrajšem možnem času pokopati. Pri tem so pazili, da je bil pogreb preprost, brez slovesnosti, pogrebcev pa čim manj.

Razkužilni aparat dunajske firme W. E. Thursfield v prostostoječi in premični obliki, 1887.

(hrant: *Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki*)

Navodila so veliko pozornost posvečala razkuževanju, ki so ga opravljati med in po končani bolezni. Osnovno razkužilo je bila 5-odstotna karbolna raztopina, ki so jo vlivali v nočne posode in z njo razkuževali bolnikove iztrebke. Vlivali so jo tudi v posode, v katerih so najmanj 12 ur namakali okuženo bolnikovo osebno perilo in posteljnino, preden jo ga prekuhali in dali perici, da ga opere. Za razkuževanje bolnikovih iztrebkov so uporabljali tudi 20-odstotno apneno vodo, strupeno sublimatno raztopino pa le z zdravnikovim dovoljenjem. Surova karbolna raztopina je bila zelo uporabna za razkuževanje stranišč, prav tako tudi železna galica, klorov mangan ali močno klorovo apno. Za pomivanje tal, lesenih predmetov in umivanje rok sta bili najbolj učinkoviti lizolova raztopina in klorova apnena raztopina. Stene so razkuževali z apnenim beležem, vsebino posteljnih slamnjač in predmete manjše vrednosti so sežgali. Razkuževanje s paro je prišlo v poštev pri oblekah, blazinah, žimnicah in obstojnejših predmetih, ki jim para ni škodila.

Prave razkužilne aparate so imele le redke občine na Kranjskem. Škofjeloška ga je prvič kupovala leta 1887 pri podjetju W. E. Thursfield z Dunaja, ko je izbirala med prostostoječim in premičnim, a sta bila zanjo oba predraga. Leta 1905 je skupaj z Zdravstvenim okrožjem Škofja Loka le našla nujno potrebni denar, vendar nimamo dokaza, da je nakup res opravila.²² Kolikor ga ni, si je morala še naprej pomagati z zasilnimi razkužilnimi aparati, za katere so uporabljali kotle za pranje perila ali prekapne kotle z odvzetim klobukom. Razkuževanje je veljalo tudi za obleko, perilo in posteljnino strežnega osebja, ki je moralo po vsakem obisku pri bolniku temeljito razkužiti roke s karbolno ali lizolno raztopino in jih nato umiti še z milom in vodo. Obvezno umivanje z milom in toplo vodo je po prestani bolezni čakalo tudi bolnika.²³

Če na kratko povzamemo, so v spodnjem odstavku zajete vse glavne misli navodila, za katerega so se snovalci resnično potrudili, a si hkrati niso zatiskali oči pred dejstvom, ki je tako značilno tudi za današnji čas – da se večina ljudi zanje ne zmeni zadosti. *»Ljudstvo se mora zategadelj poučiti, kako mu je pametno živeti, da mu zlasti ni uživati okuženih jedij in pijač, kako mu je izbirati in pripravljati najnavadnejši živež, da se mu je ogibati vsega nepotrebnega obče-vanja z bolniki, ki so oboleli za kolero, in s kraji, kjer je kolera, kako mu je streči takim, ki so oboleli za kolero, kako mu je snažiti in razkuževati roke, kako mu je ravnati z umazanim oblačilom in perilom, kake nevarnosti so ob kolери združene s pošiljanjem in pranjem stvari, ki so last za kolero bolnih lju-dij; poučiti je ljudstvo o stvareh, katerih mora ostati skrb za posameznika, ali pri katerih zdravstveno oblastvo potrebuje pomoči prebivalstva.«²⁴*

Ukrepi škofjeloške občine za preprečevanje kolere

Zaradi velike smrtnosti, ki jo je povzročala kolera, umrl je namreč vsak drugi bolnik, so se je tudi v Škofji Loki upravičeno bali in zato hiteli sprejemati najrazličnejše preventivne ukrepe. Že poleti 1884, ko se je bolezen pojavila v Marseillu, je Okrajno glavarstvo v Kranju razposlalo občinam navodilo o obveznem prijavljanju tujcev, ki so prišli iz južne Francije in Španije ter bivali v hotelih, penzionih in drugih prenočiščih. Zdravnike in lastnike prenočišč je zadolžilo, da poskrbijo za zdravstveni nadzor nad njimi, kar je pomenilo tridnevno opazovanje osebe in ustrezno ukrepanje v primeru bolezni. Če bi se ta pojavila pri katerem od njih, bi ga morali takoj izolirati, mu priskrbeti ustrezno nego in po končanem zdravljenju poskrbeti za razkuževanje.²⁵ Škofjeloška občina je dopis poslala petim lastnikom prenočišč v mestu: Janu Guzelu, Valentinu Sušniku, Janu Demšarju, Mariji Trdina in Katri Sušnik. Ohranjena so samo naznanila Marije Trdine, lastnice gostilne Pri

22 SI_ZAL_ŠKL/0063, t. e. 131, Dezinfekcijski aparat 1887–1905.

23 Poučilo o koleri, str. 59–61.

24 Poučilo o koleri, str. 58.

25 SI_ZAL_ŠKL/0063, t. e. 131, Kolera, dopis Okrajnega glavarstva v Kranju, št. 7041, 9. 8. 1884.

zelenem drevesu (danes Mestni trg 30), za meseca julij in avgust 1884. V evidenco je vpisovala imena in priimke gostov, ki so prenočevali, kdaj in od kod so prišli, kakšen dokument so priložili ob prijavi, ali so pripotovali sami ali v skupini, datum odhoda in kam so odpotovali. Večina je pripotovala sama, v skupinah so prišli le trije Madžari, avstrijski glasbenik Steiner s petimi kolegi in milanski trgovski potnik Fumagalli z družino. Vsi so »bili pri narboljšem zdravju.«²⁶ Drugi gosti so bili iz Ljubljane, Cerkna, Pule, Kopra in Dolenjske. Nekaj dni potem je glavarstvo poslalo občinam še dodatni ukaz, da morajo vsi posestniki potresti stranišča in gnojišča s karbolnim prahom. Če bi se ljudje ukrepu izogibali, ga je morala na njihove stroške opraviti občina.²⁷ Meščane je na ustrezno čistočo pitne vode, stanovanj in stranišč ponovno opozoril dopis kranjskega okrajnega glavarja z 10. julija 1885,²⁸ ko se je kolera, ki se je razširila iz Španije, že nevarno približala mejam Avstro-Ogrske.

Ko so se prvi primeri kolere pojavili v Trstu, kranjsko okrajno glavarstvo ni izgubljalo časa in je že 16. junija 1886 razposlalo občinam na svojem območju vprašalnik o izvajanju zaukazanih preventivnih ukrepov proti bolezni. Škofjeloški župan Valentin Sušnik je v odgovoru sporočil, da so na seji občinskega sveta, ki je potekala 25. junija, izvolili zdravstveno komisijo, ki bo v naslednjih dneh pregledala higiensko stanje po hišah in dvoriščih v mestu, poskrbela za periodično razkuževanje stranišč in druge preventivne ukrepe. Vanjo so bili poleg okrožnega zdravnika dr. Antona Arka, ki je bil član po funkciji, izvoljeni gostilničar Avgust Sušnik, žagar in mlinar Anton Gaber ter branjevec Andrej Slabnik. Za zasilno bolnišnico so nameravali uporabiti stavbo v predmestju Studenec, v bližini reke Sore (ob Grabnu) pa so načrtovali postavitve dodatne lesene barake. Glede potnikov, ki bi bolni pripotovali z vlakom v Škofjo Loko, je pripomnil, da so železniško direkcijo že večkrat prosili, da bi jim v te namene prepustila kurilnico na železniški postaji na Trati in da se pogovarjajo tudi z Občino Stara Loka, da bi v bližini postaje naredili zasilno bolnišnico.²⁹

Zdravstvena komisija si je higienske razmere v mestu ogledala 21. julija 1886 in naletela na skrb zbujajoče stanje. Od 131 hiš, ki jih je obiskala, je pomanjkljivo-
sti našla pri vsaki četrti (33). Najpogostejše nepravilnosti so bile pomanjkljivo narejene ter velikokrat nepokrite in prepolne greznice in gnojne jame, zamašeni ali neustrezno izpeljani odtočni kanali (kloake), kupi gnoja in gnojnice, ki je zastajala na dvoriščih oziroma se razlivala naokoli, včasih tudi na ulico ali sosednje vrtove, smrad, ki se je širil naokoli, ipd. Če so se pri hiši ukvarjali z mesarsko ali strojarsko obrtjo, so se pridružile še druge pomanjkljivosti. Z dvorišča strojarja Kržišnika se je širil nadležen vonj po neposušenihih kožah in odpadkih, od mesarja Hafnerja smrad po krvi, ki je motil lastnico sosednje hiše, na balkonu

26 SI_ZAL_ŠKL/0063, t. e. 131, Kolera, dopis št. 712/1884, 21. 7. 1884.

27 SI_ZAL_ŠKL/0063, t. e. 131, Kolera, razglas Občine Škofja Loka, št. 939/1884, 17. 9. 1884.

28 SI_ZAL_ŠKL/0063, t. e. 131, Kolera, dopis Okrajnega glavarstva v Kranju, št. 5933, 10. 7. 1885.

29 SI_ZAL_ŠKL/0063, t. e. 131, Kolera, odgovor Občine Škofja Loka, št. 718/1886, 26. 6. 1886.

Funkove hiše so sušili čreva za klobase, čeprav so bila na isto stran obrnjena stranišča iz sosednjih hiš in je stanje kar klicalo k izbruhu nalezljive bolezni. Čreva za klobase je komisija našla tudi na balkonu hiše mesarja Antona Hafnerja (danes Mestni trg 19) in mu naročila, da jih prestavi na bolj zračno mesto. Nedaleč stran, pri Martinčku (danes Mestni trg 14), je »*gnojna jama čisto posebno smrdela*«. Lastniku so naročili, naj jama pokrije in gnoj odpelje stran. Na velikanski smrad so naleteli tudi na današnjem Cankarjevem trgu 8, kjer se je »*gnoj-nica čez in čez razlivala po dvorišču*«. Prav nič drugače ni bilo na Spodnjem trgu, verjetno najslabše pa pri Petercu (danes Spodnji trg 6). Komisija je pri ogledu naletela na zelo zanemarjeno dvorišče, polno gnoja, in lastniku naročila, naj ga nemudoma očisti. Vse naštete in druge pomanjkljivosti je komisija skrbno popisala v zapisniku in lastnikom odredila, kaj morajo storiti.³⁰ Škoda je le, da nimamo kasnejših poročil, ki bi razkrila, koliko so se lastniki držali odredb in kako so poskrbeli za odpravo pomanjkljivosti. Sklepamo lahko, da so v prvem hipu, v strahu pred boleznijo, postorili vsaj najnujnejše, ko pa je nevarnost minila, so spet delali po starem, saj je komisija podobne nepravilnosti odkrivala še leta 1910.

Kljub naštetim pomanjkljivostim je bilo mesto še vedno vabljivo za številne turiste, ki so prihajali sem na počitnice, leta 1886 jih je bilo še posebno veliko. V *Slovenecu* beremo: »*Tujcev imamo letos tukaj toliko, kolikor jih ni videla že dolgo loška priljubljena okolica. Stanovanj skoraj primanjkuje. Vse se boji koler-e ter išče zavetja v našem zdravem ozračji.*«³¹ Na tujce, še posebno tiste, ki so prihajali z območij, kjer je razsajala kolera, so bili pozorni tudi na kranjskem okrajnem glavarstvu in vsem občinam so ponovno razposlali navodila, kako ravnati s prišleki oziroma kako jih nadzirati. Zaukazano je bilo, da se morajo tujci podrediti tridnevni opazovanju, česar uradniki nikakor niso smeli razumeti kot tridnevno karanteno. Takšno prisilno zapiranje bi lahko imelo povsem nasprotno učinke in bi se tujci karanteni poskušali izogniti. Tujce so morali le temeljito in vestno opazovati in jih naznaniti oblastem, če bi opazili, da so bolni ali zdravstveno sumljivi. Samo v takih primerih so jih smeli izolirati. Nadzor nad tujci so morali izvajati okrožni zdravnik in vsi lastniki hotelov, gostišč in drugih prenočišč v občini.³² Podobne ukrepe, kot so veljali za tujce, ki so prihajali iz Trsta in Italije, je oblast sredi julija predpisala tudi za tujce, ki so na Kranjsko prihajali z Reke in okolice, drugih hrvaških krajev in Ogrske.³³

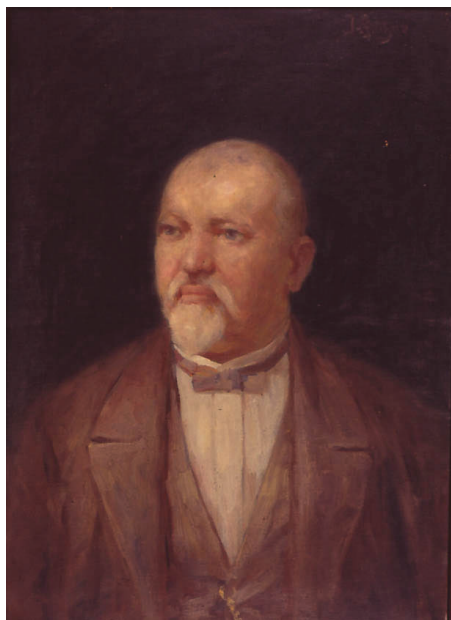
Ko je kolera leta 1887 spet razsajala v južni Italiji, leta 1892 v Hamburgu, kamor so jo zanesli izseljenci na poti v Ameriko, ter leta 1902 v Egiptu, je deželna vlada ponovno zaukazala izvajanje ukazov, še posebno razglasa z dne 13. avgusta 1886, s katerim je razglasila Poučilo o koleri. Občine so morale spet aktivirati zdravstvene komisije, da so pregledale vse stanovanjske hiše v občini in poročale

30 SI_ZAL_ŠKL/0063, t. e. 131, Kolera, Zapisnik o sanitarnem ogledu hiš v Škofji Loki, 21. 7. 1886.

31 *Slovenec*, letnik XIV, št. 183, 13. 8. 1886, str. 3.

32 SI_ZAL_ŠKL/0063, t. e. 131, Kolera, navodilo Okrajnega glavarstva v Kranju, št. 6228, 9. 7. 1886.

33 SI_ZAL_ŠKL/0063, t. e. 131, Kolera, navodilo Okrajnega glavarstva v Kranju, št. 6513, 15. 7. 1886.

Škofjeloški zdravnik dr. Anton Arko.
Po fotografiji ga je naslikal Arkov
čitalniški prijatelj Ivan Grohar leta 1909.
(hrani: Loški muzej Škofja Loka)

o higienskih razmerah v njih, morale so izvesti obvezno razkuževanje stranišč ter poskrbeti za čistočo tal in regulacijo odvoza smeti, še posebno tam, kjer so občani zajemali pitno vodo. Za studence in vodnjake je veljala še posebna skrb, da se voda v njih ne bi okužila ob pranju umazanega perila. Vse naprave za oskrbo s pitno vodo si je občasno ogledal okrožni zdravnik in pri tem preveril kakovost vode v njih ter ob ugotovljenih pomanjkljivostih takoj ukrepal. Občine so morale poskrbeti tudi za nadzor in izolacijo zdravstveno sumljivih oseb, zagotoviti zasilne bolnišnice ter jih opremiti vsaj z najnujnejšo opremo za bolniško nego in razkuževanje ter nosili, kot so to določala navodila kranjskega okrajnega glavarstva s 13. avgusta 1902.³⁴

Dr. Arko je na glavarjev dopis odgovoril 18. avgusta 1902 in zapisal, da so vso potrebno opremo že nakupili, težave imajo le z iskanjem prostora za izolirno bolnišnico. Dodal je še, da dosledno nadzorujejo prebivalstvo, da bi se v primeru suma ali pojava nalezljive

bolezni pravočasno odzvali, ter redno pregledujejo kakovost vode v mestnih vodnjakih. Vodovodno omrežje je bilo tik pred zagonom, gradnja nove, moderne klavnice v teku, poskrbeli so tudi za nabavo zasilnega razkužilnega aparata.³⁵

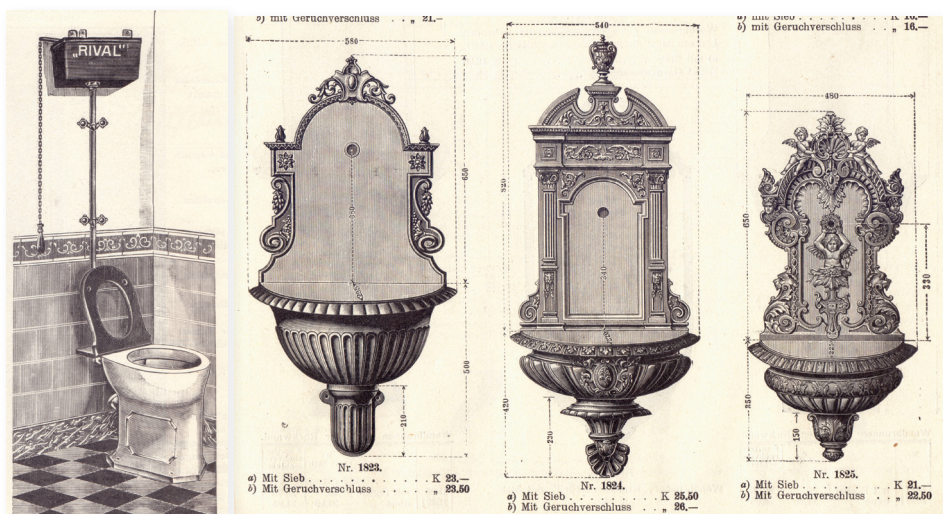
Istočasno, le da z drugim navodilom, je kranjski okrajni glavar sredi avgusta 1902 reguliral odvoz fekalij, ki so bile velik problem vse do izgradnje kanalizacije. Meščani so jih lahko odvažali samo ponoči v tesno zaprtih posodah, nikakor pa ne čez dan in sploh ne v odprtih posodah. Vsakega kršitelja je čakala kazen v skladu z zakonodajo.³⁶

Nova navodila okrajnega glavarstva so spet začela prihajati leta 1910, ko se je kolera pojavila v južni Italiji, Rusiji in na Ogrskem ter se z ladijskim prometom po Donavi zanesla na Dunaj. V veljavo so spet stopila določila, ki jih je Okrajno glavarstvo v Kranju izdalo leta 1892 in 1902 in so določala strog nadzor nad tujci, še posebno tistimi, ki so prihajali iz okuženih okrajev, njihovo obvezno prijavo in ne več tri- temveč petdnevno zdravstveno nadzorovanje. Če bi kateri od tujcev predčasno odpotoval v drug kraj, je moralo županstvo njegov prihod naprej naznaniti tej občini.

34 SI_ZAL_ŠKL/0063, t. e. 131, Kolera, navodilo Okrajnega glavarstva v Kranju, št. 19545, 13. 8. 1902.

35 SI_ZAL_ŠKL/0063, t. e. 131, Kolera, poročilo dr. Antona Arka, št. 1678/1902, 18. 8. 1902.

36 SI_ZAL_ŠKL/0063, t. e. 131, Kolera, navodilo Okrajnega glavarstva v Kranju, št. 19545 ad., 17. 8. 1902.

Levo: Angleško stranišče na izplakovanje iz bogate kataloške ponudbe dunajskega podjetja D. Glogau (1907). Naročiti se ga je dalo tudi v Žigonovi trgovini v Škofji Loki.

Desno: Žigonova trgovina v Škofji Loki je ponujala bogat izbor litoželeznih emajliranih stenskih umivalnikov iz kataloške ponudbe dunajskega podjetja D. Glogau. Cene so se leta 1907 gibale med 15 in 25 kronami za enega. (*hrani: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki*)

sadjem in sočivjem, naj poskrbe za čistočo javnih ulic in trgov ter meščane opozorijo na ustrezno čistočo po domovih, na dvoriščih, straniščih in okoli greznic.³⁷ Županstvo je spet ustanovilo zdravstveno komisijo, ki si je ogledala higienske razmere v mestu, popisala pomanjkljivosti in lastnike pozvala k odpravi nepravilnosti. Posebno pozornost so posvečali tržni policiji, prometu z živili in opozorilom, da se sme živila, še posebno sočivje, spirati le s čisto in neoporečno vodo.³⁸ Uvoz svežega sadja in zelenjave iz Italije je bil dovoljen le ob predložitvi dokazila, da prihaja iz neokuženih krajev.

37 SI_ZAL_ŠKL/0063, t. e. 131, Kolera, navodilo Okrajnega glavarstva v Kranju, št. 23416, 4. 10. 1910.
38 SI_ZAL_ŠKL/0063, t. e. 131, Kolera, navodilo Okrajnega glavarstva v Kranju, št. 17791, 31. 8. 1910.

Zaključek

Kolera je v desetletjih pred 1. svetovno vojno Škofji Loki prizanesla, čeprav se ji je leta 1886 nevarno približala. Morda so imeli meščani pri tem tudi nekaj nujno potrebne sreče, saj so bile higienske razmere v mestu in okolici slabe in so ponekod kar klicale bolezen. Občinska oblast se je trudila izvajati predpisane ukrepe okrajnega glavarstva, vendar ni šlo brez težav. Te so zaznali povsod po Kranjski in takole zapisali: »*Žalostno je, da se večina ljudij za take predpise ne zmeni, da jih ne razume, ali si domišlja, da vse razume, da jih dosledno ne zvršuje ali da tudi ni takih okolišnosti, da bi jih mogla zvrševati. Trгоvec, delavec, ki mora potovati ali daleč od doma delati, ne more se izdatno varovati, kajti mora po krčmah stanovati, mora jesti, kar dobi in kolikor dobi, ne more si pitne vode preiskati in kuhati.*«³⁹ Pred podobnimi dilemami smo spet v teh časih, ko nam koronavirus prinaša neželene omejitve in odloke, ki jih vsi dobro razumemo, vendar jih nismo pripravljeni v celoti izpolnjevati, ker nas omejujejo, silijo v izolacijo, k odrekanju in spremenjenemu načinu življenja, za gospodarstvo pa so marsikdaj uničujoči. Morda pa so vseeno priložnost za krajši predah in iskanje novih rešitev, o katerih do sedaj nismo razmišljali.

VIRI:

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki:

SI_ZAL_ŠKL/0063, Občina Škofja Loka s predniki, 1546–1945, t. e. 131.

SI_ZAL_ŠKL/0279, Zbirka fotografij in razglednic, ~1880–2005, t. e. 5, 8.

Časopisni viri:

Dom in svet, letnik 5, št. 11, 1892.

Novice, letnik 44, št. 24, 16. 6. 1886.

Novice, letnik 50, št. 40, 30. 9. 1892.

Slovenec, letnik XIV, št. 131, 10. 6. 1886.

Slovenec, letnik XIV, št. 183, 13. 8. 1886.

Elektronski viri:

<https://sl.wikipedia.org/wiki/Kolera>. Pridobljeno 7. 11. 2020.

Tiskani viri:

Razglasilo c. kr. deželne vlade za Kranjsko z dne 13. avgusta 1886, št. 2383 pr., s katerim se razglša poučilo o koleri. V: *Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko*, letnik 38, št. 11, Ljubljana, 1886, str. 48–63.

Razglasilo c. kr. deželne vlade za Kranjsko z dne 28. julija 1892. l., št. 8776, s katerim se znova razglša poučilo o koleri, objavljeno dne 13. avgusta 1886. V: *Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko*, letnik 44, št. 7, Ljubljana, 1892, str. 18–37.

LITERATURA:

Keber, Katarina: *Čas kolere : epidemije kolere na Kranjskem v 19. stoletju*. Ljubljana :

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2007, 234 str.

Zupanc, Franc: *Krain und seine öffentliche Gesundheit vom Jahre 1881 bis inclusive 1890 mit besonderer Berücksichtigung des Jahres 1890*. Laibach [Ljubljana] : I. v. Kleinmayr & F. Bamberg, 1893, 214 str.

³⁹ Poučilo o koleri, str. 59.

Summary

Cholera at the gates of Škofja Loka (1886–1910)

*Cholera was the deadliest infectious disease in the 19th century. It had not been known in Europe until then and, unlike other infectious diseases, it caused unexpected, rapid and mass deaths. It was therefore rightly considered the plague of the 19th century. In Carniola, it spread in epidemic form in 1836, 1849, 1855, 1866 and 1886, and individual cases were also recorded in 1892, 1910 and during the First World War. The term cholera (Greek: kholera) comes from ancient Greek, since doctors then used it to describe a disease characterized by vomiting, diarrhea and cramps. In modern medicine, this term refers to infection with the bacterium *Vibrio cholerae*, which was discovered in 1883 by the German bacteriologist, Robert Koch. The disease is also known as cholera asiatica, cholera epidemica, malignant cholera, as well as other names. Cholera infection is primarily transmitted through contaminated drinking water and food that has been in contact with the faeces of an infected person, possibly even those who have been asymptomatic. Another possibility of transmission is the use of poorly washed patient clothes and linen, and a third is the use of contaminated toilets. In 1886, cholera came dangerously close to Škofja Loka, when it spread to Ljubljana, Vrhnika, Ig, Notranjska and Bela krajina. The Carniolan provincial government then issued a special Instruction on Cholera, with which it informed the public about the latest findings about the disease, its indications, incubation period and ways of spreading. The instruction also discussed ways of preventing the disease, methods of disinfecting persons and objects, and mandatory patient reporting. The Municipality of Škofja Loka followed the instructions of the Kranj Provincial Government in the implementation of preventive measures against cholera. It had to carry out mandatory registration of strangers entering the city and ensure medical supervision for three days. It had to establish an emergency hospital, equip it with the most essential equipment and stretchers, and provide it with adequate staff. It had to set up a medical commission to inspect all residential houses in the municipality and report on the hygiene conditions in them. The municipality also had to carry out mandatory disinfection of toilets, ensure the cleanliness of public areas and the regulation of garbage collection, especially where citizens collected drinking water. The municipal leadership paid special attention to the market police, trade in food and warned that food, especially vegetables, should only be washed with clean, pristine water. Imports of fresh fruit and vegetables from Italy were only allowed on presentation of proof that they came from uninfected places. All drinking water supply devices were periodically inspected by the district doctor, Dr. Anton Arko, checking the quality of the water in them and taking immediate action if any deficiencies were identified.*

Kužna znamenja na Škofjeloškem

Izvleček

Med številnimi znamenji na Škofjeloškem je le malo kužnih znamenj. Po opravljeni terenski raziskavi so takšna le štiri, od tega tri preprostejša, zidana, slopnega tipa na podeželju in razkošnejše kamnito znamenje s kipi na Mestnem trgu v Škofji Loki. Eno kužno znamenje, domnevno kamnitega stebrnega tipa na Vrh u Sv. Treh Kraljev, je izpričano, a že izginulo. Znamenja, imenovana kužna, so bila postavljena kot obeležje grobišča umrlih za kužno boleznijo ali kot votivna v priprošnje in zahvalo Bogu, Mariji ali svetnikom za varstvo pred kugo. Kot posebno znamenje v spomin na kužne epidemije lahko štejemo še kapelo Marije Pomočnice v škofjeloški kapucinski cerkvi.

Ključne besede: kuga, znamenja, tipi znamenj, Škofjeloško, spominski napisi.

Abstract

Plague shrines in Škofja Loka region

Among the many wayside shrines in Škofja Loka, only a small proportion are designated plague wayside shrines. According to field research, there are only four of them, of which three are simple masonry columns in the countryside and a more luxurious stone sign with statues in Mestni trg in Škofja Loka. One plague sign of a supposedly stone pillar type on Vrh Sv. Treh Kraljev is attested but has already disappeared. Plague shrines were erected either as a memorial to those who died of the plague, or as a votive shrine in intercession and thanksgiving to God, Mary or the saints for protection against the plague. The Chapel of Mary Help of Christians in the Capuchin Church in Škofja Loka can also be considered a memorial to the plague times.

Key words: plague, shrine, types of shrine, Škofja Loka, memorial inscriptions.

Uvod

Tako kot druge predele slovenskih dežel so nalezljive bolezni pestile tudi kraje nekdanjega freisinškega Loškega gospostva, na območje katerega se v raziskavi o kužnih znamenjih omejujem. Glede na to, da sem pri raziskavi na terenu odkril le štiri obstoječa in eno že izginulo znamenje, ki jih vsaj lokalni prebivalci še vedno imenujejo kužno, bi lahko sklepali, da Loško gospostvo zaradi epidemij v preteklosti ni bilo tako hudo prizadeto kot drugi predeli Dežele Kranjske, ali gledano širše, celotno slovensko ozemlje. Toda to je le domneva, saj nimamo podrobne raziskave o kužnih boleznih v preteklosti na tem območju.

Loško gospostvo je bilo ena večjih zaokroženih fevdalnih upravnih enot na Slovenskem, zato je dopustno sklepanje, da jo je bilo zaradi tega možno relativno uspešno upravljati tudi v zdravstvenem smislu. Zaradi geografske lege je bilo neenakomerno poseljeno, zato se kužna znamenja nahajajo le na bolj poseljenih predelih, tam, kjer je bila koncentracija prebivalstva večja, s tem pa tudi možnost za prenos bolezni in posledično večje število umrlih.

Izraz kuga so sicer v preteklosti, ko še niso poznali mikrobov, uporabljali splošno za vse visoko smrtno nalezljive bolezni. Kužna znamenja pa so poimenovana tista, ki so postavljena bodisi na mestu grobišča umrlih za kugo ali kot votivna znamenja v priprošnjo ali zahvalo Bogu, Mariji ali svetnikom za varstvo pred kužnimi boleznimi. Med svetniki, zavetniki zoper kužne bolezni, so na Slovenskem najbolj pogosti sv. Rok, sv. Sebastijan (Boštjan), sv. Rozalija, sv. Frančišek Ksaverij ter ponekod sv. Jožef.

Znamenja so, razen nekaterih reprezentativnih primerkov v urbanih okoljih, v ljudski domeni, zato je njihovo raziskovanje s tega vidika oteženo, saj ne obstaja pisno arhivsko gradivo v povezavi z njimi. Zanašati se moramo na lokalno ustno izročilo, kolikor je še ohranjeno.

Kužna znamenja na Loškem

Znamenja, imenovana kužna, so, vsaj na Loškem, po obliki in dostopnih podatkih sodeč, nastala v 17. ali 18. stoletju. Mogoče je bilo katero od njih postavljeno na mestu še starejšega, kasneje se ne pojavljajo več. Z znamenji na Slovenskem se je, kot eden redkih, strokovno ukvarjal umetnostni zgodovinar Marijan Zadnikar, ki je o njih napisal temeljno znanstveno delo *Znamenja na Slovenskem*,¹ ki je poljudnejši ponatis doživelo s knjigo *Slovenska znamenja*.² Najzgodnejše pisne omembe znamenj segajo sicer v 15. stoletje,³ a so verjetno starejša. Skozi stoletja so se spreminjala, zato jih Zadnikar tipološko razvrsti glede na njihovo obliko.⁴

1 Zadnikar, *Znamenja na Slovenskem*, Ljubljana, 1964.

2 Zadnikar, *Slovenska znamenja*, Ljubljana, 1991.

3 Zadnikar, *Slovenska znamenja*, str. 11.

4 Zadnikar, *Slovenska znamenja*, str. 14.

Največ pozornosti posveti kamnitim in zidanim, manj pa lesenim znamenjem. O vzrokih za postavitev znamenj, tudi kužnih, doslej pri nas še ni bilo narejene temeljite analize, obstajajo le lokalne raziskave; takšna je tudi ta.

Še obstoječa podeželska kužna znamenja na Loškem se nahajajo v vasi Bukovica na Selškem, na Godešiču in Gorenjih Hotavljah. Vsa pripadajo slopnemu tipu znamenj.⁵ Ta so bila najbolj pogosta v 16. in 17. stoletju, v 18. stoletju jih počasi začnejo zamenjevati kapelice, ki v 19. stoletju povsem prevladajo.⁶

Znamenje v vasi Bukovica

Na polju, nekoliko izven vasi Bukovica v Selški dolini v smeri proti Dolenji vasi, stoji zidano slopno znamenje kvadratnega tlorisa, v katerem so štiri niše, po ena na vsaki strani. Znamenje je pokrito s strmo štirikapno streho iz skrila. Po obliki sodeč je bilo postavljeno v drugi polovici 17. stoletja.⁷ V nišah so naslikane preproste upodobitve Križanega, Marije iz Lurda, sv. Florijana, zavetnika cerkve v Bukovici, in sv. Nikolaja, zavetnika cerkve na bližnjem Sv. Miklavžu. Poslikava je nastala leta 1998, ko so vaščani obnovili že precej načeto znamenje; med domačini velja za kužno.⁸ Lega izven naselja kaže na domnevo, da bi bilo tu lahko množično grobišče umrlih za nalezljivo boleznijo, saj je bilo kužne bolnike prepovedano pokopavati v naseljih. Znamenje je nekoč stalo ob glavni cesti iz Selc proti Škofji Loki, ki je šla mimo vasi Bukovica.⁹

Znamenje na polju pri Bukovici. (foto: Jure Ferlan)

5 Zadnikar, *Slovenska znamenja*, str. 28.

6 Prim. Zadnikar, *Slovenska znamenja*.

7 Skok, Tipi in razvoj znamenj na Loškem ozemlju – Selška dolina, 1985, str. 44–62.

8 Za podatek se zahvaljujem zgodovinarju Vincenciju Demšarju.

9 Za podatek se zahvaljujem Niku Štibljju.

Znamenje na Godešiču

Znamenje na Godešiču. (foto: Jure Ferlan)

Kažipot do kužnega britofa na Godešiču.
(foto: Jure Ferlan)

Znamenje na Godešiču ima boljše dokazane zgodovinske okoliščine. Leta 1599 se je kuga razširila po Sorškem polju, prizadela je tudi vas Godešič in zahtevala več smrtnih žrtev.¹⁰ Mrtve so pokopavali izven naselja, nedaleč od znamenja na kraju, ki se še vedno imenuje Kužni britof.¹¹ Mestna oblast je tedaj v Škofji Loki širjenje epidemije drugod po Loškem z ukrepi omejila.¹²

Znamenje slopnega tipa s štirimi nišami v nastavku in strmo široko štirikapno streho, pokrito s skrilom, je leta 1992 obnovil Vinko Hafner, lastnik sosednje hiše. Podobe Križanega, zavetnika godeške cerkve sv. Nikolaja, sv. Mohorja in Fortunata ter sv. Vincencija je naslikal akademski slikar Franc Novinc.¹³ Streho zaključuje kovan patriarški križ s tremi prečkami, karnakazuje pripadnost Loškega ozemlja Cerktvi v Ogleju, posredno pa tudi starost znamenja.¹⁴

Poleg spomina na umrle za kugo naj bi znamenje služilo tudi kot krlež,¹⁵ saj so mimo znamenja nekoč, še preden je bila v Retečah ustanovljena župnija s pokopališčem za Godešič, pokojne po nekdanji stari cesti vozili pokopavat v Staro Loko.¹⁶

10 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 430–431.

11 Krajevna skupnost Godešič. Učna sprehajalna pot.

12 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 431.

13 *Godešič skozi tisočletje : 1006–2006*, str. 34.

14 Oglejski patriarhat je bil ukinjen leta 1751.

15 Tudi krlež, znamenje ob poti na pokopališče, ob katerem se krajani obredno poslovijo od umrlega; iz grško: Kyrie eleison, Gospod, usmili se (obredna molitev).

16 Za podatek se zahvaljujem Vinku Hafnerju.

Znamenje na Hotavljah

Na Hotavljah v Poljanski dolini se v zgornjem delu vasi, ki ga domačini imenujejo Gorenje Hotavljje, nahaja zidano slopno znamenje v dveh etažah, s poglobljenimi polkrožnimi nišami, kar je posebnost na Loškem. Stoji ob nekdanji glavni cesti preko Hotavelj. Znamenje so leta 1971 obnovili vaščani v sodelovanju s takratnim Spomeniškim varstvom in Kulturno skupnostjo. Takrat je niše v zgornji, nekoliko ožji etaži s podobami štirih evangelistov v fresko tehniki poslikal akademski slikar Ive Šubic. Drugo obnovo, ki je tako kot prva zabeležena s kamnito ploščico na postamentu, je znamenje dočakalo leta 2008, ko sta k njej pristopila Občina Gorenja vas - Poljane in Turistično društvo Slajka Hotavljje. Ob tej obnovi je s freskami, ki upodabljajo alegorične ptice, niše v spodnji etaži poslikala akademska slikarka Maja Šubic. Znamenje je poudarjeno z nekoliko neobičajno streho, podobno tistim na zvonikih, s trikotnimi zatrepi na vseh straneh in strmo zašiljeno konico, ki jo zaključuje zanimiv kovan križ s šestimi peterokrakimi zvezdami. Morda je bilo, glede na nekatere tipološke značilnosti, v sedanji obliki postavljeno šele v 19. stoletju na mestu starejšega.¹⁷ Po izročilu naj bi znamenje postavila v spomin in zahvalo edina preživela¹⁸ po hudi kugi, ki je prizadela Hotavljje.

Kužno znamenje na Hotavljah in sv. Janez Evangelist, s podpisom Iveta Šubica in letnico 1971.

(foto: Jure Ferlan)

17 Na podlagi dejstva, da znamenje ni vrisano na vojaških zemljevidih iz 18. stoletja tako sklepa Bernarda Jesenko Filipič. Za podatek se ji zahvaljujem.

18 Po eni izmed variant hlapec in dekla.

Porušeno znamenje na Vrhcu Svetih Treh Kraljev

V bližini kmetije Pri Petrač na Vrhcu Svetih Treh Kraljev, ki je nekoč spadal v hlevnovrško župo Loškega gospostva, je stalo kužno znamenje, domnevno kamnitega stebrnega tipa, štirikotnega tlorisa, s piramidno strešico in nastavkom, nišami na vse strani in svetniškimi podobami v njih. Znamenje so v času gradnje Rupnikove linije vojaki porušili, kasneje so ga domačini zasilno popravili, a je po 2. svetovni vojni propadlo.

Epidemijo kuge na tem območju dodatno potrjujeta ledinski imeni Za britofom in Pod grobi v bližnjih Goropekah, kjer naj bi po izročilu od vseh prebivalcev vasi kugo preživel le dve dekli, ki sta pokopali umrle, kar naj bi se zgodilo v 17. stoletju.¹⁹ To znamenje je bilo eno izmed zelo redkih kamnitih stebrnih znamenj na Loškem; v nekaterih drugih predelih na Slovenskem so bolj pogosta.

Znamenje na Mestnem trgu v Škofji Loki

Na Mestnem trgu v Škofji Loki stoji znamenje, ki po kakovosti izdelave presega podeželska znamenja, gre za tip baročnega znamenja s kipi.²⁰ Postavili so ga meščani v zahvalo, ker so bili obvarovani pred kugo. Na postamentu v obliki oltarja iz klesanega konglomerata stoji steber, na katerem je kip Marije Zmagovalke²¹ z vencem dvanajstih zvezd okoli glave. Stoji na zemeljski obli, ki jo ovija kača, Jezušček v njenem naročju kačo z dolgim kovinskim križem prebada skozi odprta usta. Kača je lahko med drugim tudi simbol kuge. Ob stebru sta na postamentu postavljena elegantna kipa, na levi sveti Jožef s kotomerom in vzcvetelo palico v roki,²² na desni pa sveti Anton Padovanski.²³ Nad oltarno menzo je na plošči iz sivomodrega kamna pozlačen napis – kronogram: *InhonoreM pla genlricIs IesV IosephI atqVe antonII statVa Ista posIta eX DeVotIone CIVItatIs. RENOVATUM 1865.*²⁴ Kronogram sporoča letnico postavitve znamenja: 1751. Prenovljeno naj bi bilo tudi leta 1879.²⁵ Ker je bila prek stebra speljana električna napeljava, se je kmalu po 1. svetovni vojni obelisk pozimi zaradi teže ledenega snega na napeljavi zrušil. Madonin kip se je poškodoval, žal so ga raztolkli v gramoz, čeprav ni bil tako poškodovan, da

19 Za podatke se zahvaljujem domačinkama Mariji Treven in Pavli Laznik, ki sta obudili spomine na znamenje iz otroštva na Vrhcu Sv. Treh Kraljev.

20 Zadnikar, *Slovenska znamenja*, str. 23.

21 Menaše, *Marija v slovenski umetnosti*, str. 122–124.

22 Po legendi je bil sv. Jožef izbran za ženina Mariji tako, da mu je vzcvetela palica v roki. Kotomer je znak njegovega mizarskega poklica.

23 Sveti Anton Padovanski velja za univerzalnega priprošnjika, kot takega so ga očitno izbrali tudi Ločani.

24 Prevod: *V čast blagi Jezusovi Porodnici, Jožefu, kakor tudi Antonu, je bil ta spomenik postavljen iz pobožnosti meščanov. Prenovljeno 1865.*

25 Pokorn, Loka, str. 29.

Kip Marije Zmagovalke z Jezusom in kip svetega Jožefa na kužnem znamenju v Škofji Loki.

Marijino znamenje na Mestnem trgu v Škofji Loki s kronogramom. (vse foto: Jure Ferlan)

obnova ne bi bila mogoča. Spomeniška referenta dr. France Stele ter pozneje dr. France Mesesnel in nekateri Ločani so se trudili, da bi spomenik v prvotni podobi restavriral.

Dela je izvedla občina v letih 1939 in 1940. Leta 1939 je bil spomenik restavriran, leta 1940 je bil po starih fotografijah izdelan nov kip Marije z Jezusom in postavljen na obelisk oziroma steber. Vsa dela je oskrbel kamnoseški podjetnik Feliks Toman iz Ljubljane.²⁶ Kot zanimivost velja omeniti, da je Elizabeta Nastran, lastnica hiše na Placu 25, v testamentu z večjo vsoto denarja leta 1829 ustanovila

²⁶ Štukl, *Knjiga hiš v Škofji Loki*. 2, str. 36.

posebno ustanovo večne luči pri znamenju.²⁷ Znamenje je bilo postavljeno po vzoru številnih mest v avstrijskih deželah.²⁸ ²⁹ V svojem času je doseglo svoj namen, saj je sredi 18. stoletja nevarnost prave kuge, ki jo povzroča bakterija *yersinia pestis*, v avstrijskih deželah zaradi ukrepov oblasti in drugih dejavnikov prenehala.³⁰

Kapela Marije Pomočnice v škofjeloški kapucinski cerkvi

Poleg kužnih znamenj na prostem velja kot spomenik epidemijam omeniti še kapelo Marije Pomočnice, prizidano škofjeloški kapucinski cerkvi sv. Ane. Gre za eno od treh na desni strani cerkvene ladje prizidanih kapel, in sicer najbolj severno. Kapelo naj bi postavili že ob gradnji cerkve v začetku 18. stoletja. Natančno kopijo Marije Pomočnice (Mariahilf), ki jo je naslikal nemški slikar Lucas Cranach v 16. stoletju in jo častijo v stolnici sv. Jakoba v Innsbrucku v Avstriji, je leta 1707 oskrbel loški glavar baron Jožef Anton Evzebij von Halden.³¹

Marijo Pomočnico, ki so jo častili v tej kapeli, so leta 1750 Ločani izbrali za posebno zavetnico mesta, ki jih bo varovala, še posebej pred kugo in požari. O tem priča tudi napis na slavoloku, ki ga v naslikanem okviru drži dva angela:

Slika Marije Pomočnice v škofjeloški kapucinski cerkvi.

(foto Jure Ferlan)

²⁷ Prav tam.

²⁸ Prim. Štukl, *Po poti kulturne dediščine*, str. 30.

²⁹ Eno pomembnejših znamenj je na dunajskem Grabnu, ki ga je dal postaviti cesar Leopold I. v spomin na epidemijo kuge leta 1679. Najrazkošnejše kužno znamenje na Slovenskem je na Glavnem trgu v Mariboru, delo Jožefa Strauba iz leta 1743, in spada v vrh slovenskega baroka.

³⁰ Prim. Travner, *Kuga na Slovenskem*.

³¹ Benedik, *Kapucinski samostan s cerkvijo sv. Ane*, str. 49.

Kapucin skupaj s prosilci Mariji priporoča bolnika. Slika Marije Pomočnice v škofjeloški kapucinski cerkvi, detajl. (foto: Jure Ferlan)

Latinski napis na notranji strani slavloloka kapele Marije Pomočnice iz časa obnove leta 1888; kapucinska cerkev v Škofji Loki. (foto: Jure Ferlan)

*ANNO DOMINI 1750 S. MARIA AUXILIATRIX a DOMINIS LOCO-POLITANIS electa fuit in PATRONAM civitatis pro avertendis omnibus malis praesertim PESTE et IGNE. Ex comuni eleemos. totaliter restituta anno 1888.*³²

Zadnji stavek še sporoča, da je bila kapela leta 1888 temeljito predelana. Takrat jo je v fresko tehniki poslikal slikar Simon Ogrin z Vrhnike. Na stranskih stenah je upodobil prizora iz Marijinega življenja, v kupoli štiri evangeliste ter stensko oltarno arhitekturo, na katero je obešena velika oltarna slika, katere avtor je najbrž tudi on. Vanjo je všita milostna slika Marije Pomočnice iz leta 1707 kot *quadro riportato*.³³ Milostno sliko na nebu držita dva angela, v spodnjem delu slike pa je prizor, na katerem kapucin privzdiguje mrtvaško bledega bolnika in ga s kretnjo desne roke priporoča Mariji. Zraven je skupina, ženska in dva otroka. Ženska z roko kaže na otroka, ki se prižema k njej, in zaupno zre v Marijo. V ozadju je silhueta Škofje Loke. Zaobljubo so z »duhovnim opraviлом«³⁴ v kapucinski cerkvi obnavljali še konec 19. stoletja.³⁵ Glede na datacijo kapele in znamenja na Mestnem trgu se zdi, da sta oba povezana z isto zaobljubo.

INFORMATORJI:

Demšar Vincencij, zgodovinar, Škofja Loka
Hafner Vinko, Godešič
Jesenko Filipič Bernarda, konservatorica dokumentalistka ZVKDS OE Kranj
Laznik Pavla, Briše pri Polhovem Gradcu
Štibelj Niko, Bukovica
Treven Marija, Lavrovec

VIRI IN LITERATURA:

Benedik, Metod: *Kapucinski samostan s cerkvijo sv. Ane Škofja Loka*. Celje : Celjska Mohorjeva družba, 2008, 279 str.
Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo : (973–1803)*. Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973, 560 str.
Godešič skozi tisočletje : 1006–2006. Godešič : Odbor za pripravo tisočletnice Godešiča, 2006, 546 str.
Krajevna skupnost Godešič. Učna sprehajalna pot. Pridobljeno 25. 2. 2021; na: <https://www.godesic.si/znamenitosti-in-posebnosti/ucna-sprehajalna-pot/>.
Lavrič, Ana; Resman, Blaž: Marija Pomagaj na Slovenskem : Layerjeva slika, njene predhodnice in naslednice. V: *Kronika : časopis za slovensko krajevno zgodovino*, letn. 62, [št.] 2, Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2014, str. 233–254.
Menaše, Lev: *Marija v slovenski umetnosti : ikonologija slovenske marijanske umetnosti od začetkov do prve svetovne vojne*. Celje : Mohorjeva družba, 1994, 373 str.
Pokorn, Franc: Loka. V: *Dom in svet : zabavi in pouku*, leto VII, številka 5, Ljubljana : Katoliško tiskovno društvo, 1894.

32 Prevod: V letu Gospodovem 1750 je bila Sveta Marija Pomočnica od meščanov Loke izvoljena za zavetnico mesta, za odvrnitev vsega zla, še posebej kuge in ognja. Iz skupnih milodarov popolnoma prenavrejena leta 1888.

33 Lavrič, Resman, Marija Pomagaj na Slovenskem, str 248.

34 Najbrž je šlo za slovesno mašo in molitve k Mariji Pomočnici.

35 Pokorn, Loka, str. 29.

- Skok, Barbara: Tipi in razvoj znamenj na loškem ozemlju – Selška dolina. V: *Loški razgledi* 32, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1985, str. 44–62.
- Štukl, France: *Knjiga hiš v Škofji Loki. 2. Klobovsova ulica, Mestni trg, Spodnji trg, Cankarjev trg, Blaževa ulica : druga polovica 18. stoletja do 1984*. Škofja Loka [i. e.] Ljubljana : Zgodovinski arhiv, 1984, 221 str.
- Štukl, France: *Po poti kulturne dediščine*. Škofja Loka : Občina, 2011, 206 str.
- Travner, Vladimir: *Kuga na Slovenskem*. Ljubljana : Življenje in svet, 1934, 146 str.
- Zadnikar, Marijan: *Slovenska znamenja*. Ljubljana : Družina, 1991, 421 str.
- Zadnikar, Marijan: *Znamenja na Slovenskem*. Ljubljana : Slovenska matica, 1964, 192 str.

Summary

Plague shrines in ŠkofjaLoka region

Among the many wayside shrines in the Škofja Loka region, only a small proportion are designated plague wayside shrines. According to field research, there are only four of them, of which three are simple masonry columns, which are located in the countryside in the settlements Bukovica, Godešič and Hotavlje, and a more luxurious one made of stone with statues in Mestni trg in Škofja Loka. One plague wayside shrine of a supposedly stone pillar type in the settlement Vrh Sv. Trije Kralji is attested but has already disappeared. All the aforementioned shrines stood near main roads in the past, which were abandoned through the course of time and are now at a distance from modern traffic roads. All of them are currently renovated and in good shape. So-called plague wayside shrines were erected either as a memorial to those who died of the plague, or as a votive shrine in intercession or thanksgiving to God, Mary or the saints for protection against the plague. There is also a votive chapel dedicated to Mary Help of Christians annexed to Škofja Loka Capuchin church, which is a memorial to the plague times.

Kronano zlo

Bilka nisi ne žival,
kdo te je na svet poslal,
da si nemočnemu zavdal?

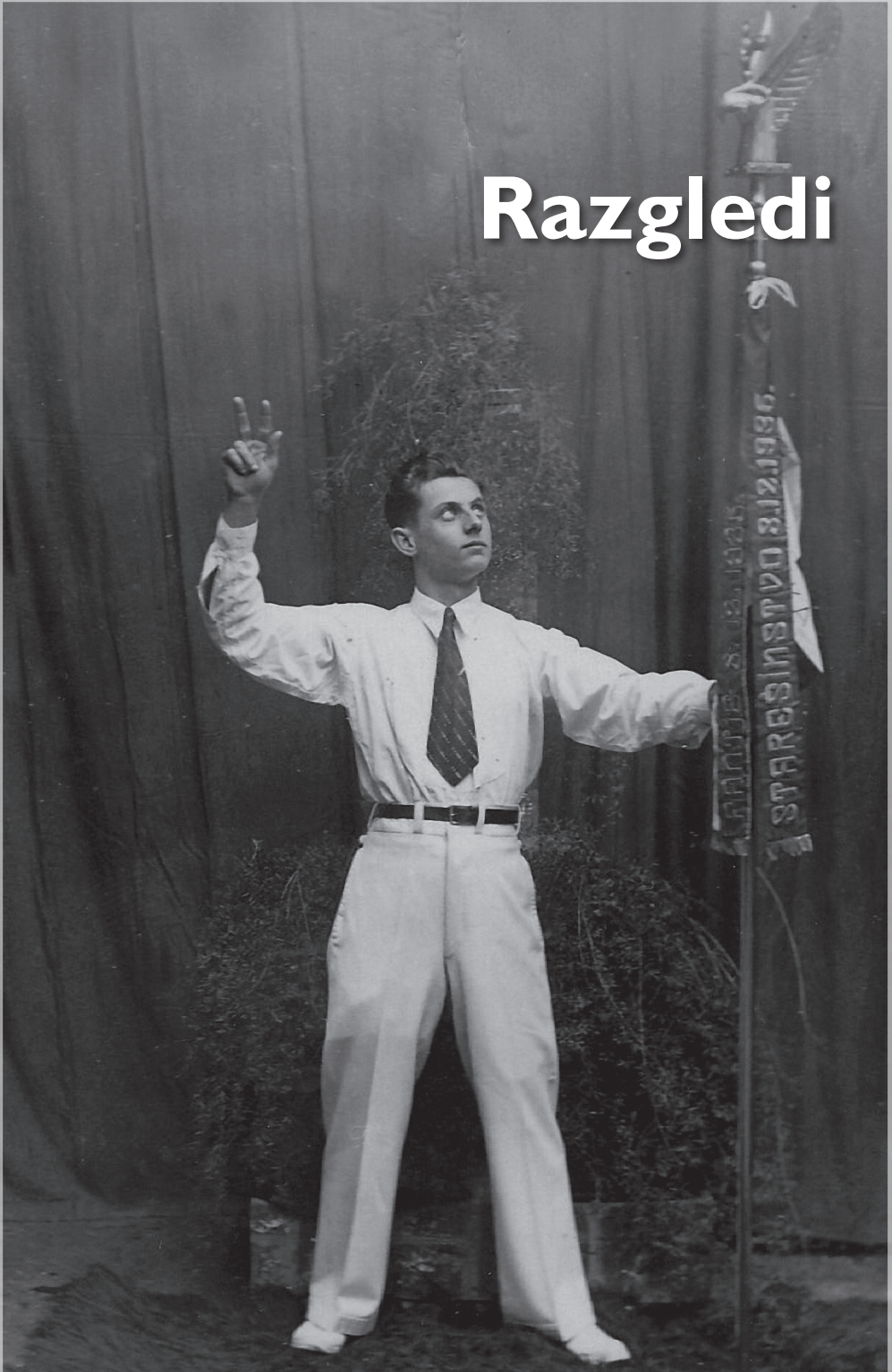
Neviden našim si očem,
zahrbtno bližaš se ljudem,
daviš jih zlovešč in nem.

Za maskami se skrivamo,
v kletkah čas prebijamo,
dragih se ogibamo.

Večna nisi, črna krona,
spravili te bomo s trona,
brez milosti bontona!

Maske bomo sneli,
dihati spet prosto smeli,
polni čas si zase vzeli!

Razgledi

Na prejšnji strani:

Rudi Finžgar – od 8. 12. 1936 praporščak fantovskega odseka KPD – z na orlovski prapor, delo arhitekta Jožeta Plečnika, privezanimi trakovi fantov, starešin in deklet. (*hrani: Rudi Finžgar, ml.*)

Občine na območju Loškega gospostva do konca 2. svetovne vojne

Izvleček

V habsburški monarhiji so se občine kot lokalne samoupravne in upravne enote razvile iz krajev, ki so nastali zaradi vojaškega novačenja in katastrskih občin, ki so zagotavljale finančna sredstva za delovanje monarhije in hkrati predstavljale zaokrožene geografske enote. Prvič so bile občine/komune uvedene v času francoske zasedbe na območju Ilirskih provinc. V monarhiji so bile uzakonjene marca 1849 s provizoričnim (začasnim) zakonom o občinah. Na loškem območju, ki se je od srede 18. stoletja do leta 1936 postopno izoblikovalo v upravni okraj, je bilo v francoski dobi ustanovljenih 9 občin. Kasneje se je njihovo število vse do konca 2. svetovne vojne precejkrat spreminjalo, prav tako tudi njihov geografski obseg, skupaj s številom katastrskih občin s pripadajočimi kraji, ki so oblikovale posamezne občine.

Ključne besede: občina, zgodovina, 1749–1945, uprava, Loško gospostvo, Škofja Loka.

Auszug

Ortsgemeinden im Gebiet der Grundherrschaft Lack bis zum Ende des 2. Weltkrieges

In der Zeit der Donaumonarchie entwickelten sich Ortsgemeinden als örtliche selbstständige Verwaltungseinheiten aus Gemeinden, die durch Musterung und Katastralgemeinden entstanden, sie gewährleisteten die finanziellen Grundlagen für die Monarchie, ebenso waren sie geographische Einheiten. Erstmals wurden im Bereich der Illyrischen Provinz Kommunen in der Zeit der französischen Besetzung eingeführt. Im März 1849 wurden sie in der Monarchie mit einem zeitlich begrenzten Sondergesetz legalisiert. Das Gebiet von Lack hat sich allmählich von der Mitte des 18. Jh. bis zum Jahr 1936 in eine Verwaltungseinheit entwickelt, in der Zeit der Franzosen wurden 9 Gemeinden gegründet. Ihre Zahl hat bis zum Ende des 2. Weltkrieges zeitweise öfter variiert, ebenso variierte auch der geographische Umfang samt der Zahl der Katastralgemeinden mit den Örtern, die die einzelnen Gemeinden bildeten.

Schlüsselwörter: Gemeinde, Geschichte, 1749-1945, Gemeindeverwaltung, Grundherrschaft Lack, Škofja Loka/Bischoflack.

Uvod

Osnovno poslanstvo državne uprave je, da na vseh ravneh zagotovi delovanje državne oblasti, zlasti na finančnem področju (dajatve, davki) in na področju varnosti (vojska, policija). Pri tem so tudi na lokalni ravni zelo pomembne državne upravne funkcije.

Loško ozemlje, je »... obsegalo porečje obeh Sor, Poljanske in Selške, ter večji del Sorškega polja ...«. Vključeno je bilo v okvir nemškega cesarstva. Cesar Oton II.¹ ga je junija in novembra leta 973 dodelil bavarski škofiji Freising, območje Bitenj, Stražišča in območje med Lipnico in Savo (besniško ozemlje) pa je bilo škofiji z darovnico cesarja Henrika II.² dodeljeno leta 1002. Okoli leta 1030 je freisinška škofija pridobila še območje Poljanske doline z žirovskim območjem. Leta 1033 se je loški freisinški posesti priključilo tudi območje Dovjega in nazadnje leta 1263 še Okroglo pri Kranju. Celotno posest na Gorenjskem je freisinška škofija »... kot zemljiški gospod organizirala v Loško gospostvo ...«.³

Za utrditev posvetne oblasti loških gospodov je bilo zelo pomembno, da so freisinški škofje že sredi 13. stoletja za celotno Loško gospostvo pridobili pravice do deželskega sodstva, ki je bilo pristojno za razsojanje hudih kaznivih dejanj in izrekanje težkih telesnih ter smrtnih kazni.⁴ Leta 1257 jim jih je do preklica podelil oglejski patriarh, trajno izvajanje tega sodstva jim je leta 1274 kot gospodar Kranjske podelil češki kralj Otokar II. Pšemysl.⁵ Leta 1277 jim je nemški kralj, Habsburžan Rudolf I.,⁶ podelil še rudniške pravice. S tem je freisinška škofija postala »... popoln lastnik na vsem loškem ozemlju ...«.⁷

- 1 Nemški cesar Oton II. je bil sin nemškega kralja Otona I., ki ga je papež Janez XII. v Rimu, 2. februarja 962, okronal za prvega cesarja Svetega rimskega cesarstva, imenovanega tudi Sveto rimsko cesarstvo nemške narodnosti (cesarstvo je propadlo leta 1806). Njegov sin je bil še za časa očetovega življenja, leta 967, kot Oton II. okronan za socesarja, kot samostojen cesar pa je cesarstvo vodili od očetove smrti leta 973 do leta 983. *Svetova zgodovina*, str. 254–262; *Leksikon Cankarjeve založbe*, geslo: Sveto rimsko cesarstvo, str. 940–941; *DTV–Atlas zur Weltgeschichte*, Band 1, str. 143.
- 2 Henrik II. je bil nemški cesar med leti 1002–1024. *Svetovna zgodovina*, str. 260.
- 3 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 3, 11–16, 41, 47. Benedik, Župnija Šmartin pri Kranju, str. 31–47; Kopač, Stražišče skozi upravni razvoj, str. 11–13.
- 4 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 45; *Enciklopedija Slovenije* 12, geslo: Sodišče, str. 134–136.
- 5 Blaznik, *Škofja Loka in Loško gospostvo*, str. 17; *Enciklopedija Slovenije* 8, geslo: Otokar II. Pšemysl, str. 207; *Svetovna zgodovina*, str. 305–306.
- 6 Habsburžan Rudolf I. je bil med leti 1273–1291 nemški kralj. Leta 1452 je bil Friderik III. kot prvi Habsburžan okronan za nemškega cesarja. Preinfalk, Rodbina Habsburžanov, str. 9–25; *Enciklopedija Slovenije* 3, geslo: Habsburžani, str. 412–416.
- 7 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 17–18.

Valentin Gappnigg: Škofja Loka iz leta 1697. (original hrani: Stolna knjižnica v Freisingu)

V nemškem in kasneje v avstrijskem cesarstvu⁸ so naloge lokalne državne uprave do srede 19. stoletja opravljala zemljiška gospodstva. Freisinški škofje kot zemljiški gospodi so svojemu gospodstvu zaradi velike oddaljenosti od sedeža škofije uradovali z nameščenci, ki so jih letno nadzorovali škofovi odposlanci, občasno pa so posestvo obiskovali tudi sami. Nameščenci so sprva imeli upravni sedež v Zgornjem stolpu na Kranclju, kasneje na Loškem gradu.

Na prelomu 12. v 13. stoletje je nastajajoča mestna in obrtno trgovska naselbina Lonca oziroma Lack, ki je kasneje dobila poimenovanje še po škofih, lastnikih posestva, Škofja Loka, v povezavi z grajsko utrdbo doživela svoj vzpon. Postala je naravno središče celotnega gospodstva. Leta 1248 se omenja kot trg, leta 1274 pa že kot mesto, ki je bilo najkasneje leta 1314 že obzidano.⁹

Obsežno posestvo je bilo upravno razdeljeno na 16 uradov (*officium*). Poimenovali so jih po narodnosti naseljencev ali po naseljih. Ti uradi so bili: Bavarski, Gadmarski, Godeški, Praški, Poljšiški, Brojski, Javorski, Koroški, Poljanski, Hotaveljski, Žirovski, Strmiški, Stirpniški, Selški, Rudenski in Soriški. Uradi so se okoli leta 1500 preimenovali v župe. Do tedaj se je Praška župa vključila v Godeško, Bavarska pa se je preimenovala v Bitenjsko. Urade oziroma župe so vodili župani, ki so prihajali iz podložniških vrst. Kot upravni in gospodarski zaupniki gospodstva so na območjih svojih žup skrbeli za redno odvajanje dajatev in opravljanje podložniške tlake. Ponekod so imeli tudi pravico soditi za manjše prekrške. Njihove kmetije so bile zato oproščene dajatev in tlake.¹⁰

8 Maja 1804 se je Napoleon razglasil za dednega cesarja Francije, zato se je avgusta istega leta Habsburžan Franc II. kot cesar Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti proglasil za dednega cesarja Avstrije. Ko je leta 1806 Sveto rimsko cesarstvo nemške narodnosti propadlo, je dotedanji nemški cesar Franc II. postal avstrijski cesar Franc I. Preinfalk, Rodbina Habsburžanov, str. 22–23.

9 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospodstvo*, str. 54.

10 Blaznik, *Škofja Loka in Loško gospodstvo*, str. 41–49.

Teritorialna razdelitev Loškega gospodstva na začetku 16. stoletja. (narisal: Tomaž Križnar)

Med 16. in 18. stoletjem je postopno upadala moč zemljiških gospodov, krepile pa so se pristojnosti deželnega kneza, to je države. Nastajala je absolutistična, centralistično orientirana državna oblast. *»... Z namenom, da se okrepi država, to je moč absolutnega monarha, je bilo potrebno državo čvrsto organizirati, formirati birokratski aparat tudi na nižjih stopnjah in kolikor mogoče omejiti moč plemstva ...«.*¹¹ Treba je bilo zagotoviti urejene in primerno visoke finance, ki so morale zagotoviti izvajanje za državo pomembnih nalog, zlasti vzdrževanje in funkcioniranje vojske, ki je v habsburški monarhiji leta 1770 prešla iz najemniške v, do leta 1802, dosmrtno naborniško vojsko. Država je začela izpopolnjevati zastarel naborniški in davčni sistem. To pa je bilo mogoče doseči le z novimi uradniškimi upravnimi in sodnimi uradi. Izšolani uradniki, zlasti pravniki, so postali državni uslužbenci, ki so bili življenjsko odvisni od države. Za nemoteno uradno poslovanje je začela *»... država postavljati zahteve, da morajo imeti zemljiška gospodstva in mesta usposobljene uradnike ...«.*¹²

11 Žontar, *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*, str. 5.

12 Žontar, *Nastanek in razvoj upravnih okrajev na Slovenskem do leta 1849*, str. 120.

Od Marije Terezije do Ilirskih provinc

Birokratizacija in centralizacija upravnih organov in s tem namenska politična slabitev plemstva sta v habsburški monarhiji potekali v 18. in 19. stoletju. Z reformami vladarice Marije Terezije¹³ in cesarja Jožefa II.¹⁴ so se na Dunaju izoblikovali centralni državni upravni uradi, po deželah monarhije pa deželni državni upravni organi. Na nižjih ravneh so ustanovili kresije, ki so se leta 1749 spremenile v okrožja, ki so jih kot državni uradniki vodili okrožni glavarji. Na Kranjskem so to leto ustanovili tri okrožja, med njimi tudi gorenjsko s sedežem v Kranju, ki se je zaradi hudega požara v Kranju še isto leto preselilo v Ljubljano in se združilo v ljubljansko okrožje. V okvir tega okrožja je spadalo tudi območje Loškega gospostva.

Okrožja so bila državne vmesne instance med deželnimi in lokalnimi upravami, ki so jih še vedno predstavljala fevdalna zemljiška gospostva. Postopno preoblikovanje zemljiških gospostev v državne lokalne upravne organe je potekalo v drugi polovici 18. stoletja vse do leta 1849, ko je bil sprejet začasni zakon o oblikovanju občin kot lokalnih samoupravnih in državnih organov v monarhiji. Vse državne upravne organe, razen lokalnih, so vodili od države postavljeni in vladarju lojalni izšolani uradniki, ki so postopno povečevali državni vpliv nad zemljiškimi gospostvi kot predstavniki lokalnih uprav. »... *Nižji upravni in sodni organi so prehajali čedalje bolj pod državni nadzor, dokler niso postali državni ...*«. ¹⁵

Potrebe po rednem in številčno zadostnem dotoku vojakov zlasti po opustitvi najemniškega in uvedbi naborniškega vojaškega sistema (prisilno novačenje) na prehodu šestdesetih v sedemdeseta leta 18. stoletja¹⁶ ter redno zagotavljanje državnih financ, so v habsburški monarhiji ustvarjali pogoje za postopno nastajanje uradniške državne uprave tudi na najnižjem lokalnim nivoju.

- 13 Vladarica Marija Terezija, žena Franca I. Lotarinškega, cesarja Svetega rimskega cesarstva, je bila rojena leta 1717, umrla pa je leta 1780. Vladarica habsburške monarhije je bila med leti 1740 in 1780.
- 14 Jožef, najstarejši sin Marije Terezije, se je rodil leta 1741, umrl pa leta 1790. Za kralja Svetega rimskega cesarstva je bil kot Jožef II. okronan leta 1764 po smrti očeta Franca I. Lotarinškega. Leta 1765 je postal nemški cesar, nato do smrti matere Matije Terezije (1780) tudi njen sovladar, samostojno pa je po smrti matere vladal v cesarstvu in monarhiji do svoje smrti leta 1790.
- 15 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 275–276, 357–358; Kopač, *Stražišče skozi upravni razvoj*, str. 14; Žontar, *Razvoj uprave in sodstva na območju Kranja od srede 18. do srede 19. stol.*, str. 200; *Svetovna zgodovina*, str. 427–430; *Enciklopedija Slovenije* 6, geslo: Kresija, str. 9–10; *Enciklopedija Slovenije* 8, geslo: Občina, str. 47–53, geslo: Okrožje, str. 115–116; *Enciklopedija Slovenije* 14, geslo: Upravno-teritorialna razdelitev, str. 71–75.
- 16 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 357; Žontar, *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*, str. 117; *Zgodovina Slovencev*, str. 392. Vojaška služba, uvedena s prisilnim novačenjem, je zadevala predvsem kmetijske sinove, ki niso bili določeni za naslednike na posestvih. Do leta 1802 je bila dosmrtna, poslej pa glede na rod vojske od 10 do 14 let.

Vojaškim enotam so dodelili območja, v katerih so rekrutirale vojake. Za te potrebe je monarhija nujno potrebovala številčni razvid prebivalstva v državi. Prvo štetje je potekalo leta 1754, geografska podlaga pa so bile tedanje župnije, ki so bile edine kolikor toliko zaključene ozemeljske celote, bile pa so tudi edine institucije, ki so morale že od srede 16. stoletja naprej »... voditi osnovne zapise o gibanju prebivalstva, zlasti o rojstvih ...«. ¹⁷

Leta 1770 je bila uvedena splošna konskripcija, to je popis prebivalstva in vprežne živine, v glavnem za vojaške potrebe. Zaradi lažjega štetja so župnije razdelili na strnjena območja, praviloma s po 40 do 50 hišami. Hiše so oštevilčili, zato se je tako območje imenovalo »... števeni oddelek, numeracijski oddelek, konskripcijska občina, vedno pogostejše pa kraj ali naselje ...«. ¹⁸

Dežele v monarhiji so razdelili na naborna območja polkov, te pa na naborna območja čet, ki so jih imenovali kantoni. Ti so se delili na naborne okraje, njihova območja pa so bile župnije, razdeljene na šteвне oddelke oziroma konskripcijske občine. Na Kranjskem je bil vsak kanton, razen v dveh primerih, tudi območje nabornega okraja. Vsakemu nabornemu okraju je bilo dodeljeno zemljiško gospostvo, ki mu je država zaupala sodelovanje pri novačenju. Taka zemljiška gospostva so se imenovala naborna gospostva. Pri njih so ustanovili komisariate nabornih okrajev. Vodili so jih uradniki, ki so v nabornih okrajih izvrševali konskripcijo. Imenovali so se komisarji nabornih okrajev. ¹⁹

V deželi Kranjski, ki so jo prvič po opisanem načelu razdelili leta 1780, so v ljubljanskem okrožju, v katerega je spadalo tudi Loško gospostvo, ustanovili 9 kantonov in 11 nabornih okrajev; vsak kanton je bil tudi naborni okraj. Le v dveh kantonih sta bila po dva naborna okraja. Območje Loškega gospostva je skoraj v celoti spadalo v kanton številka I, v katerem je bil samo **naborni okraj Loka**. Dodeljeno mu je bilo **naborno gospostvo Loka**. Obsegal je območja tedanjih **župnij Sora, Loka, Poljane, Žiri, Nova Oselica, Sorica in Zali Log**. Območje **župnije Žiri**, ki je sicer spadalo v okrožje Postojna, so dodelili v kanton I in v naborni okraj Loka. Območje Stražišča in Okroglega oziroma župnije Šmartin pri Kranju je spadalo v kanton številka IV in v naborni okraj Tržič ter naborno gospostvo Tržič. Območja župnij Ovsiške, Selca in Železniki so bila vključena v kanton II, to je naborno gospostvo Radovljica in naborni okraj Radovljica, območje župnije Dovje pa v kanton številka III in v naborni okraj Bled ter naborno gospostvo Bled.

Že leta 1782 je prišlo do reorganizacije nabornih gospostev in nabornih okrajev. Poslej je v ljubljanskem okrožju poslovalo 17, po letu 1789, ko so na podlagi Jožefinskega katastra že vpeljali davčne/katastrske občine, pa 23 nabornih

17 Vilfan, *Uvod v pravno zgodovino*, str. 106; *Enciklopedija Slovenije* 13, geslo: Štetje prebivalstva, str. 139–140.

18 Melik, *Razvoj naselij kot numeracijskih enot na ozemlju kranjske občine*, str. 139; *Enciklopedija Slovenije* 5, geslo: Konskripcija, str. 250; *Enciklopedija Slovenije* 7, geslo: Naborni sistem, str. 260.

19 Žontar, *Nastanek in razvoj upravnih okrajev na Slovenskem do leta 1849*, str. 125.

Marija Terezija je vladala habsburškim dednim deželam med letoma 1740 in 1780 in v tem času korenito reformirala cesarstvo. (vir: *Habsburžani : zgodovina evropske rodbine*)

gospostev in nabornih okrajev. Poslej jih niso več opredeljevali z območji župnij, ampak z navedbo davčnih/katastrskih občin. Na območju Loškega gospodstva je še naprej obstajalo le naborno gospodstvo Loka (bilo je največje v ljubljanskem okrožju), ki so mu leta 1782 dodelili del območja Stražišča, to je del župnije Šmartin pri Kranju na desnem bregu Save. Del župnije Šmartin na levem bregu Save z davčno občino Okroglo pa je bil vključen v naborno gospodstvo in naborni okraj Velesovo. Do leta 1789 so nabornemu gospodstvu in nabornemu okraju Loka priključili tudi davčni občini/katastrski občini Selca in Železniki. Iz območja nabornega gospodstva in nabornega okraja Loka sta izpadli davčni občini Gosteče in Sora, ki sta bili vključeni v leta 1782 ustanovljeno naborno gospodstvo in naborni okraj Goričane. Leta 1789 je bilo v **naborno gospodstvo in naborni okraj Loka** vključenih 61 davčnih/katastrskih občin: Stara Loka, Stara Oselica, Breg, Puštal, Danje, Davča, Dobračeva, Dobrava (Dolenja Dobrava), Dolenja vas, Dražgoše, Železniki, Godešič, Gorenja vas, Sveti Duh (Dorfarje), Hotavljje, Jama, Javorje (Dolenčice), Koprivnik, Mesto Loka (Škofja Loka), Ledine, Leskovača, Lučine, Malenski Vrh (Zgornja Raven), Na Logu (Staniše), Na Vrh (Vrh), Nova vas, Nova Oselica (Laniše), Zgornji Vrsnik (Breznica), Pevno, Podjelovo Brdo, Podblica/Pod Blico (Nemilje/Nemile),²⁰ Poljane (Dobje), Podreča, Rudno

20 Pri poimenovanjih krajevnih imen uporabljam današnja poimenovanja, za poševnico pa

(Studeno), Bukov Vrh (Kovski Vrh), Žabnica, Žiri, Zali Log, Sopotnica, Zavratac (Dole), Selca, Ševlje (Bukovica), Žirovski Vrh poljanske fare (Dobrava in Gorenja vas), Žirovski Vrh žirovske fare, Sveta Barbara, Sveti Jošt, Sveti Klement (Bukovščica), Sveti Lenart, Šmartin pri Kranju (Stražišče), Sveti Miklavž, Stražišče (verjetno Drulovka), Trebija, Česnjica, Brode (Zminec), Spodnje Bitnje/Spodnji Bitenj, Besnica (Zgornja in Spodnja Besnica), Brda (Dolenje Brdo), Volča (Podobeno), Suha, Sorica in Čabrače (Hotavlje).²¹

Območje župnije Ovsišče je ostalo v okviru nabornega gospostva in nabornega okraja Radovljica. Območje župnije Dovje pa je bilo izvzeto iz območja nabornega gospostva in nabornega okraja Bled in vključeno v leta 1782 ustanovljeno naborno gospostvo in naborni okraj Bela peč s sedežem v Kranjski Gori.²²

Naborni okraji oziroma komisariati nabornih okrajev kot njihovih organi so poleg vojaških postopno dobivali vedno več upravnih nalog, »... *kakor skrb za statistiko, gradnjo cest, policijo in leta 1785 tudi skrb za izdelavo katastra. S tem so se naborni komisariati začeli razvijati v splošna upravna in davčno upravna oblastva* ...«,²³ naborni okraji pa v upravne okraje.

V obdobju 1785–1789 so v Habsburški monarhiji izdelovali Jožefinski kataster.²⁴ Vsako naborno gospostvo je moralo komisariatom, ki so izvajali izmero zemljišč, zagotoviti zadostno število uradnikov, naborno gospostvo Loka kar 30. Geografska podlaga za izdelavo katastra so bili števniki oddelki (konskripcijske občine), ki so jih na območjih župnij oblikovali v začetku sedemdesetih let 18. stoletja. Območja večjih in združena območja manjših števnih oddelkov so v katastrskih popisih sprva poimenovali davčni oddelki, zelo kmalu pa davčne občine, ker pa so bile osnovne enote za sestavo katastra tudi katastrske občine, včasih opredeljene tudi kot podobčine. Oblikovali so jih po načelu, »... *da hiše in*

navajam poimenovanja iz strokovne literature in zgodovinskih virov.

- 21 Miklavčič, *Predjožefinske župnije na Kranjskem v odnosu do politične uprave*, str. 37, 40–41; Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 358; Kopač, *Območje Žabnice skozi upravni razvoj*, str. 255–256.
- 22 Žontar, *Nastanek in razvoj upravnih okrajev na Slovenskem do leta 1849*, str. 126–128. Na strani 146 je seznam nabornih okrajev oziroma okrajnih komisariatov v ljubljanskem okrožju.
- 23 Vilfan, *Uvod v pravno zgodovino*, str. 105.
- 24 Ribnikar, *Zemljiški kataster kot vir za zgodovino*, str. 321–337; Vilfan, *Uvod v pravno zgodovino*, str. 108–109; *Enciklopedija Slovenije* 13, geslo: Terezijanski kataster, str. 237–238; *Enciklopedija Slovenije* 4, geslo: Jožefinski kataster, str. 314–315; *Enciklopedija Slovenije* 3, geslo: Franciscejski kataster, str. 137–138.

V Habsburški monarhiji so bili izdelani trije katastri, ki so poimenovani po vladarjih, v času katerih so jih izdelali: Terezijanski kataster, poimenovan po vladarici Mariji Tereziji, je bil izdelan v letih 1748–1756 (zemljiških parcel niso izmerili, napovedali so jih le z lokacijskimi podatki in napovedjo dohodkov), Jožefinski kataster, imenovan po cesarju Jožefu II., je nastal v letih 1785–1789 (opravili so popis in izmero zemljišč, niso pa jih izrisali) in Franciscejski kataster, imenovan po cesarju Francu I., ki je bil izdelan v letih 1817–1828, (izrisali so katastrske občine in parcele).

*zemljišča, ki jih obsega števeni oddelek, tvorijo občino ...».*²⁵ Po stanju iz leta 1789 je bilo v treh okrožjih na Kranjskem skupaj ustanovljenih kar 879 davčnih/katastrskih občin, od tega v ljubljanskem okrožju 288, v nabornem okraju Loka pa 61. Na Kranjskem so v povprečju obsegale nekaj več kot 4 kraje.²⁶ Tudi Doyje je tvorilo samostojno davčno občino, a v nabornem okraju Bela Peč. Samostojna davčna občina je bilo tudi Okroglo v nabornem okraju Velesovo. Jožefinski kataster je bil podlaga za uvedbo novega deželno knežjega zemljiškega davka. Dokončno uveljavitev in obliko so katastrske občine dobile leta 1826, ko je stopil v veljavo Franciscejski kataster.

Zaradi svoje razmejitvene trdnosti so davčne oziroma katastrske občine postale geografski temelj vseh kasnejših lokalnih upravno-teritorialnih enot. Ker se po smrti cesarja Jožefa II. *»... jožefinski kataster ni uveljavil kot podlaga zemljiškemu davku, so naziv davčne občine zamenjali z izrazom podobčine.«*²⁷ Vodili so jih župani, imenovani tudi rihtarji, ki s sodstvom niso imeli nobene zveze, tudi pravi lokalni državni uradniki še niso bili.²⁸ Zato davčne oziroma katastrske občine *»... praviloma niso bile upravne enote s posebnim upravnim organom, razen kolikor so ... rihtarji ali župani imeli neke upravno-manipulativne funkcije za eno ali več podobčin ...«.*²⁹

Centralistične reforme cesarja Jožefa II. so pomenile tudi konec mestne avtonomije Škofje Loke. Cesar *»... se ni čutil vezanega na stare mestne svoboščine ter jih je po mili volji spreminjal ali pa sploh ukinjal ...«.* Menil je, da *»... v centralistično urejeni uradniški državi ni bilo več prostora za mestno avtonomijo ...«.* Za ureditev oblasti v mestih je sprejel uredbo o organiziranosti magistratov, to je združitvi mestnih upravnih in sodnih nalog. Magistrate, ki so se morali tudi sami vzdrževati, so vodili izšolani uradniki. Mesta, ki niso zmogla priskrbeti sredstev za delovanje svojega magistrata, *»... oziroma pri katerih je potrjevalo sodbe njihovih sodišč kakšno zemljiško gospodstvo ... so municipalizirali t. j. podredili bližnji zemljiški gospodski ...«.*³⁰ V mestih, ki pa so bila last zemljiških gospodov, tako je bilo tudi mesto Škofja Loka, ki je bilo last freisinškega gospodstva, pa *»... niso dovolili ustanoviti magistrata, četudi je imelo mesto zanj vse pogoje.«.* Zato je bila za mesto Škofja Loka *»... leta 1789 dokončno potrjena municipalizacija, kljub temu da je mesto dokazovalo, da ima zadosti dohodkov za vzdrževanje magistrata in že od davnine lastno sodstvo; odpravili so tudi mestne organe ...«.*

25 Žontar, *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*, str. 134.

26 Prav tam, str. 135, 181.

27 Miklavčič, *Predjožefinske župnije na Kranjskem v odnosu do politične uprave*, str. 37.

28 Prav tam, str. 34–36, 39–42; Žontar, *Razvoj uprave in sodstva na območju Kranja od srede 18. do sred 19. stoletja*, str. 211; Žontar, *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*, 131–136.; Vilfan, *Uvod v pravno zgodovino*, str. 105–107; Polec, *Kraljestvo Ilirija*, str. 127–134.

29 Vilfan, *Uvod v pravno zgodovino*, str. 106.

30 Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, str. 240.

Loško gospostvo je s tem prevzelo tudi skrb za mestni gospodarski razvoj. Ločani so se dokončno vdali leta 1796, ko so pristali na to, »... *da pripada vodstvo uprave nad mestom loškemu gospostvu* ...«. ³¹

Po smrti cesarja Jožefa II. (1790) so upravne reforme v monarhiji zamrle. Zaradi strahu pred idejami francoske revolucije jim je bil delno naklonjen le še naslednik Jožefa II., njegov brat cesar Leopold II., ³² a že on je moral preklicati davčno regulacijo Jožefa II. Njegov naslednik cesar Franc II. ³³ pa je bil njihov odločen nasprotnik. ³⁴ Le naborni okraji so pridobivali na svojem pomenu. V prvih letih 19. stoletja so jih razporedili v sekcije, ki so zamenjale dotedanje kantone. ³⁵

Tako kot za vsa zemljiška gospostva so bile reforme centralističnih vladarjev Marije Terezije in Joževa II., skupaj z za Avstrijo izgubljenimi avstrijsko-francoskimi vojnami, usodne tudi za Loško gospostvo. Leta 1803 je bilo sekularizirano (podržavljeno), kar je pomenilo »... *zaplembo cerkvenih posestev v posvetne namene* ...«. ³⁶ Freisinški škof je izgubil položaj posvetnega kneza, njihova posest je postala komorna, to je vladarjeva posest. Poslej Dovje niso več spadale v okvir Loškega gospostva. ³⁷

Ilirske province 1809–1813

Posledica francoskih osvajalnih vojen, ki jih je kot francoski cesar od leta 1806 vodil Napoleon Bonaparte, ³⁸ je bila tudi ustanovitev Ilirskih provinc. Po zmagoviti vojni proti Avstriji je bil 14. oktobra 1809 sklenjen mirovni sporazum v Schönbrunnu na Dunaju, ki je s Slovenci naseljeno območje približno na polovico razdelil med habsburško avstrijsko in Napoleonovo francosko cesarstvo. Isti dan je Napoleon s posebnim dekretom ustanovil Ilirske province, ki so obsegale

31 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 367–370; Žontar, *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*, str. 110–113; Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, str. 239–240. Blaznik navaja, da je bila Škofja Loka municipalizirana leta 1785, Josip Žontar pa, da se to zgodilo leta 1805.

32 Leopold, sin Marije Terezije, se je rodil 1747, umrl pa 1792, kot cesar Leopold II. (1790–1792) je nasledil brata Jožefa II.

33 Franc, sin cesarja Leopolda II., se je rodil leta 1768, umrl pa 1835; kot Franc II. je bil od leta 1792 do 1806 nemški cesar, od 1806 pa do 1835 pa kot Franc I. avstrijski cesar.

34 *Zgodovina Slovencev*, str. 388–389.

35 Žontar, *Strukture uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*, str. 153–155; Žontar, *Nastanek in razvoj upravnih okrajev na Slovenskem do leta 1849*, str. 134–136, 139.

36 *Svetovna zgodovina*, str. 478.

37 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 14, 441–446; *Enciklopedija Slovenije* 5, geslo: Komorno premoženje.

38 Napoleon Bonaparte se je rodil leta 1769 na Korziki, umrl pa je 1821 na otoku Sveta Helena. Leta 1804 se je okronal za francoskega cesarja.

Zemljevid Ilirskih provinc, h katerim so med letoma 1809 in 1813 spadali tudi naši kraji.

(vir: Slovenska kronika XIX. stoletja, 1800–1860)

območja od zahodne Koroške, Primorske, Istre, Kranjske, Hrvaške na desnem bregu Save do Dalmacije z Dubrovnikom in Kotorjem. Leta 1810 so jim priključili še območje vzhodne Tirolske. Razdeljene so bile v šest civilnih in eno vojaško provinco. Glavno mesto provinc je bila Ljubljana.

Francoske zasedbene oblasti so na območju Ilirskih provinc odpravile naborne okraje in vse upravne in sodne pravice zemljiških gospodstev. Z dekretom, ki ga je cesar Napoleon podpisal 15. aprila 1811, so uzakonili moderno uradniško upravo in sodstvo. Province, ki so na upravnem področju ustrezale departmajem v Franciji, so bile razdeljene na destrikte, njihova geografska podlaga so bila nekdanja avstrijska okrožja. Destrikti so se delili na manjše upravno-teritorialne enote, imenovali so se kantoni, ki so bili zadolženi za pobiranje davkov in izvajanje vojaških naborov ter nekaterih sodnih funkcij. Najnižje upravno-teritorialne

enote so bile občine, imenovane komune oziroma merije (la mairie), v katerih naj bi prebivalo od 2 000 do 2 500 prebivalcev. Komune so vodili župani, imenovani meri (le maire). Bili so izbrani izmed oglednih državljanov in imenovani s strani državne oblasti. Svoje delo so opravljali brezplačno. Rihtarji, ki so vodili dotedanje davčne/katastrske občine, so postali njihovi pomožni organi.³⁹ »Komune so bile splošno upravno oblastvo najnižje stopnje, sodstva kot take niso imele, ker so bili sodni okraji kantoni ...«. ⁴⁰ Občine oziroma komune so sestavljale razmeroma velike francoske katastrske občine, te pa podobčine, ki so bile praviloma avstrijske davčne/katastrske občine, včasih imenovane tudi francoske podobčine. Nekateri avtorji jih enačijo s kraji.

Območje Loškega gospostva je spadalo v Ljubljanski distrikt in je tvorilo Kanton Škofja Loka. V njem je, po ljudskem štetju, ki so ga francoske oblasti izvedle leta 1811, živel dobrih 24 000 prebivalcev. Razdeljen pa je bil na 9 občin/komun. To so bile:

- **občina Škofja Loka** (okoli 3 350 prebivalcev) s 7 katastrskimi občinami, ki so združevale 15 podobčin oziroma krajev: mesto Škofja Loka, Hosta, Puštal, Sveti Ožbolt, Sveti Andrej, Sveti Peter, Bodovlje, Staniše, Gabrk, Brode, Sveti Florijan, Sopotnica, Zminec, Gabrovo in Vincarje;
- **občina Stara Loka** (okoli 3 470 prebivalcev) z 9 katastrskimi občinami, ki so združevale 26 podobčin oziroma krajev: Stara Loka, Binkelj, Vešter, Trnje, Virlog, Moškrin, Pevno, Križna Gora, Planica, Lavtarski Vrh, Čepulje, Žabnica, Šutna, Crngrob, Dorfarje, Forme, Sveti Duh, Virmaše, Grenc, Stari Dvor, Suha, Trata, Lipica, Godešič, Reteče in Gorenja vas;
- **občina Poljane** (okoli 2 630 prebivalcev) s 7 katastrskimi občinami, ki so združevale 35 podobčin oziroma krajev: Poljane, Dobje, Predmost, Hotavljje, Visoko, Na Logu, Kovski Vrh, Bukov Vrh, Vinharje, Kremenik, Dolenja Ravan, Malenski Vrh, Jazbine, Lovsko Brdo, Lom, Zakobiljek, Podobeno, Volča, Gabrška Gora, Smoldno, Valterski Vrh, Loka, Javorje, Dolenčice, Dolenja Žetina, Gorenja Žetina, Murave, Jelovica, Četena Ravan, Podvrh, Zapreval, Mlaka, Krivo Brdo, Jarčje Brdo in Delnice;
- **občina Trata** (okoli 2 370 prebivalcev) s 5 katastrskimi občinami, ki so združevale 25 podobčin oziroma krajev: Trata, Sestranska vas, Dolenja Dobrava, Gorenja Dobrava, Todraž, Žirovski Vrh, Žirovski Vrh pri Svetem Antonu, Srednja vas, Hlavče Njive, Čabrače, Volaka, Srednje Brdo, Gorenja vas, Suša, Bačne, Žabja vas, Dolenje Brdo, Gorenje Brdo, Lučine, Goli Vrh, Suhi dol, Dolge Njive, Zadobje, Prelesje in Brebovnica;

39 Žontar, *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*, str. 189–203; Žontar, *Nastanek in razvoj upravnih okrajev na Slovenskem do leta 1849*, str. 140; *Zgodovina Slovencev*, str. 388–401; *Enciklopedija Slovenije* 4, geslo: Ilirske province.

40 Vilfan, *Uvod v pravno zgodovino*, str. 106; Polec, *Uvedba občin na Kranjskem l. 1849/1850*, str. 687, 689, 691.

- **občina Stara Oselica** (okoli 2 320 prebivalcev) s 6 katastrskimi občinami, ki so združevale 26 podobčin oziroma krajev: Stara Oselica, Leskovica, Studor, Debeni, Kopačnica, Fužine, Lajše, Krnice, Robidnica, Davča, Novine, Tičje Brdo, Hobovše, Laze, Kladje, Trebija, Podgora, Nova Oselica, Laniše, Podlanišče, Podjelovo Brdo, Podpleče, Sovodenj, Koprivnik in Mrzli Vrh;
- **občina Žiri** (okoli 3 040 prebivalcev) z 10 katastrskimi občinami, ki so združevale 38 podobčin oziroma krajev: Žiri, Stara vas, Nova vas, Žirovski Vrh, Zabrežnik, Selo, Dobračeva, Ledinica, Pečnik, Jarčja Dolina, Javorjev Dol, Breznica, Korita, Krnice, Ledine, Pečnik, Govejk, Srnjak, Osojnica, Gornji Vrsnik, Idršek, Ravne, Žirovnica, Sovra, Brekovicе, Goropeke, Račeva, Opale, Hlevišе, Lavrovec, Črna, Podklanec, Izgorje, Vrh nad Rovtami, Hlevni Vrh, Zavratac, Potok in Dole. (Leta 1812 je občina Žiri ponovno prešla pod postojnski distrikt;⁴¹)
- **občina Sorica** (okoli 1 270 prebivalcev) s 4 katastrskimi občinami, ki so združevale 13 podobčin oziroma krajev: Spodnja Sorica, Zgornja Sorica, Porezen, Spodnje Danje, Zgornje Danje, Zabrdо, Torka, Ravne, Davča, Zali Log, Potok, Zala in Osojnik;
- **občina Železniki** (okoli 2 830 prebivalcev) s 5 katastrskimi občinami, ki so združevale 9 podobčin oziroma krajev: Železniki, Sveti Miklavž, Ojstri Vrh, Česnjica, Studeno, Rudno, Sveti Križ, Dražgoše in Dražgoše na Pečeh;
- **občina Selca** (okoli 2 780 prebivalcev) z 8 katastrskimi občinami, ki so združevale 18 podobčin oziroma krajev: Selca, Dolenja vas, Golica, Kališe, Podblica, Jamnik, Rovte, Nemilje, Zabrekve, Bukovica, Sveti Tomaž, Sveti Lenart, Zgornja Luša, Spodnja Luša, Sveti Klemen, Sveti Mohor, Knape in Ševlje.

Območja Bitenj, Stražišča, Svetega Jošta, Besnice in Drulovke so bila vključena v Kanton Kranj in občino Kranj, območje Gostec in Sore pa v Kanton Ljubljana (izven obzidja) in občino Medvode.⁴²

Ker je bil ljubljanski distrikt prevelik, so v začetku leta 1813 ustanovili novega s sedežem v Kranju.⁴³

41 Žontar, *Struktura uprave in sodstva na slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*, str. 198.

42 *Telegraphe officiel* št.99/1811, 100/1811, 101/1811, 102/1811 in 103/1811; Šumrada, Prebivalstvo v slovenskih predelih Napoleonove Ilirije, str. 51–72. Avtor v razpredelnici Škofjo Loko poime-
nuje Škofja Loka in ne le Loka, podobčine oziroma davčne občine pa enači s kraji.
Puchleitner, *Die Territorialeinteilung der Illyrischen Provinz Krain unter französischer
Verwaltung (1809 bis 1814)*, str. 140–144. Avtorica v preglednici kantonov in občin/komun
Škofjo Loko imenuje kot Loka (Lack), davčne občine pa kot francoske podobčine
(Französische Untergemeinde). Avtorica za vsako glavno občino navaja tudi število katastr-
skih občin, ne pa tudi njihovega poimenovanja in podobčin oziroma krajev, ki jih sestavljajo.
Ne v *Telegraphe officiel* ne v razpravi Šumrade katastrske občine niso navedene.

43 Žontar, *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*, str. 198.

Od odprave Ilirskih provinc (1813) do začasnega zakona o občinah marca 1849

Po porazu Napoleonove francoske vojske v Rusiji (1812) in porazu Francozov v vojni z Avstrijo (1813) so avstrijske čete v jeseni istega leta zavzele vsa ozemlja Ilirskih provinc. Njihovo ponovno zavzetje je bilo potrjeno z mirovnim sporazumom v Parizu 30. maja 1814 ter z določili držav na dunajskem kongresu, ki so se po Napoleonovem porazu med septembrom 1814 in junijem 1815 sestale na Dunaju. S cesarjevim dekretom z dne 3. avgusta 1816 je bilo ustanovljeno Ilirsko kraljestvo, ki je obsegalo območje dežel Ilirskih provinc, povečano za celovško okrožje ter območje Čedad in Gradiščanske, a brez Dalmacije z Dubrovnikom in Boko Kotorsko ter vzhodnega dela Tirolske. Že jeseni leta 1822 so iz Ilirskega kraljestva izločili hrvaško območje južno od reke Save, s čimer je kraljestvo izgubilo svoj pomen. Dokončno je bilo odpravljeno konec leta 1848.⁴⁴

Po letu 1814 je avstrijska uprava v odpravljenih Ilirskih provincah »... *predstavljala nekak kompromis med stanjem pred francosko dobo in med francoskimi reformami. Povratak k staremu marsikje sploh ni bil mogoč, marsikje pa si tudi avstrijska vlada ni želela obnove starega* ...«. ⁴⁵ Junija 1814 so upravne oblastne funkcije na lokalnem nivoju ponovno prenesli na okraje in jih »... *poverili enemu izmed večjih, uglednejših gospostev kot deligirani ali okrajni gosposki* ...«. ⁴⁶ Pri geografski opredelitvi okrajev, ki so na Kranjskem začeli poslovati 1. avgusta 1814, so za podlago vzeli nekdanje naborne okraje, ki so se povečali, saj so v okraje, da ne bi povzročali davčne zmede, povezovali nekdanje geografsko sklenjene francoske občine/komune. Upravne naloge okrajnih gosposk, ki so jim poverili splošne upravne in vojaške zadeve, pobiranje davkov in ponovno dodelili tudi civilno sodno oblast, so se ves čas povečevale in postopno prehajale v izvajanje državnih uradnikov. Postopno so v njih uvedli deželno knežje (državne) uradniške komisariate.⁴⁷

Na lokalni ravni so bile z novo upravno-teritorialno razdelitvijo iz leta 1817, ki se je obdržala do srede 19. stoletja, postavljene glavne občine in podobčine. Nekdanje francoske občine/komune so postale glavne občine. V njihovih okvirih so ustanovili občine, v glavnem imenovane podobčine, v katere so, ponekod z rahlimi geografskimi popravki, praviloma preimenovali katastrske občine iz časov Ilirskih provinc. V podobčine so združili nekdanje jožefinske davčne občine oziroma kraje.

44 Žontar, *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*, str. 210–211; *Svetovna zgodovina*, str. 473; *Zgodovina Slovencev*, str. 409–412; *Enciklopedija Slovenije* 4, geslo: Ilirsko kraljestvo, str. 111; *Leksikon Cankarjeve založbe*, geslo: Dunajski kongres, str. 210.

45 *Zgodovina Slovencev*, str. 412.

46 Žontar, *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*, str. 227–228.

47 Žontar, *Nastanek in razvoj upravnih okrajev na Slovenskem do leta 1849*, str. 140.

Janez Potočnik: Škofja Loka s Staro Loko v prvi polovici 19. stoletja. (hrani: Loški muzej Škofja Loka)

Okrožja so razdelili po sekcijah. V okrožju Ljubljana, v katerega je spadalo tudi območje Škofje Loke (tvorilo je sekcijo III, Okrajna gosposka št. 9. – Državno gospostvo Loka), so med leti 1814 in 1817, ko je potekalo njihovo oblikovanje, ustanovili 48 glavnih in kar 347 podobčin. Občina oziroma podobčina »... *je morala biti dobro povezana, znotraj po komunikacijah lahko dostopna, z naravnimi mejami obdana in po možnosti zaokrožena krajevna celota. Praviloma naj bi obsegala povprečno od 100 do 50 hiš in med 500 in 250 prebivalci; v posebnih krajevnih okoliščinah so smeli od tega števila odstopati ...*«. ⁴⁸ Glavne občine so vodili občinski načelniki, imenovani nadžupani/nadrihterji, podobčine pa župani/rihterji, včasih imenovani tudi podžupani/podrihterji. Vsi so bili postavljeni s strani okrajnih oblasti, to je od okrajnih komisariatov in so bili »... *le pomožni organi okrajnih gospod in med kmeti, kot nekaki biriči večinoma zelo nepriljubljeni ...*«. ⁴⁹ Imeli so »... *bistveno manj pravic, kot so jih prej imeli ustrezni francoski funkcionarji na tej stopnji. Resnična pristojnost županov še do marčne revolucije ni bila določena ...*«. ⁵⁰

Zaradi sekularizacije (podržavljenja) se je **Okrajno gospostvo Loka**, ki ga je vodil **okrajni komisariat**, preimenovalo v **Državno gospostvo Loka**, v katerem je živelo dobrih 20 600 prebivalcev. Bilo je razdeljeno na naslednje glavne občine in podobčine:

- 48 Žontar, *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*, str. 235.
- 49 *Zgodovina Slovencev*, str. 413; Žontar, *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*, str. 227–237.
- 50 Vilfan, *Uvod v pravno zgodovino*, str. 107; Polec, *Uvedba občin na Kranjskem l. 1849/1850*, str. 688.

Glavna občina LOKA, v kateri je živel dobrih 3 100 prebivalcev. V njenem okviru so bile **podobčina Loka**, ki je obsegala mesto Loka in predmestja Karlovec, Studenec, Trata, Kapucinsko predmestje in Vincarje; **podobčina Puštal** z davčnima občinama oziroma krajema: Puštal in Hosta; **podobčina Sveta Barbara** z davčnimi občinami oziroma kraji: Sveta Barbara, Sveti Andrej in Sveti Peter; **podobčina Sveti Ožbolt** z davčnima občinama oziroma krajema: Sveti Ožbolt in Staniše; **podobčina Zminec** z davčnimi občinami oziroma kraji Zminec, Bodovlje, Brode in Gabrk ter **podobčina Sopotnica** z davčnimi občinami oziroma kraji: Sopotnica, Sveti Florjan, Breznica in Gabrovo.

Glavna občina STARA LOKA, v kateri je živel dobrih 3 370 prebivalcev. V njenem okviru so bile **podobčina Stara Loka** z davčnimi občinami oziroma kraji: Stara Loka, Binkelj, Vešter, Trnje in Virloh; **podobčina Pevno/Peven** z davčnimi občinami oziroma kraji: Pevno/Peven, Moškrin in Crngrob; **podobčina Križna Gora** z davčnimi občinami oziroma kraji: Križna Gora, Planica, Lavtarski Vrh in Čepulje; **podobčina Žabnica** z davčnima občinama oziroma krajema: Žabnica in Šutna; **podobčina Dorfarje** z davčnimi občinami oziroma kraji: Dorfarje, Forme in Sveti Duh; **podobčina Stari Dvor** z davčnimi občinami oziroma kraji: Virmaše, Grenc in Stari Dvor; **podobčina Suha** z davčnimi občinami oziroma kraji: Suha, Trata in Lipica; **podobčina Godešič** z davčno občino oziroma krajem Godešič ter **podobčina Reteče** z davčnima občinama oziroma krajema: Reteče in Gorenja vas.

Glavna občina POLJANE, v kateri je živel nekaj manj kot 2 560 prebivalcev. V njenem okviru so bile **podobčina Visoko** z davčnimi občinami oziroma kraji: Visoko, Log in Smoldno; **podobčina Kovski Vrh** z davčnimi občinami oziroma kraji: Kovski Vrh, Bukov Vrh in Valterski Vrh; **podobčina Dobje** z davčnimi občinami oziroma kraji: Dobje, Podmost, Poljane, Hotavljje, Kremenik in Vinharje; **podobčina Podobeno** z davčnimi občinami oziroma kraji: Podobeno, Delnice, Zakobiljek, Lom, Lovsko Brdo, Volča/Volče in Gabrška Gora; **podobčina Dolenja Žetina** z davčnimi občinami oziroma kraji: Žetina, Javorje in Murave; **podobčina Podvrh** z davčnimi občinami oziroma kraji: Podvrh, Žetina, Ravan, Zapreval/Zaprevolam, Jarčje Brdo, Krivo Brdo in Mlaka ter **podobčina Zgornja Ravan** z davčnimi občinami oziroma kraji: Zgornja Ravan, Dolenja Ravan, Gorenja Žetina, Jelovica, Malenski Vrh in Jazbine.

Glavna občina TRATA, v kateri je živel dobrih 2 370 prebivalcev. V njenem okviru so bile **podobčina Dolenja Dobrava** z davčnimi občinami oziroma kraji: Dolenja Dobrava, Gorenja Dobrava, Todraž, Bačne in Žirovski Vrh pri Svetem Urbanu; **podobčina Dolenje Brdo** z davčnimi občinami oziroma kraji: Dolenje Brdo, Gorenje Brdo, Srednja vas in Žabja vas; **podobčina Lučine** z davčnimi občinami oziroma kraji: Lučine, Dolge Njive, Goli Vrh, Zadobje, Prelesje in Brebovnica ter **podobčina Gorenja vas** z davčnimi občinami oziroma kraji: Gorenja vas, Sestranska vas/Stranska vas, Trata, Žirovski Vrh pri Svetem Antonu, Hotavljje, Hlavče Njive, Srednje Brdo. Čabrače, Volaka in Suša.

Glavna občina STARA OSELICA, v kateri je živel do 2 330 prebivalcev. V njenem okviru so bile **podobčina Stara Oselica** z davčnima občinama oziroma krajema: Stara Oselica in Hobovše; **podobčina Trebija/Terbija** z davčnimi občinami oziroma kraji: Trebija/Terbija, Podgora, Fužine in Kladje; **podobčina Leskovica** z davčnimi občinami oziroma kraji: Debeni/V Debenih, Leskovica, Studor, Kopačnica, Novine, Tiče Brdo, Davča, Robidnica, Krnice, Lajše in Laze; **podobčina Laniše/Lanišče** z davčnimi občinami oziroma kraji: Laniše/Lanišče, Hobovše pri Novi Oselici, Nova Oselica in Zavoden ter **podobčina Podjelovo Brdo** z davčnimi občinami oziroma kraji: Podjelovo Brdo, Podlanišče, Podpleče, Koprivnik in Mrzli Vrh.

Glavna občina SORICA, v kateri je živel do 1 300 prebivalcev. V njenem okviru so bile **podobčina Sorica** z davčnimi občinami oziroma kraji: Gorenja Sorica, Spodnja Sorica in Porezen; **podobčina Danje** z davčnimi občinami oziroma kraji: Spodnje Danje, Gorenje Danje, Torka, Ravne in Zabrdor ter **podobčina Davča** z davčnimi občinami oziroma kraji: Davča, Zali Log, Zala, Potok in Osojnik.

Glavna občina ŽELEZNIKI, v kateri je živel nekaj več kot 2 760 prebivalcev. V njenem okviru so bile **podobčina Železniki** z davčno občino oziroma krajem Železniki; **podobčina Sveti Miklavž** z davčnima občinama oziroma krajema: Sveti Miklavž in Ostri Vrh, **podobčina Studeno** z davčnimi občinami oziroma kraji: Studeno, Češnjica in Rudno; **podobčina Sveti Križ** z davčno občino oziroma krajem Sveti Križ ter **podobčina Dražgoše** z davčnima občinama oziroma krajema: Dražgoše pri Cerkvi in Dražgoše na Pečeh.

Glavna občina SELCA/SELCE, v kateri je živel nekaj več kot 2 800 prebivalcev. V njenem okviru so bile **podobčina Selca/Selce** z davčno občino oziroma krajem Selca/Selce; **podobčina Dolenja vas** z davčnima občinama oziroma krajema: Dolenja vas in Golica; **podobčina Bukovica** z davčnima občinama oziroma krajema: Ševlje in Knape; **podobčina Bukovščica** z davčnimi občinami oziroma kraji: Bukovščica, Sveti Mohor in Zabrekve; **podobčina Nemilje** z davčnimi občinami oziroma kraji: Nemilje, Podblica, Jamnik in Rovte; **podobčina Kališe/Kališče** z davčnima občinama oziroma krajema: Kališe/Kališče in Lajše; **podobčina Sveti Lenart** z davčno občino oziroma krajem Sveti Lenart ter **podobčina Zgornja Luša** z davčnimi občinami oziroma kraji: Zgornja Luša, Spodnja Luša in Sveti Tomaž.

V Okrajno gospodstvo št. 3 – Državno gospostvo Idrija v postojnsko okrožje je spadala **glavna občina ŽIRI**, v kateri je živel nekaj manj kot 3 100 prebivalcev. V njenem okviru so bile **podobčine Dobračeva, Ledine, Ledenica, Nova vas, Vrsnik, Žiri in Žirovski Vrh**.

V Okrajno gospostvo št. 12 – Gospostvo Kieselstein v Kranju pa so v okvir glavne občine KRANJ spadale **podobčine Stražišče, Bitnje, Spodnja Besnica in Zgornja Besnica**.⁵¹

51 Polec, *Kraljestvo Ilirija*, str. 310–327; Štukl, Nadrihtarji in podrihtarji v občinah Škofja Loka in

Na občinskem nivoju do srede 19. stoletja ni bilo sprememb, dogodile pa so se na okrajni ravni. Po nekaj letnih razpravah je bilo sredi leta 1835 določeno, da je potrebno »... ustanoviti ... *deželnoknežja sodna in politična okrajna oblastva* ...«. To je pomenilo, »... *da bo država ustanovila lastne organe prve stopnje za upravo in sodstvo* ...«, kar je predstavljalo ločitev sodne od upravne oblasti na okrajni ravni. Priprave na novo okrajno ureditev so potekale vse do leta 1849,⁵² saj je marčna revolucija leta 1848 »... *sprožila ... tudi preoblikovanje celotnega sodnega in političnega ustroja avstrijske države* ...«. Zaradi upravnih nalog so bili politični oziroma upravni okraji, ki so jih vodili okrajni glavarji, večji od sodnih. Običajno so obsegali po dva ali več sodnih okrajev. Nova upravna razdelitev okrajnih sodišč in upravnih okrajev na Kranjskem je bila objavljena konec julija in sredi avgusta leta 1849, a zaradi kadrovskih težav še ni začela. S 1. januarjem 1850 bi morala z odpravo dotedanjih okrajnih gospodsk oziroma okrajnih komisariatov začeti nova okrajna upravna razdelitev. Ker pa se to ni zgodilo, »... *so začasno sestavili okraj Kranj iz teritorijev dotedanjih okrajnih komisariatov Kranj – Velesovo, Škofja Loka, Tržič in Smlednik* ...«, ki pa so še naprej delovali kot sodni okraji. Končno so na Kranjskem upravni in sodni okraji začeli z uredbo namestništva za Kranjsko 8. marca 1850, ki je določila, da upravni okraj oziroma okrajno glavarstvo Kranj, ki je bilo eno od desetih okrajnih glavarstev na Kranjskem, obsega območje sodnih okrajev Kranja, Loke (Škofje Loke) in Tržiča. Na Kranjskem je bilo 32 sodnih okrajev, pristojnih za sojenje manjših kazenskih in civilnih zadev. S to ureditvijo je ponovno prišlo do ločitve upravne in sodne oblasti. Upravni okrajni organi so 8. marca 1850 začeli s svojim uradovanjem, organi sodnih okrajev pa šele s 1. junijem istega leta.⁵³

Od začasnega zakona o ustanovitvi občin 1849 do konca 1. svetovne vojne 1918

V drugi polovici štiridesetih let 19. stoletja so potekale živahne razprave o osnutku zakona o ustanovitvi občin v monarhiji. Načelo ministra za notranje zadeve grofa Franca Stadiona⁵⁴ (zaradi bolezni ga je aprila 1849 zamenjal Aleksander Bach⁵⁵) s konca leta 1848 je bilo »... *naj katastrske občine določijo kot krajevne*

Stara Loka po letu 1814, str. 45–63.

52 Žontar, Nastanek in razvoj upravnih okrajev na Slovenskem do leta 1849, str. 143–146.

53 Razglas c. k. krajskega poglavarstva od 8. Sušca 1850; *Deželni zakonik in vladni list za krajsko kronovino* št. 492/1850; Žontar, Uvedba okrajne uprave na Kranjskem leta 1849, str. 529, 530, 540, 549; Žontar, Razvoj uprave in sodstva na območju Kranja od srede 18. do srede 19. stoletja, str. 212–213; *Enciklopedija Slovenije* 8, geslo: Okraj, str. 113–114.

54 Franz Stadion (1806–1853) je bil v času marčne revolucije leta 1848 notranji minister v avstrijskem cesarstvu. Pred tem je med drugim služboval tudi v Trstu. *Enciklopedija Slovenije* 12, geslo: Stadion Franz, str. 256.

55 Aleksander Bach (1813–1893) je bil med leti 1849 in 1859 notranji minister v avstrijskem cesarstvu.

občine. Le na ta način je mogoče doseči, da ima vsaka občina sklenjeno ozemlje ...».⁵⁶ Cesar Franc Jožef I.⁵⁷ je začasni zakon o občinah podpisal 17. marca 1849. Z njim je bila podana pravna podlaga za ustanavljanje krajevnih občin tudi v deželi Kranjski. Za njihovo ustanavljanje je bilo postavljeno načelo, naj katastrske občine kot samostojne celote praviloma postanejo nove krajevne občine. Kjer pa bi se pokazalo, da majhne občine ne bi zmogle opraviti vseh naloženih obveznosti, je bilo dovoljeno več sosednjih majhnih katastrskih občin združiti v eno krajevno občino. Pojavilo se je tudi mnenje o škodljivosti premajhnih občin, kajti te niso le same sebi napoti, marveč povzročajo tudi državi velike stroške in počasno poslovanje. Upoštevati je bilo treba načelo, da se morajo združevati le katastrske občine v celoti in morajo take ostati tudi v okviru enega sodnega okraja. S tem je dobila občina zaključeno, natančno razmejeno ozemlje. Kot samoupravne krajevne občine so imele lastne lokalne naloge in oblastne naloge, ki jih je nanje prenesla država.

Prvo leto je bila naloga ustanavljanja občin naložena okrožnim državnim uradom, ki pa so jih konec leta 1849 odpravili, zato so februarja 1850 to nalogo dobili okraji in njihovi okrajni glavarji. Ker so uskladili vse pripombe, ki so jih z novo upravno-teritorialno razdelitvijo državni organi dobili, je bil 10. aprila 1850 v *Deželnem zakoniku in vladnem listu za krajnsko kronovino* objavljen razglas z dne 8. marca 1850 o razdelitvi dežele Kranjske na deželna sodišča, okrajna glavarstva, kazenska sodišča, okrajna sodišča oziroma sodne okraje, davčne urade, katastrske srenje (katastrske občine) in seliša (naselja). V njem krajevne občine še niso opredeljene. Število katastrskih občin, ki so praviloma obsegala območja dotedanjih podobčin, je bistveno večje od števila krajevnih občin, katerih seznam za Kranjsko je bil narejen že 2. junija 1850, objavljen pa šele februarja 1854.⁵⁸

56 Polec, Uvedba občin na Kranjskem l. 1849/1850, str. 687; Žontar, Uvedba okrajne uprave na Kranjskem leta 1949, str. 529.

57 Franc Jožef se je rodil 18. avgusta 1830, umrl pa je 21. novembra 1916. Kot avstrijski cesar Franc Jožef I. je vladal od leta 1848 do smrti 1916. Do razpada monarhije leta 1918 ga je nasledil cesar Karl I. *Enciklopedija Slovenije* 3, geslo: Franc Jožef I. str. 138 in geslo: Habsburžani, str. 412–416.

58 Žontar, Razvoj uprave in sodstva na območju Kranja od srede 18. do srede 19. stoletja, str. 212;

Razglas o upravnih in sodnih razdelitvah dežele Kranjske, objavljen 10. aprila 1850. (*vir: Deželni zakonik vojvodine Kranjske, 1850*)

Razglas z dne 8. marca 1850 je deželo Kranjsko razdelil na deželni sodišči Novo mesto in Ljubljana. Obe deželni sodišči sta bili razdeljeni na okraje, ki so jih vodili okrajni glavarji, okraji pa na sodne okraje, ki so bili hkrati tudi območja davčnih uradov, ti pa na katastrske srenje (občine) in njim pripadajoča seliša (naselja).

Škofjeloško območje je spadalo v okraj in pod okrajno glavarstvo Kranj ter v sodni okraj in davčni urad Loka. V njegovem okviru so bile naslednje katastrske občine in njim pripadajoča naselja:

- **katastrska občina Bukovica** (naselja: Knape, Ševlje in Bukovica),
- **katastrska občina Danje/Dajne** (naselja: Zgornje Danje/Zgornje Dajne, Spodnje Danje/Spodnje Dajne, Ravne, Zabrdno/Za Berdo in Torka),
- **katastrska občina Davča** (naselje Davča),
- **katastrska občina Dobje** (naselja: Dobje in Predmost, Hotavlje, Kremenik, Poljane in Vinharje),
- **katastrska občina Dolenčice** (naselja: Javorje, Dolenčice in Murave),
- **katastrska občina Dolenja Dobrava** (naselja: Dolenja Dobrava, Žirovski Vrh/Žirovski verh, Zgornja Dobrava, Todraž in Bačne),
- **katastrska občina Dolenja vas** (naselji Dolenja vas in Golica),
- **katastrska občina Dolenje Brdo/Dolenje berdo** (naselja: Dolenje Brdo/Dolenje berdo, Žabja vas, Zgornje Brdo/Zgornje berdo in Srednja vas),
- **katastrska občina Dražgoše** (naselji Dražgoše pri Cerkvi/Dražgoše per Cerkvi in Dražgoše pri Pečeh/Dražgoše per Pečeh),
- **katastrska občina Dorfarje** (naselja: Dorfarje, Forme in Sveti Duh),
- **katastrska občina Fara/Stara Loka** (naselja: Fara/Stara Loka, Trnje, Virlog, Vešter in Binkelj),
- **katastrska občina Godešič** (naselje Godešič),
- **katastrska občina Gorenja vas** (naselja: Gorenja vas, Žirovski Vrh/Žirovski verh, Sestranska vas in Trata),
- **katastrska občina Hotavlje** (naselja: Hlavče Njive, Hotavlje, Srednje Brdo/Srednje berdo, Suša, Volaka in Čabrače),
- **katastrska občina Kališe** (naselji Kališe in Lajše),
- **katastrska občina Koprivnik** (naselji Koprivnik in Mrzli Vrh/Merzli verh),
- **katastrska občina Kovski Vrh/Kovski verh** (naselji Kovski Vrh/Kovski verh in Sveta Sabota),
- **katastrska občina Križna Gora** (naselja: Križna Gora, Lavtarski Vrh/Lavtarski verh, Planica in Čepulje),
- **katastrska občina Laniše** (naselja: Hobovše, Laniše, Nova Oselica in Sovodenj/Zavoden),
- **katastrska občina Lenart** (naselje Sveti Lenart),

Žontar, Uvedba okrajne uprave na Kranjskem leta 1849, str. 549; Polec, Uvedba občin na Kranjskem l 1849/1850, str. 695–717, 720.

- **katastrska občina Sorica** (naselja: Porezen, Zgornja Sorica in Spodnja Sorica),
- **katastrska občina Staniše** (naselja: Log/Na logu, Staniše in Valterski Vrh/Valterski verh),
- **katastrska občina Stara Oselica** (naselji Stara Oselica in Hobovše),
- **katastrska občina Stari Dvor** (naselja: Virmaše, Grenc/Grenec in Stari Dvor),
- **katastrska občina Studeno** (naselja: Ruden, Studeno in Češnjica),
- **katastrska občina Suha** (naselja: Lipica, Trata in Suha),
- **katastrska občina Sveta Barbara** (naselje Sveta Barbara),
- **katastrska občina Sveti Klemen** (naselja: Sveti Klemen, Sveti Mohor in Zabrekve/Zabrekove),
- **katastrska občina Sveti Križ** (naselje Sveti Križ),
- **katastrska občina Sveti Ožbolt** (naselja: Sveti Andrej, Sveti Ožbolt in Svetega Petra Hrib/Sveti Peter),
- **katastrska občina Trebija** (naselja: Fužine, Kladje, Podgora in Trebija),
- **katastrska občina Visoko** (naselja: Log/Poljanski Log, Smoldno/Smovdno in Visoko),
- **katastrska občina Zali Log** (naselja: Osojnik, Potok, Zali Log in Zala),
- **katastrska občina Sopotnica/Zapotnica** (naselja: Sveti Florjan, Gabrovo, Sopotnica/Zapotnica in Breznica),
- **katastrska občina Zgornja Luša/Zgornja Luža** (naselja: Zgornja Luša/Zgornja Luža, Spodnja Luša/Spodnja Luža in Sveti Tomaž),
- **katastrska občina Gorenja Ravan/Zgornja rovan** (naselja: Dolenja Žetina/Dolenja Šetina, Dolenja Ravan/Dolenja rovan, Gorenja Žetina/Gorenja Šetina, Jazbine, Jelovica, Malenski Vrh in Gorenja Ravan/Gornja rovan),
- **katastrska občina Zminec/Sminec** (naselja: Gabrk, Zminec/Sminec, Bodovlje in Brode),
- **katastrska občina Žabnica** (naselji Žabnica in Šutna) ter
- **katastrska občina Železniki** (naselje Železniki).

Območje Žirov pa je spadalo v okrajno glavarstvo Vipava in sodni okraj Idrija.⁵⁹

Čeprav seznam občin uradno še ni bil objavljen, so dejansko obstajale že od začetka junija 1850 dalje. Zato so v duhu določil začasnega zakona o občinah že do konca oktobra opravili volitve občinskih odbornikov, ki so nato izvolili svoje župane. Pri poslovanju so imeli župani veliko težav zaradi neznanja ali slabega znanja nemščine, v večini primerov so bili nepismeni; ker je bilo med njimi veliko gostilničarjev, so uradovali kar v svojih gostilnah. Zaradi takih in podobnih težav je bilo delo županov in občinskih odborov zelo omejeno.⁶⁰ Z uveljavitvijo t. i.

59 Razglas c. k. krajskega poglavarstva od 8. Sušca 1850; Žontar, Občinski red za Kranjsko leta 1866, str. 97.

60 Polec, Uvedba občin na Kranjskem l. 1849/1850, str. 712, 716, 720; Stariha, Novoizvoljeni župani in njihove težave ob začetku občinske samouprave, str. 511–528.

Bachovega absolutizma, ki je »... uveljavil centralizem in širil veljavo nemščine, ki jo je uveljavil kot notranji jezik uprave in sodišč...«,⁶¹ so občine skoraj povsem izgubile svojo samoupravno samostojnost. V začetku leta 1852 je bilo odpravljen načelo javnega razpravljanja v občinskih odborih, do nadaljnjega so bile v začetku maja 1853 odpravljene volitve občinskih predstojništev, dotedanji občinski funkcionarji pa so morali do sprejetja novih predpisov o občinah, kar se je zgodilo šele v šestdesetih letih 19. stoletja, ostati na svojih dolžnostih in tega ni bilo mogoče odkloniti.

Čeprav je bil za območje dežele Kranjske seznam občin izdelan, a ne objavljen, že v začetku junija 1850, in kljub pozivu notranjega ministra cesarstva Aleksandra Bacha septembra istega leta o izdelavi šematizma (seznama) vseh občin v državi,⁶² je bil pregled lokalne upravno-teritorialne razdelitve dežele Kranjske razglašen z uredbo ministrstva za notranje zadeve, pravosodje in finance šele 4. februarja 1854. Uredba je bila objavljena v *Deželnem uradnem listu za Krajnsko vojvodino* šele konec maja istega leta. Ker je leta 1853 spet prišlo do reorganizacije na okrožni in okrajni ravni, odpravljena so bili namreč okrožja in upravni ter sodni okraji, so katastrske občine iz razglasa z dne 8. marca 1850 z uredbo februarja 1854 na Kranjskem razporedili v 501 krajevno občino. Te pa v nove »mešane« okraje oziroma okrajne urade, v katerih sta bili spet združena upravna in sodna okrajna oblast. V »mešanem« okraju Loka je takrat živel 25 085 prebivalcev. V njem je delovalo 15 krajevnih občin ali krajevnih srenj, kakor so v predpisu imenovane občine. Vanje je bilo uvrščenih 51 katastrskih občin, tedaj imenovane katastrske srenje, skupaj s kraji, ki so bili vanje razporejeni z uredbo iz začetka marca 1850. Za vsako krajevno občino in katastrsko občino sta navedena tudi število prebivalcev oziroma število duš ter župnija, v katero je katastrska občina spadala, ter njena kvadratura izmerjena v oralih.

V sodnem okraju Loka leta 1850 oziroma v okraju Loka iz maja leta 1854, ko so bile uradno objavljene že poleti 1850 ustanovljene občine na Kranjskem, so bile postavljene naslednje krajevne srenje/krajevne občine in vanje vključene katastrske srenje/katastrske občine:

- **krajevna občina Češnjica**, 1 714 prebivalcev (katastrske občine: Sveti Križ, Dražgoše, Martinj Vrh/Martin verh in Studeno),
- **krajevna občina Dolenja vas**, 1 160 prebivalcev (katastrske občine: Dolenja vas, Sveti Lenart in Zgornja Luša/Zgornja Luža),
- **krajevna občina Dorfarje**, 1 646 prebivalcev (katastrske občine: Dorfarje, Žabnica in Stari Dvor),
- **krajevna občina Fara/Stara Loka**, 1 425 prebivalcev (katastrske občine: Fara/Stara Loka, Križna Gora in Pevno/Peven),
- **krajevna občina Godešič**, 1 023 prebivalcev (katastrske občine: Godešič, Reteče in Suha),

61 *Enciklopedija Slovenije* 1, geslo: Bachov absolutizem, str. 167.

62 Polec, Uvedba občin na Kranjskem l. 1849/1850, str. 727–728.

Poljane nad Škofjo Loko v prvi polovici 20. stoletja. Samostojna občina so bile do leta 1955, ko so jih priključili k občini Gorenja vas. (hrani: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki)

- **krajevna občina Loka**, 2 476 prebivalcev (katastrski občini Loka in Puštal),
- **krajevna občina Nove Poljane**, 1 822 prebivalcev (katastrske občine: Dolenčice, Podobeno, Pod Vrhom/Pod verhom in Zgornja Ravan/Zgornja rovan),
- **krajevna občina Oselica**, 3 206 prebivalcev (katastrske občine: Stara Oselica, Koprivnik, Laniše, Leskovica, Pod jelenovim brdom/Pod jelenovim berdom in Trebija),
- **krajevna občina Stare Poljane**, 1 722 prebivalcev (katastrske občine: Dobje, Dolenje Brdo/Dolenje berdo, Kovski Vrh/Kovski verh in Visoko),
- **krajevna občina Selca/Selce**, 1 934 prebivalcev (katastrske občine: Selca/Selce, Sveti Klemen, Kališe, Nemilje in Bukovica/Bukovca),
- **krajevna občina Sorica**, 844 prebivalcev (katastrski občini Sorica in Danje/Dajne),
- **krajevna občina Trata**, 2 709 prebivalcev (katastrske občine: Dolenja Dobrava. Gorenja vas, Hotavlje in Lučine),
- **krajevna občina Zali Log**, 800 prebivalcev (katastrski občini Zali Log in Davča),
- **krajevna občina Zminec/Sminec**, 1 276 prebivalcev (katastrske občine: Zminec/Sminec, Sveta Barbara, Sveti Ožbolt, Sopotnica/Zapotnica in Staniše),
- **krajevna občina Železniki**, 1 328 prebivalcev (katastrska občina Železniki).

V okraj Idrija pa je spadala **krajevna občina Žiri**, 3 530 prebivalcev (katastrske občine: Žiri, Vrsnik, Dobračeva, Javorjev Dol, Ledine, Ledenice in Žirovski Vrh). Ta upravno-teritorialna razdelitev krajev po krajevnih in katastrskih občinah je upoštevana tudi v obsežnem abecednem seznamu krajev na Kranjskem, ki je bil

objavljen konec septembra 1857, narejen pa je bil po podatkih za leto 1854.⁶³

Kljub načelu, zapisanem v začasnem zakonu o občinah, ko naj bi katastrske občine postale tudi krajevne občine, se snovalci občin tega niso držali. Na loškem območju se je to zgodilo le pri občini Železniki, vse ostale krajevne občine pa so tvorile 3 do 4 katastrske občine.

Nova občinska zakonodaja v monarhiji je bila sprejeta aprila 1859, vendar ni začela veljati. Za slovensko območje je pomembna le zato, ker je v izrazoslovje dokončno uvedla slovenski izraz občina in za predstojnike občin izraz župan.⁶⁴ Leta 1862 je bil sprejet nov okvirni občinski zakon, ki je bil podlaga za sprejem deželnih občinskih redov. Na Kranjskem je bil občinski red skupaj z občinskim volilnim redom sprejet 17. februarja 1866. Predpisa sta bila v veljavi do razpada monarhije, z vsebino pa vplivala tudi na jugoslovansko občinsko zakonodajo po koncu 1. svetovne vojne.⁶⁵

Po določilu v 1. členu občinskega reda je bilo uzakonjeno, da se morajo dosedanje krajevne občine na novo konstituirati. V tem procesu so se smele dotedanje občine združevati in tudi razdruževati. Zaradi bližajočih volitev v občinske zastopse so z ustanavljanjem občin morali pohiteti. Snovalci novih občin so ugotavljali, da so majhne občine neučinkovite, saj »... *jim primanjkuje materialnih in duhovnih moči, da bi se ... razvijale in zadostile svojim dolžnostim* ...«. ⁶⁶ Zato se je večina novih občin povečala, njihovo število pa se je kar precej zmanjšalo. Nov seznam občin zasledimo šele za leto 1869. Ker so do leta 1868 obnovili leta 1853 odpravljene politične (upravne) in sodne okraje, so nove občine (nič več se ne imenujejo krajevne občine) navedene po sodnih okrajih. Po novem je bilo na loškem območju namesto dotedanjih 15 ustanovljenih 9 nekoliko večjih občin. Navedene so v okviru obnovljenega sodnega okraja Loka, ki se je poslej imenoval Škofja Loka. Bil je eden od treh sodnih okrajev v okviru okraja oziroma okrajnega glavarstva Kranj.

Po stanju 31. decembra 1869 je v devetih občinah v sodnem okraju Škofja Loka

63 Razdelitev krajske dežele; Razpis c. k. krajskega deželnega poglavarja od 25. Septembra 1857, s katerim se abecedni spisek seliš krajske dežele razglaš. Abecedni spisek imen vseh seliš, grašin, gradov in gradičev v krajski vojvodini z ozirom na razdelitev dežele leta 1854, [Alphabetisches Verzeichnis der neugebildeten Ortsgemeinden im Kronlande Krain, brez datuma]. (V seznamu so po nemškem abecednem vrstnem redu navedene vse 501 občine, kolikor jih je bilo leta 1850 ustanovljenih na Kranjskem). Žontar, Občinski red za Kranjsko leta 1866, str. 97–98. Avtor nove okraje oziroma njihove urade na str. 97 poimenuje kot »mešani okrajni uradi«. Žontar, Načrt preureditve občin na Kranjskem v letih 1868 do 1888, str. 560; *Enciklopedija Slovenije* 8, geslo: Okraj, str. 114 in geslo: Okrožje, str.116.

64 Polec, »Župan« in »občina« v novejšem slovenskem izrazoslovju, str. 233

65 Občinski red za vojvodstvo kranjsko, str. 4–30; Občinski volilni red za vojvodstvo kranjsko, str. 31–42; Polec, Uvedba občin na Kranjskem l. 1850, str. 727–728; *Enciklopedija Slovenije* 8, geslo: Občina, str. 49–51.

66 Žontar, Načrt preureditve občin na Kranjskem v letih 1868 do 1888, str.554.

v 3.789 hišah živelo 24 032 prebivalcev (11 574 moških in 12 458 žensk). V seznamu so nove občine, v katere so vključili naselja odpravljenih občin, navedene s kraji (ne pa s katastrskimi občinami), ki so jim pripadali. V primerjavi s seznamom občin iz leta 1850 oziroma 1854 sta bili na **ново ustanovljeni občini Javorje in Poljane, novi občini Fara/Stara Loka in Loka se poslej imenujeta občina Stara Loka in občina Škofja Loka**. Odpravljene pa so bile krajevne občine Češnjica, Dolenja vas, Dorfarje, Godešič, Nove Poljane, Stare Poljane, Zali Log in Zminec. V sodnem okraju Škofja Loka so ustanovili naslednjih 9 novih občin:

- **občina Javorje**, 289 hiš, 1 797 prebivalcev, od tega 882 moških in 915 žensk (kraji: Javorje, Delnice/Devnice, Dolenčice, Dolenja Ravan/Dolenja rovan, Dolenja Žetina/Dolenja Šetina, Gabrška Gora, Gorenja Žetina/Gorenja Šetina, Jarčje Brdo/Jarčje berdo in Krivo Brdo/Krivo berdo, Jazbine, Jelovica, Kobiljek in Lom, Lovsko Brdo/Lovsko berdo, Malenski Vrh/Malenski verh, Mlaka, Murave/Murava, Podobeno, Podvrh/Podverh, Zapreval/Zaprevoljam, Zgornja Ravan/Zgornja rovan, Četena Ravan/Četena rovan in Volča/Vovč;
- **občina Oselica**, 501 hiša, 2 850 prebivalcev, od tega 1 409 moških in 1 441 žensk (kraji: Stara Oselica, Davča/Davča Lekovska oziroma Leskovška Davča, Fužine, Hobovše pri Stari Oselici, Hobovše pri Novi Oselici, Krnice/Kernice, Kladje, Kopačnica, Koprivnik, Lajše, Laniše, Laze, Leskovica/Leskovca, Mrzli Vrh/Mrzli verh, Novine, Nova Oselica, Podgora, Podjelovo Brdo/Podjelovo berdo, Podlanišče, Podpleče, Robidnica, Sovodenj/Zavoden, Studor, Trebija/Terbija, Tičje Brdo/Tičje berdo in Debeni/Dobenj;
- **občina Poljane**, 259 hiš, 1 517 prebivalcev, od tega 717 moških in 800 žensk (kraji: Dobje in Predmost, Dolenje Brdo/Dolenje berdo, Gorenje Brdo/Gorenje berdo, Hotavlje, Kovski Vrh/Kovski verh, Kremenik, Log, Poljane, Sveta Sabota (v krajevnem repertoriju iz leta 1884 za leto 1880 imenovan Bukov Vrh), Žabja vas, Smoldno, Srednja vas, Vinharje in Visoko;
- **občina Selca/Selce**, 799 hiš, 4 722 prebivalcev, od tega 2 283 moških in 2 439 žensk (kraji: Bukovica, Dunaj, Hrib, Kras, Laško, Strmica/Stermica in Bukovščica (v krajevnem repertoriju iz leta 1884 so bili zaselki Dunaj, Hrib, Kras, Laško, Strmica/Stermica in Bukovščica združeni v kraj Bukovščica), Dolenja vas, Dražgoše pri Cerkvi, Dražgoše Na Pečeh, Jamnik, Kališe, Knape, Lajše, Martinj Vrh/Martinj verh, Nemilje, Zgornja Luša/Zgornja Luža, Ostri Vrh/Ojstri verh, Podblica, Potok, Pozirno/Posirn, Leše in Bresovnica (v krajevnem repertoriju iz leta 1884 so bila naselja Potok, Pozirno/Pozirn, Leše in Bresovnica združeni v kraj Sveti Mohor), Podlonk, Prtovč/Pertovc, Dragoslavca in Škovine (v krajevnem repertoriju iz leta 1884 so naselja Podlonk /Podlong/, Prtovč/Pertovc, Dragoslavca in Škovine združena v kraj Podlonk, v repertoriju naveden kot Podlong), Rovte, Dragobaček in Sveti Lenart (v krajevnem repertoriju iz leta 1884 so naselja Rovte, Dragobaček in Sveti Lenart združeni v kraj Sveti Lenart), Rovte in Njivica (v repertoriju iz leta 1884 se naselji Rovte in Njivice združita v kraj Rovte pri Nemiljah), Rastovka in Golica (v krajevnem

repertoriju iz leta 1884 sta bili naselji Rastovka in Golica združeni v kraj Golica), Rudno, Ševlje, Selca/Selce, Stirpnik, Studeno, Sveti Tomaž, Topolje in Zabrekve/Zabrekovo (v krajevnem repertoriju iz leta 1884 se naselji Topolje in Zabrekve/Zabrekovo združita v kraj Zabrekovje, imenovan tudi Zabrekuje), Česnjica, Spodnja Luša/Spodnja Luža v fari Svetega Lenarta in Spodnja Luša/Spodnja Luža v fari Selce (v repertoriju iz leta 1884 se kraja združita v kraj Spodnja Luša/Spodnja Luža);

- **občina Sorica/Zorica**, 199 hiš, 1 748 prebivalcev, od tega 878 moških in 870 žensk (kraji: Davča, Zgornje Danje/Zgornje Dajne, Zgornja Sorica/Zgornja Zorica, Osojnik, Porezen, Potok, Ravne, Zabrdó/Za Berdom, Zala, Zali Log, Torka, Spodnje Danje/Spodnje Dajne in Spodnja Sorica/Spodnja Zorica);
- **občina Stara Loka**, 647 hiš, 3 767 prebivalcev, od tega 1 728 moških in 2 039 žensk (kraji: Stara Loka, Dorfarje, Crngrob/Černgrob, Virmaše, Forme, Sveti Duh, Godešič/Godešiče, Gorenja vas, Grenc/Grenec, Križna Gora, Lavtarski Vrh/Lavtarski verh, Lipica, Moškrin, Pevno/Peven, Planica, Reteče, Žabnica, Šutna, Stari Dvor, Trnje/Ternje, Trata, Čepulje, Virlog/Berlog, Vešter/Vester, Binkelj in Suha);
- **občina Škofja Loka**, 527 hiš, 3 885 prebivalcev, od tega 1 797 moških in 2 088 žensk (kraji: Sveti Andrej, Sveta Barbara, Škofja Loka (mesto), Karlovec/predmestje, Studenec/predmestje, Kapucinsko predmestje, Trata/predmestje (v krajevnem repertoriju iz leta 1884 so naselja Škofja Loka mesto in vsa štiri predmestja združena v kraj Škofja Loka), Breznica, Puštal, Sveti Florjan, Gabrk/Gabrek, Gabrovo, Hosta, Log/Na Logu, Sveti Ožbolt, Sveti Peter (Staniše), Sveti Filip in Jakob, Sopotnica/Zapotnica, Zminec/ Sminec, Staniše, Vincarje, Bodovlje in Brode);
- **občina Trata**, 430 hiš, 2 458 prebivalcev, od tega 1 214 moških in 1 244 žensk (kraji: Brebovnica, Dolenja Dobrava, Dolge Njive, Gorenja vas, Hotavljje, Hlavče Njive, Lučine/Lučne, Prelesje, Zadobje, Žirovski Vrh Svetega Antona/Žirovski verh pri Svetem Antonu, Žirovski Vrh Svetega Urbana/Žirovski verh pri Svetem Urbanu, Suša, Sestranska vas, Zgornja Dobrava, Srednje Brdo/Srednje berdo, Suhi Dol in Goli Vrh/Goli verh, Todraž, Trata, Čabrače, Bačne in Volaka);
- **občina Železniki/Železnike**, 138 hiš, 1 288 prebivalcev, od tega 666 moških in 662 žensk (kraj Železniki/Železnike). Kljub zakonskemu načelu, da se kraji ne smejo deliti med dve občini, se na primer del kraja Hotavljje nahaja v občini Poljane, del pa v občini Trata. Podobno je z Davčo, katere en del je v občini Oselica, drugi del v občini Sorica. Območje občine Žiri, ki je konec leta 1869 imela 3 649 konec leta 1880 pa 3 741 prebivalcev, je bilo v okviru okraja oziroma okrajnega glavarstva Logatec in sodnega okraja Idrija.⁶⁷

⁶⁷ *Imenik krajev vojvodine kranjske sestavljen na podlagi ljudskega štetja od 31. decembra 1869*, str. 35–40; Žontar: Občinski red za Kranjsko leta 1866, str. 98–99; *Special*

Orts-Repertorien der in Oesterreichischen Reichsrathe vertretenen K nigreiche und Länder,

V sedemdesetih in osemdesetih letih 19. stoletja so v deželnem zboru Kranjske potekale živahne razprave o smiselnosti oblikovanja večjih ali manjših občin, vendar se niso uspeli o ničemer dogovoriti. Rezultat je bil le, da je »... *Deželni zbor ... začel dovoljevati teritorialne spremembe občin ...*«, sicer pa je bil »... *zakon iz leta 1866 ... vse do leta 1933 podlaga občinskemu življenju ...*«. ⁶⁸ Po objavi rezultatov štetja prebivalstva leta 1890 je bilo na loškem območju še vedno 9 občin. ⁶⁹ Nekaj sprememb pri občinah na območju sodnega okraja Škofja Loka je zaslediti v *Leksikonu občin za Kranjsko*, ki je bil izdelan na podlagi rezultatov ljudskega štetja z dne 31. decembra 1900, ki so bili uradno objavljeni leta 1906. Občine so ponovno opredeljene s katastrskimi občinami, te pa z vanje pripadajočimi kraji. Očitno je bila z dovoljenjem deželnega zbora za Kranjsko ponovno ustanovljena občina Zminec, tako da je bilo poslej na loškem območju 10 občin, ki so združevale dosedanjih 51 katastrskih občin. To so bile:

- **občina Javorje** obsega 3 548 hektarjev, 283 hiš, 1 615 prebivalcev, od tega 800 moških in 815 žensk, vsi so bili katoličani, njihov občevalni jezik je bila slovenščina. Imela je naslednje 4 katastrske občine in njim pripadajočih 21 krajev: *katastrska občina Dolenčice* (kraji: Dolenčice, Javorje in Murave), *katastrska občina Podobeno* (kraji: Delnice, Gabrška Gora, Lovsko Brdo, Podobeno, Volča/Volče ter Zakobiljek in Lom), *katastrska občina Podvrh* (kraji: Četena Ravan, Jarčje Brdo in Krivo Brdo, Mlaka, Podvrh in Zapreval/Zaprevolam) in *katastrska občina Zgornja Ravan* (kraji: Jazbine, Jelovica, Malenski Vrh, Spodnja Ravan, Zgornja Ravan, Dolenja Žetina in Gorenja Žetina);
- **občina Oselica** obsega 7 234 hektarjev, 519 hiš, 2 766 prebivalcev, od tega 1 273 moških in 1 493 žensk, vsi so bili katoličani, njihov občevalni jezik je bila slovenščina. Imela je naslednjih 6 katastrskih občin in njim pripadajočih 26 krajev: *katastrska občina Koprivnik* (kraja Koprivnik in Mrzli Vrh), *katastrska občina Laniše/Lanišče* (kraji: Hobovše pri Novi Oselici, Laniše/Lanišče, Nova Oselica in Sovodenj/Zavodenj), *katastrska občina Leskoviča* (kraji: Davča, Kopačnica, Krnice, Lajše, Laze, Leskoviča, Novine, Robidnica, Studor, Tičje Brdo in Debeni/V Debenih), *katastrska občina Stara Oselica* (kraja Hobovše pri Stari Oselici in Stara Oselica), *katastrska občina Podjelovo Brdo* (kraji: Podjelovo Brdo, Podlanišče in Podpleče) in *katastrska občina Trebija/Terbija* (kraji: Fužine, Kladje, Podgora in Trebija/Terbija);
- **občina Poljane** obsega 2 929 hektarjev, 259 hiš, 1 422 prebivalcev, od tega 630 moških in 792 žensk, vsi so bili katoličani, njihov občevalni jezik je bila slovenščina. Imela je naslednje 4 katastrske občine in njim pripadajočih 14 krajev: *katastrska občina Dobje* (kraji: Dobje in Predmost, Hotavlje,

str. 44–50.

68 Žontar, Načrt preureditve občin na Kranjskem v letih 1868 do 1888, str. 553–568, 569.

69 *Specialni repertorij krajev na Kranjskem po rezultatih popisa ljudstva dne 31. decembra 1890*, str. 38–44.

Selca - Pred Dolenjo vasi

Gruča kmečkih hiš ob potoku Selnica v Selcih nad Škofjo Loko okoli leta 1930.

(hrani: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki)

Kremenik, Poljane in Vinharje), *katastrska občina Dolenje Brdo* (kraji: Dolenje Brdo, Gorenje Brdo, Srednja vas in Žabja vas), *katastrska občina Kovski Vrh* (kraja Bukov Vrh in Kovski Vrh), *katastrska občina Visoko* (kraji: Log, Smoldno in Visoko);

- **občina Selca/Selce**, obsega 12 654 hektarjev, 805 hiš, 4 659 prebivalcev, od tega 2 269 moških in 2 390 žensk, vsi so bili katoličani, njihov občevalni jezik je bila slovenščina. Imela je naslednjih 12 katastrskih občin in njim pripadajočih 27 krajev: *katastrska občina Bukovica* (kraji: Bukovica, Knape in Ševlje), *katastrska občina Bukovščica* (kraji: Bukovščica, Sveti Mohor in Zabrekve), *katastrska občina Dolenja vas* (kraja Dolenja vas in Golica), *katastrska občina Dražgoše* (kraja Dražgoše na Pečeh in Dražgoše pri Cerkvi), *katastrska občina Kališe/Kališče* (kraja Kališe/Kališče in Lajše), *katastrska občina Zgornja Luša* (kraji: Spodnja Luša, Zgornja Luša in Sveti Tomaž), *katastrska občina Nemilje* (kraji: Jamnik, Nemilje, Podblica in Rovte pri Nemiljah), *katastrska občina Selca/Selce* (kraj Selca/Selce), *katastrska občina Studeno* (kraji: Češnjica, Rudno in Studeno), *katastrska občina Sveti Križ* (kraja Podlonk in Prtovč/Prtovič), *katastrska občina Sveti Lenart* (kraj Sveti Lenart) in *katastrska občina Sveti Nikolaj* (kraja Ostri Vrh in Martinj Vrh);
- **občina Sorica**, obsega 7 385 hektarjev, 227 hiš, 1 838 prebivalcev, od tega 908 moških in 930 žensk, vsi so bili katoličani, njihov občevalni jezik je bila slovenščina. Imela je naslednje 4 katastrske občine in njim pripadajočih 13 krajev: *katastrska občina Danje* (kraji: Spodnje Danje, Zgornje Danje, Ravne, Torka in Zabrdo), *katastrska občina Davča* (kraj Davča), *katastrska občina Sorica* (kraji: Porezen, Spodnja Sorica in Zgornja Sorica) in *katastrska občina Zali Log* (kraji: Osojnik, Potok, Zala in Zali Log);

- **občina Stara Loka** obsega 4 452 hektarov, 670 hiš, 3 680 prebivalcev, od tega 1 681 moških in 1 999 žensk, vsi so bili katoličani, občevalni jezik 3 679 prebivalcev je bila slovenščina, 1 prebivalec je kot občevalni jezik navedel nemščino. Imela je naslednjih 9 katastrskih občin in njim pripadajočih 27 krajev: *katastrska občina Dorfarje* (kraji: Dorfarje, Forme, Sveti Duh in Šutna/del), *katastrska občina Godešič/Godešiče* (kraj Godešič/Godešiče), *katastrska občina Križna Gora* (kraji: Čepulje, Križna Gora, Lavtarski Vrh in Planica), *katastrska občina Pevno/Peven* (kraji: Crngrob, Moškrin, Papirnica/Papernica/del in Pevno/Peven), *katastrska občina Reteče* (kraja Gorenja vas in Reteče), *katastrska občina Stara Loka* (kraji: Bešter, Binkelj, Papirnica/Papernica/del, Stara Loka, Trnje in Virlog), *katastrska občina Stari Dvor* (kraji: Grenc/Grence, Stari Dvor in Virmaše), *katastrska občina Suha* (kraji: Lipica, Suha in Trata) in *katastrska občina Žabnica* (kraja Šutna/del in Žabnica);
- **občina Škofja Loka** obsega 590 hektarjev, 236 hiš, 2 210 prebivalcev, od tega 906 moških in 1 304 žensk, med njimi je bilo 2 206 katoličanov in 4 evangeličani, občevalni jezik 2 117 prebivalcev je bila slovenščina, 35 prebivalcev je kot občevalni jezik imelo nemščino, 1 srbohrvaščino, 22 pa druge občevalne jezike, za 35 prebivalcev o jeziku ni podatkov. Imela je 1 katastrsko občino, v katero so spadala Kapucinsko predmestje in predmestji Karlovec ter Studenec ter mesto Škofja Loka in Vincarje, ki so opredeljene kot del mesta;
- **občina Trata** obsega 5 004 hektarjev, 458 hiš, 2 452 prebivalcev, od tega 1 108 moških in 1 344 žensk, vsi so bili katoličani, njihov občevalni jezik je bila slovenščina. Imela je naslednje 4 katastrske občine in njim pripadajočih 21 krajev: *katastrska občina Dolenja Dobrava* (kraji: Bačne/Bačna, Dolenja Dobrava, Zgornja Dobrava, Todraž in Žirovski Vrh pri Svetem Urbanu), *katastrska občina Gorenja vas* (kraji: Gorenja vas, Sestranska vas, Trata in Žirovski Vrh pri Svetem Antonu), *katastrska občina Hotavlje* (kraji: Čabrače, Hlavče Njive, Hotavlje, Srednje Brdo, Suša, Volaka/Voljaka) in *katastrska občina Lučine/Lučna* (kraji: Brebovnica, Dolge Njive, Goli Vrh, Lučine/Lučna, Prelesje in Zadobje);
- **občina Zminec** obsega 5 732 hektarjev, 307 hiš, 1 717 prebivalcev, od tega 848 moških in 869 žensk, vsi so bili katoličani, občevalni jezik 1 716 prebivalcev je bila slovenščina, 1 prebivalec je kot občevalni jezik navedel nemščino. Imela je naslednjih 6 katastrskih občin in njim pripadajočih 17 krajev: *katastrska občina Puštal* (kraja Hosta in Puštal), *katastrska občina Sopotnica* (kraji: Breznica, Gabrovo, Sopotnica in Sveti Florjan), *katastrska občina Staniše/Stanišče* (kraji: Log, Staniše/Stanišče ter Sveti Filip in Jakob), *katastrska občina Sveta Barbara* (kraj Sveta Barbara), *katastrska občina Sveti Ožbolt* (kraji: Sveti Andrej, Sveti Ožbolt in Sveti Peter) in *katastrska občina Zminec* (kraji: Bodovlje, Brode, Gabrk in Zminec) ter
- **občina Železniki** obsega 845 hektarov, 139 hiš, 1 055 prebivalcev, od tega

V Železnikih se je spomin na francoske čase ohranil v hišnem imenu Pri Meru, ki izhaja iz francoske besede *maire* in pomeni župan. Posnetek prikazuje Železnike v obdobju med obema vojnama.

(hrani: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki)

506 moških in 549 žensk, občevalni jezik 1 051 prebivalcev je bila slovenščina, 2 prebivalca sta kot občevalni jezik navedla nemščino, 2 pa jezika, ki nista navedena. Imela je 1 *katastrsko občino Železniki* s krajem Železniki. Občina Žiri je še vedno spadala v okraj oziroma Okrajno glavarstvo Logatec in v sodni okraj Idrija.⁷⁰

Zadnja upravno-teritorialna razdelitev na občinskem nivoju pred koncem 1. svetovne vojne in razpadom Avstro-Ogrske monarhije je bila na podlagi ljudskega štetja po stanju 31. decembra 1910 uradno objavljena leta 1915. Občine tokrat niso opredeljene s katastrskimi občinami, ampak le s kraji, ki so jih zajemale. Dodan je le še podatek o skupnem številu prebivalcev po občinah in posameznih krajih, tako kot v vseh dotedanjih krajevnih pregledih. Okraj oziroma okrajna glavarstva in sodni okraji se niso spremenili, v sodnem okraju Škofja Loka so nastale še 3 nove občine. Tem so dodelili kraje, ki so jih izvzeli iz nekaterih dotedanjih občin, nekaj krajev pa so tudi porazdelili med že obstoječe občine. Skupno je bilo od leta 1910 dalje na Loškem 13 občin: na novo je bila ustanovljena

- **občina Češnjica**, 1 710 prebivalcev. Vanjo so vključili 8 krajev, ki so jih izvzeli iz občine Selca, in sicer: Češnjica, Dražgoše pri Cerkvi, Dražgoše Na Pečeh, Martinj Vrh, Ostri Vrh, Podlonk/Podlong ter Prtovč, Rudno in Studeno;
- **občina Javorje**, 1 009 prebivalcev. Odvzeli so ji 6 krajev: Delnice, Gabrška Gora, Lovsko Brdo, Podobeno, Volča ter Zakobiljek in Lom. Dodelili so jih k občini Poljane;

⁷⁰ *Leksikon občin kraljestev in dežel zastopanih v državnem zboru, izdelan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. december 1900*, str. 58–67.

Sorica nad Železniki (816 m)

Sorica je bila pred 2. svetovno vojno središče istoimenske občine, ki je vključevala nižinska in hribovska naselja na levem in desnem bregu Selške Sore v zgornjem delu doline.

(hrani: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki)

- **občina Leskovica/Leskovca** je bila na novo ustanovljena, 641 prebivalcev. Vanjo so vključili 11 krajev, ki so jih izvzeli iz občine Oselica, in sicer: Davča, Debeni/V Debrnih, Krnice, Kopačnica, Lajše, Laze, Leskovica/Leskovca, Novine, Robidnica, Studor in Tičje Brdo;
- **občina Oselica**, 2 129 prebivalcev. Odvzeli so ji 11 krajev: Davča, Debeni/V Debenih, Kopačnica, Krnice, Lajše, Laze, Leskovica/Leskovca, Novine, Robidnica, Studor in Tičje Brdo. Dodelili so jih novoustanovljeni občini Leskovica/Leskovca;
- **občina Poljane**, 1 991 prebivalcev, k dotedanjim krajem so ji dodelili še 6, izvzetih iz občine Javorje, in sicer: Delnice, Gabrška Gora, Lovsko Brdo, Podobeno, Volča ter Zakobiljek in Lom;
- **občina Selca**, 2 877 prebivalcev. Odvzeli so ji 8 krajev: Češnjica, Dražgoše pri Cerkvi, Dražgoše Na Pečeh, Martinj Vrh, Ostri Vrh, Podlonk/Podlong in Prtovč, Rudno ter Studeno. Dodelili so jih k novoustanovljeni občini Češnjica;
- **občina Sorica**, 1 846 prebivalcev. Obdržala je vse dotedanje kraje;
- **občina Stara Loka**, 3 662 prebivalcev. Njeno območje se ni spremenilo;
- **občina Škofja Loka**, 2 211 prebivalcev. Dosedanjim delom občine se je pridružil kraj Podpulfrca;
- **občina Trata**, 2 422 prebivalcev. Obdržala je vse svoje dotedanje kraje;
- **občina Zminec**, 1 651 prebivalcev. Obdržala je vse svoje dosedanje kraje;
- **občina Železniki**, 941 prebivalcev. Njeno območje se ni spremenilo;
- **občina Sora** je bila na novo dodeljena v sodni okraj Škofja Loka, 490 prebi-

Gorenja vas kmalu po 1. svetovni vojni. Občinsko središče je bilo v naselju Trata, po katerem se je občina imenovala. (hrani: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki)

valcev. Obsegala je 5 krajev, in sicer: Dol, Draga, Gosteče, Pungert in Sora. Njeno območje je bilo izvzeto iz občine Medvode v sodnem okraju Ljubljana.⁷¹

Od konca 1. svetovne vojne 1918 do začetka 2. svetovne vojne 1941

Tik pred koncem 1. svetovne vojne in razpadom Avstro-Ogrske monarhije⁷² je 29. oktobra 1918 na območjih monarhije, v katerih so živeli Slovenci, Hrvatje in Srbi, nastala Država Slovencev, Hrvatov in Srbov. 31. oktobra je bila ustanovljena Narodna vlada Slovencev v Ljubljani.⁷³ Za delovanje lokalnih oblasti sta bili pomembni naredbi Poverjenišтва za notranje zadeve Narodne vlade z dne 5. in 6. novembra 1918, ki sta razglasili, da so dosedanja okrajna glavarstva, davčni uradi in županstva podrejeni Narodni vladi. Za županstva, to je za občine, je bilo določeno »... naj poslujejo nadalje kakor doslej ...«, to je, da v »... okrajnih – sre-

71 *Allgemeines Verzeichnis der Ortsgemeinden und Ortschaften Österreich nach den ergebnissen der volkszählung von 31. Dezember 1910*, str. 136–137. Za občino Sora glej opombo št. 70, str. 82.

72 Karel I., zadnji avstrijski in habsburški cesar (cesar od leta 1916 do 1918), je premirje podpisal 3. novembra 1918. *Enciklopedija Slovenije* 9, geslo: Prva svetovna vojna, str. 398–409.

73 *Enciklopedija Slovenije* 2, geslo: Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, str. 385–386; *Enciklopedija Slovenije* 7, geslo: Narodna vlada Slovencev, Hrvatov in Srbov, str. 307–308; Stiplovšek, Državna ureditev na jugoslovanskem ozemlju Slovenije 1918–1929, str. 18; Pivec, Kronološki pregled glavnih dogodkov, str. 760.

skih in občinskih oblastvih v kompetenčnem pogledu ostaja v veljavi stara avstrijska zakonodaja ...», kar je pomenilo, da so »... vse občinske in okrajne samouprave ohranile dosedanje organiziranost in pristojnosti ...».⁷⁴

Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov je po sklenitvi premirja na bojiščih 3. novembra 1918 začela ogrožati italijanska napadalnost. Italijani so začeli zasedati območja, ki so ji bila dodeljena po tajnem londonskem paktu z dne 26. aprila 1915⁷⁵ kot nagrada za vstop v vojno na strani antantnih sil proti silam Avstro-Ogrske monarhije. Ponekod pa so tudi presegli določila londonskega pakta, saj so med drugim zasedli tudi del občine Oselica in Sorica, ki sta bili v okviru okraja Kranj. Ker zaradi italijanske okupacije Okrajno glavarstvo Logatec na svojem območju ni moglo poslovati z nekaterimi občinami oziroma županstvi, med njimi tudi z občino Žiri, »... se je okoliš občine žirske začasno odcepil od okrajnega glavarstva logaškega ter se priklopil Okrajnemu glavarstvu v Kranju ...«, in s tem v sodni okraj Škofja Loka. Kranjsko okrajno glavarstvo je tako do preklica na območju občine Žiri pridobilo iste pristojnosti, kot jih je imelo Okrajno glavarstvo Logatec. Ta uredba je stopila v veljavo 27. novembra 1918.⁷⁶

Država Slovencev, Hrvatov in Srbov je delovala le do 1. decembra 1918, ko se je zlasti zaradi italijanske ozemeljske agresivnosti⁷⁷ združila v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Mejna vprašanja z Italijo je kraljevina uredila z rapalsko mirovno pogodbo, ki so jo podpisali 12. novembra 1920. Občini Oselica in Sorica sta bili ponovno dodeljeni sodnemu okraju Škofja Loka in Okrajnemu glavarstvu Kranj, občina Žiri pa ponovno sodnemu okraju Idrija in Okrajnemu glavarstvu Logatec.⁷⁸

V obdobju Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev ter prvih letih Kraljevine Jugoslavije na občinskem nivoju ni bilo nobenih sprememb. Te so se dogajale na višjem upravnem področju. Vodile so v vedno večjo centralizacijo države. Narodno vlado, ki je imela kar precej suverenosti, je 20. januarja 1919 zamenjala Deželna vlada za Slovenijo, njo pa 2. avgusta 1921 Pokrajinska uprava za Slovenijo. Z uredbo o razdelitvi države na oblasti so kraljevino 26. aprila 1922 razdelili na 33 oblasti, ki so jih vodili veliki župani. Na slovenskem območju sta nastali ljubljanska in mariborska oblast. Isti dan sta bila sprejeta še Zakon o občni upravi in

74 Naredba Poverjenišтва za notranje zadeve, št. 2–11/1918; Naredba Poverjenišтва za notranje zadeve, št. 3–34/1918; Stiplovšek: Državna ureditev na jugoslovanskem ozemlju Slovenije 1918–1929, str. 18, 20; Žontar, Splošna okrajna uprava v Sloveniji v letih 1918 do 1941, str. 133.

75 *Enciklopedija Slovenije* 6, geslo: Londonski pakt.

76 Naredba Poverjenišтва za notranje zadeve, št. 14–140/1918; Žontar, Splošna okrajna uprava na Slovenskem v letih 1918 do 1941, str. 134.

77 *Enciklopedija Slovenije* 12, geslo: Srbsko-slovenski odnosi, str. 227–243, glej str. 229.

78 *Enciklopedija Slovenije* 1, geslo: Boj za meje, str. 305–314, glej str. 309–310; *Enciklopedija Slovenije* 10, geslo: Rapalska mirovna pogodba, str. 82–83; Žontar, Splošna okrajna uprava na Slovenskem v letih 1918 do 1941, str. 134; Naredba Poverjenišтва za notranje zadeve, št. 40–104/1921.

Zakon o oblastni in sreski samoupravi, ki je dotedanje okraje preimenoval v srez, okrajne glavarje pa v sreske poglavarje, ki jih je v smislu vse večje centralizacije imenoval minister za notranje zadeve. Ljubljanska oblast je združevala 11 okrajev/srezov, med njimi tudi okraj/srez Kranj. Dana je bila možnost, da se pri večjih srezih lahko ustanovijo sreske izpostave. Ker je bil kranjski srez med večjimi, je predsednik ministrskega sveta in minister za notranje posle z naredbo z dne 7. junija 1927 odredil, »... da se ustanovi v mestu Škofji Loki, srez Kranj, sreska ekspozitura in da spadajo v njeno področje vse občine škofjeloškega sodnega okraja ... Nova sreska ekspozitura naj prične poslovati 1. julija 1927 ...«. V pristojnosti sreza Kranj oziroma sreskega poglavarja Kranj so ostale vse pomembnejše državne naloge (npr. vojaške zadeve, volitve, okrajni oziroma sreski obračun, kmetijsko področje in gozdarskotehnični posli, zadeve s področja narodnega zdravja in posli s področja ministrstva za prosveto). Relativno samostojno področje delovanja v sreski ekspozituri Škofja Loka sta imela le veterinar in podšumar.⁷⁹

Posledica mednarodne, parlamentarne in strankarske krize v kraljevini je bila ta, da je kralj Aleksander I. Karađorđević⁸⁰ 6. januarja 1929 sprejel, zakon, po katerem je »... kralj nositelj vse oblasti v državi ... izdaja in proglašja zakone, postavlja uradnike ...«. S tem je razpustil državni parlament in ukinil vidovdansko ustavo.⁸¹ Začelo se je obdobje šestojanuarske diktature, ko je kralj s številnimi sistemskimi zakoni utrjeval svojo oblast. Z Zakonom o notranji upravi z dne 19. junija 1929 se je med drugim spremenil tudi naziv sreskega poglavarja v sreskega načelnika. Sreske načelnike so po predlogih ministrstva za notranje zadeve postavljali s kraljevimi ukazi. Pomembne novosti je prinesel tudi zakon, ki ga je kralj razglasil 3. oktobra 1929. Dosedanja Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev se je preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo. Z istim zakonom so v kraljevini kot upravno-teritorialne enote odpravili 33 oblasti in ustanovili 9 banovin. Dotedanji ljubljanska in mariborska oblast sta se združili v Dravsko banovino s sedežem v Ljubljani.⁸² Januarja in februarja 1929 sta bila sprejeta tudi dva občinska zakona. Prvi z dne 6. januarja je razrešil vse dotedanje občinske uprave v državi, namesto njih so morali veliki župani oblasti postaviti nove občinske uprave. Za komasaci-

79 Stiplovšek, Državna ureditev na jugoslovanskem ozemlju Slovenije 1918–1929, str. 26; Žontar, Splošna okrajna uprava v Sloveniji v letih 1918–1941, str. 136–137; Razglas o sreski ekspozituri v Škofji Loki, št. 69-305/1927.

80 Aleksander Karađorđević se je rodil leta 1888, med leti 1909 in 1921 je bil regent (namestnik očeta kralja Petra I.), od očetove smrti leta 1921 pa do smrti v atentatu v Marseillu 1934 pa kot Aleksander I. kralj Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, od leta 1929 dalje kralj Kraljevine Jugoslavije. *Leksikon Cankarjeve založbe*, geslo Aleksander I. Karađorđević, str. 19; *Enciklopedija Slovenije* 4, geslo: Karađorđević, str. 406–407.

81 Zakon o kraljevi oblasti in vrhovni državni upravi, št. 4–3/1929.

82 Zakon o notranji upravi, št. 76–313/1929. Zakon o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja, št. 100–399/1929; Stiplovšek, Državna ureditev na jugoslovanskem ozemlju 1929–1941, str. 40–46; Žontar, Splošna okrajna uprava v Sloveniji v letih 1918–1941, str. 137–138.

jo, združitev občin, ki so jo izvajali v naslednjih letih, je pomemben zakon z dne 12. februarja, ki je uzakonil možnost, da »... se spajajo občine, ustvarjajo nove občine z razgrupiranjem, izločajo poedini kraji iz ene občine in dodajajo drugi ... odreja nazivi in sedeži občin ...«. Zelo pomembno je bilo tudi določilo, da se morajo vse zgoraj navedene spremembe razglašati v jugoslovanskih *Službenih novinah* oziroma v uradnih listih banovin.⁸³ Priprave na občinske spremembe so se na podlagi sklepa ministrskega sveta začele decembra 1930. Nekaj občinskih sprememb se je tudi v Dravski banovini dogodilo že leta 1931, vendar niso zadevale loškega območja.⁸⁴

Zaradi zastarele zakonodaje o občinah, ki je za štajerski del Dravske banovine veljala še iz leta 1864, za območje nekdanje dežele Kranjske, ki je tudi bila sestavni del Dravske banovine, pa iz leta 1866 in velikega števila po obsegu in prebivalstvu premajhnih in zato negospodarnih občin,⁸⁵ je kralj Aleksander I. na osnovi 84. člena vsiljene oziroma oktroirane ustave z dne 3. septembra 1931, po sklepu narodne skupščine in senata kraljevine, 14. marca 1933 razglasil Zakon o občinah. Postal je temeljna podlaga za preureditev, komasacijo dotedanjih občin. Občine so bile po določilu 1. člena zakona »... samoupravna telesa in pravne osebe po javnem in zasebnem pravu ...«. V naslednjih členih je bilo določeno, da so občine na svojih območjih naravne in gospodarske celote. Vsako zemljišče oziroma območje v državi je moralo biti vključeno v katero od občin. Praviloma je moralo na njihovih območjih živeti najmanj 3 000 prebivalcev. Le izjemoma, kjer »... to zahtevajo terenske razmere ali drugi povsem upravičeni razlogi smejo imeti občine ... tudi manj kot 3.000 prebivalcev ...«. V okviru enega sreza so se občine smele združevati, se na novo ustanavljati in med seboj prerazporejati kraje. Vsaj formalno se je to smelo dogajati s privolitvijo večine volivcev zadevajajočih občin. Vse spremembe so se nazadnje formalizirale s kraljevim ukazom, ki je bil izdan na predlog ministra za notranje posle kraljevine. Odločbe so bile objavljene v uradnem glasilu kraljevine in tudi banovin, v katerih so se dogajale občinske spremembe. Zahteva po komasaciji je bila še posebej poudarjena v 138. členu zakona. Določen je bil tudi petnajstletni rok, da si v krajih sedežev občin pridobijo »... na primernem in dostojnem mestu zgradbo za občinsko upravo – občinski dom. Zgradba mora imeti prostore: za pisarno občinske uprave, za čakalnico, za seje občinskega odbora, kakor tudi za občinsko stražo in zapore

83 Zakon o izpremembi zakonov o občinah in oblastnih samoupravah, št. 5–13/1929; Zakon o izpremembah in dopolnitvah v zakonih o občinah, št. 21–80/1929.

84 Zakon o izpremembah in dopolnitvah zakona o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja, št. 53–339/1931; Uredba o izpremembah območij srezov in občin zbog spremenjenih banovinskih mej, št. 58–380/1931.

85 *Občine Dravske banovine. Pregled izprememb, izvršenih s komasacijo občin v letih 1933–1937*, uvod. Po zapisu v Kronološki pregled zadnjega desetletja je bilo leta 1933 v Dravski banovini 1069 občin. Kranjec, Kronološki pregled zadnjega desetletja, str. 100.

(ločeno za moške in ženske) ...».⁸⁶ Komascija (združevanje, zaokroževanje) občin je bila zaradi majhnih občin aktualna zlasti v Dravski banovini.⁸⁷ Prva in najobsežnejša je bila tudi zaradi bližajočih se občinskih volitev v banovini uzakonjena 8. septembra 1933. V sreski izpostavi Škofja Loka je bilo določenih naslednjih 9 občin, označenih tudi z zaporednimi številkami:

1. **občina Oselica/Oslica** (obsega območje dotedanje občine),

2. **občina Poljane** (združila je dotedanji občini Poljane in Javorje),

3. **občina Selca** (iz dotedanje občine so bile izločene katastrske občine Sveti Nikolaj, Sveti Križ, Studeno in Nemilje; prve tri katastrske občine so bile dodeljene k občini Železniki, katastrska občina Nemilje pa je bila vključena v občino Sveti Jošt v srezu Kranj),

4. **občina Sorica** (obsega območje dotedanje občine),

5. **občina Stara Loka** (obsega območje dotedanje občine),

6. **občina Škofja Loka** (obsega območje dotedanje občine),

7. **občina Trata** (obsega območje dotedanje občine),

8. **občina Zminec** (združila je dotedanji občini Zminec in Sora),

9. **občina Železniki** (k občini so bile priključene katastrske občine Sveti Nikolaj, Sveti Križ in Studeno iz dotedanje občine Selca).

Občina Žiri je ostala v okviru sreza Logatec.⁸⁸ S to uredbo se je število občin v Dravski banovini od 1 069 zmanjšalo na 377.

Uredba o združevanju občin, ki je dala podlago za izvedbo oktobrskih občinskih volitev, je med prebivalstvom povzročila kar precej razburjenja, zato je doživela spremembe že spomladi leta 1934, ko so občinam določili tudi njihove sedeže. S spremembo uredbe z dne 17. marca 1934 je bila v sreski izpostavi Škofja Loka ponovno ustanovljena **občina Javorje**, ki je bila pol leta prej vključena v

Žig Občine Škofja Loka s podpisom župana (zgoraj) in žig sreske izpostave v Škofji Loki, ki je delovala med letoma 1927 in 1936, ko je Škofja Loka postala samostojni srez (spodaj). (hrani: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki)

86 Zakon o občinah, št. 35-229/1933; Stiplovšek: Državna ureditev na jugoslovanskem ozemlju Slovenije 1929 – 1941, str. 46–48.

87 Žontar, Občine na kranjskem območju do leta 1941, str. 212.

88 Uredba o spojitvi občin v Dravski banovini, št. 73-469/1933.

občino Poljane. Tako je poslej v sreski izpostavi Škofja Loka delovalo 10 občin. Sedeži občin pa so bili določeni takole:

1. **občina Oselica/Oslica**, sedež Trebija (v *Krajevnem leksikonu Dravske banovine* so kot sedež navedene Fužine),
2. **občina Poljane**, sedež Poljane,
3. **občina Selca**, sedež Selca,
4. **občina Sorica**, sedež Sorica,
5. **občina Stara Loka**, sedež Stara Loka (v *Krajevnem leksikonu Dravske banovine* je kot sedež naveden Stari dvor),
6. **občina Škofja Loka**, sedež Škofja Loka,
7. **občina Trata**, sedež Gorenja vas,
8. **občina Zminec**, sedež Puštal,
9. **občina Železniki**, sedež Železniki,
10. **občina Javorje**, sedež Javorje.⁸⁹

Na sreski/okrajni ravni (v naslednjih letih so izraz srez postopno zamenjali z izrazom okraj) je bilo pomembno leto 1936. Minister za notranje posle v Beogradu je 22. julija z veljavnostjo od 15. avgusta podpisal uredbo o ukinitvi izpostave kranjskega sreza v Škofji Loki in ustanovitvi novega sreza Škofja Loka, ki je obsegal območja vseh zgornjih desetih loških občin.⁹⁰ Leta 1936 ali 1937 je bila v srez Škofja Loka iz sreza Ljubljana okolica vključena občina Črni Vrh, ki je bila 13. februarja ustanovljena iz nekaterih krajev občine Polhov Gradec (Črni Vrh, Smolnik, Selo, Setnica, del kraja Setnik in del kraja Planina) s sedežem na Črnem Vrh.⁹¹ Kdaj je bila občina Črni Vrh vključena v srez Škofja Loka ni popolnoma jasno. Po zabeležki v publikaciji *Občine Dravske banovine* naj bi to uredil predpis, objavljen v *Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine* št. 88/1936, ki je izšel 31. oktobra 1936. A v njem ni nobenega predpisa, ki bi se nanašal na občino Črni Vrh. V *Krajevnem leksikonu Dravske banovine* je opomba, da je bila občina Črni Vrh »... od nov. 1936 priključena škofjeloškemu srezu.« V popravku uredbe o ustanovitvi občine Črni vrh, ki je bil objavljen v *Službenem listu* št. 21 z dne 13. marca 1937, ni navedeno, v katerem srezu se občina nahaja. Zelo verjetno se je vključitev v srez Škofja Loka zgodil aprila ali maja 1937, ko v *Službenem listu* št. 46/1937 zasledimo predpis Kraljevske banske uprave Dravske banovine z dne 14. maja 1937 o pobiranju proračunskih dajatev v občini »... Črni vrh v srezu škofjeloškem ...«.⁹²

89 Uredba s katero se izpreminja in dopolnjuje uredba o spojitvi občin v Dravski banovini z dne 8. septembra 1933 ter določajo občinam v Dravski banovini sedeži, št. 29–235/1934; *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 571–588.

90 Uredba o ustanovitvi novega sreza škofjeloškega in ukinitvi sreza metliškega v Dravski banovini, št. 63–489/1936.

91 Uredba o ustanovitvi občine Črni vrh, srez ljubljanski, št. 21–137/1936, popravek, št. 21–142/1937.

92 *Občine Dravske banovine. Pregled izprememb, izvršenih s komasacijo občin v letih 1933–*

Komasacija je bila zaključena 1. septembra 1937, ko so med drugim izpeljali še majhno spremembo v srezu Škofja Loka. Iz občin Oselica je bilo izločeno 8 hiš kraja Davča, ki so jih priključili k občini Sorica.⁹³ Kot pa je zapisano v *Krajevnem leksikonu Dravske banovine*, v zapisu o srezu Škofja Loka, bi bilo primerno, da bi se v novi srez Škofja Loka ponovno vključila občina Žiri, ki je bila leta 1918 priključena v srez Logatec. Tedaj so menili, da bi bila srez Kranj in njen sodni okraj Škofja Loka z vključenim žirovskim območjem prevelika.⁹⁴

Zadnje stanje občin pred začetkom 2. svetovne vojne je navedeno v *Splošnem pregledu Dravske banovine* iz leta 1939. V okraju Škofja Loka, ki je obsegal nekaj manj kot 51 000 hektarjev, je bilo 55 katastrskih občin in 176 krajev, v 11 občinah pa je, po podatkih ljudskega štetja iz leta 1931, prebivalo nekaj manj kot 23 760 prebivalcev, in sicer:

1. občina Črni Vrh, 1 029 prebivalcev, *katastrska občina Črni Vrh* (kraji: Črni Vrh, Planina, Setnik in Smolnik), *katastrska občina Selo* (kraja Selo, Setnica),

2. občina Javorje, 996 prebivalcev, *katastrska občina Dolenčice* (kraji: Dolenčice, Javorje in Murave), *katastrska občina Gorenja Ravan* (kraji: Dolenja Ravan, Dolenja Žetina, Gorenja Ravan, Gorenja Žetina, Jazbine, Jelovica in Malenski Vrh), *katastrska občina Podvrh* (kraji: Četena Ravan, Jarčje Brdo, Krivo Brdo, Mlaka, Podvrh in Zapreval),

3. občina Oselica/Oslica, (sedež ponovno Trebija), 2 069 prebivalcev, *katastrska občina Koprivnik* (kraja Koprivnik in Mrzli Vrh), *katastrska občina Laniše* (kraji: Laniše, Nova Oselica/Nova Oslica in Sovodenj), *katastrska občina Leskovica/del* (kraji: Debeni, Kopačnica, Leskovica in Studor), *katastrska občina Podjelovo Brdo* (kraj Podjelovo Brdo), *katastrska občina Stara Oselica/Stara Oslica* (kraja Hobovše in Stara Oselica/Stara Oslica) in *katastrska občina Trebija* (kraji: Fužine, Kladje, Podgora in Trebija),

4. občina Poljane, 1 887 prebivalcev, *katastrska občina Dobje* (kraji: Dobje, Hotavlj, Kremenik, Poljane, Predmost in Vinharje), *katastrska občina Dolenje Brdo* (kraji: Dolenje Brdo, Gorenje Brdo, Srednja vas in Žabja vas), *katastrska občina Kovski Vrh* (kraja Bukov Vrh in Kovski Vrh), *katastrska občina Podobeno* (kraji: Delnice, Gabrška Gora, Lom, Lovsko Brdo, Podobeno, Volča in Zakobiljek) in *katastrska občina Visoko* (kraji: Log, Smoldno in Visoko),

1937, str. 53; *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 338. (V leksikonu je občina Črni Vrh še vedno opisana v okviru sreza Ljubljana okolica, na skici za srez Škofja Loka pa je že vrisana v loškem srezu.) Občina Črni vrh v srezu škofjeloškem pobira v proračunskem letu 1937/1938 nastopne občinske davščine, št. 46/1937, str. 522.

93 Ukaz o spojitvah, razdružitvah in pregrupacijah občin in o spremembah imena in sedeža občin v območju Dravske banovine, št. 83–531/1937.

94 *Krajevni leksikon Dravske banovine*, poglavje Srez Škofja Loka, str. 571–588; Stiplovšek, Državna ureditev na jugoslovanskem ozemlju 1929–1941, str. 48; Žontar, Splošna okrajna uprava v Sloveniji v letih 1918–1941, str. 138.

Zali Log je v stari Jugoslaviji spadal v občino Sorica in je bil zadnji večji kraj na poti do jugoslovansko-italijanske meje. (hrani: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki)

5. občina Selca, 2 828 prebivalcev, *katastrska občina Bukovica* (kraji: Bukovica, Knape in Ševlje), *katastrska občina Dolenja vas* (kraja Dolenja vas in Golica), *katastrska občina Dražgoše* (kraj Dražgoše), *katastrska občina Kališe* (kraja Kališe in Lajše), *katastrska občina Selca* (kraj Selca nad Škofja Loko), *katastrska občina Sveti Klemen* (Bukovščica, Pozirno, Strmica, Topolje in Zabrekve), *katastrska občina Sveti Lenart* (kraji: Rovt, Stirpnik in Sveti Lenart) in *katastrska občina Zgornja Luša/Zgornja Ljuša* (kraji: Praprotno, Spodnja Luša/Spodnja Ljuša, Sveti Tomaž in Zgornja Luša/Zgornja Ljuša),

6. občina Sorica, 1 794 prebivalcev, *katastrska občina Danje* (kraji: Ravne, Spodnje Danje, Torka, Zabrdno in Zgornje Danje), *katastrska občina Davča* (kraja Davča in Podporezen), *katastrska občina Leskovica/del* (kraj Leskovška Davča), *katastrska občina Sorica* (kraja Spodnja Sorica in Zgornja Sorica) in *katastrska občina Zali Log* (kraji: Osojnik, Potok, Zala in Zali Log),

7. občina Stara Loka, 4 109 prebivalcev, *katastrska občina Dorfarje* (kraji: Dorfarje, Forme, Sveti Duh in Planica), *katastrska občina Godešič* (kraj Godešič), *katastrska občina Pevno* (kraji: Crngrob, Moškrin in Pevno), *katastrska občina Reteče* (kraja Gorenja vas in Reteče), *katastrska občina Stara Loka* (kraji: Binkelj, Papirnica, Stara Loka, Trnje, Vešter in Virlog), *katastrska občina Stari Dvor* (kraji: Grenc, Stari Dvor in Virmashe), *katastrska občina Suha* (kraji: Lipica, Suha in Trata) in *katastrska občina Žabnica* (kraja Šutna in Žabnica),

8. občina Škofja Loka, 2 399 prebivalcev, *katastrska občina Škofja Loka* (kraji: Podpulfrca, Škofja Loka in Vincarje),

9. občina Trata, 2 333 prebivalcev, *katastrska občina Dolenja Dobrava* (kraji: Bačne, Dolenja Dobrava, Gorenja Dobrava, Todraž in Žirovski Vrh Svetega Urbana), *katastrska občina Gorenja vas* (kraji: Gorenja vas, Sestranska vas, Trata in Žirovski Vrh Svetega Antona), *katastrska občina Hotavlje* (kraji: Čabrače, Hlavče Njive, Hotavlje, Srednje Brdo, Suša in Volaka) in *katastrska občina Lučine* (kraji: Brebovnica, Dolge njive, Goli Vrh, Lučine, Prelesje in Zadobje),

10. občina Zminec, 2 126 prebivalcev, *katastrska občina Draga* (kraji: Draga, Gosteče in Pungert), *katastrska občina Puštal* (kraja Hosta in Puštal), *katastrska občina Sopotnica* (kraji: Breznica, Gabrovo, Sopotnica in Sveti Florjan), *katastrska občina Sora* (kraja Dol in Sora), *katastrska občina Staniše* (kraji: Log, Staniše in Valterski Vrh), *katastrska občina Sveta Barbara* (kraj Sveta Barbara), *katastrska občina Sveti Ožbolt* (kraji: Svetega Petra Hrib, Sveti Andrej in Sveti Ožbolt) in *katastrska občina Zminec* (kraji: Bodovlje, Brode, Gabrk in Zminec),

11. občina Železniki, 2 193 prebivalcev, *katastrska občina Studeno* (kraji: Češnjica, Rudno in Studeno), *katastrska občina Sveti Križ* (kraja Podlonk in Škovine), *katastrska občina Sveti Nikolaj* (kraja Martinj Vrh in Ostri Vrh) in *katastrska občina Železniki* (kraj Železniki).⁹⁵

Pregled števila prebivalcev po občinah v okraju Škofja Loka pokaže, da razen občine Stara Loka s dobrimi 4 100 prebivalci nobena ni izpolnjevala osnovnega pogoja zakona o občinah, torej najmanj 3 000 prebivalcev za ustanovitev občine. Upoštevali so izjemne pogoje, zlasti težke geografske razmere.

Nemška okupacija 1941–1945

V prvih mesecih nemške okupacije je Franz Kutschera,⁹⁶ šef civilne uprave za zasedbeno ozemlje Koroške in Kranjske s sedežem na Bledu, sprejel nekaj odredb o razdelitvi uprave na zasedbenem ozemlju. Prva odredba je bila sprejeta 25. julija, v veljavo je stopila 1. avgusta 1941. Odpravljeni so bili dotedanji okraji (srezi), zamenjala so jih tri geografsko nekoliko večja deželna okrožja (der Landeskreis) Radovljica, Kamnik in Kranj. V deželno okrožje Kranj (Der Landeskreis Krainburg) je bilo povezanih 27 dotedanjih občin iz odpravljenih okrajev Kranj (občine s tržiškega območja, razen občina Križe, so vključili v deželno okrožje Radovljica) in med njimi tudi 11 občin odpravljenega okraja Škofja Loka. Vse so poimenovali z nemškimi imeni: **Javorje/Afriach, Stara Loka/Altack, Škofja Loka/Laak an der Zaier, Železniki/Eisnern/, Oselica/Osslitz, Poljane/Pölland, Selca/Selzach, Zminec/Sminz, Črni Vrh/Schwarzenberg, Trata/Tratten/ in Sorica/Zarz.** V deželno okrožje Kranj, in s

⁹⁵ *Splošni pregled Dravske banovine*, str. 180–183.

⁹⁶ Franz Kutschera (1904–1944), SS brigadni general, od 14. aprila do 16. decembra 1941 šef civilne uprave za zasedeno ozemlje Koroške in Kranjske (Gorenjske in Mežiške doline), s sedežem na Bledu; *Enciklopedija Slovenije* 6, geslo Franz Kutschera, str. 83.

tem med občine loškega območja, je bila vključena tudi občina **Žiri/Sairach**. Dotedanje sreske oziroma okrajne načelnike so zamenjali s strani šefa civilne uprave nastavljeni politični komisarji.⁹⁷

Z dnem objave v okupacijskem uradnem listu, 20. oktobra 1941, je stopila v veljavo odredba, ki je bila sprejeta 24. septembra. Natančneje je določala meje med deželnimi okrožji, odpravljenih in ustanovljenih pa je bilo tudi nekaj občin. **Na loškem območju je bila na novo ustanovljena občina Žabnica/Safnitz**, v katero so vključili kraje katastrskih občin Dorfarje/Dörfern, Križna Gora/Kreuzberg, Pevno/Pewen in Žabnica/Safnitz, iz tedaj **odpravljenе občine Stara Loka/Alt lak**, in katastrsko občino Bitnje/Feichting, iz prav tako odpravljenе občine Stražišče/Wart iz nekdanjega kranjskega okraja. **Odpravljena je bila tudi občina Zminec/Sminz**, njene katastrske občine pa so bile vključene v **novoustanovljeno občino oziroma mestno občino Škofja Loka/Laak an der Zaier**, razen katastrske občine Sora/Zaier, ki je bila priključena k občini Medvode/Zwischenwässern. V mestno občino oziroma občino Škofja Loka/Laak an der Zaier so priključili še katastrske občine Stara Loka/Alt lac, Godešič/Godeschitz, Reteče/Retetsche/Ratendorf/, Stari dvor in Suha/Zauchen od odpravljenе občine Stara Loka/Alt lak.⁹⁸

Pregledno stanje občin po obeh upravno-teritorialnih reformah v letu 1941, opisano s katastrskimi občinami in njihovimi kraji za vsa tri gorenjska deželna okrožja, je podano v nemški knjižici iz leta 1942. Natančno je povzeto stanje iz *Splošnega pregleda Dravske banovine* iz leta 1939, le da so krajevna imena navedena v nemškem in slovenskem jeziku. Tako pri **občinah Črni Vrh, Javorje, Oselica, Poljane, Selca, Sorica, Trata in Železniki** ni nobenih sprememb, na novo pa je opredeljena **prenovljena in povečana mestna občina oziroma občina Škofja Loka, novoustanovljena občina Žabnica in h kranjskemu okrožju pridružena občina Žiri**.

Prenovljena in povečana **mestna občina oziroma občina Škofja Loka** (po podatkih o popisu prebivalstva iz leta 1931, ki so jih uporabili v nemški knjižici iz leta 1942) je imela po novem 6 978 prebivalcev. V njej so naslednje katastrske občine in njim pripadajoči kraji: *katastrska občina Stara Loka* (kraji: Stara Loka, Papirnica, Trnje, Virlog, Vešter in Binkelj), *katastrska občina Puštal* (kraja Hosta in Puštal), *katastrska občina Draga* (kraji: Draga, Gosteče in Pungert), *katastrska občina Godešič* (kraj Godešič), *katastrska občina Škofja Loka* (kraji: Škofja Loka, Podpulfrca, in Vincarje), *katastrska občina Reteče* (kraja Gorenja vas in Reteče), *katastrska občina Sveta Barbara* (kraj Sveta Barbara), *katastrska občina Sveti Ožbolt* (kraji: Sveti Andrej, Sveti Ožbolt in Svetega Petra Hrib), *katastrska občina Sopotnica* (kraji: Breznica, Gabrovo, Sveti Florjan in Sopotnica),

97 Verordnung vom 25. Juli 1941 über die Verwaltungsgliederung in den besetzten Gebieten, št. 19–71/1941.

98 Dritte Verordnung des Chefs der Zivilverwaltung vom 15. September 1941 über die Verwaltungsgliederung in den besetzten Gebieten, št. 26–112/1941.

Landkreis Krainburg			
Nr.	Antlicher deutscher Name	Antlicher Name 1910	Name unter Jugoslawien
Einwohner 1931			

7. Gemeinde Krainburg			
8021			
1	Huje	Huje	201
2	Klanz *	Klanec	378
3	Krainburg	Krainburg	4191
4	Primskau	Primskovo	822
	Gorenje	Gorenje	39
	Primskau	Primskovo	723
5	Rupa	Rupa	186
6	Sterseu *)	Stružovo	178
7	Wart	Strašiče *	1703
	Sankt Mar-gardhen	Šmartna gora	499
	Strašichische *	Strašiče	1344
8	Zirtschitz	Črčice	312

8. Gemeinde Laak a. d. Zaier			
6978			
1	Altlack	Altlack	960
	Allack	Stara Loka	451
	Papirica	Papirica	48
	Tene	Tenje	88
	Werlach	Werlach	83
	Westert	Westert	172
	Winkel	Binkotj	118
2	Burgstall	Puistal	415
	Burgstall	Puistal	377
	Hosta	Hosta	38
3	Draga	Draga	227
	Draga	Draga	88
	Gosle	Gosle	68
	Pungert	Pungert	71
4	Godeschitz	Godeschitz	351
5	Laak a. d. Zaier	Bischofack	2399
	Laak a. d. Zaier	Škofja Loka	2393
	Podpulvera	Podpulvera	39
	Weinzierl	Vincarje	57

Landkreis Krainburg			
Nr.	Antlicher deutscher Name	Antlicher Name 1910	Name unter Jugoslawien
Einwohner 1931			
6	Ratendorf	Retele	Retele
	Oberdorf	Oberdorf	Gornja vas
	Ratendorf	Retele	Retele
7		Sankt Barbara	Sveta Barbara
8		Sankt Oswald	Sveti Oibolt
		Sankt Andri	Sveti Andri
		Sankt Oswald	Sveti Oibolt
		Sankt Peter im Gorge	Svetoga Petra hrb.
9		Sapotnica	Sopotnica
		Bremica	Bremica
		Gabrova	Gabrova
		Sankt Florian	Sveti Florijan
		Sapotnica	Sapotnica
10	Sminz	Sminz	Zminec
		Gabrk	Gabrk
		Sminz	Zminec
		Wodolje *	Brode
		Wrodech	Brode
11	Staniše *	Staniše	Staniše
		Loy	Loy
		Staniše *	Staniše
		Valterski vrh	Valterski vrh
12	Stariwor *	Stari Dvor	Stari Dvor
	Ernen	Ernen	Ernen
	Stardor *	Stari Dvor	Stari Dvor
	Grence	Grence	Grence
13	Zauchen	Suha	Suha
	Lipica	Lipica	Lipica
	Trata	Trata	Trata
	Zauchen	Suha	Suha
9. Gemeinde Mautschitz			
1323			
1	Breg	Breg	157
2	Drulouk	Drulouk	287
	Drulouk	Drulouka	187
	Orehek	Orehek	199
3	Jama	Jama	167

1) Auch Strizov

*) Auch Stružovo

Nemška okupacija leta 1941 ni povzročila le preimenovanja občin, ampak je nekatere tudi ukinila.

V neposredni bližini Škofje Loke sta bili ukinjeni občini Stara Loka in Zminec.

(hrani: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki)

katastrska občina Zminec (kraji: Gabrk, Zminec, Bodovlje in Brode), *katastrska občina Staniše* (kraji: Log, Staniše in Valterski Vrh), *katastrska občina Stari Dvor* (kraji: Virmaše, Stari Dvor in Grence) ter *katastrska občina Suha* (kraji: Lipica, Trata, Suha).

Nova **občina Žabnica**, 2 339 prebivalcev po popisu iz leta 1931, je obsegala naslednje katastrske občine in njim pripadajoče kraje: *katastrsko občino Dorfarje* (kraji: Dorfarje, Forme in Sveti Duh), *katastrsko občino Bitnje* (kraja Srednje Bitnje in Zgornje Bitnje), *katastrsko občino Križna Gora* (kraji: Čepulje, Križna Gora, Lavtarski Vrh in Planica), *katastrsko občino Pevno* (kraji: Crngrob, Moškrin in Pevno) ter *katastrsko občino Žabnica* (kraja Žabnica in Šutna).

V deželno okrožje Kranj priključena **občina Žiri**, 3 222 prebivalcev, po popisu iz leta 1931, je obsegala naslednje katastrske občine in njim pripadajoče kraje: *katastrsko občino Dobračeva* (kraji: Dobračeva, Selo, Stara vas in Zabrežnik), *katastrsko občino Javorjev Dol* (kraj Javorjev Dol), *katastrsko občino Ledinica* (kraja: Jarčja Dolina in Ledinica), *katastrsko občino Opale* (kraja Izgorje in Opale), *katastrsko občino Žiri* (kraji: Goropeke, Brekovice in Žiri), *katastrsko občino Žirovski Vrh* (kraji: Nova vas, Račeva in Žirovski Vrh) ter *katastrsko občino Vrsnik* (kraji: Podklanec, Ravne in Sovra).⁹⁹

99 Gemeinde- und Ortschaftsverzeichnis, str. 3–17.

Nemška oblast je za leto 1944 izdala še eno knjižico o občinah in njihovih katastrskih oziroma davčnih občinah, a brez navedbe krajev, ki so tvorili katastrske občine. Navedene so le v nemškem jeziku. Na loškem območju je še vedno poslovalo 11 občin,¹⁰⁰ ki so se obdržale do konca 2. svetovne vojne.

VIRI IN LITERATURA:

Zakonodaja (urejeno po času nastanka):

Razglas c. k. krajskiga poglavarstva od 8. Sušca 1850. Razdelitev krajske dežele v deželne sôde, okrajne poglavarstva, kazne sôde, okrajne sôde, davkne vrade, katastrske srenje in seliša. V : *Deželni zakonik in vladni list za krajsko kronovino* letnik 2, št. 4/92, v Ljubljani, 1850.

Razdelitev krajske dežele. V: *Deželni vladni list za krajsko vojvodino* letnik VI, št. 3–5, v Ljubljani, 1854.

Razpis c. k. krajskega deželnega poglavarja od 25. Septembra 1857, s katerim se abecedni spis sek seliš krajske dežele razglaša. Abecedni spisec imen vseh seliš, grašin, gradov in gradičev v kranjski vojvodini, z ozirom na razdelitev dežele leta 1854. V: *Deželni vladni list za krajsko vojvodino* letnik IX, št. 6–8, v Ljubljani, 1857.

Občinski red za Vojvodstvo Kranjsko. V: *Zakonik in ukazni list za vojvodstvo Kranjsko* št. 2–2, Ljubljana, 1866, str. 4–30.

Občinski volilni red za Vojvodstvo Kranjsko. V: *Zakonik in ukazni list za vojvodstvo Kranjsko*, št. 2–2, Ljubljana, 1866, str. 31–42.

Naredba Poverjenišstva za notranje zadeve. V: *Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani* št. 2–11, Ljubljana : Delniška tiskarna, 1918.

Naredba Poverjenišstva za notranje zadeve. V: *Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani* št. 3–34, Ljubljana : Delniška tiskarna, 1918.

Naredba Poverjenišstva za notranje zadeve. V: *Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani* št. 14–140, Ljubljana : Delniška tiskarna, 1918.

Naredba Poverjenišstva za notranje zadeve, s katero se občina Žiri zopet prideluje Okrajnemu glavarstvu v Logatcu. V: *Uradni list Deželne vlade za Slovenijo* št. 40–104, Ljubljana : Delniška tiskarna, 1921.

Razglas o sreski ekspozituri v Škofji Loki. V: *Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti* št. 69–305, Ljubljana : Delniška tiskarna, 1927.

Zakon o kraljevi oblasti in o vrhovni državni upravi. V: *Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti* št. 4–3, Ljubljana : Delniška tiskarna, 1929.

Zakon o izpremembi zakonov o občinah in oblastnih samoupravah. V: *Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti* št. 5–13, Ljubljana : Delniška tiskarna, 1929.

Zakon o izpremembah in dopolnitvah v zakonih o občinah. V: *Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti* št. 21–80, Ljubljana : Delniška tiskarna, 1929.

Zakon o notranji upravi. V: *Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti* št. 76–313, Ljubljana : Delniška tiskarna, 1929.

100 Oberkraner Gemeindegeschäftskalender für das Rechnunsjahr 1944, str. 18–31.

- Zakon o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja. V: *Uradni list Dravske banovine* št. 100–399, Ljubljana : Delniška tiskarna, 1929.
- Zakon o izpremembah in dopolnitvah v zakonu o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja. V: *Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine* letnik II, št. 53–339, Ljubljana : Kraljevska banska uprava Dravske banovine, 1931, str. 1119–1121.
- Uredba o izpremembah območja srezov in občin zbog izpremenjenih banovinskih mej. V: *Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine* letnik II, št. 58–380, Ljubljana : Kraljevska banska uprava Dravske banovine, 1931, str. 1184–1185.
- Zakon o občinah. V: *Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine* letnik IV, št. 35–229, Ljubljana : Kraljevska banska uprava Dravske banovine, 1933, str. 537–549.
- Uredba o spojitvi občin v Dravski banovini. V: *Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine* letnik IV, št. 73–469, Ljubljana : Kraljevska banska uprava Dravske banovine, 1933, str. 877–894.
- Uredba, s katero se izpreminja in dopolnjuje uredba o spojitvi občin v Dravski banovini ter določajo občinam v Dravski banovini sedeži. V: *Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine* letnik V, št. 29–235, Ljubljana : Kraljevska banska uprava Dravske banovine, 1934, str. 361–366.
- Uredba o ustanovitvi občine Črni vrh, srez ljubljanski. V: *Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine* letnik VII, št. 21–137; popravek v: *Službeni list kraljeve banske uprave Dravske banovine*, letnik VIII, št. 21–144.
- Občina Črni vrh v srezu škofjeloškem pobira v proračunskem letu 1937/1938 nastopne občinske davščine. V: *Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine* letnik VIII, št. 46, Ljubljana : Kraljevska banska uprava Dravske banovine, 1937, str. 522.
- Uredba o ustanovitvi novega sreza škofjeloškega in ukinitvi sreza metliškega v Dravski banovini. V: *Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine* letnik VII., št. 63–489, Ljubljana : Kraljevska banska uprava Dravske banovine, 1936, str. 629.
- Ukaz o spojitvah, razdružitvah in pregrupacijah občin in spremembah imena in sedeža občin v območju Dravske banovine. V: *Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine* letnik VIII, št. 83–531, Ljubljana : Kraljevska banska uprava Dravske banovine, 1937, str. 789–792.
- Verordnung vom 25. Juli 1941 über die Verwaltungsgliederung in den besetzten Gebieten [Odredba o razvrstitvi uprave na zasedenem ozemlju]. V: *Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in den besetzten Gebieten Kärntens und Krains* št. 19–71, Veldes, am 1. August 1941, str. 197–198.
- Dritte Verordnung über die Verwaltungsgliederung in den besetzten Gebieten. V: *Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in den besetzten Gebieten Kärntens und Krains* št. 26–112, Veldes, am 20. Oktober 1941, str. 289–290.
- Telegraphe officiel* (11. 12. 1811), št. 99; (14. 12. 1811), št. 100; (18.12.1811), št. 101; (21. 12. 1811), št. 102; (25. 12. 1811), št. 103.

Enciklopedije, leksikoni, krajevni repertoriji:

Allgemeines Verzeichnis der Ortsgemeinden und Ortschaften Österreichs : nach den Ergebnissen der Volkszählung von 31. Dezember 1910. Wien : K. K. Statistischen Zentralkommission, 1915, 755 str.

Alphabetisches Verzeichnis der neugebildeten Ortsgemeinden im Kronlande Krain [brez kraja in datuma]. Knjižnica Narodnega muzeja Ljubljana.

DTV – Atlas zur Weltgeschichte : Band 1. München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 1964, 278 str.

Enciklopedija Slovenije 1. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987, 421 str.

Enciklopedija Slovenije 2. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1988, 416 str.

Enciklopedija Slovenije 3. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1989, 416 str.

Enciklopedija Slovenije 4. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1990, 416 str.

Enciklopedija Slovenije 5. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1991, 416 str.

Enciklopedija Slovenije 6. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1992, 416 str.

Enciklopedija Slovenije 7. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1993, 416 str.

Enciklopedija Slovenije 8. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1994, 416 str.

Enciklopedija Slovenije 9. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1995, 416 str.

Enciklopedija Slovenije 10. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1996, 416 str.

Enciklopedija Slovenije 12. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1998, 416 str.

Enciklopedija Slovenije 13. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1999, 416 str.

Enciklopedija Slovenije 14. Ljubljana : Mladinska knjiga, 2000, 416 str.

Gemeinde- und Ortschaftsverzeichnis der an den Reichsgau Kärnten angegliederten befreiten Gebiete Oberkrains und Unterkärntens : nach der neuen Verwaltungseinteilung vom 25. Juli und der Zusatzverordnung vom 15. September 1941. Wien : Verlag der Publikationsstelle Wien, 1942, 58 str.

Krajevni leksikon Dravske banovine : Krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepinimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev Dravske banovine. Ljubljana : Uprava Krajevnega leksikona Dravske banovine, 1937, 715 str.

Leksikon Cankarjeve založbe. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1984, 1080 str.

Leksikon občin kraljestev in dežel zastopanih v državnem zboru, izdelan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. grudna 1900. VI. Kranjsko. Dunaj : C. Kr. Centralna statistična komisija, 1906, 234 str.

Občine Dravske banovine : pregled izprememb, izvršenih s komasacijo občin v letih 1933–1937. V Ljubljani : Županska zveza, 1937, 68 str.

Oberkrainer Gemeindegeschäftskalender für das Rechnungsjahr 1944. [Jesenice : Druckerei A. Blaschei in Assling], 1944, 63 str.

Orts-Repertorium des Herzogthums Krain : auf Grundlage der Volkszählung vom 31. Dezember 1869 bearbeitet von der k. k. statistischen Centralcommission = Imenik krajev vojvodine kranjske : sestavljen na podlagi ljudskega številskega popisa od 31. decembra l. 1869 po c. kr. statistični centralni komisiji. Laibach = Ljubljana : I. Kleinmayr & F. Bamberg, 1874, 140 str.

Special Orts Repertorien der im oesterreichischen Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder, herausgegeben, K. K. Statistischen Central-Commission. VI Krain. Wien : Alfred Hölder, 1884, 185 str.

Specialni repertorij krajev na Kranjskem, na novo predelan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. decembra 1890. Dunaj : C. Kr. Centralna statistična komisija, 1894, 146 str.

Splošni pregled Dravske banovine : glavni statistični podatki, upravna, sodna in cerkvena razdelitev krajev po stanju 1. julija 1939 z dvema zemljevidoma. Ljubljana : Kraljevska banska uprava Dravske banovine, 1939, 256 str.

Monografije:

Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo : (973–1803).* Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973, 560 str.

Miklavčič, Maks: *Predjožefinske župnije na Kranjskem v odnosu do politične uprave : inavguralna disertacija, ki jo je predložil Maks Miklavčič za dosego doktorske časti.* Ljubljana : [s. n.], 1945, 64 str.

Polec, Janko: *Kraljestvo Ilirija : prispevek k zgodovini razvoja javnega prava v slovenskih deželah.* Ljubljana : Zvezna tiskarna in knjigarna, 1925, 337 str.

Svetovna zgodovina od začetkov do danes. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1976, 688 str.

Vilfan, Sergij: *Uvod v pravno zgodovino.* Ljubljana : Uradni list Republike Slovenije, 1991, 159 str.

Zgodovina Slovencev. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1979, 964 str.

Žontar, Jože: *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem : od srede 18. stoletja do leta 1848.* Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 1998, 265. str.

Žontar, Josip: *Zgodovina mesta Kranja.* Ljubljana : Muzejsko društvo za Slovenijo, 1939, 530 str.

Članki:

Benedik, Metod: *Župnija Šmartin pri Kranju. V: Stražiše pa Strašan : zbornik ob 1000. letnici prve pisne omembe naselja Stražišče pri Kranju,* Kranj : Gorenjski muzej, 2002, str. 31–48.

Kopač, Janez: *Občina Sovodenj. V: Moj kraj skozi čas : življenje pod Ermanovcem, Bevkovim vrhom in Sivko,* Sovodenj : Krajevna skupnost Sovodenj, 2007, str. 80–99.

Kopač, Janez: *Območje Žabnice skozi upravni razvoj. V: Na robu pojoče ravnine : zbornik vasi Žabnica, Bitnje, Šutna, Dorfarje [in] Forme,* Žabnica : Krajevna skupnost, 2011, str. 255–262.

Kopač, Janez: *Stražišče skozi upravni razvoj. V: Stražiše pa Strašan : zbornik ob 1000. letnici prve pisne omembe naselja Stražišče pri Kranju,* Kranj : Gorenjski muzej, 2002, str. 11–30.

Kranjec, Silvo: *Kronološki pregled zadnjega desetletja. V: Spominski zbornik Slovenije : ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije,* Ljubljana : Jubilej, 1939, str. 94–108.

Melik, Vasilij: *Razvoj naselij kot numeracijskih enot na ozemlju kranjske občine. V: Kranjski zbornik : 1980,* Kranj : Skupščina občine Kranj, 1980, str. 139–143.

Pivec, Melita: *Kronološki pregled glavnih dogodkov. V: Slovenci v desetletju 1918–1928 : Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine,* Ljubljana : Leonova družba, 1928, str. 758 – 776.

Polec, Janko: *Uvedba občin na Kranjskem l. 1849/1850. V: Zgodovinski časopis,* letnik VI–VII, Kosov zbornik, Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1952–1953, str. 686–730.

- Polec, Janko: »Župan« in »občina« v novejšem slovenskem izrazoslovju. V: *Zgodovinski časopis*, letnik V, št. 1–4, Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1951, str. 222–234.
- Preinfalk, Miha: Rodbina Habsburžanov. V: *Franc Jožef*, Ljubljana : Cankarjeva založba, 2016, str. 9–25.
- Puchleitner, Seraphine: Die Territorialeinteilung der Illyrischen Provinz Krain unter französischer Verwaltung (1809 bis 1814). V: *Mitteilungen des Musealvereins für Krain*, letnik XV, zvezek 5–6, Ljubljana, Muselverein für Krain, 1902, str. 129–144.
- Ribnikar, Peter: Zemljiški kataster kot vir za zgodovino. V: *Zgodovinski časopis*, letnik 36, štev. 4, Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1982, str. 321–337.
- Stariha, Gorazd: Novoizvoljeni župani in njihove težave ob začetku občinske samouprave. V: *Melikov zbornik : Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje*, Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001, str. 511–528.
- Stiplovšek, Miroslav: Državna ureditev na jugoslovanskem ozemlju Slovenije 1918–1929. V: *Arhivi : glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, letnik XVIII, št. 1–2, Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 1995, str. 18–29.
- Stiplovšek, Miroslav: Državna ureditev na jugoslovanskem ozemlju Slovenije 1929–1941. V: *Arhivi : glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, letnik XIX, št. 1–2, Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 1996, str. 39–51.
- Štukl, France: Nadrihtarji in podrihtarji v občinah Škofja Loka in Stara Loka po letu 1814. V: *Loški razgledi* 36, Škofja Lok : Muzejsko društvo, 1989, str. 45–53.
- Šumrada, Janez: Prebivalstvo v slovenskih predelih Napoleonove Ilirije. V: *Zgodovinski časopis*, letnik 52, št. 1, Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1998, str. 51–72.
- Žontar, Jože: Načrt preureditve občin na Kranjskem v letih 1868 do 1888. V: *Grafenauerjev zbornik*, Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti : Znanstveno raziskovalni center SAZU : Filozofska fakulteta Ljubljana ; v Mariboru : Pedagoška akademija, 1996, str. 553–571.
- Žontar, Jože: Nastanek in razvoj upravnih okrajev na Slovenskem do leta 1849. V: *Zgodovinski časopis*, letnik 34, št. 1–2, Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1980, str. 119–155.
- Žontar, Jože: Občine na kranjskem območju do leta 1941. V: *Kranjski zbornik : 1990*, Kranj : Skupščina občine Kranj, 1990, str. 204–215.
- Žontar, Jože: Občinski red za Kranjsko leta 1866. V: *Zbornik ob devetdesetletnici Arhiva*, Ljubljana : Zgodovinski arhiv, 1988, str. 88–102 (Gradivo in razprave ; 8).
- Žontar, Jože: Razvoj uprave in sodstva na območju Kranja od srede 18. do srede 19. stoletja. V: *900 let Kranja : spominski zbornik*, Kranj : Občinski ljudski odbor, 1960, str. 200–213.
- Žontar, Jože: Splošna okrajna uprava v Sloveniji v letih 1918–1941. V: *Arhivi : glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije : Zbornik ob sedemdesetletnici Marije Oblak Čarni*, letnik 26, št. 1, Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2003, str. 133–138.
- Žontar, Jože: Uvedba okrajne uprave na Kranjskem leta 1849. V: *Melikov zbornik : Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje*, Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001, str. 529–550.

Zusammenfassung

Ortsgemeinden im Gebiet der Grundherrschaft Lack bis zum Ende des 2. Weltkrieges

In der Donaumonarchie haben Kaiserin Maria Theresia und ihr Sohn Josef II. stufenweise in allen Bereichen des Staates die Zentralisation eingeführt. Beim Entstehen der Gemeinden, als niedrigste lokale Behördeneinheiten, hatten großen Einfluss finanzielle und militärische Staatsbedürfnisse. Der Grund für die Volkszählung in den siebziger Jahren des 18. Jh. war der Übergang vom Söldnerheer zur Musterung, besonders wichtig war die Zahl der Männer und ein regelmäßiger Finanzausschuss für den Staat. Um den regelmäßigen Zufluss der Musterung zu sichern, wurden Musterungsgemeinden gegründet, die geografisch in Bezirke mit ungefähr 50 nummerierten Häusern eingerahmt wurden. Sie wurden Zählabteilungen bzw. Konskriptionsgemeinden genannt, aus denen entwickelten sich Ortschaften. Für die Steuerfestsetzung und damit den regelmäßigen Finanzauffluss des Staats wurden größere Zählabteilungen in Katastralgemeinden verbunden, oftmals wurden mehrere kleinere Orte zusammengefügt. Die Katastralgemeinden auch Steuergemeinden genannt, haben sich im Laufe der Zeit nicht viel verändert, deswegen dienten sie als geografische Grundlage für die Gründung der Gemeinden. Zum ersten Mal wurden Gemeinden in der Grundherrschaft von Lack, die bildete sich durch die Zeit letztendlich im Jahr 1936 zum Bezirk Škofja Loka, in der Zeit der Illyrischen Provinz gegründet. Die französische Herrschaft bildete 9 relativ große Gemeinden, die auch Kommunen genannt wurden. Nach dem Abzug der Franzosen hat die monarchische Herrschaft in die Organisation der lokalen Gemeinden nicht eingegriffen. Die französischen Kommunen wurden in Hauptgemeinden und die Katastralgemeinden in Untergemeinden umbenannt. Einen neuen Anlauf hatte die Gemeindeverwaltung im März 1849, als der Kaiser das Interimsgesetz über die Gemeinden der Monarchie unterschrieb. Zuerst wurden im Jahr 1850 mit einer kaiserlichen Proklamation die Katastralgemeinden umgeordnet, es wurden Ortschaften dazu geschrieben, die eine Verbindung hatten, danach wurden auch in Krain die Katastralgemeinden in Bezirksgemeinden verbunden, deren Liste erst im Jahr 1854 verkündet worden ist, obwohl sie schon im Sommer 1850 bekannt war. Die örtlichen Gemeinden waren relativ klein und dem entsprechend unwirtschaftlich, es fehlte auch an gebildeten Gemeindevorsteher (viele waren Wirte und amtierten direkt im Wirtshaus) in den nächsten Jahrzehnten bis zum Ende des 1. Weltkriegs und dem Zerfall der Donaumonarchie, kann man zahlreichen Änderungen am Gemeindelevel folgen. Der Bezirk von Lack, der territorial unter Kranj und unter dem Gerichtsbezirk Loka stand, hatte zuerst 15 Ortsgemeinden, nach der neuen Gemeindegesetzgebung vom Jahr 1866, waren es nur noch 9, im Jahr 1900 wurde eine neue Gemeinde gegründet und es waren 10, am Ende der Donaumonarchie im Jahr 1913 waren es 13 Ortsgemeinden. In der Zeit nach dem 1. Weltkrieg galten, im Staat der Slowenen, Kroaten und Serben und später im Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen und im Königreich Jugoslawien, bis zum Jahr 1933 die alten

Gemeindegeseetze des Donaureichs. In diesem Jahr trat ein neues jugoslawisches Gemeindegeseetz in Geltung, aufgrund dessen bis zum Jahr 1937 eine massive Zusammenlegung der Gemeinden stattgefunden hat, besonders in der Banschaft Drau, wo es viele kleine und uneffektive Gemeinden gab. Im Bezirk Škofja Loka, der im August 1936 gegründet wurde, waren nach der Zusammenlegung zuerst 9, danach 10 und schließlich 11 Gemeinden. Trotz allen Bemühungen konnte die Gemeinde Žiri dem Bezirk von Lack nicht zugeschrieben werden, weil sie immer, außer einer kurzen Zeit von einigen Monaten im Jahr 1918, zum Bezirk Logatec gehörte. In der Zeit des 2. Weltkrieges und der deutschen Okkupation wurden zuerst alle 11 Gemeinden umgenannt, sie bekamen deutsche Namen, im August 1941 wurde auch der Bereich der Gemeinde Žiri angeschlossen. Im Oktober 1941 haben die Besatzungsmächte einige Gemeinden abgeschafft und gründeten neue, zur Gemeinde Žabnica wurde die Katastralgemeinde Bitnje zugeschlossen und der ausgenommene Bereich der abgeschafften Gemeinde Sora wurde der Gemeinde Medvode zugeschlossen. Bis zum Ende des Krieges wirkten im Gebiet von Lack 11 Gemeinden.

Prispevek Janeza Kopača, magistra arhivskih znanosti (1948–2019) **Občine na območju Loškega gospostva do konca 2. svetovne vojne** je objavljen po njegovi smrti v lanskem letu. V *Loških razgledih* 62 je izšel že prispevek **Občina Škofja Loka, upravno-teritorialni razvoj po 2. svetovni vojni** in tako oba dva predstavljata celovit strokoven pregled zgodovinskega razvoja lokalnih samoupravnih in upravnih institucij na območju nekdanjega Loškega gospostva.

Zahvala

Zahvaljujemo se Juditi Šega, vodji Zgodovinskega arniva Ljubljana, Enota v Škofji Loki, za izbor slikovnega gradiva v članku.

Soriški narečni govor/ Zarzer(ische) Mundart (nem.)

Nastanek in razvoj govora v sklopu preučevanja naselitvene slike nekdanjih nemških govornih območij na Škofjeloškem in v bližnji okolici

Izvleček

Članek predstavlja študijo o soriškem narečnem govoru, ki se je razvil in do današnjih dni ohranil na območju zgornjega dela Selške doline. Z namenom določanja in umestitve tematike v širši kontekst prispevek sistematično pregleda in ovrednoti do sedaj znano relevantno literaturo ter arhivske vire, na podlagi katerih opredeli, kako se je nekdanji puštriški govor iz okolice Innichena zanesel v Sorico in okolico, kjer se je v stoletjih razvijal in oblikoval v samostojni narečni govor, imenovan soriško narečje (nem. Zarzer Mundart). Preko naselitve in razvoja soriškega narečnega govora članek identificira in pokaže tudi na razvoj še nekaterih drugih nemških govornih območij na Škofjeloškem in v njeni bližnji okolici.

Ključne besede: *zgornji del Selške doline, soriški narečni govor, soriško narečje, nemška govorna območja na Škofjeloškem, Innichen, Altpustertaler Gut, južnobavarska skupina, Zarz, Zarzer Mundart.*

Abstract

Sorica dialect / Zarzer(ische) Mundart (German)

The origin and development of speech as part of a study of the settlement of former German-speaking areas in and around Škofja Loka

The article presents a study of the Sorica dialect, which was developed and has been preserved to this day in the area of the upper part of the Selca valley. In order to define and place the topic in a broader context, the paper systematically reviews and evaluates the relevant literature and archival sources known so far, on the basis of which it defines how the former 'Puštra' speech from the Innichen area was brought to Sorica and its surroundings, formed into an independent dialect called the Sorica dialect (German: Zarzer Mundart). Through settlement and the development of the Sorica dialect, the article also identifies and highlights the development of some other

German-speaking areas in the Škofja Loka region and its immediate surroundings.
Key words: upper part of Sorica valley, Sorica dialectic speech, Sorica dialect, German-speaking region of Škofja Loka, Innichen, Altpustertaler Gut, southern Bavarian group, Zarz, Zarzer Mundart.

Uvod

Soriški narečni govor se je na ozemlju zgornjega dela Selške doline razvil kot posledica naselitve Tirolcev na območje Sorice in podratitovških vasi ob koncu 13. stoletja in se v obliki tako imenovane *dajnarske govorice* oziroma *drfaške šprahe* na tem območju govori še danes.

Članek nam prek zgodovinskega poznavanja razvoja ob pomoči raziskav dose-danjih raziskovalcev podrobneje predstavi nastanek in razvoj govora, hkrati pa odstira tudi znanje o nastanku in razvoju sorodnih nemških jezikovnih otokov na Škofjeloškem, natančneje na območju nekdanje bavarske in koroške župe ter na območjih Ruta in Nemškega Rovta v sosednji Baški grapi ter Bohinjski dolini.

Zgodovina poselitve in geografske značilnosti

Predel, kjer se strma pobočja južnih območij Julijskih Alp postopoma spuščajo v predalpsko hribovje, ki ga zamejujeta reki Selška in Poljanska Sora s pritoki, ter predel širše ljubljanske kotline, imenovan Soriško polje, danes tvorijo geografsko in upravno ter teritorialno enotno škofjeloško območje.

Arheološka slika območja nam s pomočjo večjega števila raziskanih najdišč prikazuje, da je bil tukajšnji teritorij naseljen že v prazgodovini, saj se na območju pojavlja večje število manjših utrjenih višinskih naselbin, kot so Štalca,¹ Puštal nad Trnjem² in Krempelnov hrib.³ Kasneje, v času rimskega obdobja pa na območju nastajajo tudi posamezne podeželske vile (lat. *villa rustica*).⁴ Tovrstna kontinuiteta naselitve se ohranja vse do zgodnjega srednjeveškega obdobja, kar je vidno v darilni listini nemškega cesarja Ottona II. v darovnici freisinškemu škofu Abrahamu 30. junija 973, ki opredeli naselja Selca, Stara Loka, Žabnica in Suha, ki so nastala na območju predhodnih naselitev.⁵ Ker so zemljiški gospodje, freisinški škofje z Bavarskega, ozemlje upravno-teritorialno vodili vse do leta 1803, do sekularizacije oziroma odvzema cerkvene posesti, lahko za omenjeno obdobje dokaj jasno rekonstruiramo nekatere aspekte družbenega življenja tu živečega prebivalstva.

1 Markelj, Arheološka podoba, str. 195–207; Bogataj, Štalca, str. 185–194.

2 Štukl, Poznoantični depo, str. 415–427.

3 Pleterski, Krempelnov hrib, str. 114.

4 Brank, Villa rustica, str. 71–73.

5 Markelj, Višinska kolonizacija, str. 13–15.

Freisinški škofje kot fevdalni lastniki so zaradi redke naseljenosti začeli z naseljevanjem oziroma kolonizacijo območja. Naseljenci so prihajali iz njihovih matičnih in razširjenih posesti, ki so jih škofje imeli v lasti na območju Bavarske, avstrijske Koroške ter Tirolske. Iz prvega protourbarja (1166) izvemo, da so fevdalni gospodje najprej začeli z naseljevanjem najdonosnejšega ravninskega ozemlja na zahodnem delu Soriškega polja, kamor so sprva naselili Bavarce. Sledilo je naseljevanje v spodnji del Selške in Poljanske doline ter na nižje ležeča hribovita območja. Težje dostopna območja, oddaljena od naselbinskih jeder, in predvsem višinska območja so bila naseljena najkasneje. Pod tovrstno območje štejemo tudi ozemlje zgornjega dela Selške doline, ki je bilo naseljeno konec 13. stoletja.⁶

Sprva so hube oziroma kmetije nastajale na ozemlju Spodnje in Zgornje Sorice ter Spodnjih Danj, z novimi naselitvami in notranjim širjenjem prebivalstva pa so nastajale še preostale podgorske vasi in zaselki: Zgornje Danje, Trojar, Zabrd, Torka, Ravne, Michtal/Stuben/Zali Log in Prtovč, kar nam prikazujejo najstarejši ohranjeni freisinški urbarji iz let 1291, 1318 in 1492.

Primarna naselitvena območja so bila tako Zgornja in Spodnja Sorica ter kasneje Spodnje Danje, ki so predstavljala jedrna območja večjega teritorija soriške župe, kjer je bilo v teku stoletij, kot tudi še v današnjem času, zaznati največje število prebivalcev.

Vasi so glede na analizo posestne in populacijske strukture le počasi rasle, saj so se primarne kmetije ohranjale, poleg njih pa se postopoma v manjši meri pojavljajo še polovične in tretjinske kmetije ter posamezne kajže. Rast prebivalstva je bila konstantna, pri čemer so se viški populacije (potomci primarnih najemnikov) v večji meri preseljevali na bližnja območja Podlonka, Davče, Podporezna in Zalega Loga ter kasneje z razvojem fužinarstva tudi na območje Železnikov. Izven meja Selške doline so se prebivalci naseljevali tudi na ozemlje Nemškega Rovta ter na področje Petrovega Brda in Podbrda. Na podlagi analize najstarejših ohranjenih krstnih matičnih knjig za širšo župnijo Sorica med letoma 1655 in 1717 zaznamo tudi gibanje prebivalstva oziroma priseljevanje prebivalcev v soriško župo iz okoliških ozemelj, predvsem iz smeri Cerknega in zahodnega dela Poljanske doline preko Davče ter Podporezna.⁷

Tukajšnji prebivalci so dolgo časa ohranjali stik s svojo matično domovino v zgornjem delu Pustriške doline; vsako leto so romali v štifno oziroma samostanko cerkev v Innichen, kjer so darovali veliko voščeno svečo in tako imenovan »hroščev« denarni odpustek *Käfergeld*, da se je brala maša s priprošnjo za zaščito njihovih polj pred žuželkami/hrošči.

Na podlagi različnih raziskav in ohranjenih podatkovnih sklopov lahko sklepamo, da so prebivalci pod Ratitovcem v teku stoletij naselitve predstavljali homogeno enoto in v večji meri ohranjali svojo kulturno identiteto in izročilo predni-

6 Urbar iz leta 1291 prikazuje 20 hub na širšem ozemlju Sorice oziroma tako imenovane soriške župe (lat. *Officium Zaevritz*). Markelj, *Višinska kolonizacija*, str. 320.

7 Markelj, *Višinska kolonizacija*, str. 306.

kov, kamor prištevamo tudi specifičen govor, ki se je tukaj razvil in ohranjal iz roda v rod.

Poimenovanje in umestitev narečnega govora v širši jezikovni kontekst

S pomočjo kronološke analize ohranjenih zapisov in virov, predvsem nemških raziskovalcev, ki so do sedaj narečni govor večinsko raziskovali, lahko na podlagi reprezentativnejših študij in monografskih del (gl. poglavje Analiza virov prve omembe ...) vidimo, da se je za poimenovanje tukajšnjega govora v največji meri uporabljala besedna zveza soriško narečje (nem. *Zarzer Mundart* oziroma *die Mundart von Zarz*), kar izhaja iz nemške besede *Mundart* (dialekt oziroma narečje). Iz omenjenega konteksta prav tako izhaja poimenovanje soriški jezik (nem. *Zarzerische Sprache*), ki pa se uporablja skupaj v navezavi s pogovornim geografskim terminom za narečni govor (nem. *Zarzer* oziroma *Zarzerisch*), pri čemer se omenjeni termin izgovarja kot nem. *Tsarzerich*, kar izhaja iz poimenovanja Sorice, ki se v narečnem govoru naziva *Tsare*.

Jezikovno gledano soriški narečni govor sodi v skupino germanskih jezikov, pri čemer po podobnosti posameznih besed in besednih zvez spada v njeno ožjo enoto oziroma v tako imenovano južnobavarsko narečno skupino⁸ (nem. *Südbairisches Sprachgebiet*), ki je značilna za območje današnje avstrijske tirolske in italijanske južne tirolske pokrajine ter avstrijske Koroške in Zgornje Štajerske. Hammarström navaja, da se je zaradi geografije terena na alpskih področjih znotraj te jezikovne skupine ohranilo še veliko število elementov, ki izhajajo iz starejše oblike nemščine, natančneje srednje visoke nemščine (nem. *Mittelhochdeutsch*), ki je bila v rabi od začetka 11. pa do konca 14. stoletja oziroma natančneje, od okrog leta 1050 do leta 1350.⁹ Zgodovinsko so bili v sklop južnobavarske narečne skupine vključeni tudi govori, ki so se razvili na območju nekdanje kranjske dežele, kamor poleg današnjega jezikovnega območja Sorice prištevamo še jezikovno območje Kočevja ter Ruta in še nekaj drugih območij, kjer pa se narečni govor do danes ni ohranil.

Nadalje nam primerjava posameznih besed, besednih zvez in stavčnih struktur pokaže, da velika večina besed, ki so jih ljudje uporabljali za komunikacijo, izhaja iz prostora zgornjega dela Pustriške doline, pri čemer se besede in besedne zveze v večini prepoznavajo kot sorodni del starega pustriškega narečja, nemško imenovanega *Altpustertaler Gut*. To kaže, da so bile te besede oziroma besedne zveze na področje Sorice vnesene najprej, najverjetneje ob naselitvi, pri čemer pa se zaradi geografske izoliranosti tukajšnjega območja kasneje niso v večji meri spreminjale ter so se v tukajšnjem govoru v večji meri tudi ohranile

8 Hammarström in soavtorji, South Bavarian, str. 55–77.

9 Pfeifer, Die mittelhochdeutschen, str. 20–36.

v nespremenjeni obliki. Kranzmayer in Lessiak (1983) navajata, da iz naključno izbranega vzorca lahko eno tretjino besed enačimo neposredno s pustriškim območjem oziroma s besedami, ki so slične tistim iz širše južnobavarske jezikovne skupine. Velik del besed in besednih zvez so prepoznane kot tvorjenke iz prvotnega pustriškega narečja oziroma širše južnobavarske jezikovne skupine, manjši delež besed pa kot tvorjenke iz slovenščine, ki so kasneje začele graditi in spreminjati prvotno sestavo soriškega narečnega govora.

Zaradi večjega števila določenih posebnosti, ki jih je mogoče opaziti tako na področju fonetike, tvorjenja stavkov, različnih glagolskih oblik ter drugih posebnosti, ki odstopajo od današnje standardne nemščine (nem. *Hochdeutsch*) ter njenih narečnih govorov, ter ob dejstvu, da je tukajšnji govor v teku stoletij naselitve in po njej predstavljal osnovno sredstvo za sporazumevanje med prebivalci v zgornjem delu Selške doline, za katerega je bila kasneje izdelana tudi gramatična podlaga, lahko v luči definicije termina »jezik« po SSKJ, ki navaja, da je jezik »sistem izraznih sredstev za govorno in pisno sporazumevanje«, ¹⁰ soriški govor, ki se je razvil v Sorici in okolici, poimenujemo tudi kot soriški jezik. Z vidika preučevanja jezika v širšem kontekstu germanskih jezikov, kamor se lingvistično tudi uvršča, se je do sedaj v največji meri uporabljalo poimenovanje narečni govor oziroma s tujko dialekt, saj definicija termina narečje (dialekt) narekuje, da je to »... od knjižnega jezika različen jezikovni sistem, v katerem se govori na delu širšega jezikovnega ozemlja«. ¹¹

Poimenovanje narečje oziroma narečni govor je z vidika dosedanjih jezikoslovcev in raziskovalcev jezika tudi najbolj pogosto uporabljeno in s strokovnega vidika najverjetneje tudi najbolj pravilno, pri čemer pa zaradi posameznih specifik in razvoja ni napačno navajanje, da gre tudi v tem primeru do določene mere za samostojen jezik.

Analiza virov prve omembe in dosedANJI raziskovalci

Soriško narečje se je tako zaradi srednjeveške naselitve ter z njo povezanega specifičnega zgodovinskega razvoja in geografskega položaja na težko prehodnih pobočjih predalpske doline z malo zunanjimi vplivi ohranilo znotraj tako imenovanega jezikovnega otoka, ki je predstavljal posebno kulturno območje znotraj večjega teritorija.

Podroben pregled in analiza do sedaj znanih zgodovinskih virov tako prvo neposredno omembo govora prepozna v notici ljubljanskega škofa Hrena, datirani v leto 1609, ter v njej zapis, ki se nanaša na leto 1283. Omenjena notica navaja, da je v letu 1283 freisinški škof Emiho, lastnik ozemelj v Pustriški dolini, dal v bližino Loke v okolico Sorice ustanoviti naselja (vasi), kjer še danes opravljajo

¹⁰ Definicija termina jezik po SSKJ.

¹¹ Definicija termina dialekt po SSKJ.

delo nemško govoreči prebivalci.¹² Omenjena notica je tako prvi posredni dokaz o obstoju germanskega govora, ki so ga govorili prebivalci v zgornjem delu Selške doline. Pri tem podrobnejša interpretacija notice dopušča možnost razmisleka, da so ljudje omenjeni govor večinsko uporabljali kot sredstvo za sporazumevanje. Na podlagi poudarka je mogoče sklepati, da gre v omenjenem primeru za germanski govor.

Nadaljnje govor leta 1689 v delu *Slava vojvodine Kranjske* omenja tudi Valvasor,¹³ neposredno pa obstoj potrjujejo še ohranjeni viri in listine ter ledinska poimenovanja (imena) okolice, ki se ob koncu 18. in v začetku 19. stol. pojavljajo v prvih katastrih, elaboratih in mapnih delih jožefinske vojaške karte in Franciscejskega katastra ter nadalje v ohranjenih Reambulančnih katastrih, ki jasno kažejo na jezikovne posebnosti, ki so obstajale na teritoriju in so se ločile od okolice.

V največji meri pa tukajšnji govor za raziskovalce, predvsem iz avstrijskih dežel, postane zanimiv ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja. Iz omenjenega obdobja imamo danes ohranjenih večje število krajših zapisov (povzemanj, opisovanj), vezanih na nekdanji govor. V tem kontekstu tako kronološko prvo omembo najdemo v delu *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* iz leta 1856, kjer je v razdelku *Beiträge zur Topologie und Geschichte von Lack* omenjen tudi soriški narečni govor.¹⁴ Omembo nadalje zasledimo v delu o Kočevarjih (nem. *Gotschee*) iz leta 1861.¹⁵ Govor omenja tudi Czoernig v *Die deutsche Sprachinsel Zarz in Krain* iz leta 1876 ter v širši študiji iz leta 1889 o nekdanjih nemških jezikovnih otokih, ki poudarek nameni tudi obstoju soriškega narečnega govora.¹⁶ Leta 1886 je soriški govor omenjen v monografiji *Die deutsche Sprachinseln in Oesterreich*.¹⁷ V knjigi *Die tirolische Mundart* se leta 1903 omenja navezava soriškega narečja na širše narečje Pustriške doline.¹⁸ Leta 1905 Lessiak izda prvi obsežnejši pregled o nemških jezikovnih otokih Sorica in Rut (nem. *Die deutsche Sprachinsel Zarz-Deutschruth an der krainisch-küstenländischen Grenze*), nekaj let za tem (1914) pa še pregled jezikovnih otokov Bladen in Zahre v

12 Latinski tekst v omenjeni notici ljubljanskega škofa Hrena se glasi: »Anno 1283 *Emicho, Episcopus Frisingensis, traduxit colonias, ex valle Pustertal, in viciniam Locopolis, et ibi constituit pagos Feuchting et Zayrn, ubi adhuc hodie germanicam linguam callent Coloni.*« Povzeto po Blaznik, *Kolonizacija*, str. 43.

13 Valvasor v odstavku, začenši z »Von 400 Jahren; seynd Teutsche Völker hereingekommen / Welche man / in diese Dörffer / zu Feuchting und Zayer gesetzt. Nachmalls ...«, omenja prisotnost nemškega govora na ozemlju Selške doline in Bitenji; Geyer, *Zur Sprache der Sprachinseln Zarz*, str. 63.

14 Jellouschek, *Beiträge*, str. 47.

15 Elze, *Gotsche*, str. 1–2, 39–40.

16 Czoernig von Czernhausen, *Die deutsche Sprachinsel*, str. 163–176; Czoernig von Czernhausen, *Die deutsche Sprachinseln im Süden*, str. 15–16.

17 Gehre, *Die deutsche Sprachinseln*, str. 47–48.

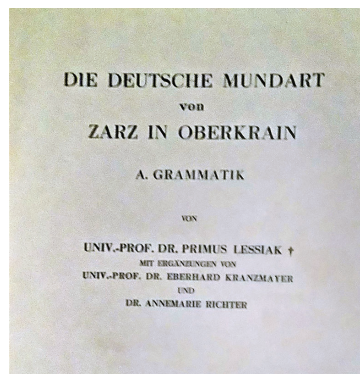
18 Schatz, *Die tirolische Mundart*, str. 1–94.

Furlaniji.¹⁹ Ta govor je omenjen še v delih: *Die sprachlichen Verhältnisse in Krain* (1909),²⁰ *Deutschruth* (1913)²¹ in *Die Sprachaltertümer in den Mundarten der Tiroler Hochtäler* iz leta 1960.²²

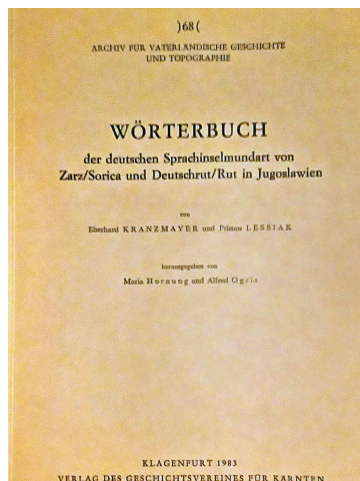
Večje središče za preučevanje nemških jezikovnih otokov predstavlja Univerza v Celovcu. Njeni raziskovalci so pogosto prihajali v vasi zgornjega dela Selške doline, predvsem v Sorico in Danje, z namenom, da jezik evidentirajo in ga v lokalnem okolju preučujejo.

Tovrstne strokovne študijske ekskurzije sta v največji meri organizirala in izvajala Eberhard Kranzmayer in Primus Lessiak, ki sta vse od konca 19. stol. v poletnih mesecih skupaj s svojimi študenti prihajala v te kraje, kjer so spremljali in zapisovali interakcijo ljudi v soriškem govoru ter posamezne prebivalce tudi podrobneje intervjuvali.²³ Omenjena raziskovalca sta tako prva, ki sta jezik strokovno analizirala in popisala ter sta tudi v največji meri zaslužna, da se je osnova jezika v pisni obliki ohranila vse do danes.

Izdala sta dve monumentalni deli, in sicer je leta 1944 izšla *Gramatika soriškega narečja* (nem. *Die deutsche Mundart von Zarz in Oberkrain. A. Grammatik*), v letu 1983 pa *Slovar soriškega in rutarskega narečja* (nem. *Wörterbuch der deutschen Sprachinselmundart von Zarz/Sorica und Deutschrut/Rut in Jugoslawien*),²⁴ ki predstavljata osnovo za razumevanje govora in njegovih jezikovnih posebnosti.

Naslovnica *Gramatike soriškega narečja*. (vir: Miha Markelj)

Naslovnica *Slovarja soriškega in rutarskega narečnega govora*. (vir: Miha Markelj)

19 Lessiak, Die deutsche Sprachinsel Zarz, str. 176; Lessiak, Zwei deutsche Sprachinseln, str. 132–137.

20 Wutte, Die sprachlichen Verhältnisse, str. 12–22.

21 Kostial, Deutschruth, str. 88–92.

22 Kranzmayer, Die Sprachaltertümer, str. 160–192.

23 Po Vovk, Karnijske Alpe, je bila Lessiak Sorica zelo pri srcu in jo je opisal kot eno najlepših planinskih vasi v Sloveniji, kamor je z veseljem zahajal več kot 40 let z namenom preučevanje tukajšnjega narečnega govora. Za natančnejšo biografijo Lessiaka gl.: Samide, Slovenski doktorji, str. 141–147.

24 Ker sta Eberhard Kranzmayer (1897–1972) in Primus Lessiak (1878–1973) preminula, preden bi uspela slovar objaviti, sta na podlagi ohranjenih zapiskov to storila in v njunem imenu leta 1983 izdala Marija Horning in Alfred Ogris.

Njune temeljne raziskave soriškega narečnega govora so kasneje povzemali ter nadgradili še drugi raziskovalci: Schwarz (1952),²⁵ Brednih (1966),²⁶ Pohl (1993, 1997, 2005, 2009 in 2018),²⁷ Škofič (2007),²⁸ Bergmann (2009),²⁹ Geyer (2014)³⁰ ter Markelj, Jensterle in Hoffman (2020).³¹ Posredno so v svojih delih narečni govor omenjali še Blaznik (1928),³² Kühebacher (1958),³³ Vovk (1962),³⁴ Tschinkel (1973/1976),³⁵ Baum (1981),³⁶ Naglič (1991)³⁷, Hornung (1991),³⁸ Kejžar (2013),³⁹ in Marin (2015).⁴⁰ Posnetki jezika so ohranjeni tudi v Fonogramskem arhivu Avstrijske akademije znanosti in umetnosti na Dunaju.⁴¹

Razvoj soriškega narečnega govora

Med najpomembnejše vire, na podlagi katerih lahko gradimo razvoj govora, sodijo tako imenovani primarni zapisi govora oziroma nemško *Sprachproben*, ki sta jih jezikoslovca Kranzmayer in Lessiak zbirala in zapisovala med obiskovanjem krajev pod Ratitovcem ter jih objavila v delu *Die deutsche Mundart von Zarz in Oberkrein. A. Grammatik*. Večina prebivalcev v tistem času je bila nepismenih, zato se je govor ohranjal zgolj prek ustnega izročila, primarni zapisi govora pa so omogočili njegovo analizo.

Raziskovalca sta na podlagi jezikovne in fonetične analize zapisov na začetku 20. stoletja v govoru zaznala tudi že tri med seboj specifične a sorodne oblike prvotnega soriškega narečnega govora. S pomočjo dveh informatork – lokalnih prebivalk – in sicer 73-letne Johanne Pfeifer iz Sorice (glej sliko: Primarni zapis govora) in 55-letne Gertrude (Jere) Jensterle iz Spodnjih Danj in njunih pričevanj

25 Schwarz, *Die letzte deutsche Mundart*, str. 34–43.

26 Brednich, *Deutsche Volksdichtung*, str. 109–125.

27 Pohl, *Deutsch-Slowenische Kontakte in Kärnten*, 1993, str. 651–664; Pohl, *Slowenisch-deutscher Sprachkontakt in Krain*, 1997, str. 315–322; Pohl, *Österreich, 1797–1812*; Pohl, *Sprachen und Sprachinseln*, 2005, str. 3–4, 91–100; Pohl, *Sprachkontakt in Kärnten*, 2009, str. 117–132; Pohl, *Slowenisch-deutscher Sprachkontakt gezeigt an der Sprachinsel Zarz*, 2018, str. 1–8.

28 Škofič, *Slovensko-nemški stik*, str. 389–399.

29 Bergmann, *Randstücke*, str. 83–100.

30 Geyer, *Zur Sprachentwicklung der im Mittelalter*, str. 111–120.

31 Markelj, Jensterle, Hoffman, *Nekdanje soriško narečje*, str. 181–197.

32 Blaznik, *Kolonizacija*, str. 1–112.

33 Kühebacher, *Dialektgeographie*, str. 1–241.

34 Vovk, *Karnijske Alpe*, str. 487–496.

35 Tschinkel, *Wörterbuch der Gottscheer Mundart*, str. 1–538.

36 Baum, *Deutsche und Slowenen in Krain*, str. 5–151.

37 Naglič, *Zakaj ni več*, str. 5–6.

38 Hornung, *Die von Osttirol und Oberkärnten aus besiedelten*, str. 157–172.

39 Kejžar, *Atlas*, str. 1–120.

40 Marin, *Hišna imena*, str. 1–64.

41 Bergman, *Slovensko v Slovarju bavorskih narečij*, str. 81–103.

Probe 2. Der verlorene Sohn, erzählt von Joh. Pfeifer, 73 Jahre alt, geborene Zarzerin, aufgenommen im Herbst 1918 in Zarz von Univ.-Prof. P. Lessiak und von E. Kranzmayer, Absolv. einer höheren Schule; die abgedruckte Umschrift nach den Aufzeichnungen Kranzmayers. Lautlich genau so und textlich mit geringfügigen Änderungen gesprochen und aufgezeichnet von P. Lessiak auf die Schallplatten 2920—2923 des Phonogrammarchivs der Akademie der Wissenschaften in Wien.

I. Phonetische Umschrift:

1. *a gewiŕr mēndiŕ et gehet tsweān žine. 2. dr jūggore tswiŕn in et gūiŕn me vqutr: 'fōutr, gib mēar s tōal baz mēar gehēart!' 3. n dr et tse-tōal s vrmeigniŕ. 4. n a weānlex tpege nqudāime t tr jūggare žūn pekclāopt qltes tsēnōndr nt etar ze im-bāetes lōnt pegāibm. 5. an etar vrproux t šāen vrmeigniŕ matn ōrigg lāibm. 6a. nqudāime wenur et qls vrproux t, iŕt pe-šlēan en dāimežāibm lōnte groāŕ hūmr. 6. ēr t ōūggeheift groāsa nōat tse lūedān, niŕt vr gegēan ant ketrāiln an dēoneŕt pān ām-pāor držābm žāete. 7. dēr t n ge-ŕjkt af žāen hōabe de-žwāen tse hialān. 8. ēr t gežellaet šāem-pāox tse vollar matn

II. Volkstümliche Umschrift: *

1. A gewisr Mendisch et gehett zwean Zine. 2. Dr Jingare zwischn in-n et gāihn me Voutr: Voutr! gibb miars Toal was miar geheart! 3. 'N dr et zetoalt s Vrmeignisch. 4. 'N a weankch Touge nou-dāime t dr Jingare Zun pekchlaubt olles zenondr n et ar ze in baites Lont pegāibm. 5. En et ar vrproucht žain Vermeignisch matn origg Lāibm. 6a. Noudāime, wenar et olls vrproucht, ischt peschtean in dāimežābm Lonte groaŕr Hummr! 6. Er t oungeheift groaŕa Noat ze laidan, n ischt ar gegean ent geträitn en Dianescht pan an Paur držābm Zaitte. 7. Der t n geschikcht af žain Huabe de Zwain ze hiatan. 8. Er t gezellait žain Pauch ze vol-

III. Nhd. Übersetzung:

1. Ein gewisser Mensch hat gehabt zwei Söhne. 2. Der Jüngere zwischen (= unter) ihnen hat gejeihen (= gesprochen) dem Vater: Vater! Gib mir den Teil, der mir gehört! 3. Und der hat zerteilt das Vermögen. 4. Und wenige Tage nachdem hat der jüngere Sohn alles zueinanderbeklaubt (= zusammengelesen) und hat sich in (ein) weites (= entferntes) Land begeben. 5. Und er hat verbracht (= durchgebracht) sein Vermögen mit dem argen (= liederlichen) Leben. 6a. Nachdem er alles verbracht gehabt hat, ist in demselben Land großer Hunger (= Hungersnot) entstanden. 6. Er hat angefangen große Not zu leiden und ist geran-

Primarni zapisi govora. (vir: Lessiak, Die deutsche Mundart von Zarz)

sta ugotovila, da so določene skupine prebivalcev v tem času za sporazumevanje poleg prvotnega soriškega narečnega govora uporabljale tudi že nekatere novejšje oblike govora, ki sta jih poimenovala kot *Hubner Deutsch* kamor bi lahko šteli dajnersko (*drfaško*) govorico, *Hubner Mischsprache*, govorico z mešanico nemških in slovenskih besed, ter *Zarzer Slowenisch*, govorico, ki bi jo lahko enačili z današnjim selškim narečjem,⁴² ki je bilo takrat značilno za celotno Selško dolino. Podrobneje je to ilustriramo s primeri na sliki zgoraj.

Stavek, ki se v slovenskem jeziku glasi *Smo trudni in žejni*, bi v nemščini (nem. *Hochdeutsch*) zapisali: *Wir sind müde und durstig*, v dajnerski govorici (nem. *Hubner Deutsch*): *Biər žem miəde n (žaen) durštik(h)*, v dajnerski mešani govorici (nem. *Hubner Mischsprache*): *Me sma miəde pa (sma) durštik(h)*, v današnjem selškem narečju (nem. *Zarzer Slowenisch*): *Pa sma zmatran pa žeien*.

Omenjene različne kategorije kažejo, kako se je jezik zaradi različnih družbenih vplivov v začetku 20. stoletja razvijal, pri čemer je na omenjene spremembe zagotovo v največji meri vplivala večja govorna zastopanost slovenščine zaradi ustanovitve slovenske šole, ki je povzročila, da so v prvotni govor v vedno večji meri začele vstopati slovenske besede.

42 Smole, Slovenska narečja, str. 1–5.

Kronološko sosledje razvoja tako nakazuje, da je bil govor ob naselitvi najverjetneje zelo homogen in v največji meri podoben *Altpustertaler gutu*, ki so ga za sporazumevanje uporabljali prebivalci v zgornjem delu Pustriške doline v okolici Innichena, od kjer so se naselili v Sorico. Domnevamo lahko tudi, da se je govor v kasnejši dobi po naselitvi tekom srednjeveškega in novoveškega obdobja na območju soriške župe ohranjal in se s širjenjem prebivalstva⁴³ širil tudi izven tega območja, predvsem na njena mejna območja, kot so Podlonk, Zali Log, Podporezen in Davča. Vendar tam govorci niso bili več v večini, zato se je soriški govor tu začel mešati z večinskim slovenskim govorom in se do danes, zaradi premajhnega števila govorcev v teh skupnosti, ni ohranil oziroma so se ohranili zgolj fragmenti v obliki posameznih besednih zvez.

Do največjih sprememb v kontinuiteti tako pride z ustanovitvijo šole v Sorici in s postopnim vpeljevanjem slovenskega jezika v družbeno ter upravno-administrativno strukturo. Šola je bila v Sorici v stavbi nekdanje mežnarije ustanovljena leta 1852. Leta 1890 so začeli graditi novo stavbo, v katero so se učenci preselili v letu 1892. Z ustanovitvijo šole so učenci kot osnovni jezik sporazumevanja začeli uporabljati slovenščino. Soriški narečni govor je tako najverjetneje najprej začel izginjati v Sorici in okoliških zaselkih, kjer je bilo locirano šolsko poslopje. Kasneje, z novimi generacijami šolskih otrok tudi v Zabrdi, je jezik začel izginjati še v preostalih podratitovških vaseh, kjer se je zaradi manjšega števila prebivalcev tudi vse težje ohranjal.

Najdlje se je narečni govor ohranil v vasi Spodnje Danje, ki je geografsko nekoliko ločena od drugih vasi. V vasi je bilo glede na druga območja tudi večje število prebivalcev, prav tako pa so hiše tu tesno nanizane druga ob drugi, kar je omogočalo homogenost in tesno povezanost ljudi. Omenjeno je tako nudilo najboljšo možnost za ohranjanje jezika. Tako ni naključje, da se je soriški narečni govor do danes ohranil v obliki dajmarske govorice »drfaš merlat« (nem. *Hubner Deutsch*), ki jo najstarejši prebivalci v vasi⁴⁴ ohranjajo še danes.

Nekdanja sorodna nemška govorna območja v okolici

Rut

Med še danes delno ohranjeno in dobro dokumentirano nekdanje nemško govorno območje, ki meji na soriško, umeščamo območje Ruta ter sosednjih vasi v zgornji Baški grapi.

Tako imenovani rutarski narečni govor (nem. *Deutschruter Mundart*) je zaradi podobne zgodovinske osnove naselitve, kot je bila v Sorici, v marsičem podoben soriškemu govoru,⁴⁵ kar potrjuje skupni slovar *Soriškega in rutarskega*

⁴³ Markelj, Kolonizacija zgornjega dela Selške doline, str. 25–51.

⁴⁴ V obliki hišne govorice tudi na območjih Železnikov, Sorice, Raven v Bohinju, kamor so jo zanesli prebivalci Spodnjih Danj s preseljevanjem.

⁴⁵ Kranzmayer, Lessiak, *Wörterbuch*, str. 7–24.

narečnega govora. Območje Ruta in Sorice so v 13. stol. naselili prebivalci iz Pustriške doline, pri čemer pa so ozemlje Sorice v času škofa Emiha naselili naseljenci teritorija freisinške fevdalne posesti z območja Innichena in bližnje okolice. Območje Ruta pa so naselili naseljenci fevdalnih posesti, ki so jih v pustriški dolini v času Bertolda V. imeli v lasti meransko-andeški grofje, katerih posestva so se nahajala vzhodno od freisinških. Različen primarni izvor naseljencev in kasnejši sekundarni razvoj obeh območij, ki sta navkljub relativni geografski bližini upravno in teritorialno več stoletij spadali pod različna fevdalna gospostva, je imel posledično vpliv tudi na razvoj govora obeh območij.

V največji meri so se nam podatki o rutarskem narečju do danes ohranili na podlagi zapisov Kranzmayerja in Lessiaka.⁴⁶ Številčno se je besed rutarskega narečnega govora, gledano na zapise v slovarju, ohranilo manj kot za soriško narečje, kar raziskovalca pripisujeta starejši naselitvi in manjšemu naselitvenemu in populacijskemu območju, kjer se je jezik ohranjal.

Danes na podlagi *Karte slovenskih narečij*⁴⁷ lahko vidimo, da govorno območje spada pod tako imenovano rovtarsko narečno skupino oziroma baško podnarečje.

Nemški Rovt

Naselitvi območja Nemškega Rovta v Bohinju je moč slediti do leta 1287, ko so briksenški škofje, takratni fevdalni lastniki posesti na širšem območju Bleda in Bohinja ter območij na Tirolskem, tako v Pustriški dolini kot na območju Brixna, na to območje naselili svoje podložnike.⁴⁸ Soroden čas naselitve in bližina Sorice in Ruta upravičeno kaže na določene zgodovinske vzporednice med območji ter posledično na možnost določitve specifičnega narečnega govora. Na podlagi analize današnjega govora, ki se uvršča v gorenjsko narečno skupino,⁴⁹ je jasno, da nemškega narečnega govora tu ni več, kar pa še ne pomeni, da ta v preteklosti ni obstajal. Jasnih podatkov o tem sicer ni. Kolikor se na tej točki sklicujemo na predhodne raziskovalce, predvsem Bauma, ki se je sistematično ukvarjal z zgodovino in razumevanjem srednjeveške naselitvene slike nekdanjih nemških jezikovnih otokov v Furlaniji in na Kranjskem, vidimo, da specifičnega govora za to območje v svojih delih ni izpostavil. Pomembno pri tovrstnem raziskovanju je tudi upoštevanje dejstva, da gre v primeru Nemškega Rovta za majhno območje zgolj ene vasi, ki pa je bila tekom stoletij tesno povezana z drugimi v Bohinjski dolini, katerih naselitvena slika pa je drugačna. Omenjeno zagotovo v večji meri vpliva na ohranjanje morebitnega specifičnega govora v tovrstnih skupnostih. O obstoju specifičnega narečnega govora (glede primerjave z drugimi v okolici) je smiselno domnevati, a ga ob odsotnosti jasnejših podatkov ni mogoče potrditi.

46 V manjši meri pa tudi na podlagi drugih raziskovalcev (gl. poglavje: Analiza virov prve omembe in dosedanja raziskovalci).

47 Karta slovenskih narečij.

48 Baum, *Deutsche und Slowenen in Krain*, str. 5–151.

49 Karta slovenskih narečij.

Bitnje (območje nekdanje bavarske župe)

V srednjem veku je na loških tleh poleg soriškega narečnega govora zagotovo obstajalo še več območij, kjer so se ljudje v večini sporazumevali v germanskem oziroma nemškem jeziku. Na to jasno kaže že omenjena notica ljubljanskega škofa Hrena, ki poleg obstoja germanskega jezika v Sorici, v delu »*et tibi constituit pagos Feuchting et Zayrn, ubi adhuc hodie germanicam linguam callent Coloni*« da vedeti, da je bil germanski govor leta 1283 značilen tudi za območje Bitenj (nem. *Feuchting*). Da je bilo ozemlje Soriškega polja med Škofjo Loko in Stražiščem tudi naselitveno območje freisinških škofov, navaja že Blaznik,⁵⁰ pri čemer je na podlagi ohranjenih virov težko določiti ožje geografsko območje, od kod so naseljenci prišli. Najbolj jasen indic nam da poimenovanje območja v freisinških urbarjih za loško ozemlje. Tu vidimo, da se za območje uporablja izraz bavarska župa (lat. *Officio Bawarorum*), njeno območje se je geografsko razprostiralo od Škofje Loke do Kranja in reke Save.

Narečni govor se je tu med naseljenci in njihovimi potomci ohranjal po ustnem izročilu.⁵¹ Med najpomembnejši vir, ki omenja govor, sodi vir iz 17. stoletja, ki se nam je ohranil v knjigi *Slava vojvodine Kranjske*. Ta razkriva, da je bil na območju v tistem času še vedno prisoten mešani nemško-slovenski govor, ki je bil težko razumljiv, tako nemškemu kot slovenskemu govorcu.⁵²

Domnevamo lahko, da se je prvotno nemški govor v večji meri začel umikati takratni slovenščini, kar se kaže v spajanju besed in nastanku mešane govorice, kar v svojem delu opisuje Valvasor. Po vsej verjetnosti se narečje v večji meri do začetka 20. stol. ni ohranilo, saj bi ga v nasprotnem primeru jezikoslovci tistega časa v večji meri povzeli in analizirali, tako kot so sorodna nemška jezikovna območja v okolici. Ob odsotnosti tovrstnih virov tako tudi v današnjem času ne moremo jasno rekonstruirati, od kod je bil govor prenesen, kako se je razvijal in ali je oblikoval kakšne posebnosti.

Nadaljnje odgovore o nekdanjih govornih posebnostih območja bi nam neposredno lahko podali še do danes ohranjeni nekateri sekundarni viri. To so ohranjena ledinska imena, starejši fevdalni zapisi sodnih listin, ohranjena hišna imena, priimki ter do neke mere geografska imena, ki odstirajo indicice o nekdanjem življenju na tem območju, prek katerih bi iskali podobnosti s sorodnimi govornimi območji, na podlagi katerih bi lahko natančneje razumeli naselitveno sliko območja, iz katere bi vlekli vzporednice tudi za razumevanje narečnega govora.

V današnjem času na podlagi *Karte slovenskih narečij*, ki jo je izdelal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU, spada tukajšnji govor v rovtarsko narečno skupino oziroma natančneje pod škofjelosko narečje.

50 Blaznik, Škofja Loka, str. 1–80.

51 Ljudje na podeželju so bili nepismeni, zato govor ni bil nikoli zapisan.

52 Valvasor, *Die Ehre des Herzogthums Crain*.

Območje nekdanje koroške župe

Ker se je pokazalo, da se je z naseljenci na loško območje v primeru Sorice in Bitenj zanesel tudi govor iz njihovega matičnega območja, je smiselno sklepati, da bi omenjeno značilnost lahko pripisali še enemu tovrstnemu območju, ki se je raztezalo na predelu koroške župe (lat. *Officium Karinthianorum*) na hribovitih predelih južno od Škofje Loke.

Raziskava je do te točke pokazala, da je za razumevanje in konstrukcijo nekdanjega govora med najpomembnejšimi podatki, ki kaže na izvor naseljencev, saj nam neposredno pokaže na primernem govoru, iz katerega lahko kronološko gradimo podatke o njegovem obstoju in razvoju. V primeru ugotavljanja prisotnosti morebitnega nemškega govora na območju koroške župe je ob odsotnosti jasnih podatkov o naselitvi težko sklepati. Na podlagi Blaznikove analize naselitve⁵³ vemo, da ime župe tudi v tem primeru najverjetneje kaže na izvor naseljencev nekje s področja Koroške; to pa je širok geografski prostor. Freisinški škofje so na Koroškem sicer imeli svoje posesti na območju Maria Wörth (slo. *Otok*), St. Peter in Holz - Lendorf pri Špitalu in Obervellach (slo. *Zgornja Bela*), pri čemer ni znano, iz katere posesti so naseljenci prišli na loško območje. Podobno kot v primeru Bitenj tudi tu brez določitve izvora ne moremo določiti primarnega govora ali kasnejšega razvoja, pri čemer za omenjeno področje tudi nimamo ohranjenih jasnejših arhivskih virov. V tem primeru bi zagotovo pomagala opredelitev matičnega ozemlja naseljencev, ki bi odstrla tudi razumevanje govorne strukture, do takrat pa je obstoj morebitnega nemškega govora na tem območju lahko le realna domneva, utemeljena na primerjalni analizi razvoja sorodnih govornih območij v okolici, pri čemer nemško govorno območje na Koroškem ni bilo tako enotno kot na Bavarskem ali Tirolskem, ampak je bilo dvojezično.

Zaključek

Ob tirolski naselitvi v zgornji del Selške doline ob koncu 13. stol. se je tod zanesel tudi stari pustriški narečni govor, ki so ga za sporazumevanje uporabljali v Innichenu in okolici. Omenjeni govor se je v Sorici in okolici ohranjal, v teku stoletij razvijal ter postal osnovno sredstvo komunikacije med prebivalci, s čimer je začel presegati okvire narečnega govora in začel graditi svoje jezikovne posebnosti.

Analiza nastanka in razvoja soriškega narečja nam ob pomoči naselitvene primerjave odstira pogled na možnost obstoja, nastanka in razvoja še nekaterih drugih nemških govornih območij na Škofjeloškem in v njegovi bližnji okolici.

53 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 1–80.

Zahvala

Za pripravo članka se zahvaljujema Borisu Jensterlu, domačinu iz Sorice, ter drugim informatorjem iz širšega škofjeloškega območja, Baške grape in Bohinja,⁵⁴ Luisu Thomasu Praderju iz Združenja nemških jezikovnih otokov v Italiji ter IKGS Inštitutu iz Münchna (*Institut für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas an der LMU München*) za dostop do arhivskega gradiva in knjižnih zbirk.

VIRI:

Ustni viri:

Tomo Černe, Spodnje Danje, 4. 1. 2020. Posnetek hrani avtor.
Frančiška Čufer, Spodnje Danje, 25. 1. 2020. Posnetek hrani avtor.
Ivan Egart, Železniki, 8. 1. 2020. Posnetek hrani avtor.
Ivanka Egart, Železniki, 8. 1. 2020. Posnetek hrani avtor.
Julka Gasser, Železniki, 3. 1. 2020. Posnetek hrani avtor.
Marija Čufer, Ravne v Bohinju, 18.8. 2020 in 30. 8. 2020. Posnetka hrani avtor.
Marjan Čufer, Ravne v Bohinju, 18.8. 2020 in 30. 8. 2020. Posnetka hrani avtor.
Minka Taler, Spodnje Danje, 4. 1. 2020. Posnetek hrani avtor.
Minka Žbontar, Železniki, 3. 1. 2020. Posnetek hrani avtor.
Danica Pintar, Sorica, 4. 1. 2020. Posnetek hrani avtor.

Spletni viri:

Fran/SSKJ, Spletna izdaja Slovarja slovenskega knjižnega jezika, iskani niz za termin dialekt. Pridobljeno 12. 5. 2020. Dostopno na https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=*dialekt.
Fran/SSKJ, Spletna izdaja Slovarja slovenskega knjižnega jezika, iskani niz za termin jezik. Pridobljeno 12. 5. 2020. Dostopno na https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=*jezik.
Karta slovenskih narečij dialektološke sekcije ISJFR ZRC SAZU. Pridobljeno 12.12.2020. Dostopno na https://fran.si/204/sla-slovenski-lingvisticni-atlas/datoteke/SLA_Karta-narecij.pdf.
Pohl, Heinz Dieter: Slowenisch-deutscher Sprachkontakt – gezeigt an der Sprachinsel Zarz im Vergleich mit Kärnten. Mednarodni simpozij Deutsche Sprachminderheiten im östlichen Europa : Nemške jezikovne manjšine v vzhodnoevropskih regijah (21.–23. 6. 2018). Ljubljana, Maribor, Kočevje : 2018. str. 1–8. Dostopno na http://members.chello.at/heinz.pohl/Sprachkontakt_Zarz.pdf.

LITERATURA:

Baum, Wilhelm: *Deutsche und Slowenen in Krain : eine historische Betrachtung*. Klagenfurt : Carintia, 1981, 247 str.
Bergmann, Hubert: Randstücke – slowenisches dialektales Material im Belegarchiv zum Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich (WBÖ). V: *Slovenska narečja med sistemom in rabo*, Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009, str. 83–100 (Obdobja. Metode in zvrsti ; 26).
Bergmann, Hubert: Slovensko v *Slovarju bavarskih narečij v Avstriji in njegovem arhivu*. V: *Historični seminar 8*, Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010, str. 81–101.
Blaznik, Pavle: *Kolonizacija Selške doline*. Ljubljana : Leonova družba, 1928, 118 str.
Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo : 973–1803*. Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973, 560 str.

⁵⁴ Gl. poglavje: Ustni viri.

- Bogataj, Franci; Bogataj, Andrej: Štalca, stara naselbina, vetrne peči in železo. V: *Železne niti : zbornik Selske doline* 10, Železniki : Muzejsko društvo Železniki, 2013, str. 185–194.
- Brank, Rajko: Villa rustica pri Žabnici. V: *Loški razgledi* 18, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1971, str. 71–73.
- Brednich, Wilhelm Rolf: Deutsche Volksdichtung aus Zarz und Deuchruth. V: *Carinthia 1 : geschichtliche und volkskundliche Beiträge zur Heimatkunde Kärntens* 156, Klagenfurt : Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1966, str. 109–125.
- Czoernig von Czernhausen, Karl Freiherr: Die deutsche Sprachinsel Zarz in Krain. V: *Zeitschrift des deutschen und österreichischen Alpenvereins* Bund VII, München : In Commission der J. Lindauer'schen Buchhandlung, 1876, str. 163–176.
- Czoernig von Czernhausen, Karl Freiherr: *Die deutsche Sprachinseln im Süden des geschlossenen deutschen Sprachgebietes in ihren gegenwärtigen Zustände*. Klagenfurt : Commissionsverlag von I. v. Kleinmayr, 1889, str. 24.
- Elze, Theodor: Gotsche und die Gotschewer : Eine Skitze. V: *Jahresheft des Vereines krainischen Landes-Museums* 3, Laibach : Ignaz Kleinmayer und Fedor Baumberg, 1861, str. 1– 66.
- Gehre, Friedrich Moritz: *Die deutsche Sprachinseln in Oesterreich (1886)*. [Dunaj] : Kessinger Publishing LLC, 2010, 68 str.
- Geyer, Ingeborg: Zur Sprachentwicklung der im Mittelalter von Österreich aus besiedelten Sprachinseln Zarz/Sorica und Gottschee/Kocevje in Krain (Slowenien). V: *Deutsch und die Umgangssprachen der Habsburgermonarchie*, Dunaj : Polnische Akademie der Wissenschaft, Wissenschaftliches Zentrum in Wien, 2014, str. 111–120.
- Geyer, Ingeborg: Zur Sprache der Sprachinseln Zarz/Sorica und Gottschee/Kočevje in Krain (Slowenien) im Überblick. V: *Der Schlern : Monatszeitschrift für Südtiroler Landeskunde* 94, Bozen : Verlagsanstalt Athesia, 2020, str. 55–64.
- Hammarström, Harald; Forkel, Robert; Haspelmath, Martin: „South Bavarian“. V: *Glottolog* 3, 0., Jena : Max Planck Institute for the Science of Human History, 2017, str. 55–77.
- Hornung, Maria: Die von Osttirol und Oberkärnten aus besiedelten deutschen Sprachinseln in Karnien und Krain. V: *Carinthia 1 : geschichtliche und volkskundliche Beiträge zur Heimatkunde Kärntens* 181, Klagenfurt : Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1991, str. 157–172.
- Jellouschek, Anton: Beiträge zur Topologie und Geschichte von Lack. V: *Mitteilungen des historischen Vereines für Krain* 11, št. 1, Laibach : Ignaz Kleinmayer und Fedor Baumberg, 1856, str. 45–47.
- Kejžar, Ivan: *Atlas soriška ledinska imena*. Škofja Loka : samozal., Ivan Kejžar, 2013 (148 str.).
- Kostial, Johannes: Deutschruth. V: *Deutsche Erde : Zeitschrift für Deutschkunde* 12, Gotha : Perthes, 1913, str. 88–92.
- Kranzmayer, Eberhardt: Die Sprachaltertümer in den Mundarten der Tiroler Hochtäler. V: *Zeitschrift für Mundartforschung* 27, [št.]3, Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 1960, str. 160–192.
- Kranzmayer, Eberhard; Lessiak, Primus: *Wörterbuch der deutschen Sprachinselmundart von Zarz/Sorica und Deutschrut/Rut in Jugoslawien*. Klagenfurt : Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1983, 193 str.
- Kühebacher, Egon: *Dialektgeographie des oberen Pustertales : doktorska disertacija*. Innsbruck : Univerza v Innsbrucku, 1958, 241 str.
- Lessiak, Primus; Kranzmayer, Eberhard: *Die deutsche mundart von Zarz in Oberkrein. A. Grammatik*. Weimar: Verlag Hermann Böhlhaus Nachfolger, 1944, 219 str.
- Lessiak, Primus: Die deutsche Sprachinsel Zarz-Deutschruth an der krainisch-küstenländischen Grenze. V: *Deutsche Erde : Zeitschrift für Deutschkunde* 4, Gotha : Justus Perthes, 1905, str. 176.
- Lessiak, Primus: Zwei deutsche Sprachinseln in Friaul : Bladen und die Zahre. V: *Deutsche Erde : Zeitschrift für Deutschkunde* 13, Gotha : Justus Perthes, 1914, str. 132–137.

- Marin, Anja: *Hišna imena v Spodnji in Zgornji Sorici* : magistrsko delo. Maribor : [A. Marin], 2015, 64 str.
- Markelj, Miha: Arheološka podoba Selške doline : pomembnejša najdišča in najdbe Selške doline med halštatom in visokim srednjim vekom. V: *Železne niti : zbornik Selške doline* 10, Železniki : Muzejsko društvo Železniki, 2013, str. 195–207.
- Markelj, Miha; Jensterle, Boris; Hoffman, Andrew D.: Nekdanje soriško narečje – dajmarska govorica, „drfaška špraha“. V: *Železne niti : zbornik Selške doline* 17, Železniki : Muzejsko društvo Železniki, 2020, str. 181–197.
- Markelj, Miha: *Višinska kolonizacija zgornjega dela Selške doline : primer razvoja posestne in populacijske strukture tirolske naselitve iz konca 13. stoletja : doktorska disertacija*. Koper : [M. Markelj], 2019, 354 str.
- Naglič, Miha: Zakaj ni več »u milu po moku« – v mlin po moku? V: *Gorenjski glas* 44, štev. 56 (19. julija 1991), Kranj : Časopisno podjetje Gorenjski glas, 1991, str. 5–6.
- Pfeifer, Peter: Die mittelhochdeutschen Umlauts-e der südbairischen Mundart des Reggelberges. V: *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 52, Halle/Saale : M. Niemeyer, 1928, str. 20–36.
- Pleterski, Andrej: Kremplnov hrib nad Hosto. V: *Enciklopedija Slovenije* 16, Ljubljana : Mladinska knjiga, 2002, str. 114.
- Samide, Irena: Slovenski doktorji filozofije s področja germanistike na dunajski univerzi. V: *Zgodovina doktorskih disertacij slovenskih kandidatov na dunajski Filozofski fakulteti (1872–1918)*, Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019, str. 141–147.
- Schatz, Josef: *Die tirolische Mundart (mit einer Karte)*. Innsbruck : Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum, 1903, str. 1–94 (*Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg* ; 3/47).
- Schwarz, Ernst: Die letzte deutsche Mundart in Krain (Zarz). V: *Zeitschrift für Mundartforschung* 21, [št.] 1, Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 1952, str. 34–43.
- Smole, Vera: Slovenska narečja. V: *Enciklopedija Slovenije* 12, Ljubljana : Mladinska knjiga, 1998, str. 1–5.
- Škofič, Jožica: Slovensko-nemški stik v govoru Sorice na Gorenjskem = Slowenisch-deutscher Kontakt im Dialekt von Sorica (Zarz) in Oberkrain. V: *Akten der 10. Arbeitstagung für bayerisch-österreichische Dialektologie in Klagenfurt* 19.–22. september 2007, Wien : Praesens, [med 2010 in 2011], str. 389–399.
- Štukl, Jože: Poznoantični depo s Puštala nad Trnjem. V: *Arheološki vestnik* 55, štev. 1, Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Založba ZRC, 2004, str. 415–427.
- Tschinkel, Walter: *Wörterbuch der Gottscheer Mundart*. Dunaj : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1973, 538 str.
- Valvasor, Janez, Vajkard: *Die Ehre des Herzogthums Crain, das ist, Wahre, gründliche, und recht eigentliche Belegen- und Beschaffenheit dieses* Laybach : zu finden bey Wolfgang Moritz Endter, Buchhändlern in Nürnberg, 1689.
- Volk, Viktor: Karnijske Alpe in Karnija. V: *Planinski vestnik* 11, Ljubljana : Planinska zveza Slovenije, 1962, str. 593–608.
- Wutte, Martin: Die sprachlichen Verhältnisse in Krain. V: *Deutsche Erde : Zeitschrift für Deutschkunde* 8, Gotha : Justus Perthes, 1909, str. 12–22.

Summary

Sorica dialect / Zarzer(ische) Mundart (German)

The origin and development of speech as part of a study of the settlement of former German-speaking areas in and around Škofja Loka

With the aid of the known history of the upper part of the Selca valley and the wider Škofja Loka area, the article shows the development of the little-known Sorica dialect and highlights some key facts about the remaining German-speaking islands in Škofja Loka and its surroundings.

A careful review of the literature and archival sources known to date, and information from informants in the field, highlights the most important researchers and their work, as well as the results that form the basis for monitoring and developing the speech and understanding it today. The wider social significance of the Sorica dialect is also shown, for which both a grammar and a dictionary were also created, which is why it is an interesting linguistic peculiarity within the wider Slovene-speaking area. Through knowledge of the Sorica dialect, the data give us the opportunity to understand the origin and to have knowledge of the existence of other related German-speaking islands in the vicinity, since the research also gives us direct insight into understanding the specific picture of the existence of different speech areas formed over the centuries in the wider Škofja Loka territory and in its immediate vicinity.

Nova spoznanja o kolonizaciji sveta pod Ratitovcem

Izvleček

V prispevku predstavljamo nova spoznanja o poselitvi soriškega ozemlja in njegove okolice, do katerih smo prišli ob preučevanju urbarjev in Terezijanskega katastra, ki na osnovi rektifikacijskih številk omogoča nedvoumno lokalizacijo vseh kmetij, vpisanih v urbarjih. Uporabili smo objavljene rezultate retrogradne analize Franciscejskega katastra in malo izkoriščeni urbar Loškega gospostva pred letom 1492 ter soriška ledinska imena. Sistematična kolonizacija soriškega urada se je začela leta 1283 z naselitvijo južnih Tirolcev, freisinških podložnikov iz zgornjega dela Pustriške doline. Ti so najprej ustanovili hube v Zgornji in Spodnji Sorici ter nato do leta 1492 poselili še svet pod Ratitovcem, od Spodnjih in Zgornjih Danj do Prtovča. Postavili so tudi dve vasi, ki so jih do leta 1492 že opustili. Dve opuščeni hubi z imenom Zum Hueben sta bili na Grobljah, tri pustote, poimenovane Micheltall, pa so bile najverjetneje v ravninskem delu Nidrarske grape. Kronologije nastajanja soriških vasi iz zgodovinskih podatkov ne moremo z gotovostjo določiti, predlagamo dva najbolj verjetna poteka poselitve. Korigiramo uveljavljeno trditev, da so vas Zali Log ustanovili Soričani po letu 1319. Obstajala je že pred prihodom Tirolcev, spadala je v selški urad (leta 1291 vas in der Zaeuritz). Ta sprememba ima za posledico drugačno razumevanje nastanka Železnikov. Naselje v 14. stoletju ni zraslo na zemljiščih opuščenih škovinskih hub, temveč na zemljišču, ki pred tem ni bilo uporabljeno v kmetijski namene, vsaj v pretežni meri ne. Srednjeveška poselitev selškega urada je segla po dolini Prednje Smoleve do najbolj vzhodnega dela Martinj Vrha, kjer je nastal grunt Megušnica.

Ključne besede: Sorica, soriški urad, Zali Log, Železniki, srednjeveška poselitev.

Abstract

New insights into the colonization of the area below Ratitovec

We present new insights into the settlement of the Sorica territory and its surroundings, at which we arrived by studying land registers and the Theresian Cadastre, which, on the basis of rectification numbers, enables unambiguous localization of all farms recorded in the land registers. We used the published results of a retrograde analysis of the Franciscan Cadastre and the little-used land register of the Loka estates before 1492, as well as Sorica field names. The systematic colonization of the Sorica administrative area began in 1283 with settlement by South Tyroleans, Freising subjects from the upper part of the Puster valley. They first established centres in Zgornja and Spodnja Sorica and then, by 1492, settled the area below Ratitovec, from Spodnje and Zgornje Danje to Prtovč. They also built two villages, which had already been abandoned by 1492. There were two abandoned farms, called Zum Hueben, in Groblje, and three abandoned farms in Micheltall – probably in the flat part of the valley Nidrarska grapa. The chronology of the formation of Sorica villages cannot be determined with certainty from historical data. We suggest the two most likely courses of settlement. We correct the established claim that the village of Zali Log was founded by Sorica people after 1319. It existed before the arrival of the Tyroleans, and belonged to the Selca administrative office (in 1291 the village in der Zaeuritz). This change gives rise to a different understanding of the origin of Železniki. The settlement did not emerge in the 14th century on the land of abandoned farms, but on land that had not previously been used for agricultural purposes, at least not to a major extent. The medieval settlement of the Selca administrative office stretched along the valley of Prednja Smoleva to the easternmost part of Martinj Vrh, where the Megušnica farm was created.

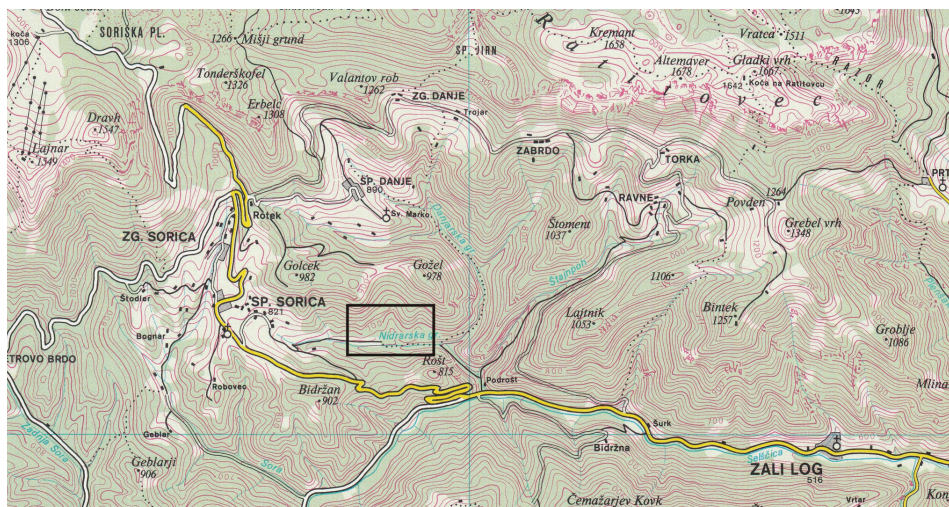
Key words: Sorica, Sorica administrative office, Zali Log, Železniki, medieval settlement.

Uvod

O kolonizaciji soriškega urada Loškega gospostva je pisal zlasti Pavle Blaznik,¹ v novejšem času je njegovo delo dopolnil Miha Markelj.² Poselitev soriškega sveta se je leta 1283 začela s sistematično kolonizacijo, ko je freisingški škof Emiho na soriško ozemlje naselil svoje tirolske podložnike iz zgornjega dela Pustriške doline. Ti so najprej ustanovili hube v Zgornji in Spodnji Sorici ter v Spodnjih Danjah, v naslednjem stoletju pa poselili še svet pod Ratitovcem, vse do Prtovča. Potem, ko so opustili svoje hube na področju Grobelj, naj bi pod njimi, v dolini, osnovali

1 Blaznik, *Kolonizacija Selške doline*, str. 46–70, 108–118; Blaznik, *Urbarji*; Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*.

2 Markelj, *Višinska kolonizacija zgornjega dela Selške doline*; Markelj, *Kolonizacija zgornjega dela Selške doline*; Markelj, *Arheološka podoba Selške doline*; Markelj, *Tirolska arhitekturna dediščina v vaseh Zgornje Selške doline*.

Slika 1: zgornja Selška dolina in soriški svet. Pravokotnik označuje obseg zemljevidov na slikah 2 in 3. (vir: Atlas Slovenije, stran 103)

tudi vas Zali Log. Markelj je Blaznikovo delo nadgradil z retrogradno analizo Franciscejskega katastra,³ mi pa smo njune ugotovitve dopolnili s pomočjo dveh doslej razmeroma neizkoriščenih virov: urbarja, nastalega malo pred letom 1492,⁴ in Terezijanskega katastra,⁵ ki na osnovi rektifikacijskih številok omogoča povezovalno nelokaliziranih urbarskih enot z današnjimi kmetijami.⁶ V raziskavo smo pritegnili tudi soriška ledinska imena.⁷ Ob tem smo prišli do spoznanja, da je Zali Log nastal že pred prihodom Tirolcev v zgornjo Selško dolino. Pojasnili smo tudi lego dveh opuščenih soriških vasi ter dopolnili razumevanje prve kolonizacije pod Ratitovcem in v zahodnem delu selškega urada, ki meji na soriškega.

Soriški urad v letih 1291–1318

Leta 1291 je bilo v soriškem uradu 20 hub, ki so že plačevale dajatve, in 1 nova, ki pa v naslednjem urbarju iz leta 1318 ni več omenjena. Hube so vpisane z lokacijo *in der Zaevritz*. Blaznik je hube umestil v Zgornjo in Spodnjo Sorico (leta 1501 15 hub; brez zaselka *V Dolini*, kjer sta bili 2 hubi) ter v Spodnje Danje (5 hub, leta 1501 10 polovičnih).⁸

3 Markelj, *Višinska kolonizacija zgornjega dela Selske doline*, str. 54–285.

4 SI-ZAL-ŠKL 286, Nr. 196.

5 SI-AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, rektificirani domicilni akti loškega gospostva: šk. 212 in 213.

6 Leben Seljak, Demšar, *Knjiga hiš na Žirovskem*, str. 57–63.

7 Kejžar, *Atlas : soriška ledinska imena*.

8 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 22–24.

Naslednji poselitveni sunek se je zgodil četrto stoletja ali eno generacije kasneje, v letih od 1310 do 1319, ko je nastalo 11 novih hub, lokacija je vpisana pri sedmih. Prvi dve novi hubi brez lokacije, ki sta bili ustanovljeni leta 1310, je Blaznik postavil v Zgornje Danje. Šest let zatem, leta 1316, je bilo ustanovljenih 5 novih hub, vpisane so v naslednjem vrstnem redu: 2 hubi brez pojasnjene lokacije (po Blazniku Ravne, pogojno), huba *in Troy* (zaselek Trojar, ki spada v naselje Zgornje Danje), 2 hubi *in Zaeuritz* (po Blazniku zaselek *V Dolini*, ki spada v naselje Zgornja Sorica). Zadnje 4 nove hube z imenom *Hueblein* so bile ustanovljene leta 1319. Blaznik je domneval, da so bile te 4 hube opuščene in ustrezajo 5 pustotam iz leta 1501, ki jih je lociral v Groblje nad Zalim Logom.⁹

Soriški urad v letih 1318–1501

Leta 1319 je bilo torej v soriškem uradu 31 celih hub. Do leta 1492 se je število hub skoraj podvojilo, in sicer na 51 hub. Naseljenih je bilo 46 hub, 5 je bilo opuščenih: 2 v vasi *Zum Hueben*, 3 v vasi *im Micheltall*. Del prirastka je posledica nastanka novih hub, od katerih so bile 4 na Prtovču. Drugi del prirastka pa je posledica delitve 11 starih hub, do česar je prišlo v vaseh od Spodnjih Danj do Raven,¹⁰ ne pa tudi na najstarejšem poselitvenem območju v Sorici. Dajatve za cele hube je leta 1501 plačevalo 17 hub, ki ležijo v naseljih Spodnja Sorica (9) in Zgornja Sorica (6 hub) ter v zaselku *V Dolini* (del naselja Zgornja Sorica). Preostalih 29 obdelanih hub je plačevalo dajatve za polovične hube: Spodnje Danje (10), Zgornje Danje (4), zaselek Trojar (2), Zabrdó (3), Torka (2), Ravne (4) in Prtovč (4).¹¹

Delitev večine hub na polovične, do česar je prišlo v letih med 1318 in 1492 v vaseh od Spodnjih Danj do Prtovča, bi bila lahko posledica načrtnega in optimalnega načina poselitve zahtevnega sveta pod Ratitovcem. Najprej so izkrcili zemljišče za eno hubo. S pridobivanjem novega kmetijskega sveta je družina na hubi nadaljevala tudi kasneje, prav tako naslednja generacija. Ko je kmetija zrasla toliko, da bi lahko preživljala dve družini, sta jo brata razdelila in potem nadaljevala s povečevanjem zemljišč. Gospodstvo je tovrstno poseljevanje podpiralo, saj je razdeljenim hubam naložilo dajatve za polovične hube, čeprav so vse zrasle do velikosti celih hub.¹² Dajatve za polovično hubo so plačevale vse kmetije od Spodnjih Danj do Prtovča, tudi tiste, ki niso nastale z delitvijo prvotnih hub.

⁹ Blaznik, *Urbarji*, str. 165, 211.

¹⁰ Retrogradna analiza zemljiškega katastra je pokazala, da je 25 kmetij, od Spodnjih Danj do Raven, nastalo iz 14 prvotnih hub – 11 se jih je razdelilo na polovice. Markelj, *Višinska kolonizacija zgornjega dela Selske doline*, str. 54–285.

¹¹ Blaznik, *Urbarji*, str. 313–316.

¹² V urbarjih od 1501 do 1587 so kmetije v soriškem uradu, ki plačujejo za celo hubo, označene z *mß1*, za polovično pa *mßj*. V urbarju iz leta 1610 so polovične označene *mß½*.

To ugodnost sta dobili tudi vasi Zali Log in Podlonk v sosednjem selškem uradu. Na ugodnost je zemljiški gospod kasneje »pozabil«.¹³

Groblje in Miheltol

Pet hub je bilo leta 1492 že opuščениh, najbrž zato, ker je bil svet za obdelovanje manj primeren. Ohladitev podnebja, ki se je začela v 14. stoletju, je dodatno otežila življenje na višinskih kmetijah. Blaznik je vseh 5 pustot lociral v Groblje nad Zalim Logom. Naslonil se je na urbar iz okoli 1500, ki v rubriki *Odeen im Michltall* našteva pet podložnikov iz Zalega Loga, ki plačujejo za uporabo opuščениh hub.¹⁴

V resnici pa so se opuščene hube nahajale na dveh lokacijah, kar pojasni starejši urbar, nastal pred letom 1492: 2 pustoti sta vpisani z imenom *Zum Hueben* in 3 z imenom *Im Micheltall*.¹⁵ Za dve opuščeni hubi v vasi *Zum Hueben* so v račun župana soriškega urada prispevali: Gregor za svoj rovt 32 šilingov, preostanek pa njegovi sosedje. Zapis se z majhnimi spremembami ponovi v urbarjih do leta 1520.¹⁶ Nato je v urbarjih do leta 1694 drugačen vpis, omenjeni sta le še 2 opuščeni hubi, ki sta enačeni z Micheltalom: *Zum Hueben z dvema opuščeni-hubama se imenuje Michelstall, predane so bile* (v uporabo) *Zalemu Logu*.¹⁷ V urbarju leta 1630 izvemo, da sta bili opuščeni hubi v *Zum Hueben* na Grobljah.¹⁸ Za ti dve opuščeni hubi so plačevali dajatve soriškemu županu kmetje iz Zalega Loga v sosednjem selškem uradu. Leta 1630 vseh 6 lastnikov hub: prvih 5 po 22 krajcarjev, šesti pol manj, 11 krajcarjev.¹⁹ Okoli leta 1500 pa le prvih 5 lastnikov

13 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str.199. Leta 1560 ni več imela ugodnosti kmetija, vpisana na prvem mestu v Spodnjih Danjah (h. št. 2). Leta 1584 je dajatve za celo hubo plačevalo 5 od desetih gruntarjev v Spodnjih Danjah (h. št. 1, 2, 4, 5, 10), nobeden v Zgornjih Danjah in v zaselku Trojar, dva od treh v Zabrdi (h. št. 4, 5), oba na Torki, trije od štirih v Ravnah (h. št. 1, 3, 4) in vsi podložniki na Prtovču. Do 1585 so ugodnost izgubile še 4 kmetije v Spodnjih Danjah in kot zadnja do 1587 kmetija Zgornje Danje št. 11. Imajo pa leta 1585 vpisano ugodnost spet vsi trije gruntu v Zabrdi. Do leta 1610 sta ugodnost izgubili kmetiji Zgornje Danje št. 3 in Ravne št. 5, dobila pa jo je Torka št. 1. V Podlonku in Zalem Logu so vse kmetije imele ugodnost še leta 1610 (AS 783, Gospostvo Škofja Loka, knjiga 7, 12, 15; *SI-ZAL-ŠKL 286, Nr. 543*). Leta 1630 so v vseh vaseh plačevali dajatve za cele hube (Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 424, 426).

14 Blaznik, *Kolonizacija Selške doline*, str. 54. O tem urbarju gl. Blaznik, *Urbarji*, str. 23. Mikrofilm urbarja: *SI-ZAL-ŠKL 286, Nr. 542*.

15 *Zum Hueben do sind czwo od hueben /... / Im Micheltall do seind drey od hueben*. *SI-ZAL-ŠKL 286, Nr. 196*.

16 *Zum Hueben do sind czwo od hueben, dye hatt der Gregor vnd gibt von seinem gerewt 32 β das ander geben dy nachparen als vor*. Znak za šiling (β) je vpisan samo leta 1492 in 1520, *geben* leta 1500, *als vor* pa leta 1492. Podatki za leto 1500: *SI-ZAL-ŠKL 286 Nr. 519*; leto 1501: Blaznik, *Urbarji*, str. 315; leto 1520: *SI-ZAL-ŠKL 286 Nr. 520*.

17 ARS, AS 783, knjige 7, 12, 13, 15, 18, 29, vpis za vasjo Prtovč: *Zum Hueben sind zwo hueben oed genant Michelstall, die haben die zum Stuben geben*.

18 Kos, Zemljiške razmere po Selški dolini leta 1630, *Carniola* št. 1/2, str. 50; ARS, AS 783, knjiga 18, f. 269r.

19 Skupaj je leta 1630 šest podložnikov plačalo za dve opuščeni hubi 2 goldinarja in 1 krajcar, torej na hubo 1 goldinar in pol krajcarja. Podobne dajatve so istega leta plačali za košnjo treh

hub, in sicer po 30 denarijev,²⁰ medtem ko je Gregor (leta 1492 rovtar v soriškem uradu) vpisan med kajžarji selškega urada; bil je iz Zalega Loga.²¹

Razjasnitev lege obeh opuščениh vasi je otežil vpis v urbarju okoli 1500. V njem so v soriškem uradu obveznosti petih Založanov za dve hubi v *Zwm Hueben* navedene v rubriki *Im Micheltall*.²² To se je zgodilo zaradi neustreznega skrajšanja dolgega opisa opuščениh hub iz prejšnjih urbarjev.²³ Posledica je bila napačno enačenje vasi *Zwm Hueben* in *Micheltall* v vseh naslednjih urbarjih in tudi Blaznikov zaključek, da je bila na Grobljah nekoč vas *Micheltall* s petimi hubami.

Na Grobljah sta bili torej samo dve opuščени hubi srednjeveške vasi *Zum Hueben*, ki so ju Založani za košnjo uporabljali že leta 1492. Obsegali sta zemljišča *Na Sneschet* v franciscejski katastrski občini Zali Log in sosednje parcele lastnikov iz Zalega Loga v k. o. Železniki (št. parcel 393–412). Miha Markelj je pod vrhom Grobelj, ob planinski stezi iz Zalega Loga na Ratitovec, našel ostanke zidov sedmih enoceličnih zgradb s tirolskimi elementi gradnje.²⁴ Stavbe so ostanki senikov, nekatere pa so nedvomno bile najprej zgradbe dveh opuščениh hub srednjeveške vasi *Zum Hueben*. Leta 1492 je imel kajžar Gregor iz Zalega Loga na delu zemljišča opuščениh hub svoj rovt – izkrčen svet. Če je bil vsaj del opuščениh hub takrat že tako zaraščen, da je zahteval krčenje, so hubi opustili vsaj eno ali dve generaciji pred tem, najkasneje v sredini 15. stoletja.

Za lociranje vasi s tremi opuščениmi hubami *Micheltall* se lahko opremo samo na en podatek, na ledinsko ime Miheltol. S tem ledinskim imenom je poimenovana stranska dolina, ki se s severne (leve) strani spušča v ravninski del Nidrarske grape na parceli 779/12 v k. o. Sorica (slika 2).²⁵ Začetek povodja Nidrarske grape je nad zaselkom *V Dolini*. Potok se pod Spodnjo Sorico strmo spusti čez ostanke ledeniške groblje v ravninski del grape. Vzhodno od »Mihaelove doline« sta »Martinov greben« in »Martinova grapa« (Martnekele, Martngrovb).²⁶ Osojno pobočje na desni strani Nidrarske grape ima ledinsko ime Movd, ki označuje košenino.²⁷ Zemljišče Movd je bilo zaraslo že pred dvema stoletjema, v času nastanka Franciscejskega katastra. Potrjuje pa bolj izrazito izrabo Nidrarske grape v kmetijske namene v času, ko je ledinsko ime nastalo. Ravninski del Nidrarske grape ima ledinsko ime Nave, v pomenu loka, travnik ob vodi (Aue).²⁸ Enak

opuščениh hub na Penovnikih, za prvo 1 goldinar in 6 krajcarjev, za preostali dve pa po 57 krajcarjev, gl. Kos, Zemljiške razmere po Selški dolini leta 1630, *Carniola* št. 4, str. 261.

20 SI-ZAL-ŠKL 286, Nr. 542, f. 249v–250v in f. 144v.

21 SI-ZAL-ŠKL 286 Nr. 196, *Gregor Vndersass Salemlagu*; Blaznik, *Urbardi*, str. 324, *Vndersass Gregor von der Stuben*.

22 SI-ZAL-ŠKL 286 Nr. 542, f. 144v. Prispevki za opuščени hubi so zabeleženi tudi pri dajatvah za njihove kmetije v Zalem Logu (f. 250v–251v).

23 Gl. op. 15.

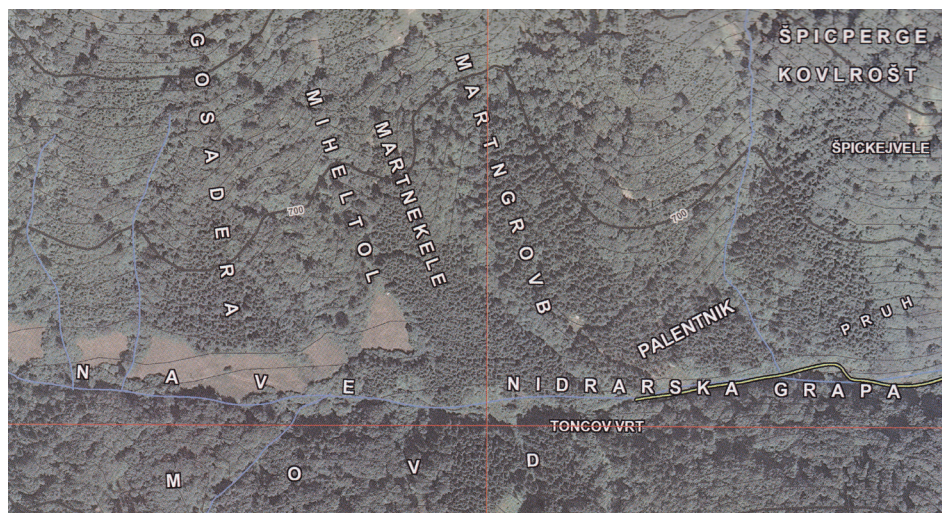
24 Markelj, *Tirolska naselbina pod vrhovi Ratitovca iz 14. stoletja*, str. 26, 43–52.

25 O Nidrarski grapi gl. Kejžar, Sorica, njene vode in življenje ob njih, str. 158, 174–176, 196, 202.

26 Kejžar, *Atlas : soriška ledinska imena*, zemljevid 28, str. 64, 127 in 128; 3

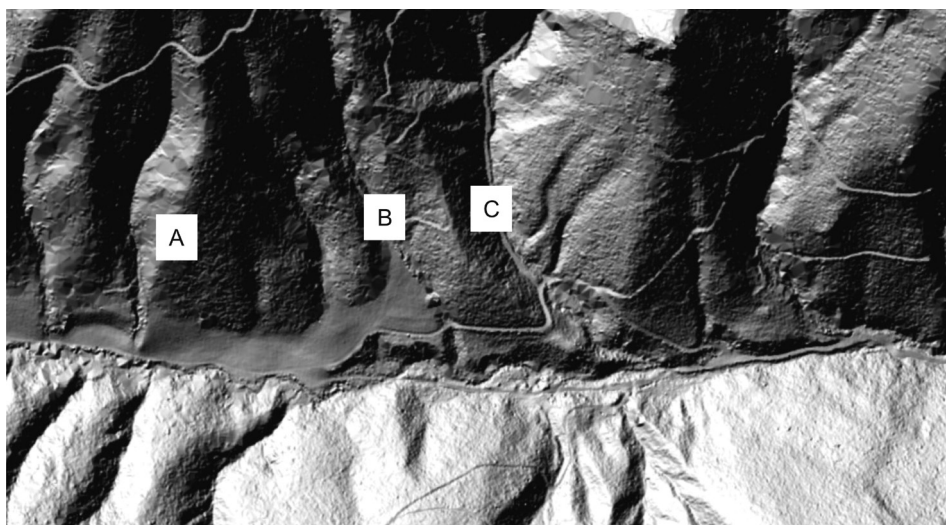
27 Kejžar, *Atlas : soriška ledinska imena*, zemljevid 28, str. 64, 129.

28 Kejžar, *Atlas : soriška ledinska imena*, zemljevid 28, str. 64, 130.

Slika 2: Miheltol in druga ledinska imena v Nidrarski grapi.

(vir: Kejžar, Atlas : soriška ledinska imena, karta 28)

Slika 3: lidarski posnetek dela Nidrarske grape, A – Gosadera, B – Miheltol, C – Martngrovb.

(vir: Atlas okolja, Agencija RS za okolje, pridobljeno 5. 11. 2020)

pomen ima tudi ime *Auenthal* v Franciscejskem katastru, ko so bile tukaj njive in travniki s skupno površino 8,94 hektarov.

Prisojna pobočja ravninskega dela Nidrarske grape se zdijo možno mesto stalne poselitve. Vršaj grape Miheltol vzhodno in zahodno obdajata dva dokaj položna grebena. Na teh grebenih na nadmorski višini okrog 650 metrov, bi bile hiše varne pred hudourniškiimi vodami Miheltola in Nidrarske grape pa bi tudi ob

zimskem solsticiju dobile okrog tri ure opoldanskega sonca.²⁹ V Miheltol se odteka le okrog 5 hektarov zemljišča, zato količina vode tudi ob neurjih ni velika.

V Franciscejskem katastru so vse zemljiške parcele v Nidrarski grapi v lasti soseske Spodnja Sorica (*Gemeinde Unter Zarz*). V urbarjih s konca 15. stoletja in iz 16. stoletja ni najti zapisov, da bi Loško gospostvo za uporabo opuščениh kmetij vasi *Micheltall* od soriške soseske zahtevalo dodatne dajatve. Zelo izčrpen urbar iz leta 1630 in Terezijanski kataster pri naštevanju skupnih zemljišč v soriškem uradu ne omenjata ledinskega imena *Micheltall*.³⁰

Vršaj Miheltola in celotni predel Nave so lastniki zaradi lažjega obdelovanja med leti 2000 in 2004 izravnali. Izravnavo je z mehanizacijo opravil Zdravko Jelovčan iz Martinj Vrha. Pri delu ni opazil ostankov kamnitih temeljev ali drugih sledov stavb.³¹ V zapisanem in živem ustnem izročilu nismo našli nobenih sledi o nekdanji vasi v Nidrarski grapi.³² Tako je lega nekdanje vasi *Micheltall* v ravninskem delu Nidrarske grape utemeljena samo na ledinskem imenu Miheltol. Legu vasi bi razjasnili dodatni arheološki ali listinski podatki.

Poselitev soriškega urada

Retrogradna analiza katastra, ki jo je v disertaciji opravil Markelj, je pokazala, da je bilo v Spodnji Sorici 9 prvotnih hub, v Zgornji Sorici 6, v zaselku Dolina 2, v Spodnjih Danjah 5, v Zgornjih Danjah 2, v zaselku Trojar 1, v Zabrdi, na Torki in v Ravnah pa po 2.³³ Te podatke, skupaj z lokalizacijo opuščениh vasi, urbarskimi zapisi in geografskimi posebnostmi, uporabimo pri ponovnem premisleku o poselitvi soriškega ozemlja. Podatki ne zadostujejo za nedvoumno določitev časovnega poteka nastanka soriških vasi. Predlagamo dva različna mogoča poteka poselitve.

Prvi predlagani potek poselitve predstavlja dopolnjeno Blaznikovo poselitev soriškega urada: 20 hub, ki so vpisane v urbarju leta 1291, je nastalo v Zgornji in Spodnji Sorici (15) in v Spodnjih Danjah (5). Dve novi hubi brez lokacije, ki sta bili ustanovljeni leta 1310, sta nastali v Zgornjih Danjah. Huba, ustanovljena leta 1316 *in Troy*, in 2 hubi *in Zaeuritz* so v zaselkih Trojar in *V Dolini*.³⁴ Dve nelokalizirani hubi, ustanovljeni leta 1316 (po Blazniku v Ravnah), sta tisti iz Zabrdi.

29 Izračun na spletni strani <https://www.suncalc.org/>.

30 Kos, Zemljiške razmere po Selški dolini leta 1630, *Carniola* št.4, str. 278–282; ARS-AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, Bekanntnuss Tabellen loškega gospostva, šk. 152, p. 981. Skupen gozd: *in der Sadna Sora, im Keserthall, Betterbach*.

31 Nave sva si ogledala 4. oktobra 2020 (Z. J. in A. D.).

32 Zapisano ustno izročilo: Benedik, *Kar tresla se je od lepote*. V knjigi je o Nidrarski grapi le bajčna povedka o Toncovi hiši *U Navah* (str. 49). Toncovo hišo so postavili v 19. in jo opustili v 20. stoletju. Živo ustno izročilo: Ivan Pintar, Spodnja Sorica, pogovor 4. oktobra 2020 (A. D.). Gl tudi op. 25.

33 Markelj, *Višinska kolonizacija zgornjega dela Selške doline*, str. 62, 96, 124, 144, 182, 205, 226, 256, 269.

34 Blaznik, *Urbarji*, str. 165, 211.

Srednjeveška vas *Hueblein* s 4 hubami, ustanovljenimi leta 1319 (po Blazniku na Grobljah), ustreza sosednjima vasema Torka in Ravne s skupno 4 prvotnimi hubami. Po letu 1319 so nastale še vasi Prtovč, *Micheltall* (v Nidrarski grapi) in *Zum Hueben* (na Grobljah).

Drugi predlagani potek poselitve: 20 hub, ki so vpisane v urbarju leta 1291, je v Zgornji Sorici (6), *Dolini* (2, del naselja Zgornja Sorica), Spodnji Sorici (9) in *Micheltallu* (3, Nidrarska grapa pod Spodnjo Sorico). Dve novi hubi brez lokacije sta nastali leta 1310 v Zgornjih Danjah. Huba, ustanovljena leta 1316, *in Troy*, je v zaselku Trojar, dve hubi *in Zaeuritz* sta bili na Grobljah. Srednjeveška vas *Hueblein* s 4 hubami, ustanovljenimi leta 1319, so Spodnje Danje. Dve nelokalizirani hubi, ustanovljeni leta 1316 (po Blazniku v Ravnah), sta bili v eni od naslednjih treh vasi: Zabrdno, Torka ali Ravne. Dve od teh treh vasi sta nastali po letu 1319, tako kot tudi Prtovč.

Katera zgodovinska dejstva podpirajo prvi ali drugi predlagani potek? V urbarju leta 1291 je 20 hub vpisanih z eno lokacijo, *in der Zaeuritz*. To pomeni, da so verjetno nastale na sklenjenem ozemlju, kar govori v prid drugemu predlaganemu poteku poselitve, po katerem je vseh 20 hub na področju Sorice. Pri prvem predlaganem poteku nimamo opravka s sklenjenim ozemljem, Spodnje Danje (5 hub) so ločene od Sorice (15 hub), kjer nista upoštevani hubi v Dolini. Ti dve hubi sta leta 1501 opredeljeni kot celi (enako kot 15 hub v Soricah, verjetno ustanovljene sočasno), medtem ko hube v Spodnjih Danjah uživajo ugodnost polovičnih hub, kar napeljuje na mlajšo kolonizacijo in ravno tako govori v prid drugemu predlaganemu poteku poselitve.

Srednjeveški vasi *Hueblein* s 4 hubami bolj ustrezajo Spodnje Danje (drugi potek) kot pa dve samostojni vasi Torka in Ravne (prvi potek), vsaka s svojim kompleksom zemljišč. V Spodnjih Danjah je bilo sicer 5 prvotnih hub (kasneje 10 polovičnih), *Hueblein* pa ima samo 4.³⁵ Ime vasi *Hueblein* (v pomenu Mala vas) bi bilo lahko ohranjeno v spremenjeni obliki *Zum Hueben*, kot je ime Spodnjih Danj v urbarjih leta 1492 in 1501.

Hubi *in Zaeuritz* (v Sovrici) smo umestili v Groblje nad Zalim Logom (drugi). Sovrica je bilo leta 1318 tudi ime zgornje Selške doline in Zalega Loga (gl. v nadaljevanju v podnaslovu Zali Log).

Časovno v prvem predlaganem poteku poselitve preseneča pozna poselitev soriškega zaselka *V Dolini* (1316), v drugem predlaganem poteku pa pozen opis Spodnjih Danj v urbar Loškega gospostva (1319). Vzrok bi lahko bili takratni zapleteni odnosi med freisinškim škofom in njegovimi loškimi oskrbniki.³⁶

35 Manjkajoča huba bi bila lahko tista, ki je bila leta 1291 vpisana kot nova, v urbarju 1318 pa se ne omenja več. Gl. Blaznik, *Urbarji*, str. 165. Huba bi se lahko pred letom 1318 izmuznila iz lastništva Loškega gospostva, ki pa bi jo kasneje pridobilo nazaj. Loškemu gospostvu so bile v drugi polovici 13. stoletja odtujene mnoge hube, ki jih je kasneje uspelo odkupiti, gl. Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 49–54.

36 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 49–54.

Zwm Hueben je kot ime vasi v letih 1492 in 1501 uporabljeno dvakrat: za opuščeni hubi na Grobljah in hkrati za Spodnje Danje. Leta 1318 sta v urbarju vpisani dve hubi *in Zaeuritz*, takoj za njimi pa vas *Hueblein*. Če bi kasneje obe vasi združili v skupni rubriki z novim imenom *Zwm Hueben*,³⁷ bi to ime obe vasi ohranili tudi potem, ko so jih vpisali ločeno v urbarju pred letom 1492. Če zgornja domneva drži, sta hubi *in Zaeuritz* leta 1318 identični z opuščenima hubama na Grobljah in so bile Spodnje Danje leta 1319 ustanovljene z imenom *Hueblein*. To bi potrjevalo drugi potek poselitve.

Na osnovi zgoraj zapisanega se avtorjema zdi bolj verjeten drugi predlagani potek poselitve soriškega ozemlja.

Zaselek Trojar (*in Troy*) je dobil ime po leksemu *troie* v pomenu »zgonje, stegne«, torej »pot, po kateri hodi živina na pašo«.³⁸ Ledinsko ime Troje je tudi v Zabrdju.³⁹ Obe ledinski imeni sta ob sedanji poti iz Zgornjih Danj proti Torki. To bi lahko pomenilo, da so v času ustanovitve hube Trojar Soričani svet pod ali na Ratitovcu že uporabljali kot pašno planino.

Selški urad v letih 1291–1318 in 1501

Oglejmo si še del selškega uradu Loškega gospostva, ki se v tem prispevku navezuje na razlago poselitve soriškega ozemlja in nastanka vasi Zali Log. Prva dva urbarja (1291 in 1318) v uradu Selca naštevata naslednje vasi: Dolenja vas, Topole, Selca, Studeno, Češnjica s Smolevo, Ostri Vrh, Golica, Penovniki, Podlonk in Sovrica.⁴⁰ V urbarju iz leta 1501 je zaporedje vasi nekoliko drugačno, vasi Sovrica ni več, so se pa pojavile 4 nove: Železniki, Zali Log, Škovine in Dobroslica.⁴¹ Blaznik je domneval, da so Škovine identične s prejšnjo Sovrico, da je bila Dobroslica (danes Draboslovica) v prvih urbarjih vodena v sklopu Češnjice, vasi Zali Log in Železniki pa sta nastali po letu 1318. Lokalizacija hub s pomočjo Terezijanskega katastra in podroben pregled urbarjev pa izpostavijo drugačne povezave: nekdanja Sovrica je Zali Log, Škovine so v prvih urbarjih vodili kot del Češnjice, Dobroslica je bila ustanovljena po letu 1318. Sledita utemeljitev teh povezav in opis vzroka prejšnjih napačnih povezav – napake v Zahnovem natisu prvih urbarjev Loškega gospostva.⁴²

37 Po slovnični obliki *zum Hueben* (srednji spol, ednina, dativ) sklepamo, da je bilo *Hueben* pravo krajevno ime in ne samostalnik *die Huebe*. Krajevno ime Huben ima vas na Tirolskem v dolini Ötztal.

38 Torkar, *Zgodovinska antroponimija in toponimija vzhodne Tolminske*, str. 153.

39 Kejžar, *Atlas : soriška ledinska imena*, zemljevida 12, 13, str. 61.

40 Blaznik, *Urbarji* str. 159, 205–206.

41 Blaznik, *Urbarji* str. 322–324.

42 Zahn, *Codex diplomaticus Austriaco-Frisingensis*, str. 168–240.

Zali Log

V prvih dveh urbarjih (1291, 1318) vas z imenom Zali Log še ni omenjena. Blaznik je menil, da je Zali Log nastal šele po letu 1318, v resnici pa je identičen z vasio Sovrica, ki je v prvih dveh urbarjih vpisana kot zadnja vas v selškem uradu (*in der Zaeuritz*), za Podlonkom (*Potplanino*). Tako ime kot tudi mesto vpisa kažeta na bližino soriškega urada, ujema pa se tudi število hub. V vasi *in der Zaeuritz* je bilo 6 hub (3 obdelane in 3 opuščene), v *Salemlogu* pa je bilo leta 1501 ravno tako 6 hub, ki so plačevale dajatve kot polovične hube.

Prvotno krajevno ime Zalega Loga je bilo torej Sovrica po reki. Zgornji tok Selške Sore je v darilni listini leta 973 namreč poimenovan Sovrica (*Zouriza*). Enako ime so nato dobile prve hube, nastale na tem mestu, to je vas Zali Log. Ko so kasneje kolonizirali področje nad Zalim Logom, je ime Sovrica dobil tudi celoten soriški urad, porečje obeh izvirov Selške Sore, Sovrice: *officiis Zevritz* (1286), *officio Zaeuritz* (1291).⁴³ Krajevno ime So/v/rica je od Zalega Loga najkasneje v 15. stoletju prevzela vas, ki nosi to ime še sedaj.⁴⁴ Prvotna Sovrica pa je dobila novo ime Zali Log, nemško ime je bilo *Stuben*.⁴⁵ Škovine pri Železnikih – *Souerskiniue*, nemško *Zeyerfeld* (1358)⁴⁶ so poimenovali po reki Sovri in ne po reki Sovrici. Sovra (*Zaur*) so imenovali Selško Soro v spodnjem toku.⁴⁷

V času, ko je Blaznik pripravljala disertacijo, je na Zalem Logu živelo izročilo, da so se njihovi predniki preselili iz Grobelj. Blaznik je to razložil, kot da so Zali Log ustanovili soriški naseljenci iz Grobelj po letu 1318.⁴⁸ Izročilo pa je skladno tudi z novimi ugotovitvami o nastanku Zalega Loga (Sovrice), ki je obstajal že pred prihodom Tirolcev na soriško ozemlje. Leta 1318 so bile na Zalem Logu poleg treh obdelanih hub tudi tri opuščene hube. Verjetno so se na opuščene hube med 1318 in 1492 preselili soriški podložniki, ko so opustili hube na Grobljah.

Blaznik je ugotovil, da so soriški podložniki sodelovali tudi pri poselitvi Podlonka med leti 1318 in 1501. Tam sta bili leta 1318 dve »slovenski« hubi, leta 1501 pa 6 polovičnih hub. Opazil je podobnosti med vasema Zali Log in Podlonk. Obe vasi sta bili v selškem uradu, vendar sta gospostvu oddajali dajatve, ki so se razlikovale od dajatev v drugih vaseh selškega urada, so pa bile podobne kot v soriškem uradu.⁴⁹ V obeh vaseh je bilo okrog 55 % nemških ledinskih imen (Blaznik uporablja izraz geografska imena), naselbinska imena pa so bila slovenska.⁵⁰ Blaznik je opazil neskladnosti med temi dejstvi in svojo domnevo, da so

43 *Historična topografija Kranjske*, str. 900, 923.

44 *Historična topografija Kranjske*, str. 923–924; Blaznik, *Urbarji*, str. 361: cerkev sv. Nikolaja "in der Zeyritz".

45 *Historična topografija Kranjske*, str. 1237.

46 Blaznik, *Kolonizacija Selške doline*, str. 22.

47 *Historična topografija Kranjske*, str. 900.

48 Blaznik, *Kolonizacija Selške doline*, str. 54.

49 Blaznik, *Kolonizacija Selške doline*, str. 55.

50 Blaznik, *Kolonizacija Selške doline*, str. 52–53.

Zali Log ustanovili soriški kmetje iz Grobelj. Zakaj Zali Log ni spadal v soriški urad, če so ga ustanovili soriški podložniki? Zakaj ni velika večina ledinskih imen na Zalem Logu nemških, tako kot v Sorici in podratitovških vaseh? Neskladnosti so izginile, ko smo ugotovili, da so Zali Log (in Podlonk) ustanovili slovanski naseľjenci že pred prihodom Tirolcev na soriško ozemlje.

Soriški podložniki so po preselitvi močno spremenili prebivalstveno sliko Zalega Loga. Leta 1492 je imelo tam pet kmetov soriški priimek (Koffler, Zewritzer, Grohar, dvakrat Troyer), en kmet je bil brez priimka. Leta 1630 je Zali Log sodil pod zvon podružnične cerkve sv. Nikolaja v Sorici.⁵¹ Zali Log so ob ustanovitvi (pred letom 1291, ko Sorice in tamkajšnje cerkve sv. Nikolaja še ni bilo) nedvomno pripisali neki cerkvi v Selški dolini. Kasneje so vas predstavili pod soriško cerkev. Ni jasno, zakaj se je ta sprememba zgodila. Morda zaradi bližine cerkve v Sorici, morda zaradi vpliva Soričanov, ki so se priselili na Zali Log. Podlonk je kljub deloma soriškemu prebivalstvu ostal pod zvonom cerkve sv. Križa v Kališah.⁵² Premestili pa so hubi na Škovinah, ki sta ob ustanovitvi konec 13. stoletja spadali pod neznano cerkev, leta 1630 pa pod zvon bližnje cerkve sv. Antona v Železnikih, ki so jo postavili po nastanku naselja v 14. stoletju.

Krajevno ime Zali Log ima prvotni pomen »hudi log«.⁵³ Prvič je zapisano leta 1492 (*Selemlogu*, *Salemlagu*). V istem viru se je tudi bližnje naselje Potok pod Blegošem imenovalo *Salempotok* (»hudi potok«).⁵⁴ Le ugibamo lahko, če sta opustitev dela vasi (3 hub) in novo ime kraja posledici neke nesreče, ki je doletela nekdanjo Sovrico – kasnejši Zali Log.

Škovine

Podobno kot Zali Log so tudi Škovine s tem imenom omenjene šele v urbarju iz leta 1501 (*Souerskhiniwe*, 3 hube), vpisane so za vasjo Zali Log (ta sledi vasi Podlonk) in pred vasjo Smoleva, ki ji sledi Ostri Vrh.⁵⁵ Blaznik je 3 hube na Škovinah enačil s 3 hubami, ki so bile v prejšnjih urbarjih vpisane v Sovrici (6 hub, 3 obdelane in 3 opuščene).⁵⁶ Vendar pa sta bili na Škovinah le 2 hubi in ne 3, kar pojasni urbar iz leta 1630: dve kmetiji ležita tik nad Železniki in spadata pod sosesko sv. Antona v Železnikih, tretja leži blizu Ostrega Vrha.⁵⁷ Prvi dve hubi, ki se nahajata v Škovinah, sta omenjeni že v listini iz leta 1358 (*zweyen huben zu Zeyerfeld*).⁵⁸ S pomočjo Terezijanskega katastra smo ugotovili, da je tretja huba

51 Kos, Zemljiške razmere po Selški dolini leta 1630, *Carniola* št. 1/2, str. 50.

52 Kos, Zemljiške razmere po Selški dolini leta 1630, *Carniola* št. 1/2, str. 50.

53 Snoj, *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*, str. 474–475.

54 SI-ZAL-ŠKL 286, Nr. 196.

55 Blaznik, *Urbarji*, str. 323.

56 Blaznik, *Urbarji*, str. 206.

57 ARS, AS 783, Gospodstvo Škofja Loka, knjiga 18, f. 340.

58 Blaznik, *Kolonizacija Selške doline*, str. 71. Leta 1928 je še veljalo, da je listina iz leta 1348, gl. Blaznik, *Urbarji*, str. 43.

grunt Megušnica v naselju Martinj Vrh.⁵⁹ Megušnica je bila ustanovljena po letu 1318, obe hubi na Škovinah pa malo pred letom 1291. V prvih dveh urbarjih se skrivata v vasi Češnjica. Leta 1318 je bilo v vasi Češnjica vpisanih 15 hub s pojasnilom, da so 4 hube v Smolevi. V starejšem urbarju iz leta 1291 je Češnjica vpisana dvakrat: najprej kot lokacija 13 hub (ki vključujejo tudi 4 hube v Smolevi) in takoj zatem kot lokacija 2 na novo ustanovljenih hub. Leta 1501 so te hube razporejene v 3 vasi: Češnjica (9 hub) in Smoleva (4 hube) ter Škovine (2 hubi, leta 1291 novi hubi v Češnjici), v sklop katerih spada tudi kmetija Megušnica (nastala po letu 1318). Področje vpisa 15 hub iz leta 1318 je geografsko sklenjeno: iz Češnjice preko Škovin v Smolevo. Megušnico, ki je nastala nekoliko kasneje na koncu doline Smoleva, so v začetku ravno tako vodili pod Češnjico. Ko so to prvotno Češnjico razdelili na 3 vasi, so vse 3 nove hube vodili v novi vasi Škovine.

Dobroslica

Tudi Dobroslica (danes Draboslovica) je omenjena šele v urbarju iz leta 1501 kot *Dobrosslitz*, vpisana je kot zadnja vas v selškem uradu z dvema kmetijama. Blaznik je mislil, da gre za dve novi hubi, ki so ju leta 1291 vodili v sklopu Češnjice. Ker pa sta se ti dve hubi nahajali na Škovinah (glej zgoraj), sta kmetiji na Dobroslici nastali šele po letu 1318. Oba podložnika sta leta 1501 plačevala nizke dajatve, po 17 šilingov. Leta 1560 sta kmetiji opisani kot pustoti, leta 1630 kot rovt, v Terezijanskem katastru pa kot cela huba in polovična huba.⁶⁰ Pozna poselitev Dobroslice je razumljiva, ker je bila skupaj s Podlonkom na skrajnem zahodnem robu »slovenske« kolonizacije v hribovju severno od Selške Sore (»nemška« kolonizacija se je začela zahodneje, v Sorici). Tudi Podlonk se je po letu 1318 še širil, narastel je od dveh hub na 6 polovičnih hub leta 1501.

Železniki

Freisinški škof Albert je leta 1358 fužinarjem v Železnikih daroval zemljišče ob Sori, od Racovnika do Jesenovca. Napačna povezava Sovrice (glej Zali Log) s Škovinami je vplivala tudi na razlago nastanka Železnikov. Blaznik je v disertaciji najprej sklepal, da je freisinški škof podelil fužinarjem zemljišča opuščenih hub v Sovrici.⁶¹ Z analizo darilne listine in Franciscejskega katastra je nato ugotovil, da na ozemlju sedanjih Železnikov in Jesenovca »o kakih hubah v času, ko so se

59 Huba je v urbarju iz leta 1682 dobila svoj razdelek *Na Megušnici*: Koblar, Loško gospostvo frizinških škofov. str. 80. Tudi v TK je vpisana samostojno (Na Menguschnizi), za dvema hubama v Škovinah (Saverschi nivi oder na Oskovinach). Povezava urbarji – TK – zemljiška knjiga (rektif. št. 1723, Martinj Vrh 3) je potrdila, da je v urbarjih grunt Megušnica vpisan kot huba že leta 1501, medtem ko je Blaznik domneval, da gre za rovt, ustanovljen med 1560 in 1570:

Blaznik, *Kolonizacija Selške doline*, str. 90–91; Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 193.

60 Blaznik, *Urbarji*, str. 324 (leta 1501); Kos, *Doneski*, str. 33 (leta 1560); Kos, Zemljiške razmere po Selški dolini leta 1630, *Carniola* št. 4, str. 261 (leta 1630); ARS-AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, rektificirani domicilni akti loškega gospostva: šk. 212, No. 43, Stiftregister (leta 1754).

61 Blaznik, *Kolonizacija Selške doline*, str. 71.

naselili sem fužinarji, ni govora«. ⁶² V njegovem življenjskem delu pa je ostal le prvi, nepravilni sklep. ⁶³

Če ima prva opeka skrito razpoko

Po Blazniku so Zali Log šele po letu 1318 ustanovili prebivalci soriškega urada, potem ko so opustili naselbino v Grobljah nad Zalim Logom. Vas Sovrico – *in der Zaeuritz*, ki je identična z Zalim Logom, je napačno enačil s Škovinami, in sicer na osnovi starejše Koblarjeve domneve. ⁶⁴ Oba sta kot vir uporabila leta 1871 natisnjeno Zahново objavo urbarjev iz let 1291 in 1318, kjer pa je natisnjen napačen tekst. Izpuščena sta dela vpisov pri Studenem in Češnjici. Nepravilni tekst se glasi: *Na Studenu je 13 obdelanih hub, vključene so 4 hube iz Smoleve; na Češnjici sta dve novi hubi*. ⁶⁵

Pri lociranju vasi iz prvih dveh urbarjev (1291 in 1318) je bilo število hub pomemben podatek. Posebej, če sta se med leti 1318 in 1501 spremenila ime ali geografski obseg vasi ali so v bližini nastale še nove vasi. Prav to se je zgodilo pri Zalem Logu, Škovinah, Češnjici in Dobroslici. Iz urbarske vasi Češnjica so se do leta 1501 izločile Škovine. Škovinam so pripisali še grunt Megušnico, ki ga leta 1318 še ni bilo. Sovrica je dobila novo ime Zali Log. Nastala je nova vas Dobroslica. Zato je razumljivo, da je Zahnova tiskovna napaka o številu hub vodila do nepravilnega enačenja Zalega Loga (1291/1318 Sovrica) in Škovin (1501). Napako v Zahnovem natisu urbarjev je Blaznik prepoznal najkasneje ob pripravi svoje monografije o freisinških urbarjih, ki je izšla leta 1963 in navaja pravilen prepis iz urbarjev. Ta se leta 1291 glasi: *Na Studenu je 10 obdelanih hub; na Češnjici je 13 obdelanih hub, vključene so 4 hube iz Smoleve; na Češnjici sta dve novi hubi*. ⁶⁶ V urbarju iz leta 1318 pa: *Na Studenu je 10 obdelanih hub; na Češnjici je 15 obdelanih hub, vključene so 4 hube iz Smoleve*. ⁶⁷ V monografiji o freisinških urbarjih (leta 1963) je pravilno število hub uskladal s svojo prejšnjo lokalizacijo Škovin in Zalega Loga. Dve novi hubi na Češnjici, ki jih urbar leta 1291 ne lokalizira, je postavil v Dobroslico. ⁶⁸ Kar pa ne drži, hubi geografsko sodita na Škovine. Skoraj 400 višinskih metrov višje ležeča Dobroslica je nastala po letu 1318.

62 Blaznik, *Kolonizacija Selške doline*, str. 72–73. V Jesenovcu sta v Franciscejskem katastru le dve fužinarski posesti, v velikosti manjšega grunta in kajže.

63 *Na ozemlju, kjer se kmetsko naseljevanje ni obneslo, kot dokazujejo že do 1291 propadle kmetije v Škovinah, je do srede 14. stol. zrastle izrazito novo gospodarsko središče – Železniki*. Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 83.

64 Blaznik, *Kolonizacija Selške doline*, str. 22; Koblar, *Loško gospostvo frizinških škofov*, str. 80.

65 Skrajšan prevod iz Zahn, *Codex diplomaticus Austriaco-Frisingensis*, str. 217.

66 Blaznik, *Urbarji*, str. 159.

67 Blaznik, *Urbarji*, str. 205.

68 Blaznik, *Urbarji*, str. 159, op 199.

Zaključek

V soriškem uradu so do leta 1492 opustili vasi *Zum Hueben* z dvema hubama na Grobljah ter *Micheltall* s tremi hubami, domnevno v ravninskem delu Nidrarske grape. Zgodovinski podatki ne zadostujejo za nedvoumno določitev kronologije nastanka soriških vasi. Predlagamo dva različna poteka poselitve. Po prvem je bila najprej, do leta 1291, poseljena Sorica – brez zaselkov *V Dolini* in v Nidrarski grapi (*Micheltall*) – ter Spodnje Danje. Po drugem pa so najprej poselili sklenjeno ozemlje Sorice z zaselkoma *V Dolini* in v Nidrarski grapi (*Micheltall*), druge vasi pa so nastale v 14. stoletju. Kolonizacija je že pred letom 1291 dosegla Zali Log, zadnji za poselitev primeren dolinski svet Selške doline. Srednjeveška poselitev je zajela tudi najbolj vzhodni del Martinj Vrha, kjer od takrat stoji grunt Megušnica (ali Megušar). Železnike so v 14. stoletju postavili na zemljišču, ki pred tem ni bilo v uporabljen v kmetijske namene, vsaj v pretežni meri ne.

Zahvala

Dr. Matjaž Bizjak je pregledal rokopis prispevka. Dr. Miha Markelj nam je v začetni fazi raziskave posredoval kopijo urbarja Loškega gospostva pred letom 1492 za soriški urad, prebral je rokopis in podal koristne pripombe. Zdravko Jelovčan je sodeloval pri iskanju *Micheltalla* po soriških dolinah (*tol*, *tal*) in grebenih (*eke*, *ekele*). Avtorja prispevka se vsem iskreno zahvaljujeva.

VIRI:

Arhivski viri:

Arhiv Republike Slovenije (AS):

AS 783 Gospostvo Škofja Loka, knjige 6 (urbar 1501), 7 (urbar 1560), 12 (urbar 1584–1588), 13 (urbar 1586), 15 (urbar 1610), 18 (urbar 1630), 29 (urbar 1688–1694), 30 (urbar 1709–1714).

AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, rektificirani domicilni akti loškega gospostva: šk. 212, No. 43, Stiftregister; šk. 213, No. 28 – obrazec D za soriški urad, No. 31 – obrazec D za selški urad.

AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, protokoli katastrskih občin Sorica (L341), Danje (L27), Zali Log (L237), Podlonk (Sv. Križ pri Škofji Loki, L26), dostopni na spletni strani Arhiva RS.

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki (ZAL-ŠKL):

SI-ZAL-ŠKL 286, Nr. 196: SI-ZAL-ŠKL 286, Zbirka mikrofilmov in fotokopij arhivalij iz Münchna, t. e. 16, kopija priročnega urbarja loškega gospostva (pred letom 1492), original v BayHStA (Bayerisches Hauptstaatsarchiv, München), HL–4, fasc. 36, Nr. 196.

SI-ZAL-ŠKL 286, Nr. 519: SI-ZAL-ŠKL 286, Zbirka mikrofilmov in fotokopij arhivalij iz Münchna, dopolnilni kolut D-95, mikrofilmska kopija urbarja iz leta 1500, original v BayHStA, HL Freising, Nr. 519.

SI-ZAL-ŠKL 286, Nr. 520: SI-ZAL-ŠKL 286, Zbirka mikrofilmov in fotokopij arhivalij iz Münchna, dopolnilni kolut D-95, mikrofilmska kopija urbarja iz leta 1520, original v BayHStA, HL Freising, Nr. 520.

SI-ZAL-ŠKL 286, Nr. 542: SI-ZAL-ŠKL 286, Zbirka mikrofilmov in fotokopij arhivalij iz Münchna, dopolnilni kolut D-96, mikrofilmska kopija *Ein Salbuch über die freisingischen*

Gütern in Krain und Amtern, okrog leta 1500, original v BayHStA, HL Freising, Nr. 542.
SI-ZAL-ŠKL 286, Nr. 543: SI-ZAL-ŠKL 286, Zbirka mikrofilmov in fotokopij arhivalij iz Münchna, dopolnilni kolut D-96, mikrofilmska kopija *Urbarium der Herrschaft Lack v. J. 1587*, original v BayHStA, HL Freising, Nr. 543.

Spletni viri:

Franciscejski kataster za Kranjsko, katastrske mape; na <https://mapire.eu/en/map/cadastral>.
Historična topografija Kranjske (do leta 1500), [Elektronski vir] / Miha Kosi et al.; 1. e-izd., verzija 1.0. - El. knjiga. Ljubljana : Založba ZRC, 2016, 1445 str. http://topografija.zrc-sazu.si/sht/files/SHT-Kranjska_web.pdf.
Pot sonca, izračun; na <https://www.suncalc.org/>.

LITERATURA:

- ATLAS Slovenije : 109 preglednih kart v merilu 1:50.000 in Slovenija v sliki in besedi*. Ljubljana : Mladinska knjiga; Geodetski zavod SRS, 1987, 359 str.
- Benedik, Breda in druge: *Kar tresla se je od lepote : folklorne pripovedi iz Selške doline*. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2017, 315 str. (Zbirka Glasovi ; knj. 50).
- Blaznik, Pavle: *Kolonizacija Selške doline : inavguralna disertacija*. Ljubljana : Leonova družba, 1928, 118 str.
- Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo : (973–1803)*. Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973, 560 str.
- Blaznik, Pavle: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Zv. 4, Urbarji freisinske škofije*. V Ljubljani : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1963, 472 str. (Viri za zgodovino Slovencev ; knj. 4).
- Kejžar, Ivan: *Atlas : soriška ledinska imena [Kartografsko gradivo]*. Škofja Loka : samozaložba I. Kejžar, 2013, 148 str.
- Kejžar, Ivan: Sorica, njene vode in življenje ob njih. V: *Loški razgledi* 51, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2004, str. 155–206.
- Kejžar, Ivan: Soriška ledinska imena. V: *Loški razgledi* 49, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2002, str. 143–183.
- Koblar, Anton: Loško gospostvo frizinških škofov. V: *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 1, Ljubljana : Muzejsko društvo za Kranjsko, 1891, str. 56–86.
- Kos, Franc: *Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja*. Ljubljana : Matica Slovenska : 1894, 368 str.
- Kos, Milko: Zemljiške razmere po Selški dolini leta 1630, V: *Carniola : Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 2, št. 1/2, Ljubljana : Muzejsko društvo za Kranjsko, 1911, str. 46–51.
- Kos, Milko: Zemljiške razmere po Selški dolini leta 1630, V: *Carniola : Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 2, štev. 4, Ljubljana : Muzejsko društvo za Kranjsko, 1911, 260–286.
- Markelj, Miha: Arheološka podoba Selške doline : pomembnejša najdišča in najdbe Selške doline med halstatom in visokim srednjim vekom. V: *Železne niti : zbornik Selške doline* 10, Železniki : Muzejsko društvo Železniki, 2013, str. 195–207.
- Markelj, Miha: Kolonizacija zgornjega dela Selške doline. V: *Loški razgledi* 66, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2019, str. 27–51.
- Markelj, Miha: Tirolska arhitekturna dediščina v vaseh Zgornje Selške doline. V: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 52, št. 1/4, Ljubljana : Slovensko etnološko društvo, 2012, str. 58–65.
- Markelj, Miha: *Tirolska naselbina pod vrhovi Ratitovca iz 14. stoletja : Michtal, Michaelstall, Zali Log : magistrsko delo*. Koper : [M. Markelj], 2011, 74 str.
- Markelj, Miha: *Višinska kolonizacija zgornjega dela Selške doline : primer razvoja posestne in populacijske strukture tirolske naselitve iz konca 13. stoletja : doktorska disertacija*. Koper : [M. Markelj], 2019, 354 str.

- Leben Seljak, Petra; Demšar, Alojz: *Knjiga hiš na Žirovskem : naselja, hiše in njihovi lastniki na ozemlju predjožefinske župnije Žiri pred letom 1900*. Ljubljana : Pegaz International, 2010, 478 str.
- Snoj, Marko: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana : Modrijan : Založba ZRC, 2009, 603 str.
- Torkar, Silvo: *Zgodovinska antroponimija in toponimija vzhodne Tolminske*. Ljubljana : Založba ZRC, 2020, 325 str.
- Zahn, Joseph von: *Codex diplomaticus Austriaco-Frisingensis. III. Band. Fontes rerum Austriacarum II. 36. Band*. Wien : K.k. Hof- u. Staatsdr., 1871, 719 str.

Summary

New insights into the colonization of the area below Ratitovec

By 1492, the Sorica office had abandoned the villages of Zum Hueben, with two farms in Groblje, and Micheltall with three farms, presumably in the flat part of the valley Nidrarska grapa. Historical data are not sufficient to determine unambiguously the chronology of the formation of Sorica villages. We propose two different courses of settlement. According to the first, Sorica - without the hamlets of V Dolina and in Nidrarska grapa (Micheltall) - and Spodnje Danje were first settled by 1291. According to the second, they first settled the concluded territory of Sorica, with the hamlets of V Dolini and in Nidrarska grapa (Micheltall), while other villages were established in the 14th century. Before 1291, colonization reached Zali Log, the last part of the Selca valley suitable for settlement. The medieval settlement also covered the easternmost part of Martinj Vrh, where the Megušnica (or Megušar) farm has stood ever since. Železniki was built in the 14th century, on land that had not previously been used for agricultural purposes, at least not to a major extent.

Poglavja iz financiranja (staro)loške prafare

Izvleček

Prispevek ni namenjen tehtanju dohodkov staroloških župnikov in drugih klerikov prafare v preteklih stoletjih. Navedeni so le nekateri primeri financiranja in pridobivanje lastnega premoženja in lastnega imenja (gospodstva). Nepregledani so ostali farni cerkveni urbarji, tudi podružnični, kjer bi našli podatke še za druge vede. Prof. France Stele je npr. našel pri Sv. Filipu in Jakobu v Hribih (Valterski Vrh) zapisanega in posredno datiranega znanega freskanta Jerneja iz Loke. Župnija in župnišče sta imela v vseh časih znaten proračun za družbeni položaj, lastno »obratovanje«, predvidljive in nepredvidljive stroške za amortizacijo stavb in cerkve, cerkvene shode, obiske, popotnike, romarje (danes turisti), vagabunde (danes klošarji), berače (Karitas in RK) in »šnopclarje« itd. Podružnice so zidali in vzdrževali pobožni podložniki. Pri tem pregledovanju sem odkril več vprašanj kot odgovorov.

Ključne besede: cerkveni kmetje, ustanove in beneficiji, mašni štipendiji, status duhovnikov, izredni dohodki, cerkveni kapitali.

Auszug

Die Finanzierung der Urgemeinde (Stara) Loka – einige Kapitel

Dieser Beitrag soll nicht über die Einkünfte der Pfarrer und anderen Kleriker in Stara loka durch die Jahrhunderte urteilen. Es werden einige Beispiele der Finanzierungen und Einnahmen vom Eigentum und Besitz aufgeführt. Die Gemeindeurbarien, auch die der Filialkirchen, in denen auch Daten für andere Wissenschaften sind, bleiben ungeprüft. Die Pfarrgemeinde und das Pfarrhaus hatten ein großes Budget für ihr Gesellschaftsstatus, die Betriebskosten, die vorhersehbare und unvorhersehbare Ausgaben, die Amortisation der Gebäude, Kirchentreffen, Besuche, Pilger, Vagabunden, Bettler usw.

Schlüsselwörter: kirchliche Bauern, Institutionen und Benefizien, Messestipendien, Priesterstatus, außerordentliche Einnahmen, Kirchenkapital.

Starološka graščina in župnijska cerkev sv. Jurija na bakrorezu iz Valvasorjeve
Slave vojvodine Kranjske, 1689.

Za lažje razumevanje pogledjmo nekaj osnovnih podatkov o loški prafari. Obsegala je mesto in na začetku verjetno celotno Loško gospostvo. Sedež prafare je bil v Stari Loki. V Loki so kmalu ustanovili vikariat, ki na začetku ni imel svojega teritorija, počasi pa si je pridobil podružnice v Loškem hribovju proti Poljanski dolini. Takšna je bila razdelitev prafare do leta 1804, ko so z malo zamude jožefinske reforme izpeljali tudi v Loki. Nastali sta dve župniji, starološka in mestna župnija v Loki. Obe sta si razdelili tudi podružnice, tako kot so bile med faro in vikariatom v Loki razdeljene že prej. Loki so pripadle še soseske Suha, Lipica in Trata.

Kot prvo omembo prafare zgodovinopisje navaja letnico 1074, ko sta se oglejski patriarh Sigehard in freisinški škof Ellenhard dogovorila glede desetine freisinških posesti na Kranjskem. Desetina je bila cerkveni dohodek, škof ga je moral odstopiti patriarhu. Dogovorila sta se, da škof patriarhu prepusti celotno desetino od vseh freisinških posesti na Kranjskem in mu izroči dve slovenski kmetiji s pripadajočimi pravicami, ki ju je škof imel pod svojim dvorom v Loki, ter še 10 slovenskih kmetij na Vinjem Vrhu, prav tako skupaj z vsemi pritiklinami in nesvobodnimi ljudmi. Patriarh in škof sta se domenila, da bo škof pri omenjenih kmetijah na Vinjem Vrhu na svoje stroške dal zgraditi cerkev, kjer bo patriarh zahteval. Prav tako bo škof zgradil še kakšno cerkev ali dve na svoji zemlji.

Potem je zapisano o duhovnikih po loških cerkvah, ki jih bo nastavljal patriarh in bodo njemu odgovorni.¹ O ustanovitvi prafare se posebej nista pogovarjala. Omenjena ni nobena konkretna cerkvena stavba ali institucija. Zagotovo pa gre

1 Höfler, Listina iz leta 1074, str. 27; Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 76.

Votivna slika Stare Loke ob požaru 30. maja 1782. Zada levo sta stara župnijska cerkev in župnišče, spredaj staroeloški grad; olje na platnu. (hrani: Loški muzej Škofja Loka)

pri teh dogovorih tudi že za cerkev sv. Jurija v Stari Loki, ki jo je škof postavil na majhen grič, podobno kot v Freisingu, in tudi posvetil sv. Juriju. V Stari Loki si moramo predstavljati, da je bil hrib s cerkvijo samostojen in je bil na severu za poznejše cerkvene potrebe zasut in izravnal z okolico, proti vzhodu in jugu pa povečan z nasutjem in s podpornimi zidovi. Gotovo je (cerkvena uprava) prafara obstajala že vsaj 100 let prej in so leta 1074 urejali le desetinske in druge premoženjske zadeve. Blaznik je listino iz leta 1074 razumel drugače: »Tako je 1074 oglejski patriarh prepustil freisinškemu škofu Ellenhardu, kot zemljiškemu gospodu, desetino na njegovih posestvih v kranjski grofiji pod pogojem, da mu je le-ta dal v last na tleh loškega gospostva dve kmetiji in vso desetino od štirih ondotnih zemljišč ter deset hub in razne druge dohodke na freisinški dolenski posesti.«² O zgodnejši ureditvi župnije so mnjenja vsi pisci: Blaznik, Dolinar, Höfler in za njimi še drugi.³ Škoda je, da še niso odkrili ustanovne letnice, za katero vsi domnevajo, da mora biti iz časa prvih škofovih darovnic leta 973. Blaznik je v svoji razlagi o desetini nekoliko prehiteval. Desetina je polagoma res prehajala nazaj v last pražupnije oziroma škofa. V kakšnem razmerju jo je škof pridobival ni popolnoma jasno. V uporabi so bili različni sistemi.⁴ Po letu 1141 si je škof pri

2 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 76. Isto interpretacijo je uporabil tudi v *Agrarni zgodovini I.*, str. 258.

3 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 74.

4 Maček, *Na zemlji domači*, str. 174–180; Vilfan, *Desetina*, geslo v *Enciklopediji Slovenije* 2, str. 239. Glej tudi *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*, II. zvezek, str. 251, 258, stvarni register passim. V stoletjih je desetina prehajala v posvetne roke plemstva in meščanov in se drobila na še manjše dele. V premoženjsko pravnem prometu je bila do konca fevdalizma leta 1848.

papežu Inocencu II. izposloval patronat nad podložniki. Prafara je obsegala le ozemlje prve darovnice. Zaradi postopnega pridobivanja posesti so v pražupnijo Loka posegle še fara svetega Štefana v Sori, prvič omenjena 1292 oziroma 1296.⁵ Župniji v Sori so pripadle vasi Pungert, Gosteče in Osolnik. Gosteče in Pungert je škof kot zemljišči dokupil šele med leti 1193 in 1215.⁶ V župniji Sora sta še danes. Zakaj ni vasi pridružil loški fari, če je ozemlje dokupil? Prav ta vzhodna meja freisinškega ozemlja se mi zdi kljub novim raziskavam Cafute, Šilca in Štiha še vedno odprta.⁷ Zato sem se zadržal tudi pri tem problemu.

Blaznik za župnijo Sora domneva, da je tudi mnogo starejša kot kažejo prve omembe. Prvo vzhodno mejo freisinškega gospostva bi postavil kar na Osolnik in Hom, potem na zadnji del potoka Ločnica, Bosisen in Stresn (stresen – prod) prod (prej Stresov brod).⁸ Bosisnu bi odgovarjala lega sedanje farne cerkve v Sori. Na severozahodu je v gospostvo od leta 1163 segala tudi fara Šmartin.⁹ Ugotavljanje podružnic iz citatov mejnih listin in prvih urbarjev je včasih negotovo in nehvaležno delo. Brez dvoma je bila prva loška podružnica sv. Andreja na Gostečah in ne sv. Andreja na Koncu. V Loki je najstarejši podatek o cerkvi sv. Jakoba v mestu iz leta 1271. Loškega vikarja omenjajo leta 1262.¹⁰ Kapela na gradu je navedena leta 1315. Iz leta 1337 so podatki o kapeli in oltarju sv. Lovrenca v kostnici v Stari Loki.¹¹ Za obvladanje obeh dolin se omenja vikariat v Poljanah 1296, župnija 1417. Leta 1346 se omenja vikariat v Selcih, župnija 1454, v Žireh leta 1384.¹² Že pred ustanovitvijo novih župnij so hitro nastajale številne podružnice, ki jih sledimo že po urbarju iz leta 1291. Ena najstarejših je že omenjena cerkev sv. Andreja na

5 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 73, 76.

6 Blaznik, *Gospostvo*, str. 73; Šilc, Plemiči iz Sore ..., str. 93.

7 Štih, O prvih prejemnikih kraljeve zemlje na Kranjskem, LR 60/2013; Šilc, Plemiči iz Sore ..., LR 60/2013; Cafuta, Lokacija gradu »Bosisen« in plitvine na reki Sori, LR 58/2011. Razlago Stresen prod (brod) navaja že Schönleben in jo povzema Koblar v *Zgodovini Sorske fare*, str. 5. Blaznikov Stresov brod izhaja iz Schumijeve interpretacije listine. Prehod Stresov prod je bil naravnčan čez vodo na Jeprco/Herberge – prenočišče (jerperge) s cerkvijo sv. Miklavža, zavetnika popotnikov, in na staro rimsko cesto proti Kranju ali Loki. Prehod je bil v rabi še v 18. stoletju, ko je leta 1762 utonil sorski kaplan Josip Anton Muschel, ki se je vračal iz Smlednika, ko je pri Zgornji Senici s konjem in vozom zapeljal v vodo in utonil. (Koblar, *Zgodovina* ..., str. 83). Podoben prehod je bil po plitvinah pod Godešičem, kjer je tudi cerkev sv. Miklavža. Meandri in luže so še dobro vidni na vojaški karti iz 18. stoletja. Zadnji prehod je bil v Sovodnju v Loki, kjer je lastnik puštalski graščak Volkensperg po občinskem policaju dajal v najem »puštalski brod«.

8 Zanimiv bi bil terenski ogled teh lokacij zgodovinarjev (Štih, Šilc, Cafuta) in drugih interesentov.

9 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 74.

10 Kakšen status je imel takrat do starološkega župnika, ni znano, v poznejšem času pa bolj podrejenega. Cerkev sv. Jakoba uradno štejejo za vikariat šele od leta 1532 in ji pripišejo podružnice do Loga. Zadnja je Sv. Filip in Jakob v Hribih, na Valterskem Vrh. Meja med Logom (fara (Stara) Loka) in Na Logu (fara Poljane) naj bi nastala po kugi v začetku 16. stoletja, ko si poljanski župnik ni upal požegnati grobove na njivi »Belava« v Brodeh, loški vikar pa je to storil kar čez Poljansko Soro (ustno izročilo Vodnikove mame).

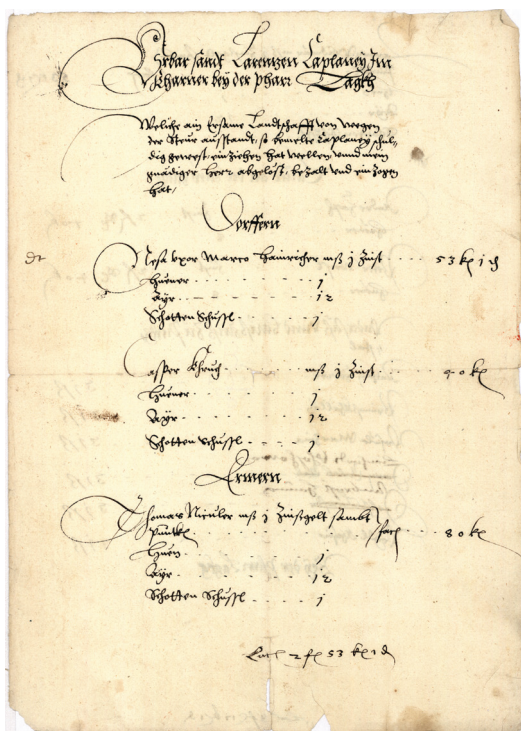
11 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 74–75.

12 Dolinar, Od pražupnije do jožefinskih reform, str. 36; Reven, *Cerkev na Slovenskem*.

Gostečah, ki že po zidavi in freskah kaže na romansko obdobje. Santonino je pod Staro Loko leta 1486 naštel še 20 podružnic.

Romanske zasnove podružnic za področje Sorškega polja, ki je danes v mreži kranjske enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine, je obdelala Nika Leben.¹³ Tudi adaptacije cerkve v Retečah in na Godešiču so pokazale na stare romanske zasnove.¹⁴ Določena datacija posameznih cerkva so tudi ohranjene freske.

Duhovščino so financirali z desetino na polju in v hlevu. Desetino so župniki prepuščali škofom, ta pa se je oddolžil v denarju. S tem sistemom je župniku verjetno odpadla marsikatera logistika. Od urbarja 1291 do urbarja 1318 je bilo gospodstvu odtujenih kar nekaj kmetij. V Suhem Dolu sta Koširjeva in Sedejeva kmetija pripadli loški prafari, Koconova kmetija pa že žirovski fari sv. Martina.¹⁵

Urbar kaplanije sv. Lovrenca v Stari Loki s popisom obveznosti njihovih podložnikov v Dorfarjah in Virmašah. (hrani: Bavarski državni arhiv München)

Renesančni nagrobnik graščaka Vilhelma Gotholda Raspa, umrlega leta 1562, v arkadnem hodniku starološkega gradu, (foto: Marijan Smerke)

- 13 Leben, Romanska cerkvena arhitektura na severnem obrobju loškega gospodstva, str. 41, 56.
- 14 Bertonsel, Pavli, Romanska apsida v podružnični cerkvi sv. Nikolaja na Godešiču, str. 155–160; ista, Nove najdbe v podružnični cerkvi sv. Nikolaja na Godešiču, str. 211–215; Štukl, Cerkev sv. Miklavža, str. 326–338; Štukl, *Gotsko slikarstvo : Poljanska dolina*, rokopis.
- 15 Košir, Povezava med rodovi v Suhem Dolu in na Žirovskem, str. 268; Leben-Seljak, Demšar, Žirovski in poljanski Suhi Dol, str. 143.

Nekaj cerkvene posesti je že vpisano v urbarju iz leta 1501.¹⁶ Še natančnejši so vpisi v urbarju iz leta 1560. Tu so pri kaplaniji sv. Lovrenca posebno vpisani vodstveni, cerkveni in duhovniški podložniki, kajžarji iz Puštala, vsi z minimalnimi dajatvami.

Na Schwarza je ostal spomin Črnega podložnika in podložnika Črne kapele, vse v cerkvenih rokah.¹⁷ Na odtujeno posest posvetnim gospodom kažejo domača imena. Pri Sv. Andreju je bila posest starološke graščine in še ob koncu fevdalizma Strahlova posest, takrat samo še dve bajti v Rošpovš, imenovanih po staroloških Raspih.¹⁸ Na Obrše (Oberhuber) k Sv. Barbari se je ob prodaji luteranskih hiš v Loki skril luteranski kolovodja Jožef Oberhueber.¹⁹

Cerkev si je postopoma izgrajevala svoje gospodstvo sredi škofovega gospodstva. Del dohodkov vikariatov oziroma na novoustanovljenih župnij se je še vedno stekal k materi fari. Širjenje župnijske mreže je prizadevalo dohodke loške prafare. Drugi dohodki cerkve pa so bili t. i. štolnina (mašna intencija), maša za določen namen, pristojbine za opravljene obrede.

O teh dohodkih nekoliko kasneje.

Župniki so imeli pogosto še druge službe, upravne in cerkvene, tudi izven Loke in Kranjske, v Freisingu, na Koroškem itd. in sploh niso bivali na Fari. Borili so se za dobro plačane častne naslove.²⁰ Leta 1352 je papež Klement IV. utelesil, inkorporiral Faro in nove vikariate oziroma poznejše župnije freisinški škofijski menzi z vsem premoženjem in dohodki. Škof se je obvezal, da bo za duhovnika rezerviral stalen dohodek (kongruo), da bo ta dostojno shajal in lahko odplačeval vse obveznosti, tudi do posvetne deželne oblasti.²¹ Za leto 1357 vemo, da je župnik ob sv. Martinu prejel iz loške kašče 40 modijev župnijske mere pšenice, 40 rži, 47 prosa, 44 ovsa, 50 piščet, 50 povosmov lanu in ob sv. Juriju 50 jagnjet. Pravice beneficijev se niso spremenile in so ostale po namerah ustanovnikov. Torej je bilo tega leta že nekaj beneficijev.²² Mogoče so se župniki počutili pri financiranju od škofa negotove, zato so še sami pridobivali podložnike, imenja, gospodstvo. Škof Bertold je leta 1389 z obvezo vsakdanje maše za škofo podaril župnijski cerkvi hubo v Stari Loki, Veštru in Crngrobu.²³ Do leta 1848 se je ta posest ohranila pri imetju župnišča, in sicer je šlo verjetno za Jergovcev grunt v Veštru in Markovo hubo v Crngrobu. Težko bi lokalizirali, katera je bila starološka

16 Blaznik, *Urbarji freisinške škofije*, str. 289.

17 Kos, *Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja*, št. 24r, 24u, 24v.

18 Štukl, *Po poti kulturne dediščine*, str. 77. Domačini izgovarjajo Strahl = Štrol, Rasp = Rošp.

19 Štukl, *Po poti kulturne dediščine*, str. 93; Šega, Golec, Münchenska zakladna najdba – škofjeloški slovenski razglas iz leta 1590, str. 181.

20 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospodstvo*, str. 76–77.

21 Kongrua: od gospodstva, pozneje države, določen dohodek duhovnikov, duhovniška plača.

22 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospodstvo*, str. 78. Župnijska mera (measure plebanatus), je bila žal manjša kot freisinški mernik. Verjetno je župnik hrano in živali prevzemal postopoma po letnih časih.

23 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospodstvo*, str. 105.

huba. K beneficiju v kostnici sv. Lovrenca na Fari (1337) se je poleg dveh hub na Laborah, ki sta bili že starejši v 16. stoletju pridružila še posest, 2 hub v Dorfarjah, 2 v Virmašah, 6 kajž v Puštalu, mesnice v Škofji Loki in hiša v Karlovcu.²⁴ Tej posesti lahko delno sledimo. Posest na Laborah je verjetno prišla pod vas Podreča, kjer je imel poznejši beneficij sv. Trojice hubi na stari h. št. 21 in 31, polhubi na stari h. št. 24 in 30 ter novo hišo na št. 49. V Stražišču je ostala le hiša št. 62 z njivo za vasjo in hiša št. 78 z vrtom. Beneficijski naslovi so

Puštalska graščina na bakrorezu iz Valvasorjeve *Slave vojvodine Kranjske*, 1689.

se pozabljali, posest pa je ostajala v cerkveni lasti. S šestimi kajžami v Puštalu si je župnik verjetno le skromno pomagal, mogoče le za prehrano oddanih malih živali, sočivja in po storitvah, saj bajtarji v Puštalu niso imeli svoje zemlje za običajne pridelke. Puštalci so lovili ribe, rake in žabe. Z žabami jim nagajajo še danes. Ta hrana pa je bila specialiteta tudi za klerike. Te hiše v Puštalu še stojijo. Bajte so bile: Šturm (Na Šturm), stara h. št. 39, Starman (Bodlčk), stara h. št. 40, Medved, stara h. št. 41, Žnidar (Ribič), stara h. št. 42, Ažmanova hišca (Dolinsk), stara h. št. 43 in Martanc, stara h. št. 46. Domača imena Ribič, Medved, Žnidar kažejo v to smer.²⁵ Ne vemo, kako so puštalske bajte prišle v cerkveno obvezo. Glede na čas jih je mogoče poklonil lastnik puštalskega gospostva,²⁶ ki si je sam pridobil posest tudi v drugih vaseh, npr. na Godešiču: Korošec, h. št. 31, Jurca, h. št. 32. Največ posesti so si Puštalski pridobili v bivšem gospostvu Jeterbenk in po župnijah Šmartin,²⁷ Vodice, Smlednik in Sora.²⁸

Donosne mesnice ob Selških vratih so ostale do konca fevdalizma v cerkveni lasti. Vpisane so bile kar dvakrat, pri župnišču in pri cerkvi v Crngrobu. Beneficij zgodnje maše v mestu je prinašal dohodke od šestih hub v Dragi (Gaber, Lušina, Podvis, Čik, Žerovc, Godec). V Sori so imeli Podrepcovo in Kozinovo hubo, domec in mlin, Petačevo kajžo in novo hišo Pri Šoštarju, ki je nastala na Kozinovem svetu. Ne vemo, kdo je bil v tem primeru dobrotnik v prid loške fare. Mogoče je šlo za donacijo oglejskega patriarha, ki je bil v Sori svetni in cerkveni gospod.²⁹

24 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 242–243.

25 Puštalci so bili znani ribiči in žabarji; z žabarji jim še vedno nagajajo.

26 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 81.

27 Šmartin – župnija sv. Martina, danes Stražišče pri Kranju.

28 *Gorenjske družine v 18. stoletju*, Ljubljana, 2016.

29 Koblar, *Zgodovina Sorske fare*, str. 17.

Poznogotski nagrobnik loškega meščana Volbenka Schwarza, umrlega po letu 1520. Ob njem pokojna žena Uršula in takrat še živeča žena Doroteja. (foto: Tina Arh)

hube, vsaka je v kaščo plačevala 39 soldov. Popolnoma neobremenjena posest pa je bila po ena huba v Stražišču, na Godešiču, v Žabnici, pri Sv. Duhu, šest domcev v Stari Loki in mlin na Studencu.³⁰ Vsa ta posest je bila ob koncu fevdalizma še vpisana v knjigi združenih zemljiščnih prebend v Škofji Loki (že v novi župniji). Sem so prišle, po delitvi župnije leta 1804, iz Schwarzeve donacije Kapeli sv. Trojice in beneficiju sv. Trojice. Schwarz je imel na Placu svojo hišo in Kapelo sv. Trojice s svojim beneficiatom. Danes je to enovita hiša Mestni trg št. 38.³² Hiša beneficija sv. Trojice je bila tudi hiša na Mestnem trgu, h. št. 4, Pri Papetu. Hiši je pripadalo še 2/3 hube.³³ Ob delitvi župnije je ta posest pripadla župniji v Loki.

Starološko cerkveno premoženje se je izdatno pomnožilo s smrtjo Volbenka Schwarza. O tem bogatem meščanu brez otrok je posebno razpravo napisal dr. Josip Žontar.³⁰ Domnevam, da je bil Schwarz pokristjanjen Jud. Priimki na imena barv, rož kažejo na to. Tudi v grbu ima rože. Ko bi lahko postal kranjski vicedom, je funkcijo odklonil, da se ne bi zameril domačim plemičem. Loko si je izbral za bivanje verjetno zato, da je bil v manj znanem mestu v cesarstvu, pod oblastjo škofa manj »viden«. Schwarz je bil splošno znan loški meščan. Deloval je na lokalni, deželni in cesarski ravni, in sicer kot mediator, advokat, škofov predstavnik ter računski preglednik v Loki, Ljubljani in pri cesarju. Sodeloval je s cesarjema Maksimiljanom I. in Friderikom III., predvsem pa s škofoma Sikstom in Filipom.

Leta 1517 je škof Filip Schwarzu za zvesto služenje daroval 2 hubi v Starem dvoru ter po eno hubo v Stari Loki in Hosti. Od teh štirih hub je bilo treba plačati v loško kaščo po 63 beneških soldov odvetščine. V Binklju je dobil 4

³⁰ Žontar, Ločan Volbenk Schwarz, str. 25–33.

³¹ Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 151. Vodne naprave pri Hudičevi brvi (tudi na Studencu) so bile gosposčinske. Verjetno gre za mlin Pri Krevsu.

³² Štukl, *Knjiga hiš II*, str. 66–67.

³³ Štukl, *Knjiga hiš II*, str. 57.

Tudi posest beneficija sv. Ane na gradu je pripadla novoustanovljeni župniji v Loki. Beneficij sv. Ane je imel poleg Alovrove hube na Fari in kajže Fortunovega Petra v Binklju še posest na Trati: hube Pavličk, Jernač, Boltic in Štibernikovo kajžo. Zaradi te posesti je ob razdelitvi premoženja na obe novi župniji leta 1804 vas Trata pripadla župniji Škofja Loka, sosednji Stari dvor pa materi Fari v Stari Loki. Cerkvena posest je bila vpisana v različnih pravnih naslovih, v zemljiško knjigo župnišča, farne cerkve v Stari Loki in cerkvene prebende v Stari Loki in nazadnje že v Loki. Ločeni zapisi so bili v zvezi s staro urbarialno ločitvijo premoženja za cerkev in župnika.³⁴ V mestu je bilo še kar nekaj hiš v cerkveni lasti, vendar so jih ob koncu 18. stoletja že prodali za fond novo nastajajoče župnije.³⁵ Natančno inventuro hiš in posesti bosta opravila dr. Alojzij Demšar in dr. Petra Leben-Seljak iz Žirov, ki v svojih projektih in raziskavah hiš že »potujeta« iz Žirov proti Škofji Loki.

Po letu 1848 sta obe župniji izgubili kmetijsko posest in dajatve. Staroločani so obdržali posamezno zemljiško posest: njive, travnike, pašnike, rovte, gorajte, gozdove, kar so župniki takrat odkupili pod določenimi pogoji. To posest je cerkev ohranila do leta 1945, ponekod pa vse do danes. Večinoma so bila potem ta zemljišča v najemu ali pa so župniki opravljali delo z najemniki. Loški fari so ostale manjše parcele in redki gozdovi podružnic. Posebno po zemljiški odvezi je bila ta posest precej vredna in je bila predmet širitve poselitve bajtarjev in hišarjev.

Oglejmo si prvi popis fare, ki ga je Santonino leta 1486 zapisal v svojem popotnem dnevniku. Tu je prvikrat razloži delovanje prafare. »*Ima* (župnik, op. a.) *farno cerkev svetega Jurija, ki stoji zunaj mesta; pod njo spada dvajset podružnic. Pravico prezentacije ima, kadar se fara izprazni častiti gospod škof freisinski, svetni gospod mesta, potrditev pa pripada prečastitemu gospodu patriarhu.*³⁶ *Pri vratih je kamnit most čez reko in na tem koncu stoji vrh mestnega obzidja hiša gospoda župnika, ki jo zadnje čase poziduje zelo visoko na svoje stroške; iz nje je lep razgled na reko in most in na rodovitno, obdelano ravni-*

Schwarzova plošča na Mestnem trgu v Škofji Loki, začetek 16. stoletja. (foto: Tina Arh)

³⁴ Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 241.

³⁵ Štukl, *Knjiga hiš II*, passim (tu in tam).

³⁶ Paolo Santonino, *Popotni dnevnik*, str. 40. Santonino je bil kancler oglejskega patriarha, ki je spremljal patriarhovega generalnega vikarja škofa Petra Carlija iz Caorla na vizitaciji po župnijah in samostanih južno od Drave, ki so jih oškodovali Turki.

co.³⁷ Tam stoji prava farna cerkev, ki je bila nekoč imenitnejša od katere koli druge cerkve na vsem Kranjskem in je imela čez tisoč petsto ducatov dohodka, zdaj pa je že zelo osiromašena. Še zmeraj pa uživa posebne pravice, da prezentira primerne duhovnike za cerkev v Poljanah, za cerkev sv. Petra v Selcah, sv. Martina v Žireh in sv. Mihaela v Dovjah. Te duhovnike potlej potrjuje patriarhov sedež. Tako je povedal taisti gospod Pankracij Ecker.³⁸

O takšni ureditvi piše tudi Pokorn. »Vse sedanje župnije v loški dekaniji so se izločile iz starološke župnije, najpoprej glavne in večje, iz teh pa potem druge manjše. Vse te župnije plačujejo še dandanes starološkemu župniku nekaj namiznine.«³⁹

Dekan Jernej Božič je te stare navade leta 1825 zapisal takole: »Takoj naslednji dan po obletnici posvetitve cerkve (po rožnovenski nedelji v začetku oktobra, op. a.) je obletnica za freisinške presvetle kneze z mašo za rajne. Dve maši sta peti, prvo poje domači župnik, drugo pa g. mestni vikar. Tretjo bere g. župnik iz Poljan, četrto selški, peto žirovski, šesto beneficiat od pres. Trojice. Ta dan omenjeni duhovniki oddajo običajni prispevek loškemu župniku in sicer: mestni vikar 3 fl. 30 kr., beneficiat pres. Trojice 34 kr., poljanski župnik 7 fl. 33 kr. selški 5 fl. 40 kr., žirovski 3 fl. 46 kr.«⁴⁰

Ob koncu fevdalizma po letu 1848 so cerkveno posest uradno zaključili s prepisom iz cerkvenih urbarjev v zemljiško knjigo. Postopki so se vlekli do začetka 80. let 19. stoletja. Obstoji zemljiška knjiga posesti župnišča, farne cerkve in drugih farnih prebend (posesti, dohodkov) tudi izven župnije, predvsem v okraju Ljubljana – okolica. Del teh posesti je po letu 1804 prešel na novoustanovljeno župnijo v Škofji Loki. Za lažje razumevanje zapisov dodajamo še nekaj pojasnil.

Huba pomeni kmetijo, pol hube je pol kmetije, tretjina hube, včasih omenjena tudi kot domec, kajža, bajta, nižje je novohišar, včasih samo hišar oziroma hiša. Ta zadnja kategorija ima le ohišnico. Na najslabšem so bili gostači, odvisni samo od svojih rok in dobrote gospodarjev. Za novohišarje, hišarje in podobne »mikroposestnike« so včasih rekli, da so stopili iz hiše kar v krompir in potem na stezo ter pot.⁴¹ Zemljišča so včasih imeli v najemu ali so si jih dokupovali in pridobivali z dotami in drugimi pravnimi naslovi. Pomagali so velikim kmetom, od koder so včasih kajže in hiše tudi nastale. Na podeželju, predvsem na Sorškem polju, je bila razširjena domača obrt: platnarstvo in sitarstvo. Že Santonina je zanimala ta doda-

37 Visoki del Jesharne pri Kamnitem mostu.

38 Santonino, *Popolni dnevnik*, str. 40.

39 Pokorn, *Loka*, str. 22.

40 Božič, *Memorabilia*, str. 60; Štukl, *Diarij starološkega župnika Leopolda Kalina*, str. 152. Mašni stipendij je bil takrat 4 krajcarje v kruhu, le mestni vikar je dal 10 gld. kranjskega denarja in za južino 1 nemški goldinar. Zgleda, da so se po mašah pogostili (agape).

41 Sajanje krompirja je pospeševala cesarica Marija Terezija. Kmetje so ga radi sadili, ker ni bil v starih urbarialnih dajatvah. Tej socialno najnižji kategoriji lastnikov, hišarjev, hišnikom, je župnik Golob v parte vedno zapisal: Umrli je gospod ... od Sv. Ožbolta. Pokojnik je bil tako prvič in zadnjič gospod. Brez lastnine so bili »osebenki«. Tudi berač je bil poklic.

tna dejavnost, zapisal je: »Po kosilu v hiši taistega župnika smo odjahali po ravni cesti v Kranj (Krainburga), pet naših milj daleč, in na sredi poti smo prišli v zelo dolgo vas Bitnje (Faitin), imenovano po ondotni cerkvi svetega Vida, kjer se dobi veliko platna. Pravijo, da tod pozimi vrtijo preslico in tkejo tako moški kakor tudi ženske.«⁴² Brez dodatnih obrti bi ti kajžarji ne preživel. V Puštalu so se oprijeli glavnikaarstva. Pri popisih iz zemljiških knjig smo izpustili desetine, razne zemljiščne dele, zasilne stavbe, ograde, rovte, ledine, gorajte, ki so bile pozneje večkrat zazidljive parcele za novohišarje in hišarje (hiše), in so prinašali znatne dohodke. Grunti in kajže so stare enote in imajo že urbarialno, terezijansko in prvo hišno oštevilčenje. Nekateri novohišarji imajo le hišno oštevilčenje in domača imena. Poleg zapisa v zemljiških knjigah smo morali dodati še druge podatke, da so stavbe določljive, kjer je bilo mogoče. Domača imena kažejo, posebno pri socialno nizkih enotah, na izpeljanke iz imen in priimkov, Jernač, Pavle, Joženk; od kraja prihoda Žerovc, Polanc, Gorjanc, Teminc (Tolminec); od kmetije Kmetelca; od obrti Žnidar, Ribič; od velikosti posesti Košiček (košček); lege posesti Krajčnk (od krajčka, delčka), Ažmanova hišca (od velikosti bajta).

Župnišče je imelo posest v spodaj navedenih vaseh. Če vse enote sumiramo, dobimo 6 hub, 6 polhub, 10 kajž, 6 hiš in 5 novohišarjev. Posebnost je 6 kajž skupaj v Puštalu, jugozahodno od gradu. Nepremičnine starološkega župnišča v mestu so v času priprave na samostojno župnijo v Loki na licitaciji prodali v privatne roke, za začetni fond nove župnije.⁴³

Grundbuch Pfarrhofes Altenlack – Zemljiška knjiga župnišča Stara Loka, 1781–1882⁴⁴

Starološko župnišče je imelo ob koncu fevdalne dobe leta 1848 še naslednjo posest:

v mestu Loka: domec pri sv. Jakobu v Loki; mesarija pod hišo M. (Maksimiljana) Cebala, danes Blaževa ul. 10, podrto po 2. svetovni vojni; hiša Klobovsova ul. 9, Kotičkar, Rajfnkirar; kaplanijska hiša z vrtom pri Sv. Jakobu = Birollova hiša, podrta, danes plato na Štengah in na mestu »sarkofaga«; Filaver, hiša beneficija sv. Katarine iz leta 1525, Cankarjev trg h. št. 2; Papa, hiša in 2/3 hube, hiša beneficija sv. Trojice, Mestni trg 4.

Stara Loka: hišica prek Zavorjam; Cober, Čober, kajža, danes h. št. 143; Pavle, Partičova kajža, danes h. št. 44; Žerovc, novohišar, stara h. št. 69; Matečk, novohišar, stara h. št. 73.

Vešter: Jergovc, huba, stara h. št. 8; Joženk, kajža, stara h. št. 5.

Forme: Fik, polhuba, stara h. št. 7; Boštjan, kajža, stara h. št. 1; Vadros, polhuba, stara h. št. 2; Jokovc, pol huba, stara h. št. 3; Oretere (mogoče Vratare), novohišar, stara h. št. 10.

⁴² Santonino, *Popotni dnevnik*, str. 40.

⁴³ Štukl, *Knjiga hiš I, II*, passim.

⁴⁴ SI_ZAL_SKL/0364, t. e. 201.

Crngrob: Markovc, huba, stara h. št. 8; huba v Zgornji Besnici.⁴⁵

Virmaše: Triler, polhuba, nenaseljeno, stara h. št. 8; Triler, huba, stara h. št. 8; Polanc, polhuba, prvotno Virmaše, potem Stara Loka, stara h. št. 71, danes Papirnica, št. 10; Moher, huba, stara h. št. 7.

Grenc: Mehl, Mihel, polhuba, stara h. št. 2.

Bodovlje: Sluga, huba, stara h. št. 2.

Godešič: Čik, huba, stara h. št. 38.

Puštal: Šturm, Na Šturm, kajža, stara h. št. 39; Starman, Bodlčk, Poljanec, kajža, stara h. št. 40; Medved, kajža, stara h. št. 41; Peter, Žnidar, Ribič, kajža, stara h. št. 42; Rok, Ažmanova hišca, Dolinsk, stara h. št. 43; Martanc, kajža, stara h. št. 46.

Virlog: Teminc, novohišar, stara h. št. 16; Sterle, hiša, stara h. št. 19.

Grundbuch des Rund Buch des Pfarkirche Altenlack – Zemljiška knjiga župnijske cerkve v Stari Loki, 1781–1882⁴⁶

Starološka cerkev je imela naslednje enote:

v mestu Loka: domec in vrt Na žagi v Loki; Klobučar, hiša na Novem trgu v Loki, Spodnji trg 5; Zalar, hiša na Novem trgu v Loki, Spodnji trg h. št. 35; hiša in dvor v predmestju Karlovec; pristava in skedenj pred mestnimi vrati, Kapucinsko predmestje, stara h. št. 8, pozneje imenovana posest Vila Grbec, tudi Kufrova vila, danes Šolska ulica h. št. 3; Zeller muhle je bil Krevsov mlin, Kapucinsko predmestje, danes le še hiša Novi svet h. št. 12.

Zgoraj navedene nepremičnine v mestu Loka je farna cerkev v Stari Loki oddala novonastali mestni župniji in so jo odprodali v privatne roke. Pri domcu in vrtu Na žagi v Loki gre za predel vodnih naprav pri Hudičevi brvi v Karlovcu.

Dorfarje: Matevžk, hiša z vrtom od hiše Dorfarje, stara h. št. 24; Šime, huba, stara h. št. 17 (10 lastnikov); Fajdiga, nova hiša, stara h. št. 23 (od hube urbar. št. 6).

Reteče: Srakar, huba, stara h. št. 6; Srakarjeva bajta, nova hiša od hube, h. št. 6.

Grenc: Kuštrman, polhuba, stara h. št. 15.

Virmaše: Mrak, polhuba, stara h. št. 1; Virmaše, pravilno Stari Dvor, Moher, polhuba, stara h. št. 7; Šmer, Košanc, polhuba, stara h. št. 23.

Trnje: Blažovc, kajža, stara h. št. 5.

Virlog: Škreba, kajža, stara h. št. 2; Potočnik, kajža, stara h. št. 3.

Šutna: Jernejčk, kajža, stara h. št. 2; Lačenk, kajža, stara h. št. 5; Rozmanova kajža, hiša in vrt, stara h. št. 23; Persnigo, Peršnk, hiša in vrt in njiva v Persch, stara h. št. 1; Strovzk, Štrovc, nova hiša na njivi Persch, stara h. št. 28.

Vešter: Hren, kajža, stara h. št. 4.

Preračunano 12 hub, 6 hišarjev in 5 hiš z gospodarskimi poslopji v Loki, Zeller mlin = mlin Pri Krevsu, danes Novi svet 12.

⁴⁵ Gorenjske družine v 18. stoletju, str. 246.

⁴⁶ SI_ZAL_ŠKL/0364, t. e. 199.

Grundbuch des Kirchengültens Altenlack – Zemljiška knjiga cerkvene prebende Stara Loka, 1781–1882⁴⁷

Žabnica: Porenta, huba, stara h. št. 35, huba od cerkve v Crngrobu.

Virmaše: Ortman, polhuba, stara h. št. 6.

Cerkev v Crngrobu:

Crngrob: Mihc, polhuba, stara h. št. 6; Mežnarija, stara h. št. 2; cerkvena hiša, podrta, stara h. št. 3; Puščavnikova hiša, stara h. št. 4. (podrta).

Loka: mesnica ob Cebalovi hiši pri mostu; Hudarevnik, Birollova hiša in skedenj v Mestu, stara h. št. 93, potem mestna farna cerkev sv. Jakoba, podrta, danes plato Na Štengah; Stalanik, hiša na Novem trgu, danes Spodnji trg 37; Štrikar, Lavdon, hiša na Novem trgu, danes Spodnji trg 19.

Podružnica sv. Urha v Žabnici:

Šutna: Šmon, Šuštar, kajža, stara h. št. 21; Turk, kajža, stara h. št. 26; Jernač, kajža, stara h. št. 14; Kmetelca, kajža, stara h. št. 17; Jamnikova bajta, hiša, stara h. št. 30.

Žabnica: stara šola, stara h. št. 34.

Podružnica sv. Urha na Križni Gori:

Mežnar, desetina, stara h. št. 4, hiša, stara h. št. 8; Bersk, hiša, stara h. št. 11; Srednik, desetina, stara h. št. 14; Krajčnk, desetina, Lavtarski Vrh, stara h. št. 1; Bernk, desetina, Lavtarski Vrh, stara h. št. 3; Luskovc, desetina, Lavtarski Vrh, stara h. št. 4; kajža, stara h. št. 8.

Cerkev sv. Uršule v Pevnu:

Mežnar, hiša, šupa, vrt in njiva v Brinovc, stara h. št. 6; Maslar, hiša in njiva v Brinovc, stara h. št. 3; Tone, hiša, stara h. št. 7.

Grundbuch des Pfarrhofes und Kirchengulten zu Altenlack im Bezirke Umgebung Laibach – Zemljiška knjiga župnišča in cerkvene prebende Stara Loka v okraju Ljubljana – okolica, 1789–1881⁴⁸

Župnišče Stara Loka je imelo posest v župniji Sora, in sicer:

Gosteče: Jamnik, hiša, Gosteče, stara h. št. 10.

Draga: Gaber, huba, stara h. št. 12; Lušina, huba, stara h. št. 13; Podvis, huba, stara h. št. 10; Čik, huba, h. št. 9; Žerovc, huba, stara h. št. 16; Godec, huba, stara h. št. 11.

Vas in župnija Sora: Podrepc, huba, stara h. št. 25; Pri Tomažu, kajža (1/3), stara h. št. 27; Kozina, huba, stara h. št. 17; domec in mlin, stara h. št. 35; Petač, kajža (1/3), stara h. št. 32; Pri Šoštarju, nova hiša, stara h. št. 12, od hube Kozina.

Skupaj v župniji Sora: 8 hub, dve kajži, dve hiši, domec in mlin.

47 SI_ZAL_ŠKL/0364, t. e. 200.

48 SI_ZAL_ŠKL/0364, t. e. 203.

Grundbuch des Vereinigten Pfarrhofs und Kirchengulten in Lack – Zemljiška knjiga združenih župnijskih prebend v Loki, 1785–1882⁴⁹

Schwarzova zapuščina:

Kapela sv. Trojice:

Binkelj: Šimenc, huba, stara h. št. 14; Mruš, huba, stara h. št. 12.

Stara Loka: Na Mrut, Mrušč, huba, stara h. št. 45, danes h. št. 150.

Virmaše: Pri Tincu, hiša, vrt in gozd, stara h. št. 18; Pri Šoštarju, kajža (1/3), stara h. št. 14.

Hosta: Pri Malandet – Malandež, huba, stara h. št. 4; Pri Groggu, huba, stara h. št. 6.

Žabnica: Černe, huba, stara h. št. 36.

Beneficij sv. Trojice:

Stari dvor: Matecel, huba, stara h. št. 12; Jakopč, huba, stara h. št. 10.

Godešič: Kozina, huba, stara h. št. 35.

Podreča: huba, stara h. št. 21; polhuba, stara h. št. 24; polhuba, stara h. št. 30; huba, stara h. št. 31; nova hiša, stara h. št. 49.

Stražišče: hiša in njiva za vasjo, stara h. št. 62; hiša z vrtom, stara h. št. 78.

Škofov beneficij sv. Ane na gradu:

Stara Loka: Alovč, huba, danes h. št. 147.

Trata: Pavličk – Poličk, huba, stara h. št. 2; Jernač, huba, stara h. št. 5; Boltic, huba, stara h. št. 7; Štibernik, kajža (1/3 kmetije), stara h. št. 11.

Binkelj: Fortunov Peter, kajža, stara h. št. 18.

Od podružnic je bila najbogatejša cerkev v Crngrobu, ki je posebej popisana. Ostale podružnice so imele po eno hišo, največkrat mežnijo in po nekaj desetini: na Križni Gori (desetine); Sv. Ožbolt: kajža, stara h. št. 30, Tominc: mežnija; Pevno: mežnija; Suha: Jernejčk, kajža; Stari dvor, stara h. št. 6; Sv. Lovrenc, Breznica, kajža v Pod-pulfrci.

Zanemarljivo posest so imele še cerkve v Retečah, Bodovljah, Brodeh in na Valterskem Vrh. Pri mežnijah je šlo v veliki večini za posest cerkvene občine, cerkvenih sosesk.

Ne vemo, kako in zakaj je loška župnija dobila posest v Sori, drugi župniji in drugem gospostvu. Mogoče je šlo za že omenjeno domnevno patriar-

Cerkev Marijinega oznanjenja v Crngrobu je bila že v srednjem veku priljubljeno romarsko svetišče. (foto: Tina Arh)

⁴⁹ SI_ZAL_ŠKL/0364, t. e. 211.

hovo darovnico. Do srede 18. stoletja se je ohranila stara navada. Za 5. avgust je zapisano: »Na praznik Marije Snežne, če župna opravila ne ovirajo, gresta oba gospoda kaplana s predstavniki sosesk vasi Bitnje, Žabnica in Sv. Duh k sv. Mihaelu v Dol župnije Sora. Na poti bere mašo domač kaplan pri sv. Andreju na Gostečah. Dobi 48 krajcarjev kranjskega denarja. Leteči kaplan pa v Dolu mašuje in kjer opravi tudi kratek nagovor, 1 goldinar kranjskega denarja.«⁵⁰ Od kdaj in zakaj je bila ta stara zaobljuba? Koblar omenja še eno zaobljubo.⁵¹ Mogoče je bila še v spomin na domnevne podelitve, kakor smo že zgoraj pisali.

Leta 1848 je nastopil formalni konec fevdalnega obdobja. Kako so se te razmere odvijale na Fari, je zanimivo opisal Franc Ksaver Kramer, takratni starološki župnik in dekan. Kompletan popis je ponatisnjen v starološkem zborniku *Več kot tisoč let*.⁵² Ob prihodu je Kramer našel polne kašče in zanje do 1848 plačal še davke. Usodnega leta ga je zadela ista usoda kot vse fevdalne posestnike. Za Slovence je bil to čas prvih družbenih sprememb, podobno kot leta 1918 ob razpadu Avstro-Ogrske, ob razpadu Jugoslavije leta 1941 in zadnje Titove Jugoslavije.

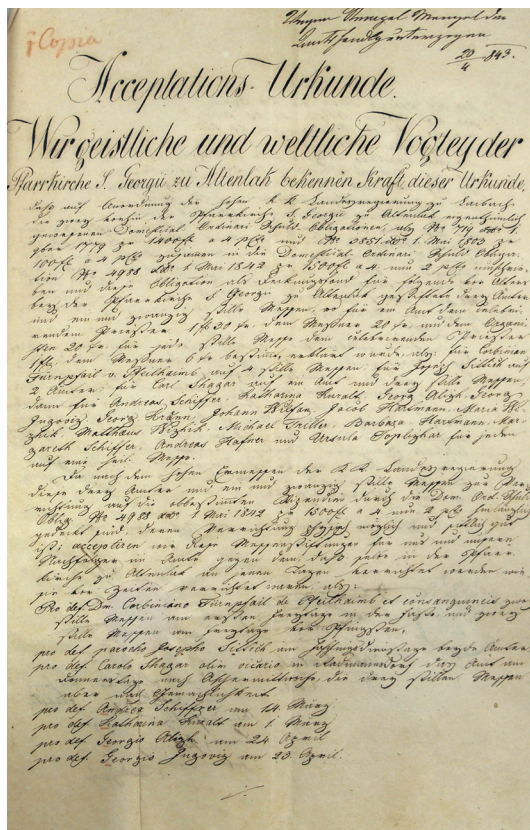
Leta 1848 je bila glavna naloga odprava fevdalizma in zemljiška odveza, danes lastninjenje. Odškodovanje deležnikov je država takrat v grobem razdelila na tretjine. Ena je padla na račun kmetov, drugi del na bivše lastnike in tretji del na deželo oziroma državo. Sistem preobrazbe je bil zapleten in dolgotrajen (podobno kot danes lastninjenje). Župnik je čez noč obubožal, župljani so ga rešili z bero. Po izkazu odškodninskih zahtev so uredili še stara razmerja med deputatom in menzalom. Deputat je dobivala župnija od freisinškega gospostva, v tistih letih že od državnega. Vseboval je 42 oralov gozda na Lubniku, desetino od posestnikov, 148 mernikov žita. Gosposka je zahtevala 200 gld. miznine. Po dolgem prerekanju in tožbah do Dunaja so se leta 1866 poravnali. Dekan je bil oproščen miznine in je dobil 2.000 gld. glavnice v prid župnije. Kako je bila pozneje dogovorjena župnikova plača, dekan ni navedel. Verjetno je dobival plačo od ministrstva za uk in bogočastje. V župnikovo plačo so spadali še izdatki za prvotno dva, pozneje enega kaplana, kompletno vzdrževanje »župnijskega dvora« in tekoče investicijsko vzdrževanje.

Stalen vir župnikovih dohodkov so bile tudi ustanovne maše. Mnoge zemljiščne donacije so vsebovale tudi denarno rento. Tak je bil Schwarzov beneficij, ki je vseboval tudi znatno denarno rento. Kapitali brez zemljiške rente pa so bili bolj občutljivi. Najstarejše ustanovne maše so darovali škof, plemenitaši, premožni meščani in župniki; od 18. stoletja zasledimo tudi že kmečke ljudi in celo hlapce, dekline in pastirja. Ti so včasih vse življenje hranili za t. i. večno mašo, vsaj obletno.

50 Štukl, Diarij, str. 163.

51 Koblar, *Zgodovina Sorske fаре*, Podružnica sv. Mihaela v Dolu, str. 54. »Zunaj cerkve na levi strani vhoda v lopi je pač stal še drug altar, a tega so ukazali podreti l. 1664. Pri tem altarju je maševal prej duhoven, kadar so prej Ločani in Godeščani prišli v procesiji z obljubno mašo na dan sv. Vida, ter pridigoval je raz zidane prižnice, stoječe poleg vrat, ljudstvo je bilo pa zbrano zunaj pokopališča na lepi planjavi.«

52 Kramer, Na Fari od adventa 1847 do leta 1868, str. 73–154.

Sprejemna listina, s katero je cerkveno predstojništvo potrdilo sprejem mašne ustanove in se zaobljubilo, da bo skrbelo za ohranjanje glavnice in opravljanje izgovorjenega števila maš, dokler bo obstajala gmotna osnova zanje. (foto: Judita Šega)

tem, da cerkev iz moralnih razlogov ni inkantirala, gnala ljudi na kant, na boben.⁵³

Bratovščina rožnega venca v Stari Loki je leta 1669 raznim ljudem posodila 1.290 goldinarjev. Bratovščina je imela takrat hišo in vrt v predmestju Škofje Loke in desetino na nekem zemljišču. Desetino je zakupil Marks Oblak za 100 goldinarjev deželne veljave in dva para voščenih sveč.⁵⁴ Bratovščina sv. Rešnjega Telesa je leta 1728 ob glavnici, več kot 14.000 goldinarjev, posodila več kot 10.000 goldi-

Največje kapitale je pobral že Jožef II. s svojimi reformami. Obresti večjih kapitalov so zadostovale za nekaj maš na leto, mesec, teden ali za obletno. Za denar vemo, da vedno izgublja vrednost z menjavami valut, inflacijo ter družbenimi spremembami. V poznem srednjem veku še niso poznali institucionalnih denarnih zavodov. Cerkev je denar posojala od 3–5 % obresti. Višje obresti so že smatrali za židovske in naj bi jih cerkev ne uporabljala. Res so bile cerkvene obresti največ 4 %. Obrestim so rekli interesi. Obresti glavnice naj bi zadostovale za dogovorjeno število maš.

Pogosto je bil denar slabo naložen in zavarovan, zato je bil plen raznih advokatov in posrednikov. Včasih so se župniki premalo zanimali za denar in so z njim gospodarili ključarji in ga posojali po lastni presoji. Nerodno je bilo, ko so včasih ustanovniki za maše zastavili zadolžnice in odstopne terjatev do drugih ljudi. Cerkev je morala vsoto intabulirati na njihovo posest, da so obresti pritekale. Izterjevanje tovrstnih kapitalov je bilo dolgotrajno in delikatno, vleklo se je iz roda v rod, včasih tudi že na drugih lastnikih. Boniteta cerkvenih dolgov je bila v

53 »Spraviti na kant« – bankrotirati, prodati na dražbi po glasniku, bobnarju. Navada občinskega bobnarja je bila v rabi še nekaj let po zadnji vojni in se je še spominjam. Za »našov hišo je bobnal pred kapucinsko cerkvijo.

54 Kos, Doneski, št. 484.

narjev.⁵⁵ Ob pešanju ustanov so fonde združevali in zaprosili cerkveno oblast za znižanje (redukcijo) števila maš. Številne so bile ustanovne maše na podružnicah. Glavnice so se pri obeh mestnih beneficijah gibale od 7.500 goldinarjev pri Jugovicovem beneficiju iz leta 1728 in 4.000 goldinarjev nemške veljave pri Cebalovem beneficiju iz leta 1727.⁵⁶ Skromni beneficiji so vsebovali do nekaj deset goldinarjev za letno mašo na podružnici. Cebalov in Jugovicov beneficij sta bila vezana na Špital v Loki, kjer sta ubožnica in cerkev leta 1698 pogoreli, potrebna je bila dolgoletna in temeljita obnova. Beneficiata sta imela še druge zadolžitve, npr. poučevanje verouka itd.

Od Marije Terezije naprej je cerkvene finance kontrolirala država. Že Jožef II. si je prizadeval, da se je »odvečen cerkveni denar« pretakal po državnih kanalih. Ta doba razsvetljenstva se imenuje tudi državno cerkvenstvo. Država si je Cerkev podrejala na vseh področjih, razen na dogmatskem. Duhovniki so postajali državni uradniki, deloma z državno plačo in poldržavno kongruo, in do leta 1848 še na dohodkih zemljiških posestev.⁵⁷ Dokler je bilo še kaj denarja, so ustanove reducirali in so se prvotni naslovi izgubili. Ko je bilo denarja premalo, je šel preostanek v verski sklad. V drugi polovici 19. stoletja je župnija kapitale vlagala v vrednostne papirje, obligacije, danes bi rekli v delnice, in druge vrednostne papirje.

Župnije, tudi v Stari Loki, so bile ustanoviteljice in vodnice prvih civilnih hranilnic. Žal so vsi ti vrednostni papirji končali kot vojno posojilo v 1. svetovni vojni. V drugi polovici 19. stoletja je imela starološka župnija v vrednostnih papirjih za več kot 12.000 goldinarjev. Uradna evidenca je februarja 1919 prikazovala še več kot 41.000 kron, vendar dejanskega pokritja ni bilo, saj je vojna izničila večino vrednostnih papirjev.⁵⁸ Škof in papež sta duhovnike odvezala branja starih ustanovnih maš. Danes je obvezna župnikova nedeljska maša za vse župljane in dobrotnike, za vse stare pozabljene ustanovnike pa v Škofji Loki letno še berejo eno mašo. Pri slovesnih mašah je moral župnik plačati iz mašnega štipendija delež vikarju, kaplanoma, beneficiatu sv. Trojice, organistu, učitelju, mehaču in cerkovniku.⁵⁹ Še tik pred 1. svetovno vojno so bili od pevcev poleg organista plačani po en sopran, alt, tenor in bas.⁶⁰

55 Kos, *Doneski*, št. 548.

56 Za ponazoritev: povprečni grunt na Fari je bil takrat ocenjen na 1.500 goldinarjev, hiša v Loki na Placu med 1.100 in 1.200 goldinarji. Nemški goldinarji so bili več vredni več kot kranjski. Podobno smo imeli v Jugoslaviji v zadnjih letih dinarje deviznega porekla. Nakup mark v banki je bil dražji od uradnega tečaja.

57 Maček, *Mašne in svetne ustanove na Kranjskem*, str. 13–18.

58 Šega, *Beneficiji in mašne ustanove v župniji Stara Loka*, str. 211.

59 Učitelj je bil pogosto tudi organist.

60 Štukl, *Diarij starološkega župnika*, str. 145. Zadnja tako plačana pevka je bila Ana Hafner, Načonova Ana, poročena z Lovrencem Oblakom, Poličarjem. Ves denar je porabila za zdravlila, tako bolehnja je bila v mladosti (povedala sama).

pa dobrotnik loških cerkva. Zapustil je zemljišče za kapucinski samostan. Gašper Alojz Cebal in Tomaž Prevodnik, glavnica 1.735 goldinarjev za 35 maš; Matija Porenta, bitenjski župan v 17. stoletju; baron Leopold Halden, loški glavar, dobrotnik kapucinskega samostana. Na podružnicah so pogosti priimki bogatejših gruntarjev: Bernik, Debelak, Proj, Jenko, Jugovic, Hartman, Žontar, Porenta, Langerholc, Hafner, Eržen, Kuralt, Homan, Oman, Jamnik, Oblak, Alič, Šnajder, Erbežnik, Starman, Triler, Otrin, Foltrin, Križaj, Sluga, Sušnik, Dolenc Križnar, Vodnik, Triler, Zihlerl, itd. Na silvestrovo je bila pri Sv. Barbari maša s pridigo in spraševanjem za Jurija Pepeu, bivšega pastirja ovac tamkajšnje soseske.

Stalen in neusahljiv vir dohodkov so bile cehovske maše. Na god sv. Blaža, 3. februarja, so praznovali peki. Ob 7. uri je bila vikarjeva peta maša v mestu, nato kaplanova na Fari. Četrtega maja je praznoval lončarski ceh (od 1511). Celotna župnija je šla v procesiji k sv. Florjanu v Sopotnico. Na poti je imel leteči kaplan še mašo pri Sv. Lovrencu.⁶³ Mašo za lončarski ceh je pri Sv. Florjanu bral gospod vikar. Na dan sv. Antona Padovanskega, 13. junija, je praznoval krojaški ceh (od 1457). Peti maši sta opravila gospod vikar in kaplan v mestu in na Fari. Na dan sv. Eligija (Aloja, Tilna), 25. junija, so praznovali kovači. Maši sta opravila gospod vikar v Loki in tedničar (kaplan) na Fari. Ob koncu avgusta so kovači plačali še za 8 goldinarjev nemške vrednosti namenskih maš. Ob mestnem semnju ob sv. Jakobu, 25. julija, so praznovali loški krznarji – pelcmoharji (od 1459). Ob sv. Frančišku, 4. oktobra, so praznovali usnjarji. Čevljarji so praznovali 25. oktobra (od 1459). Okrog sv. Martina, 11. novembra, so praznovali suknarji, verjetno tudi krojači, klobučarji, platnarji, barvarji in drugi tekstilci. Cehi so imeli spominske maše še med letom, ob kvatrah itd.⁶⁴

Sklepnik sv. Aloja, zaščitnika loških kovačev, v prezbiteriju cerkve sv. Jakoba v Škofji Loki. Pod svetnikovo podobo so znaki kovaškega ceha: kladivo, klešče in žebelj. (foto: Peter Pokorn st.)

63 Kaplana sta se med seboj menjavala. Tedničar je deloval doma na Fari, drugi, leteči kaplan (cursor) je hodil po podružnicah. Za plačilo je dobival tudi oves za konja, danes bi rekli kilometrino.

64 Dejstva demantirajo trditve, da je bil to čas izrabljanja človeka po človeku. Vse nedelje (52) in vsaj 10 zapovedanih praznikov so praznovali ves dan. Na praznike cehovskih zavetnikov in na sopraznike, bolj znane kmečke svetnike, so delali pol dneva. Okrog sv. Jerneja so romali: Kropa-Ljubno-Bled, Devica Marija v Polju, Štepanja vas (božji grob), na sedem let na Štajersko k Novi Štiti (spotoma še Komenda, Kamnik, Sv. Primož, Sv. Frančišek), največkrat v Crngrob itd. Nič ni čudnega, da se je v takšne razmere vtaknil »cerkveni mežnar« cesar Jožef II.

Stalni mašni stipendiji so bili od bratovščinskih maš v Loki, Stari Loki, Crngrobu in drugih podružnicah. Najbogatejše bratovščine so bile: bratovščina Presvetega Rešnjega Telesa, z oltarjem v mestu pri sv. Jakobu in s sedežem na Fari iz leta 1525. Bila je tudi lastnica hiše pri Filaverju, danes Cankarjev trg št. 2; bratovščina naše ljube Gospe v Crngrobu, iz 16. stoletja, in z zapisniki od leta 1728–1824; bratovščina sv. Rožnega venca od leta 1654, s posebno kapelo pri farni cerkvi.⁶⁵ Nekatero bratovščino so delovale še po Jožefu II., in sicer kot nekatere molitvene skupnosti. Tudi na te kapitale je Jožef II. naredil pogrom. Po jožefinskih reformah so se ti kapitali počasi na novo natekali. Nekaj bratovščin in družb je bilo ustanovljenih še v 19. stoletju, delovale so do 2. svetovne vojne. Eni zadnjih ustanov (iz leta 1927) sta bili maši v Pevnu in Crngrobu, z glavnico 5.000 dinarjev za pevenskega rojaka prošta Andreja Kalana, in maša z glavnico 10.000 dinarjev v Stari Loki za brata Franca in Aleša Ušeničnika. Ljudje so se še zanimali za poslednje reči. Poznali so še strah božji. Smrt in poslednja sodba so danes pojmi, ki jih ne slišimo radi ali se jih niti ne zavedamo.

Nekaj je župniku donašala bira. Ta je bila v preteklosti normirana v naturalijah, lahko tudi v gotovini ali kombinirana, vendar ni bila obremenjujoča, ampak zmerna. V večji meri je na pomembnosti dohodka pridobila po letu 1848 in 1945. Na prostovoljnem principu je v uporabi še danes. Bire je bil deležen tudi cerkvenik. Kot otrok se spominjam suškega mežnarja, ki je med drugim pobiral biro tudi s »flaškonom« v nahrbtniku in so mu po hišah dolivali žganje. Za župnika so pobirali drugi. Župnikovi biri pri Sv. Duhu rečejo, da pobirajo »uršulo«. Beseda je prišla od svetnice sv. Uršule (21. okotber), ko so morali biti pridelki v shrambah in ocenjeni. Zadnji svetnik v zvezi s pridelki je sv. Luka (18. oktober), ki repo puka. Od sv. Uršule do sv. Jurija (23. april) naslednje leto je bila prosta paša, ne glede na lastnika. Nekaj denarja je cerkvi prinašala sedežnina. Ta se je pobirala okrog vernih duš (2. november). Družine so si plačevale del »pruke«.⁶⁶ Ob svečnici (2. februar) so in še pobirajo za razsvetljavo. Danes poznamo še novo prostovoljno pušico za centralno kurjavo, ogrevanje cerkve in župnišča.

Župnikovi sprotni dohodki so bili krsti, poroke, pogrebi, takse za razna cerkvena dovoljenja, oznanila itd. Župnikovi so bili tudi dohodki od točenja alkoholnih pijač. To razvado bi pričakovali v vinorodnih krajih, najmanj pa v naših. Obnesla se je pri krstih, porokah in pogrebi. Proti tej trgovini se je loški glavar zaman boril že od leta 1493.⁶⁷ Zaloga v kleti je slabo vplivala na abstinenco župnikov. Ko je selški župnik Matija Falenč leta 1668 prevzel faro, je med drugim moral podpisati, da gostilnic ne bo obiskoval, razen takrat, kadar bi to zahtevala njegova služba.⁶⁸ Še leta 1721 je loški župnik iztočil 30 tovorov pijače.⁶⁹ Če vzamemo tovor

⁶⁵ Florjančič, *Bratovščine v Stari Loki*, str. 217–225.

⁶⁶ Cerkevna klop.

⁶⁷ Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 120.

⁶⁸ Kos, *Doneski*, št. 480.

⁶⁹ Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 336.

po 75 kg in kilogram za liter, bi to pomenilo okrog 2.250 litrov. V mestu, v Loki, se je sredi 18. stoletja z gostilno ukvarjal tudi vikar Franc Anton Pogačnik, stanoval je v hiši Pri bohku, danes Cankarjev trg 12.⁷⁰ Od leta 1773 je bila tovrstna trgovina prepovedana. Žirovski župnik je imel včasih 300 goldinarjev tovrstnega dohodka, potem pa je »obubožal« in je župnija veljala za najrevnejšo.⁷¹

Župniki so imeli dostojne dohodke. V slabšem stanju so bili vikar v mestu in nekateri beneficiati, posebno tisti brez zemljiške posesti. Razen Schwarzovega beneficija so bile ostale ustanove in beneficiji brez zemljiške posesti. Ob velikih praznikih je bila vsa loška duhovščina povabljenja k obredom v Staro Loko, vsi duhovniki v in izven mesta. Posebno ob veliki noči je bilo obredje v Loki in na Fari silno slovesno. Navajajo levite in subdiakona. Po obredih je v 18. stoletju sledila pasijonska procesija po loških ulicah.⁷² Kljub državni prepovedi v 18. stoletju se je v cerkvah še naprej povečevalo število oltarjev in božjih poti.

Duhovniški stan se je dearistokratiziral. Možnost posvetitve so dobili kandidati s prispevki mesta, občine, skupine kmetov, sorodnikov ter plemičev. Za semeniščnikom je glede stroškov moral stati kredibilen financer. Duhovniki so si pridobili tudi zadostno teološko znanje. Leta 1788 so bili v Loki poleg župnika, kaplanov in vikarja še številni duhovniki. Jožef Nepomuk de Breckerfeld je bil bivši cistercijan iz Stične in je v Loki čakal na novo službo. Jurij Jelenc je bil v svetoduški graščini. Matevž Homan iz Žabnice je bil posvečen na račun očeta in treh žabniških kmetov. V dušnem pastirstvu ni nikoli deloval in se ni izpopolnjeval v stroki, zato so dvomili o njegovih sposobnostih; nazadnje se je zapil. Janez Krstnik Inglič je bil posvečen na naslov starološkega graščaka Jožefa Demšarja. V dušnem pastirstvu ni deloval. Za kaplana v Soro ni hotel, raje je mizaril in pozabil teološko znanje. V Mestu (Loki) so poleg vikarja delovali še Cebalov beneficiat Janez Cegnar, zgleden duhovnik in katehet. Beneficiat sv. Trojice je bil Jožef de Jenkinsheim. Stalno ni bil nastavljen, ker je doma skrbel za na duhu in telesu prizadetega očeta, sestro in brata duhovnika Antona Frančiška. Ta je nekaj časa služboval na Dunaju in v tržaški škofiji. Ko je tudi on duševno zbolel, so bili vsi doma pri očetu. Antona Frančiška so Ločani imeli radi, ker jim je svetoval številke za loterijo. Beneficiat sv. Ane je bil Luka Gašperšič. V pokoju so živeli še: Gašper Berčič, Jakob Ziherl, Feliks Adam Kayser, Jurij Gaber, Andrej Prevodnik, Simon Schwarz, Jožef Kalan in Anton Ažbe. V uršulinskem samostanu so delovali: spovednik Frančišek Svetec, katehet in kaplan Janez Luznar in Luka Karlin.⁷³

Jožef II. je številni duhovščini zaposlitve našel predvsem v šolstvu. Sistemsko je ustanavljal številne nove župnije, vikariate, kuracije in druge duhovnije. Kjer ni bilo zadosti sredstev za vzdrževanje, je cesar dodal denar iz cerkvenega fonda.

70 Štukl, Hišni lastniki v Škofji Loki in predmestjih sredi 18. stoletja, str. 42.

71 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 336, 397. Tristo goldinarjev je bila vredna skromna lesena bajta s krpo ohišnice.

72 Pasijonu so rekli procesija.

73 *Šematizem ljubljanske nadškofije leta 1788*, str. 121–130.

Poleg ukinitve številnih starih samostanov je reduciral božje poti, ki pa so v 19. stoletju spet vznikale. V Crngrobu je bilo še v 19. stoletju od 800 do 900 maš letno. Brali so jih večinoma za pokoj ustanovnikov in po namenih »procesionistov«. Na določene praznike je prišlo v Crngrob do 28 farnih procesij. Najdaljšo pot so imeli iz Cerknega in Idrije.⁷⁴ Ob proščenjih je tu cvetela trgovina in je bila v Crngrobu celo mitnica.⁷⁵

Kot smo že omenili, so zaradi škofovih upravnih potreb na ozemlju Loškega gospostva vznikla nova gospostva. Omenili smo že srednjeveško puštalsko in starološko gospostvo. Z obema gospostvoma škof ni bil vedno v najboljših odnosih. Nekaj škofu odtujenih kmetij lahko danes sledimo pri starološkem gospostvu v domačih imenih kmetij: Rošpoše, Rošpoš, od Rasповih lastnikov in naslednikov.⁷⁶ Protestant Jožef Oberhueber se je ob raciji na protestante in licitaciji hiše v mestu zatekel na svojo posest, hubo Obrše v Hrastnici, in se tam premislil ter spreobrn timer.⁷⁷

V 17. stoletju je vznikla še nova svetoduška graščina, po lepem razgledu imenovana tudi Ehrenau. Z gradom in posestvom je začel baron Francišek Matija Lampfrizheimb, loški glavar med leti 1659 in 1684. Škof ga je poklical z Bavarske, ker so se mu domači uradniki (plemiči) ob reformaciji zamerili. Za dolgoletno službo si je namesto denarja izgovoril zemljiško rento.⁷⁸ Na zemljišču treh kmetij pri Sv. Duhu si je v bavarskem stilu sezidal baročno graščino ter si pridno pridobival podložnike na loškem škofovem ozemlju in tudi izven, na levem bregu Save ter vzhodne meje Loškega gospostva.⁷⁹ V drugi polovici 18. stoletja in začetku 19. stoletja je bila graščina tudi sedež začetkov posvetne oblasti.

Po pregledovanju raznih virov sta imeli, po grobi oceni, starološka in loška fara leta 1848 še 32 hub, 2 polhubi, 26 1/3 hub in 27 hišarjev.⁸⁰ Cerkev je posedovala, danes bi rekli tudi pomembne infrastrukturne objekte, mesnice in mline.

Puštalski baroni naj bi imeli v okviru Loškega gospostva 13 hub in okrog 35 kajž v Puštalu.⁸¹ S pritegnitvijo izvenfreisinške posesti bi puštalski baroni posedovali skupaj 33 hub, 10 1/3 hub in 11 kajž.

Vitezu Edvardu Strahlu v Stari Loki je do konca ostalo 6 hub, 2 hubi, 27 1/3 hub in 3 kajže, svetoduški graščini pa 19 hub, 4 1/3 hube in 30 kajž. Zanimivo je,

⁷⁴ Veider, Vodič po Crngrobu, str. 56.

⁷⁵ Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 121.

⁷⁶ Štukl, *Po poti kulturne dediščine*, str. 77.

⁷⁷ Šega, Golec, Münchenska zakladna najdba –škofjeloški slovenski razglas iz leta 1590, str. 173; Štukl, *Po poti kulturne dediščine*, str. 93.

⁷⁸ Pokorn, *Loka*, str. 50.

⁷⁹ Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 330; *Gorenjska družine v 18. stoletju*, passim.

⁸⁰ Vštete niso številne desetine, novohišarji. Neugotovljeno je razmerje med 1/3 kmetije in kajžo. Tretjinske kmetije so verjetno nastale iz prvega drobljenja agrarne posesti ob času razvoja kmečke trgovine in domače obrti pred 16. stoletjem (platnarstvo, sitarstvo).

⁸¹ Blaznik, Puštalsko zemljiško gospostvo in njegova posest znotraj loškega teritorialnega gospostva v času rektifikacije, str. 11–18. Dodaja, da bi bila posest vredna posebne znanstvene obdelave.

da so si vsi »graščaki« prizadevali pridobiti in vpisati še novohišarje in hišarje, ki so nastajali po sprostitvi tlačanske privezanosti v drugi polovici 18. stoletja. Vprašanje je, kako so se počutili freisinški škofje, ko so jim v stoletjih kmetije prehajale v cerkvene in druge roke. Prav cerkvena posest je bila enakovredna puštalski, starološki in svetoduški.

Kaj pa danes? Nespremenjena je ostala zemlja. Po srednjeveških žitnih kulturah in lanu se je po Mariji Tereziji, da bi se izognili posledicam lakote, uveljavil krompir. Danes ga izpodriva

Starološka graščina danes. (foto: Tina Arh)

koruza Strokovnjaki napovedujejo, da se bomo spet ozrli nazaj in uveljavili še kaj novega – starega. Ostala nam je grajska materialna kulturna dediščina. Pri Sv. Duhu, pri uršulinkah, je ob gradu nastala Hiša kruha, hiša molitve in duhovne pomoči današnjemu izpraznjenemu človeku. V puštalskem gradu nam v Glasbeni šoli sporočajo svetovni jezik glasbe. V Loki je Petrovi skali Cerkvi ostalo prvotno sporočilo krščanstva in umetnostno zanimiva, evropsko pomembna gotška cerkev. V Stari Loki je častitljivo svetišče s »funkcionalnim« zemljiščem, božjo njivo, ki čaka na nas. Na novo poslanstvo spet čaka starološki grad. Ob tem čakanju lahko zapišemo davne Polčeve besede iz leta 1930, po smrti zadnjega viteza Karla Strahla. *»Še bolj tiho nego kdaj prej leži starološki grad v ozki dolini in v turobni samoti in praznoti zevajo še nedavno z umetninami natrpani grajski prostori.«*⁸²

VIRI:

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki:

SI_ZAL_ŠKL/0364, Zemljiška knjiga sodišča v Škofji Loki:

- t. e. 180, Glavna zemljiška knjiga gospodstva Puštal, 1786–1881.
- t. e. 190, Glavna zemljiška knjiga gospodstva Sveti Duh, ~1800–1881.
- t. e. 193, Glavna zemljiška knjiga gospodstva Stara Loka, 1782–1882.
- t. e. 199, Glavna zemljiška knjiga župnijske cerkve v Stari Loki, 1781–1882.
- t. e. 200, Glavna zemljiška knjiga cerkvene prebende Stara Loka, 1781–1882.
- t. e. 201, Glavna zemljiška knjiga župnišča v Stari Loki, 1781–1882.
- t. e. 203, Glavna zemljiška knjiga župnišča in cerkvene prebende Stara Loka v okraju Ljubljana-okolica, 1789–1881.
- t. e. 211, Glavna zemljiška knjiga združenih župniščnih prebend v Loki, 1785–1882.

82 Polec, Edvard in Karl Strahl, str. 83.

LITERATURA:

- Bertoncel, Mojca; Pavli, Štefan: Nove najdbe v podružnični cerkvi sv. Nikolaja na Godešiču. V: *Loški razgledi* 49, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2003, str. 211–215.
- Bertoncel, Mojca; Pavli, Štefan: Romanska apsida v podružnični cerkvi sv. Nikolaja na Godešiču. V: *Loški razgledi* 48, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2002, str. 155–160.
- Blaznik, Pavle: Puštalsko zemljiško gospostvo in njegova posest znotraj loškega teritorialnega gospostva v času rektifikacije. V: *Loški razgledi* 29, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1982, str. 11–19.
- Blaznik, Pavle: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Zv. 4, Urbarji freisinske škofije*. V Ljubljani : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1963, 472 str.
- Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803)*. Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973, 560 str.
- Božič, Jernej: Memorabilia (od začetka do leta 1823). V: *Več kot tisoč let : kronika župnije sv. Jurija Stara Loka*, Stara Loka : Župnija sv. Jurija, 2005, str. 44–71.
- Cafuta, Darko: Lokacija gradu »Bosisen« in plitvine na reki Sori, imenovane »Stresoubrod«. V: *Loški razgledi* 58, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2011, str. 13–30.
- Dolinar, France M.: Od pražupnije do jožefinskih reform. V: *Več kot tisoč let : kronika župnije sv. Jurija Stara Loka*, Stara Loka : Župnija sv. Jurija, 2005, str. 32–43.
- Florjančič, Alojzij Pavel (ur.); Janežič, Helena (ur.): *A glej, na tem polju je obrodil stoteren sad : zbornik Župnije sv. Jurija Stara Loka*. Stara Loka : Župnija sv. Jurija, 2015, 683 str.
- Florjančič, Alojzij Pavel (ur.): *Več kot tisoč let : kronika župnije sv. Jurija Stara Loka*. Stara Loka : Župnija sv. Jurija, 2005, 672 str.
- Florjančič, Ana: Bratovščine v Stari Loki. V: *A glej, na tem polju je obrodil stoteren sad : zbornik Župnije sv. Jurija Stara Loka*, Stara Loka : Župnija sv. Jurija, 2015, str. 217–225.
- Gorenjske družine v 18. stoletju. Celje : Društvo Mohorjeva družba : Celjska Mohorjeva družba ; Ljubljana : Inštitut Karantanija : Slovenska matica, 2016, 743 str.
- Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev : Zgodovina agrarnih panog, zvezek 2, Družbena razmerja in gibanja. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1980, 793 str.
- Höfler, Janez: Listina iz leta 1074. V: *Več kot tisoč let : kronika župnije sv. Jurija Stara Loka*, Stara Loka : Župnija sv. Jurija, 2005, str. 26–30.
- Koblar, France: *Zgodovina Sorske fare*. V Ljubljani : A. Koblar, 1883, 111 str.
- Kos, Franc: *Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja*. Ljubljana : Matica Slovenska, 1894, 368 str.
- Košir, Tone: Povezava med rodovi v Suhem Dolu in na Žirovskem. V: *Žirovski občasnik : zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem* 40, Žiri : DPD Svoboda Žiri, Literarna sekcija : Krajevna skupnost Žiri, 2020, str. 268–277.
- Kramer, Franc Ksaverij: Na Fari od adventa 1847 do leta 1868. V: *Več kot tisoč let : kronika župnije sv. Jurija Stara Loka*, Stara Loka : Župnija sv. Jurija, 2005, str. 72–154.
- Leben, Nika: Romanska cerkvena arhitektura na severnem obrobju loškega gospostva. V: *Kranjski zbornik : 1995*, Kranj : Mestna občina Kranj, 1995, str. 41–56.
- Leben-Seljak, Petra; Demšar, Alojzij: Žirovski in poljanski Suhi Dol. V: *Loški razgledi* 61, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2014, str. 143–153.
- Maček, Jože: *Mašne in svetne ustanove na Kranjskem : urejanje, državni nadzor in premoženje duhovnih in svetnih ustanov pri cerkvah na Kranjskem od 1892 do 1960*. Celje : Celjska Mohorjeva družba, 2011, 606 str.
- Maček, Jože: *Na zemlji domači : kratka zgodovina slovenskega kmečkega stanu*. Celje : Celjska Mohorjeva družba, 2007, 303 str.
- Pokorn, Franc: *Loka : krajepisno-zgodovinska črtica*. Škofja Loka : Območna obrtna zbornica, 1995, 81 str.
- Polec, Janko: Spominu Edvarda in Karla Strahla. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino* 10, zv. 3–4, Ljubljana : Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo, 1930, str. 45–83.

- Reven, Zdravko: *Cerkev na Slovenskem : letopis 1971*. Ljubljana : Nadškofijski ordinariat, 1971, 596 str.
- Santonino, Paolo: *Popotni dnevniki : [1485–1487]*. Celovec ; Dunaj ; Ljubljana : Mohorjeva družba, 1991, 91 str.
- Šega, Judita: Beneficiji in mašne ustanove v župniji Stara Loka. V: *A glej, na tem polju je obrodil stoteren sad : zbornik Župnije sv. Jurija Stara Loka*, Stara Loka : Župnija sv. Jurija, str. 177–215.
- Šega, Judita; Golec, Boris: Münchenska zakladna najdba – škofjeloški slovenski razglas iz leta 1590. V: *Loški razgledi* 55, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2009, str. 173–190.
- Šematizem duhovnikov in duhovnij v ljubljanski nadškofiji l. 1788*. V Ljubljani : Knezo-škofijski ordinariat ljubljanski, 1908, 288 str.
- Šilc, Jurij; Plemiči iz Sore – spanheimski ministeriali ob jugovzhodni meji loškega gospostva. V: *Loški razgledi* 60, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2013, str. 79–97.
- Štih, Peter: O prvih prejemnikih kraljeve zemlje na Kranjskem. V: *Loški razgledi* 60, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2013, str. 65–77.
- Štukl, France: Cerkev sv. Miklavža. V: *Godešič skozi tisočletje 1006–2006*, Godešič : Odbor za pripravo tisočletnice Godešiča, 2006, str. 326–338.
- Štukl, France: Diarij starološkega župnika Leopolda Kalina. V: *A glej, na tem polju je obrodil stoteren sad : zbornik Župnije sv. Jurija Stara Loka*, Stara Loka : Župnija sv. Jurija, 2015, str. 139–175.
- Štukl, France: *Gotsko slikarstvo : Poljanska dolina* [diplomska naloga]. Škofja Loka, 1965, rokopis.
- Štukl, France: Hišni lastniki v Škofji Loki in predmestjih sredi 18. stoletja. V: *Loški razgledi* 57, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2010, str. 19–48.
- Štukl, France: *Knjiga hiš v Škofji Loki*. 1. Škofja Loka : Zgodovinski arhiv Ljubljana, 1981, 132 str.
- Štukl, France: *Knjiga hiš v Škofji Loki*. 2. Škofja Loka [i. e.] Ljubljana : Zgodovinski arhiv, 1984, 221 str.
- Štukl, France: *Po poti kulturne dediščine : sprehod skozi Škofjo Loko in vasi v spodnjem porečju Poljanske Sore*. Škofja Loka : Občina, 2011, 206 str.
- Veider, Janez; Vodič po Crngrobu. V: *Crngrob in okoliške vasi*, Crngrob [etc.] : Društvo za ohranjanje naravne in kulturne dediščine vasi ; Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1998, 218 str.
- Vilfan, Sergij; Desetina. V: *Enciklopedija Slovenije* 2, Ce-Ed, Ljubljana : Mladinska knjiga, 1988, str. 239.
- Žontar, Josip; Ločan Volbenk Schwarz. V: *Loški razgledi* 4, Škofja Loka : Muzejsko društvo 1957, str. 25–34.

Zusammenfassung

Die Finanzierung der Urgemeinde (Stara) Loka – einige Kapitel

Der Beitrag soll ein Bild über die wirtschaftliche Strategie der Urgemeinde Loka mit ihrem Sitz in Stara Loka abgeben. Nachdem die Entstehung vor dem Jahr 1074, und ihre Grenzen vorgestellt wurden, ist diesmal der Fokus an das Erhalten von kirchlichem Vermögen gerichtet. Das Grundeigentum kam von dem Zehnt der Ernte, der ursprünglich im Besitz des Patriarchats von Aquileia war, später wurde die Betreuung an den Bischof von Freising abgegeben und letztendlich nach den josephinischen Reformen übernahm die Verantwortung der Staat. Die Gemeinde hat sich um eigene Einkommen von den Bauern bemüht; trotzdem gab der Bischof das erste Vermögen. Als der bekannter Reicher von Loka Wolfgang Schwarz, Anfang des 16.

Jahrhunderts starb, hat sich das Vermögen der Gemeinde vergrößert. In den Büchern wurden der Besitz der Gemeindekirche, das Gemeindehaus, das Gemeindeeinkommen, das Schwarzbenefizium und sein Benefizium für die Kapelle der Heiligen Dreifaltigkeit einzeln geführt. Der Besitz der Gemeinde Stara Loka in Draga und Sora, in der benachbarten Gemeinde und Lordschaft konnte nicht enthüllt werden.

Durch die Jahrhunderte ist viel Agrarbesitz beim Wirtschaften verloren gegangen. In Form von Geldgaben kamen Einkommen von regelmäßigen Messestipendien, Benefizien, Institutionen und Todesmessen spendiert von Genossenschaften. Einkommen wurden ebenso bei Anlässen wie Taufen, Begräbnissen und sogar bei verbotenen Weinverkostungen dieser Festlichkeiten eingesammelt. Einnahmequellen waren auch Interesse vom Kirchengeld; Kircheninteresse wurden mit 4 % abgerechnet. Geld soll nicht wucherisch geliehen werden – war ein Gebot aus der Bibel. Da die Kirche die Gläubiger nicht beeidigt und beschwört hat, war das Kapital schlecht angelegt und gesichert, mit der Zeit hat es sein Originalwert verloren. Kaiser Joseph II. hat größere Summen nationalisiert. Das Geld, das die Gemeinde später gesammelt hat, war in Form von Wertpapieren, die als Darlehen im 1. Weltkrieg abgegeben werden mussten. Im Jahr 1848 am Ende des Feudalismus, konnte das Kirchengut mit den Gütern von Wolkenšperg, Strahl und Haiman, in ihren besten Zeiten, gleichgestellt werden.

Od razpusta orlov do Sportnega kluba Sora v Škofji Loki (1929–1936)

Izvilleček

O Katoliškem prosvetnem društvu v Škofji Loki, (v nadaljevanju: KPD), njegovih fantovskih odsekih in dekliških krožkih v obdobju po ukinitvi loških orlov najdemo marsikaj površno zapisanega. Imenujejo jih orle, čeprav so bili ti 6. decembra 1929, to je v času šestojanuarske diktature, ukinjeni z Zakonom o ustanovitvi Sokola kraljevine Jugoslavije.

KPD v Škofji Loki je januarja 1930, takoj po razpustu loških orlov, ustanovilo fantovski odsek, septembra istega leta tudi dekliškega. Delovala sta do leta 1933, ko je ban dr. Marušič razpustil še KPD. Po spremembi političnih razmer je julija 1935 notranji minister dr. Anton Korošec razveljavil sporni odlok. KPD v Škofji Loki je obnovilo delovanje fantovskega in dekliškega odseka.

Sportni klub Sora, (v nadaljevanju: SK Sora), ki je bil ustanovljen 28. oktobra 1933, je prvi pravi športni klub v Škofji Loki. Prvo klubske smučarske tekme je organiziral 11. februarja 1934, se 29. avgusta 1934 registriral pri Jugoslovanski nogometni zvezi, septembra 1934 pri Ljubljanski nogometni podzvezi verificiral prve nogometaše, 10. februarja 1935 pripravil prvo medklubske smučarske tekme in spomladi istega leta organiziral namiznoteniški turnir. Čeprav so se le športna društva lahko včlanila v športne zveze, je del loških sokolov njegovi ustanovitvi nasprotoval.

SK Sora je tudi v državi Sloveniji skoraj popolnoma zamolčan. Njegovo ime so prikrojili v nogometne namene.¹ Članom SK Sora in fantovskih odsekov ter dekliških krožkov, ki so delovali zadnjih deset let pred 2. svetovno vojno v Društvu,² Ločani zaradi spominov na pretekle čase še danes rečejo orli in orlice. Za ustno izročilo je to dopustno, zgodovinska stroka tega ne bi smela poenostavljati.

1 V Arhivu Republike Slovenije in Zgodovinskem arhivu Ljubljana, Enota v Škofji Loki ni podatkov o registraciji društva z imenom Nogometni klub Sora ali Nogometno društvo Sora. Časopisi iz obdobja 1934–1940 pišejo o SK Sora.

2 Društvo: nepremičnina na Spodnjem trgu, števil. 27 (sedaj 14). V njej je KPD delovalo od leta 1903 do leta 1941, tudi SK Sora in druga katoliška društva. Sedaj je v njem gledališče Loški oder. Od leta 1903 do leta 1929 je bila nepremičnina v lasti KPD, nato v lasti Ljudske hranilnice in posojilnice Škofja Loka.

Ključne besede: loški orli, Katoliško prosvetno društvo v Škofji Loki, fantovski odsek, dekliški odsek, SK Sora, Društvo, telovadišče na Podnu, nogomet, smučanje.

Auszug

Von der Auflösung der Orli bis zur Entstehung des Sportklubs Sora in Škofja Loka (1929–1936)

Der katholische Kulturverein (KV) in Škofja Loka und seine Mädchen- und Jungengruppen, nach dem die Orli von Loka abgeschafft worden sind, wurde nur oberflächlich geschrieben. Sie wurden Orli genannt, obwohl sie am 6. Dezember 1929, in der Zeit der 6. Januar-diktatur, durch ein Gesetzeserlass, in dem der Sportverein Sokol kraljevine Jugoslavije gegründet wurde, abgeschafft.

Der KV in Škofja Loka hat im Januar 1930, gleich nach dem Abschaffen der Orli von Loka, die Jungengruppen und im September noch die Mädchengruppe gegründet. Diese Gruppen wirkten bis zum Jahr 1933, als der Ban dr. Marušič den KV abgeschafft hat. Nachdem sich das politische Bild änderte, hat der Innenminister dr. Anton Korošec im Juli 1935, den problematischen Erlass annulliert. Das Wirken von beiden Gruppen wurde erneut aufgebaut.

Der Sportklub Sora (SK Sora) wurde am 28. Oktober 1933 gegründet und war der erste richtige Sportklub in Škofja Loka. Das erste Skirennen im Klub wurde am 11. Februar 1934 organisiert, am 29. August 1934 hat sich der Klub beim Fußballverband von Jugoslawien angemeldet, im September 1934 wurden erste Fußballspieler in der Abteilung des Fußballverband in Ljubljana verifiziert, am 10. Februar 1935 wurde das erste Skirennen zwischen verschiedenen Klubs organisiert und im Frühling 1935 hat ein Tischtennisturnier stattgefunden. Ein Teil der Sokoli von Loka war gegen die Gründung, obwohl als Mitglieder des Sportverbands nur Sportvereine wirken durften.

Der SK Sora wird auch in der Republik Slowenien nahezu verschwiegen. Der Name des Klubs wurde für Fußballzwecke genutzt.³ Die Mitglieder des SK Sora, der Mädchen- und Jungengruppen, die die letzten zehn Jahre vor dem 2. Weltkrieg im Verein,⁴ wirkten, werden von den Bewohnern in Loka noch immer Orli und Orlice genannt. Als mündliche Übermittlung ist das zulässig, wissenschaftlich aber sollten solche Vereinfachungen vermieden werden.

Schlüsselwörter: Orli von Loka, Der katholische Kulturverein in Škofja Loka, Jungengruppe, Mädchengruppe, SK Sora, Verein, Sportplatz im Poden, Fußball, Skifahren.

3 Im Arhiv Republike Slovenije und im Zgodovinski arhiv Ljubljana, Abteilung Škofja Loka gibt es keine Daten über eine Registrierung des Vereins Nogometni klub Sora oder Nogometno društvo Sora. In den Zeitungen im Zeitraum 1934–1940 wurde von SK Sora berichtet.

4 Verein: Immobilie am Spodnji trg, Nr. 27 (heute 14). Hier wirkte das KV von 1903 bis 1941, auch der SK Sora und andere katholische Vereine. Heute ist im Gebäude das Theater Loški oder. Von 1903 bis 1929 war die Immobilie im Besitz des KV, später im Besitz der Ljudska hranilnica und Posojilnica Škofja Loka.

Uvod

Pri raziskovanju SK Sora in telesnovzgojnih odsekov pri KPD, ki so bili dejavni po ukinitvi orlov, sem se oprla izključno na javno dostopne vire iz obdobja 1929–1936 ter fotografije, ki jih hranimo potomci športnikov SK Sora. Poleg njih so mi pri pridobivanju fotografij in prepoznavanju športnikov pomagali tudi drugi Ločani. Vsem se najlepše zahvaljujem. Žal nismo uspeli prepoznati vseh športnikov na fotografijah.

Naj uvodoma namenim nekaj besed še KPD, ki je bilo od 1894 do 1941 najpomembnejše katoliško izobraževalno, kulturno in telesnovzgojno društvo v Škofji Loki. Pod imenom Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov je bilo ustanovljeno 4. decembra 1894, dvanajst let pred Sokolskim društvom. Od 6. decembra 1903 do 27. septembra 1925 se je imenovalo Katoliško izobraževalno društvo, nato do okupacije Katoliško prosvetno društvo.

V pravilih opredeljena dejavnost je bila:

- *krepiti med člani versko, narodno in gospodarsko zavest, izobraževati jih na temelju naukov katoliške Cerkve, zlasti še krščanskosocialnih načel, umsko, nravno in telesno;*
- *skrbeti za njih strokovno izobrazbo;*
- *navajati jih k varčnosti in treznosti;*
- *prirejati jim zdravo, pošteno zabavo.*

Člani KPD so tudi v času kraljeve diktature ohranjali in razvijali slovensko krščansko tradicijo. Govorili so o slovenskem narodu in poudarjali slovensko kulturo.

Sprva so se v KPD družili rokodelski pomočniki, mojstri (nasledniki cehovskih mojstrov), vajenci, kmetje, delavci in člani njihovih družin, od 1. svetovne vojne dalje pa tudi študenti in izobraženci.

Ob sobotah zvečer, nedeljah in praznikih so prirejali gledališke igre, še posebej radi so imeli burke, slovesne akademije, počastitve praznikov, koncerte, pustovanja in miklavževanja. Predvsem v zimskem času so v Društvu pripravljali strokovna izobraževanja, gospodinjske in splošne izobraževalne tečaje. Povabili so gledališke skupine in pevce tudi od drugod. Imeli so javno knjižnico, občasno tudi lastno godbo in pevski zbor.

Člani KPD so znali stopili skupaj, kadar je bilo to potrebno. Pri tem jih je podprla Prosvetna zveza v Ljubljani, katere član je bilo društvo. Bili so napredni. 18. oktobra 1931 so zavrteli prvi zvočni kino v Škofji Loki, bil je eden prvih na Slovenskem.

KPD, takrat se je imenoval Katoliško izobraževalno društvo, je 2. septembra 1907 ustanovilo telovadni odsek. Ta se je 1908 preoblikoval v orlovski odsek KPD. Decembra 1923 sta se orlovski odsek in orliški krožek izločila iz KPD in nato šest let delovala kot samostojni društvi. Tudi v tem času sta delovala v Društvu in bila s KPD tesno povezana. To so bili orli in orlice.

Ta kratka predstavitev KPD temelji na *Kroniki katoliških prosvetnih društev v Škofji Loki* 1894–1933, ki jo je, po pripovedovanju Franca Babiča, *ustanovnika* društva, spisal jezikoslovec prof. France Jesenovec.⁵ Nanjo sem naletela, ko sem iskala informacije o SK Sora. Prof. Jesenovec ga je v kroniki na nekaj mestih omenil.

Poševni tisk uporabljam pri neposrednih citatih in tudi pri besedah, ki so jih v opisovanem obdobju pogosto uporabljali in se počasi izgubljajo.

Politične in upravne razmere od 1929 do 1935

Kralj Aleksander I. je 6. januarja 1929 razpustil parlament in oklical diktaturo. Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev je preoblikoval v dedno monarhijo srbske dinastije Karadjordjevič. Izdal je vrsto zakonov, ki so grobo posegli v življenje jugoslovanskih narodov.

Beseda Slovenija je 3. oktobra 1929 izginila iz vseh uradnih poimenovanj. Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev je postala Kraljevina Jugoslavija, ustanovljeno je bilo devet banovin. Slovenci, ki so stoletja poznali Krajsko, Štajersko, izgubljeni Koroško in Primorsko, so sedaj živeli v Dravski banovini.⁶

Občina Škofja Loka je obsegala Mestni trg do Vincarij, Spodnji trg, Karlovc, Podpurfelco in Kamnitnik. Ob popisu 31. marca 1931 je štela 2 400 prebivalcev. Bližnji vasi Suha in Stari dvor sta spadali v Občino Stara Loka s 4 118 prebivalci, Puštal in vasi do Sore pa v Občino Zminec z 2 084 prebivalci.⁷

Hkrati je bila Škofja Loka upravno središče desetih občin iz Selške doline do Sorice in Poljanske doline, zato je bila v njej Sreska izpostava v Škofji Loki,⁸ ki je bila med drugim pristojna za vzdrževanje javnega miru, varnosti, reda in javne morale.

Ustanovitev Sokola Kraljevine Jugoslavije in razpust slovenskih orlov

Orel je bil izobraževalna, vzgojna in telovadna organizacija slovenske katoliške mladine. Pri fantovski telovadbi so se ukvarjali z *redovnimi* in prostimi vajami na tleh, *rajalnimi* pohodi (iz besede rajanje) in vajami na orodjih. Telovadili so na samostojnih nastopih, akademijah in stanovskih tekmovanjih, domačih in mednarodnih. Pospesevali so tudi lahko atletiko (teki, skoki, met diska, kladiiva, kopja in krogle).⁹

5 France Jesenovec (1906–1984), profesor, jezikoslovec in literarni zgodovinar, aktivni loški orel in član KPD.

6 Zakon o imenu in razdelitvi kraljevine na upravna področja, *Slovenec*, 5. 10. 1929.

7 *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 571–588.

8 Prav tam, str. 4.

9 Pernišek, *Zgodovina slovenskega Orla*, str. 135–139.

Orliško telovadbo (telovadbo deklet) so sestavljale *redovne*, proste in ritmične vaje. Tudi one so se ukvarjale z atletiko, vendar le v *prostem teku na 100 m*, skoku v višino in daljavo ter z *metom žoge z zanko*.¹⁰

Orli so tudi po priključitvi Slovencev v Kraljevino SHS vzdrževali stike s katoliškimi telovadci iz Francije in Nemčije ter s slovanskimi orlovskimi društvi bivše monarhije. Po 1. svetovni vojni so orlovski telovadci nastopali v Strasbourgu, Parizu, Kölnu, Brnu in Pragi.¹¹

Bili so slovensko domoljubni. Orlovske kreposti, kot so bile izpolnjevanje *krščanskih dolžnosti, dolžnosti do družine, domačije in naroda*, so 1910 zapisali v *Zlato knjigo slovenskih orlov*.

Slovenski orli so bili znani po dobri notranji organiziranosti, a so jih konec dvajsetih let pretresali notranji spori (križarsko gibanje, krščanski socialisti, akademsko društvo). Zato in zaradi strogih načel, ki naj bi se jih držali, so beležili upad članstva.

V Kraljevini Jugoslaviji je 6. decembra 1929 začel veljati Zakon o ustanovitvi Sokola Kraljevine Jugoslavije¹² (v nadaljevanju: SKJ), ki je v 1. členu določil: *Za telesno in moralno vzgojo državljanov se ustanovi viteška organizacija pod imenom Sokol kraljevine Jugoslavije*.

SKJ je bil povsem nova državna tvorba s sedežem v Beogradu. Obstoječa orlovska in sokolska društva ter zveze so morale v roku treh tednov sklepati o vstopu v SKJ, sicer so bila v skladu z 12. členom zakona ukinjena. Slovenski sokoli so se za vstop v SKJ odločili soglasno. Starešinstvo Gorenjske sokolske župe, vanj je bilo vključeno tudi Sokolsko društvo v Škofji Loki, je 8. decembra 1929 na sestanku v Kranju v imenu vseh gorenjskih sokolskih društev vstopilo v Sokol Kraljevine Jugoslavije.¹³

Zastopniki Jugoslovanske orlovske zveze s sedežem v Ljubljani¹⁴ so se 7. decembra 1929 skupaj z drugimi telesnovzgojnimi organizacijami udeležili konference pri prosvetnem ministru v Beogradu. Orli so podali pripombe k zakonu. O vstopu v SKJ se tega dne niso izjasnili.¹⁵ Motil jih je Tyršev svobodomiselni duh in z njim povezana ideologija.¹⁶ Slovenski orli v SKJ niso nikoli vstopili. Njihovo odločitev je 10. decembra 1929 z odprtim pismom v *Slovencu*, ki je bil zaplenjen, podprl tudi škof Anton Bonaventura Jeglič.¹⁷

Nekateri, vključno z orli samimi, so trdili, da so se slovenski orli razpustili, drugi, da so bili ukinjeni. Nesporno je, da so bila orlovska društva, ki so bila

10 Pernišek, *Zgodovina slovenskega Orla*, str. 140.

11 Pernišek, *Zgodovina slovenskega Orla*, str. 134.

12 Zakon o ustanovitvi Sokola Kraljevine Jugoslavije, *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, 6. 12. 1929.

13 Sokolstvo se zgrinja v svoji novi armadi, *Jutro*, 12. 12. 1929.

14 Jugoslovansko orlovsko zvezo so sestavljali Orlovska zveza in Orliška zveza, obe s sedežem v Ljubljani, in nekaj slovenskih orlovskih društev po Jugoslaviji.

15 Zastopniki telovadnih organizacij v Beogradu, *Slovenec*, 8. 12. 1929.

16 Pernišek, *Zgodovina slovenskega Orla*, st. 240.

17 Dragi Orli!, *Slovenec*, 10. 12. 1929.

ustanovljena kot samostojne pravne osebe, januarja 1930 likvidirana s posebnimi dekreti; temeljili so na uredbi o likvidaciji.¹⁸ Premoženje orlovskih društev ni bilo podržavljeno.

V Kraljevini SHS so še deset let po 1. svetovni vojni ustanavljali športna društva po Zakonu o društvenem pravu iz 1867, torej iz bivše Avstro-Ogrske. Športna društva so delovala bolj neodvisno od politike. V njih so se družili in komunicirali športniki različnih svetovnih nazorov. Tudi Zakon o ustanovitvi SKJ se športnih društev ni dotaknil. Do septembra 1931, ko je bil sprejet društveni in zborovalni zakon, ustanavljanje novih društev v Kraljevini Jugoslaviji ni bilo možno.¹⁹

V Češkoslovaški republiki, ki je prav tako nastala ob razpadu Avstro-Ogrske, sta delovali obe organizaciji, sokolska in orlovska.

Razpust loških orlov

Decembra 1929 je Orlovski odsek v Škofji Loki deloval v okviru Krekovega orlovskega okrožja. S KPD je bil tesno povezan, štel je 112 članov.²⁰ Orliški krožek v Škofji Loki, ki ga je 15. avgusta 1919 ustanovil takratni predsednik KPD Filip Terčelj in je postal eden najdejavnějšíh na slovenskem podeželju, je bil vključen v Škofjeloško srenjo Slovenske orliške zveze. Septembra 1929 je krožek štel 54 članic.²¹

Orli so se pozdravljali z »*Bog živi!*« in prepevali himno »*Povsod boga!*«, francosko koračnico, ki jo je priredil Stanko Premrl. Katoliški športniki in člani KPD v Škofji Loki so jo peli in igrali še dolgo po ukinitvi orlov.

Ivan Benko, strokovni učitelj na mlekarski šoli in zadnji predsednik loških orlov, je januarja 1930 prejel dekret o likvidaciji.²² Podrobnosti niso poznane. V skladu z uredbo o likvidaciji je moral pripraviti likvidacijski obračun in izročiti dokumentacijo *nadzornemu oblastvu*.

V Škofji Loki so ostali samo sokoli, del loških orlov se jim je takoj pridružil. Fante je med drugim zvabila uredba, ki je po treh letih neprekinjenega članstva v Sokolu Kraljevine Jugoslavije omogočila trimesečno skrajšanje služenja vojaškega roka, daljše dopuste in druge vojaške ugodnosti.²³ Druge je zmamila prednost pri poklicnem napredovanju, tretje strah. Slednje je veljalo za izobražence

18 Uredba o likvidaciji jugoslovenskega Sokola, hrvatskega Sokola, Orla in srbskega Sokola, *Službene novine*, leto XII, štev. 5-I, 9. 1. 1930.

19 Zakon o društvi, zborih in sestankih, *Jutro*, 20. 9. 1931.

20 SI_ZAL_ŠKL/0091, t. e. 1, a. e. 12, Poročilo Orlovskega odseka na občnem zboru prosvetnega društva z dne 8./9.29.

21 SI_ZAL_ŠKL/0091, t. e. 1, a. e. 12, Poročilo dekliškega krožka na občnem zboru prosvetnega društva 8. septembra 1929.

22 SI_ZAL_ŠKL/0091, t. e. 1, a. e. 1, Kronika KPD, str. 63–64.

23 Uredba o olajšavah glede obveznosti službe v vojaškem kadru za člane Sokola kraljevine Jugoslavije, *Jutro*, 8. 1. 1930.

in uradnike v šolah ter drugih javnih ustanovah. Ob razpustu orlov v Škofji Loki ni bilo športnega društva, da bi se vanj lahko vključili tisti, ki se niso želeli pridružiti loškim sokolom.

1930–1932 nekdanji orli in orlice delujejo v KPD

KPD v Škofji Loki je po razpustu orlov izkoristilo 3. člen svojih pravil, ki je določal, da društvo z dejavnostjo *umsko in telesno krepi ter izobražuje svoje člane*. Že januarja 1930 je ustanovilo fantovski odsek, 18. septembra še dekliškega.²⁴ Nekdanji orli in orlice so nadaljevali s telovadbo in druženjem v društvenih prostorih. Samostojnih telovadnih nastopov niso smeli prirejati. Tudi na akademijah v počastitev državnih praznikov, ki jih je pripravil KPD, niso smeli predstaviti svojih sestavov.

Julija 1931 je dal načelnik Ljudske hranilnice in posojilnice Jernej Podbevšek²⁵ KPD v uporabo travnik *pod Tuškom ob Selščici* (na Podnu).²⁶ Na njem so se člani fantovskega in dekliškega odseka družili, telovadili in se ukvarjali z atletiko. Fantje so radi igrali nogomet, dekleta hazeno.²⁷

Septembra 1931 je začel veljati nov društveni in zborovalni zakon, ki je še zaostрил pogoje za druženje Slovencev na taborih in delovanje društev. Fantje in dekleta, sedaj člani KPD, so tudi pozimi 1931/1932 telovadili in se družili v Društvu na Spodnjem trgu.

Petindvajset članov fantovskega odseka KPD teče Slomškovo štafeto

V državi sta vladala strah in teror. Ta se je še stopnjeval po praznovanju 15. obletnice Majniške deklaracije in šestdesetletnice dr. Antona Korošca spomladi 1932 ter objavi Slovenske deklaracije 1. januarja 1933. Več slovenskih klerikalnih voditeljev so konfinirali, dr. Antona Korošca najprej v Vrnjačko Banjo. Slovenske izobražence in javne uslužbence so upokojevali ter samovoljno premeščali po vsej Jugoslaviji.

V takih razmerah je Prosvetna zveza v veliki tajnosti pripravila svojevrstno manifestacijo slovenstva in športa. Škofu Antonu Martinu Slomšku, bojevniku za slovenski jezik in slovenskemu domoljubu, so se 11. septembra 1932 ob sedemdesetletnici smrti, poklonili tako, da so na skrivaj organizirali tek z Jesenic in iz Šentilja v Maribor. Slomškovo štafeto je teklo 1 500 fantov, med njimi 25

24 SI_ZAL_ŠKL/0091, t. e. 1, a. e. 1, Kronika KPD, str. 63.

25 Jernej Podbevšek (1878–1945), duhovnik, 1928–1939 mestni župnik in ravnatelj Ljudske hranilnice in posojilnice v Škofji Loki.

26 SI_ZAL_ŠKL/0091, t. e. 1, a. e. 1, Kronika KPD, str. 66.

27 Hazena je igra z žogo, ki so jo igrale predvsem ženske.

članov fantovskega odseka KPD v Škofji Loki.²⁸ Ti so se priključili štafeti, ki je štartala ob petih zjutraj na Jesenicah, in pretekli del poti po Sorškem polju. Ob petnajsti uri sta se zadnja tekača z Jesenic in iz Šentilja srečala na Slomškovem grobu v Mariboru. Knezoškofu dr. Andreju Karlinu²⁹ sta izročila domoljubni pismi, ki so ju ob grobu slovesno prebrali.

Slovenec je v poročilu posebej poudarjal »fantje, fantovski tek, Slovenija, športniki, športni dres«.³⁰ S tem, ko je zapisal, da je venec na Slomškov grob položil dr. Žitko, ki je bil zadnji predsednik Slovenske orlovske zveze, je bilo vsem domoljubnim Slovencem jasno, da ni šlo samo za Slomškovo počastitev.

KPD v Škofji Loki prejme dekret dr. Draga Marušiča o razpustitvi

Občni zbor KPD v Škofji Loki je 2. 10. 1932 sklenil, da se iz imena društva črta beseda *katoliško* in s tem društvena pravila uskladi z zakonodajo. KPD naj bi se po novem imenoval Prosvetno društvo.³¹ Vodja Sreske izpostave v Škofji Loki je spremembo pravil zavrnil in jih ni posredoval banski upravi v nadaljnjo potrditev. Zahteval je, da se v 3. točki 4. člena pravil črta besedo »telovadba«, ker je po Zakonu o ustanovitvi Sokola kraljevine Jugoslavije gojitev telovadbe pridržana le Sokolu.³²

KPD je v imenu ohranilo *katoliško* in ga ni nikoli uskladilo z zakonom. Bolje je bilo nadaljevati s telovadbo v fantovskem in dekliškem odseku. Ponovno so začeli uporabljati tudi stare KPD žige.

KPD v Škofji Loki je 23. februarju 1933³³ prejelo dekret bana dr. Draga Marušiča, II. No. 927/1 z dne 17. februarja 1933. Z njim je ban po upravno spor-nem postopku ukinil Prosvetno zvezo v Ljubljani in Mariboru ter vsa prosvetna društva, vključena v obe zvezi. KPD v Škofji Loki se je na dekret pritožil, posebno *Spomenico* je podpisalo 1 250 Ločanov.³⁴

S pritožbo na dekret dr. Draga Marušiča ni uspelo, le razpust društva je odložilo za pol leta. Prve dni novembra 1933, devetintrideset let po ustanovitvi, je njegov predsednik dr. Vilko Fajdiga prejel dokončni dekret o razpustitvi društva.³⁵

28 SI_ZAL_ŠKL/0091, t. e. 1, a. e. 1, Kronika KPD, str. 78.

29 Andrej Karlin (1857–1933), 57. lavantinski škof, rojen v Stari Loki.

30 1500 fantov – na Slomškov grob!, *Slovenec*, 13. 9. 1932.

31 SI_ZAL_ŠKL/0091, t. e. 1, a. e. 1, Kronika KPD, str. 78.

32 SI_ZAL_ŠKL/0063, t. e. 143, Dopis Sreske izpostave v Škofji Loki Katoliško prosvetnemu društvu v Škofji Loki, št. 6918/1, 2. 12. 1932.

33 SI_ZAL_ŠKL/0091, t. e. 1, a. e. 1, Kronika KPD, str. 80.

34 Prav tam.

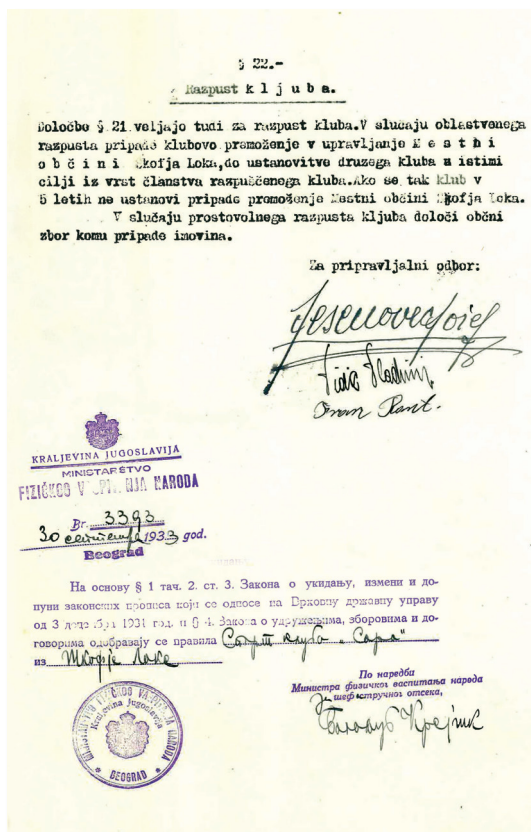
35 SI_ZAL_ŠKL/0091, t. e. 1, a. e. 1, Kronika KPD, str. 82.

Ustanavljanje Sportnega kluba Sora v Škofji Loki

Poleti 1933, ko je bilo že znano, da nekatera prosvetna društva s pritožbami niso uspela, je KPD vse moči usmerilo v ustanovitev športnega kluba.

Z veliko stopnjo gotovosti lahko zapišem, da je predlog pravil in ustanavljanje SK Sora vodil zdravnik dr. Viktor Kocijančič,³⁶ ki je že imel tovrstne izkušnje. Pod predlog pravil so se podpisali Jožef Jesenovec,³⁷ Franc Rant in Vladimir Vidic, člani pripravljalnega odbora za ustanovitev kluba. Ni znano, kaj je bilo narobe s prvim predlogom pravil, saj je Sreska izpostava v Škofji Loki banski upravi v Ljubljani poslala še drugi predlog, ki ji ga je pripravljalni odbor predložil 15. avgusta 1933.³⁸ Ta se je 30. avgusta ustavil pri poročevalcu banske uprave za javno varnost.

Pripravljalni odbor je moral pravila dopolniti tako, da je za *krajevno pristojni delokrog določil občine Škofja Loka, Stara Loka in Zminec*. Pridobiti je moral tudi izjavo Občine Škofja Loka, da sprejme klubske obveznosti »v *slučaju oblastvenega razpusta*«.³⁹ Izjave v arhivih nismo našli. Nadaljnji potek dogodkov pa kaže, da jo je Josip Hafner,⁴⁰ dolgoletni župan in boter, orlovskemu praporu nemudoma zagotovil.

Pravila SK Sora v Škofji Loki z žigom o odobritvi in podpisi članov pripravljalnega odbora.

(hrani: SI_AS 68/16-1/8212)

36 Dr. Viktor Kocijančič (1901–1944), zdravnik, dolgoletni predsednik Glavnega odbora SK Sora in načelnik sekcij, aktiven član KPD v Škofji Loki, še posebej gledališkega odseka. Nemci so ga ustrelili kot talca 9. februarja 1944.

37 Jožef Jesenovec, doma v Fužinskem naselju, aktivni član KPD.

38 SI_AS_68/16-2, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Indeks oddelka II za leto 1933, spis 19869/1-4 in Indeks oddelka II za leto 1934, spis 3062/1, Sportni klub Sora Škofja Loka. V indeksu za leto 1933 je predlog za ustanovitev Sportnega kluba Sora evidentiran pod številko 19869/1-4. Priključen je spisu št. 3062/1934.

39 Prav tam.

40 Josip Hafner (1868–1942), župan Občine Škofja Loka v letih 1921–1924 in 1924–1933, boter orlovskega prapora, 26. 8. 1928.

Uradnik v banski upravi je dopolnjena pravila 19. septembra 1933 odobril in poslal v potrditev uradniku na Ministrstvu za telesno vzgojo naroda, prav tako v Ljubljani. Ta je postopek ustanavljanja društva pospešil tako, da je *prekinil šesttedenski rok v smislu 4. člena Zakona o društvih* in s tem onemogočil pritožbe k ustanovitvi kluba.

Po *naredbi Ministrstva za telesno vzgojo naroda* se je 30. septembra 1933 namesto šefa strokovnega odseka na zadnjo stran Pravil Sportnega kluba Sora⁴¹ podpisal pooblaščen uradnik; s tem so bila Pravila Sportnega kluba Sora v Škofji Loki odobrena.

V času šestojanuarske diktature sta srbski jezik in cirilica postopno nadomeščala slovenščino kot uradni jezik. Čeprav so vse listine o ustanovitvi SK Sora v slovenskem jeziku, je uradnik Ministrstva za telesno vzgojo naroda, ki je služboval v Ljubljani in ne v Beogradu, odobril pravila z žigom v cirilici in se v cirilici tudi podpisal. Tudi spremni dopis banski upravi v Ljubljani je v cirilici.⁴²

Pravila SK Sora so določala, da bodo v klubu gajili različne športne panoge, vse s ciljem:

- *širiti smisel za šport in zdravje med narodom,*
- *sistematično vaditi članstvo in naraščaj,*
- *prirejati strokovna predavanja in tečaje,*
- *prirejati družabne sestanke in prireditve,*
- *ustanavljati športne odseke v okviru kluba,*
- *prirejati športne nastope in tekme,*
- *graditi in vzdrževati športne naprave.*

Člani SK Sora so morali biti starejši od 18 let in neoporečni. S športom se niso smeli ukvarjati poklicno. Naraščajniki v odsekih (sekcijah) so smeli biti mlajši od 18 let. Ločili so med rednimi člani, *ustanovniki* in podpornimi člani. Redni člani so bili *aktivni člani športnih sekcij, člani glavnega odbora, revizorja, člani razsodišča ter člani odsekovnih načelstev*. Redni člani so lahko postali tudi *nekdanji aktivni člani*, če je glavni odbor dal soglasje.

Ustanovniki so bili fizične in pravne osebe, ki so plačali *ustanovnino* v višini, kot jo je določil občni zbor. Vsi ostali so bili podporni člani.

Občni zbor so sklicali enkrat letno. Na njem so izvolili glavni odbor, ki so ga sestavljali predsednik (predsednik kluba), podpredsednik, tajnik, blagajnik, arhivar (gospodar) in načelniki posameznih sekcij (odsekov). Sekcijo je vodilo načelstvo, ki ga je upravljal predsednik načelstva (načelnik); izvoljen je bil na občnem zboru. Člane načelstva je imenoval glavni odbor.

41 SI_AS_68/16-1/8212, Pravila Sportnega kluba Sora v Škofji Loki, str. 7.

42 SI_AS_68/16-1/8212, Dopis Ministrstva fizičnog vaspitanja naroda, Opšto odeljenje, št. 3393, 30. september 1933, Beograd, poslan Kraljevskij banski upravi Dravske banovine v Ljubljani.

Ustanovni občni zbor SK Sora – 28. oktober 1933

Pripravljalni odbor za ustanovitev SK Sora je sklical ustanovni občni zbor, in sicer v soboto, 28. oktobra 1933, ob 21. uri v Gasilnem domu v Škofji Loki, ki je bil tedaj še na Gornjem trgu, sedaj Mestni trg 9.⁴³ O ustanovnem občnem zboru, ki se ga je udeležilo *60 prijateljev in prijateljic*, so poročali osrednji slovenski časopisi.⁴⁴ Uvodoma je Jožef Jesenovec povedal, *da bodo člane vzgajali v državnem in športnem duhu, da je vsakdo dobrodošel in da politika v klubu nima mesta*

Prof. France Jesenovec je najprej prebral klubska pravila, nato so izvolili glavni odbor:⁴⁵

- dr. Viktor Kocijančič, predsednik,
- Jožef Jesenovec, tajnik,
- Franc Matulj,⁴⁶ blagajnik,
- Tomaž Pirc, gospodar (arhivar).

Na občnem zboru so ustanovili tri moške in eno žensko sekcijo:

- hazena sekcija, načelnica: Vera Podlipnik,⁴⁷
- lahkootletska sekcija, načelnik: Tine Oman,⁴⁸
- nogometna sekcija, načelnik: Silvo Marguč,⁴⁹
- smučarska sekcija, načelnik: Andrej Hafner.⁵⁰

Načelniki in načelnica so prav tako postali člani prvega Glavnega odbora SK Sora.

Sreska izpostava v Škofji Loki je obvestila bansko upravo v Ljubljani, da je Sportni klub Sora vpisala v *tukajšnji društveni kataster pod zaporedno številko 88*.⁵¹

43 SI_ZAL_ŠKL/0063, t. e. 143, Vabilo na ustanovni občni zbor, ki ga je Pripravljalni odbor za ustanovitev kluba S. K. Sora v Škofji Loki poslal Mestnemu županstvu v Škofji Loki, 27. 10. 1933.

Mestnemu županstvu v Škofji Loki, Škofja Loka, dne 27. oktobra 1933, ZAL-ŠKL 63/143.

44 Nov sportni klub, *Slovenski narod*, 31. 10. 1933; Nov sportni klub v Škofji Loki, *Jutro*, 31. 10. 1933. Ustanovljen je sportni klub Sora, *Slovenec*, 5. 11. 1933.

45 Občni zbor SK Sora, *Jutro* 13. 11. 1934.

46 Franc Matulj, v Škofjo Loko se je priselil ob zaposlitvi v podjetju F. Schreiter, strugar s posebno nagrado švicarskega proizvajalca stružnic, nogometni sodnik LNP (vir: Janez Kalan).

47 Vera Podlipnik, poročena Čepin (1910–2007), orlica, načelnica sekcij v SK Sora in dekliškega odseka pri KPD ter dekliškem krožku.

48 Tine Oman (1905–1982), doma s Suhe, računovodja, orel, načelnik sekcij v SK Sora, vzgojitelj alpskih smučarjev in smučark v fantovskem in dekliškem odseku pri KPD, član gledališkega odseka pri KPD.

49 Silvo Marguč (1916–1998), doma iz Fužinskega predmestja, v obravnavanem obdobju dijak, bančnik, orlovski naraščajnik, aktiven član SK Sora, aktiven član fantovskega odseka KPD in Fantovskega odseka.

50 Andrej Hafner (1911–2009), doma s Trga sv. Jakoba v Škofji Loki, pravnik, član KPD, načelnik sekcije v SK Sora, sodelavec dr. Antona Korošca v Beogradu, po vojni zaposlen na Sekretariatu za zdravstvo v Ljubljani (vir: sin Janez Hafner).

51 SI_AS_68/16–2, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, spis št. 19869/4/1933, naknadno vložen pod št. 3062/1934; dopis Sreske izpostave v Škofji Loki banski upravi v Ljubljani, št. 5413/7

Prvi koraki – telovadba in smuška tekma SK Sore, 1934

Andrej Hafner, prvi načelnik smučarske sekcije SK Sora. (hrani: Jana Hafner)

Gledališčniki »ukinjenega« KPD so v sezonah 1933/1934 in 1934/1935 svojo dejavnost prenesli na društvo Katoliška akcija. Bili so še bolj prizadevni, program domoljuben, predstave pa odlično obiskane.⁵²

Telovadni odsek ukinjenega KPD je svojo dejavnost prenesel na SK Sora. Že 12. novembra 1933 je načelstvo Ljudske hranilnice in posojilnice športnikom SK Sora dalo v najem malo društveno dvorano. Uporabljati so jo smeli dvakrat tedensko. Najemnine ni bilo, *poravnati so morali le stroške razsvetljave in kurjave ter bili odgovorni za vsako povzročeno škodo.*⁵³

Smučarska sekcija SK Sora je 11. februarja 1934 priredila klubsko tekmo v smučarskem teku. O progi ni znano drugega, kot da je bila dolga 12 km in da je bila največja višinska razlika, ki so jo morali tekači preteči, 150 m. Med devetnajstimi tekači je zmagal

Franc Bernik iz Puštala. Tekel je 1.08:08. Drugi je bil Avgust Kalan, skoraj štiri minute za zmagovalcem, tretji pa Franc Jugovic. Oba sta bila doma iz Stare Loke. *Slovenec* je pohvalil dobro organizacijo tekme.⁵⁴

Žandarmerijska postaja v Škofji Loki prepreči razpust SK Sora

Del članov loškega Sokolskega društva se z ustanovitvijo športnega kluba v Škofji Loki ni mogel sprijazniti. V časopisu *Triglav*, ki je izhajal v času priprav na občinske volitve 1933 in takoj po njih, so 25. novembra 1933 objavili svoje *odklonilno stališče*. To nasprotovanje je pravzaprav nerazumljivo, ker so se samo športna društva lahko registrirala pri jugoslovanskih športnih zvezah.

z dne 2. 11. 1933.

52 SI_ZAL_ŠKL/0091, t. e. 1, a. e. 1, Kronika KPD, str. 83.

53 SI_ZAL_ŠKL/0247, t. e. 1, a. e. 14, Zapisniki sej načelstva in nadzorstva IV (1929–1946).

54 Smuška tekma SK Sore v Škofji Loki, *Slovenec*, 15. 2. 1934.

Kralj Aleksander I., po milosti božji in narodni volji kralj Jugoslavije, je 17. januarja 1934 sprejel Zakon o obvezni telesni vzgoji.⁵⁵ V Dravski banovini je bil uradno objavljen šele 17. februarja. Zakon je uvedel obvezno telesno vzgojo do dvajsetega leta starosti. Za šoloobvezno mladino, dijake in študente so jo izvajali v šolskih ustanovah, za ostale pa v sokolskih društvih in drugih društvih, če so za to »izpolnili pogoje«.⁵⁶

Prav v času, ko je bila že poznana vsebina zakona v srbskem jeziku, ni pa bil še preveden in ni še stopil v veljavo, je SK Sora zaprosil Ministrstvo za telesno vzgojo naroda za finančno pomoč. Prošnjo je naslovil na Sresko izpostavo v Škofji Loki. Slednja je pripravila poročilo in ga 26. januarja 1934 poslala Oddelku II. banske uprave v Ljubljani.⁵⁷ Poročilo ni shranjeno. Iz vpisa prejete pošte v Indeks banske uprave in vpisov na arhivirane listine izhaja, da je bil v Škofji Loki podan predlog, da naj se prošnji ne ugotovi oziroma, da naj se SK Sora razpusti.

Kaže, da je imel SK Sora med uradniki banske uprave in ministrstva prijatelje. Če so ob ustanavljanju kluba delovali »usklajeno hitro«, so tokrat sodelovali »usklajeno počasi«. Kljub urgencam, vpisanim na listine, so spis podajali drug drugemu, dokler

Loški Sokol in sportni pokret. Napram samostojnemu sportnemu pokretu, ki se je pojavil zadnji čas v našem mestu je zavzel Sokol svoje odklonilno stališče, češ, da je Sokol po svojih možnostih storil vse, da zadosti vsem panogam moderne telesne vzgoje. Pa tudi drugi pomisleki so, ki Sokolu po njegovem jugoslovanskem programu ne dovoljujejo, da bi molčal napram snovanju sportnih klubov v Škofji Loki. Sokol apelira v posebni resoluciji, ki jo je izdal tiskano vsemu svojemu članstvu, naj se ono še z večjo ljubeznijo poprime sokolskega dela za popolno zmago jugoslovanske nacionalne in državne ideje.

Stališče loškega Sokola ob ustanovitvi SK Sora.⁵⁶

Ivan Hafner ob skoku čez kozo (1934) na igrišču na Podnu,⁵⁸ desno starološka cerkev. (hrani: Jana Hafner)

55 Zakon o obvezni telesni vzgoji, *Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine* 14, letnik V, v Ljubljani, dne 27. februarja 1934.

56 *Triglav*, leto 1, šte. 23, 25. 11. 1933.

57 SI_AS_68/16-2, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Indeks in delovodnik oddelka II, 1934, št. 3062/1934, Sportni klub Sora.

58 Ivan Hafner (1918–1999), doma s Suhe (sedaj Kidričeva cesta), v obravnavanem obdobju dijak, inženir kemije, dolgoletni tehnični direktor tovarne Color Medvode, alpski smučar in atlet ASK v Ljubljani, nogometaš SK Sora, član fantovskega odseka pri KPD. (Ostale osebe v tem zapisu s priimkom Hafner izhajajo iz različnih loških rodbin Hafner in z avtorico niso v sorodu.)

ni 17. marca 1934 uradnik na banski upravi naročil Sreski izpostavi v Škofji Loki, da *točno in zanesljivo ugotovi, v kakšnem obsegu in koliko časa se imenovano društvo bavi s telovadbo, s kakšno vrsto telovadbe ter v pozitivnem primeru pridobi tudi dokaze za to.*⁵⁹

Loški žandarji so za opazovanje dogajanja v Društvu porabili kar dva meseca. Morda so komu iz SK Sora tudi povedali, kakšno nalogo imajo; so se pa športniki lahko umaknili iz Društva. Na telovadišče na Podnu so odvlekli celo kožo, kar je vidno tudi na fotografiji. Vodja loških žandarjev je šele 29. maja 1934 Sresko izpostavo v Škofji Loki obvestil, da ... *kljub stalnemu nadzorstvu žandarmerijska stanica ni mogla ugotoviti, da bi člani športnega društva Sora v Škofji Loki dejansko imeli sistematske telovadne vežbe v Društvenem domu. Omenjeno društvo goji sedaj samo nogomet na prostem.*⁶⁰

SK Sora ni bil razpuščen, a finančne pomoči tudi ni dobil.

Svečana otvoritev prenovljenega igrišča na Podnu

Po razpustu KPD je telovadišče na Podnu upravljal SK Sora. Zato in zaradi nogometa so ga imenovali tudi »igrišče SK Sora«. Svet je bil močviren, ob večjem dežju ga je Prifarski potok poplaval. Na njem so telovadili, prirejali akademije, prosvetne tabore ter priljubljene tombole. Fantje so igrali nogomet, dekleta hazeno. Če je bila zima mrzla, so na njem pripravili naravno drsališče.

Nogometne tekme so igrali vsaj od 1933 dalje, zelo verjetno že od 1931. Poleti 1934 je bila tekma vsako nedeljo.⁶¹ Loški navijači so si na njih dali duška, saj je bilo v času diktature malo možnosti za sproščeno druženje. Zbralo se je staro in mlado, moški in ženske, tudi tisti, ki se na nogomet sploh niso spoznali. Med tekmo je igrala godba. *Drukali* (navijali) so za svoje in bili po tekmi tako navdušeni, da so nogometaše na ramah odnesli z igrišča.

Leta 1934 so igrišče povečali in spremenili smer golov. Za slačilnice, kopalnico in ograjo je zmanjkalo denarja. Toaletne prostore je obljubila komanda 52. planinskega pešpolka. Obljube niso držali. Še naprej so se umivali v mrzli Selščici. Ograjo so namestili kasneje. Po prenovi je igrišče na Podnu izpolnjevalo pogoje Jugoslovanske nogometne zveze (v nadaljevanju: JNS) za izvedbo prvenstvenih tekem. 23. septembra 1934 so ga v prijateljski tekmi s SK Radovljico svečano otvorili.⁶²

59 SI_AS_68_16-2, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, 1934, spis 3062/2, str. 2.

60 SI_AS_68_16-2, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, 1934, spis 3062/3, dopis Sreske izpostave v Škofji Loki, št. 576/4-1934, 6. junij 1934.

61 SI_ZAL_ŠKL/0091, t. e. 1, a. e. 1, Kronika KPD, str. 84.

62 Naš S.K. Sora, *Gorenjec*, 22. 9. 1934.

SK Sora 29. avgusta 1934 postane član Jugoslovanske nogometne zveze

Ljubljanska nogometna podzveza (v nadaljevanju: LNP) je kot članica JNS združevala nogometna moštva na ozemlju tedanje Dravske banovine. Njen upravni odbor je 29. avgusta 1934 ugotovil, da je ... *SK Sora izpolnil vse pogoje in da se predlaga za sprejem v JNS.*⁶³ S tem sklepom je SK Sora postal polnopravni član JNS.

Poslovni odbor LNP je nato 12. septembra 1934 verificiral prve nogometaše SK Sora.⁶⁴ To so bili:

Franc Bernik	Dragotin Crnobori
Albin Cerkvenik	Dragutin Franković
Rudi Finžgar	Miro Jovanović
Franc Kodalik	Stevo Kovačević
Franc Krmelj	Jovo Milenković
Stjepan Lončarević	Ignjat Nikolić
Silvo Marguč	Igrič Novak
Božidar Novaković	Srdanović Milutin
Anton Pirc	Čedo Stojanović
Tine Pirc	Ratomir Vujković
Jožef Pokorn	Franjo Vukelić
Franc Škrli	
Janez Škrli	
Karel Volbank	
Drago Vraničar	

Nogometaši, navedeni v desnem stolpcu, so konec leta 1934 prestopili v kranjski Korotan.

Nogometaši SK Sora so se za izkaznice LNP/JNS fotografirali v dresih v klubskih barvah: modre majice z belim ovratnikom in bele športne hlačke.

Kot je vidno tudi na najstarejši fotografiji nogometašev SK Sora, ki smo jo uspeli najti, je bilo med prvimi verificiranimi nogometaši približno polovica častnikov iz škofjeloške kasarne. Časopisni poročevalci so jih imenovali *planinci*. Nekaj manj je bilo članov fantovskega odseka ukinjenega KPD, poleg njih še par fantov iz Sokolskega društva v Škofji Loki.

Za SK Sora sta bila 26. septembra 1934 registrirana še Nikolaj Kavčič⁶⁵ in Tihomir Petrović,⁶⁶ nato pa 14. novembra 1934 Franc Cegnar, Anton Škrli in Miha Škrli,⁶⁷ skupno jih je bilo enaintrideset.

63 Službene objave LNP, Seja u. o. 29. VIII., *Jutro*, 2. 9. 1934.

64 Službene objave LNP, nadaljevanje seje p. o. od 12. septembra, *Jutro*, 15. 9. 1934.

65 Službene objave LNP, seja p. o. 26. IX., *Jutro*, 28. 9. 1934.

66 Službene objave LNP, nadaljevanje seje p. o. 26. IX., *Jutro*, 30. 9. 1934.

67 Službene objave LNP, nadaljevanje seje p. o. 14. nov. 1934, *Jutro*, 20. 11. 1934.

Izkaznica Silva Marguča, igralca SK Sora, verificiranega 1934, pri LNP/JNS. (hrani: Mojca Hojkar)

Nogometaši SK Sora na igrišču na Podnu, predvidoma 1934. (hrani: Mojca Hojkar)

Že jeseni 1934 je SK Sora uspešno sodeloval v tekmovanju za Gorenjski pokal. Nato je kot novinec v sezoni 1934/1935 igral v gorenjski skupini prvenstva LNP. V jesenskem delu je premagal ASK Gorenjec (2 : 0), Bratstvo (6 : 2), Svobodo (8 : 1) in Radovljico (ni podatka). S Korotanom je igral neodločeno (1 : 1). Jesenski del prvenstva je zaključil na 2. mestu, z enakim številom točk kot kranjski Korotan.

Redni in izredni občni zbor SK Sora ter odhod loških planincev

Ko je diktatura postopno popuščala, je bil 9. oktobra 1934 v Marseillu ubit kralj Aleksander I. V znak žalovanja so nogomet prekinili do 28. oktobra. V dvorani KPD na Spodnjem trgu je bil 26. oktobra 1934 redni občni zbor SK Sora.⁶⁸ Na njem so poročali vodje sekcij in predsednik dr. Viktor Kocijančič, ki se je še posebej zahvalil častnikom kraljeve vojske. Klub bi težko deloval brez največjega dobrotnika – Tovarne klobukov Šešir. Silvo Marguč je poročal, da so nogometaši v enem letu odigrali 30 tekem, dosegli 90 golov in jih prejeli 130. Enajstkrat so zmagali, trinajstkrat izgubili in šestkrat igrali neodločeno. Tudi dekliška hazena sekcija je bila precej aktivna. Za atletiko takrat še ni bilo posebnega zanimanja.

Predsednik novega Glavnega odbora SK Sora je postal Alojz Kmetič, ravnatelj Tovarne klobukov Šešir. Na koncu občnega zbora so razpravljali o *sporazumu s Sokolom* in ga zavrnilo z obrazložitvijo, *da so pravila le prepis pravil SK Ilirije in da jih ne bodo popravljali, ker za to ni stvarne potrebe*.⁶⁹

Ker loškemu Sokolu na občnem zboru niso ugodili, so njegovi člani iz SK Sora izstopili.⁷⁰ A ne vsi, kot smo lahko ugotovili iz fotografij in poročil z nogometnih tekem. Mesec za tem je še večina častnikov prestopila h Korotanu. Kranj kot gospodarsko močno mesto se je želel izkazati z dobrim nogometnim moštvom, zato se je okrepil z loškimi *planinci*. Nogometaši, ki so v poglavju *SK Sora postane član Jugoslovanske nogometne zveze* navedeni, da so bili verificirani 12. septembra 1934 in so prikazani v desnem stolpcu, so decembra 1934 in v januarju 1935 prestopili. LNP jih je za Korotan verificirala tako, da do junija 1935 niso smeli igrati prvenstvenih tekem.⁷¹

SK Sora je zavlačeval z izpisnicami. Kaj več ni mogel storiti. Sklicati je moral izredni občni zbor, saj je glavni odbor postal nepopoln, brez načelnikov nogometne sekcije (Stojanovića) in *ping-pong* sekcije (Suvajdjića). Ni podatkov, kdo od sokolov je izstopil iz glavnega odbora. Na decembrskem izrednem občnem zboru sta bila izvoljena dr. Viktor Kocijančič za predsednika in Franc Šega za tajnika.⁷²

Prestop *planincev*, izstop dela sokolov, vpoklici domačih fantov v kraljevo vojsko in poškodbe so povzročili, da je SK Sora pomladanski del prvenstva nadaljeval številčno in kakovostno zelo oslavljen. Prisiljen je bil vpoklicati svoje naraščajnike. Tako so bili 10. aprila 1935 pri LNP verificirani osemnajstletniki Stanko Rešek, Marjan Masterl, Pavel Perko in Anton Sušnik.⁷³

68 Občni zbor SK Sora, *Jutro*, 13. 11. 1934.

69 Prav tam.

70 SI_ZAL_ŠKL/0091, t. e. 1, a. e. 1, Kronika KPD, str. 81.

71 Službene objave LNP, Seja p. o. 19. decembra 1934, *Jutro*, 22. 12. 1934.

72 SK Sora, *Gorenjec*, 22. 12. 1934.

73 Službene objave LNP, Nadaljevanje s seje p. o. 10. t.m., *Jutro*, 14. 4. 1935.

Službene objave LNP							
Nadaljevanje seje p. o. dne 5. junija 1935.							
Prvenstvena tabela	Gorenjskega okrožja:						
Korotan	10	9	1	0	57—6	19	
Bratstvo	10	6	0	4	31—22	12	
Sora	10	5	1	4	32—32	11	
Gorenjec	10	5	1	4	18—21	11	
Radovljica	10	2	1	7	9—33	5	

Končni vrstni red v prvenstvu gorenjske skupine LNP 1934/1935.⁷⁴

dela je zadoščala, da je na koncu dosegel 4. mesto, kar je bilo za mladi klub velik uspeh.⁷⁴

SK Sora 10. februarja 1935 organizira prvo medklubsko smučarsko tekmo

SK Sora je za 10. februar 1935 načrtoval medklubsko tekmo Gorenjske zimske sportne podzveze (v nadaljevanju: GZSP) v teku na 18 km. GZSP je tekmo objavila v sporedu zimskošportnih prireditev za sezono 1934–1935.⁷⁵ Ker SK Sora še ni imel dobrih smučarjev, se ni odločil za plačilo *finančnih obveznosti za vstop v redno članstvo Jugoslovanske zimske sportne zveze (JZSZ)*. GZSP je 28. decembra 1934 ugotovila, da *SK Sora v Škofji Loki zaradi teh ovir ne more postati član saveza, prireditve se s tem anulirajo*.⁷⁶

Če bi smučarji klubov, ki so bili člani JZSZ, tekmovali na medklubski tekmi SK Sora, bi bili kaznovani; prav tako njihovi klubi. Domačinu Tonetu Linke, sicer loškemu sokolu, ki je bil prijavljen na tekmo, je njegov klub SK Ilirija nastop prepovedal.⁷⁷

Ker januarja 1935 v dolini ni bilo snega, je SK Sora organiziral smučarski izlet na Ratitovec.⁷⁸ Nasploh je bil pred vojno Ratitovec s Krekovo kočjo med loškimi katoliškimi smučarji zelo priljubljen.

SK Sora je v *Gorenjcu* in *Slovincu* napovedoval medklubsko tekmo v smučarskem teku na 18 km za seniorje in 8 km za juniorje ter spodbujal udeležence, naj se nanjo dobro pripravijo. Kot je poročal *Gorenjec*,⁷⁹ so pripravilci – *netekmovalci celotno progo prevozili, jo označili in postavili kontrole*. Dr. Viktor Kocijančič je pred startom vse tekmovalce pregledal. Skupinski start je bil ob

⁷⁴ Službene objave LNP, *Jutro*, 18. 6. 1935.

⁷⁵ Službene objave GZSP, Spored zimskošportnih prireditev GZSP za sezono 1934–35, *Jutro*, 11. 12. 1934.

⁷⁶ Službene objave GZSP, *Jutro*, 9. 1. 1935.

⁷⁷ SK Ilirija (Smučarska sekcija), *Jutro*, 9. 2. 1935.

⁷⁸ S. K. Sora v Škofji Loki, *Gorenjec*, 1. 2. 1935.

⁷⁹ S. K. Sora v Škofji Loki, *Gorenjec*, 23. 2. 1935.

9. uri pred Društvom na Spodnjem trgu. Ob vsej progi je bilo kljub visokemu snegu *veliko ljudstva, ki je z zanimanjem gledalo tekmo*. V Pevnu so tekmovalcem postregli z okrepčili. *Posebej veliko gledalcev se je nabralo na cilju pred Društvenim domom, kjer so bili tudi gg. častniki našega polka*. Juniorji, ki so pritekli prvi, so *lepo sprejemali, jim odvzeli smuči in palice ter jih vodili v gorko sobo, kjer so jim postregli z vročim čajem in pecivom*. Enako so pričakali seniorje.

Na družabnem večeru v društvenem domu je *predsednik sodnega zbora g. Ogrin* objavil rezultate. Zmagovalca medklubske tekme pri seniorjih in juniorjih sta prejela smuči in diplomi, ostali pa druge praktične nagrade, ki jih je razdelil dr. Kocijančič, predsednik kluba.

Rezultati medklubske tekme:

1. Avgust Kalan (SK Sora), 1.43:19,
2. Milutin Srdanović (klub ni pripisan),
3. Franc Jugovic (klub ni pripisan).

V klubski tekmi je prav tako zmagal *Avgust Kalan*, pred *Rudijem Finžgarjem* in *Francem Bernikom*. Juniorji so tekli *izven konkurence*. Zmagal je Rado Bozovičar⁸⁰ s časom 0.59:40, pred Francem Mrakom.

Ni znano, koliko in kateri športni klubi so se udeležili smučarske tekme. Ker je bil Milutin Srdanović od decembra 1934 kot nogometaš član SK Korotan Kranj, je s tem potrjeno, da je bila smučarska tekma 10. februarja 1935 medklubska.

SK Sora se s smučarskim tekom in tekmami ni več ukvarjal. Po oživitvi KPD so se z alpskim smučanjem ukvarjali v fantovskem in dekliškem odseku.

Prvi ping-pong turnir SK Sora

Kaže, da so se pozimi 1934/1935 nasprotniki SK Sora pomirili in so njegovi športniki smeli uporabljati društvene prostore na Spodnjem trgu. Ni znano, če so telovadili. So se pa zato zagnano lotili namiznega tenisa, ki je bil v tistem obdobju na Slovenskem zelo priljubljen. V mali sobi, levo od vhoda v Društvo, so postavili namiznoteniško mizo; namiznemu tenisu so pravili *ping-pong* ali *table tenis*. Najboljši loški igralci so bili Stane Rešek, Silvo Marguč in Škraba (ime ni znano).

Prvo nedeljo v aprilu 1935 je SK Sora v veliki društveni dvorani organiziral namiznoteniški turnir, ki se ga je udeležilo dvanajst igralcev. *Po hudi borbi je zmagal Rešek Stane*.⁸¹

80 Rado Bozovičar (1920–1944), doma s Spodnjega trga, čevljar, športnik in gasilec, Nemci so ga izselili v Srbijo, padel na sremski fronti v boju proti Nemcem (vir: Štefka Jenšterle).

81 Ping-pong turnir, *Gorenjec*, 13. 4. 1935.

Ponovna oživitev KPD in fantovskega ter dekliškega odseka

Rudi Finžgar – od 8. 12. 1936 praporščak fantovskega odseka KPD – z na orlovski prapor privezanimi trakovi fantov, starešin in deklet. (hrani: Rudi Finžgar, ml.)

Po atentatu na kralja Aleksandra so se politične razmere v Kraljevini Jugoslaviji postopno spreminjale. Ena prvih odločitev novega notranjega ministra dr. Antona Korošca je bila razveljavitev odločbe bana dr. Draga Marušiča o razpustu Prosvetne zveze in vanjo vključenih prosvetnih društev.⁸² Utemeljel jo je s tem, da je bil kršen 133. člen Zakona o občem upravnem postopku, saj niso bili zaslišani predstavniki Prosvetne zveze in z odločbo razpuščenih društev. KPD v Škofji Loki je 25. 7. 1935 prejelo prepis odločbe o razveljavitvi razpustitve društva. Ponovno oživitev društvenega dela je že prvo nedeljo veselo proslavilo.⁸³

KPD je takoj obnovilo vso društveno dejavnost, med drugim fantovski in dekliški odsek. Žal za čas od julija 1935 do marca 1938 nisem uspela pridobiti listin ali kronike, ki bi dokumentirali delo KPD in njegovih odsekov.

8. december, katoliški praznik Brezmadežne, je bil do leta 1929 na Slovenskem tudi orlovski praznik. Vedno so ga obeležili s slovesno akademijo. Leta 1936 je starešinstvo KPD pripravilo slovesen prenos starega orlovskega prapora na svojo mladino.⁸⁴

Luka Krek, zadnji praporščak loških orlov, je 8. decembra 1936 ob 8. uri zjutraj v društveni dvorani predal »stari« orlovski prapor Rudiju Finžgarju, članu fantovskega odseka.⁸⁵ Nato se je okrog 600 udeležencev s praporom na čelu razvrstilo v slovesen sprevod. Za praporom je šlo starešinstvo KPD z društveno zastavo, praporščaki drugih društev in zvez ter loška godba Ljubnik. Odšli so

⁸² Naša prosveta oživljena, *Slovenec*, 20. 7. 1935.

⁸³ SI_ZAL_ŠKL/0091, t. e. 1, a. e. 1, Kronika KPD, str. 88.

⁸⁴ Slovenska katoliška mladina, *Gorenjec*, 12. 12. 1936.

⁸⁵ Rudi Finžgar (1916–1986), doma na Spodnjem trgu (družina Brjenčkovih), delovodja in vodja montaže Litostroja po vsem svetu, član SK Sora (nogometaš z vzdevkom Mašinca) ter član fantovskega in gledališkega odseka pri KPD.

po Grabnu, mimo Sodnije in čez Mestni trg v župno cerkev. Tu so najprej zapeli orlovsko himno. Med mašo je Alojz Kmetič, podpredsednik KPD, na prapor, delo arhitekta Jožeta Plečnika, privezal spominski trak z napisom: »*Starešinstvo 8. 12. 1936*«, zastopnik fantovskega odseka pa trak z napisom: »*Fantje 8. 12. 1936*« in tudi dekleta so obesila svoj spominski trak.

Slovenec je objavil fotografijo sprevoda, ki se vije čez Mestni trg nazaj proti Društvu. Zapisal je, da je bil *slovenski katoliški mladini Škofje Loke vrnjen njen prapor*.⁸⁶ Praznovanje so zaključili z večerno akademijo v društveni dvorani. Od leta 1936 so se nasledniki orlov imenovali *fantje*.

Po spremembi političnih razmer je še naprej veljal Zakon o ustanovitvi Sokola Kraljevine Jugoslavije. Orlov niso oživili. Junija 1937 so na Slovenskem ustanovili mladinski organizaciji Zvezo fantovskih odsekov (ZFO) in Zvezo dekliških krožkov, povezovali sta fantovske odseke in dekliške krožke. Člani ZFO so se imenovali *slovenski fantje*.

Barufa na nogometni tekmi SK Svoboda v Tržiču

Od jeseni 1935 se je SK Sora ukvarjal predvsem z nogometom. Med pripravi na prvenstvo v letih 1935/1936 v gorenjski (f) skupini *drugorazrednih moštev LNP* je odigral nekaj tekem s priznanimi *prvorazrednimi* ljubljanskimi klubi: Slovanom, Jadranom in Hermesom. V prijateljskih tekmah sta se kalila tudi mlada nogometaša Ivan Hafner in Polde Paulus, ki ju je SK Sora verificiral 4. septembra 1935.⁸⁷ Poleg njih je LNP potrdila tudi Antona Protnerja in precej starejšega Tineta Omana, v isti sezoni pa še Janka Pogačnika, Slavka Kusterla in Antona Rogača.

V jesenskem delu je SK Sora igral neodločeno 4 : 4 s Svobodo Tržič, 3 : 3 z Radovljico, doma premagal Gorenjca z Jesenic 4 : 3 in na Jesenicah visoko izgubil z Bratstvom 7 : 0. V začetku novembra je bila tekma s Korotanom Kranj, ki se je šele drugo leto po okrepitvi z loškimi *planinci* uvrstil med *prvorazredne* klube; rezultat ni znan.

Na tekmah LNP je bilo vedno več neredov, udeleženi so bili gledalci in igralci. 10. novembra 1935 so Tinetu Pircu na tekmi proti Kovinarju na Jesenicah zlomili nogo⁸⁸. JNS je poskušala nered »iztrebiti« z novimi pravilniki, ki so stopili v veljavo spomladi 1936. Tudi upravni odbor LNP je pred začetkom poletnega dela prvenstva opozoril klube v Dravski banovini, da bo ob *incidentih energično ukrepal*. Začasno je prepovedal klubom igrati kakršnekoli javne tekme z *oficirji* in sproti objavljaj vojaška moštva, ki so izpolnila pogoje za igranje.

86 Praznik katoliške mladine v Škofji Loki, *Slovenec*, 12. 12. 1936.

87 Službene objave LNP, Seja p. o. 4. septembra 1935, *Jutro*, 7. 9. 1935.

88 S. K. Sora, *Gorenjec*, 7. 12. 1935.

Nogometaši SK Sora Škofja Loka (predvidoma 1936). Od leve stojijo: nn, Rudi Finžgar, Ivan Hafner, Silvo Marguč, Jožef Pirc, Marjan Masterl; spredaj klečita: levo Polde Paulus in desno Tine Pirc, ostali neprepoznani. (*hrani: Mojca Hojkar*)

Kraljeva vojska se je reorganizirala⁸⁹ in krepila zahodno mejo. Konec marca 1936 so se Ločani poslovili od večine častnikov 1. planinskega polka, ki so odšli v Bohinjsko Belo. V Škofji Loki je ostalo le poveljstvo polka. Od tedaj dalje je od *planincev* za SK Sora zagotovo igral le še Albin Cerkvenik.⁹⁰

Ločane in Tržičane so povezovali kriza v usnjarstvu in čevljarstvu,

nogomet in vlak. Z njim so navijači spremljali nogometaše na srečanja. Po tekmi na binkoštno nedeljo, 24. maja 1936, je *Jutro* poročalo:⁹¹

»V Tržiču se je danes na igrišču poleg Sokolskega doma vršila nogometna tekma med tržiško Svobodo in Soro z Škofje Loke. Med igro, pri kateri so bili gostje v precejšnji premoči, je prišlo do prerekanja in nazadnje do pretepa, v katerega je poseglo tudi občinstvo. Pri rabuki sta bila dva člana Sore hudo poškodovana in so morali poklicati zdravnika dr. Panceta, ki ju je za silo obvezal. Stanje Franca Škrļa⁹² iz Škofje Loke pa je bilo tako resno, da so ga morali prepeljati v ljubljansko bolnišnico.«

Franč Škrli je bil že drugi nogometaš SK Sora, ki so ga Gorenjci v dobrega pol leta poslali na zdravljenje v ljubljansko bolnišnico. Loški navijači so se morali zelo podvizati, da so ušli Tržičanom. Nešportni dogodek je odmeval v javnosti, 30. maja ga je obsodil klerikalni *Gorenjec*.⁹³ Nanj se zagotovo nanaša tudi članek *Zdrav duh v zdravem telesu*, objavljen 27. maja 1936 na prvi strani *Slovenca*. Neznani avtor piše o »malikovanju športa«, »nezdravi duhovni vzgoji naroda« in da je »poleg telesno vzgojnih društev treba ustanavljati tudi prosvetne ustanove ...«⁹⁴

89 Iz dela 52. planinskega pešpolka je nastal 1. planinski polk.

90 Albin Cerkvenik (1909–1944), oficir z dokončano vojno akademijo v Beogradu, udeleženec dražgoške bitke na partizanski strani, padel kot komandant domobranskega zaščitnega odreda v boju s partizani, ki kot oficir stare jugoslovanske vojske ni želel izreči zaprisege Hitlerju (vir: dr. Janez Cerkvenik).

91 Sport, ki ni sport, *Jutro*, 25. 5. 1936.

92 Franc Škrli, vzdevek Boš-tek, dolgoletni golman SK Sora, po vojni skrbnik telovadnic TVD Partizan v Sokolskem domu.

93 Tržič, šport, *Gorenjec*, 30. 5. 1936.

94 Zdrav duh v zdravem telesu, *Slovenec*, 27. 5. 1936.

Dr. Viktor Kocijančič, prvi predsednik SK Sora, z nogometaši v Tržiču (1939).

Zadaj od leve: Polde Paulus, Slavko Kusterl, dr. Viktor Kocijančič, n.n., Ivan Hafner, n.n., Stane Rešek, Franc Bernik; v sredini: Peter Panjan; spredaj od leve: Rudi Finžgar, Tine Pirc, Miha Škrli, n.n., Franc Škrli. (*hrani: Jana Hafner*)

Upravni odbor LNP je 3. junija 1936 sprejel sklep o enomesečni prepovedi igranja obeh klubov. Svoboda je bila tudi denarno kaznovana.⁹⁵ Zaradi prepovedi nastopanja je SK Sora izgubil le eno tekmo. Ker je časopis *Jutro* s tekem gorenjskih klubov poročal zelo pomanjkljivo, ni možno ugotoviti niti tega, kdo je bil zmagovalec gorenjske skupine 1935/1936, niti katero mesto so dosegli Ločani.

V jesenskem delu prvenstva 1936/1937 bi moral SK Sora igrati otvoritveno tekmo proti Bratstvu z Jesenic. Toda na koncu so se v kljub *pozivom igralcem in vodstvu v Gorenjcu* odločili, da v tem letu v ligi ne bodo sodelovali.

Sokolsko društvo v Škofji Loki je 5. julija 1936 praznovalo 30. obletnico delovanja. Na slovesni prireditvi v Puštalu so odprli novo telovadišče. Na njem sta se konec oktobra 1936 pomerili nogometni moštvi *bohinjskih in loških planincev*. Zmagali so Bohinjci s 4 : 1. *Slovenski narod* je poročal, da je bilo gledalcev malo.⁹⁶ Zakaj si Ločani niso ogledali tekme, čeprav je bila takoj po jutranji maši? So zamerili nepravilni kazni, ki jo je upravni odbor LNP prisodil SK Sora ob

95 Službene objave LNP, 24. seja u. o. dne 3. junija 1936, *Jutro*, 9. 6. 1936.

96 Sport v vojaških krogih, *Slovenski narod*, 2. 11. 1936.

tržiškem dogodku? So *planincem* zamerili prestop v kranjski Korotan? Je šlo za zamero loškim sokolom ob dogajanju v času kraljeve diktature?

SK Sora je prvo prijateljsko tekmo pod okriljem LNP odigral šele 30. maja 1937 z ljubljanskim Hermesom na Podnu. Postopno so nadaljevali s prijateljskimi tekmami, v gorenjskem prvenstvu pa tudi v sezoni 1937/1938 klub ni sodeloval. SK Sora se je s Tržičani še pomeril. Loški nogometaši pa so zmagi z 11 : 1 ponovno bežali pred tržiškimi navijači čez Tržiško Bistrico.⁹⁷

Zaključek

Člani fantovskih in dekliških odsekov pri KPD v Škofji Loki in člani SK Sora so se radi družili in ukvarjali s športom in telesno vzgojo. Večine politika ni zanimala. Tudi v temnih časih kraljeve diktature so ohranjali slovensko tradicijo in se borili za slovensko besedo.

Poznala sem kar nekaj športnikov SK Sora, članov fantovskega in članic dekliškega odseka pri KPD. Z veseljem so se spominjali športnih let. Tudi na stara leta so najraje zapeli slovensko pesem. Prav je, da jih pravilno umestim v loško športno zgodovino. Verodostojnost smo dolžni naši generaciji in zanamcem.

KRATICE IN OKRAJŠAVE:

Društvo	nepremičnina z malo in veliko dvorano, drugimi pritiklinami in dvoriščem na Spodnjem trgu 27, na katerem so delovali KPD s svojimi odseki, javna knjižnica, SK Sora, orli in druga katoliška društva
KDRP	Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov v Škofji Loki
KID	Katoliško izobraževalno društvo v Škofji Loki
KPD	Katoliško prosvetno društvo v Škofji Loki
SKJ	Sokol Kraljevine Jugoslavije
SK Sora	Sportni klub Sora

VIRI:

Arhivski viri:

- SI_ZAL_ŠKL/0063, Občina Škofja Loka s predniki, t. e. 143, Sportni klub Sora v Škofji Loki, 1936.
- SI_ZAL_ŠKL/0063, Občina Škofja Loka s predniki, t. e. 143, Katoliško prosvetno društvo Škofja Loka, 1931–1935.
- SI_ZAL_ŠKL/0091, Katoliško prosvetno društvo Škofja Loka, t. e. 1, a. e. 1, Kronika Katoliškega društva rokodelskih pomočnikov Škofja Loka (1894–1903), Katoliškega izobraževalnega društva Škofja Loka (1903–1925) in Katoliškega prosvetnega društva Škofja Loka (1925–1932). Sestavil Jesenovec France, t.č. predsednik gledališkega odseka Škofja Loka, 25. septembra 1932 (okrajšano: Kronika KPD).
- SI_ZAL_ŠKL/0247, Ljudska hranilnica in posojilnica v Škofji Loki, t. e. 1, a. e. 14, Zapisniki sej načelstva in nadzorstva IV (1929–1946).
- SI_AS_68/16–1, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Registracije društev, t. e. 60, a. e. 8212, Pravila Sportnega kluba Sora v Škofji Loki.
- SI_AS_68/16–2, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Oddelek II, spis 3062/1934.

⁹⁷ Zapisal Ivan Hafner na zadnjo stran ene od fotografij.

Časopisni viri:

Gorenjec, 1934–1937

Jutro, 1. 9. 1934 do 30. 9. 1937

Slovenec, posamezne številke, navedene v opombah, v letih od 1929 do 1936

Slovenski dom, 1935–1936

Slovenski narod, posamezne številke, navedene v opombah, v letih od 1929 do 1936

Triglav, 1. 7. 1933 do 31. 12. 1933

Ustni viri:

Janez Cerkvenik, Škofja Loka

Janez Hafner, Škofja Loka

Štefka Jenšterle, Šentjur pri Celju

Janez Kalan, Škofja Loka

LITERATURA:

Jerala, Irena: Prosti čas Ločanov med obema vojnama (1918–1941), 1. del. V: *Loški razgledi* 39, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1992, str. 47–74.

Jerala, Irena: Prosti čas Ločanov med obema vojnama (1918–1941), 2. del. V: *Loški razgledi* 41, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1994, str. 161–179.

Kavčič, France: 50 let telesnovzgojnega dela v Škofji Loki. V: *Loški razgledi* 3, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1956, str. 267–272.

Krajevni leksikon dravske banovine : krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine. Ljubljana : Uprava Krajevnega leksikona dravske banovine, 1937, 715 str.

Pavlin, Tomaž: Športne organizacije v Ljubljani do druge svetovne vojne v luči statistike in pravilnikov. V: *Kronika : časopis za slovensko krajevno zgodovino* 50, štev. 3, Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2002, str. 385–402.

Pavlin, Tomaž: *Športne in telesnovzgojne organizacije v Ljubljani 1918–1941 : športni klub Ilirija in Akademski športni klub Primorje : magistrska naloga*. Ljubljana : [T. Pavlin], 1998.

Pernišek, France: *Zgodovina slovenskega Orla*. Buenos Aires : Slovenska kulturna akcija, 1989, 257 str. (Slovenska kulturna akcija ; 139).

Sto let športa v občini Škofja Loka. Škofja Loka : Športna zveza, 2006, 355 str.

Šafarič, Aleš: Nastanek slovenske katoliške telesnovzgojne organizacije Orel. V: *Kronika : časopis za slovensko krajevno zgodovino* 65, štev. 2, Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2017, str. 175–194.

Šafarič, Aleš: *Prepletenost politike in telesne kulture na Slovenskem v letih 1891–1914 in 1918–1929 : doktorska disertacija*. Ljubljana : [A. Šafarič], 2016.

Zusammenfassung

Von der Auflösung der Orli bis zur Entstehung des Sportklubs Sora in Škofja Loka (1929–1936)

Der König Aleksander I. hat nach dem 6. Januar-diktatur Aufruf ein Gesetz, in dem Sokol kraljevine Jugoslavije gegründet wurde, angeordnet. Sokol Kraljevine Jugoslavije (SKJ) war eine neue Organisation. Die Sokoli in Slowenien sind SKJ beigetreten, die Orli, als ein katholischer Jugendverein haben sich gegen den Beitritt entschieden. Alle Vereine der Orli wurden somit gesetzlich durch ein Erlass abgeschafft.

Der katholische Kulturverein in Škofja Loka, (KV), der mit den abgeschafften Gruppen der Orli eng verbunden, hat schon im Januar 1930 eine Jungengruppe und im September 1930 auch eine Mädchengruppe gegründet. Ein Teil der Orli ist da beig-

etreten, der andere Teil trat freiwillig der SKJ bei, besonders wegen der Militärgütern, den Vortritt in der Karriere und der Angst um die Staatsarbeitstelle.

Mitglieder der Jungen- und Mädchengruppen des KV haben im Verein am Spodnji trg geturnt. So wurde die Immobilie, die der KV verwaltete, genant. Im Juli 1931 stellte Jernej Podbevšek, der Stadtpfarrer und Vorsitzender der Ljudska hranilnica und posojilnica in Škofja Loka dem KV eine Wiese im Poden zur Verfügung, die wurde als Sport und Fußballplatz genutzt.

Am 17. Februar 1933 hat der Ban dr. Drago Marušič, in der Banschaft Drau, die Kulturvereine in Ljubljana und Maribor und alle Mitglieder der beiden, also den KV mitinbegriffen, abgeschafft. Die Abschaffung konnte durch eine Beschwerde, die von 1250 Bewohner in Loka unterschrieben war, bis November 1933 verzögert werden.

Am 28. Oktober 1933 hat die Gründungsversammlung des Sportklubs Sora (SK Sora) stattgefunden; der KV hat seine Tätigkeit in Turnen und anderen Sportarten daran übertragen. Die Sokoli von Loka waren gegen diese Gründung.

SK Sora hat am 11. Februar 1934 das erste Skirennen des Klubs organisiert. Im Sommer 1934 wurde der Sportplatz am Poden umgebaut, damit er den Forderungen des jugoslawischen Fußballverband entsprach, am 29. August wurde er registriert und am 12. September wurden die ersten 26 Fußballspieler verifiziert. Eine Hälfte der Spieler waren Offiziere des 52. Gebirgsinfanterie Regiment, der in der Kaserne in Škofja Loka eingerichtet war. Diese sind nach dem erfolgreichen Herbstteil der Oberkrain LNP Meisterschaft in den Verein Korotan in Kranj übersiedelt.

Im Oktober 1934 wurde an der Generalversammlung kein Konsens mit den Sokoli von Loka gefunden, dass bedeutete ein unüberwindliches Hindernis für weitere Zusammenarbeit.

SK Sora hat am 10. Februar 1935 das erste Klubskirennen, es durften aber keine Klubs antreten, die bei der Gorenjska zimska športna zveza (Oberkrain Wintersportverband) registriert waren, da das SK Sora durch seine schlechte Finanzlage kein Mitglied war.

Nachdem sich im Jahr 1935, das politische Bild änderte, hat der Innenminister dr. Anton Korošec, den problematischen Erlass des dr. Drago Marušič annulliert und den Kulturverein und seine Mitglieder erwacht. Der katholische Kulturverein in Škofja Loka hat seine Aktivitäten erneuert, auch die Jungen- und Mädchengruppe. Seitdem hat sich SK Sora mit Fußball beschäftigt, die beiden Gruppen des katholischen KV hingegen mit Turnen, Tischtennis, Alpinski fahren, Athletik und anderen Sportarten. Die Bewohner von Loka nennen die Mitglieder des SK Sora und Jungen- und Mädchengruppen im Jargon, der durch Erinnerungen an alte Zeiten geprägt wird Orli und Orlice. Die Wissenschaftssprache durfte diese Benennung nicht vereinfachen, da diese Jungen und Mädchen viel später, als die Orli längst nicht mehr existierten, aktiv waren.

Uglasbena literarna poetika Cvetka Golarja (1879–1965) in njegovega sina Manka (1911–1988)

Izvleček

Pesmi obeh Golarjev skladatelji radi komponirajo in pevci radi pojejo. Med Cvetkovimi jih je uglasbenih 114. Najdemo jih v opusih slovenskih skladateljev za moške, mešane, mladinske, ženske in otroške zборе, samospeve, eno- ali dvoglasne pesmi idr. Posebnost je še opera na Cvetkovo besedilo Vdova Rošlinka (Udovica Rošlinka, Zagreb, 1931–1934), za komično opero hrvaškega skladatelja Antuna Dobronića. Med skladatelji, ki so največ komponirali na besedila Cvetka in Manka Golarja so: Emil Adamič, Danilo Bučar, Radovan Gobec, Adolf Groebming, Peter Jereb, Janez Kuhar, Anton Lajovic, Peter Lipar, Slavko Mihelčič, Vasilij Mirk, Ivan Ocvirk, Slavko Osterc, Josip Pavčič, Makso Pirnik, Ciril Pregelj, Stanko Prek, Stanko Premrl, Rado Simoniti, Ubald Vrabec, Martin Železnik itd. Čas ustvarjanja enega in drugega pesnika, oddaljenih skoraj pol stoletja, je segel daleč v real-socializem, ki se ga je Cvetko Golar že dotaknil z nekaterimi poetičnimi epopejami socialnega realizma (v literaturi). Čeprav je bila ta, zlasti še v otroški in tudi mladinski literaturi, poeziji, prav tako pa tudi v glasbi, še najbolj blag odsev tistih in takratnih socialističnih časov v umetnosti. Ugotovljenih je okoli 60 (61) glasbenih del na poezijo Manka Golarja.

Ključne besede: opusi slovenskih skladateljev, moški, mešani, mladinski, ženski in otroški zbori, samospevi, eno- in dvoglasne pesmi, opera Vdova Rošlinka (Udovica Rošlinka).

Abstract

The Musical Literary Poetics of Cvetko Golar (1879–1965) and his Son Manko (1911–1988)

Composers take pleasure in setting poems by both Golars to music and singers enjoy singing them. There are 114 of Cvetko's. They can be found in the opuses of Slovenian composers for male, mixed, youth, female and children's choirs, art songs, one- or

two-part songs etc. Another special feature is the opera based on Cvetko's text, The Widow Rošlinka (Udovica Rošlinka, Zagreb, 1931–1934), for the comic opera by the Croatian composer Antun Dobronić. Among composers who set most texts by Cvetko and Manko Golar to music are: Emil Adamič, Danilo Bučar, Radovan Gobec, Adolf Groebming, Peter Jereb, Janez Kuhar, Anton Lajovic, Peter Lipar, Slavko Mihelčič, Vasilij Mirk, Ivan Ocvirk, Slavko Osterc, Josip Pavčič, Makso Pirnik, Ciril Pregelj, Stanko Prek, Stanko Premrl, Rado Simoniti, Ubald Vrabec, Martin Železnik etc. The time of creativity of the two poets, almost half a century apart, reached far into socialist realism, which Cvetko Golar had already touched upon with some poetic epics of social realism (in literature), although this poetry, especially in children's and youth literature, but also in music, was still the mildest reflection of those and the then socialist times in art. About 60 (61) musical works based on the poetry of Manko Golar have been found.

Key words: *opuses of Slovene composers, male choirs, mixed choirs, youth choirs, female choirs, children's choirs, solo songs, one- and two-voice songs, Widow Rošlinka (Udovica Rošlinka) opera.*

Uvod

Cvetko Golar

Loški rojak in književnik **Cvetko Golar** se je rodil 4. maja 1879 v družini s sedmimi otroki v Gostecih pri Škofji Loki, nazadnje je živel, deloval in umrl (18. novembra 1965) v Ljutomeru, kjer je pokopan na tamkajšnjem osrednjem mestnem pokopališču. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani. Tu je spoznal Otona Župančiča in Josipa Murna Aleksandrova, s katerim sta skupaj prebivala v ljubljanski Cukrarni. Ker gimnazije ni dokončal, se je na koncu 6. letnika preselil v Zagreb in tam urejal dijaški list *Nova nada*. Sicer je večino časa preživel v Ljubljani, kot novinar pa je deloval tudi v Celju. Tu je spoznal skladatelja Antona Lajovica (1878–1960). Nazadnje se je ustalil v Ljutomeru, kjer se je največ ukvarjal s čebelarstvom in sadjarstvom. Umetniško, poetsko pa je bil, kot že zapisano, sopotnik slovenske moderne, z močnimi prvinami folklorizma in vitalizma.¹

V pesmih je poudarjal čutnost in gorenjsko pokrajino.² V pripovedna dela s kmečko tematiko je rad vpletal mitologijo.³ Pisal je tudi ljudske igre⁴ in pesmi za

1 Nauk, ki razlaga vse živo z učinkovanjem življenjske sile, še zlasti v književnosti: uveljavljanje, poudarjanje življenjske moči v ustvarjalni dejavnosti.

2 Tako v: *Pisano polje*, 1910; *Rožni grm*, 1919; *Poletno klasje*, 1923; *Njiva zori*, 1927; *Jasne livade*, 1959; *Svatba na poljani*, 1978 idr.

3 Primer: *Dve nevesti*, 1908; *Kmečke povesti*, 1914; *Pastirjeva nevesta*, 1923; *Bratje in sestre v Gospodu: Sanje poletnega jutra*, 1925 idr.

4 *Vdova Rošlinka*, 1924–1925, uglasbil Antun Dobronić kot opero, 1934; *Zapeljivka*, 1931; *Dekle z rožmarinom*, 1931; *Dve nevesti*, 1932; *Ples v Trnovem*, 1942; *Slepe miši* (kasneje preimenovana v *Dva mlada para*) in enodejanke: *Njen soprog*, *Svatba dveh bratov*, *Take* so idr.

Rojstna hiša Cvetka Golarja v Gostecih pri Škofji Loki in spominska plošča na hiši.

(foto: Mili Križnar)

Cveto Golar. (vir: NUK, Grafična in slikovna zbirka)

otroke ter mladinske pesmi.⁵ Pisal je torej pesmi, novele, dramske igre in urejal časopise ter almanahе.⁶ Med drugim je objavljал tudi v ameriškem izseljenskem listu *Glas naroda*. V njegovem literarnem opusu je zaznati tudi motive, ki jih je povzemal iz kmečkega okolja, največkrat z območja Sorškega polja, od koder je tudi izhajal. Pesmi spominjajo na ljudske, saj je pisal o naravi, ljubezni, manj je v njih socialne vsebine. Njegova glavna poezija je zbrana v dveh knjigah: *Pisano polje* in *Rožni grm*, ki ju je ilustriral Maksim Gaspari (1883–1980).

Vsebinsko njegovih pesmi pogosto zaznamujejo motivi človeka, spojenega z naravo, kmečka preteklost in običaji pa tudi motivi trpljenja sodobnega delavca in okrutnost vojne. V kmečkih povestih Golar pogosto opisuje vsakdanje življenje gorenjskih kmetov, pastirjev in lovcev. V pripovedi sta vtakana ljudsko izročilo in vraževerje. Tako v zgodbah nastopajo tudi kače, hudiči in svetniki. To pogansko tradicijo združuje s krščansko simboliko. V *Pastirjevo nevesto* so vtakane pripovedi iz kmečkega življenja z bajeslovnimi vrlinami. Pomen Golarjeve poezije je tako dvojen: s knjigo *Bratje in sestre v Gospodu* je prikazal dobo boemstva⁷ in moderne. Vrsto člankov je posvetil (literarnima) prijateljema Murnu in Župančiču.

Vseskozi je pisal tudi pesmi za otroke. Zbral in izdal jih je v knjigi *Veseli svatje*. Tudi te pripovedujejo o kmečkem delu in božjem blagoslovu, v otroku pa želijo vzbuditi spoštovanje do delavca. Njegova slikanica z verzi za najmlajše *Razposajena* (1943) govori o razposajenosti otrok, ki jih zaradi neposlušnosti

5 Med njimi: *Veseli svatje*, 1942; *Razposajenci*, 1943; *Srp in klas*, 1950; *Čez loke in potoke*, 1956 idr.

6 Med drugimi: *Domovina*, *Novi slovenski štajerec*, *Naš list*, *Na novih potih*, *Ljubljanski zvon* idr.

7 Iz franc.: bohème: neurejen, lahкотen ali pustolovski način življenja.

doleti kazen. V zbirki *Srp in klas* se po (zadnji) vojni pokloni delavcu in njegovi politični ideologiji. Njegova zadnja knjiga ima naslov *Čez loke in potoke* (1956). Ustvarjal in izdajal je tudi pod psevdonimi: Baroda, Janez Jalen, Gosteški, Demeter C. G., Demeter F. G., G. P. ali Tabor.

Cvetko Golar je torej pisal pesmi o naravi in ljubezni, manj socialne, krajšo prozo, članke, ocene in poročila, ljudske igre, uredil je več antologij. Prevajal je iz ruščine, nemščine, hrvaščine oziroma srbsčine: staro kitajsko liriko, ruske pravljice in romantične pesnike, prevedel je Sofoklejevo *Antigono* in Nušičevo *Občinsko dete*. Za naše skladatelje in gledališča je poslovenil veliko lirskih pesmi za *samospeve* in *zbores* ter *operne* in *operetne librete*. Prav tako Golarju poleg preproste čustvenosti ne moremo odrekati pvnosti in zvočnosti. Zato ne prese- neča, da so po njegovih verzih radi segali skladatelji, zlasti Danilo Bučar, Emil Adamič in Peter Jereb, ki so njegove pesmi uglasbili; Jereb je med drugim uglasbil priljubljeni, že skoraj ponarodeli *Pelin roža* in *O kresu* (obe *moški zbor*).

Golarjeve pesmi so take, da jih skladatelji radi komponirajo in pevci radi pre- pevajo. Njegovi teksti so zelo spevni. Golarjeva šegava in vedra besedila sklada- telji radi uporabljajo za librete svojih vokalnih ali/in vokalno-instrumentalnih skladb. Med njimi je bil prvi Emil Adamič (1877–1936), plodovit skladatelj, ki je uglasbil okoli 40 Golarjevih pesmi. Drugi je bil Peter Jereb (1868–1951). Tudi ta je uglasbil precej Golarjevih besedil (okoli 20), med njimi je najbolj popularna *Pelin roža*. Danilo Bučar (1896–1971) jih ima več kot 40. Mariborčan Heribert Svetel (1895–1962) slovi po skladbah na Golarjeve tekste za soliste, duete pa tudi za ženske in mešane zbores. Golarjeva poezija živi dvojno življenje: kot tekst v knjigah in kot predloga za kompozicije mnogih naših skladateljev.

Manko Golar

Manko Golar je sin Cvetka Golarja, živečega in delujočega daleč od rodne Škofje Loke. Njegova literarna dejavnost je segala na področje mladinskega pesništva, pripovedništva in pedagogike. Bil pa je predvsem pesnik. Rojen je bil v Münchnu (24. 3. 1911), delovno se je kot učitelj in ravnatelj selil in deloval od Ptuja, Ljutomera, Gornje Radgone do Radencev. Umrl je v Murski Soboti (19. 10. 1988), pokopan je na osrednjem gornjeradgonskem pokopališču. Otroštvo je preživel v Ljutomeru, tam je končal osnovno in meščansko šolo, učiteljske pa v Ljubljani. Nekaj časa je poučeval v Križevcih pri Ljutomeru. Nato se je vpisal na Višjo peda- goško šolo v Zagrebu. Leta 1939 je tam končal študij slavistike in nato kot pred- metni učitelj služboval na Ptuj in v Ljutomeru. Leta 1941 je bil z družino izgnan v hrvaški Sisak. Ko je po nekaj tednih pribežal v Ljubljano, se je preživljal kot progovni delavec. Italijani so ga kmalu zaprli, v letih 1942–1943 je bil v italijanski internaciji v taboriščih na Rabu, v Monigi in Gonarsu. Po vojni se je 1945 vrnil v Ljutomer, kjer je poučeval na nižji gimnaziji. Bil je tudi ravnatelj nižje gimnazije v Gornji Radgoni in Radencih. Za razliko od očeta se je poleg pisanja

pesmi ukvarjal še z glasbo. Ustanovil je moški pevski zbor, s katerim je nastopal na festivalih *Bratstvo in enotnost* ter nekajkrat tudi pred takratnim predsednikom države Titom.

Začetek njegovega literarnega ustvarjanja sega že v mladostniška leta, pisal je pesmi, veliko je uglasbenih. Pesmi in zgodbe je objavljaval v mladinskih listih, po letu 1945 je objavljaval predvsem pesmi za otroke,⁸ dramatiko – mladinske igre⁹ – spominsko prozo,¹⁰ literarne reportaže, spomine, članke, glose, polemike ... Tudi njegovi motivi pesmi (tako kot očetovi) opisujejo življenje otrok na podeželju. Vanje se vpletajo pretanjenе podo-be narave ter idealizirani prizori kmečkega življenja v Prlekiji. Večinoma je pisal po resničnih dogodkih. Njegove zgodbe so humorne in poučne. Svoja dela je objavljaval v revijah *Naš rod*, *Mladop jutro*, *Naša radost*, *Zvonček*, *Razori* in *Mladinski list* (Chicago). Po letu 1945 je sodeloval še pri *Cicibanu*, *Kurirčku*, *Pionirju*, *Pionirskem listu*, *Mavrici*, *Najdihojci*, *Vrtcu*, *Galebu* (Trst), *Mladem rodu* (Celovec) in *The Voice of Youth* (Chicago).

Skoraj 50 pesmi Manka Golarja je uglasbilo večje število slovenskih skladateljev. Med njimi največ Slavko Mihelčič (1912–2000), Janez Kuhar (1911–1997), Rado Simoniti (1914–1981), Stanko Premrl (1880–1965), Makso Pirnik (1902–1993), Stanko Prek (1915–1999), Matija Tomc (1899–1986), Ciril Pregelj (1887–1966), Radovan Gobec (1909–1995) idr.

Literarna poetika Manka Golarja je pestra in raznolika, čeprav zožena na otroško in mladinsko poezijo. Zato pa jo je uglasbilo veliko večje število slovenskih skladateljev, vendar s po manj enotami, opusov kot očeta Cvetka Golarja. Čas ustvarjanja enega in drugega pesnika je bil v razmiku skoraj pol stoletja. Tudi čas Manka Golarja je segel daleč v realsocializem, ki se ga je njegov oče tudi že dotaknil z nekaterimi poetičnimi epopejami socialnega realizma. Čeprav je bil ta, zlasti še v otroški kot mladinski literaturi, poeziji, prav tako pa tudi v glasbi, še najbolj blag odsev takratnih socialističnih časov v umetnosti.

Kip Manka Golarja v Gornji Radgoni. (Wikipedija)

8 Npr. *Gode čriček*, 1958 (knjižna izdaja); *Pozabljeni dan*, 1967 (pesniška zbirka); *Jaše k nam zeleni Jurij*, 1969 (zbirka pesmi, knjižna izdaja in TV-oddaja) idr.

9 *Jelka žari*, 1952; *Počastimo domovino*, 1981 idr.

10 Primer: *Okrogle o Veržencih*, 1973 (TV- nadaljevanka); *Verženci*, 1982; *Bobi v laškem ujetništvu*, 1985; *Deček z jabolki*, 1988 (na naslovnici je slika Frana Klemenčiča *Deček z jabolki*, deček na sliki pa je Manko Golar v otroških letih, portret) idr.

Raziskava uglasbenih del Cvetka in Manka Golarja

Metoda tokratnega raziskovalnega dela je segla na vsa razpoložljiva arhivska izhodišča, kjerkoli se je pričakovalo glasbene, tj. notne zapise, glasbo na besedila (tekste) ali in ne samo morebitne insinuacije, kaj in kje bi se lahko našlo in kar bi dalo slutiti, da gre za glasbo na omenjena besedila. Pri tem sem razdelil oba avtorja besedil ter tudi tako želel razdeliti morebitno vsebinsko (gorenjsko, /škofje/ loško in negorenjsko, neškofjeloško) raznolikost določene glasbe. Seveda gre v teh primerih za izključno programsko glasbo, še več: za vokalno ali/in vokalno inštrumentalno glasbo. Po sistematiki UDK¹¹ jih razvrščam po abecednem vrstnem redu naslovov.

Cvetko Golar (avtor izvirnega besedila ali prevoda):

Ah, tako /mi je/ prešla /mi je/ mladost (Aleksij Vasiljevič Koljcov, prevod C.

Golar), samospev za glas in klavir, Anton Lajovic (v: *Album samospevov*, 14.);

Ali ne izhaja jasna zarja, moški zbor, Emil Adamič;

Ali res?, Danilo Bučar;

April, mešani zbor, Emil Adamič; Risto Savin (= Friderik Širca);

Bela breza se zdramila, mešani zbor, Emil Adamič (v: *Novi akordi* 10/1910, št. 3, str. 1–4);

Bela hišica, moški zbor, Ciril Pregelj;

Bela rdeča je gredica, moški zbor, Zorko Prelovec;

Bog daj!, moški zbor, Emil Adamič;

Boj dveh palčkov, Vilko Ukmar;

Bor devojka je sadila,¹² Matija Bravničar;

Burja, mešani zbor, Danilo Bučar;

Cveti /, cveti/ rožica, samospev (August Harambašić, prevod C. Golar),

Anton Lajovic (v: *Novi akordi* 9/1910, št. 1 str. 4–5); Martin Železnik;

Čarne tvoje so oči, za glas in klavir, Risto Savin (= Friderik Širca; v: *Samospevi* 5. zv.);

Da sem jaz Jezus, samospev, Marij Kogoj;

Dekle med rožami, moški zbor, Peter Jereb; Ivan Ocvirk; Josip Pavčič;

Dekle, v rdečih tulpah, Danilo Bučar; Josip Pavčič, samospev; Pavel Rasberger;

Dekliška narodna, Ivan Grbec;

Delavec, za glas in klavir (samospev), Danilo Bučar, za množični zbor ali /en/ sam glas in klavir; Adolf Groebming, za bariton in klavir (samospev);

Stanko Premrl; moški zbor, Vilko Ukmar; Martin Železnik;

Delavska budnica, moški zbor, Anton Schwab;

Deset pesmi, za glas in klavir (str. 17, 19);

Devet samospevov, Anton Lajovic;

¹¹ UDK = Univerzalna decimalna klasifikacija.

¹² Cikel pesmi *Iz bosanskega perivoja* (vrta, parka).

Devica Peregrina (Pesem o devici Peregrini), samospev za glas in klavir; Slavko Osterc;

Deviška, moški zbor, Franc Slabe; ženski zbor, Franc Slabe;

Diši cvetoča detelja, mladinski zbor, Ciril Pregelj;

Domovina, mešani zbor, Ivan Ocvirk;

Dragemu so se oči skalile,¹³ ženski zbor in klavir, Emil Adamič;

Ga-ga (iz *Otroških pesmi* XI/11), za otroški /= ženski/ zbor in klavir Emil Adamič (v: *Novi akordi* 13/1913, št. 5, str. 44); otroški zbor in klavir (rkp.), Anton Jobst; otroški zbor (enoglasno) in klavir, Janez Kuhar (v: *Otroški zbori* 3. zv., str. 17), mešani zbor, Peter Lipar;

Gozdni vir, moški zbor, Ubald Vrabec;

Gre mladenič in Boga poprosi,¹⁴ za glas in klavir (samospev), Anton Dolinar;

Grob na polju, Matija Bravničar (iz *Treh pesmi*); za moški zbor in klavir, Heribert Svetel;

Grozdje zori, mešani zbor, Ivan Šček;

Hrepenenje (Li-Tai-Po, prevod C. Golar), mešani zbor in klavir, Mihael Rožanc;

Iz žarkov, mešani zbor, Vasilij Mirk;

Jadra/Poljska pesem, moški zbor, Martin Železnik;

Japonski motiv, za glas in klavir, Marijan Lipovšek;¹⁵

Javor in Majda, samospev (sopran in godalni orkester s tolkali), Slavko Osterc;

Jesenska, Danilo Bučar;

Jezdec, 3-glasni otroški zbor, Karol Pahor; /triglasni/ mladinski zbor, Alojzij Šonc; Demetrij Žebre;

Jutranje zdravje, mešani zbor, Oskar Dev;

Jutro, mešani zbor, Karlo Adamič; moški zbor, Peter Jereb (v: *Novi akordi* 12/1912, št. 4, str. 36); mešani zbor, Fran Ksaver Mlinar-Cigale; Martin Železnik;

Kam si šla?, mešani zbor, Peter Jereb; moški zbor, Janko Ravnik;

Kitajski motiv, samospev, Vasilij Mirk;

Kje si, dragi, da te ni,¹⁶ (za 2 glasova in klavir = ženski zbor in klavir), Emil Adamič (v: *Novi akordi*, 13/2014, št. 1, str. 5–8); ženski zbor, Danilo Bučar;

Kladivo, moški zbor, Slavko Mihelčič; ženski zbor, Slavko Mihelčič (v: *Devet ženskih zborov*, str. 10);

Kmečka svatba, moški zbor, Emil Hochreiter;

Kmetova molitev, moški zbor, Martin Železnik;

Konja jezdi aga, mešani zbor, Slavko Osterc;

Konja jezdi Hasan-aga, mešani zbor, Emil Adamič; Peter Lipar;

13 Prav tam.

14 Prav tam.

15 V: *Jugoslovenska solo-pesma* III, str. 61–64.

16 Iz *bosanskega perivoja* (vrta, parka).

Začetek Jerebove uglasbitve Golarjeve pesmi *O kresu* za moški zbor a cappella.

(v: Zbirka slovenskih zborov, str. 6–8).

Kregatata se baba in devojka,¹⁷ moški zbor, Emil Adamič;

Kresno jutro, mešani zbor, Ubald Vrabec;

Majolčica, Danilo Bučar; moški zbor, Peter Jereb; Emil Komel; moški zbor, Viktor Mihelčič; mešani zbor, Vasilij Mirk; moški zbor, Ivan Ocvirk; (iz *Treh moški zborov*), Josip Pavčič; Anton Svetek; Vinko Vodopivec;

Mak žari, Danilo Bučar; samospev, Benjamin Ipavec; moški zbor, Mihael Rožanc;

Mati in dete (Apollon Nikolaj Majkov, prevod C. Golar), samospev za glas in klavir, Anton Lajovic (v: *Album samospevov* 21 in *Novi akordi* 8/1909, št. 6, str. 64–66);

Med žitom in klasjem, za glas in klavir (v: *Osem samospevov*, str. 18), Ciril Pregelj; moški zbor, Anton Svetek;

Mlad junak po vasi jezdi,¹⁸ mešani zbor, Emil Adamič;

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ Prav tam.

70

"Zbori" 1926
II. letnik, št. 12, 6.

PELIN ROŽA.
(Cvetko Golar.)

Albko. *me.* *Peter Jereb.*
Moški zbor. *Albko.*

Pin - tič, polin ro - zu oretja grenko, jojine, jojine, joj - me, to ni
vojski bo vo - so lo! Ljubico dobiš o - kroglo, tenko, tenko, tenko,
grenkojeno, grenkojeno, grenkojeno grlo bo gr - me, la -
Fari - tič, sto zvezd zlahiti ti za - si - je, jojine, jojine, joj - me,
Črni iz srca ti ržili je, pesem te zasliblje v mi - le - sarje, hkrutikna
ore tje ržilje - za ziblje rnilo sarje, hkrutikna jok,
jok hkrutikna jok in zidha - va rje, jok in zidha - va
hkrutikna jok in zidha - va rje, jok in zidha - va rje.

Pelin roža, besedilo Cvetko Golar, uglasbitev za moški zbor Peter Jereb.

(v: Zbori II/1926, št. 12, str. 70)

Mlada pesem, moški zbor, Emil Adamič; Danilo Bučar; Adolf Groebming; za glas in klavir, Josip Pavčič; moški zbor, Ciril Pregelj; Ciril Vremšak;
Močno srce je mlado, Danilo Bučar;
Morska pesem, samospev, Slavko Osterc;
Napitnica, moški zbor, Peter Jereb;
Narodna, Emil Adamič; moški zbor, Peter Jereb; Marij Kogoj;
Nočne poti (prev.), samospev, Anton Lajovic;
Norčeva jesenska pesem (Otto Julius Bierbaum, prevod C. Golar), samospev za glas in klavir, Anton Lajovic (v: *Album samospevov* 6);
Oj, polje razcveteno, mešani zbor, Ivan Ocvirik;
Oj, slovenska zemljica, moški zbor, Fran Ferjančič; Vasilij Mirk;
O kresu, moški zbor, Peter Jereb;
Pa dekle pšeničko žanje, moški zbor, Franc Rapotec;
Paganka, Danilo Bučar;
Pelin roža, moški zbor, Peter Jereb;

Peljemo devojko s kraljevega dvora,¹⁹ Emil Adamič; Marij Kogoj;
Pesem (Aleksij Vasiljevič Koljcov, prevod C. Golar), Danilo Bučar; za glas in klavir (samospjev), E. Grisold; 2 glasova (= ženski zbor) in klavir Anton Lajovic (v: *Novi akordi* 7/1909, št. 4/5, str. 53–59);
Pesem o beli hišici, moški zbor, Emil Adamič; samospjev, Pavel Rasberger;
Pesem o čmrlju, mešani zbor, Breda Šček; mladinski zbor, Vilko Ukmar;
Pesemca o kosu, moški zbor, Emil Adamič; Danilo Bučar; mešani zbor, Adolf Groebming;
Pisane poljane, mešani zbor, Vasilij Mirk;
Poj, petelin, zoro mi naznani,²⁰ (v: *Iz bosanskega perivoja*, prevod C. Golar), za 2 glasova (= ženski zbor in klavir), Emil Adamič, (v: *Novi akordi* 12/1912, št. 1, str. 4–6);
Poletno jutro, samospjev, Pavel Rasberger; moški zbor, Ivan Ocvirk;
Polje spi ..., mešani zbor, Ivan Ocvirk;
Poljska pesem, Danilo Bučar; mešani zbor, Janko Ravnik, Martin Železnik;
Polnočno sonce, Danilo Bučar;
Polonica, moški zbor (a cappella), Emil Adamič (v: *Novi akordi* 11/1912, št. 2, str. 24); moški zbor, Ivan Ocvirk; mešani zbor, Mihael Rožanc;
Pomladni pozdrav, mešani zbor, Anton Lavrin; moški zbor, Ubald Vrabec;
Pomladni sen, moški zbor, Emil Adamič;
Pomladni viharji, moški zbor, Oskar Dev;
Prleška koračnica, Anton Kosi;
Ptičja svatba, mešani zbor, Vinko Vodopivec; Avgust Živko;
Rad bi umrl, moški zbor, Adolf Groebming;
Rdeča tulpa vsa je zažarela,²¹ mešani zbor, Ubald Vrabec;
Sam, moški zbor, Danilo Bučar; samospjev, Vasilij Mirk;
Sejalec, Danilo Bučar;
Serenada (Aleksander Sergejevič Puškin, prevod C. Golar), samospjev za glas in klavir, Anton Lajovic (v: *Album samospjevov* 19 in *Novi akordi* 7/1907, št. 2, str. 17–20);
Setev, mešani zbor, Peter Lipar (v: *Zbori* 2. zv., str. 14); mladinski zbor, Peter Lipar; ženski zbor, Peter Lipar; mešani zbor, Ivan Ocvirk; Stanko Premrl;
So/l/nce sije, zeleni livada,²² ženski zbor in klavir, Emil Adamič; moški zbor, Danilo Bučar;
So/l/nce v zenitu, moški zbor, Janko Ravnik;
Svatba na poljani (Aleksij Vasiljevič Koljcov, prevod C. Golar), mešani zbor, Oskar Dev; mešani zbor a cappella,²³ Anton Jobst; samospjev, Anton Lajovic; mešani zbor, Vasilij Mirk; Stanko Premrl;

19 Prav tam.

20 Prav tam..

21 Prav tam.

22 Prav tam.

23 Brez spremljave.

Štiri vesele koračnice, mešani zbor, Vinko Vodopivec;
Tri pesmi, Anton Lajovic;
Vdova Rošlinka, opera, Antun Dobronić (Zagreb, HZK, Zagreb, 1934);
Veter veje (Aleksij Vasiljevič Koljcov, prevod C. Golar), samospev za glas in klavir, Anton Lajovic (v: *Album samospevov* 20 in *Novi akordi* 8/1909, št. 5, str. 54–56);
Vihar svobode, moški zbor, Emil Adamič;
Vijola, Emil Adamič;
Voščilo, Danilo Bučar;
Vsa planina bliska se,²⁴ moški zbor, Peter Jereb;
Zacvela je roža (Gustav Falke, prevod C. Golar), samospev za glas in klavir Anton Lajovic (v: *Album samospevov* 1);
Zapoj mi pesem, dekle, moški zbor, Zorko Prelovec;
Zarja se zlati nad lesom, moški zbor, Emil Adamič;
Zaton, Danilo Bučar;
Zdaj blešče se naši grički, mladinski zbor, Anton Dolinar;
Z daljn/j/ega je morja (Apollon Nikolaj Majkov, prevod C. Golar), mešani zbor (a cappella), Anton Lajovic (v: *Novi akordi* 9/1910, št. 6, str. 73–74);
Zgodaj vstala mlada je devojka,²⁵ ženski zbor in klavir, Emil Adamič;
Zgodaj zjutraj, pionirski = mladinski ali ženski zbor, Ciril Pregelj;
Zimsko jutro, mešani zbor, Ivan Ocvirk;
Zvezde, moški zbor a cappella, Anton Jobst;
Že plapolajo, Ivan Grbec.

Manko Golar (avtor besedila):

Breza, mladinski zbor, Matija Tomc;
Čriček, (poje), čriček ..., otroški zbor in klavir, Janez Kuhar (v: *Otroški zbori s klavirjem* 1. zv.); mladinski zbor in klavir, Slavko Mihelčič (v: *Otroški zbori* II); otroški zbor, 1-glasno, Makso Pirnik; mladinski zbor, Ciril Pregelj;
Dekliška, moški zbor, Danilo Bučar;
Domovina, mladinski zbor, Ciril Pregelj;
Ej, topla pomlad, mladinski zbor, 1-glasni in klavir; Janez Kuhar (v: *Otroški zbori s klavirjem* 3. zv., str. 9);
Gostija v goricah, otroški zbor (enoglasno) in klavir, Janko Pribošič;
Hej, konjiček, mladinski zbor, Matija Tomc;
Jaše k nam zeleni Jurij, mešani zbor, Rado Simoniti;
Kaj je s čričkom, 1-glasno in klavir, Janez Kuhar;
Klopotec, /mešani/ mladinski zbor, Slavko Mihelčič; mladinski zbor, Radovan Gobec;

²⁴ Iz bosanskega perivoja (vrta, parka).

²⁵ Prav tam.

Ko prispe pomlad, otroški zbor in klavir, Janez Kuhar (v: *Otroški zbori s klavirjem* 1. zv.);
Kraguljčki, mladinski zbor, Matija Tomc;
Le vijte se, zastave, mladinski zbor in klavir, Janez Kuhar;
Majski dan, mladinski zbor s spremljavo – klavirjem (1-glasno), Ciril Pregelj;
Majski raj, mladinski zbor in klavir, Ciril Pregelj;
Marko vozi barko, mladinski zbor in klavir, Slavko Mihelčič (v: *Otroški zbori* II);
Medo (skače) pleše, mešani zbor, Slavko Mihelčič;
Mica izpod brega, mladinski zbor, Stanko Premrl;
Mlada pesem, mladinski zbor, Danilo Bučar; 1-glasno, Janez Kuhar (v: *Skladbe za otroški zbor* 7. zv.);
Naš muc, /enoglasni/ otroški zbor in klavir, Janez Kuhar (v: *Otroški zbori s klavirjem* 1. zv.);
Ne klonite, moški zbor, Karel Boštjančič;
Pesem revolucije, /mešani/ mladinski zbor /4-glasno/, Radovan Gobec;
Ponosno zrimo, množični zbor, Peter Lipar;
Pozdrav partiji, mešani zbor in godba na pihala, Emil Glavnik;
Prvi maj, 1-glasno in klavir, Jani Golob;
Pust v Prlekiji, mladinski zbor, Vilko Ukmar;
Slavček, mladinski ali ženski zbor, Matjaž Smolinsky;
Strah, ženski zbor, Slavko Mihelčič;
Svoboda, mladinski zbor, Radovan Gobec; moški zbor, Viktor Mihelčič;
Škrjanček, mešani zbor, Ivan Šček; mešani zbor, Samo Vremšak; moški zbor, Viktor Mihelčič;
Tanja čara, glas in klavir, Zlatan Vauda;²⁶
Teče muren, otroški zbor s klavirjem, Viktor Mihelčič;
Te tvoje oči, moški zbor, Danilo Bučar; moški zbor, Slavko Mihelčič;
Titu za rojstni dan, 1-glasno in klavir, Janez Kuhar;
Trije fantje, mladinski zbor, Radovan Gobec;
Trije petelinčki, glas in klavir, Albin Weingerl;
Uspavanka, mladinski zbor, Slavko Mihelčič;
Vabilo, mladinski zbor, Stanko Prek;
Večer na vasi, moški zbor, Matija Tomc;
Vesela gorica, mešani zbor, Radovan Gobec;
Veter veje, mladinski (1-glasno) zbor, Matija Tomc;
V goricah, mešani zbor, Slavko Mihelčič;
Vino, moški zbor, Emil Glavnik;
Vse dolge noči, mladinski zbor, Danilo Bučar; ženski zbor, Danilo Bučar; mešani zbor, Slavko Mihelčič; ženski zbor, Slavko Mihelčič; Rado Simoniti;
Zajček skače, mladinski zbor (1-glasno), Janez Kuhar; otroški zbor in klavir (v: *Otroški zbori s klavirjem* 1. zv.);

²⁶ V: *Jugoslovenska solo-pesma*, 1970, str. 76–78.

Zapojmo Tito, množični zbor in godba na pihala, Emil Glavnik;
Zborovanje, mešani zbor, Radovan Gobec;
Zimska, mladinski zbor, Ivan Grbec;
Žalostna zgodba, glas in klavir, Marijan Lipovšek.

Ugotovitve, rezultati

Pesniški opus Cvetka Golarja je nedvomno večji in bolj raznolik od sinovega. Zato ni čudno, da je v tem primeru uglasbenih kar **114** njegovih **pesmi**: izvirne, avtorske in prevodi.²⁷ Med njimi najdemo take, ki so večkrat uglasbene za različne zasedbe. Med njimi so *Dekle med rožami*, *Dekle v rdečih tulpah*, *Delavec*, *Ga-ga*, *Jezdec*, *Jutro*, *Konja jezdi Hasan-aga*, *Majolčica*, *Mak žari*, *Mlada pesem*, *Narodna*, *Setev*, *Svatba na poljani*, *Štiri vesele koračnice* idr.; zanje je ugotovljeno, da se pojavijo v opusih slovenskih skladateljev med tri do osemkrat. Med njimi je največ – 51 – *moških zborov* (a cappella ali/in s spremljavo), 42 *mešanih zborov* (a cappella ali/in s spremljavo), 27 *samospevov* (med njimi je tudi eden s spremljavo godalnega orkestra s tolkali S. Osterca), tri 1- ali 2-glasne pesmi (*otroški zbor* = *ženski zbor*), 7 *mladinskih zborov* (a cappella ali/in s spremljavo), 7 *ženskih zborov* (a cappella ali/in s spremljavo) in 4 *otroški zbori* (a cappella ali/in s spremljavo). Posebnost je še opera, ki jo je na Golarjevo besedilo, komedijo v treh dejanjih, na libreto *Vdova Rošlinka* (hrvaški prevod *Udovica Rošlinka*, Zagreb, 1931; premiera prav tam, 1934 kot komična opera) zložil Antun Dobronić, hrvaški skladatelj, profesor kompozicije na tamkajšnji Glasbeni akademiji.²⁸

Seznam (slovenskih) skladateljev, ki so uglasbili Cvetkovo poezijo, je širok in raznolik. Tu so predstavniki različnih (skladateljskih) šol in slogov, generacij. Je pa res, da je poezija tega pesnika zelo raznolika in skoraj univerzalna, velikokrat pokrajinsko obarvana, naj bo to Sorško polje in Škofja Loka ali za kasneje Prlekija. Če med stotnijo naslovov in njihovih uglasbitev izpostavimo le *O kresu* in *Pelin rožo* (oboje sta *moška zbora* Petra Jereba) o popularnosti in enem in edinem opernem primeru na mednarodni sceni (Zagreb, Hrvaška) zagotovo o vrednosti in pomenu Cvetkove poezije, zdaj tudi bolj ali manj mednarodno afirmirane v glasbeni umetnosti na besedilo – poezijo – Cvetka Golarja, še nismo zapisali vsega. Med skladatelji, ki so komponirali svoja dela na Golarjevo poezijo (vokalna in vokalno-instrumentalna) so med drugimi²⁹ Emil Adamič, Karlo Adamič, Matija Bravničar, Danilo Bučar, Oskar Dev, Antun Dobronić (Hrv.), Anton Dolinar, Fran Ferjančič, Ivan Grbec, E. Grisold, Adolf Groebming, Emil Hochreiter, Benjamin

27 Največ iz ruščine.

28 *Vdova Rošlinka*, komedija v treh dejanjih, je izšla leta 1924. Ob prvi uprizoritvi, v Mariboru (1925) je doživela velik uspeh, zato so jo tudi večkrat uprizorili. 1. decembra 1940 so jo v Mariboru pripravili kot brezplačno gledališko predstavo za mestne reveže.

Na premieri 23. maja 1934 je naslovno vlogo Rošlinke pela Lucija Ožegović (1896–1962), takrat v Zagrebu vodilna hrvaška altistka.

29 Navedeni so po abecedi priimkov.

Ipavec, Peter Jereb, Anton Jobst, Marij Kogoj, Emil Komel, Anton Kosi, Janez Kuhar, Anton Lajovic, Anton Lavrin, Peter Lipar, Marijan Lipovšek, Slavko Mihelčič, Viktor Mihelčič, Vasilij Mirk, Franc Ksaver Mlinar-Cigale, Ivan Ocvirk, Slavko Osterc, Karol Pahor, Josip Pavčič, Ciril Pregelj, Zorko Prelovec, Stanko Premrl, Pavel Rasberger, Franc Rapotec, Janko Ravnik, Mihael Rožanc, Risto Savin (= Friderik Širca), Anton Schwab, Franc Slabe, Anton Svetek, Heribert Svetel, Breda Šček, Ivan Šček, Alojzij Šonc, Vilko Ukmar, Vinko Vodopivec, Ubald Vrabec, Ciril Vremšak, Demetrij Žebre, Martin Železnik, Avgust Živko idr. Tako imajo med navedenimi skladatelji največ uglasbenih del na poezijo Cvetka Golarja: E. Adamič (23), D. Bučar (19), A. Groebming (4), P. Jereb (9), A. Lajovic (12), P. Lipar (4), V. Mirk (7), I. Ocvirk (9), S. Osterc (4), J. Pavčič (4), C. Pregelj (5), U. Vrabec (4), M. Železnik (6) itd. V primeru uglasbitev pesmi C. Golarja gre za skrajno metrično in ritmično urejena besedila, zato verjetno tudi taka popularnost in pogosta prisotnost poezije v cvetoberu slovenskih skladateljev prve polovice 20. stol. Prav tako je univerzalnost besedil socialne lirike, ki ji je pripadal pesnik, v glasbi realsocrealizma dobila neke vrste adekvatne sogovorce, sopevce. Če v tej zvezi ponovimo aktualnost in skoraj ponarodelost dveh (*moških*) zborov *O kresu* in *Pelin roža*, smo opozorili na vsebinski kot oblikovni okvir omenjene poezije in glasbe, njene aktualnosti in univerzalnosti.

Za pesmi **Manka Golarja** je ugotovljeno, da je bilo uglasbenih skoraj 50 pesmi, v glasbenem opusu pa to pomeni 61 del z njegovo poezijo; od tega 25 *mladinskih zborov* (a cappella ali/in s spremljavo, največkrat s klavirjem). Te skladbe so izvedljive tudi z *ženskim zborom*, 12 *otroških zborov* (a cappella ali/in s spremljavo, največkrat s klavirjem), so pa tudi te skladbe izvedljive še z *ženskim zborom*, 8 *mešanih zborov* (a cappella ali/in s spremljavo), 7 *moških zborov* (vsi a cappella), 5 *samospevov* pa še po dva *ženska zbora* (a cappella) in en *1-glasni* (množični ali tudi masovni) *zbor* (s spremljavo pihalnega orkestra – godbe na pihala). Marsikatera pesem je bila uglasbena večkrat in to od različnih avtorjev – skladateljev, med njimi so:³⁰ Karel Boštjančič, Danilo Bučar, Emil Glavnik, Radovan Gobec, Jani Golob, Janez Kuhar, Peter Lipar, Marijan Lipovšek, Slavko Mihelčič, Viktor Mihelčič, Makso Pirnik, Ciril Pregelj, Stanko Prek, Stanko Premrl, Janko Pribošič, Rado Simoniti, Matjaž Smolinsky, Ivan Šček, Matija Tomc, Vilko Ukmar, Zlatan Vauda, Samo Vremšak, Albin Weingerl idr.³¹ Po večkrat so te Mankove pesmi uglasbili: S. Mihelčič (10), J. Kuhar (9), R. Gobec (5), D. Bučar (5) in M. Tomc (5). Ker je Manko Golar bolj otroški pesnik in z manjšim opusom, kot ga je imel oče, živel pa je tudi kar nekaj desetletij za svojim očetom, in ker je Mankov (pesniški) opus tudi mnogo bolj pomaknjen v povojni, realsocialistični čas, je spisek skladateljev, ki so se tako ali drugače zanimali za njegovo poezijo, veliko bolj socrealističen (R. Gobec, J. Kuhar, P. Lipar, S. Mihelčič idr.), še vedno

30 Čriček, čriček ... npr. kar 4-krat; Vse dolge noči, kar 5-krat itd.

31 Navedeni so po abecedi.

pa otroško univerzalen. Tudi zato so omenjeni skladatelji največ pisali za *mladinske zборе* (kot zasedbe in forme).

Zaključek

Ker je že poezija Cvetka Golarja po mnenju literarnih zgodovinarjev uvrščena v slovensko moderno (skupaj z Ivanom Cankarjem, Josipom Murnom Aleksandrovim, Dragotinom Kettejem, Otonom Župančičem idr.), je taka tudi njegova glasbena refleksija, odseva v naboru skladateljev, ki so uglasbili njegove pesmi. V prenekateri pesmi ali kar nekaj pesniških zbirkah odseva Cvetkova neizbežna ljubezen do domačega kraja, do Gostec in širše škofjeloške okolice, vse tja prek Sorškega polja. Take so zagotovo Golarjeve pesniške zbirke *Pisano polje* (1910), *Rožni grm* (1919), *Poletno klasje* (1923), *Njiva zori* (1927), *Veseli svati* (1942) idr.

Sin Manko Golar je bil pedagog, pisatelj in zborovodja. Če je bil njegov oče Cvetko predvsem pesnik in pisatelj, razseljen po obširnem slovenskem prostoru, velja Manko za Gornjeradgončana. Največ je napisal pesmi za otroke: *Gode čriček* (1958), *Pozabljeni dan* (1967), *Jaše k nam zeleni Jurij* (1969), *Polžek je zaklenil hiško* (1989), *Počastimo domovino* (1967) idr. Med njegovimi proznimi deli so prav gotovo najbolj prepoznavne *Okrogle o Veržencih* (1973), kratke in hudomušne zgodbi- ce o Prlekijah.

Ne le da odseva poezija obeh Golarjev v literaturi, spomini nanju ostajajo še kje drugje. Poleg Cvetkove rojstne hiše, v Gostecah št. 14 pri Škofji Loki, z vgrajeno spominsko ploščo,³² spominska soba (obeh Golarjev) v njihovi nekdanji Golar-Karbovi hiši v Ljutomeru, na Prešernovi ulici 17a,³³ sta v Ljutomeru po Cvetku poimenovani osnovna šola³⁴ in ulica (Ulica Cvetka Golarja), v Škofji Loki je po njem poimenovana Osnovna šola Cvetka Golarja,³⁵ po Manku pa Vrtec Manka Golarja v Gornji Radgoni.³⁶ Oče in sin, slovenska poeta, sta pokopana ločeno, Cvetko v Ljutomeru, Manko v Gornji Radgoni. Imata pa največje spomenike v refleksiji, odsevu svoje poezije v glasbe-

Nagrobnik Manka Golarja na pokopališču v Gornji Radgoni. (vir: arhiv Občine Gornja Radgona)

32 Ob pesnikovi 90-letnici rojstva (1969) jo je postavila takratna Skupščina Občine Škofja Loka (podatki na plošči).

33 Last oziroma uporaba tamkajšnje Glasbene šole Slavka Osterca, odprta 4. 5. 2015 (spletni vir: *Prlekija on net*; pridobljeno 2. 12. 2019).

34 Golarjeva ulica 6, Ljutomer (Wikipedija; pridobljeno 2. 12. 2019).

35 Škofja Loka, Frankovo naselje 51 (Wikipedija; pridobljeno 2. 12. 2019).

36 Gornja Radgona, Kocljeva ul. 2 (Wikipedija; pridobljeno 2. 12. 2019).

nih delih, uglasbitvah svojih del, pretežno slovenskih skladateljev. Največji dokazi so ohranjeni v (zborovskih in drugih) notnih zbirkah. Te so izhajale še v času njenega, večinoma sicer ločenega življenja in dela, nekaj pa tudi še po smrti: *Album samospevov*, *Edicije DSS*, *Grlica*, *Naši zbori*, *Novi akordi*, *Otroške pesmi*, *Otroški zbori* (s klavirjem), *Samospevi* idr. Omeniti moramo še specialne, posebne zbirke in tudi skladateljske mape posameznih (slovenskih) skladateljev.

KRATICE

DSS Društvo slovenskih skladateljev
 HZK Hrvatsko zemaljsko kazalište (Zagreb)
 SOKOJ Savez organizacija kompozitora Jugoslavije

VIRI IN LITERATURA

Viri:

Narodna in univerzitetna knjižnica, Glasbena zbirka

Članki:

Krek, Janko: Življenje in delo Cvetka Golarja do leta 1924. V: *Loški razgledi* 5, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1958, str. 157–172.

Mahnič, Joža: Sora in književnost. V: *Loški razgledi* 43, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1996, str. 98–118.

Monografije:

Golar, Cvetko: *Iz spominov in srečanj*. Murska Sobota : Pomurska založba, 1963, 235 str.

Golar, Cvetko: *Poletno klasje*. Ljubljana : Zvezna tiskarna in knjigarna, 1923, 184 str. (zbirka Splošna knjižnica ; 4).

Golar, Manko: *Gode čriček*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1958, 31 str.

Golar, Manko: *Jaše k nam zeleni Jurij*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1969, 60 str.

Golar, Manko: *Polžek je zaklenil hiško*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989, 16 str. (zbirka Knjižnica Čebelica ; 306).

Jereb, Peter: *Osem zborov [Glasbeni tisk] : ob 70-letnici skladatelja Petra Jereba Zbirka slovenskih*. Ljubljana : Hubadova župa J. P. S., 193 str. 6–8 (Zbirka slovenskih zborov ; 4zv. 41)

Jereb, Peter; Golar, Cvetko: Pelin roža: V: *Zbori : mesečna revija za novo zborovsko glasbo* 2, št. 12, Ljubljana : Pevsko društvo Ljubljanski zvon, 1926, str. 18.

Jugoslovenska solo-pesma 2[Zvočni posnetek]. Zagreb : Jugoton ; [Beograd] : Sekretariat za prosvetu i kulturo Saveznog izvršnog veća ; [Zagreb] : Savez kompozitora Jugoslavije, p 1970, 1971 (Zagreb : Jugoton) (1970): II., Beograd: SOKOJ, 2 gramofonski plošči.

Jugoslovenska solo-pesma 3[Zvočni posnetek]. Zagreb] : Jugoton ; [Beograd] : Sekretariat za prosvetu i kulturu Saveznog izvršnog veća ; [Zagreb] : Savez kompozitora Jugoslavije, p 1972, 1973, 2 gramofonski plošči.

Križnar, Franc: *Anton Jobst 1894–1981 : življenje in delo glasbenika in skladatelja*. Ljubljana : Pegaz, 1990, 179 str.

Summary

The Musical Literary Poetics of Cvetko Golar (1879–1965) and his Son Manko (1911–1988)

Cvetko Golar's poems are such that composers take pleasure in setting them to music and singers enjoy singing them. Composers like to use them for librettos in their vocal and/or vocal-instrumental works. Emil Adamič set about 40 of them to music, Peter Jereb about 20, including the popular Pelin roža/Wormwood flower. Heribert Svetel is famous for his works based on Golar's lyrics, for soloists and duets as well as for female and mixed choirs.

Cvetko Golar's poetic opus is undoubtedly larger and more diverse than that of his son, Manko. It is no wonder, then, that in his case 114 of his poems have been set to music: original, authorial and translations. These appear in the works of Slovene composers between 3 and 8 times. Among them, there are 51 for male choirs, 42 for mixed choirs, 27 solo songs (one of them is accompanied by a string orchestra with percussion, S. Osterc), three 1-2-voice songs (children's choir = female choir), 7 for youth choirs, 7 for female choirs and 4 for children's choirs. Another special feature is the opera based on Golar's text of the comedy in three acts, the libretto of Widow Rošlinka (based on the Croatian translation Udovica Rošlinka, Zagreb, 1931–1934 as a comic opera) was inserted by the Croatian composer Antun Dobronić. C. Golar thus has the most set to music, by the composers E. Adamič (23 works), D. Bučar (19), A. Grobming (4), P. Jereb (9), A. Lajovic (12), Lipar (4), V. Mirk (7), I. Ocvirk (9), S. Osterc (5), J. Pavčič (4), C. Pregelj (5), U. Vrabec (4) and M. Železnik (6) etc.

Sixty-one poems by Manko Golar have been set to music, by a large number of Slovene composers; including J. Kuhar, S. Mihelčič, V. Mihelčič, R. Simoniti, S. Premrl, M. Pirnik, S. Prek, M. Tomc, C. Pregelj, R. Gobec and others. M. Golar's poetry is varied and diverse, although primarily focused on children's and youth poetry. This is why it was set to music by a much larger number of Slovene composers, of course with fewer units than in the case of the father, Cvetko. The time of the two poets was also of course almost half a century apart. The time of the second, M. Golar, also reached far into socialist realism, which C. Golar had already touched upon with some poetic epics of social realism (in literature). Nevertheless, this poetry, especially in children's and youth literature, as well as in music, was the mildest reflection of those and then socialist times in art. Today, about 60 (58) works with his poetry have been identified, of which 25 are for youth choirs, 11 are for children's choirs, 8 are for mixed choirs, 5 are for male choirs, 5 are solo songs, 2 are for female choirs and one is for a single voice (mass) choir. Manko's poetic opus is more geared to post-war, socialist realism times. The reflection of composers who were interested in and used his poems in one way or another is much more socialist-realistic (R. Gobec, J. Kuhar, P. Lipar, S. Mihelčič, etc.), but still universal for children. This is one reason why all the above-mentioned composers set them to music for youth choirs (as ensembles and formats).

Šilavci (*Bembidion*) v okolici Škofje Loke, Železnikov in Žirov

Izvleček

V prispevku avtor poroča o prvi obširnejši, 43 let trajajoči raziskavi tega zanimivega rodu v porečjih Selške in Poljanske Sore. Potrjena je bila prisotnost 28 od približno 100 vrst, ki so znane v Sloveniji. Zaradi njihove velike občutljivosti na spremembe v okolju se šilavci že desetletja uporabljajo kot indikatorske vrste za oceno ohranjenosti in ogroženosti habitatov. Danes so šilavci zaradi človekovih destruktivnih posegov v okolje marsikje (tudi pri nas) ogroženi.

Ključne besede: *Coleoptera, Carabidae, Trechini, Bembidion, favna hroščev, Slovenija.*

Abstract

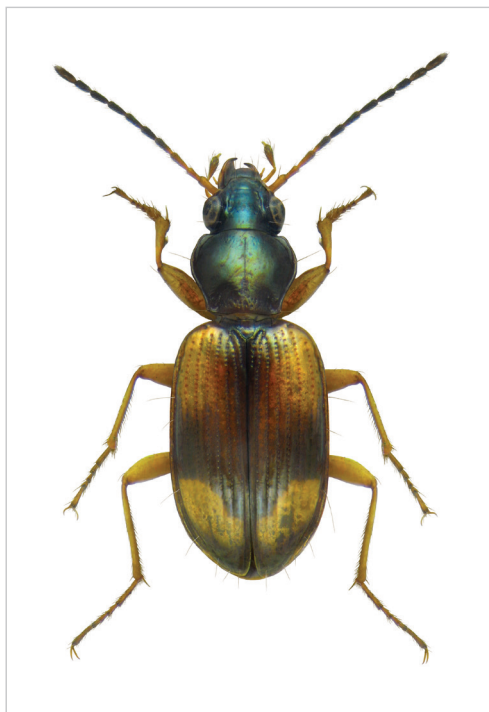
The Genus *Bembidion* in the vicinity of Škofja Loka, Železniki and Žiri

*The author reports on the first extensive, 43-year-long study of this interesting genus in the Selca and Poljanska Sora river basins. The presence of 28 of the approximately 100 species known in Slovenia was confirmed. Due to their high sensitivity to changes in the environment, *Bembidion* species have been used for decades as indicator species to assess the preservation and endangerment of habitats. Today, due to destructive human interventions in the environment, *Bembidion* species are threatened in many places (including here).*

Key words: *Coleoptera, Carabidae, Trechini, Bembidion, beetle fauna, Slovenia.*

Uvod

Rod šilavcev (*Bembidion*) je po številu vrst najštevilčnejši rod v družini krešičev (*Carabidae*). Prisoten je na severni in južni polobli, ni ga v tropih. Danes je znanih več kot 1.300 vrst, od tega okoli 220 v Evropi, in še vedno opisujejo nove. Okoli 75 % vseh vrst se pojavlja na severni polobli. Na južni polobli, z okoli 25 % vseh

Bembidion tetracolum. (foto: Udo Schmidt)

vrst, sta vroči točki Nova Zelandija in območje Andov. Favna Slovenije jih premore več kot 100, pričakujemo pa še nove najdbe. Gre za majhne, zelo hitre, plenilske vrste krešičev, velike 2–9 (večina 3–6) milimetrov.

Pogosto jih vidimo tekati ob bregovih tekočih ali stoječih voda, kjer se hranijo z raznimi členonožci: pajkovci, raki, stonogami in žuželkami. So zelo različno obarvani, pogosto kovinskih barv, mnogi imajo na pokrovkah svetle lise. Najdemo jih praktično v vseh biotopih, toda pretežna večina vrst živi v produ ob potokih, rekah in jezerih. Med njimi poznamo tako izrazito nižinske kot tudi prave subalpinske in alpinske vrste. Nekatere vrste so izrazito močvirske in jih najdemo le ob močvirjih in spodnjih tokovih rek. Določene vrste so poleg tega, da so vlagoljubne, vezane tudi na ilovnata tla. Med njimi so tudi take, ki živijo na odprtem svetu, daleč od vsake vode, kot so

na primer pašniki, poljedelske površine in celo puščave; druge spet poseljujejo rob permanentnih snežnih polj. Šilavci imajo bolj ali manj razvit letalni aparat, od česar je odvisna njihova sposobnost migracij. Vrste s slabo razvitimi letalnimi sposobnostmi imajo posledično omejeno sposobnost širjenja v prostoru in so tako potencialno ogrožene ob večjih spremembah ali uničenju njihovega habitata.

Danes so šilavci marsikje ogroženi. So živalska skupina, ki je še zlasti prizadeta zaradi človekovih posegov v okolje. Ti so pogosto destruktivni do te mere, da usodno posegajo v njihove habitate in na njihovo zmožnost preživetja. Še posebej so uničujoči veliki gradbeni posegi, kot so gradnja cest, novih naselij, industrijskih con, trgovskih centrov, hidroelektrarn, razne protipoplavne gradnje in izuševanje mokrišč ter tudi intenzivno poljedelstvo in živinoreja. Pri tem so še najbolj prizadete obrežne in gozdne vrste.

Posledice človekovega delovanja vodijo najprej v drastično zmanjševanje populacij, v končni fazi pa lahko celo do izumrtja posameznih vrst. V človekovi kulturni krajini, ki je ustvarjena zgolj za zadovoljevanje njegovih potreb, tako pogosto enostavno ni več prostora za šilavce.

Biološke raziskave

Svoje dolgoletne, več kot štiri desetletja (1975–2018) trajajoče biološke raziskave prisotnosti šilavcev je avtor opravil v širši okolici Škofje Loke, Selški in Poljanski dolini, kotlini Žirov ter na Ratitovcu in Soriški planini. To so sploh prve obširnejše raziskave rodu *Bembidion* v porečju Selške in Poljanske Sore. Primerke je iskal in ročno pobiral pod kamni ob rekah, potokih, manjših tekočih vodah, v hladnih in vlažnih grapah in gozdovih – vse od nižin do gorskega sveta. Raziskoval je podnevi in ponoči. Če je bilo potrebno, je uporabljal svetilko in svetlobne pasti.

Avtor je primerke nabral, prepariral in kolekcioniral. Večino je določil Werner Marggi iz Švice, del pa tudi avtor prispevka in Savo Brelih iz Prirodoslovnega muzeja Slovenije. Ulovljeni primerki so shranjeni v privatni zbirki avtorja (Zbirka CBKS, Bojan Kofler, Škofja Loka, Slovenija).

Na raziskovanem območju je našel 28 vrst (številke v oklepaju pri navajanju najdb pomenijo število ulovljenih primerkov).

***Bembidion articulatum* (Panzer, 1796)**

Razširjenost in biologija: pripadniki vrste poseljujejo Evropo in Azijo (Turčija, Armenija, Azerbajdžan, Kazahstan, Kirgizistan, Rusija, Kitajska, Japonska), od Velike Britanije do vključno Japonske. V srednji Evropi je vrsta povsod običajna in pogosta. Na ozemlju bivše Jugoslavije jo najdemo v Sloveniji, na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, Srbiji, Črni gori in Makedoniji. Pri nas je pogosta in splošno razširjena. Ta majhna, 3–4 mm velika vrsta ljubi vlažna ilovnata tla v bližini tekočih voda, zato se rada zadržuje pod kamni ob vodotokih, na poplavnih območjih in na blatnih tleh. Ljubi so ji odprti, zmerno porasli habitati, a tudi svetli gozdovi lok. Najdemo jo povsod, od nižin do gora. Prezimijo odrasli osebki. Vrsta se pojavlja se od marca do oktobra, najpogostejša pa je od maja do junija. Osebki imajo dobro razvit letalni aparat, zato so dobri letalci in imajo velik migracijski potencial, ki pa ne presega nekaj kilometrov. Ponoči pogosto priletijo na ultravijolične svetlobne pasti.

Najdbe na Škofjeloškem: Škofja Loka, Podlubnik: 7. 7. 2010 (1), 5. 8. 2017 (1); Vešter, Matjaževa dolina: 27. 7. 2013 (1).

***Bembidion ascendens* (K. Daniel, 1902)**

Razširjenost in biologija: evropska vrsta, razširjena od Alp do Karpatov. Na ozemlju bivše Jugoslavije je prisotna v Sloveniji, na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini. Higrofilna (vlagoljubna) gorska vrsta je pri nas razmeroma pogosta, vendar je znanih le nekaj nahajališč. Ti 6,5–8,1 mm veliki osebki so odlično prilagojeni na življenje v rečnemrodu, ki je ekstremen in nestabilen življenjski

prostor med vodo in obrežjem. Uspešno kljubujejo tudi poplavam, saj so dobri letalci in plavalci.

Najdbe na Škofjeloškem: Soteska pri Škofji Loki (ob reki Selška Sora): 15. 5. 2004 (1); Škofja Loka (ob reki Selška Sora): 10. 4. 1983 (23); Škofja Loka, Podlubnik (ob reki Selška Sora): 6. 6. 1999 (2), 29. 6. 2012 (1); Vešter, Veštersko polje (ob reki Selška Sora): 11. 3. 2007 (11).

***Bembidion bipunctatum* (Linnaeus, 1761)**

Razširjenost in biologija: evropska vrsta, ki poseljuje severno Evropo in gorati svet srednje in južne Evrope. Na ozemlju bivše Jugoslavije je prisotna v Sloveniji. Spada med srednje velike vrste rodu, osebkki dosegajo velikost 4–5 mm. Najbolj pogosta je od junija do avgusta. Rada se zadržuje blizu vode. Prehranjuje se predvsem z ličinkami pravih vodnih hroščev (*Dytiscidae*), zato jo najdemo predvsem na peščenih in blatnih obalah potokov in rek.

Najdbe na Škofjeloškem: Vešter, Veštersko polje (ob reki Selška Sora): 11. 3. 2007 (1).

***Bembidion brunnice* (Dejean, 1831)**

Razširjenost in biologija: evropska vrsta, ki seže do Rusije, Turčije in Gruzije. Na ozemlju bivše Jugoslavije je prisotna v Sloveniji, na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, Črni gori in Makedoniji. Velika je 4–4,5 mm.

Najdbe na Škofjeloškem: Lubnik, Soteska (ob reki Selška Sora): 15. 4. 2015 (1); Škofja Loka, Podlubnik: 8. 7. 2017 (1); Vancovec: 26. 5. 2010 (1).

***Bembidion deletum* (Audinet – Serville, 1821)**

Razširjenost in biologija: evropska gozdna vrsta, ki je razširjena od zahodne (tudi Irska, Wells in Anglija) in južne Evrope do severne Afrike ter na vzhodu do Male Azije in Kavkaza. Na ozemlju bivše Jugoslavije je bila najdena v Sloveniji in Makedoniji. Poseljuje gričevnate gorske in alpske mešane gozdove ter gozdove lok. Ustrezajo ji vlažni gozdovi, kjer jo najpogosteje najdemo na senčnatih, prodnatih bregovih manjših vodotokov in gramoznih tleh s curljajočo vodo. Velika je 4,0–5,3 mm. Odrasli osebkki prezimijo in se razmnožujejo spomladi. Pojavljajo se med majem in julijem, zlasti na glinenih tleh. Skrivajo se pod rastlinskim drobirjem, steljo in v mahu.

Najdbe na Škofjeloškem: Cavrni: 4. 7. 2015 (6), 1. 6. 2018 (1); Lubnik: 7. 5. 2005 (3); Ratitovec: 30. 7. 1993 (1), 28. 5. 1995 (2), 6. 6. 1998 (2), 30. 7. 2015 (4); Sopot pri Žireh: 12. 4. 1997 (1); Stari vrh: 12. 7. 1999 (1), 25. 4. 2002 (3); Škofja Loka: 15. 5. 1984 (1), 6. 6. 2018; Todraž: 24. 9. 2007 (2); Vancovec: 5. 5. 2001 (1), 4. 2005 (3), 3. 5. 2017 (2), 9. 6. 2017 (3); Železniki, špič, 850 m: 26. 5. 1988 (1).

***Bembidion decorum* (Zenker, 1801)**

Razširjenost in biologija: gorska do subalpinska vrsta, ki poseljuje zahodni, jugovzhodni, osrednji in južni del Evrope, severno Afriko, Malo Azijo, Kavkaz in Srednjo Azijo. Večja, 5,5–6 mm velika, vlagoljubna vrsta, ki je omejena na prodnata in kamnita obrežja gorskih potokov in rek s čisto vodo ter na vlažne habitate. Na ozemlju bivše Jugoslavije je prisotna v Sloveniji, na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, Srbiji, Črni gori in Makedoniji. Pri nas velja za splošno razširjeno in pogosto vrsto. Odrasli osebki prezimijo. Pojavljajo se od marca do oktobra. Plenilska vrsta, ki se prehranjuje z različnimi insekti in črvi. Lovi vzdolž vodne linije, zlasti na novo izlegle vodne žuželke in njihove ličinke.

Najdbe na Škofjeloškem: Davča, Davški slapovi (ob potoku Davča): 18. 5. 2012 (2); Godešič (Žirovcova luža): 24. 7. 2018 (1); Hlevišce: 1. 4. 1994 (1); Hrastniška grapa (ob potoku Hrastnica): 18. 7. 2013 (4); Petrovo Brdo (ob potoku Zadnja Sora): 5. 10. 1986 (1); Soteska pri Škofji Loki (ob reki Selška Sora): 15. 5. 2004 (6), 6. 6. 2018 (3); Škofja Loka (ob reki Selška Sora): 10. 4. 1983 (7), 20. 4. 1983 (1), 6. 1983 (1), 24. 7. 1983 (2), 10. 5. 1985 (1); Škofja Loka, Podlubnik (ob reki Selška Sora): 2. 7. 2010 (4), 18. 7. 2014 (1), 17. 7. 2015 (3), 5. 8. 2017 (1); Vancovec (ob studencu Frlinka): 4. 2005 (1); Vešter, Veštersko polje (ob reki Selška Sora): 11. 3. 2007 (11); Žiri (ob reki Poljanska Sora): 2. 8. 2005 (2).

***Bembidion doderoi* (Ganglbauer, 1892)**

Razširjenost in biologija: vrsta je znana iz Alp in Karpatov. Na ozemlju bivše Jugoslavije je prisotna v Sloveniji, Srbiji, na Hrvaškem, v Črni gori in Makedoniji. Ima montanski do subalpinski karakter in jo zato v nižinah najdemo le v soteskah ali ob potokih na severnih pobočjih gora. V Sloveniji je razmeroma redka. Velika je 5,5–6,5 mm. Poseljuje gozdne habitate, ki mejijo na potoke in vlažna področja, zlasti senčne grape z občasno tekočo vodo. Najraje se zadržuje pod mokrim prodom, tudi v močvirjih je skrita v z vodo prepojenih mahovih.

Najdbe na Škofjeloškem: Ratitovec: 28. 6. 1995 (1).

***Bembidion elongatum* (Dejean, 1831)**

Razširjenost in biologija: ta zelo redka vrsta poseljuje zahodno in južno Evropo, Malo Azijo in Kavkaz. Na Portugalskem, v Španiji, Franciji in Italiji srečamo tipično obliko, na ozemlju bivše Jugoslavije, Albanije, Grčije in Bolgarije pa podvrsto *Bembidion elongatum tarsicum*. Na Balkanu je razen v Sloveniji prisotna še na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, Srbiji, Črni gori in Makedoniji. Velika je 3,5–4,5 mm. Najdemo jo na obrežjih rek s fino mivko. Do sedaj je v Sloveniji poznanih le nekaj nahajališč.

Najdbe na Škofjeloškem: Vešter, Veštersko polje (ob reki Selška Sora): 11. 3. 2007 (1).

***Bembidion geniculatum* (Heer, 1837)**

Razširjenost in biologija: evropska vrsta, ki poseljuje Pireneje, Alpe in gorovja Balkana. Seže do Kavkaza. Na ozemlju bivše Jugoslavije je prisotna v Sloveniji, Bosni in Hercegovini, Srbiji, na Hrvaškem, v Črni gori in Makedoniji. Pri nas je splošno razširjena. Živi v gorah, alpskih dolinah, soteskah in ima subalpinski karakter. Je predvsem vrsta senčnatih obrežij in vlažnih habitatov. Osebkke pogosto najdemo pod kamni na gramoznih obrežjih rek in potokov v neposredni bližini vode. Prezimijo odrasli osebkki, ki se razmnožujejo spomladi. Manjša vrsta, velika 4,4–6 mm. Pojavlja se od maja do avgusta.

Najdbe na Škofjeloškem: Davča, Davški slapovi (ob potoku Davča): 18. 5. 2012 (5).

***Bembidion inustum* (J. du Val, 1857)**

Razširjenost in biologija: vrsta poseljuje zahodno, srednjo in južno Evropo. Je prebivalec gričevnatega in gorskega sveta. Vrsto najdemo zlasti na obrežjih rek in potokov ter na drugih vlažnih področjih. Beži stran od svetlobe. Pogoste so najdbe v kamnitih zidovih na dnu globokih špranj. Pojavlja se od maja do junija. Velika je 5,5–6,5 mm. O njeni biologiji vemo zelo malo. Na ozemlju bivše Jugoslavije je prisotna v Sloveniji. Velja za zelo redko.

Najdbe na Škofjeloškem: Škofja Loka (ob reki Selška Sora): 29. 4. 1977 (1).

***Bembidion lampros* (Herbst, 1784)**

Razširjenost in biologija: palearktična in obenem ena najpogostejših vrst rodu bembidion. Na ozemlju bivše Jugoslavije jo najdemo v Sloveniji, na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, Srbiji, Črni gori in Makedoniji. Pri nas je zelo pogosta in splošno razširjena. Živi predvsem na vlažnih tleh, kot so na primer peščena obrežja rek in potokov s soncu izpostavljenimi mesti. Zelo ji ustrezajo rahla peščena tla (njive, gozdovi, kulturna krajina), kjer jo najdemo v listju, mahu in stelji od nižin do sredogorja (do 1500 metrov). Majhna vrsta, velika je 2,5–4 mm. Pojavlja se od aprila do avgusta.

Najdbe na Škofjeloškem: Dražgoše: 4. 8. 1998 (1); Križna Gora: 15. 5. 2010 (1); Ožbolt nad Zmincem: 4. 7. 1993 (1); Stari Vrh: 25. 4. 2002 (2); Škofja Loka: 5. 1984 (1), 15. 5. 1984 (4), 18. 5. 1985 (1), 10. 8. 1990 (1), 5. 1998 (1), 15. 7. 2008 (1); Škofja Loka, Podlubnik (ob reki Selška Sora): 17. 7. 2015 (1); Vancovec: 25. 8. 2011 (1); Vincarje pri Škofji Loki: 29. 6. 2018 (1).

***Bembidion millerianum* (Heyden, 1883)**

Razširjenost in biologija: evropska gorska in subalpinska vrsta (srednja in južna Evropa), ki poseljuje predvsem obrežja rek in potokov ter nasploh vlažne habitate. Zlasti ji ustrezajo z gramozom bogata obrežja gorskih potokov. Na ozemlju bivše Jugoslavije je vrsta prisotna v Sloveniji, Bosni in Hercegovini, Srbiji, Črni gori in Makedoniji. Pri nas je razmeroma pogosta. Velika je 5,5–6 mm. Prezimijo odrasli osebki. Pojavlja se od aprila do avgusta.

Najdbe na Škofjeloškem: Davča, Davški slapovi (ob potoku Davča): 18. 5. 2012 (2); Škofja Loka (ob reki Selška Sora): 10. 4. 1983 (1); Škofja Loka, Podlubnik (ob reki Selška Sora): 6. 6. 1999 (2); Vešter, Veštersko polje (ob reki Selška Sora): 11. 3. 2007 (6); Žiri (ob reki Poljanska Sora): 2. 8. 2006 (1).

***Bembidion monticola* (Sturm, 1825)**

Razširjenost in biologija: zahodna, srednja in južni deli severne Evrope, kjer poseljuje gričevnate, gorate in subalpinske predele. Je obrežna, vlagoljubna vrsta. Živi na prodnatih in gramoznih bregovih rek in potokov. Na ozemlju bivše Jugoslavije je prisotna v Sloveniji, na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini ter Makedoniji. Pri nas je redka. Velika je 4,5–5 mm. Prezimijo odrasli osebki, ki se razmnožujejo spomladi.

Najdbe na Škofjeloškem: Lubnik, Soteska (ob reki Selška Sora): 6. 6. 2018 (4); Sopot pri Žireh (ob potoku Sovra): 12. 4. 1997 (1); Škofja Loka (ob reki Selška Sora): 24. 7. 1983 (1); Škofja Loka, Podlubnik (ob reki Selška Sora): 10. 7. 2012 (1); Železniki (ob potoku Dašnica): 25. 5. 1975 (1).

***Bembidion nitidulum* (Marsham, 1802)**

Razširjenost in biologija: vrsta poseljuje Evropo in severno Afriko. Na ozemlju bivše Jugoslavije je prisotna v Sloveniji, na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, Srbiji in Črni gori. Pri nas je splošno razširjena in zelo pogosta vrsta. Ugajajo ji vlažna, pretežno glinena ali z glino pomešana tla. Najdemo jo zlasti na odprtem terenu, ki je deloma porasel z lapuhom, v glinokopih, gramoznih jamah, na bregovih jezer in rečnih obrežjih ter v zmerno senčnatih habitatih listnatih gozdov. Hrošči se pogosto skrivajo v razpokah. Parijo se spomladi. Veliki so 4,5–5,5 mm.

Najdbe na Škofjeloškem: Soteska pri Škofji Loki (ob reki Selška Sora): 15. 10. 1983 (1); Škofja Loka (ob reki Selška Sora): 25. 4. 1983 (2), 20. 6. 1983 (1).

***Bembidion octomaculatum* (Goeze, 1777)**

Razširjenost in biologija: vrsta poseljuje predvsem srednjo in južno Evropo, Sirijo in zahodno Sibirijo. Iz severne Evrope so znane le najdbe posameznih primerkov, tudi v zahodni Evropi je vrsta redka. Na ozemlju bivše Jugoslavije je prisotna v Sloveniji, na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, Črni gori in Makedoniji. Velika je 2,5–3,6 mm.

Najdbe na Škofjeloškem: Cavrni: 20. 7. 2013 (2); Vešter, Matjaževa dolina: 27. 7. 2013 (1).

***Bembidion prasinum* (Duftschmid, 1812)**

Razširjenost in biologija: evropska vrsta, na ozemlju bivše Jugoslavije je prisotna v Sloveniji. Zelo lokalna vrsta vlažnih okolij. Velika je 4,2–5,5 mm. Živi vrodu na obrežjih rek. Nahajališča so zelo raztresena, vrsta je razmeroma redka.

Najdbe na Škofjeloškem: Škofja Loka, Podlubnik, (ob reki Selška Sora): 6. 6. 1999 (1).

***Bembidion properans* (Stephens, 1828)**

Razširjenost in biologija: evropska, vlagoljubna, poljska vrsta, ki poseljuje zelene in s pionirsko vegetacijo porasle gričevnate in gorate predele Evrope. Ustrezajo ji glinena tla z zmerno vegetacijo. Na ozemlju bivše Jugoslavije je prisotna v Sloveniji, na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, Srbiji, Črni gori in Makedoniji. V Evropi je zelo pogosta vrsta, pri nas pa precej redka. Znanih je le malo nahajališč. Vezana je na vlažne biotope. Velika je 3–4,5 mm. Prezimijo odrasli osebki, razmnožujejo se spomladi.

Najdbe na Škofjeloškem: Lubnik, Soteska: 1. 4. 2019 (1); Križna Gora: 15. 5. 2010 (1); Škofja Loka: 15. 4. 1983 (1), 6. 1984 (2), 10. 5. 1985 (2), 3. 4. 1986 (1), 5. 1986 (2); Škofja Loka, Podlubnik: 5. 6. 2007 (1), 5. 2008 (1); Vešter: 21. 4. 2018 (1).

***Bembidion punctulatum* (Drapiez, 1820)**

Razširjenost in biologija: vrsta poseljuje Evropo, severno Afriko in Malo Azijo. Na ozemlju bivše Jugoslavije je prisotna v Sloveniji, na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, Srbiji, Črni gori in Makedoniji. Hidrofilna in obrežna vrsta, ki je v Sloveniji precej razširjena. Velika je 4,5–5,5 mm. Ustrezajo ji neporaščena, kamnita ali peščena obrežja počasi tekočih in stoječih voda. Prezimijo odrasli osebki, ki se razmnožujejo spomladi. Pojavljajo se od maja do avgusta.

Najdbe na Škofjeloškem: Škofja Loka (ob reki Selška Sora): 6. 1984 (11), 8. 1986 (2); Škofja Loka, Podlubnik (ob reki Selška Sora): 6. 6. 1999 (1), 17. 7. 2015 (1), 5. 8. 2017 (1); Vincarje pri Škofji Loki: 28. 7. 2018 (1).

***Bembidion quadrimaculatum* (Serville, 1821)**

Razširjenost in biologija: vrsta poseljuje Palearktiko (Evropa, Azija in Severna Amerika) in sega daleč na sever preko polarnega kroga. Na ozemlju bivše Jugoslavije je prisotna v Sloveniji, na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini ter Srbiji. Do sedaj je pri nas znanih le malo nahajališč. Velika je samo 2,8–3,5 mm. V nasprotju s številnimi vrstami tega rodu ni vlagoljubna. Ustrezajo ji suha peščena in ilovnata tla na travnikih, poljih, obrobju gozdov, goljavah, obrežjih in obalah od nižin do gora (1400 m). Skriva se pod kamni, za lubjem in v mahu. Prezimijo tako odrasli osebki kot tudi ličinke. Za prezimovanje si izberejo tla ob vznožju dreves, v šopih trave in zidovih. Na prostem se pojavljajo od aprila do avgusta. Žive roparsko in plenijo majhne členonožce. Vrsta ima dve generaciji letno.

Najdbe na Škofjeloškem: Škofja Loka (ob reki Selška Sora): 4. 1992 (1), 2. 7. 2010 (1), 15. 7. 2010 (1); Škofja Loka, Podlubnik (ob reki Selška Sora): 7. 7. 2010 (2), 10. 7. 2012 (1), 28. 7. 2013 (1), 8. 8. 2013 (1).

***Bembidion ruficorne* (Sturm, 1825)**

Razširjenost in biologija: evropska vrsta, ki poseljuje gričevnate do subalpinske predele severne, srednje in vzhodne Evrope, od koder seže do Kavkaza. Na ozemlju bivše Jugoslavije je prisotna v Sloveniji, Bosni in Hercegovini, Črni gori in Makedoniji. Pri nas je splošno razširjena. Obrežna in vlagoljubna vrsta. Ljuba so ji neporasla območja gramoza in proda na obrežjih rek in potokov, kjer neposredno ob vodni liniji lovi plen. Velika je 5,6–7 mm. Pojavlja se od aprila do junija. **Najdbe na Škofjeloškem:** Soteska pri Škofji Loki (ob reki Selška Sora): 15. 5. 2004 (1); Škofja Loka (ob reki Selška Sora): 10. 4. 1983 (2); Vešter, Veštersko polje (ob reki Selška Sora): 11. 3. 2007 (1).

***Bembidion semipunctatum* (Donovan, 1806)**

Razširjenost in biologija: Evropa, Sibirija. Na ozemlju bivše Jugoslavije je vrsta prisotna v Sloveniji, na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini ter Srbiji. Velika je 3–4 mm. Pri nas je znanih le malo nahajališč.

Najdbe na Škofjeloškem: Cavrni: 20. 7. 2013 (2).

***Bembidion stephensi* (Crotch, 1866)**

Razširjenost in biologija: poseljuje gričevnate do subalpinske del severne, srednje in severni del južne Evrope. Obrežno in vlagoljubno vrsto, veliko 5–6,3 mm, najdemo predvsem na ilovnatih obrežjih večjih voda ter tudi na vlažnih ilovnatih tleh ob manjših vodnih virih. Znane so številne najdbe med koreninami lapuha. Pojavlja se od aprila do junija, poleti (julij–avgust) ima diapavzo. Prezimijo

odrasle živali. Na ozemlju bivše Jugoslavije je prisotna v Sloveniji, Bosni in Hercegovini in Makedoniji. Pri nas je vrsta redka.

Najdbe na Škofjeloškem: Draga pri Škofji Loki: 11. 3. 2019 (1); Vancovec (ob studencu Frlinka): 26. 6. 2010 (2), 3. 5. 2017 (4), 9. 6. 2017 (5); Vešter pri Škofji Loki: 16. 4. 2016 (1).

***Bembidion tenellum* (Erichson, 1837)**

Razširjenost in biologija: vrsta poseljuje vzhodni del Sredozemlja, približno od Kavkaza do južne Francije, deloma tudi Madžarsko in Nemčijo. Slanoljubna vrsta, ki je na slanih predelih lahko mestoma tudi pogosta. To še posebej velja za srednji in severni del Nemčije, Avstrije in Češke. Na ozemlju bivše Jugoslavije je prisotna v Sloveniji, na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, Srbiji, Črni gori in Makedoniji. Velika je 2,3–2,8 mm.

Najdbe na Škofjeloškem: Cavrni: 20. 7. 2013 (3).

***Bembidion tetracolum* (Say, 1823)**

Razširjenost in biologija: vrsta poseljuje Evropo, Kavkaz, Malo Azijo ter Sibirijo. Prišleki iz Evrope so jo zanesli tudi v Severno Ameriko. Na ozemlju bivše Jugoslavije je prisotna v Sloveniji, na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, Srbiji, Črni gori in Makedoniji. Pri nas je pogosta in splošno razširjena vrsta obrežij in mokrih travnikov vse od nižin do subalpskega pasu. Najdemo jo povsod, zlasti na glinastih in ilovnatih tleh, ob vodah in v gozdovih lok ter v vlažnih predelih kulturne krajine. Vsekakor daje prednost zmerno vlažnim okoljem, ne najdemo je na izrazito suhih predelih. Velika je 4,9–6,1 mm. Pojavlja se od aprila do julija. Skriva se pod kamni.

Najdbe na Škofjeloškem: Lubnik, Soteska, 390 m (ob reki Selška Sora): 6. 6. 2018 (9); Škofja Loka (ob reki Selška Sora): 20. 4. 1977 (2), 7. 1984 (1), 18. 5. 1985 (8), 27. 5. 1985 (3); Vešter, Veštersko polje (ob reki Selška Sora): 27. 5. 1985 (3).

***Bembidion tibiale* (Duftschmid, 1812)**

Razširjenost in biologija: vrsta poseljuje Evropo, Malo Azijo in Kavkaz. Na ozemlju bivše Jugoslavije je prisotna v Sloveniji, na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, Srbiji, Črni gori in Makedoniji. Ta obrežna, vlagoljubna vrsta živi na gramoznih obrežjih večjih potokov in rek v gorski ter subalpinski coni. Velika je 4,5–6 mm. Prezimijo odrasli primerki, ki se spomladi razmnožujejo. Pojavljajo se od marca do oktobra. V Sloveniji je vrsta pogosta.

Najdbe na Škofjeloškem: Davča, Davški slapovi (ob potoku Davča): 18. 5. 2012 (2); Draga pri Medvodah: 28. 4. 2019 (1); Hlevišče: 1. 4. 1994 (1); Hrastniška grapa (ob potoku Hrastnica): 18. 7. 2013 (6); Petrovo Brdo (ob potoku Zadnja Sora): 5.

10. 1986 (4); Pevno pri Škofji Loki (ob potoku Planica): 30. 7. 2004 (5); Sopot pri Žireh (ob potoku Sovra): 12. 4. 1997 (10); Soteska pri Škofji Loki (ob reki Selška Sora): 15. 5. 2004 (4), 29. 3. 2005 (9), 11. 3. 2007 (2), 6. 6. 2018 (1); Škofja Loka (ob reki Selška Sora): 10. 4. 1983 (7), 6. 1983 (1); Škofja Loka, Podlubnik (ob reki Selška Sora): 17. 7. 2005 (1); Železniki (ob reki Selška Sora): 5. 1984 (2); Žiri (ob reki Poljanska Sora): 2. 8. 2005 (1).

***Bembidion tricolor* (Fabricius, 1801)**

Razširjenost in biologija: vrsta poseljuje srednjo in južno Evropo, Balkan, Malo Azijo in Kavkaz. Na ozemlju bivše Jugoslavije je prisotna v Sloveniji, na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, Srbiji, Črni gori in Makedoniji. Vlagoljubna, gorska vrsta, ki ljubi senčnata območja ob hitro tekočih rekah in potokih. Velika je 4,3–5,2 mm. Vrsta je v Sloveniji pogosta in splošno razširjena.

Najdbe na Škofjeloškem: Škofja Loka (ob reki Selška Sora): 10. 4. 1983 (5).

***Bembidion varicolor* (Fabricius, 1803)**

Razširjenost in biologija: vrsta je prisotna v srednji Evropi in na Kavkazu. Na ozemlju bivše Jugoslavije jo najdemo v Sloveniji. Je prebivalec obrežij in vlažnih habitatov v gorskem in subalpinskem pasu. Živali živijo v neposredni bližini vode, na produ in gramozu potokov ter rek. Velika je 4,3–5,2 mm. Prezimijo odrasli osebki, ki se pariyo spomladi. Pojavljajo se od marca do avgusta.

Najdbe na Škofjeloškem: Soteska pri Škofji Loki (ob reki Selška Sora): 15. 5. 2004 (4); Škofja Loka, Podlubnik (ob reki Selška Sora): 7. 7. 2010 (1), 17. 7. 2015 (3); Vešter, Veštersko polje (ob reki Selška Sora): 11. 3. 2007 (4).

***Bembidion varium* (Oliver, 1795)**

Razširjenost in biologija: vrsta poseljuje gričevnati in gorski svet Palearktiki. Na ozemlju bivše Jugoslavije je prisotna v Sloveniji, na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, Srbiji, Črni gori in Makedoniji. Je pretežno močvirska vrsta, v Sloveniji je pogosta in razširjena. Velika je 4,1–5,1 mm. Poseljuje obrežja stoječih voda in vlažna področja. Prijajo ji ilovnata tla z odprtimi, osončenimi legami na obrežjih ribnikov, mlak in kalov, kjer pleni gliste in ličinke žuželk. Prezimijo odrasli osebki, ki se pariyo spomladi. Pojavljajo se od maja do julija. Skrivajo se pod rastlinskim drobirjem.

Najdbe na Škofjeloškem: Cavrni: 20. 7. 2013 (8); Križna Gora: 28. 6. 2011 (1); Škofja Loka, Podlubnik: 28. 7. 2013 (1).

Ugotovitve

V ekologiji se pri vrednotenju življenjskih okolij krešiči in tako tudi šilavci že desetletja uporabljajo kot indikatorske vrste za oceno ohranjenosti in ogroženosti habitatov. Spremembe v številčnosti in pestrosti vrst so zanesljiv pokazatelj sprememb v okoljih. Za kakršnokoli resno vrednotenje moramo zbrati dovolj podatkov v daljšem obdobju. Avtor navaja vse svoje najdbe v okolici Škofje Loke, Železnikov in Žirov za obdobje 1975–2018. Najbolj pogosti in splošno razširjeni vrsti sta *Bembidion deletum* in *Bembidion decorum*. Poseljujeta porečji obeh Sor. Pogosti vrsti sta še *Bembidion lampros* in *Bembidion tibiale*. S samo eno najdbo je zastopano kar 9 vrst: *Bembidion bipunctatum rugiceps*, *Bembidion doderoi*, *Bembidion elongatum tarsicum*, *Bembidion geniculatum*, *Bembidion inustum*, *Bembidion prasinum*, *Bembidion semipunctatum*, *Bembidion tenellum* in *Bembidion tricolor*. Najdba 28 različnih vrst na raziskovanem področju bi bila lahko znamenje primerne ohranjenosti habitatov in njihove biološke diverzitete. Ne vemo, kakšno je bilo stanje pred avtorjevimi raziskavami, saj o tem v literaturi ni podatkov. Ko se bodo v prihodnosti tej prvi študiji pridružile nove raziskave, bomo lahko bolje ocenili stanje in, če bo potrebno, tudi ukrepali.

VIRI IN LITERATURA:

- Atlas Slovenije*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 2005, 487 str.
- Drovenik, Božidar; Peks, Heinz: *Catalogus faunae : Carabiden der Balkanländer. Coleoptera: Carabidae*. Schwanfeld : Delta-Dr.+Verl., 1994, 133 str.
- Drovenik, Božidar; Hrošči. V: *Živalstvo Slovenije*, Ljubljana : Tehniška založba Slovenije, 2003, str. 370–400.
- Drovenik, Božidar: Prispevek k poznavanju favne rodu *Bembidion* La Latreille, 1802, v Sloveniji (Coleoptera:Carabidae). V: *Acta entomologica slovenica* 2, Ljubljana : Slovensko entomološko društvo Štefana Michielija in Prirodoslovni muzej Slovenije, 1994, str. 31–41.
- Dücker, Anke; Heubel, Katja; Schmüser, Heiko; Borcharding, Rainer; Heubel, Volker; Müller-Reich, Claus; Pahnke, Katharina; Gienapp, Phillip; Nötzold, Rolf; Nötzold, Volker: *Laufkäfer*. Hamburg : Deutscher Jugendbund für Naturbeobachtung DJN, 1997, 160 str.
- Trautner, Jürgen; Geigenmüller Karin: *Sandlaufkäfer, Laufkäfer : illustrierter Schlüssel zu den Cicindeliden und Carabiden Europas*. Aichtal : Josef Margraf, 1987, 488 str.
- Wachmann, Ekkehard; Platen, Ralph; Barndt, Dieter: *Laufkäfer : Beobachtung, Lebensweise*. Augsburg : Naturbuch-Verlag, 1995, str. 164–173.
- Wikipedia – Bembidion:
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/dO/Bembidion_tetracolum_Say%2C_1823_male_%285800246948%29.jpg. Pridobljeno: 28. 9. 2020.
<https://en.wikipedia.org/wiki/.org/w/index.php?title=Bembidion&oldid=912611819>. Pridobljeno: 2. 4. 2020.
<https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Vierfleck-Ahlenläufer&oldid=195103122>. Pridobljeno: 29. 4. 2020.
- Zahradnik, Jiří: *Käfer Mittel- und Nordwesteuropas : ein Bestimmungsbuch fuer Biologen und Naturfreunde*. Hamburg ; Berlin : Verlag Paul Parey, 1985, str. 80–82.

Zusammenfassung

Das Genus *Bembidion* in der Umgebung von Škofja loka, Železniki und Žiri

Der Autor stellt seine 40-jährige (1975–2018) Biologieforschungen des Genus *Bembidion* in der Umgebung von Škofja Loka, in den Tälern der Selška und Poljanska Sora, im Žiri Becken, am Ratitovec und an der Soriška planina vor.

In der Umgebung konnten 28 Spezies dieses Genus bewiesen werden

- *Bembidion articulatum* (Panzer, 1796),
- *Bembidion ascendens* (K. Daniel, 1902),
- *Bembidion bipunctatum* (Linnaeus, 1761),
- *Bembidion brunnicornе* (Dejean, 1831),
- *Bembidion deletum* (Audinet-Serville, 1821),
- *Bembidion decorum* (Zenker, 1801),
- *Bembidion doderoi* (Ganglbauer, 1892),
- *Bembidion elongatum* (Dejean, 1831),
- *Bembidion geniculatum* (Heer, 1837),
- *Bembidion inustum* (J. du Val, 1857),
- *Bembidion lampros* (Herbst, 1784),
- *Bembidion millerianum* (Heyden, 1883),
- *Bembidion monticola* (Sturm, 1825),
- *Bembidion nitidulum* (Marshall, 1802),
- *Bembidion octomaculatum* (Goeze, 1777),
- *Bembidion prasinum* (Duftschmidt, 1812),
- *Bembidion properans* (Stephens, 1828),
- *Bembidion punctulatum* (Drapiez, 1820),
- *Bembidion quadrimaculatum* (Serville, 1821),
- *Bembidion ruficornе* (Sturm, 1825),
- *Bembidion semipunctatum* (Donovan, 1806),
- *Bembidion stephensi* (Crotch, 1866),
- *Bembidion tenellum* (Erichson, 1837),
- *Bembidion tetracolum* (Say, 1823),
- *Bembidion tibiale* (Duftschmidt, 1812),
- *Bembidion tricolor* (Fabricius, 1801),
- *Bembidion varicolor* (Fabricius, 1803),
- *Bembidion varium* (Oliver, 1795).

Bembidion deletum und *Bembidion decorum* sind die am häufigsten und allgemein vorhandenen Arten, die in den Flussbecken der beiden Sora leben. *Bembidion lampros* und *Bembidion tibiale* sind auch häufig anwesend. Einen einzigen Fundort haben neun Arten: *Bembidion bipunctatum rugiceps*, *Bembidion doderoi*, *Bembidion elongatum tarsicum*, *Bembidion geniculatum*, *Bembidion inustum*, *Bembidion prasinum*, *Bembidion semipunctatum*, *Bembidion tenellum* und *Bembidion tricolor*.

Zanimivi in redki ostanki triasnih rinholitov iz Crngroba

Izvleček

Iz karnijskih (amfiklinskih) plasti Crngroba predstavljamo ostanke zgornjih čeljusti fosilnih glavonožcev – t. i. rinholitov. V desetletjih smo uspeli zbrati manjšo zbirko teh redkih fosilov, ki se pojavljajo od mezozoika do kenozoika. Glede na dokaj nedorečeno taksonomijo in nekoliko slabšo ohranjenost smo primerke pripisali zgolj rodovoma Nautilorhynchus in Rhyncholites. Predstavljeni zgornjetriasni (karnijski) rinholiti so prvi dokumentirani v Sloveniji in celo ožjem južnoalpskem prostoru.

Ključne besede: fosili, rinholiti, trias, karnij, Crngrob.

Abstract

Interesting and rare Triassic rhyncholites from Crngrob

Upper Triassic (Carnian) Amphiclina beds from vicinity of Crngrob we present fossilized upper jaws of nautilids – rhyncholites. Over the decades small collection of rare rhyncholites were collected (collected by F. Stare). Based on the still rather vague taxonomy of rhyncholites and poorer preservation of collected specimens, we attributed them only to the genus Nautilorhynchus and Rhyncholites. Remains of Carnian rhyncholites presented here are the first documented in Slovenia and even the narrower southern Alpine area.

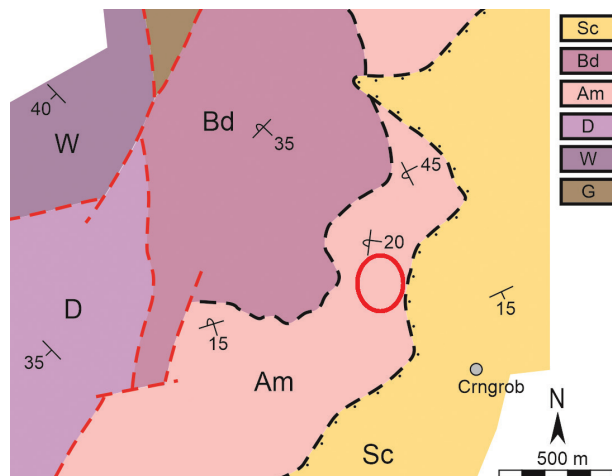
Key words: Fossils, rhyncholites, Triassic, Carnian, Crngrob.

Uvod in geologija okolice Crngroba

Najdišča okremenjenih in limonitiziranih fosilov ter predvsem kremenovih kristalov pri Crngrobu so slovenskim geologom, paleontologom in zbiralcem znana že desetletja. Že paleontolog Anton Ramovš¹ je crngrobskim plastem pripisoval zgornjetriasno oziroma karnijsko starost, saj je v njih našel tudi skromne ostanke konodonta *Gondolella polygnathiformis*. Prvo bolj natančno biostratigrafsko in

1 Ramovš, Globljemorski zgornjetriasni (karnijski) apnenci na loškem ozemlju.

paleoekološko analizo so opravili Gale s sodelavci² in še nekateri drugi. Celotno zaporedje zgornjekarnijskih kamnin nahajališča pri Crngrobu sodi med tako imenovane amfiklinske plasti,³ ki so zgoraj pokrite z baškim dolomitom, deloma pa na njih z erozijsko diskordanco ležijo mlajše oligocenske plasti, stiki z ostalimi formacijami so prelomni.

Poenostavljena geološka karta okolice Crngroba z vrisanimi najdišči fosilov (rdeči krog) v amfiklinskih plasteh. Legenda k geološki karti (v oklepajih starost): SC – škofjeloški konglomerat (oligocen); Bd – baški dolomit (zgornji trias); Am – amfiklinske plasti (zgornji trias); D – debelo plastnat in masivni dolomit, ponekod s stromatoliti (srednji in zgornji trias); W – werfenske plasti (spodnji trias); gródenske plasti (srednji perm). (prirejeno po Gale s sodelavci)

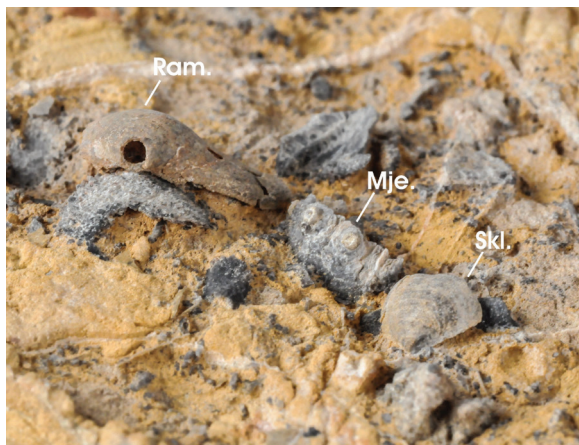
Pogled na najdišče zgornjetriasnih fosilov nad Crngrobom: razgaljena kamnita podlaga karnijskih apnencev ob gozdni cesti (levo); izkopana preperina na glavnem najdišču, kjer so bili odkriti tudi ostanki rinholitov (desno). (foto: Matija Križnar)

- 2 Gale, Characterization of silicified fossil assemblage ...; Križnar; Stare, Triasni rinholiti iz Crngroba.
- 3 Amfiklinske plasti se imenujejo po ramenonožcu iz rodu *Amphiclina*. Najbolj razširjene so med Baško grapo, Poreznom in Železniki.

Na najdišču Crngrob se fosili pojavljajo predvsem na sekundarnem mestu, v preperini, čeprav izhajajo iz bližnjih spodaj ležečih apnenčastih in dolomitnih plasti.

Zbrano zgornjetriasno favno predstavljajo okremenjeni amoniti (*Megaphyllites jarbas*, *Parapopanoceras* sp., *Sandlingites* cf. *pilari*, *Trachyceras* (*Anolcites*) sp., *Proarcestes* sp., *Proarcestes* cf. *gabbi*, *Proarcestes* cf. *balfouri*, *Cladiscites* cf. *striatissimus*, *Hypocladiscites* cf. *subtornatus*), ramenonožci (*Dimerella guembeli*, *Rhynchonella ottomana*, *Rhynchonella* sp., *Rhynchonella seydeli*, *Amphiclina intermedia*, *Aulacothyris* sp., *Lobothyris praepunctata*),⁴ školjke, polži, bodice in korone morskih ježkov ter redke korale. Preliminarne raziskave amonitne favne enako kot mikrofavna natančneje kažejo na zgornjekarnijsko (tuval) združbo.

Širše crngrobško najdišče je poznano tudi po mineralih, med katerimi prevladuje kremen,⁵ pojavljajo se tudi kristali dolomita, brookita in adularja.⁶

Značilni karnijski fosili iz Crngroba, delno okremenjeni in še ohranjeni v kamnini. Okrajšave na sliki: Ram. – ramenonožec; Mje. – ostanek korone morskega ježka; Skl. – lupina školjke; Bod. – bodice morskega ježka.
(foto: Matija Križnar)

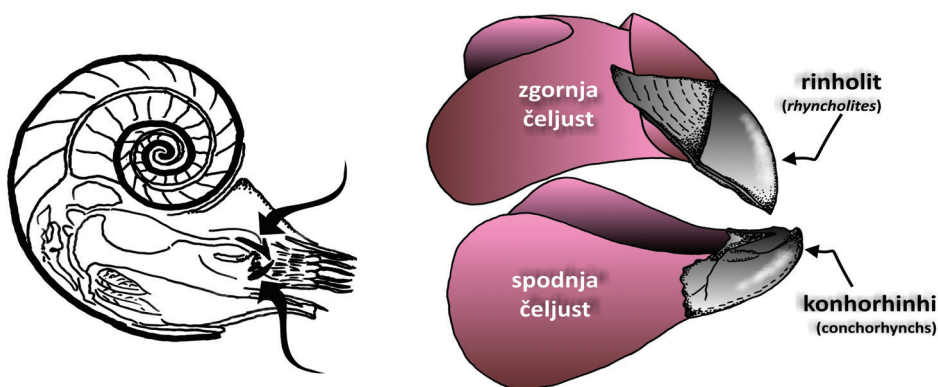
⁴ Anžel, *Fosilna makrofavna karnijskih amfiklinskih plasti pri Crngrobu*.

⁵ Tudi kristali kremenca se pojavljajo v preperini in jih je treba iz zemlje izprati. Njihovo primarno mesto je v spodaj ležečih okremenjenih kamninah.

⁶ Jeršek, *Mineralna bogastva Slovenije*; Rečnik, *Nahajališča mineralov v Sloveniji*.

Rinholiti – fosilizirane čeljusti glavonožcev

Okosteneli čeljustni aparati fosilnih glavonožcev (rinholiti v širšem smislu) so redki in spominjajo na kljune papig. Ostanke rinholitov (ang. *rhyncholites*) so v paleontologiji poznani že več kot 150 let in so najbolj pogosti predvsem v mezozojskih in kenozojskih plasteh. Najpogostejši so izolirani kalcificirani ostanke rostrumov zgornjih čeljusti oziroma tako imenovani rinholiti. Ostanke kalcificiranih spodnjih čeljusti imenujejo konhorhinhi (ang. *conchorhynchs*), so veliko redkejša najdbe.⁷

Položaj rinholitov – kalcificiranih čeljusti – v glavonožcu (slika levo) ter poimenovanje in oblika fosilnih primerkov (slika desno). (risba: Matija Križnar)

Rinholiti (v ožjem pomenu) naj bi pripadali navtilidnim glavonožcem, kjer je zelo opazna podobnost s čeljustmi današnjega brodnika rodu *Nautilus*. Morfološko naj bi imeli koničasto obliko, obliko puščice, pojavljali naj bi se vse od srednjega triasa. Najdbe rinholitov iz čeljusti amonitov,⁸ ki so jih paleontologi poimenovali rinhotetidi (ang.: rhynchoteuthids), so omejene le na najdišča jurske in kredne starosti Alpske Tetide.⁹ Biološko poimenovanje za današnje čeljusti glavonožcev (sipe, lignji in drugi) je pogosto »papagajev kljun«, kar pa ni ustrezno. Ker tudi med slovensko biološko in paleontološko literaturo nismo našli ustreznih nazivov, smo izraze poslovenili iz angleških poimenovanj. Prav tako še vedno ni dorečeno poimenovanje v svetovni paleontologiji.

⁷ Saunders sod., The jaw apparatus of recent *Nautilus* and its palaeontological implication.

⁸ Amoniti so bližnji, toda izumrli sorodniki navtilidov.

⁹ Riegraf; Moosleitner, Barremian rhyncholites ...

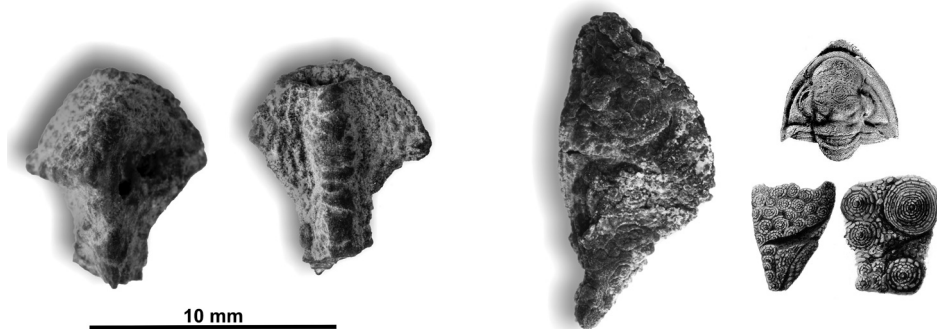
Crngrobški rinholiti

Iz crngrobškega najdišča smo odkrili devet prepoznavnih ostankov, od katerih so štirje z značilnimi morfološkimi znaki rinholitov. Med najbolj ohranjenimi smo razločili dva morfološka tipa, ki se ločita tako po obliki kot dimenzijah. Večje rinholite (trije primerki) smo taksonomsko lahko pripisali rodu *Nautilorhynchus*.

Ostanki rinholitov rodu *Nautilorhynchus* iz karnijskih plasti pri Crngrobu.

Najdba in zbirka: France Stare.

Manjši ostanek rinholita rodu *Rhyncolites* iz karnijskih plasti pri Crngrobu. Najdba in zbirka: France Stare.

Neobičajna fosilizacija rinholitov iz Crngroba v obliki finokristalnega kalcedona ali beekita (slika levo). Na desni so prikazani podobni primeri fosilizacije iz drugih najdišč na svetu. (vse foto: Matija Križnar)

Glede na dimenzije ter nekatere metrične razlike bi jih lahko prisodili dvema vrstama omenjenega rodu, toda slaba ohranjenost tega ne omogoča. Manjši primerek smo pripisali rodu *Rhyncolites*.

Preostali ostanki so fragmentirani, toda glede na obliko jih lahko še vedno pripisujemo delom rinholitov.

Najdišče v Crngrobu je že več kot stoletje znano po kristalih kremenca in nekaterih drugih mineralih.¹⁰ Poleg kremenovih kristalov so na najdišču našli tudi ogromno okremenjenih fosilov in prav ti so mnogokrat nadomeščeni s kalcedonom. Tudi pri raziskovanih rinholitih smo opazili, da so nadomeščeni s koncentričnimi obroči kalcedona, ki ga nekateri raziskovalci imenujejo tudi kot poseben različek kalcedona – beekit.

Glede na poznane procese fosilizacije iz podobnih najdišč okremenjenih fosilov¹¹ so se prvotno kalcitificirani ostanki navtilidnih čeljusti med procesom fosilizacije v sedimentni kamnini raztopili in bili nadomeščeni z beekitom v pozni diagenezi. To nakazuje tudi prisotnost megakristalov¹² kremenca na najdišču. Vsi odkriti rinholiti so nadomeščeni z beekitom, toda le toliko, da lahko razločimo grobo zunanjo morfologijo, medtem ko se detajli in fine strukture na površini rinholitov niso dobro ohranili. Crngrobški tip fosilizacije z beekitom (finokristalnim kalcedonom) sodi tako med prvi dokumentiran primer v Sloveniji.

Zaključek

Najdišča pri Crngrobu sodijo med najbolj bogata s fosili iz obdobja zgornjega triasa. Kljub več desetletij trajajočim geološkim in paleontološkim raziskovanjem in zbiranjem gradiva šele sedaj spoznavamo paleontološki obseg in pestrost tega ozemlja. Zagotovo bodo tudi nadaljnje paleontološke, mineraloške, sedimentološke in geološke raziskave prinesle nova odkritja, predvsem redkih in zanimivih fosilnih ostankov, kot so predstavljeni rinholiti.

LITERATURA IN VIRI:

- Anžel, Andrej: *Fosilna makrofavna karnijskih amfiklinskih plasti pri Crngrobu : diplomsko delo*. Ljubljana : [A. Anžel], 2020, 34 str.
- Butts, Susan H.; Briggs, Derek E.G.: Silicification through time. V: *Taphonomy : process and bias through time* / Peter A. Allison, David J. Bottjer, (editors), Dordrecht [etc.] : Springer, 2010, str. 411–434 (Topics in Geobiology ; 32).
- Etheridge, Robert: On the occurrence of Beekite in connection with "fossil organic remains" in New South Wales. V: *Records of the Australian Museum* 2, Sydney : Printed by order of the Trustees, 1893, str. 74–76.
- Gale, Luka; Novak, Uroš; Kolar-Jurkovšek, Tea; Križnar, Matija; Stare, France: Characterization of silicified fossil assemblage from upper Carnian "Amphiclina beds" at Crngrob (central Slovenia). V: *Geologija* 60, št. 1 (2017), Ljubljana : Geološki zavod Slovenije : Slovensko geološko društvo, 2017, str. 61–75.
- Jeršek, Miha (ur.): *Mineralna bogastva Slovenije*. Ljubljana : Prirodoslovni muzej Slovenije, 2006, 545 str. (zbirka Scopolia ; 3).

10 Stare; Herlec, Kremenovi kristali in okremenjeni ter limonitizirani fosili ...; Rečnik, *Nahajališča mineralov v Sloveniji*.

11 Etheridge, On the occurrence of Beekite ...; Mišik, Selective silicification of calcitic fossils ...; Butts; Briggs, Silicification through time.

12 S prostim očesom vidnih kristalov kremenca.

- Košťák, Martin; Vodrážka, Radek; Frank, Jiří; Mazuch, Martin; Marek, Jaroslav: Late Cretaceous nautilid beaks from nearshore/shallow water deposits of the Bohemian Cretaceous Basin (Czech Republic). V: *Acta Geologica Polonica* 60/3, [S.l.] : Polska Akademia Nauk. Komitet Nauk Geologicznych, 2010, str. 417–428.
- Križnar, Matija; Stare, France: Triasni rinholiti iz Crngroba. V: *Proteus : ilustriran časopis za poljudno prirodnoznanstvo* 77, [št.] 9/10, Ljubljana : Prirodoslovno društvo Slovenije, 2015, str. 462–464.
- Mišík, Milan 1995: Selective silicification of calcitic fossils and bioclasts in the West-Carpathian limestones. V: *Geologica Carpathica* 46, Bratislava : Veda, 1995, str. 151–159.
- Ramovš, Anton: Globljemorski zgornjetriasni (karnijski) apnenci na loškem ozemlju = Pelagische obertriadische (karnische) Kalksteine im Gebiet von Škofja Loka. V: *Loški razgledi* 33, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1986, str. 111–114.
- Rečnik, Aleksander (ur.): *Nahajališča mineralov v Sloveniji*. Ljubljana : Institut Jožef Stefan, Odsek za nanostrukturne materiale, 2007, 384 str.
- Riegraf, Wolfgang; Moosleitner, Gero: Barremian rhyncholites (Lower Cretaceous Ammonoidea: calcified upper jaws) from the Serre de Bleyton (Département Drôme, SE France). V: *Annalen des Naturhistorischen Museums in Wien Serie A* 112, Wien : Naturhistorisches Museum, 2010, str. 627–658.
- Saunders, Bruce W.; Spinosa, Claude; Teichert, Curt; Banks, Rirhard C.: The jaw apparatus of recent Nautilus and its palaeontological implications. V: *Palaeontology* 21, London : Palaeontological Association, 1978, str. 129–141.
- Stare, France; Herlec, Uroš: Kremenovi kristali in okremenjeni ter limonitizirani fosili v okolici Crngroba. V: *Mineralna bogastva Slovenije*, Ljubljana : Prirodoslovni muzej Slovenije, 2006, str. 345–347 str. (zbirka Scopolia ; 3).

Summary

Interesting and rare Triassic rhyncholites from Crngrob

From fossil site near Crngrob rhyncholites (jaw apparatus of fossil cephalopods) are reported for the first time in Slovenia. Crngrob locality is known from large collection (collected by F. Stare) of silicified fossils and quartz crystals from Upper Triassic beds (Amphiclina beds). The fossils from the Amphiclina beds were collected from alluvial deposits. The fauna consists mostly of ammonites, brachiopods, bivalves, gastropods, corals and echinoderms (crinoids and echinoids). In this article we present few collected specimens of the rhyncholites that were assigned to genus Nautilorhynchus and Rhyncholites. All rhyncholites are preserved as permineralization with peculiar form of chalcedony or beekite, as probably originally skeletons were replaced by silica.

Leposlovje

Na prejšnji strani:
Golob. *(foto: Igor Žužek)*

Druga koža **Obrazi Igorja Žužka** (1960–2020)

Kakor vedno, z nekoliko naprej nagnjeno glavo, pomenljivim, žarečim pogledom obrnjenim navzgor, cepetljajoč hitiš čez Plac. Poln zamisli za danes, za jutri, za drug teden ... pa za stara leta nekaj. Pod pazduho, če ni tam skrita kakšna knjiga, nosiš fotoaparatus, vsaj tistega malega za lovljenje mestnega utripa, ali pa nerodno med rokama predstavljaš stojalo za tistega najboljšega. Ujeti hočeš vse trenutke, ki so ti na dosegu dlani, v mrežo spraviti še tiste, ki dajejo »žmoht«, ki jih je treba »oddelat« in nato sprejet za svoje.

Moker cmok in neroden objem namesto pozdrava. Iz tebe pa že curljajo zgodbe.

Veš, razpet sem med tiste materine mehke prsi, na katere me je sicer nežno, a čvrsto privezala. Vsa ljubezen, hkrati pa vsa grenkoba njenih čustev se je nalepila na mojo kožo. Močno živa v meni je tudi slika, ko očeta držim za roko in popijem njegov zadnji izdih. Oh, kako hudičevo ju pogrešam in še bolj bentim, da ne zmorem odvozlat teh spon.

Golob. (foto: Igor Žužek)

Z velikim veseljem bi šel še enkrat z očetom čez Krancelj do Grebenarja. Saj se zbrani moške niso prav dosti ukvarjali z menoj, a lahko sem letal okrog in se valjal v travi, dišeči na poseben način ... No, malo manj rad pa bi ga šel v soboto iskat v Krono, da je kosilo. Tisti glasni nasmehi družčine so me naredili še manjšega, kot sem dejansko bil. Ali pa bi poslušal mamine nemogoče nasvete, da se nisem dovolj oblekel, ali sem obul ta debele »zokne« in zakaj vendar rinem na silvestrovo do pasu v sneg v Breznico, češ da bom prijatelje lahko videl tudi kakšen drug sončen dan. Nimam pojma, ali ni razumela, da sem lačen druženja, ali jo je res skrbel zgolj moj smrkav nos, ki bi ga naslednji dan prinesel domov.

Doma mi ni bilo treba kaj prida delat. So me podili stran, češ, Imi, ti tega ne znaš, samo v napoto si. Pa saj sem še danes malo neroden. Brat Vlado je veliko bolj priročen, je pa tudi deset let starejši in se v mladosti nisem mogel kosati z njim. No, njegovo življenje ter pogled nanj sta precej drugačna kot moje. Edino stari mami sem lahko čistil žaluzije, tiste, ki gledajo na Plac. Ne vem, zakaj me je bilo tako grozno sram, ko se me sosedge in prijatelji stoječega na lestvi ali na stolu ob tem opazovali. Močno sem se trudil.

No, travo kositi pa tudi znam, saj to že veš, sem se naučil na našem vrtu. Saj res, konec tedna bomo spet kosili pod lipo, potem pa zakurimo in bo še piknik. Tak kot včasih pri tabornikih. Loškim tabornikom se moram najbrž zahvaliti, da sem se naučil videti, občutiti in dihati svet okrog sebe ... Gotovo sem zaradi tega šel najprej študirat biologijo. Z Radom Dagarinom, Boštjanom Debeljakom, Janijem Polakom in Dušanom Jemcem smo bili vod Orion. Resni, zavzeti, požrtvovalni pa še fejest smo ga »biksal« in kasneje mladim tabornikom pomagali pogledat v svet z drugačnimi očali; s takimi, s katerimi lahko obližneš tudi katero izmed zvezd. Zato se pa še zdaj rad potepam in kakšnega mladega nadarjenega igralca pripravim na sprejemne izpite na akademiji.

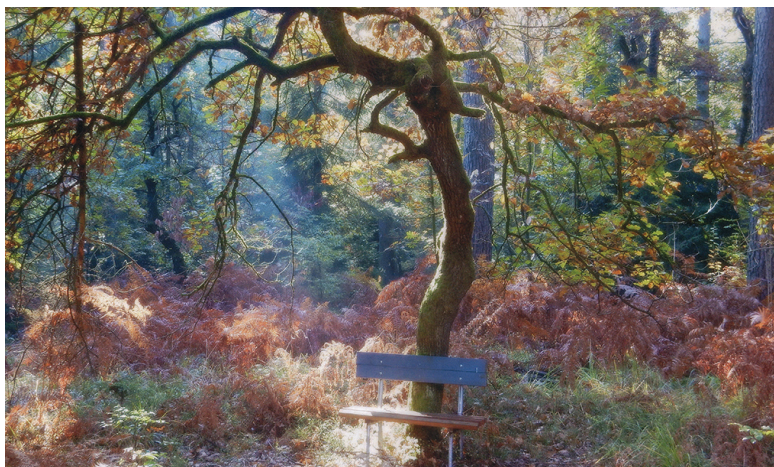

Hribc. (foto: Igor Žužek)

Osem let sem delal v SKB banki, ko me je prešinilo, da to nisem jaz. Saj sem se vsa leta uspešno »pasel« na Loškem odru pa še kje, a sem želel več. Na vsak način sem hotel biti dramski igralec, in to ne le v prostem času, to zgodbo sem si želel živeti. Nikomur nisem povedal. Dva meseca sem v dnevni sobi pred ogledalom vadil, si nato vzel dopust in končno šel v Moskvo na GITIS na sprejemni izpit. Baje je bila interpretacija Prešernove *Vrbe* pika na i. Ojoj, do stropa sem skakal, ko sem prejel pismo, da sem sprejet. Nato akcija. Odpoved službe, vse prihranke za šolnino, pakiranje v kovčke. Na predvečer odhoda, kovčkov še nisem zaprl, se predme postavi oče z vprašanjem: »Kaj res odhajaš v Moskvo? Kdaj si pa mislil to povedati nama z mamo? Si normalen?« Jup. Na hitro, kot plaz je iz mene drselo, da me ni mogel prekiniti, sem zdrdral moj načrt, za katerim sem trdno in prepričano stal. Nato pa njegov pogled, za katerega nimam pravih besed, a spoštujoč in ne nasprotujoč. Ničesar drugega ni rekel, le: »Prav, pojdi! In javi se, ko se nastaniš.« V roke mi je stisnil nekaj denarja, za prvo silo, ter me pustil, da se pripravim na pot. Vsa leta študija sta me z mamo močno podpirala. Kakšen preobrat, kar naenkrat nisem bil več Imi, ki ves čas »afne gunca«.

Vrnitev v Slovenijo je bila trpka. Slovo od ruskih sopotnikov me je pekla kar nekaj časa. Nato sem prehodil celo kalvarijo, da sem pridobil nostrifikacijo diplome. A se je vse izšlo, kot je prav. Zaposlil sem se v SLG Celje in poln navdihov za prosti čas s takratno družčino ustanovil tudi Kulturno društvo Teater druga koža. Vau, v moji režiji smo uprizorili *Lizistrato* in *Razbojnika Rogovileža* Otfrieda Preusslerja. Srečen sem, ko se me dotaknejo slike naših vaj, garanja, preobrazb in nato vzhičenost publike pred odrom, ki kakor beli kiti vdihnejo zrak z gromkim aplavzom. Veš, gre za korak na drugo stran, za vzpon na stopnico višje.

Deske na Hudičevi brvi v Puštalu poljubljajo najine podplate in domače predejo. Praviš, da vsaka pot diši drugače, otroci svetlobe pa kar sami od sebe pokličejo utrinek za objektiv.

Proti Crngrobu. (foto: Igor Žužek)

Cvrčanje nad mestom, literarni večer v Jesharni. (foto: Agata Pavlovec)

Sem potepuh. Svet bom, kolikor mi bo dano, obredel do zadnjega kotička. Domače dvorišče tja do Crngroba ali pa na Hribc, do Svetega Andreja ali pa do Starega gradu pod Lubnikom pa vsak dan. Igre senc in koža nemirnih juter so kot kos sveže pečenega kruha. Tistega, ki nama ga spečem iz domače ržene moke, dodam le vodo, veliko žlico soli in dva zavojčka suhega kvasa. Mmm. Morda sem pa le podedoval nekaj spretnosti od svojega deda peka. Nekoč se bova lotila »Žužkove preste«, imam dedov skrivni recept, prava umetnost, ti rečem. Ampak danes bo za kosilo moja francoska solata, včeraj sem namreč skuhal preveč korenja, pa še Frle Pr'Pepet komaj čaka na žlico za pokušino. Uhh, me je zaneslo v kuharijo, kajne. Jah, res rad dobro jem, saj se mi to že kar dobro pozna, kajne.

Visiva prek ograje na brvi in spremljava pono-rel trilček večne etude na produ pod nama teko-če radostne Sore. Veš, tu spodaj smo snemali

kratek dokumentarni film o Loki in naših vražah, puštalski parkelj pa Hudičeva brv in glavnikiarji, Nacetova hiša ... vse za rusko turistično agencijo in njihovo pilotno televizijsko oddajo. Sem jo produciral sam, s podporo Primoža Križnarja, Jureta Bernika, Larise Šink idr. Res imam rad Loko.

https://www.youtube.com/watch?v=DwWzL_9BKkM&t=2s

Iz notranjega žepa vetrovke privlečeš skrbno prepognjen popisan list. Včeraj sem ti prebral par verzov Pabla Nerude, se spomniš: » ... *Počasi umira, kdor ne potuje, kdor ne bere, kdor ne posluša glasbe, kdor ne najde miline v sebi* ...«, danes sem bral eno rusko dramo pa ti dajem tale odlomek: »... (*starke se pogovar-jajo*) – *Le zakaj rojevajo? To hudo boli.* – *Le zakaj umirajo? To še bolj boli.* – (*starke se tiho smejejo*) ... (*starke poslušajo*) – *Zdaj umira ali pa rojeva. V tem kriku slišim poslednji napor.* – *Izbuljene oči.* – *Mrzel pot na čelu...* (*poslušajo*) – *Rodila bo.* – *Ne, umira.* (*kričanje poneha*) – *A vam nisem rekla.* – *Nekdo: »Tiše! Rodil se je Človek!«*

Tako nekako te gledam ves čas, rojevaš se v kožo junakov na odru, rojevaš se v dotikih luči skozi svoj fotoaparat v prostem času, nekaj za stara leta, praviš. Rojevaš se v režijskem in pedagoškem delu z ljubiteljskimi društvi, kot je Dramska skupina Vojnik, ali pa v pripravah študentov na sprejemi izpit na akademijo. Jagoda (op. igralka SLG Celje) ti je že pred leti, ko si soigralcem pokazal tvoje odlične fotografije s potepanj, svetovala, da se prijaviš na natečaj pri reviji *Photo France*, in res si se, in bil si izbran. Na spletu GuruShots si se pridružil nešteto izzivom in bil večkrat izbran kot »excellent«, a vendar si v odličnosti tvoje fotogra-

Agata. (foto: Igor Žužek)

fije bil preskromen. Kakšne muke so bile, da smo ti 2019 s Kulturnim društvom Sejalec umetnosti pripravili prvo samostojno foto razstavo v Jesharni, kjer si sicer s prijatelji prebil vsak petkov večer in popil vsakoletne božične konjake. Jah, na koncu pa ti – presrečen, zadovoljen, na nek način potešen, po drugi strani pa poln idej, z nabritim nasmehom, za naslednjo razstavo ob tvoji 60-letnici, novembra 2020, ki že čaka, da pricurrlja med nas iz tvojega kabineta.

Dragi Igor, v garderobi »sedmine« se nas je zbralo več kot peščica. Pomerjamo teh nekaj stotin tvojih različnih kož – le katera komu bolj pristoji? – nekaj jih bolj pristoji meni, druge žlahtno pristojajo mimobežniku.

Včeraj umrl poet je. Tvojo luč bomo poslali v nebo, tvoje obraze narisali na naše kože.

Hvala za ogenj.

Agata Trojar

Igor Žužek (26. 11. 1960–9. 11. 2020), Hvala za ogenj, nekrolog;
<https://www.youtube.com/watch?v=C9F1XCvmUJU>.

POLJUBIM TE DRUGIČ

Od zapestja do komolcev
bredem v intonaciji tvojega glasu
in
samo Bog še vstopi
tako svetleče sezut na ples
med na stežaj odprtimi okni.

Divje trave tam čez
trepetajo,
igrajo se
z žgočo sapo nemirnih stebelc
in
z vročimi dlanmi, kot da pestuješ prezeblega otroka,
nežno odplaknejo
zavozlane zgodbe izza drobovja.

Poljubim te ... drugič.

DOTIKANJE 3

Ta večer je mesto ogrnjeno v kamnito zloženko.
V hrustljavem vetru že nekaj časa ne čutim več kože na stegnih.
Sveže diham v tej stari temi.
Kot otrok sem, ki pritiska nos na izložbeno okno pekarnice,
njegove oči pa požirajo tisto čudovito razstavljeno presto.

Ljubim to božanje glasu.
Oprham se z njim med grižljaji nasmehov,
na drugačnem nebu med drugačnimi oblaki.
Nato ga pred mrazom stlačim v žep.

Labirinti tlakovanih poti do doma se zložijo.
Vesolje je radodarno.
In zgolj objela sva se.

ZA HEKUBO (*Igorjeva pesem*)

Teatru sem se zapisal že mlad.
Kaj hočem, vedu sem že takrat.
Za vsako ceno na odru stat.
Za Hekubo.

Najprej sem bil sam svoj gospod,
svobodni umetnik je bolj za sprot.
Pa, saj vsaka je prava pot.
Za Hekubo.

Nam je bla zadnja stvar
kakšen bo honorar.
Za Hekubo.
Edino kar velja,
da se dotakneš neba.
Za Hekubo.
Ta danost, da lahko
resnici zreš v oko
in z lepoto jo vsevdilj deliš,
je zaveza in dar
tistim, ki jim je mar.
Za Hekubo.

Ustvarjal sem kot sem največ lahko.
Kdaj zablestel, kdaj bil peto kolo,
kdaj z veseljem, kdaj z žalostjo.
Za Hekubo.

Gledališče nikdar ne umre,
kar ne velja za umetnike.
Se je ustavilo srce.
Za Hekubo

Potem pa nekaj dni
črn fertah visi
na pol droga.
Na odru stihe cefra
mlada kolegica,

ki me sploh ne pozna.
Par igralcev ždi
v obrekovalnici,
do dvorane gre le malokdo.
Saj ni bil več mlad,
a se j' mogu tok gnat?
Za Hekubo.
Ko v tišini kdaj oder se oglasi,
Rečete, da to le poka suh les.
Pa to ni nič res,
saj vsak večer
jaz hodim tja čez.
In z mano še marsikdo,
ki je šel v nebo.
Za He-ku-bo.

Boštjan Soklič

IGOR

Ne šteješ več let.
Solze si snel.
Devete sanje si odspal.

Zdrobljeno besedo si poslal bogovom
in truden si legel.
Zdaj se greješ pri odprtih vratih
kot Deseti brat.

A razlomil boš prag!
Odšel boš v bele palače.
Sledi metuljev so pred tabo.
Čakajo te deževne ladje
in tišina.

An aerial photograph of a rural landscape. In the upper half, a cluster of houses with dark roofs is situated on a hillside. A church with a tall, white steeple stands out among the buildings. Below the village, a wide, open field stretches across the middle ground. In the foreground, a modern wooden bridge with a metal railing spans a river. The river flows from the bottom right towards the center. Bare trees are scattered throughout the scene, particularly around the bridge and in the field. The overall tone is muted and atmospheric.

Občini in občinski nagrajenci

Na prejšnji strani:

Nova brv v Brodeh je povezala oba bregova Poljanske Sore. *(foto: Andrej Tarfila)*

V letu podgane – Annus horribilis 2020

Prolog

21. novembra 2019 je bila gostja Blaznikovega večera prof. **dr. Zvonka Zupanič Slavec**, dr. med. in predstojnica Inštituta za zgodovino medicine Medicinske fakultete v Ljubljani. Predavala je o španski gripi, najstrašnejši pandemiji v vsej zgodovini človeštva. Izbruhnila je v zadnjem letu 1. svetovne vojne, smrtonosno je kosila še v letu po njej in skupaj pomorila od 50 do 100 milijonov ljudi po vsem svetu! Na predavanju se je potrdilo, da je imel skoraj vsakdo od navzočih v družinskem krogu koga, ki ga je vzela ta strašna bolezen.

Pa vendar se mi je takrat zdelo, da gre za neko zelo oddaljeno, temačno temo.

Zares, prav nihče se ni dosti oziral na besede profesorice, da se pandemija takšnih razsežnosti lahko ponovi na vsakih 100 let. Zunaj je že sijala svetloba praznično osvetljenega mesta. In nikogar niso vznemirjale novice o pojavu neznane-ga virusa v nekem oddaljenem kitajskem kraju.

Varljivo zatišje

Leto 2020 se je začelo v spokoju in veselju. V Aleji zaslužnih Ločanov smo 23. januarja odkrili spomenik **Mariji Bračko**, zdravnici, ki je postavila temelje loškemu osnovnemu zdravstvu, in častni občanki Občine Škofja Loka. Obeležje z njeno podobo se je v aleji pridružilo trinajstim zaslužnim Ločanom; kot prva ženska v vrsti zaslužnih je tej zeleni mestni ulici vtisnila nov značaj, dopolnila pa je tudi njeno ime – poslej se imenuje Aleja zaslužnih Ločank in Ločanov. Toda mar je bilo dejstvo, da smo obeležje postavili predani zdravnici, že tudi (nezavedna?) slutnja nadaljnega poteka leta, ki se je komaj začelo?

Tudi pripovedovalski cikel, poimenovan **Pripovedke ob peči**, ki se je odvijal v Škoparjevi bajti, se je začel z zgodbami junakinj, ki ne čakajo, da se jim usoda zgodi, ampak jo pogumno in včasih tudi predrzno vzamejo v svoje roke ...

V mestni Galeriji Ivana Groharja pa so postavili intermedijsko razstavo kiparja, restavratorja in sodobnega (inter)medijskega umetnika **Tomaža Furlana** *Zajtrk na jutranjem vlakcu II*. Kot bi slutili, da bosta – za nekaj časa – ena poslednjih.

Dogajanje v mestu je sicer sledilo ustaljenemu koledarskemu ciklu. Osrednjo proslavo ob slovenskem kulturnem prazniku sta pripravila Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka in JSKD Škofja Loka. Uprizorili so bralno izvedbo *Visoške kronike* v izvedbi **Ludvika Kaluže** in jo pospremili z glasbo iz 17. in 18. stoletja.

Dan kasneje smo v Sokolskem domu odprli razstavo **Pavla Florjančiča**, slikarja in Groharjevega nagrajenca. V galeriji pa je potekala predstavitev imenitne monografije slikarja in profesorja **Franca Novinca**.

S predstavitvijo tretje številke mednarodnega pasijonskega zbornika *Pasijonski almanah 3/Passionis Annuarium 3*, uvodom v Dneve Škofjeloškega pasijona, se je že napovedoval vstop v jubilejno pasijonsko leto 2021. Osrednja tema tokratne številke zbornika je bila priključitev Škofje Loke **Evropski mreži za praznovanje velikega tedna in velike noči**, novemu mednarodnemu združenju. Prvotno španskemu združenju, ki je povezovalo andaluzijska mesta, so se pridružile še nekatere druge mediteranske države. Z včlanitvijo Škofje Loke se z območja Sredozemlja razširja v Srednjo Evropo. Škofja Loka tako resnično postaja križpotje evropskih pasijonskih poti.

Na začetku Pasijonskih dni še nismo vedeli, da bodo ti kar trajali, da bo to čisto posebna velika noč in bo pred njo še dolga temna noč velikega petka ...

V Loki sta se konec februarja odvili še dve tradicionalni zimsko-športni prireditvi, brez katerih si do tedaj tudi nismo znali predstavljati vrhunca zime v Škofji Loki: **20. Mednarodno tekmovanje v smučanju po starem** in že **45. Pokal Loka**. Za odprtje tekmovanja na Trgu pod gradom je v – tako se je zdelo – olimpijskem letu poskrbel **Bogdan Gabrovec**, častni pokrovitelj 45. Pokala Loka in predsednik Olimpijskega komiteja Slovenija – Združenja športnih zvez.

Na Osnovni šoli Jela Janežiča so februarja pripravili dve računalniški tekmovanji za šole s prilagojenim programom – **Z računalniki skozi okna** in **Z miško v svet**. Organizira ju Zveza za tehnično kulturo Slovenije (ZOTKS) v okviru Festivala inovativnih tehnologij. Prvo od omenjenih tekmovanj je letos praznovalo dvajsetletnico. Pri ZOTKS so poudarili, da jim vsa ta leta tekmovanj ne bi uspelo izvesti brez podpore in sodelovanja OŠ Jela Janežiča in vseh štirih občin na Loškem. Zato so na zaključni slovesnosti poleg priznanj najboljšim tekmovalcem zlati priznanji ZOTKS podelili tudi ravnateljici **Marjeti Šmid** in idejni vodji tekmovanja **Andreji Gorše**; vsem sodelujočim občinam – tudi naši –so podelili srebrna priznanja ZOTKS.

Ko je na slovesnosti ob zaključku tekmovanja župan Tine Radinja svoj nagovor zaključil z napovedjo: *»Prihodnost je težko napovedovati, a vemo, da bo digitalna.«*, nismo niti slutili, da se bo le-ta tako hitro uresničilo. Na zaključni prireditvi v Sokolskem domu je mlade tekmovalce s predstavo *Maček Muri* razveselila **Neca Falk**.

Učenke in učenci OŠ Jela Janežič so s proslavo, kulturnim programom, ki ga je navdihnili več kot stoletje stara pesem *Kruh in vrtnice*, skupaj s svojimi mentorji prav tam ob mednarodnem dnevu žensk razveselili številne obiskovalke. Slavnostna govornica je bila **prof. dr. Mirjana Nastran Ule**, ki je svojo mladost preživela prav v Škofji Loki.

Ta prireditev je bila ena zadnjih večjih javnih prireditev v mestu. V zraku je bilo že čutiti negotovost, tesnobo in nelagodje. Iz sosednje Italije so prihajale vse bolj vznemirljive novice o strašni novi bolezni, o nevarni virusni bolezni s čudnim imenom ...

V Škofji Loki smo v začetku marca izpeljali še eno od napovedanih štirih okroglih miz v sklopu projekta *Odprta vrata kmetij*, z naslovom *Kratke prehranske verige za več zdravja na naših krožnikih*, ki sta jo organizirala LAS loškega pogorja in Razvojna agencija Sora. Na okrogli mizi so sodelovali **dr. Aleš Kuhar**, **Boštjan Kosec**, **Bine Volčič**, **dr. Janez Benedičič** in **Maja Zakotnik**. Govorili so pomenu zdrave lokalne oziroma domače (pre)hrane in čim krajših prehranskih verigah, od vil do vilic. Dnevi, ki so sledili, so potrdili dragocenost hrane z domačega vrta. Davno reklo, kultiviraj svoj vrt, je doživelo aktualizacijo.

Osrednji projekt, na katerega se je Občina Škofja Loka pripravljala z vso resnostjo in ga spomladi tudi zagnala, je bil projekt participativnega proračuna. Tudi v tem primeru gre za svojevrstno aktiviranje lokalnih potencialov. Je instrument odgovornega in dogovornega, demokratičnega ter produktivnega razporejanja dela proračunskega denarja tako, da o njegovi porabi – v več fazah – neposredno odločajo občani.

Projekt so poimenovali *Naša Loka* in ga podnaslovili *Predlagaj, glasuj, sodeluj!* Vsa gospodinjstva v občini so prejela zloženko s pojasnili in navedbo pomembnih datumov. Za dodatna pojasnila in animacijo so bile pripravljene delavnice, ki bi potekale v vseh krajevnih skupnostih, na njih bi bilo mogoče podati predloge ter pobude ...

Toda medtem je razraščajoča se pandemija koronavirusa dosegla tudi naše kraje. Življenje se nam je obrnilo na glavo.

Izbruh

Prav spomnim se tistega četrтка, 12. marca 2020, ko se je nebo (s)temnilo kot na strašni veliki petek, mesto je dobesedno opustelo, nastajala je in zlagoma zavlada la mučna, zloslutna tišina.

Na seji občinskega sveta, 12. marca zvečer, ki je že potekala brez javnosti in ob zmanjšani udeležbi pristojnih poročevalcev, je župan **Tine Radinja** svetnike seznanil z aktualnim razmerami. Takole se je župan Radinja spominjal tistih dramatičnih dni:

»Na občini smo želeli ves čas proaktivno spremljati situacijo in dejansko uvajati ukrepe že dan ali dva prej, preden so bili uvedeni na ravni države. Tudi

Mesto duhov. Škofja Loka, 6. april 2020.

(foto: Jernej Tavčar)

zato, ker se po našem mnenju dá veliko narediti prav v lokalni skupnosti s primernimi sporočili in ukrepi. Tako smo že 12. marca začeli sprejemati prve ukrepe o prepovedi javnih prireditvev in zaprtju vseh javnih institucij. Hkrati smo prilagodili delo občinske uprave in občin-skega sveta. V tem obdobju je občina sprejela 24 različnih ukrepov. Mnoge od njih skladno z odloki države, nekatere smo nadgrajevali, druge prilagajali tako, da so optimalni za naše okolje.

Redno se je (virtualno) sestajal Občinski štab Civilne zaščite, ki je centralizirano in sistematično spremljal razmere ter sprejemal in koordiniral celoto vseh zaščitnih ukrepov. Bili smo npr. prva občina na Gorenjskem, kjer so v zdravstvenem domu uvedli triažo – vstopno točko za obravnavo odraslih obolelih s COVID-19.

V prvih dneh izbruha epidemije smo ustanovili Občinski center za pomoč, kamor so občanke in občani lahko poklicali, tam pa so jih preusmerili k ljudem, prostovoljcem in organizacijam, ki so jim lahko pomagale. Ta center smo nadgradili še s številnimi drugimi iniciativami.

Naše življenje se je popolnoma spremenilo. Nihče ni pričakoval, da bomo delovali v takšnih okoliščinah, kot jih je prinesla epidemija. Vendar so naše občanke in občani v veliki meri odgovorno in dosledno upoštevali navodila, kako ravnati, da zaščitimo sebe in druge.

V zadnjih dveh tednih marca so si ukrepi sledili v hitrem ritmu, ob koncu meseca pa so se – s prepovedjo gibanja in združevanja na javnih površinah – bistveno zaostri tudi na ravni države. Zaprle so se šole, telovadnice, vrtci, knjižnica, muzej, Sokolski dom in ostali javni prostori. Odpovedane so bile vse prireditve, dogodki, tudi maše. Zaprli so se gostinski lokali, večje in specializirane trgovine, dostopnost do trgovin z živili so omejili.

Z(a) (zaščitnimi) maskami smo izgubljali obraze, med seboj smo vzpostavljali varnostno razdaljo. Ustavitev javnega življenja je trge, ulice in ceste naših mest spremenila v mesta duhov. Zasebna, poslovna in javna komunikacija so se preselele na splet. Novo zoženo, ZOOMirano realnost je določal, uokvirjal in strukturiral 40-minutni interval ZOOM konference. Začela se je nova doba absolutne prevlade pretočnih (inter)medijskih vsebin in socialnih omrežij. Doba tekoče postmoderne, čas distance in karantene.

*Tudi Dnevi Škofjeloškega pasijona so potekali virtualno. Fizično je izšla le še 15. predpraznična številka **Pasijonskih doneskov**.*

V Rokodelskem centru je o(b)stala fizična, taktilna razstava lončarja in industrijskega oblikovalca **Urbana Megušarja**, ki je zaradi epidemije in zaprtja centra za obiskovalce (za)živela predvsem v spletni obliki. Loški muzej je v želji, da ujame utrip duha časa v omrtvičenem času mest(a) duhov, objavil ustvarjalni natečaj **Moje tihožitje v času karantene**, s katerim nas je povabil, da v tej aktualni tematiki ustvarimo oziroma (pre)oblikujemo svoje občutke tega obdobja, podobe nelagodja. Poleg tega je Loški muzej mestu – in svetu – na ogled postavil **digitalni spletni arhiv članov Združenja umetnikov Škofja Loka**. Ta je rezultat daljšega, zelo obsežnega dela kustosov **Boštjana Sokliča** in **Barbare Sterle Vurnik**, je gradivo o sedanjih in preteklih umetnikih in umetnicah združenja ter njihovem delu. Spletni arhiv, ki ga bodo še dopolnjevali, ni suhoparno enciklopedična in podatkovno strnjena baza Loškega muzeja o pomembnem ZU Škofja Loka, ampak živ, odprto zastavljen projekt, z neizčrpnimi možnostmi spreminjanja.

Sredi težkih karantenskih dni so priznani loški glasbeniki, flavtist **Luka Železnik**, violinistka **Ana Julija Mlejn** in čelist **Miloš Mlejn**, v Marmornati galeriji Sokolskega doma pripravili koncert klasične glasbe – in ga (i)zbranemu avditoriju na domove posredovali prek spleta. Koncert namreč postane koncert šele, ko se izvajalcem pridruži občinstvo – četudi tokrat na daljavo. Navdihujoče, kljubovalno in kreativno.

Na posebno trdoživost je opozarjala tudi škofjeloška tržnica, ki smo jo v času pandemije predčasno preselili na območje nekdanje vojašnice, na prostor, ki je omogočal večji razmik med posameznimi stojnicami. Odprta, delujoča tržnica je potrdila izjemen (strateški) pomen zanesljive (samo)oskrbe v času kriz in nujnost obstoja čim krajših (lokalnih) preskrbovalnih verig, od njive do krožnika.

Svojevrstno kljubovanje in obet skorajšnjega konca najbolj zaostrenih razmer je predstavljal tudi **mini cvetlični sejem** konec meseca aprila, ko so na Mestnem trgu prebivalcem starega mestnega jedra Škofje Loke razdelili sadike okrasnih cvetlic. Majhna, a nadvse sladka *flower power* zmaga!

Tudi 1. maj smo preživeli brez velikih javnih prireditev, v naravi in veseli, ker so se težke pandemične razmere počasi začenjale umirjati.

Če je bila vseeno kakšna dobra stran koronskega obdobja, bi jo sam prepoznal v (zgolj začasni?) množični vrnitvi v naravo in k naravi, k manj strukturiranemu športu in rekreaciji, k družinskim sprehodom, izletom in vnovičnem odkrivanju lepote naše bližnje okolice. Realno se je potrdilo (statistično, kvantitativno) dejstvo, da resnično bivamo v lokalni skupnosti, v kateri je lepo živeti!

Konec praznikov je prinesel prva večja sproščanja zaščitnih ukrepov. Zadihali smo bolj sproščeno. Odpirati so se začele šole, vrtci, pod posebnimi pogoji so stanovalce doma za starejše spet lahko obiskovali svojci. Tam so stanovalci in zaposleni dobro – povsem brez okužbe – prestali obdobje hude preizkušnje.

Sproščanje

Počasi se je začelo prebujati javno življenje. Spet se je odprl kino, v Sokolskem domu je bila na ogled razstava *Pot na goro*, novomeškega slikarja **Janka Orača**, v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu pa ambientalni razstavni projekt *Zornice*, ki je obudil spomin na enkratni dogodek, ki se je odvil ob zori prvega dne (meteorološke) jeseni 2019.

Z ritualnim izvajanjem žive glasbe, plesom in vizualnimi umetniškimi intervencijami so se sodelujoči poklonili crngrobski dediščini, hkrati pa na simbolni ravni osvetlili pomen kozmičnih sil prehoda teme v svetlobo. Dogodek je noč pospremil v dan ter s tem opozoril na magičnost naravnih ciklov, ki določajo naš univerzum.

Prvega junija smo skupaj zrl v nebo, ki so ga v čast razglasitve uradnega konca epidemije in v zahvalo vsem tistim, ki so se v času epidemije predano trudili za zavezitev širjenja okužb s koronavirusom, za zdravje in življenja soljudi, preletela ameriška lovska letala F-16 in slovenski *pilatusi*.

Vendar smo se počasi začeli zavedati tistih, ki so odšli. Od nas se je poslovila **dr. Aleksandra Kornhauser Frazer**, izjemna ženska, ugledna znanstvenica, priznana pedagoginja in častna občanka Občine Škofja Loka. Srečno na skrivnostnih poteh in na nova srečanja, Sulčkova Adi!

A smo se tudi tokrat, v dnevih preizkušenj, kot skupnost izkazali! To je potrjeval tudi naziv **Prostovoljstvu prijazno mesto**, ki ga je Slovenska filantropija ponovno podelila naši občini.

Postepidemična pomlad je pomenila tudi oživljanje ter sprostitev vseh gospodarskih aktivnosti. Naša občina se je še intenzivneje lotila ključnih investicijskih projektov, tako v mestu kot na podeželju. V mestnem središču so izvedli rekonstrukcijo Kidričeve ceste mimo avtobusne postaje ter celovito obnovo Partizanske ceste, tako da je njen potek prilagojen sodobnim varnostnim in trajnostnim prometnim smernicam. Na območju Podlubnika in Pod Plevno so izvedli celovito obnovo komunalne infrastrukture ter rekonstrukcijo vozišča. Posodabljanje in obnavljanje javne komunalne infrastrukture je potekalo tudi v naselju Sv. Duh, na Grajski cesti, Kopališki ulici, v Zabrajdi in delu Frankovega naselja.

Na škofjeloškem podeželju so sanirali nekaj zemeljskih plazov, in sicer v Rovtah v Selški dolini, na Senici in v Gabrovem. Zaključili so sanacijo usadov na cesti do Močeradnika pod Osovnikom, v Rovtah pod vojaško cesto in na Pustotah v Zgornji Luši ter zgradili podporni zid na cesti do Sv. Tomaža in pločnik skozi naselje Draga. Rekonstruirali so cestni odsek v Sopotnici in obnovili odsek lokalne ceste Ševlje–Bukovščica, kjer so obnovili 4 mostove. V nadaljevanju sta potekali rekonstrukcija in razširitev odseka lokalne ceste Ševlje–Knappe. Lotili so se tudi sistematične, etapne obnove turistične ceste proti Staremu Vrhu.

Škofja Loka je pomembno prometno, tudi kolesarsko vozlišče. Mesto želimo z obema dolinama, gorenjsko in državno prestolnico povezati z varnimi kolesarskimi potmi. Tako smo uredili kolesarsko povezavo med Gabrkom in Brodmi, v sklopu katere je glavni in najbolj atraktivni objekt brv za pešce in kolesarje, ki povezuje prav omenjeni vaški naselji. Nato smo začeli urejati kolesarsko povezavo Zminec–Bodovlje in naprej proti Škofji Loki.

Že v začetku leta so zaključili kolesarsko povezavo Odeja–Lipica. Jeseni pa se je začela rekonstrukcija Kidričeve ceste, kjer bodo v naslednjih treh letih na trasi od starega Petrola do železniške postaje na Trati zgradili sodobno kolesarsko povezavo. Gradnja bo potekala v treh fazah; prva se je začela na odseku med starim Petrolom in Starim Dvorom. Na obeh straneh te regionalne državne ceste so tako začeli urejati sodobne površine za pešce in kolesarje tako, da bodo te veliko bolj varne.

Pa kolo časa spet naravnajmo na pomlad. Kajti pomlad in zgodnje poletje sta tisti čas leta, ko je Škofja Loka najlepša, najbolj živa in najbolj pisana. Že res, da je korona odnesla tradicionalno maturantsko povorko in četvorko, ni pa mogla utišati *O'glasbene Loke* in Loko je, kot vsako leto, obiskal diplomatski zbor. Počastili smo dan državnosti, slavnostni govornik je bil poslanec državnega zbora **Marko Pogačnik**, za slavnostno vzdušje je poskrbel kvintet trobil Glasbene šole Škofja Loka.

Obnovljeni odsek občinske ceste v Breznici.
(vir: arhiv Občine Škofja Loka)

Pliš na poletni Pisani Loki. (foto: Denys Shay)

Skupina pasijonskih romarjev na poti na Svete Višarje. (foto: Jernej Tavčar)

Z neverjetno vitalnostjo, trdoživostjo in eleganco so se znova izkazale članice in člani **Društva Rovtarji**, ki so pripravili že **13. Mednarodno srečanje starodobnih kolesarjev**.

Bil je lep in topel poletni večer, poln hvaležnosti in optimizma, ko smo na slavnostni akademiji ob občinskem prazniku izkazali hvaležnost tistim, ki delajo dobro in za dobro skupnosti, tistim, ki jo s svojim delom gradijo in bogatijo ter jim podelili občinska priznanja. Za dobro vzdušje je poskrbel **Tomaž Hostnik** z imenitno spremljevalno skupino. Tudi v tem izrednem letu, ko so se dijaki na maturo pripravljali le na daljavo, odpovedani so bili maturantski ples, sprevod in sprejem, so maturanti škofjeloške gimnazije dosegli izjemen uspeh. V spomladanskem roku je splošno maturo opravljalo 152 dijakov in 151 jo je opravilo uspešno! Maturitetno spričevalo s pohvalo, za vsaj 30 doseženih točk od 34, je prejelo 7 dijakov, **Tina Kuhar** in **Anja Kustec** pa sta dosegli vse točke.

Zadnjo nedeljo v juniju so ubrano zazvenele obnovljene orgle v romarski cerkvi Marijinega oznanjenja v Crngrobu. Orgle, ki jih je leta 1743 izdelal mojster Janez Frančišek Janeček, šmarnega maja pa so zaključili njihovo obnovo, je to nedeljo blagoslovil nadškof metropolit **Stanislav Zore**.

Občinski praznik že po tradiciji predstavlja nekakšen simbolni vstop v dneve visokega poletja, in lani je bil na ta praznični dan **občni zbor Muzejskega društva Škofja Loka**. Po štirih mandatih se je s predsedniškega mesta poslovil **mag. Aleksander Igličar**. Po osmih predsednikih, ki so v več kot osemdesetletni zgodovini vodili društvo, je vodstvo društva prevzela prva ženska, dosedanja podpredsednica **Helena Janežič**. Že to bi bilo dovolj za veselo praznovanje, pa je sledila še predstavitev 66. številke **Loških razgledov**, ki jo je predstavila **Marija Lebar**, urednica tega imenitnega domoznanskega zbornika. Bil je res čudovit večer, vstopili smo v bolj brezskrben poletni čas ...

Čez nekaj dni so na tej isti urbani zeleni oazi Sokolskega doma, ob prepevanju veselih otroških pesmic, odprli poletne **Bralnice**. V Sokolskem domu je fotografsko razstavo **Mostovi Janeza Podnarja** zamenjala razstava karantenske edicije **21. Kolonije Iveta Šubica Karantena**.

Veliki razstavi *Glina v prostoru in času* v Galeriji Loškega gradu se je v razstavnem Fokusu pridružila razstava, ki predstavlja ženske, ki so s svojim strokovnim delom in delovanjem gradile našo muzejsko zgodovino.

Karanteno smo pospravili (na varno) v galerijo, zunaj pa je vladalo prijetno poletje, ki je v mesto in pod mostove na Sori vabilo številne obiskovalce. Razvojna agencija Sora je na škofjeloško vabila s prav posebnimi promocijskimi vsebinami. S spletnim videospotom *Zdaj je čas za Škofjeloško* in še dvema videopovabiloma v Selško in Poljansko dolino so se pridružili nacionalni motivacijsko-promocijski kampanji, poimenovani *Zdaj je čas. Moja Slovenija*. V loški zgodbi je glavno promocijsko vlogo prevzel **brat Jožko Smukavec**, kapucin, ki nas je na svoj (p)osebni simpatičen način nagovarjal in vabil, naj obiščemo privlačno in skrivnostno Škofjo Loko.

Brat Jožko je budil optimizem in širil pozitivno energijo, s katerima je navdal tudi škofjeloške pasijonske romarje, ki so se v začetku julija podali na romanje v Celovec. Tam so obiskali koroške rojake in novega celovško-krškega škofa **dr. Jožeta Marketza** ter jih povabili k sodelovanju pri pripravi in na obisk *Škofjeloškega pasijona*. Na veliki šmaren so pasijonski romarji poromali na Sv. Višarje nad Kanalsko dolino, kjer so tudi tamkajšnje rojake ter vse ljudi dobre volje povabili v pasijonsko mesto ob Sori.

Slogan **Kino nad mestom** je bil lani res na mestu. Na Loškem gradu, nad mestom, so v filmski uspešnici *Bohemian Rhapsody* bobneli rokovski ritmi in koncertne arije legendarne britanske skupine Queen.

Koncertna izvedba Mozartove opere *Figarova svadba*, ki so jo pod temnim avgustovskim nebom na Trgu pod gradom izvedli izvrstni solisti in dirigenti, udeleženci mojstrskih tečajev, pod vodstvom priznanega francosko-ameriškega dirigenta **Georga Pehlivaniana**, je bil pravi uvod v najbolj karnevalski del poletja! Izkazalo se je, da tudi v najbolj brezkrbne in sproščene dni lanskega leta. Poletni festival *Pisana Loka*, s koncerti **Vlada Kreslina**, skupin **Dan D, Pliš, Prismojenimi profesorji bluesa, Slam zverinami** in nastopom stand up komikov ter posebnimi dodatki, kot je bil glasbeni projekt *Wiener kafič* (**Irena Grafenauer, Mate Bekavac in Aco Biščević**), je bil imenitna spremljava za zaključek počitnic.

Razveselili smo se normalnega začetka šole. V šolske klopi v škofjeloških šolah in njihovih podružnicah je lani prvič sedlo 270 učencev. Morda je bila pot v šolo, vsaj za učence OŠ Škofja Loka – Mesto, še toliko prijetnejša, ker je v septembru vodila po **Odprti Šolski ulici**. Ta je bila pri nas prvi tak primer odpiranja javnega prostora po meri ljudi. Gre za sodoben pristop k urejanju uličnega prostora, ki spodbuja druženje ljudi na prostem, povezuje skupnost, promovira varno hojo

Festivalska Pisana Loka 2020. (foto: Boštjan Kmetec)

v šolo in po vsakdanjih opravkih kot varno, zdravo in trajnostno obliko mobilnosti ter povečuje potencial lokalnega kolesarjenja. V septembru je naša odprta Šolska ulica postala zares privlačna in živahna zelena mestna aleja!

Privlačne in živahne ulice našega mesta so v začetku septembra obiskali tudi udeleženci mednarodne konference ***Mladi in starejši, aktivno staranje***. Potekala je kljub velikim težavam, saj so se takrat vnovič zapirale meje nekaterih držav, tako da je svoje sodelovanje odpovedalo več partnerskih mest. Vseeno je prišlo 27 udeležencev iz tujine, iz Škofje Loke jih je bilo okoli 70, nekaj jih je prišlo iz Ljubljane, z odsotnimi udeleženci iz partnerskih mest pa so se povezali prek spleta, tako da so se lahko aktivno vključevali v razpravo.

Sredi septembra je Škofjo Loko in Železnike obiskal tudi predsednik evropskega združenja pasijonskih mest Europassion **Josef Lang** s soprogo, saj smo takrat še upali, da bo Škofja Loka v jubilejnem letu 2021, prav v času uprizoritve *Škofjeloškega pasijona*, gostila letno skupščino Europassiona.

Škofjeloški pasijon pa je bil tudi del zgodbe lanskoletnih Dnevov evropske kulturne dediščine (DEKD). Na različnih lokacijah po vsem mestu je bilo poleg stavbne dediščine moč spoznavati tudi tisto, ki jo ohranjajo rokodelci, dediščino klobučarstva in zgodovino čebelarstva na Škofjeloškem. Predstavili so delo restavratorja, ki ohranja umetniška dela, in zbirko predmetov, ki jih v svoji zbirki hrani zbiratelj in restavrator. Predstavili so tudi proces, strokovne postopke in dokumentarni film o restavriranju 300 let starega rokopisa *Škofjeloškega pasijona*, ki so ga v mirni, tihi karanteni knjižnice kapucinskega samostana opravili v upočasnjem času korone.

Že omenjeni promocijski turistični film *Zdaj je čas za Škofjeloško*, ko nas je v pasijonsko mesto vabil pater Jožko Smukavec, je ob zaključku promocijske kampanje prejel prvo nagrado Slovenske turistične organizacije, za najboljše videopovabilo med obrazi slovenskega turizma!

V okviru Dnevov evropske kulturne dediščine je Občina Škofja Loka v sodelovanju s Šolo prenove organizirala dvodnevno delavnico *o veččinah suhozidne gradnje*. V praktičnem delu delavnice so se udeleženci pod mentorstvom mojstra **Primoža Novaka** lotili obnove suhega zidu na vrtu Loškega gradu. Suhi zidovi po vsem svetu predstavljajo najpreprostejše in najstarejše grajene strukture. V Sloveniji so najbolj poznani na Krasu, kjer so uspeli veččine suhozidne gradnje leta 2018 vpisati na Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva. Tako kot *Škofjeloški pasijon*.

Omenimo še novo knjižnico, ki smo jo odprli v Frankovem naselju. Sodobna, zračna, večja in večfunkcionalna in z bolj prijaznim dostopom bo Knjižnica Trata postala privlačni kulturno-družabni in izobraževalni center za prebivalce celotne krajevne skupnosti.

Od nove knjižnice pa k novi knjigi. In to kakšni! Župan Tine Radinja je v začetku oktobra podelil nagrado avtorjem najlepših škofjeloških pravljič. Na natečaj, ki so ga letos razpisali prvič, je prispelo kar 49 avtorskih del. Prvo nagrado si je

za pravljico *Miška Rubi in zlati list* prislužila **Darja Čadež**. Nagrajena pravljica je napisana v verzih in govori o miški Rubi, ki živi pod Homanovo lipo. Avtorica je knjigo tudi sama ilustrirala. Slikanica bo primerno knjižno darilo novopečenim staršem, ki bodo tudi z imenitno knjigo iz domačega okolja lahko spodbujali bralno kulturo svojih otrok.

Naše starejše občane je razveselil zagon projekta *Prostofer*. To je vseslovenski prostovoljski projekt s starejšimi aktivnimi vozniki prostovoljci za mobilnost starejših, ki povezuje starejše osebe, ki potrebujejo prevoz in ne (z)morejo uporabljati javnih in plačljivih prevozov. S tem jim omogočajo večjo mobilnost, večjo socialno vključenost, medsebojno povezovanje in pomoč, boljšo kakovost življenja v tretjem življenjskem obdobju ter možnost, da čim dlje lahko ostanejo doma in čim kasneje odidejo v dom za starejše. Župan Tine Radinja je prostovoljnim voznikom izročil ključ novega električnega avtomobila, tako so skupaj zagnali projekt.

Na Loškem odru so v novo gledališko sezono vstopili s kultno komično dramo Janusza Glowackega *Antigona v New Yorku*. **Bojan Trampuš** je z vlogo brezdomnega ruskega Žida Saša beležil tudi 30 let svojega umetniškega odrskega ustvarjanja. Skupaj z Antigono ju je zaustavil izbruh novega vala pandemije.

Previdnost pa je narekovala, da so lično pisano knjižico, umetnostno-zgodovinski vodnik po cerkvi sv. Miklavža na Godešiču **dr. Luke Vidmarja**, ki jo je izdalo Muzejsko društvo Škofja Loka, v lepo obnovljenem svetišču, ki datira v čas med 12. in 13. stoletjem, predstavili že oktobra. Če bi čakali na decembrski god patrona in dobrotnika, bi jo odnesli praznih rok – predstavitev ne bi bilo.

Črni oktober

Ko so nas 22. oktobra obiskali študenti medicine s promocijsko kampanjo, ki so jo pripravili na vladnem uradu za komuniciranje, in so na promocijski stojnici občankam in občanom predstavljali pomen pravilnega (samo)zaščitnega protivirusnega ravnanja, je bilo v zraku (dobesedno!) že čutiti nekaj zlovesčnega. Zajel nas je drugi val okužbe. Nad nas je prihajal val, ki je bil mnogo strašnejši kot prvi, zadel nas bo v veliko večjem obsegu!

Tokrat oboleli niso bili zgolj brezimne številke, dobivali so obraze, imena. Najhuje je bilo v Centru slepih, slabovidnih in starejših Škofja Loka. Tam v spomladanskem času ni bilo nobene okužbe, niti med stanovalci niti med zaposlenimi. Obnašali so se zelo odgovorno. Tudi v jesenskem času so bili pozorni, potem

Podelitev nagrad avtorjem najlepših škofjeloških pravljič: Helena Janežič, Damir Grbanovič, Darja Čadež, Tine Radinja, oktober 2020.
(foto: Denys Shay)

pa jih je po vnosu virusa iz bolnišnice doletelo, da se je okužilo nekaj stanovalcev, potem jih je bilo že deset, številke so narasle na trideset okuženih stanovalcev in zaposlenih, nato so številke grozljivo eskalirale.

Takrat so odgovorni sprejeli drastično, a smelo odločitev. Občino so prosili za ustrezen funkcionalni prostor v neposredni bližini doma. Župan Tine Radinja se je dogovoril z vodstvom OŠ Jela Janežiča in stopili so v stik s pristojnima Ministrstvom za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti ter Ministrstvom za izobraževanje. Takoj, ko si je prostore ogledala regijska koordinacijska skupina ter jih ocenila za primerne, so tam 19. oktobra za okužene prebivalce doma starostnikov vzpostavili zunanjo enoto centra CSS – t. i. rdečo cono. Učinkovita koordinacija in hitra vzpostavitev funkcionalne rdeče cone se je pokazala kot primer dobre prakse in bila zgled za celotno državo.

Občini Škofja Loka in Železniki sta v teh izjemno težkih dnevih beležili strmo rast okuženih in imeli eno najbolj neugodnih epidemioloških slik v državi. V dramatični spletni novinarski konferenci, sklicani pred novembrskimi prazniki, so pristojni občane pozivali k skrajno odgovornemu (samo)zaščitnemu ravnanju v prizadevanju, da se negativna epidemiološka situacija čim prej popravi.

Župan Tine Radinja je bil povsem jasen: *»Z res doslednim upoštevanjem vseh zaščitnih ukrepov lahko premagamo ta epidemiološki izziv, ki verjamem, da je eden največjih izzivov na področju zdravstva in varnosti za našo občino.«* Ponovno je poudaril, da le z upoštevanjem ukrepov lahko prispevamo, da se okužba ne širi eksponentno, ampak čim bolj počasi, ter tako omogočamo zdravstvu in ostalim podsistemom, da kar najbolje delujejo. Pri tem je postregel z vsaj eno pozitivno informacijo, in sicer, da se je stanje v CSS stabiliziralo, prav tako pa se počasi vrača kader v vrtce, kjer so prav med zaposlenimi beležili veliko število obolelih.

V imenu škofjeloškega zdravstvenega osebja je v nadaljevanju spregovorila **Romana Pintar**, dr. medicine, ki je dejala, da delajo prek svojih zmožnosti. Pri tem je poudarila, da vsak, ki mora ostati v samoizolaciji, mora res ostati doma: *»Število okužb narašča. Vsak Ločan pozna nekoga, ki je bolan. Mogoče bo naslednje dni vsak poznal nekoga, ki je moral v bolnišnico, in čez nekaj dni se lahko zgodi, da bo vsak poznal nekoga, ki bo umrl zaradi covida.«*

Ta strašljiva prerokba se je uresničila. Umrli je dramski igralec **Igor Žužek**. Ločan, Placar, pa tudi radoveden popotnik in duhovit sogovornik. Še decembra 2019 smo ga gledali v slovenski kriminalni nadaljevanki *Jezero*, letos pa še v eni televizijski kriminalni nadaljevanki *V imenu ljudstva*. V dobri družbi smo skupaj nazdravili zdravemu in srečnemu novemu letu. Letu, ki je bilo njegovo zadnje. Kakšna ironija!

Poslovil se je tudi **Tone Mlakar**, arhitekt, fotograf in scenograf. Bil je svojevrsten kronist spreminjajočega se sveta – novega sveta, ki pa ga je sam tudi aktivno soustvarjal. (Pre)živel je skoraj sto let. Bil je mož mnogoterih življenj, tolikih, da so o njih posneli celo film.

Leto 2020 je bilo strašno leto. Annus horribilis. Leto preizkušenj. V nekem smislu je bilo to leto velikega pasijona. Pol leta pred ponovno uprizoritvijo *Škofjeloškega pasijona* – v jubilejnem letu njegove 300-letnice – so ključni ljudje, ki vodijo pasijon: **Jakob Vrhovec**, vodja projekta, **Borut Gartner**, režiser, **Tine Radinja**, župan, in **brat Jožko Smukavec**, predstojnik kapucinskega samostana, sprejeli težko, a nujno odločitev. Uprizoritev *Škofjeloškega pasijona* leta 2021 so odpovedali in prestavili na leto kasneje. V postno-velikonočni čas leta 2022. To so predlagali tudi občinskemu svetu, ki je ob koncu oktobra to odločitev tudi potrdil.

Prižgimo luči upanja

Kljub vsemu pa vse ni bilo tako slabo. V Brodeh smo po dolgem času namesto brvi, ki jo je pred leti odnesla povodenj, zgradili novo brv čez Poljansko Soro, s katero je vzpostavljena varna lokalna kolesarska in peš povezava med naseljema Brode in Gabrsk. Obenem pa so z novo brvjo naselje Brode povezali z glavno državno kolesarsko povezavo G3, ki na tem delu poteka po opuščeni regionalni cesti.

V tem neprijaznem času smo obnovili tudi napise na kamnitih napisnih tablah na Marijinem – kužnem! – znamenju na Mestnem trgu. Začetek obnove zahvalnega znamenja v negotovih časih je dobra novica. Spomni nas, da je nekoč našim prednikom že bila huda ura, a so (pre)živel z upanjem in zaupanjem!

Nova brv v Brodeh. (foto: Andrej Tarfila)

Dobra novica je bila tudi to, da se je v tem temnem času v svoje rojstno mesto vrnil pevec **Jan Plestenjak**. Veličastno je razsvetlil mesto, pričaral praznično vzdušje in posnel nekaj sekvenc videospota za pesem *Meni dobro je*. In bilo nam je res (vsaj malo) bolje. Mesto je praznično zažarelo. Prve decembrske dni nam je zimska narava natresla snega in Loka je bila videti kot tista na sliki Ivana Groharja, po kateri v Škofji Loki poimenujemo vsakoletno decembrsko praznično dogajanje. Žal smo lani morali odpovedati ta priljubljeni decembrski festival. Dobri možje so postali le še bolj skrivnostni, pojavljali so se po skrivnostnih virtualnih poteh. Tudi stojnice **LUft** so vabile in **Izložbe domišljije** so žarele v nekem vmesnem svetu/prostoru med realnim in digitalnim. Le naša solidarnost je bila čisto prava, resnična: srčna, topla in otipljiva. Lanski december je bi še bolj dobrodelen: v akcijo obdarovanja otrok, starejših in socialno ogroženih so se vključile številne škofjeloške organizacije, združenja in posamezniki. Bili smo mali škratje z velikim srcem, ki smo zbirali darila in tako osrečili otroke iz socialno šibkih družin. Z ročno izdelanimi prazničnimi voščilnicami pa smo želeli nasmehe na obraz narisati tudi našim starostnikom iz CSS Škofja Loka. Someščanu Mihi Nardoniju smo pomagali pri nakupu novega elektromotornega invalidskega vozička. We can be heroes just for one day!

Škofja Loka je festivalsko mesto. In pasijonsko mesto. Mesto z dolgo in bogato gledališko tradicijo, kar potrjujemo vedno znova. Na lanskoletnih 33. Čufarjevih dnevih na tradicionalnem – tokrat seveda spletnem – festivalu ljubiteljskih gledališč na Jesenicah je bil z nagrado za najboljšo ansambelsko igro nagrajen kolektiv Loškega odra za igro *Strasti, laži in maček v žaklju*, v režiji **Milana Goloba** (tudi režiserja zadnje uprizoritve *Škofjeloškega pasijona*). Za najboljšo predstavo po izboru občinstva je bila na glasovanju spletnih gledalcev z največ glasovi izbrana priredba Tavčarjeve *Visoške kronike*, v režiji **Andreja Šubica** in izvedbi KD dr. Ivan Tavčar Poljane.

Nova knjižnica na Trati. (foto: Andrej Tarfila)

O pasionirani privrženosti gledališču pričajo tudi tradicionalne Severjeve nagrade, ki jih je Loka lani gostila že 50. po vrsti. V tem jubilejnem letu – žal le v virtualni različici – kot spletno predstavitev in ne kot osrednji odrski dogodek, s katerim v Loki po tradiciji praznično zaključujemo gledališko leto.

Leto se je bližalo koncu, nagrade pa so še kar prihajale v Loko. Strokovno restavriranje dragocene knjižne dediščine, izdaja inovativnih pravljicnih knjig, tradicionalno navdihujoče poletne *Bralnice* ter odprtje nove, sodobne knjižnične enote na Trati so bili razlogi, da so naši občini podaljšali naziv branju prijazne občine! No, in tudi za (vse) to je Zveza bibliotekarskih društev Slovenije s stanovskim, **Čopovim priznanjem** nagradila **Matjaža Eržena**, direktorja Knjižnice Ivana Tavčarja Škofja Loka.

In ja, Loka je tudi prostovoljsko mesto. Na prehodu v novo leto je naziv naj **prostovoljec leta 2020** prejel **Rok Šarič**; devetnajstletnega študenta prava odlikuje vestno prostovoljsko delo, predvsem na področju mladih. V letu 2020 je pomagal na številnih področjih, zlasti tistim skupinam ljudi, ki jih je najbolj prizadela pandemija koronavirusa. O(b)stajala sta upanje in optimizem. Tudi zato, ker je zdravstveno osebje Zdravstvenega doma Škofja Loka konec minulega leta že začelo izvajati množično brezplačno testiranje s hitrimi antigenski testi. Da smo lahko bolje vedeli, pri čem smo. Predvsem pa zaradi tega, ker se je v dneh med božičem in novim letom že začelo cepljenje – za tiste najbolj ranljive med nami – za stanovalce CSS v Škofji Loki. Tam so tik pred novim letom zabeležili zelo pomembno etapno zmago, saj niso imeli več nobenega okuženega stanovalca ali zaposlenega!

Takšno, tako slabo leto se pravzaprav ne more ponoviti! Tako smo (vsaj) mislili, želeli in upali, ko se je na jutranjem obzorju približevalo novo leto. Čez kak teden se bo končalo podganje leto in začelo se bo srečno leto velikega bivolca.

Odšel je Igor Žužek. (foto: Jernej Tavčar)

Priznanja Občine Škofja Loka za leto 2020

**Naziv častni občan Občine Škofja Loka za leto 2020 je prejel
IVAN (Janez) HAFNER**

za njegov strokovni prispevek pri razvoju loškega gospodarstva, družbenih dejavnosti in mestne prenove ter za njegovo dolgoletno aktivno in predano delo na področju športa.

Ivan Hafner, častni občan Občine Škofja Loka. (arhiv Občine Škofja Loka)

Življenje Ivana Hafnerja je izredno dejavno in pestro. Svojo energijo je v najbolj aktivnih letih delil med družino, službo, izobraževanjem, projekti in športom, svoj prosti čas pa v splošno korist občanov na številnih področjih.

Rodil se je novembra 1936 na Suhi, od koder so se kasneje preselili v Škofjo Loko. Šolal se je najprej na gimnaziji v Škofji Loki, nato pa se je vpisal na študij metalurgije v Ljubljani. Leta 1961 je šolanje dokončal kot univerzitetni diplomirani metalurg. Odslužil je enoletni vojaški rok, leta 1962 se je poročil z Alenko. Istega leta se je tudi zaposlil. Celotno

delovno dobo, od štipendista do upokojenca, kot se rad pošali, je bil zaposlen v podjetju LTH. Podjetje se je najprej imenovalo Motor, šlo je za obrat notranjega ministrstva, kjer so delali zaporniki. Pozneje je LTH Livarna postala civilno podjetje, specializirano za tlačno vlijanje. Sredi 70. let se je zaposlil v LTH na Trati. Z dodatnimi izobraževanji je opravljal dela razvojnega inženirja, vodje tehnologije, vodje in direktorja takratnega TOZD, v skupnih službah na Trati pa je bil pomočnik glavnega direktorja za mednarodne kooperacije in kasneje zadolžen za

posebne projekte in naloge. Opravljal je dela ekonomista, pravnika, psihologa, analitika; pravzaprav kakih osem odgovornih nalog, vse do ravni, ki mu je bila, kot nečlanu Zveze komunistov, dosegljiva.

Ko danes pogleda na svojo poklicno pot, je ponosen, da so z usmeritvijo k zahtevnim kupcem naredili velik korak naprej v strokovnosti, kakovosti izdelkov, točnosti dobav in odnosu do kupcev, s čimer so že takrat postavili temelje naslednikom sedanjega vrhunskega podjetja LTH Castings.

O svoji osnovni stroki, livarstvu, je pisal strokovne članke in sodeloval na strokovnih posvetih. Več mandatov je bil član upravnega odbora Društva livarjev Slovenije, pri Gospodarski zvezi Slovenije je bil član upravnega odbora in soavtor zakonodaje za beneficiran delovni staž livarjev.

Med aktivnostmi, ki so ga navduševale kot občana, je bil vseskozi aktiven na lokalnem družbenem področju. Več mandatov je bil občinski delegat, predsednik Odbora za okolje, v času samoupravnih interesnih skupnosti predsednik SIS za znanost in tehnologijo. Bil je tudi predsednik Odbora za revitalizacijo mestnega jedra Škofje Loke. Eden njegovih največjih uspehov v delovanju prostovoljstva je sprejetje Odloka o zaščiti in prenovi mestnega jedra in vaških jeder. Temeljlil je na strokovnih osnovah sodelovanja s predstavniki Fakultete za arhitekturo. Z njim so postavili sistemske in zakonske temelje za ohranjanje starega mestnega jedra in vaških središč. S tem se je v mestu ustavilo podiranje starega in nenadzorovana gradnja novega, za kar so Hafnerju namenili tudi priznanje Muzejskega društva Škofja Loka. Vrsto let je bil tudi predsednik Gradbenega odbora za izgradnjo nove Knjižnice Ivana Tavčarja Škofja Loka.

Ivana Hafnerja sicer najbolj poznamo kot aktivnega športnika in športnega funkcionarja. V športu je aktiven že več kot 70 let, z njim se je prvič srečal v letih po 2. svetovni vojni pri nogometu, šahu, smučanju, namiznem tenisu in planinstvu. Tekmovalno se je najprej udeleževal v nogometu in bil že leta 1952 z mladinsko ekipo NK Ločan prvak Gorenjske. Pomemben mejnik so bila gimnazijska leta na škofovski gimnaziji, kjer so že leta 1953 začeli igrati košarko, to pa je bil tudi začetek kasneje zelo uspešne košarke v Škofji Loki. Bil je član prve ekipe loških košarkarjev, igral je vse do leta 1960. Tekmovali so v 2. republiški ligi. Nato je košarko igral rekreativno, ob tem je postal tudi organizator prve občinske rekreativne (zimske) lige. Že leta 1955/1956 je postal prvi trener ženske košarkarske ekipe v Škofji Loki, v sezoni 1962/1963 pa je treniral moško ekipo. Skoraj 10 let je bil tudi predsednik košarkarskega kluba v Škofji Loki, najprej KK Kroj, nato KK Lokainvest. V obdobju 1972–1982, to je v času njegovega predsedovanja, so v Škofji Loki uvedli prvo košarkarsko šolo, začeli sistematično in strokovno delati z vsemi selekcijami in pri tem dosegali lepe uspehe.

V letih od 1983 do 1994 je bil predsednik ZTKO Škofja Loka, kasneje Športne zveze Škofja Loka, po nekajletni prekinitvi, zaradi zdravstvenih razlogov, pa je bil na to funkcijo ponovno izvoljen leta 1998 in jo zelo uspešno opravljal vse do leta 2008. Športno zvezo Občine Škofja Loka je torej vodil kar 23 let. Funkcije ni

sprejel le kot častno pokroviteljstvo, ampak je bil vsa leta delovanja glavna gonilna sila vseh aktivnosti v njej. Kot predsednik te zveze je vodil in izpeljal nekaj ključnih projektov športne infrastrukture v občini, in sicer tudi kot član Sveta Zavoda za šport Škofja Loka in član UO Športne dvorane Poden. Tako je npr. predlagal ustanovitev Zavoda za šport in se trudil, da je zavod deloval racionalno, učinkovito in povezovalno. Uredil je lastniške in finančne odnose med občino in državo v ŠD Poden, kar je omogočilo njeno uspešno poslovanje.

Najbolj pa je ponosen, da so v času njegovega predsedovanja v celoti izvedli izgradnjo pokritih športnih objektov: obnovo in povečanje ŠD Poden, izgradnjo Športne dvorane Trata pri OŠ Cvetka Golarja ter športne dvorane pri OŠ Jela Janežiča. To je bilo tudi obdobje, ko je zveza vložila največ sredstev v dejavnost športnih društev in klubov. Vsi navedeni projekti so bili s finančnimi sredstvi Občine Škofja Loka, Fundacije za šport Slovenije in Ministrstva za šolstvo in šport v celoti realizirani in športni sferi in vsem občanom omogočili kakovostnejše športno udejstvovanje ter višjo kakovost življenja.

Njegov ustvarjalni prispevek k športu je bil tudi v pripravi različnih pravilnikov in analiz na področju športa. Tako je njegova analiza o finančni podhranjenosti športa v občini omogočila znatno povišanje sredstev iz občinskega proračuna za potrebe dejavnosti športa.

Tudi uspehi na področju kakovostnega tekmovalnega športa in množične športne rekreacije so v letih njegovega predsedovanja dosegli vrhunec. Hafner je leta 2002 sodeloval pri organizaciji Evropskega prvenstva v košarki za mladinke in prevzel delo glavnega sekretarja organizacijskega odbora. Leta 2004 je bil ob 50-letnici košarke v Škofji Loki glavni urednik jubilejnega zbornika. Dejaven je bil tudi leta 2006 pri organizaciji proslavljanja 100-letnice športa v Škofji Loki.

Po upokojitvi (1997) je postal neutrudni *spiritus agens* športa v Društvu upokojencev Škofja Loka, kjer je prevzel vodenje in koordinacijo športnih sekcij. Kot predsednik Komisije za šport in rekreacijo DU Škofja loka je pripravil program razvoja športa v DU in ga pomagal uresničiti. Pomagal je pri ustanovitvi šestnajstih odborov za posamezne športne in rekreativne dejavnosti s svojimi vodji. Športniki DU Škofja Loka so med najbolj uspešnimi upokojenci, meddruštvena tekmovanja in rekreativna srečanja pa povečujejo tekmovalni duh, združen z družabnostjo, krepitvijo zdravja in s tem višajo kakovost življenja starejših.

Ivan Hafner je bil v vseh minulih letih ob funkcijah v športu tudi sicer aktiven športnik. Kolajne, pokale in plakete je zbiral v tenisu, namiznem tenisu, streljanju, krosu, kegljanju, alpskem smučanju, smučarskem teku in plavanju, doma jih ima več kot 300. Z nasmehom pove, da vsaka zase nima kakšne posebne vrednosti, vse skupaj pa kažejo na aktivnega človeka. Že od leta 1949 je tudi član Planinskega društva Škofja Loka in okrog 35 let aktiven član Kluba lubnikarjev. Še druga operacija hrbtenice je sicer njegovo najaktivnejšo športno pot zaključila, a je še med ležanjem v bolnišnici koordiniral različne dejavnosti športnih sekcij DU. Zdaj, pri 85. letih, pa je večino organizacijskih nalog predal mlajšim.

Ivan Hafner je aktiven tudi v župniji Škofja Loka. Dva mandata je bil tajnik Župnijskega pastoralnega sveta in več desetletij bralec beril. Zasebno je mož, oče sinu in hčerki, dedek in pradedek; največ veselja mu prinašajo prav štiri vnukinje in dva vnuka ter en pravnuk in dve pravnukinji. Z ženo Alenko se jih neizmerno razveselita, ko ju na domu ob Hudičevi brvi obiščejo.

Za svoje delo je Ivan Hafner prejel številne nagrade in priznanja, najprestižnejše so nagrade s športnega področja:

- zlata Bloudkova značka, ki mu jo je podelila Občina Škofja Loka za dolgoletno uspešno delo v športu (1992);
- svečana listina Zavoda za šport in Športne zveze Škofja Loka za dolgoletno delo v športu (2003);
- mala nagrada za dolgoletno delo v klubu ob 50-letnici Košarkarskega kluba v Škofji Loki (2004);
- bronasta skulptura atleta za delo v Organizacijskem odboru ob 100-letnici športa v Škofji Loki (2006);
- mala plaketa Društva upokojencev Škofja Loka;
- Bloudkova plaketa za življenjsko delo v športu (2016).

Ivan Hafner je pravi zgled občana, ki svoje znanje, ideje, načrte, energijo in navdušenost deli z drugimi ljudmi, zato je v letu 2020 prejel tudi naziv **častni občan Občine Škofja Loka**. Ob podelitvi priznanja je bil presenečen in počaščen; presenečen predvsem nad dejstvom, kako temeljito je bil pripravljen opis njegovega delovanja na vseh področjih njegovega življenja. Počaščen pa zato, ker je skupnost s priznanjem pokazala, da ceni delo in trud, ki ga je s svojim delovanjem prispeval Škofji Loki in športu. Ob tem se najgloblje zahvaljuje svoji družini, ki ga je pri tem ves čas podpirala.¹

Zlati grb Občine Škofja Loka za leto 2020 je prejelo PROSTOVOLJNO GASILSKO DRUŠTVO STARA LOKA

za njihovo profesionalno, požrtvovalno in nesebično pomoč, aktivno strokovno delo z mladimi in dejavno sobivanje s skupnostjo v 120. letih delovanja.

Prostovoljno gasilsko društvo Stara Loka je bilo ustanovljeno leta 1900. Takrat se je pogosto dogajalo, da so požari zajeli in uničili več hiš skupaj, celo vasi in mest. Zato so se ob koncu prejšnjega stoletja začela ustanavljati gasilska društva, z namenom organiziranega boja proti požarom in drugim nesrečam.

Tako je bilo 17. junija 1900 ustanovljeno Prostovoljno gasilsko društvo Stara Loka. Ime je dobilo po kraju Stara Loka, svoj sedež in gasilski dom pa na lokaciji, kjer stoji še danes. Pobudnika za ustanovitev sta bila starološki posestnik Franc

¹ Del opisa o dosežkih Ivana Hafnerja s področja športa je povzet iz predloga Odbora za muzej športa za Bloudkovo priznanje leta 2016, ki ga je pripravil Marjan Luževič.

Dolenc in Karel vitez Strahl, lastnik starološkega gradu. Vseh ustanovnih članov je bilo 26. Svečana otvoritev novega gasilskega doma je bila v avgustu istega leta. Gasilski dom je bil pritličen in zgrajen iz opeke, z izjemo lesenega stolpa za sušenje cevi.

Po ustanovitvi društva so se gasilci začeli izobraževati in usposabljeni. Kupili so ročno brizgalno črpalko, konjsko vprego, voz, lestve in nekaj cevi. Članstvo v društvu se je iz leta v leto povečevalo, močan upad je doživelo le med obema svetovnima vojnoma. Takrat je šest gasilcev izgubilo življenje, njihova imena so zapisana na spominski plošči gasilskega doma.

Po vojni je dejavnost v društvu ponovno zaživela, člani so se redno usposabljali, izpopolnjevali so tudi opremo. Skozi leta so zamenjali več brizgalnih črpalk, ki so v takratnem času predstavljale nepogrešljiv del vsake gasilske enote. V letih 1954/1955 je bila končana obnova gasilskega doma. Nadgrajen je bil za eno etažo, namesto lesenega pa je bil zgrajen zidan stolp. Iz Stare Loke je bil do gasilskega doma napeljan še vodovod. V letu 1971 se je društvo opremilo s prvim gasilskim vozilom, kombijem IMV 1600. To je bila za društvo pomembna pridobitev, saj je z njim nadomestilo orodni gasilski voz, ki je služil za prevoz opreme na požarišče.

V letu 1987 je društvo v uporabo prevzelo novo orodno gasilsko vozilo TAM 80, ki je služilo nadaljnjih 13 let. Tri leta kasneje je od Gasilske zveze Škofja Loka odkupilo gasilsko vozilo s cisterno TAM 130. Nova pridobitev se je kmalu obrestovala, saj so gasilci že v istem tednu z njim ponoči gasili velik požar na Dolenčevem kozolcu.

Ob 90-letnici je bilo v društvo prvič včlanjenih več kot sto članov. Aktivnosti so obsegale področja preventive, gašenja in reševanja ter usposabljanja in izobraževanja članov. Ustanovljeno je bilo društvo Mladi gasilec, srečanja so tedensko potekala na Osnovni šoli Ivana Groharja.

V letu 2000 je bilo delovanje usmerjeno v praznovanje 100-letnice delovanja društva. Izdali so bilten *100 let Prostovoljnega gasilskega društva Stara Loka*. Na območju Groharjevega naselja so prikazali občinsko gasilsko vajo, ki ji je sledila gasilska parada, nato pa slavnostni prevzem novega gasilskega praporja in novega intervencijskega vozila mercedes benz sprinter. Deset let kasneje je društvo v uporabo prevzelo težko pričakovano novo gasilsko vozilo s cisterno GVC 16/25, narejeno na podvozju MAN. To je bila velika in potrebna pridobitev za društvo, občane in za celotno Občino Škofja Loka.

Leta 2011 so gasilci želeli povečati gasilski dom, a jim je slaba statika stavbe to preprečila. Tako so začeli iskati novo lokacijo za nov gasilski dom. V prihodnjih letih so v stavbi izvedli manjše adaptacije, preuredili garaže ter uredili nadstrešek in operativno garderobo. Leta 2014 so prevzeli novo gasilsko vozilo s cisterno AC 25/50 na podvozju scania, nekaj let kasneje zamenjali še moštveno vozilo in kupili rabljeno reševalno vozilo, ki so ga predelali za namene prevoza zabojev imobilizacijskega in sanitetnega materiala za oskrbo 20 poškodovancev.

Danes ima društvo prostore še vedno v prvotnem objektu, upravlja pa s tremi gasilskimi vozili in vozilom, ki je potrebno za primer množične nesreče. V društvo je včlanjenih več kot 210 članov, od teh jih 35 aktivno in 24 v rezervi opravlja najzahtevnejše naloge v Gasilski enoti III. kategorije. Člani društva na leto opravijo več kot 5.800 prostovoljnih ur. Od tega jih nekaj manj kot polovico opravijo člani Operativne enote na izobraževanjih, rednih tedenskih vajah in intervencijah. Operativna enota v Stari Loki je ena močnejših v sistemu zaščite, reševanja in pomoči. Naloge izvaja na območju Krajevne skupnosti Stara Loka – Podlubnik in glede na pogodbeno obveznost tudi v javni gasilski službi Občine Škofja Loka.

V prihodnosti upajo na nov in nujno potreben gasilski dom, saj je sedanji objekt potresno nevaren. Gasilci prevzemajo vedno več nalog, kar s seboj prinaša tudi vedno več različne gasilske opreme in večja vozila. Tudi sokrajani opažajo, da je trenutna lokacija neprimerna in vsi skupaj si želijo, da se v bližnji prihodnosti naredi večji korak k izgradnji novega gasilskega doma.

Ob 120-letnici delovanja je PGD Stara Loka prejel **zlati grb Občine Škofja Loka**. S tem so gasilci dobili potrditev, da so jih sovaščani prepoznali kot dobre in požrtvovalne ljudi, ki svoj čas namenjajo za usposabljanja in pomoč ljudem ne glede na uro, letni čas in vremenske razmere. Čeprav je praznovanje obletnice zaznamovala epidemija, so z inovativnim pristopom zbirali sredstva in delili koledarje. V poštne nabiralnike so raznosili voščilnice, kamor so poleg iskrenega voščila zapisali tudi navodila za darovanje prostovoljnih prispevkov, saj ti predstavljajo najpomembnejši del finančnega prihodka društva. Ogromen odziv ljudi jim je dal dodatno motivacijo za nadgrajevanje njihovega dela in prenos znanja na mlajše generacije, ki bodo društvo vodile v prihodnosti.²

Srebrni grb Občine Škofja Loka za leto 2020 sta prejela zakonca VALERIJA in IVO ČARMAN

za njuno izjemno plemenito, predano in srčno vseživljenjsko humanitarno delovanje in razdajanje, s posebnim poudarkom na 20-letni akciji Miklavževega obiska in obdarovanja otrok s hematološko-onkološkega oddelka Pediatrične klinike v Ljubljani.

Ivo Čarman je nekdanji vrhunski smučarski tekač, ki je po koncu svoje kariere skupaj s soprogo Valerijo ustanovil podjetje, ki je šivalo drese za športnike. Podjetje je imelo vzpone in padce, zakonca Čarman pa sta še danes uspešna ško-fjeloška podjetnika, ki sta najbolj prepoznana po svoji dobroti. Tu izstopa že več kot dvajsetletna akcija decembrskega Miklavževega obiska in obdarovanja otrok na Kliničnem oddelku za otroško hematologijo in onkologijo oziroma v 3. nadstropju ljubljanske Pediatrične klinike. Lani sta Tek štirih mostov nadgra-

² Zapisala Sabina Gabrijel in Aljaž Kolman, predsednik PGD Stara Loka, ki je zgodovino društva povzel iz društvene kronike.

dila z idejo Teka junakov 3. nadstropja, obenem pa vsa leta sodelujeta še s številnimi drugimi ustanovami po Gorenjski, kjer skrbijo za otroke s posebnimi potrebami, in pripravami na specialno olimpijado Slovenije ter pomagata Varni hiši v Kranju.

Ivo Čarman je bil smučarski tekač in je za Jugoslavijo dvakrat nastopil na olimpijskih igrah. Leta 1984 je bil v Sarajevu zadnji nosilec olimpijske bakle. Z Valerijo sta se spoznala na morju in se v enem letu poročila, njun zakon traja že 40 let. Pravita, da je osnovno gonilo dolgotrajne zveze ljubezen, ki omogoča spoštovanje, iz katerega se razvije trden odnos. Že pred tridesetimi leti pa sta se zakonca odločila, da ne bosta živela le zase, ampak bosta del svojega življenja namenila drugim. Tako sta začela z dobrodelnimi dejavnostmi. Najprej sta pomagala v Centru za usposabljanje, delo in varstvo Matevža Langusa v Radovljici, zdaj pa že 23 let pomagata družinam in otrokom na otroški onkologiji. Slednje se je začelo leta 1998 z odločitvijo, da Ivo postane Miklavž otrók, obolelih za rakom. Poslanstvo akcije je bilo preprosto: vsaj za en dan v letu zarisati nasmeh na obraze hudo bolnih otrok. Sodelovanje je oba globoko pretreslo. Slike srečanja na Vrazovem trgu z otroki brez las po težkih terapijah, priključenih na aparate ali odmaknjene v izolacijske komore ter pogled na starše, ki so morda še bolj trpeli kot njihovi otroci, so jima še dolgo izvabljale solze v oči.

Vendar se je Ivo naslednje leto vrnil in z njim tudi gospa Miklavževa. Ob spoznanju, kako zelo so ti otroci odrinjeni na rob družbe in s kakšnimi težavami se soočajo družine obolelih otrok, sta z njimi obdržala stike. V teh letih sta razmišljala, kako bi še lahko pomagala otrokom, ki jih je življenje postavilo pred tako hudo preizkušnjo. Če že ni mogoče, da bi vsak zdrav človek enkrat v življenje stopil v 3. nadstropje in spoznal, kaj je v življenju zares pomembno, sta sklenila, da te pogumne otroke predstavita ljudem. V letu 2019 je dozorela ideja o Teku junakov 3. nadstropja na škofjeloškem Teku štirih mostov. Idejo o sodelovanju otrok, ki se zdravijo zaradi ene od težjih krvnih bolezni ali pa so bolezen že premagali, so pozdravili številni vrhunski športniki, Olimpijski komite Slovenije in celo predsednik RS Borut Pahor. Ker nekateri bolni otroci težko premagajo pot, dolgo nekaj korakov, so jih na 150 metrov dolg tek pospremili Ivo Čarman, Peter Prevc, Sašo Bertonec, Anamarija Lampič, Damjan Fras, Raša Sraka, Bogomir Dolenc in številni drugi srčni športniki. Poleg vseh 58 otrok, ki so tisti dan postali zmagovalci, sta zakonca Čarman ogromno pripomogla k prepoznavnosti bolezni otroškega raka.

Srebrni grb Občine Škofja Loka za leto 2020 je prejel JANEZ KERMEJ

*za pomemben prispevek h kulturnemu življenju kraja in skupnosti,
predvsem pa za predano strokovno delo pri ohranjanju in ustvarjanju
tamburaške glasbe v Retečah, ki je rateške tamburaške skupine uvrstilo
v sam vrh tovrstnega glasbenega ustvarjanja v Sloveniji.*

Janez Kermelj se je tamburaški skupini v Retečah pridružil leta 1961, leta 1982 pa je začel voditi prve tamburaške skupine. Te so pod njegovim vodstvom kakovostno izredno hitro napredovale in se uvrstile med najvidnejše v Sloveniji ter redno sodelovale na srečanjih tamburaških skupin Slovenije. Bil je eden od pobudnikov za ustanovitev Združenja tamburaških skupin Slovenije ter nastanka številnih izvirnih skladb in priredb za tamburaški orkester. Aktiven je tudi na drugih področjih družbenega, predvsem kulturnega življenja v Retečah, v prvi vrsti pa najbolj zaslužen, da je v desetletjih vzgojil številne rodove reteških tamburašev in so bile Reteče desetletja eden najmočnejših centrov tamburaške glasbe v Sloveniji.

Janez Kermelj je po izobrazbi strojni tehnik. Danes je aktiven upokojenec, ki se še vedno z veseljem predaja glasbi, ki jo izvablja iz perzijskega inštrumenta – tamburice.

Tamburica je bila v njihovi hiši že od nekdaj. Franc Rant, bratranec Kermeljevega očeta, je po 2. svetovni vojni v Retečah namreč poučeval igranje na tamburico, prav tako sta nanjo igrala očetova sestra Ana in brat Albin. Tako se je s tamburaštvom srečal že zelo zgodaj in inštrument ga je prevzel. Prepričan je, da je na tamburico – brenkalo s štirimi do šestimi strunami – mogoče izvajati zelo kakovostno glasbo. V društvu so imeli farkaševe tambure (enoglasne tambure s štirimi strunami, ki so enako uglasene) in štiriglasne tamburice (običajno imajo pet strun, od katerih sta najtanjši dve v paru enako oglašeni, ostale tri pa so enojne). Tamburico lahko igramo kot solo inštrument, vendar je najpogostejša zasedba s sedmimi do desetimi tamburaši.

V letih poučevanja je Kermelj učil okrog 300 domačinov. Hkrati je bilo v tamburaški skupini okrog štirideset tamburašev, ki so delovali v več samostojnih skupinah. Ves čas je pozornost posvečal tudi podmladku – skupinam študentov, srednješolcev in osnovnošolcev. Tamburaške vaje so potekale dvakrat tedensko v Kulturnem domu v Retečah. Tamburaška skupina Bisernica, kakor se je skupina poimenovala leta 1971, igra prirejene ljudske pesmi, koncertne skladbe, pisane za tamburaške sestave, radi pa igrajo tudi priredbe večno zelenih melodij.

V Združenje tamburaških skupin, katerega pobudnik je bil Kermelj, je včlanjenih okrog 50 tamburaških skupin. Vsako leto so na regijskih srečanjih izbrali do 10 skupin za finalni nastop. Retečani so pod vodstvom Kermelja nastopali na prvih 28. srečanjih. Zdaj se bliža že 40. nacionalno srečanje, a se jih skupina iz Reteč ne udeležuje več.

V zadnjih letih Kermelj ne obiskuje več rednih vaj s skupino, skupaj pa vadijo pred posameznimi dogodki. Ob skorajšnji 100-letnici tamburaške skupine v Retečah si želi, da bi se učenja tamburice lotili tudi v glasbenih šolah, od osnovne do visoke, in sicer kot glavni inštrument.

**Bronasti grb Občine Škofja Loka za leto 2020 je prejela
prof. dr. BOJANA BEOVIČ**

*za izjemno strokovno, pogumno in prizadevno vodenje strokovne skupine
v vladnem kriznem štabu za boj proti epidemiji koronavirusa.*

Prof. dr. Bojana Beović je zdravnica, specialistka, infektologinja in profesorica, zaposlena na Infekcijski kliniki UKC Ljubljana. Širša javnost jo je spoznala ob vodenju strokovne skupine v vladnem kriznem štabu za boj proti epidemiji koronavirusa. Njena razumljiva retorika in timsko delo sta pripomogla k uspešnemu spopadanju z epidemijo, tako na državni kot lokalni ravni.

Na Medicinski fakulteti Univerze v Ljubljani je diplomirala leta 1982, kasneje pa opravila še specializacijo in doktorski študij. Leta 1994 se je kot zdravnica – mlada raziskovalka – zaposlila na Kliniki za infekcijske bolezni in vročinska stanja UKC Ljubljana. Doktorirala je s področja antibiotikov, zelo dragocene so njene raziskave o njihovi smotrni rabi, postavila je vzorčni model ne le za Slovenijo, ampak tudi za druge evropske države. Je izjemna strokovnjakinja, avtorica član- kov v uglednih strokovnih revijah ter profesorica; predava na Medicinski fakulte- ti, Fakulteti za farmacijo in Biotehniški fakulteti. Med letoma 2006 in 2009 je vodila Zdravstveni svet RS, od leta 2017 je članica Slovenske medicinske akademi- je in predsednica Razširjenega strokovnega kolegija za infektologijo. Vodila je Sekcijo za protimikrobno zdravljenje in mednarodno Evropsko študijsko skupino za smotrno rabo antibiotikov. Na Zdravniški zbornici je od leta 2012 do 2015 vodila Svet za izobraževanje in usposabljanje zdravnikov, je članica Komisije za podiplomsko usposabljanje, decembra 2020 je bila izvoljena za predsednico Zdravniške zbornice Slovenije. Strokovno delo na različnih področjih ji je omogo- čilo zelo širok pogled na zdravstvo, tako v Sloveniji kot tudi na mednarodni ravni. V času epidemije smo jo prek medijev spoznali kot odločno, a umirjeno strokov- njakinja; razlagala je potek bolezni, narekovala zaščitne ukrepe za obvladovanje epidemije, svarila pred okužbami najbolj ranljivih skupin, krepila zaupanje v medicinsko stroko in opozarjala na podhranjenost zdravstva.

Sodelavci jo označujejo kot izjemno delavno, sposobno in pravično osebo, ki se vedno zavzame za paciente. Je izredno pozitivno naravnana in vedno išče rešitve. Pred sedmimi leti se je iz Ljubljane preselila v Reteče pri Škofji Loki.

**Bronasti grb Občine Škofja Loka za leto 2020 je prejel
KLUB ŠKOFJELOŠKIH ŠTUDENTOV**

*za vse svoje dejavnosti in aktivnosti, s katerimi že 40 let ohranja naše
starodavno mesto živahno, kreativno – in mlad(ostn)o.*

Klub Škofjeloških študentov je škofjeloška mladinska organizacija, ki na področju občine že štiri desetletja neprekinjeno zagotavlja in spodbuja najrazlič- nejše dejavnosti za študente, dijakе in mlade nasploh. Omogoča jim učenje, nefor-

malno izobraževanje, šport, druženje, zabavo in osebnostno rast. KŠŠ je ustanovitelj Zavoda O, zavoda škofjeloške mladine, skupaj zagotavljajo razvejano kulturno in mladinsko sceno v Loki.

Od ustanovitve 7. 12. 1979 dalje je cilj kluba mladim zagotavljati varno okolje, v katerem se lahko skupaj z vrstniki razvijajo in učijo, ob tem pa s svojimi inovativnimi projekti ustvarjajo tudi pestro dogajanje za vse občane naše občine in druge obiskovalce. Mladi se pod vodstvom izkušenejših mladih mentorjev priučijo znanj in veščin, ki so potrebni za organizacijo različnih prireditev. Obenem podpirajo kulturno udejstvovanje mladih, promovirajo timsko delo, prostovoljstvo in svojim članom ponujajo številne ugodnosti, s pomočjo katerih lahko obogatijo in dvignejo raven svojega preživljanja prostega časa. S tem vzgajajo tudi kader za nadaljnje udejstvovanje v mladinskih organizacijah in na splošno za sodelovanje pri projektih v Škofji Loki in širše. Na leto organizirajo povprečno 70 dogodkov, ki jih aktivno pripravlja okrog 40 članov društva. Udeležence štejejo v tisočih in so ponosni, da jih obiskujejo tudi nečlani kluba.

Ob 40. letnici delovanja je svojo predsedniško pot kluba zaključil Luka Krek, ki je klub vodil dva mandata. Nasledil ga je Sergej Novak, pred katerega so postavljeni klubski izzivi dela na daljavo. Pred njim so KŠŠ vodili še Matic Strgar, Matjaž Vouk, Nejc Jemec, Rok Primožič, Janez Bernik, Luka Krajnik, Primož Simonič, Miha Kordiš, Lenart Miklavčič, če se spomnimo samo tistih po letu 2000.

Nagrajenci Občine Škofja Loka v letu 2020. Od leve: Janez Kermelj, Valerija in Ivo Čarman, Ivan Hafner, Tine Radinja, župan, dr. Bojana Beović, Urška Kolenc, Aljaž Kolman, predsednik PGD Stara Loka, in Luka Krek, KŠŠ. (vir: arhiv Občine Škofja Loka)

Občina

Gorenja vas - Poljane

v letu 2020

Leto 2020 je tudi v Občini Gorenja vas - Poljane najbolj zaznamovala epidemija koronavirusa, ki je, tako kot drugod po državi, že v marcu ustavila normalno javno življenje.

Ob razglasitvi epidemije je bil 13. marca sklican štab Civilne zaščite (v nadaljevanju: CZ), kmalu zatem pa vzpostavljen občinski center za pomoč. Zaprle so se javne institucije, športna in otroška igrišča, gostinski obrati, omejen je bil javni prevoz, prav tako poslovanje občinske uprave in uradov krajevnih skupnosti ter knjižnica. Čez noč so se zaprle šole, šolanje so vzpostavili na daljavo, kar je bil velik izziv za učitelje in šolarje pa tudi za starše oziroma skrbnike šolajočih otrok. Celo bogoslužja so se po farah preselila na splet.

Prvič se je razširjeni štab CZ Občine Gorenja vas - Poljane sestal 16. marca. Cilj je bil čim več ljudi s pomočjo različnih medijev obveščati o obsegu in morebitni organizaciji v primeru prve okužbe ter vzpostavitev zanesljivega programa reševanja in obvladovanja v primeru okužb. *»V občini smo najprej podprli tiste službe, ki so najpomembnejše že v običajnih okoliščinah. Razdelili smo zaščitno opremo in razkužila. Tedensko smo bili v stikih z drugimi poveljniki CZ sosednjih občin,«* je povedal Primož Kokalj, poveljnik CZ v občini. Javilo se je tudi več kot šestdeset prostovoljcev, a so jih aktivirali le nekaj; spremljali so dogajanje pred trgovinami in opozarjali na uporabo zaščitnih sredstev.

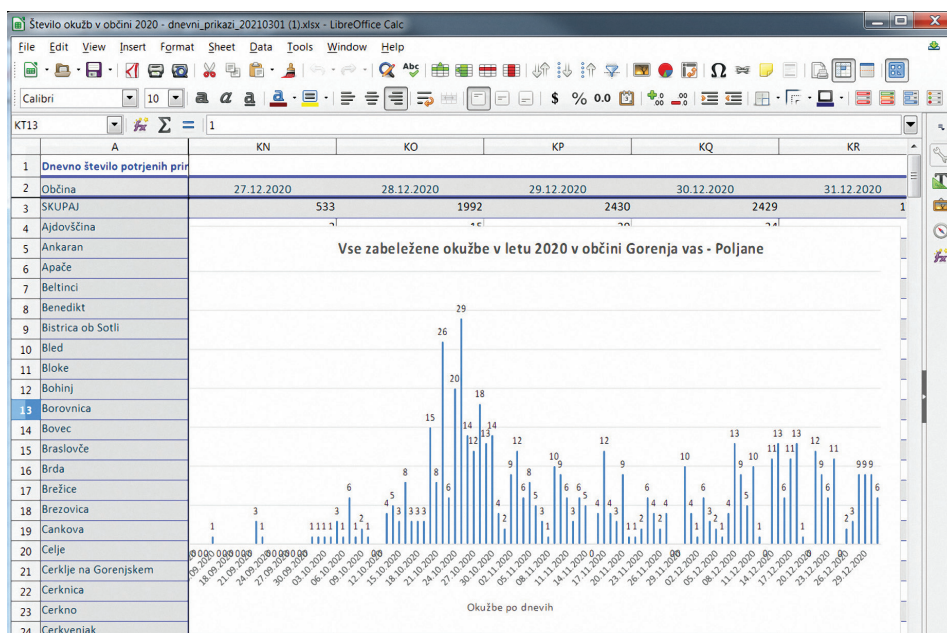
Ukrepi so se ob pojemanju spomladanskega vala začeli rahljati po 20. aprilu, 30. aprila se je sprostil prehod občinskih meja, epidemija je bila preklicana 18. maja.

Ravnateljka obeh osnovnih šol sta soočanje z ukrepi ob epidemiji ocenila kot uspešno. Metka Debeljak, ravnateljica OŠ Poljane, je izpostavila, da je po pomladnem valu epidemije 80 % staršev menilo, da je bilo delo na daljavo dobro organizirano, manj spodbuden pa je podatek, da snov ni bila usvojena po pričakovanjih. *»Še nekaj nas skrbi, in sicer psihični učinek dela na daljavo in obreme-*

njenost staršev.« Izidor Selak, ravnatelj OŠ Ivana Tavčarja Gorenja vas, je ob koncu šolskega leta 2019/2020 izpostavil: »Z dvomesečnim poučevanjem na daljavo smo lahko zadovoljni. Bilo je novo, zanimivo, ustvarjalno. Učitelji so kombinirali učenje z videokonferencami in pisnimi navodili učencem. Vsekakor je bil pouk zahtevnejši, tako za učitelje kot učence. Za oboje velikokrat stresen.«

Prva okužba v občini 9. septembra

Potem ko so šolsko leto osnovnošolci končali v šolskih klopih, so tudi novo šolsko leto septembra začeli tako, a le za kratek čas. Do sredine oktobra je pouk potekal po načrtu, a koronavirus se je širil in ponovila se je spomladanska zgodba – šolanje na daljavo, najprej za predmetno stopnjo, kasneje še za razredno. 16. oktobra se je s prepovedjo gibanja zunaj meja občine in gibanja med 21. in 6. uro javno življenje spet upočasnilo. Število okuženih in umrlih se je povečevalo. Gorenjska regija, ki se je dolgo gibala v območju povprečja okuženosti, se je povzpela na prvo mesto po okužbah. Najvišja stopnja okuženosti, tudi do 1,4 % prebivalcev, je bila v občinah Železniki, Škofja Loka, Jesenice, Bohinj, Radovljica, Žirovnica pa tudi Gorenja vas - Poljane, kjer je bila 9. septembra 2020 potrjena prva okužba. Do konca leta je bilo potrjenih 569 okužb, kar je predstavljalo približno 7,5 % vseh prebivalcev občine. Za primerjavo: v Sloveniji je bilo do konca leta potrjenih 123.777 okužb, kar predstavlja približno 6 % vseh prebivalcev. Največ okuženih, 29, je bilo 24. oktobra.

Levo: učenci 1. a OŠ Ivana Tavčarja Gorenja vas z učiteljico Heleno Gorjan pri izhodu iz šole – upošteva vse ukrepe zaradi koronavirusa – na drugi prvi šolski dan, ko so se 18. maja šole spet odprle. (foto: Damjana Peternej)

Desno: obisk pri frizerju v novi realnosti. (foto: Lidija Razložnik, za Podblegaške novice)

Pred vhodom v zdravstveno postajo so namestili mobilno enoto za bolnike s koronavirusom, najbližja testiranja so bila v Škofji Loki ali Žireh.

Življenje v občini se glede na epidemijo ni bistveno spremenilo, v večjih podjetjih so poslovanje prilagodili glede na ukrepe vlade, najbolj prizadeti pa so bili obrtniki in podjetniki, ki so pri opravljanju svojega poklica in dejavnosti v stiku s strankami: lastniki kozmetičnih, frizerskih, gostinskih in drugih obratov.

Epidemija projektov ni zaustavila

Konec novembra je župan Milan Čadež ob občinskem prazniku v nagovoru izpostavil, da *»je šlo pri projektih vse po načrtih oziroma smo dosegli več, kot smo načrtovali pred letom dni«*. Nadaljevala so se dela na največjem gradbišču v Poljanah, kjer so bili ob koncu leta izvajalci z deli za zagotovitev večje poplavne varnosti približno na polovici. Za investicijo, vredno 2.919.000 evrov, bo občina prispevala 609.693 evrov, preostanek pa Direkcija RS za vode. Gradbišče si je v septembru ogledal tudi minister za okolje in prostor Andrej Vizjak in ga izpostavil kot primer dobre prakse, saj je občina poskrbela za najtežji del pri projektu, pridobivanje vseh potrebnih dovoljenj in soglasij lastnikov zemljišč.

»Zaključena je sanacija Brenteževega grabna, predstavljena struga Sore z novim sotočjem s Hotoveljščico, kjer je že lepo vidno nastajajoče kopališče. Končujemo poglobljanje in širitev struge Ločivnice, sledi še ureditev sotočja s Soro, zgrajeni so tudi vsi mostovi, asfaltiranih je prvih 500 metrov novih cest. Lahko rečem, da se počasi že kaže nova in spremenjena podoba v vaseh Poljane,

Med ukrepi za poplavno varnost Poljan je tudi izgradnja novega mostu čez Soro.
(hrani: arhiv Občine Gorenja vas - Poljane)

Predmost in Hotovlja, ki so bile do danes najbolj poplavno ogrožene v naši Poljanski dolini,« je ob koncu leta za Podblegaške novice povedal župan Milan Čadež.

Hkrati s protipoplavnimi deli so opravili dela za izgradnjo novega krožišča na glavni cesti proti Žirem: zgradili so vse podporne zidove in prestavili glavnik vodovoda, saj je na tej lokaciji vozlišče vodovodnega sistema za Škofjo Loko in podsistema Poljane. Glavni investitor del, v vrednosti 467.765,69 evrov, je Direkcija RS za infrastrukturo, ki bo pokrila slabih 85 % vrednosti investicije, preostanek pa Občina Gorenja vas - Poljane.

V avgustu so začeli z gradnjo prizidka Vrtca Agata Poljane, v katerem bo šest novih igralnic in nadomestnih učilnic za potrebe šole ter novo otroško igrišče. Prenovili in razširili so glavno šolsko kuhinjo z novimi instalacijami in opremo. Energetsko varčen bo tudi prizidek, ki je bil konec leta pod streho. Projekt, ki poleg gradnje prizidka vključuje še manjši poseg v obstoječe prostore vrtca, pripadajoče zunanje otroško igrišče, zeliščni vrt in zgornjo dostavno cesto za kuhinjo, je vreden več kot dva milijona evrov, od tega so 280.000 evrov pridobili od Eko sklada, 800.000 evrov pa od Ministrstva za gospodarski razvoj in tehnologijo.

Pred začetkom novega šolskega leta 2020/2021 je bila končana energetska sanacija stavbe šole na Sovodnju ter delno obnovljen stari del poslopja. Za naložbo, vredno nekaj več kot 700.000 evrov, so pridobili 150.000 evrov nepovratnih sredstev Ministrstva za infrastrukturo.

V letu 2020 je bila energetska sanirana stavba podružnične šole na Sovodnju.

(foto: Milka Burnik, za Podblegaške novice)

Na obisku je bil Zvone Črnač, minister za razvoj, strateške projekte in kohezijo, ki se je z županom pogovarjal o izvajanju projektov s pomočjo evropskih sredstev ter o evropski kohezijski politiki v novem programskem obdobju 2021–2027. Župan je predstavil projekte, za katere bi bila potrebna dodatna sredstva, in sicer za celovito ureditev dvorca na Visokem, Rupnikove linije, pomnika vojnemu pustošenju v Poljanah in novogradnjo podružnične šole v Javorjah. Minister si je ob obisku ogledal tudi nastajajoči zeleni projekt – glamping center Charming Slovenia v Kopačnici, kjer naj bi se začela gradnja novega glamping centra. Gre za enega izmed lokalnih projektov, ki sledi usmeritvam Slovenije na področju razvoja turizma, saj bo omogočil preživljanje prostega časa in počitnic v naravi.

Občina je vstopila v Zeleno shemo slovenskega turizma in se zavezala trajnostnemu delovanju v njem. Pridružila se je destinacijam, ki so se prijavile na nacionalni poziv Slovenske turistične organizacije (STO) za pospeševanje vpeljevanja trajnostnega poslovanja v turizmu.

V dvorcu Visoko je bil sklenjen dveletni projekt obnove, v sklopu katerega so obnovili streho, v pritličju so v razstavnih prostorih in poročni dvorani položili parket, v vhodni veži pa kamen. Uredili so ogrevanje v glavnini pritličja. Nadaljevali so z gradbenimi deli pri centralnem jašku. V sklopu projekta so bili že v letu 2019 prenovljeni prostori Visoške kavarne ter servisni prostori v kleti. Za vse posege je občina pridobila nepovratna sredstva Ministrstva za kulturo, v višini okrog 100.000 evrov.

Asfaltiranih je bilo še več odsekov cest po krajevnih skupnostih. V prvi polovici julija se je zaključila sanacija lokalne ceste Trebija–Stara Oselica v vrednosti 320.000 evrov. Z drugo fazo se je nadaljevala obnova ceste Murave–Gorenja Žetina na kilometer in pol dolgem odseku v vrednosti slabih 770.000 evrov, s čimer bo temeljito in celovito rekonstruiran celoten poškodovan odsek ceste od Javorij do Gorenje Žetine.

Gradili se bodo vodovodi in Hiša generacij

Konec oktobra so na občini prejeli odločbo Službe Vlade RS za razvoj in evropsko kohezijsko politiko o odobritvi evropskih kohezijskih sredstev za gradnjo treh novih sklopov občinskih vodovodov: Zadobje–Lučine, Todraž–Lučine in Zarobar–Brda–Hlavče Njive v višini 1,5 milijona nepovratnih sredstev (85 % EU in 15 % v RS), kar predstavlja dobro polovico vrednosti investicije, ki jo bodo izvajali v letih od 2021 do 2023.

V skrbi za starejše so na občini pridobili sredstva za t. i. Hišo generacij. Pogodbo v vrednosti 1,4 milijona evrov nepovratnih sredstev so z ministrstvom podpisali v novembru. Obenem so v začetku decembra začeli izvajati brezplačne prevoze za starejše v okviru projekta *Prostofer*.

Z Direkcijo RS za ceste so podpisali sporazum o financiranju ureditve regionalne ceste Lučine–Dolge Njive. Gre za obnovo ceste v skupni dolžini kilometer in pol, za kar bo občina prispevala slabih 20 % od 773.000 evrov.

V stavbi nekdanje stare šole v Gorenji vasi bodo uredili t. i. Hišo generacij za starostnike.
(foto: Damjana Peternelj)

Častitljivi društveni jubileji in dosežki

PGD Gorenja vas je v juliju praznoval 120-letnico množične obeležitve s prireditvijo niso uspeli pripraviti, so se pa vselili v nov gasilski dom, ki so ga zgradili ob glavni cesti proti Dolenji Dobravi.

50-letnico ustanovitve športnega društva Poljane so zaradi omejujočih ukrepov člani zaznamovali s postavitvijo trim steze Golava in s posebno številko *Vaščana*, publikacije KS Poljane. Njihova dekleta iz Polanske bande so dosegla 1. mesto v prvi slovenski ženski floorball ligi in ubranila naslov državnih prvakinj.

Na 45. Pokalu Loka na smučišču STC Stari vrh, na katerem se je za odličja pote govalo več kot 200 tekmovalk in tekmovalcev iz 30 držav, je bila uspešna Manca Dolinar iz Podgore, ki je v kategoriji pionirk U14 v slalomu osvojila 5. mesto.

Ob 1. marcu, dnevu Civilne zaščite, je Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje podelila priznanja zaslužnim posameznikom in organizacijam, ki so se izkazali v letu 2019. Med prejemniki zlatega znaka Civilne zaščite sta bila tudi Branko Mur in PGD Gorenja vas.

Gasilci PGD Gorenja vas pred novim gasilskim domom. (hrani: arhiv PGD Gorenja vas)

Leto so zaznamovali izidi knjig, vendar vseh ni bilo mogoče predstaviti pred širšo publiko. Že spomladi je izšel pesniški prvenec Marije Knafelj *Angl*, v katerem so v treh razdelkih, *Angl*, *Tomna noč* in *Metulčk*, zbrane pesmi v poljanskem narečju.

TD Slajka Hotavlje je praznovanje 50-letnice društva pospremlilo z izidom zbornika *Jezo, žalost le na stran, danes je na Hotavljah semanji dan*, v katerem so zbrali številne zgodbe in skoraj pozabljena dejstva o delovanju društva v preteklosti, praznovanje pa kar nekajkrat preložili na kasnejši čas.

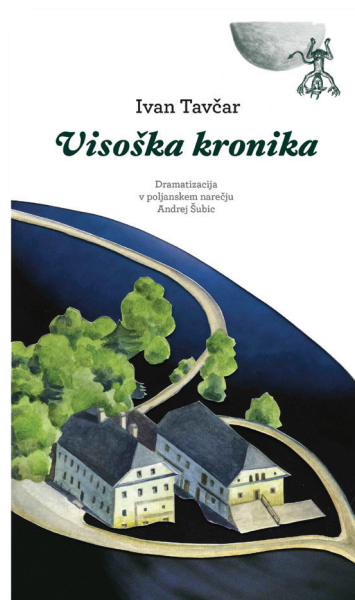
Folklorne in spominske pripovedi okoli 50 pripovedovalcev iz župnij Šentjošt in Lučine *Pošten bodi in delaj* sta v novi knjigi zbrala Tone Košir in Milena Igličar.

Izšla je monografija *Sočasni svetovi kiparja in slikarja Metoda Frlica*, ki na 200 straneh predstavlja skoraj štiridesetletni ustvarjalni opus umetnika, rojenega leta 1965 v Suši.

Konec leta je izšel zbornik *Gorenjevaško in Hotaveljsko skozi čas*, s podnaslovom *Bogastvo preteklosti za izzive prihodnosti*, ki na več kot 600 straneh predstavlja življenje nekoč in danes.

Uršula Ramoveš je s Fantí z Jazbecove grape izdala zgoščenko *Hribovske balade*. Na njej je dvanajst pesmi, večina iz pesniške zbirke Marije Dolinar *Soloples za neveste*, ki jih je zbral in uredil Janez Ramoveš.

Najboljša predstava po izboru občinstva na 33. Čufarjevih dnevih na Jesenicah je bila *Visoška kronika* v poljanskem narečju, v izvedbi KD dr. Ivan Tavčar Poljane. Med 1424 oddanimi glasovi jih je poljanska predstava, ob povprečni oceni 4,65, prejela daleč največ. Izšla je tudi dramatizacija *Visoške kronike* v poljanskem narečju Andreja Šubica, ki vsebuje še Tavčarjevo izvirno besedilo in spremno besedo. Knjiga je opremljena z ilustracijami akademske slikarke Maje Šubic, oblikovala jo je Nives Lunder.

VIRI:

Gorenjski glas : 2020 : *priloga Gorenjskega glasa*. [Kranj] : [Gorenjski glas], 2020.

Dostopno na: [Letopis_20201218.pdf](https://www.gorenjski-glas.si/letopis/20201218.pdf) (gorenjski-glas.si), pridobljeno februarja 2021.

<https://www.gov.si/novice/2020-06-11-minister-cernac-na-obisku-v-poljanski-dolini-bolj-enostavni-postopki-za-hitrejse-crpanje-sredstev-iz-evropske-kohezijske-politike/>, pridobljeno 1. 3. 2021.

Objave na spletni strani Občine Gorenja vas - Poljane: www.obcina-gvp.si, pridobljeno februarja 2021.

Podblegaške novice : *glasilo Občine Gorenja vas - Poljane*, letnik 24, Gorenja vas : Občina Gorenja vas - Poljane, 2020. Dostopno na: <http://www.podblegaske-novice.si/sl/>, pridobljeno februarja 2021.

Priznanja Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2020

V letu 2020 je Občina Gorenja vas - Poljane ob občinskem prazniku podelila eno plaketo in štiri priznanja, podeljeno je bilo eno županovo priznanje. Prejeli so jih posamezniki in društvo, ki pomembno prispevajo k prepoznavnosti in ugledu občine.

Plaketo Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2020 je prejelo ŠPORTNO DRUŠTVO POLJANE

za organiziranje in razvoj športa v preteklih 50-ih letih.

Športno društvo Poljane že pol stoletja kot eno največjih društev na območju današnje občine s svojo razvejeno dejavnostjo pomembno prispeva k organizaciji športa ne samo na območju Poljan, ampak tudi širše.

V zgodovini društva so delovale naslednje športne dejavnosti: aerobika, alpsko smučanje, časomerilstvo, floorball, kolesarstvo, košarka, namizni tenis, nogomet, organizacija tekmovanj, pohodništvo, rekreacija za ženske, smučarski tek, smučarski skoki, tek, tenis in šah, organizirane bodisi kot sekcija, tekmovalna ekipa, vadbena skupina, dogodek, poslovna dejavnost ali športni center.

Z vidika razvejanosti in intenzivnosti dejavnosti predstavlja vrhunec delovanja društva prelom tisočletja in leta po njem. Po letu 1999 so kar 20-krat organizirali Visoški tek, tradicionalna prireditelj je kolesarska dirka na Stari Vrh. Med najuspešnejšimi kolesarji društva sta Andrej Dolenc in Aleš Hren, ki je leta 2019 zmagal na večdnevni amaterski dirki po Furlaniji.

Plaketa Občine Gorenja vas - Poljane Športnemu društvu Poljane. (foto: Jure Ferlan)

Leta 2005 se je kot nova sekcija pojavil floorball, ki ga v domačem kraju promovirajo na turnirju ŠvicBol, člani Polanske bande pa danes nastopajo celo na mednarodnih tekmovanjih.

Leta 2007 je bil ustanovljen Smučarski klub Poljane, ki združuje tekmovalce iz cele občine, leta 2014 pa še Timing Poljane, d. o. o., ena glavnih časomerilskih ekip v Sloveniji, ki od leta 2015 koordinira tudi tekaška tekmovanja z nazivom Gorenjska, moj planet. Blizu ŠD Poljane še naprej ostajajo svetovno uspešne skakalke in skakalci.

Poleg obnovitve Trim steze Golava in organizacije dveh zaključnih turnirjev v floorballu je ob jubileju izšla izredna, športna številka lokalnega glasila *Vaščan*.

Priznanje Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2020 je prejel

JURIJ KUMER

za prispevek k razvoju kmetijstva ter vaške in kulturne podobe Hotavlj.

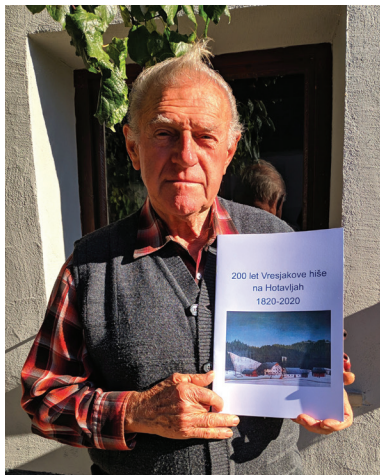
Mag. Jurij Kumer se je rodil leta 1942 na Hotavljah. Po osnovni šoli je obiskoval Srednjo kmetijsko šolo v Mariboru, leta 1967 je diplomiral na Biotehniški fakulteti v Ljubljani, leta 1977 pa zaključil magistrski študij agrarne ekonomike.

Po diplomi se je zaposlil v Kmetijski zadrugi Škofja Loka na področju kmetijskega pospeševanja za zasebni kmetijski sektor. Prizadeval si je za izobraževanje kmetov na zadružni, občinski in republiški ravni, ohranjanje najkakovostnejših kmetijskih zemljišč za nadaljnjo kmetijsko rabo ter slabših zemljišč za strojno obdelavo. Pripravljal je strokovna predavanja in napisal številne članke in nasvete. Opravljal je pomembne funkcije ter za uspešno strokovno delo na področju kmetijstva prejel več priznanj.

Po upokojitvi leta 2005 se je z družino vrnil na rodno domačijo na Hotavljah in se dejavno vključil v Turistično društvo Slajka Hotavljah. Leta 2017 je izdal rodoslovno delo *Korenine in veje mojega drevesa*, ki ga je leta 2019 dopolnil z dodatkom. V knjigi je poleg svojega življenjepisa in družinskega drevesa z opisom rodbin kar nekaj zanimivosti o življenju in kmetovanju v tistem času.

Za zbornik Turističnega društva Hotavljah (2020) je ob 50-letnici opisal več zanimivosti kraja ter za zbornik *Gorenjevaško in Hotaveljsko skozi čas* pripravil obširen prispevek o kmetijstvu. Posebno publikacijo je izdal v letu 2020 ob 450-letnici obstoja Vresjakove domačije in 200-letnici stanovanjske hiše z gospodarskim poslopjem.

Med sokrajanji uživa ugled, zaupanje in spoštovanje.

Mag. Jurij Kumer.

(iz osebne arhiva)

**Priznanje Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2020 je prejel
PAVEL RAZLOŽNIK**

za dolgoletno vodenje štaba Civilne zaščite Občine Gorenja vas - Poljane.

Pavel Razložnik. (vir: osebni arhiv)

Pavel Razložnik, rodil se je leta 1952 v Kopačnici, je vodenje štaba Civilne zaščite Občine Gorenja vas - Poljane prevzel ob ustanovitvi leta 1994 in ga vodil do leta 2019.

V tem času je občino prizadelo več naravnih nesreč, med njimi dve največji v letu 2014, in sicer februarja žledolom in oktobra poplave. V obeh je bil sklican štab Civilne zaščite občine, ki je skrbel za koordinacijo izvajanja aktivnosti na terenu v sodelovanju z regijsko izpostavo Uprave za zaščito in reševanje v Kranju ter ostalimi silami civilne zaščite v občini, za obveščanje javnosti in regijskega centra ter naročanje oziroma prenos zahtev po pomoči, ki jo je zagotavljala država.

Gasilsko poveljstvo občine in Civilna zaščita Občine Gorenja vas - Poljane sta se pod poveljstvom Pavla Razložnika odločila, da po sproženi sireni javnega alarmiranja prebivalce o vrsti preteče nevarnosti obveščata prek lokalnega Radia Sora. Pavel Razložnik je tudi sicer redno sodeloval pri nalogah štaba in ostalih enot v njegovi sestavi. V letu 2016 se je pod njegovim vodstvom v vajo *Ruševina Gorenjska 2016* med 11 gorenjskimi občinami vključila tudi Občina Gorenja vas - Poljane, v kateri je vaja potekala na več deloviščih, sodelovalo je več kot 100 udeležencev.

**Priznanje Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2020 je prejel
JOŽE STRŽAJ, župnik v Poljanah,**

za zgledno pastoralno delo in obnovo sakralnih objektov župnije Poljane nad Škofjo Loko.

Jože Stržaj se je rodil leta 1952 v vasi Slivice na Notranjskem. Osnovno šolo je obiskoval v Uncu in Rakeku, srednjo na Škofijski gimnaziji v Vipavi, po maturi se je vpisal na Teološko fakulteto.

Po mašniškem posvečenju v ljubljanski stolnici (1977) je kot kaplan služboval pri sv. Kancijanu v Kranju in Kočevju. Od leta 1984 je 10 let upravljal župnijo Borovnica in nato dobro desetletje še župnijo Žiri ter Vrh Svetih Treh Kraljev. Po študijskem izpopolnjevanju za duhovnike v Italiji je najprej pomagal takratnemu župniku Miru Bonči v Poljanah, po njegovi smrti (2006) pa postal upravitelj župnije.

V tem času so bile obnovljene podružnične cerkve in farna cerkev svetega Martina, pri čemer so sodelovali številni župljani.

Leta 2007 je začel izdajati glasilo župnije Poljane *Pod Martinovim plaščem*, ob 300-letnici temeljnega kamna baročne cerkve je izdal spominski zbornik *Poljane, kdo vas bo ljubil*, ob 600-letnici župnije pa zbornik *Stopinje skozi čas 1417–2017*.

S 15-letnim delovanjem na področju kulture in pastorela ima pomembne zasluge, da župnija Poljane predstavlja eno od kulturnih in gospodarskih središč Poljanske doline.

Jože Stržaj. (foto: Jure Ferlan)

Priznanje Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2020 je prejelo ČEBELARSKO DRUŠTVO SOVODENJ

za 60-letno čebelarjenje s kranjsko sivko na sonaraven način.

Čebelarско društvo Sovodenj je eno od devetih prostovoljnih društev v Krajevni skupnosti Sovodenj, ustanovljeno kot Čebelarska družina Sovodenj z 10 člani. Osnovne naloge društva in njenih članov so čebelarjenje s kranjsko sivko in skrb za njeno zdravje na sonaravni način, saj so med prvimi v Sloveniji začeli uporabljati kisline za sonaravno zdravljenje varoje.

Redno se izobražujejo na skupnih srečanjih in predavanjih, sodelujejo s soslednjimi čebelarskimi in drugimi lokalnimi društvi, šolo in vrtcem, posredujejo skrivnosti in pomembnost življenja čebel sokrajanom.

Vsako leto se člani društva pridružijo vseslovenski akciji Tradicionalni slovenski zajtrk. Vsako leto se udeležijo tudi svetovnega dneva čebel.

Danes društvo šteje 28 članov, od katerih jih 10 prihaja iz soslednjih občin. Čebelarijo v 25 čebelnjakih in skrbijo za 290 čebeljih družin, kar pomeni, da je gostota čebelarjev in čebeljih družin glede na število prebivalcev ena največjih v Republiki Sloveniji.

60-letnico delovanja so pospremili z izidom jubilejnega zbornika.

Vinko Dolinar, predsednik ČD Sovodenj. (foto: Jure Ferlan)

**Priznanje župana Občine Gorenja vas - Poljane je v letu 2020 prejela
SARA PETERNELJ**

za športne uspehe v alpskem smučanju.

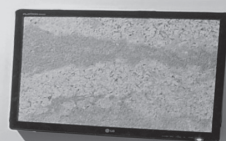

Sara Peternelj. (foto: Jure Ferlan)

Sara Peternelj iz Podgore je na smuči prvič stopila pri letu in pol, večino časa pa je na smučeh preživela s starim očetom. Trenirati je začela že pri šestih letih, v Smučarski klub Poljane pa se je vpisala, da bi se naučila osnovnih veščin smučanja. Kasneje se je pridružila Smučarskemu klubu Alpetour iz Škofje Loke, kjer trenira in tekmuje še zdaj.

Že kot cicibanka se je redno uvrščala med najboljše, tako na lokalni kot na državni ravni. V sezoni 2019/2020 je v skupni razvrstitvi na državnih prvenstvih v alpskem smučanju v kategoriji deklice U16 dosegla največ točk in prvo mesto. Med dosežki v sezoni 2019/2020 na državni ravni lahko našteje vrsto odličnih mest: dvakrat 1. mesto v veleslalomu, enkrat 1. mesto v slalomu, dvakrat 2. mesto v slalomu, enkrat 2. mesto v veleslalomu, skupna zmagovalka v zahodni regiji pa je bila štirikrat (kategorije U10, U12, U14, U16). Na mednarodni otroški tekmi Alpe Cimbra v Italiji se je uvrstila na 20. mesto v slalomu in na 24. mesto v veleslalomu. Na mednarodnih tekmah je bila v svoji skupini najbolje uvrščena Slovenka.

Gradivo in spomini

Na prejšnji strani:

Tomaž Furlan: *Zajtrk na jutranjem vlaku II.*, Galerija Ivana Groharja,
29. 1. – 29. 3. do 17. 5. 2020. (foto: Janez Pelko)

Moji spomini in vtisi na Poljče, 9. 10. 1990

Spomini po 30 letih zbledijo. Zato sem se pred pisanjem tega prispevka zakopal v osebne arhive, kamor sem v strnjeni obliki zapisoval tok takratnega dogajanja. Pri obujanju spominov sem se veliko pogovarjal tudi s tedanjimi političnimi sopotniki in soudeleženci. Prav tako sem povzel nekaj stališč iz zapiskov, ki mi jih je zaupal poslanski kolega in prijatelj Anton Kramarič. Bil je eden izmed nas, ki smo beležili pomembna mnenja, razpravo in sklepe. Zanimivo je, da je kolega Anton Kramarič posnel tudi nekaj fotografij, ki so danes dragocen spomin.

Poljče

Bil je mrzel, deževen jesenski dan, 9. november 1990, ko sva se s poslansko kolegico Aleksandro Pretnar (por. Hoivik) odpeljala v vas Poljče pri Begunjah na Gorenjskem. Kot delegata takratne Skupščine RS sva se odzvala vabilu dr. Jožeta Pučnika, predsednika DEMOS (Demokratska opozicija Slovenije), na dvodnevni seminar. Termin *seminar* (v nadaljevanju: *posveta*) je bil uporabljen zaradi pred javnostjo zaprtih pogovorov, kako in zakaj pripraviti razpis za plebiscit. Tak je bil dogovor z dr. Jožetom Pučnikom in vodstvom poslanskega kluba DEMOS.

Namen posveta je bil, da smo se vsi poslanci koalicije DEMOS seznanili in poenotili glede razpisa za plebiscit in razmislili, kaj pozitiven izid, v katerega sicer nismo dvomili, pomeni za nadaljnje delo poslancev in koalicijo DEMOS.

Pogovor je tekel tudi o tem, kdaj bomo v parlamentarno proceduro vložili osnutek Zakona o plebiscitu, druge potrebne zakone ter podzakonske akte. Hkrati smo sklenili, da za izpeljavo postopka, pred in po plebiscitu, prevzemamo vso odgovornost, tudi ob morebitnem neuspehu.

Domneve, ki se pojavljajo v javnosti in na družbenih omrežjih o tem, da so bila tudi v vodstvu poslanskega kluba DEMOS do posveta v Poljčah različna mnenja, so resnične. Ob tako pomembnih in tudi usodnih odločitvah kot je bil odhod iz Jugoslavije, je marsikdo pomislil tudi na najslabše. V Srbiji in tudi v drugih repu-

blikah takratne Jugoslavije smo že bili priče velikim nemirom. Srbski nacionalizem je razglašal željo po Veliki Srbiji, inflacija je dnevno požirala naše dohodke, zato je bil med slovenskimi komunisti, tudi tistimi, ki so bili vključeni v koalicijo DEMOS, prisoten strah.

Ker sem sestavo koalicije DEMOS, kot član stranke Zelenih Slovenije, dobro poznal, nad njimi in njihovimi pomisleki o slovenski državi sploh nisem bil presenečen. Poslanci in ministri koalicije DEMOS smo bili pisana paleta posameznikov z različnimi političnimi, nazorskimi kot tudi verskimi prepričanji. Nekateri so še vedno z nostalgijo gledali na umirajočo Jugoslavijo.

Vendar nas je kljub vsemu povezoval skupni projekt – slovenska samostojnost – za katerim je neomajno stal dr. Jože Pučnik. Zaradi tako neenotnih pogledov in stališč so bile tudi poti, kako priti do samostojne in neodvisne države Slovenije, različne. Spominjam se enega od pogovorov; po celodnevni razpravi nas je za neodvisno in samostojno državo od 18 udeležencev glasovalo le 6. Nihče ni bil proti, le pogledi, kako priti do lastne države, so bili različni. Prav zato smo potrebovali klavzuro, kjer smo poenotili naša različna stališča.

Nekateri vodilni v DEMOS tega sploh niso skrivali. O tem smo takrat brali tudi v časopisnih izjavah. Najbolj znana je bil izjava predsednika skupščine dr. Franceta Bučarja, ... *da je edini možen izhod iz Jugoslavije s spremembo ustave*. Liberalna stranka je zagovarjala, da je Slovenija postala delno samostojna, ko je 2. julija 1990 na plenarnem zasedanju Skupščine RS z absolutno večino sprejela *Deklaracijo o suverenosti države Republike Slovenije*.

Nekateri povzetki iz razprav v Poljčah

Dr. Jože Pučnik je kot sklicatelj vse navzoče pozdravil, povedal, kakšen je namen posveta in razlog, zakaj je zaprt za javnost. Nato je predlagal naslednji dnevni red:

1. Strategija osamosvajanja Slovenije – Zakon o plebiscitu
2. Pisanje nove ustave
3. Predlogi za izdajo zakonov o:
 - zadrugah,
 - privatizaciji podjetij,
 - skladu RS za razvoj,
 - agenciji RS za privatizacijo.

Po sprejemu dnevnega reda je dr. Jože Pučnik vodenje posveta prepustil dr. Francu Zagožnu, predsedniku poslanskega kluba DEMOS.

Prvi je za besedo zaprosil dr. France Bučar, predsednik takratne Skupščine RS. Čeprav je našteval svoja stališča, da je za Slovenijo zadnja ura za osamosvojitve, je na koncu poudaril, da ne smemo nasedati plebiscitu, ker služi zgolj političnemu položaju in uveljavljanju pri nadaljevanju socialistične politike. Na koncu je poudaril, da naj bo konfederacija planirana začasno, kot rahla oblika povezave, ki bo prišla do popolne državne samostojnosti, podobno kot Luksemburg. Svoje

mnenje je dr. France Bučar že pred posvetom v Poljčah predstavil tudi v poslanškem klubu DEMOS.

Naslednji je dobil besedo Vitomir Gros, poslanec Liberalne stranke, ki je zavrnil predlog dr. Franceta Bučarja, da bi Skupščina RS sprejela *Deklaracijo o suverenosti države Republike Slovenije*, ki jo je predlagala Liberalna stranka, v kateri so opredeljeni vsi ukrepi, tudi sprejem nove ustavne ureditve. Vendar je tudi Liberalna stranka po celodnevni razpravi spoznala, da je plebiscit edino, kar vodi k popolni slovenski samostojnosti. Vsi ostali predlogi so dolgoročni in z neznanim izidom. To je bil *de jure* (po pravni poti) začetek slovenske suverenosti.

Nekaj dogodkov, ki so se zgodili pred Poljčami

Res je, da je stranka Socialistične zveze Slovenije – Zveza socialistov (SZDL) – jeseni 1990 (4. 10. 1990) na 5. seji plenarnega zasedanja Skupščine RS prva javno predlagala izvedbo plebiscita. Iz magnetograma je mogoče prebrati vse mogoče variante in pobude. Nekatere so celo odstopale od načrtane poti koalicije DEMOS, npr. ta, da je edina varianta sprejetje ustave, s katero bi Slovenija postala samostojna in neodvisna država. Da bi bila ta pot napačna, se je izkazalo po uspešnem plebiscitu in pri sprejemanju potrebne zakonodaje, za katero je politična enotnost skopnela.

Na njihovo odločitev, ki ni bila iskrena, me je opozoril pokojni Janez Lukač, podpredsednik Zbora občin, katerega poslanec sem bil tudi jaz, da je opozicija razmišljala, kako poslance DEMOS prepričati, da ne bi izvedli plebiscita. Sklenili so, da predsednik stranke socialistov na parlamentarnem zasedanju skupščine predlaga razpis plebiscita v prepričanju, da ga poslanci DEMOS ne bodo sprejeli, ker ga bo predlagala opozicija in ker so vedeli, da predsednik skupščine dr. France Bučar plebiscit zavrača. Še isti dan smo se poslanci koalicije DEMOS sestali in kot podpredsednik sem bil določen, da na naslednji plenarni seji to predlagam. Ker smo se takrat v parlamentu k besedi prijavljali z dvigom rok, me je predsedujoči dr. France Bučar (namenoma) spregledal in najprej dal besedo Viktorju Žaklju. Čeprav sem nekaterim novinarjem še isti dan pokazal zapisnik kluba DEMOS, so prvi plebiscit predlagali socialisti, kar je res. Le zakaj, pa je drugo vprašanje?!

Prav tako je Pobuda Socialdemokratske mladine Slovenije (13. 3. 1990) v Sporočilu za javnost zapisala, »... *da bo takoj po volitvah preko svojih predstavnikov v parlamentu RS zahtevala razpis referendumu, na katerem se bodo državljani RS svobodno odločili o bodočem statusu svoje države. Podpredsednik socialdemokratske mladine, Andrej Žorž*«. ¹

Pomemben dogodek, javnosti precej neznan, se je zgodil 26. junija 1990, ko sem kot predstavnik DEMOS Slovenija na Koordinacionem odboru predparla-

1 Kopijo dokumenta hrani avtor, F. F.

menta Jugoslavije,² zastopal poslansko koalicijo DEMOS. Koordinacija je potekala v Študentskem kulturnem centru v Beogradu, drugih predstavnikov slovenskih opozicijskih strank ni bilo. Ob pozdravu v slovenskem jeziku, »*da prinašam pozdrave iz Slovenije oziroma koalicije DEMOS*«, sem v prepolni dvorani doživel burne polemike, tudi s klici: »*Baci ga na polje.*« Nato sem v takratni srbohrvaški ni povedal: »*Danes ste me prepričali, da Sloveniji ne ostane drugega, kot da se izključi iz Jugoslavije in postane samostojna neodvisna država Slovenija. To je program, ki ga bo uresničila vladna koalicija DEMOS.*«³

Na koordinacijo so bili povabljeni predstavniki vseh parlamentarnih strank takratne Jugoslavije, in sicer z namenom, da stranke Jugoslavije namesto polemik poenotijo stališča k dialogu in tako prispevajo k parlamentarni demokraciji Jugoslavije. Naj povem, da so bili v dvorani prisotni številni srbski predstavniki, ki smo jih čez nekaj let videvali na Evropskem sodišču v Haagu. Zakaj predstavniki slovenske opozicije ni bilo tam, še danes ne vem.

Toliko o pobudah za plebiscit oziroma kdo je kje in kdaj govoril o samostojnosti slovenskega naroda in se je svojih napovedi, ne glede na domače in mednarodne grožnje, tudi držal. Predlogov za slovensko državo je bilo nešteto, tudi s strani Slovencev iz diaspore, bile so večkrat izrečene tudi v vsakoletnih razpravah na Študijskih dnevih v Dragi pri Trstu.

Po zagotovilih sekretarja za obrambo Janeza Janša in sekretarja za notranje zadeve Igorja Bavčarja so bile varnostne (Milica) in obrambne (TO) sile organizirane in pripravljene braniti in ubraniti slovensko samostojnost. Oba ministra sta vztrajala le, da mora biti plebiscit izveden do konca leta 1990. Ob tej razpravi in predlogu so tudi neprepričani v plebiscitarno odločitev uvideli, da je to edina prava pot in smo enotno izglasovali ZA razpis plebiscita.

Opozicija je bila v tistem času še vedno tesno povezana s politiki v Beogradu. Ko danes razmišljam o tem, da nam je uspel največji podvig v zgodovini slovenskega naroda, kot udeleženec teh procesov trdim, da je bil to pravi čudež, ne samo politikov, pač pa slovenskega naroda. Tudi DEMOS je imel v svoji sredi poslance in poslanke, nekdanje člane Zveze komunistov, ki so spoznali svojo zmoto in so projekt za odhod iz Jugoslavije podpirali.

Medtem je imela opozicija celo poslance, izvoljene v slovensko skupščino, ki so bili istočasno delegati v Zvezni skupščini SFRJ v Beogradu. Obstajajo dokumenti o tem, kako so nekateri to skupščino sproti obveščali o političnih dogodkih v Sloveniji pa tudi vrhovno poveljstvo JLA v Beogradu.

Ker sem bil kot poslanec redno zaposlen v Skupščini RS, sem imel ta privilegij, da sem dnevno spremljal in sodeloval pri pripravah gradiv za skupščinske seje, seje odborov in komisij kot tudi na pogovorih vodstva DEMOS.

In ne nazadnje, kar je bilo glede slovenske samostojnosti najbolj zastrašujoče, ni bila zgolj pričakovana nenaklonjenost jugoslovanske vlade v Beogradu, pač pa

2 Prav tako.

3 Prav tako.

nenaklonjenost večine pomembnih političnih velesil v svetu, da bi Slovenija postala nova neodvisna država na zemljevidu sveta.

Prav tako smo vedeli in na vseh skupščinskih razpravah poslušali opozicijska nasprotovanja političnim ciljem za osamosvojitve Slovenije. Opozicijo so še vedno podpirale stare komunistične sile iz ozadja. Čeprav je na volitvah zmagal DEMOS, je opozicija obvladovala vso infrastrukturo v prostorih skupščine.

Vrnimo se v Poljče

Prvi dan posveta, ob 18.30, smo poslanci z aklamacijo sprejeli sklep, da se priprave za izvedbo plebiscita začnejo takoj, da bo potekal v nedeljo, 23. 12. 1990. Od veselja sem odšel iz dvorane, kjer se je iz teme prikazala pojava zunanjega ministra dr. Dimitrija Rupla, ki je v Poljče prišel neposredno iz Italije. Z veseljem sem ga pozdravil: *»Minister, sedaj boš pa res pravi minister. Pravkar smo izglasovali sklep za pripravo Zakona o plebiscitu in njegovi izvedbi. Slovenija bo samostojna!«* *»Kaj?«* je bil njegov edini odgovor in je odvihral v dvorano. Iz notranjega žepa dolgega plašča je izvlekel šop papirjev in začel razlagati, da prihaja iz Italije, s pogovora z zunanjim ministrom Italije. Usedel se je za predsedniško mizo in mirno in prepričljivo povedal, da sta imela z zunanjim ministrom Gianniem de Michellisom izčrpen pogovor na temo osamosvajanja Slovenije, kjer je zunanji minister Italije ponovno poudaril, da Evropa ni pripravljena podpreti Slovenije na poti k osamosvajanju in razbijanju Jugoslavije.

V dvorani je med nami, poslanci, završalo. Nastal je splošen nemir in vsi smo začeli z demantijem njegove izjave. Prišlo je celo do zahteve, da naj, če ne sprejme naše pobude, odstopi. Najbolj plastičen pri svojem nastopu je bil poslanec Liberalne stranke Vitomir Gros, ki je glasno povzel stališče nas vseh, da ne smemo več dopustiti, da nam tuji narodi in države, tako kot že vsa stoletja, ukazujejo, kaj smemo in česa ne. Poslanci DEMOS smo se odločili, da jih ne slišimo in od glasovanja, da plebiscit bo, ne odstopamo. Po burnem odobravanju in aplavzu je tudi minister priznal, da je naša odločitev močnejša od tujega prepričevanja, kaj Slovenci moramo in česa ne smemo.

Naj bo še tako domišljavo ali ne, smo bili prisotni odločeni, da moramo slovenski politiki prvič v zgodovini dati priložnost, da ljudstvo odloči o naši skupni prihodnosti – ali Jugoslavija ali samostojna Slovenija. Pred tem je o usodi slovenskega naroda desetletja odločala le peščica aktualnih politikov z vsakokratno odločitvijo za Jugoslavijo.

Seveda je bil strah upravičen in prisoten. Obenem pa smo bili, vsaj večinski del poslancev DEMOS, prepričani, da je pogum močnejši od strahu in ga ne smemo izgubiti. Zato smo v Poljčah drug drugega spodbujali, da je plebiscit edina pot do samostojnosti, ki smo si jo številni želeli že pred vstopom v politiko.

Odločitev za plebiscit je bila neomajna

Seveda se danes pozablja, da je bilo največja odgovornost na nas, poslancih DEMOS, saj smo bili politični odločevalci, na katerih je slonela vsa odgovornost za morebitni uspeh ali neuspeh. Seveda so pri tem posamezno vstopali tudi poslanci iz opozicije.

Strokovne službe so se tako kot vedno, takrat in danes, skrivale za političnimi odločevalci – poslanci, saj te niso bile in niso nikoli ničesar krive – svoje zasluge razglašajo po zmagi. Nič drugače ni bilo pri slovenski osamosvojitvi. Nasprotovati v tistih dneh celemu svetu, kot smo zavestno počeli poslanci in ministri v koaliciji DEMOS, je bilo pogumno dejanje. Spomnimo se samo jutranjih poročil na radiu in v medijih, ki so jih plasirale leve opozicijske stranke, da nam grozi lakota, da bomo jedli travo, zato ker bomo zaradi nepremišljenega početja doživeli mednarodno politično in gospodarsko osamitev.

Ker smo takratni politiki večinoma prišli iz gospodarstvo in smo v koalicijo DEMOS vstopili s ciljem, da storimo vse, da Slovenija postane samostojna in neodvisna država, se na politične floskule opozicije nismo veliko ozirali. Tako nas od začrtanega cilja niso odvrnile nobene grožnje in ne sporočila domačih kot tudi ne mednarodnih politikov, ki so še vedno podpirali razpadajočo politiko jugoslovanskih in slovenskih komunistov.

Ko smo v mesecu juniju 1990 Vitomir Gros, Danijel Malenšek in jaz Lojzeta Peterleta, predsednika Izvršnega sveta RS, vprašali, kdaj bomo poslanci dobili na mizo predloge zakonov o odhodu Slovenije iz Jugoslavije, med katere je spadal tudi Zakon o plebiscitu, nam je odgovoril, da je o tem še prezgodaj govoriti.

Zato je Slovenska obrtniška stranka (SOS), ena od strank koalicije DEMOS, že junija 1990 v parlamentarno proceduro vložila predlog *Deklaracije o suverenosti države Republike Slovenije*, v kateri je bil predlagan rok leto dni za sprejem nove republiške ustave in odpoklic delegatov iz Zveznega zbora Zvezne skupščine SFRJ. Deklaracija je bila sprejeta z večino glasov poslancev stranke DEMOS. To je bil *de jure* začetek slovenske suverenosti.

Na sestanku smo sodelovali samo poslanci koalicije DEMOS in ministri, celo ministrica Republiškega komiteja za delo iz opozicijske stranke Socialistov Jožica Puhar, ter nekateri svetovalci – dr. Peter Jambrej, dr. Jože Jerovšek, dr. Tine Hribar in še nekateri. Zanimivo je, da je zakon o prvih večstrankarskih volitvah, ki ga je oblikovala in sprejela še Socialistična skupščina RS, pod vodstvom Zveze komunistov Slovenije, združevala funkcijo poslanca in ministra.

Takratna skupščina je v treh zborih (Družbeno politični zbor, Zbor občin in Zbor združenega dela) skupaj štela 240 delegatskih mest. DEMOS jih je na volitvah zasedel 126. Ker so bili v njegovo poslansko skupino všteti tudi ministri, smo poslanci koalicije imeli velike težave pri odločanju oziroma sklepčnosti, saj so ministri zaradi zakonodajne odločitve, sedeli na dveh stolih; zato so takratne seje večinoma potekale popoldne. Tako, kot smo nekateri pričakovali, se je pri prvi in

drugi točki razvnela razprava o tem, ali smo v preteklosti Slovenci kdaj imeli svojo državo. Stališče večine poslancev je bilo, da nikoli; vedno smo bili podrejeni drugim narodom in njihovim vplivom. Zanimivo je bilo poslušati nekatere strokovne svetovalce, ki so razlagali zgodovinska dejstva in želeli prikazati, da je bila Slovenija po 2. svetovni vojni že država. Z razlago, da je za to, da Slovenija postane samostojna neodvisna država, potrebno le, da v novo ustavo vnesemo nekaj »kozmetičnih« popravkov. Pri tem je bil najbolj glasen dr. France Bučar. Ni pozabil poudariti stališča Amerike, da ne podpira slovenske osamosvojitve in je tudi ne bo priznala. Poudaril je, da ne smemo nasedati plebiscitu socialistov, ker to služi le položaju in uveljavljanju njihove stranke. To njegovo stališče smo poslanci dobro poznali.

Nato je besedo povzel Lojze Peterle, predsednik vlade (Izvršnega sveta RS), ki se je strinjal z njim. Predvsem pa je poudaril, da ne smemo (pri tem je mislil na nas, prisotne) govoriti, kdaj bo osamosvojitve, ampak pod kakšnimi pogoji. Ob tem je povedal, da sosednje države Jugoslaviji ne bodo več dajale kratkoročnih kreditov, kar pomeni, da se bodo tovarne zaprle in bo brezposelnost naraščala.

Tudi dr. France Zagožen, predsednik poslanskega kluba DEMOS, je v svojem uvodu nagovoril vse prisotne in poudaril, da je posvet zaprtega tipa zato, ker je na vseh nas velika odgovornost za prihodnost Slovenije. Ne samo zaradi razpisa plebiscita, pač pa zaradi dogodkov, ki bodo temu sledili – od političnih, pravnih do gospodarskih ukrepov.

Zavedati se moramo, je poudaril, da po tem posvetu za slovenski narod pišemo nov list zgodovine, ki ga vse do danes kljub stoletnim željam, ni uresničila še nobena politična generacija. Zato naj bomo konstruktivni, a s pomisleki in vprašanji. Vsi, ki smo bili izvoljeni na listi koalicije DEMOS, smo se že v času pred volitvami zavzemali za popravo po vojni storjenih krivic, vedoč, da to lahko ureničimo samo v samostojni in neodvisni državi, v kateri ne bo tujih odločevalcev.

Po kratkih uvodnih besedah je predsedujoči dal besedo dr. Jožetu Pučniku. Kot pobudnik sklica je pogledal po dvorani in žarel od navdušenja, da smo se v tako velikem številu odzvali njegovemu vabilu.

V razpravi je bilo slišati različna menja

Že v uvodu sem povedal, je bilo stališče dr. Franceta Bučarja, da je edina realna pot do slovenske samostojnosti prek ustave.

Dr. Jože Pučnik je bil pri svojem stališču, da je referendum edina pot do slovenske samostojnosti in suverenosti, neomajen. Prepričan je bil, da ljudje čakajo in so zaradi naše neodločnosti v negotovosti. Nato se je obrnil k nam in dejal: **»Dragi poslanci, v vaših rokah je sedaj slovenski narod, da mu, po stoletjih hrepenenja, ustanovite državo.«**

Janša je povedal, da je JLA potrojila število enot na slovenski meji, kar je pomenilo, da je Slovenija že v delni izolaciji.

Drugi dan posveta v Poljčah

Drugi dan je bil namenjen razpravam o potrebnih zakonih, ki jih bo treba sprejeti pred osamosvojitvijo. Zato bom od 23 predlogov naštel samo naslednje:

- Zakon o razpisu plebiscita za 23. december; imenovanje tričlanske komisije, za pridobitev opozicije; v času pred plebiscitom se morajo ustaviti polemike med pozicijo in opozicijo; DEMOS oziroma njegovi poslanci morajo prevzeti vso odgovornost za nadaljnji razvoj dogodkov v Sloveniji. Predlogi so bili sprejeti soglasno z aklamacijo;
- Zakon o zadrugah;
- Zakon o denacionalizacij in še vrsto drugih zakonov.

Naj omenim še štiri pomembne sklepe:

- Izvršni svet RS naj pripravi osnutek Zakona o plebiscitu;
- datum referendumu mora biti 23. december 1990;
- imenuje se komisija za pridobitev sodelovanje z opozicijo;
- predvolilni boj se mora ustaviti.

Poljče ne smejo biti pozabljene

Posvet v Poljčah je eden najbolj pomembnih mejnikov na poti k osamosvojitvi Slovenije. Tam smo iskali poti, kako uresničiti sanje mnogih preteklih rodov. V koaliciji DEMOS smo bili ljudje zelo različnih pogledov in predvsem z različnimi političnimi izkušnjami. Ko se po 30. letih spominjam teh časov, sem hvaležen dr. Jožetu Pučniku, ki nas je uspešno, odločno in z neomajno voljo pripeljal do cilja. Mnogi, ki so dobro vedeli, kako deluje Jugoslavija, njene politične sile, ki so poznali naravnost tujine, so na plebiscit na začetku gledali z zadržanostjo ali s strahom. Na drugi strani smo bili ljudje, ki smo v politiko prišli iz gospodarstva in ozadja nismo poznali, prav zato pa smo bili neomajni v prizadevanjih za samostojno Slovenijo. Kljub različnim izkušnjam, mnenjem in pogledom, ki so ne nazadnje temelj demokracije, smo se znali pogovarjati, poslušati in slediti skupnemu cilju. Zato s ponosom zrem na te dni in sem hvaležen svoji družini in vsem, ki so mi omogočili, da sem bil lahko del najpomembnejšega zgodovinskega trenutka, v času ustanovitve slovenske države, kamenček v njenem mozaiku.

VIRI IN LITERATURA:

Arhiv Toneta Kramariča.

Enotni v zmagi : osamosvojitve Slovenije. Ljubljana : Nova revija, 2006, 336 str.

Osebni arhiv

Loški muzej Škofja Loka: sodobni muzej 21. stoletja

Napredni takrat in zdaj

Loški muzej je bil leta 1939 med prvimi petimi ustanovljenimi javnimi muzeji v našem prostoru, pa tudi eden redkih, ki je nastal na pobudo intelektualcev, ljubiteljev kulture, ki so razumeli potrebo po celoviti ohranitvi kulturne dediščine. Poriv zanj pa tudi organizacija celotnega podviga ustanovitve muzeja za loški okraj je prišel iz kroga loških profesorjev oziroma Profesorskega ceha, skupine trinajstih profesorjev po rodu s Škofjeloškega, ki so od leta 1930 poletja preživljali doma ob obiskovanju kulturne dediščine, druženju in debatah.

Leta 1936 so podali pobudo za ustanovitev muzeja za loški okraj. Občina je pobudo sprejela in ... *z navdušenjem pozdravila cenjeni predlog glede ustanovitve škofjeloškega muzeja*. Profesorski ceh so leta 1937 z ustanovitvijo Muzejskega društva Škofja Loka formalizirali in začeli zbirati predmete za nov muzej. Pri tem se niso obrnili na mnoge bogate zbiratelje iz okolice, pač pa zbirke vzpostavili naravnost s terena: zasebnih kletí, skednjeví, ropotarníc in ostalih shramb starih predmetov na Škofjeloškem. Ključni so bili torej posamezniki, ki so bili dobro izobraženi in so poznali kulturno dediščino, med njimi predvsem France Planina (geograf in biolog) in dr. Pavle Blaznik (zgodovinar in geograf). Oba sta ravno z osebno zavzetostjo pri ustanovitvi muzeja pa tudi kasnejšim delovanjem postavila temelje muzealstva na Loškem. Ožjo ekipo sta sestavljala tudi mestni notar in lekarnar, zaradi poklica tesno vpeta v življenje kraja in tako z najboljšim vpogledom v zasebno lastnino meščanov in kmetov. Očitno pa so znali ne le detektirati vredne predmete kulturne dediščine, pač pa tudi pravilno nagovoriti lastnike, da so jim jih predali. V dveh letih so tako zaradi dobro premišljene in odlično vodene akcije nastale obsežne in kakovostne zbirke, ki so še danes osnova nekaterih stalnih muzejskih zbirk.

Danes, dobrih 80 let kasneje, je Loški muzej javni muzej, ki skrbi za naravno in kulturno dediščino, umetnost in kulturo na področju nekdanje freisinške škofije, od Žirov do Železnikov. Gre za splošni muzej s številnimi stalnimi zbirkami na več lokacijah,¹ bogato razstavno dejavnostjo, ki jo smiselno dopolnjujeta raznovrstni pedagoška in andragoška dejavnost. Pokriva vsa glavna področja muzejskega delovanja: zbiranje, varovanje, preučevanje in komuniciranje kulturne in naravne dediščine. V Galeriji Ivana Groharja ima reden, kakovosten letni program razstav sodobnih umetnosti.

Sodobni muzej svoje obiskovalce nagovarja drugače kot denimo muzeji iz 19. stoletja, načini razstavljanja, komuniciranja, tudi hranjenja predmetov so se z novimi znanji spremenili. A osnovni pomen muzejev ostaja isti; že Planina je v besedilu, objavljenem leta 1959 ob 20. obletnici Loškega muzeja, zapisal, ... *da muzej ne sme biti skladišče starin in umetnin, temveč šola za vzgojo ljudstva, ki mu približuje znanost in mu posreduje zvezo med preteklostjo in prihodnostjo. Muzej mora pravilno vrednotiti preteklost, da prav cenimo sedanjost in se najboljše usmerjamo v prihodnost.*²

Nove tehnologije nam omogočajo doslej neslutene možnosti pri raziskovanju³ in predstavljanju kulturne dediščine, na voljo so velike baze znanj, raziskovanja se povezujejo, nadgrajujejo, na podlagi novih dognanj se rekontekstualizira preteklost, posodablja se tudi razmišljanje o vlogi muzeja in načinih delovanja v sodobni družbi.

To je postalo še bolj aktualno ob epidemiji, ki je ustavila fizični svet, prinesla radikalen premik v virtualnega in s tem odprla številne možnosti pa tudi dileme, predvsem o načinih prezentacije kulturne dediščine in razmerju med fizičnim in virtualnim.

1 Na Loškem gradu so na ogled arheološka, zgodovinska, kulturnozgodovinska, umetnostna, etnološka, prirodoslovna, športna zbirka in muzej na prostem, v Galeriji na gradu pa pripravljamo dve do tri študijske razstave letno z vseh področij muzeja. V Domu Cankarjevega bataljona v Dražgošah so na ogled zbirke *Dražgoše pred 2. svetovno vojno*, *Borci Cankarjevega bataljona in Povojna obnova Dražgoš*, v dvorcu Visoko na Visokem v Poljanski dolini pa *Zgodovinski in stavbni razvoj visoške domačije*, *Kalanova rodbina*, *Ivan in Franja Tavčar ter Visoška kuhinja v 19. stoletju*. V Domu čebelarjev v Brodeh je stalna razstava *Tle se speglajte lenuhi, po tej mali, marni muhi!*, v srednjeveški Kašči pa sta razstavljeni *Zbirka v nastajanju* Združenja umetnikov Škofja Loka in stalna razstava del Franceta Miheliča, ki jih je podaril Škofji Loki.

2 Planina, France: Dvajset let Loškega muzeja. V: *Loški razgledi* 6, Škofja Loka, 1959, str. 59–66.

3 Pri arheologiji je v zadnjih letih prišlo do velikih odkritij in novih dognanj predvsem zaradi razvoja radarjev (recimo GPR-radar: *Ground Penetrating Radar* oziroma radar za raziskovanje pod zemljo), laserskega mapiranja (na primer z LiDAR: *Light Detection and Ranging* oziroma skenerjem za raziskave nad zemljo) in vesoljske arheologije (satelitsko raziskovanje).

Novi prostori delovanja: virtualne platforme

Spletno stran smo v Loškem muzeju na novo vzpostavili leta 2018 z novimi besedili in vizualnim materialom. Je naše orodje obveščanja o raznih dogodkih, tudi arhiv muzejskih dogodkov, razstav, predavanj, publikacij ... Predstavlja kompleksen dokument o aktivnostih institucije in vir informacij, ki opremlja obiskovalca pred vstopom v muzejske prostore, pa tudi nov medij, na katerem gradimo specifičen arhiv vsebin. Omogoča namreč objavo daljših besedil, virov/povezav za nadaljnja raziskovanja, objavo gradiva, ki je preveč občutljivo za razstave in se ga lahko le digitalizira, kakor tudi predstavitev tem, za katere medij razstave v fizičnem prostoru ni primeren. Na spletni strani poglobljeno in kontinuirano predstavljamo predmete iz depojev, objavljamo digitalizirano arhivsko gradivo: denimo spletni arhiv Tovarne klobukov Šešir ali Združenja umetnikov Škofja Loka (ZUŠL), v katerem smo pripravili celovito predstavitev vseh članov ZUŠL; vsak je predstavljen s strokovno opredelitvijo celotnega opusa, izbranimi ključnimi deli, življenjepisom in povezavami za nadaljnje branje. Spletna stran omogoča tudi ažurnost, tako denimo s poljudno napisanimi strokovnimi prispevki pogosto pospremimo različne aktualne dogodke.

Razvili smo tudi *Novičnik Loškega muzeja*, redni mesečni digitalni medij, ki ne prinaša le informacij o naših dogodkih, pač pa na publicističen način predstavlja različne teme s področja kulturne dediščine. Bralcem tako približujemo različne muzejske vsebine in jih obveščamo o svojem delu (novi raziskovalni izsledki, zanimivosti iz naših zbirk in depojev, predstavljanje digitaliziranega gradiva ...).

Za popularizacijo muzejskih vsebin že od leta 2016 skrbimo tudi z objavami na Facebooku in Instagramu, ki imata veliko odmevnost in zaradi drugačnega načina komuniciranja, prilagojenega specifičnemu kontekstu, nagovarjata publiko, ki jo sicer v muzeju redkeje vidimo.

Virtualna platforma tako skupaj s fizično (prostori muzeja) predstavlja celoto našega delovanja, skupaj dosežeta različno občinstvo. Splet je samostojen medij, ki narekuje drugačne načine delovanja. Tu muzeji vstopamo v okolje, ki ga je oblikovala zabavna industrija. Zato smo se morali na tem področju izobraziti, razumeti nova orodja in njihovo rabo, jih integrirati v svoje delo ter za vsak projekt razvijati smiselne formate. Spletni medij zahteva dodatna znanja in razvoj strategij, kdaj recimo uporabiti 360-stopinjsko reprodukcijo, kdaj interaktivno igro, kdaj video, kdaj kakšen drug format. Spletna razstava pač ni digitalna reprodukcija razstave v muzeju.

Naš največji razstavno-raziskovalni projekt *Foto Loka, Ustvarjanje zgodovine fotografije Škofje Loke*, ki prinaša pregled 120 let avtorske fotografije na Loškem, smo na primer odprli novembra 2020 v zaprtem muzeju. *Foto Loka* smo pripravili v dveh med seboj dopolnjujočih se delih: enega v fizičnem in drugega v virtualnem prostoru. 450 avtorskih fotografij 14 avtorjev, od Avgusta Bertholda s preloma prejšnjega stoletja do sodobnih avtorjev, kot sta na primer Jana Jocif in

Pogled na *Foto Loko*: Vlastja Simončič (levo zadaj), Jana Jocif (sredina), Tomaž Lunder (sredina zadaj), Avgust Berthold (desno zadaj), Edi Šelhaus (desno spredaj). (foto: *Janez Pelko*)

Arhiv Toneta Mlakarja. (foto: *Janez Pelko*)

Mito Gegič, je postavljenih v večmedijski skupinski razstavi v Galeriji na gradu. Spletna stran pa prinaša med drugim poročilo s terena: povzetek enoletnega raziskovalnega dela kustosov, predstavitev fotografskega arhiva Toneta Mlakarja⁴ in serijo 14 kratkih, nekajminutnih video-predstavitev avtorjev *Fotominute*. V vsaki od njih eden od kustosov, avtorjev razstave, predstavlja prakso ali analizira izbrana dela sodelujočega umetnika. Zasnovali smo tudi več spletnih akcij (npr. *Fotolovka*) za družbena omrežja muzeja (Facebook, Instagram) in tako tudi v času zaprtega muzeja redno pripravljali in predstavljali program za naše obiskovalce.

- 4 Gre za celoten fotografski arhiv arhitekta, scenografa in fotografa Toneta Mlakarja, ki med drugim zajema fotografije Škofje Loke in okolice, posnete med letoma 1955 in 1995. S pomočjo finančne podpore Občine Škofja Loka smo ga novembra 2020 odkupili in tako predstavlja ključno pridobitev na naši poti posodabljanja in dopolnjevanja umetnostnozgodovinske zbirke s fotografsko umetnostjo.

Posodobitve v fizičnem prostoru: nova dognanja, drugačni načini podajanja vsebin z interdisciplinarnimi, multimedijijskimi razstavami in novimi razstavnimi formati

Sodobne muzejske zbirke so zasnovane interdisciplinarno, problemsko, kompleksno povezujejo več nivojev podajanja vsebine, postavljene so intermedijsko: s predmeti, besedili, fotografijami, videovsebinami ... Obiskovalcem odpirajo različne možnosti branja in celosten vpogled v določene teme. Sodobni muzeji omogočajo posameznikom ukrojene možnosti ogleda, tako da je program zasnovan iz različnih med seboj povezanih segmentov. Obiskovalec tako lahko znotraj ponujenih različnih možnosti (denimo kratko osnovno besedilo, analiza enega od predmetov v obliki videoposnetka ...) sam izbira svoj način ogleda.

Prenove stalnih zbirk

Loški muzej ima postavljene izjemne stalne zbirke, ki so bile leta 2015, ko sem prevzela vodenje muzeja, večinoma potrebne temeljite prenove oziroma posodobitve tako vsebine in koncepta kakor tudi načinov podajanja in postavitev razstav v celoti v skladu s sodobnimi muzejskimi smernicami.⁵ Na konkretnem primeru najbolj kompleksne prenove, in sicer celovite prenove zgodovinskih zbirk, bom predstavila, kako teorijo udejanjamo v praksi.

Zgodovinske zbirke deloma slonijo na prvotnih postavitvah izpred 80 let, bogato gradivo je postavljeno fragmetarno, zastarelo tako glede predstavljenih vsebin kot tudi načinov razstavljanja. Leta 2017 smo tako začeli raziskovati in preučevati neraziskano obdobje (po letu 1803, kjer se je v knjigi *Škofja Loka in Loško gospostvo* ustavil dr. Blaznik, je namreč slabo raziskano) in izsledke sproti predstavljati: s predavanji v okviru muzejskih večerov, simpozijev, s publikacijami, študijskimi razstavami ...

Največji do sedaj je bil raziskovalno-razstavni projekt o 1. svetovni vojni na Loškem v letih 2018 in 2019, ki je bil sestavljen iz umetniške razstave *Hočemo živeti!* fotografa Andreja Perka v Galeriji Ivana Groharja, interdisciplinarne razstave *Nič nam ne morejo sovražne vojne! (1. svetovna vojna na Loškem)* v dveh prostorih muzeja, Galeriji na gradu in Grajski kapeli, spremljevalnega programa in zbornika.

5 Konec leta 2015 smo prenovili, delno restavrirali in na novo opremili ter postavili obe stalni razstavi v Kašči: *Zbirko v nastajanju* in *Zbirko del Franceta Miheliča*. Leta 2016 smo postavili štiri nove zbirke na visoški domačiji, leta 2017 pa novi zbirki *Zgodovina športa na Loškem* in *Škofjeloški pasijon* ter povsem na novo postavili *Zbirko Ivana Groharja*, vse na Loškem gradu. Leta 2018 smo prenovili umetnostnozgodovinske zbirke, leta 2019 smo naravoslovni zbirki dodali konceptualno zaokrožen vodni del – ribe, ki živijo v obeh Sorah, in prenovili poljedelsko zbirko v okviru etnološke zbirke. Istega leta smo odprli novo čebelarstvo muzejsko zbirko *Tle se špegaljate lenuhi, po tej mali, marni muhi!* o življenjskem okolju kranjske sivke v Domu čebelarjev v Brodeh, ki je dopolnila že leta 2018 vzpostavljeno *Učno pot kranjske sivke*.

Andrej Perko: *Mi hočemo živeti*, Galerija Ivana Groharja, 3. 10.–25. 11. 2018. (foto: Janez Pelko)

S projektom smo želeli celovito prikazati vso kompleksnost dogajanja in se poleg vojskovanja, razvoja orožja in podobnih standardnih vojnih tem osredotočiti na posameznika: na osebne zgodbe vojakov ter vsakdanje življenje tistih, ki so v zaledju prav tako čutili posledice vojne.

Njegov najambicioznejši del je bila razstava *Nič nam ne morejo sovražne vojne!*, zasnovana interdisciplinarno v tesnem sodelovanju štirih avtorjev, ki je tematiko predstavila večplastno: od dominantne zgodovine bitk, porazov in visoke politike do dnevniških zapisov vojakov, predmetov in zapisov vsakdanjega življenja, pa tudi večmedijsko: razstavljene so bile puške, slike, avtorske in dokumentarne fotografije, mali predmeti, kot sta na primer identifikacijska tablica ali pa originalni dnevnik vojaka s fronte. V prostoru razstave se je predvajal tudi zvočni posnetek njegovih odlomkov, narejen posebej za to priložnost.

Jeseni 2021 bomo ponovno javno razgrinjali izsledke nadaljnjega dela pri prenovi zgodovinskih zbirk, in sicer z multimedijско, interdisciplinarno razstavo o zgodovini Škofjeloškega po 2. svetovni vojni, ki bo osvetlila desetletja razvoja, gradnje, šolanja, vojaškega urjenja in nasploh krajevnega utripa med letoma 1945 in 1991. Gre zopet za dolgotrajno pripravo, večjo ekipo, sestavljeno iz strokovnjakov z različnih področij, in celovito predstavitev z izbranimi muzejskimi predmeti (od velikih, kot sta Meblova dnevna soba in izbor orožja JLA, do manjših, kot so embalaža, plakati, vsakdanji predmeti itd.), videoposnetki, videointervjuji, zvočnimi intervencijami, fotografijami in interaktivnim koticom zbiranja spominov za aktivno participacijo naših obiskovalcev. Večina predmetov bo javnosti predstavljena prvič, posebej za razstavo bo ustvarjeno tudi videogradivo, ki bo del razstave, a bo tudi po njej dostopno na spletni strani kot vir informacij za nadaljnje raziskovanje.

Razstava bo tako kot tista o 1. svetovni vojni zasnovana tako, da bo možen prenos njenih delov in razstavne opreme v novo stalno postavitev.

*Nič nam ne morejo sovražne vojne!, 1. svetovna vojna na Loškem, Galerija na gradu,
28. 11. 2018–2. 6. 2019. (foto: Janez Pelko)*

Novi formati razstavljanja in dela z obiskovalci: razstavni projekt *Fokus* in Muzejska dnevna soba

Obsežnim stalnim razstavam smo leta 2017 dodali razstavni projekt *Fokus*, namenjen predstavljanju novih muzejskih pridobitev, izbranih predmetov iz depojev ali dodatni obdelavi in osvetlitvi določenih eksponatov iz stalne zbirke. Stalni *Fokus* je razstavni kotiček ob glavnem vhodu, tik pred vstopom v muzejske zbirke, nomadski pa se seli po muzeju, saj vsako leto pozornost usmerimo na nekaj predmetov, ki so sicer del stalnih zbirk. Izbrani predmet izpostavimo, opremimo z dodatnimi informacijami in ponudimo drugačen pogled na predstavljeno temo. To je tudi način mikroposodabljanja stalnih zbirk, z dodatno osvetlitvijo posamičnih delov namreč dodajamo druge poudarke in odpiramo nove možnosti interpretacije.

Muzejska dnevna soba, ki smo jo v Loškem muzeju vzpostavili leta 2016, je večnamenski elastičen prostor, v katerem se lahko naši obiskovalci na več načinov poglobijo v vsebine, ki jih predstavljamo v stalnih zbirkah. Je tudi prizorišče pogovorov in okroglih miz za manjše skupine; pozimi je še posebej primerna zaradi odprtega kamina, ki ga redno uporabljamo. V sobi del prostora namenjamo tudi informacijam o ostalih zanimivostih, predvsem s področja kulture s celotnega območja, ki ga pokriva muzej.

V Muzejski sobi so na voljo katalogi sedanjih in preteklih razstav s področja kulture pa tudi različna strokovna besedila, videoposnetki itd. na tablicah in videoprogram na televiziji. Pri slednjem gre za različne izbore iz muzejeve produkcije videov, ki jih predvajamo v povezavi z ostalim programom (recimo v času trajanja razstave *Foto Loka* predvajamo videoesej o Vlastji Simončiču in

V *Fokusu* smo predstavili arheološke najdbe, odkrite v Industrijski coni Trata pri tovarni Filc, kjer že več let potekajo arheološke raziskave večjega naselja iz srednje bronaste dobe. (vir: arhiv Loškega muzeja)

Fotominute). V sobi je tudi otroški kotiček, kjer med drugim razstavljamo izdelke z delavnic, otrokom so na voljo muzejske pobarvanke, poudarek pa dajemo tudi analognim igračam; na voljo je denimo lesena igra Štiri v vrsto poljanske rokodelke in umetnice Lucije Kavčič. V Muzejski sobi je tudi povsem prenovljena muzejska trgovina. V njej nudimo izbran nabor del loških umetnikov in rokodelcev, poudarek pa je na lastni muzejski produkciji. Vsako leto v sodelovanju z loškimi umetniki in rokodelci pripravimo več novih artiklov, povezanih z našim programom; denimo iz ekološkega bombaža in v okviru pravične trgovine izdelane platnene vrečke za knjige smo opremili s tremi muzejskimi motivi, ki sta jih oblikovala lokalna sodobna umetnika Mito Gegić in Tina Dobrajc.

Spremljevalne vsebine: pedagoško-andragoški program

Spremljevalne oziroma mehke vsebine predstavljajo povsem enakovreden del muzejskega programa in skupaj z razstavami tvorijo celoto našega (javnega) delovanja. Različne segmente spremljevalnih programov skušamo čim bolj povezati v celoto. Tako težimo k temu, da bi eno temo, tudi preko različnih formatov, lahko osvetlili z različnih vidikov. Tu se odpirajo zanimive možnosti vzpostavitve sodobne muzejske izkušnje za različne publike. Še posebej pomembni so programi dolgoročnih sodelovanj, ki jih razvijamo za in z lokalno skupnostjo, tako s šolami kot drugimi, recimo Univerzo za tretje življenjsko obdobje.

Javna predavanja in vodstva delimo v med seboj povezujoče in dopolnjujoče se sklope: ob muzejskih manifestacijah (Prešernov dan, mednarodni dan družin, Poletna muzejska noč ...), ko muzej naenkrat obišče množica ljudi, vsakič pripravimo formatu tovrstnih dogodkov ukrojen program, kot so na primer kratka fokusirana vodstva.

Ob likovnih razstavah poleg tradicionalnega vodenja kustosa pripravljamo tudi pogovor z umetnikom in tako omogočimo vpogled v procese umetniškega ustvarjanja.

Muzejski večeri so namenjeni našim kustosom in predstavljanju tistih vsebin, ki so aktualne, ki jih raziskujejo, in predstavljanju novih izsledkov. Gre za predavanja, pogovore, prezentacije, namenjene najširši javnosti, za deljenje dragocenih in inspirativnih izkušenj ali predstavitev teorij, hipotez ali odkritij, s katerimi se kdo od kustosov ukvarja pri pripravi študijske razstave.

V okviru spremljevalnega programa razstav in zbirk poleg naših kustosov gostimo tudi zunanje strokovnjake; denimo februarja 2020 dr. Asto Vrečko, ki je ob razstavi ob 40-letnici Združenja umetnikov Škofja Loka 40+ ... *Skozi čas in naprej* ... govorila o zgodovini stanovske organiziranosti umetniških združenj na Slovenskem.

Serijo vodstev in delavnic za otroke redno nadgrajujemo, leta 2019 smo npr. pripravili program *Odkrivajmo muzej z vodičko lisičko*, tj. raziskovanje muzeja z lutko lisice za najmlajše, vrtčevske otroke.

Veliko poudarka namenjamo tudi delavnicam za odrasle. Leta 2016 smo tako v sodelovanju s kolektivom Breja preja in Rokodelskim centrom DUO pripravljali *Rokodelnice*, delavnice rokodelskih veščin za odrasle, ki so se vsako prvo nedeljo v mesecu odvijale v Škoparjevi hiši. Od leta 2018 pa prav tam v sodelovanju z društvom Grable pripravljamo serijo pripovednih večerov za odrasle *Pripovedke ob peči*.

Od leta 2016 kustosinja Biljana Ristić vodi študijski krožek *Ločanke*, v katerem sodelujejo večinoma slušatelji Univerze za tretje življenjsko obdobje. Leta 2018 so raziskovali ključne, a premalo znane Ločanke, ki so v preteklosti s svojim delom pustile pečat na različnih področjih. Pod kustosinjim mentorstvom so na to temo pripravili tudi razstavo v okviru *Fokusa*.

Za društvo Univerza za tretje življenjsko obdobje Škofja Loka smo pripravili muzejski izobraževalni program, ki ga trenutno izvajamo v okrnjeni in prilagojeni obliki na ZOOM. Po pilotski izvedbi v šolskem letu 2020/2021 ga nameravamo nadgraditi v rednega.

Za nas so izjemnega pomena obiski šol, kjer se pri izvajanju programov prilagajamo potrebam učiteljev glede na to, kaj trenutno obravnavajo itn. Za lokalne šole sploh, saj imamo vzpostavljeno zelo močno sodelovanje, nekateri oddelki pridejo po trikrat ali šestkrat (imamo abonmaje), zato vodstva sproti prilagajamo, kar je zelo zahtevno za organizacijo in zahteva tudi izjemno dobro pripravljenost naših vodičev. Tak način dela si želimo nujno ohraniti, ga le bolj pre-

Vodstvo po etnoloških zbirkah v okviru Prešernovega dne 2020. (vir: arhiv arhiv Loškega muzeja)

gledno organizirati in še poglobiti, k takim obiskom pa povabiti tudi druge šole, jim predstaviti prednosti večkratnega obiska ... Želimo si, da bi več oddelkov lokalnih šol prišlo po večkrat, da otroci spoznajo, da obisk muzeja ni nekaj, kar enkrat za vse večne čase odključaš, ampak se prihaja večkrat in bolj poglobljeno.

Z epidemijo se je pokazala potreba po čisto novi zadevi, s katero smo se muzeji soočili prvič – pripravi e-gradiv, ki je na novo problematizirala potrebo po muzejskem oddelku »delo z obiskovalci«, torej nadgradnji vloge kustosa pedagoga. Tu so, podobno kot pri spletni strani, potrebna raznolika znanja in prav tu trenutno vidimo največji izziv, tako za nadaljnji razvoj naših spremljevalnih aktivnosti kakor tudi za okrepitev ekipe.

Zaključek

Dobri muzeji niso bili nikoli ropotarnice zaprašenih predmetov, pač pa živahni laboratoriji, namenjeni dostojnemu ravnanju z dediščino. Torej njenemu varovanju, hranjenju, prav tako pa tudi raziskovanju, preučevanju, kontekstualiziranju, vrednotenju, predstavljanju in s tem ohranjanju zgodovinskega spomina. So institucije, ki se morajo ves čas posodabljati, odzivati na spremembe v družbeni realnosti oziroma jo celo sooblikovati. Muzejski delavci smo javni delavci, ki z javnimi sredstvi skrbimo za javno dobro. Skrbeti moramo za strokovno kondicijo, torej nadgradnjo strokovnih znanj, a tudi za to, da Loški muzej ostaja sodobna institucija, čvrsto vpeta v relevantno strokovno mednarodno mrežo. Povezovati se moramo z lokalnim okoljem, sodelovati z različnimi skupnostmi in pripravljati programe za različne obiskovalce.

Specifičnost lokalnega okolja seveda bistveno narekuje delovanje muzeja. Škofja Loka je eno bolje ohranjenih zgodovinskih mest, ki pa je posebno ravno zaradi prepleta kulturne dediščine, sodobne umetnosti in rokodelstva, preteklosti in sedanjosti. Bila je denimo prostor najsodobnejših izrazov v slovenski likovni umetnosti vse od srednjeveških mojstrov fresk, prek Šubicev, Groharja in do današnje močne umetniške zasedbe. Že stoletja je center močne kulture, žive aktivne scene umetnikov, rokodelcev ter društvenega in prostovoljskega angažmaja njenih prebivalcev. Zato ni naključje, da je bil ravno *Škofjeloški pasijon* leta 2016 prvi slovenski vpis na Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva. Gre za spokorno procesijo velikega petka, za najstarejše ohranjeno dramsko besedilo v slovenskem jeziku, skupnostni projekt, za versko procesijo in izjemno kulturno dediščino v enem. Fenomen, ki ima močan verski, umetniški, zgodovinski, kulturni in širši družbeni naboj, ki ga že več kot 300 let ohranja loška skupnost in udejanjajo številni prostovoljci. *Škofjeloški pasijon* je živa dediščina *par excellence*, utelešenje prispodobe, ki jo rada uporabim ob opisovanju bistvene komponente muzejskega dela: v muzeju ne hranimo pepela, pač pa ogenj, ki je tlel stoletja. Mi, muzejski delavci, pa smo varuhi tradicije kot znanja, ki se prenaša skozi zgodovino, a ves čas posodablja in postavlja v tukaj in zdaj.

Virtualni sprehod po kranjskem prezbitteriju v cerkvi svetega Janeza Krstnika na Suhi pri Škofji Loki

Učni pripomoček je nastal kot diplomska naloga študenta na Fakulteti za računalništvo in informatiko, katere somentorica sem bila. Delo je bilo zasnovano in izdelano z željo ustvariti 3D virtualni sprehod po srednjeveški cerkvi svetega Janeza Krstnika na Suhi pri Škofji Loki, natančneje po kranjskem prezbitteriju, ki je v celoti poslikan s freskami. Diploma je bila izdelana z namenom, da se bo končni izdelek, to je virtualni sprehod po cerkvi, uporabljal v učne namene, zato je tudi prosto dostopen na spletu: <http://lrv.fri.uni-lj.si/~aljaze/>. Ogled panoramske slike deluje tako, da se iz vhodne točke, ki je tudi vhodna pozicija, premikamo po prostoru in si poslikane prizore približujemo ali oddaljujemo. Vsaka slika vsebuje info točko: če kliknemo na katerokoli sliko, se nam prikaže okno s podrobnimi informacijami o tem določenem prizoru, hkrati pa je dodana še povezava na splet. Virtualni sprehod po kranjskem prezbitteriju na Suhi pri Škofji Loki je nastal na mojo pobudo, saj je ohranjanje in promoviranje umetnostnih spomenikov s sodobnimi metodami in tehnologijo na področju 3D digitalizacije in vizualizacije kakovostno in ima veliko vrednost pri varovanju, ohranjanju, raziskovanju, izobraževanju in promociji naše kulturne dediščine.

Cerkev sv. Janeza Krstnika na Suhi.

(foto: Tatjana Splichal)

Virtualni sprehod po kranjskem prezbitariju v cerkvi na Suhi pri Škofji Loki

Na Suhi pri Škofji Loki se nahaja župna, nekdanja romarska cerkev svetega Janeza Krstnika. Verjetno je bila zgrajena v obdobju romanike, v gotiki v 15. stoletju je bila gotizirana in v baroku, v 17. in v 18. stoletju, barokizirana.

Del cerkve zavzema gotski prezbitarij, ki je bil prizidan gotski ladji in poslikan sredi 15. stoletja. Sodi med najlepše poslikane in ohranjene umetnostne spomenike na Slovenskem.

O prezbitariju

Prezbitarij je arhitekturni del cerkve, povezan z glavno ladjo, namenjen za oltar in duhovščino. Gre za celovito urejen verski ambient, v katerem preplet kiparskega, slikarskega in arhitekturnega dela predstavlja celotno umetnino.

Kranjski prezbitarij

Kranjski prezbitarij je termin, ki predstavlja v celoti poslikan gotski oltarni prostor z jasno določenim ikonografskim programom. V 15. stoletju se je uveljavil na Kranjskem, Koroškem, v Istri in na Tirolskem. Ikonografski program poslikav prezbitarija se naslanja na idejo Nebeškega Jeruzalema, ki se pojavlja v tekstu *Janezovega Razodetja* v *Svetem pismu*. V srednjem veku so si namreč cerkvene stavbe, in še posebej oltarni prostor, simbolično predstavljali kot Nebeški Jeruzalem na zemlji. Poleg cerkve sv. Janeza Krstnika na Suhi pri Škofji Loki najdemo kranjski prezbitarij še v Mirni na Dolenjskem, na Križni Gori, v cerkvi sv. Janeza v Bohinju itn.

Ikongrafsko shemo kranjskega prezbitarija je v 30. letih 20. stoletja opredelil umetnostni zgodovinar France Stele.

Prezbitarij župne cerkve sv. Janeza Krstnika na Suhi pri Škofji Loki

Župna cerkev svetega Janeza Krstnika na Suhi pri Škofji Loki je enoladijska stavba s širokim, enopolnim in poligonalno sklenjenim prezbitarijem, ki je bila zgrajena v 15. stoletju. Ladja cerkve je imela v začetku raven lesen strop, ki so ga v 19. stoletju porušili in sezidali neogotski križno rebrasti obok. Ladjo od kornega dela (prezbitarija) ločuje t. i. slavolok.

Prezbitarij je v celoti poslikan v fresko tehniki. Z izjemo nekaj prizorov ga je med letoma 1450 in 1470 skoraj v celoti poslikal t. i. Suški mojster. Prizor Marijinega kronanja na južni steni prezbitarija je še starejši in je delo t. i. Bohinjskega mojstra. Slikar Jernej iz Loke je kasneje v prvi polovici 16. stoletja naslikal podobe svetnic in svetnikov na spodnjem delu stene prezbitarija.

Suški prezbitarij ima zvezdasto obočno shemo. Z dekorativno okrašenimi rebri je razdeljen na dvanajst polj. Na stičiščih reber so figuralno okrašeni sklepniki.

Kranjski prezbitrij v cerkvi sv. Janeza Krstnika na Suhi. (foto: Tatjana Splival)

V središču oboka je Kristus Sodnik, ki ga obkrožajo štirje simboli evangelistov: angel za Mateja, lev za Marka, vol za Luko ter orel za Janeza.

Pod motivom Kristusa Sodnika je sonce. V poljih ob soncu sta dva angela: sveti Mihael, ki tehta duše, in angel s trakom brez napisu.

V poljih nad Kristusom Sodnikom so štirje angeli z napisnimi trakovi z besedilom hvalnice.

Prizor na temenu slavloloka predstavlja Poslednjo sodbo, pod njo sta naslikani dve svetnici. Na stenah prezbiterja so figure apostolov, naslikani so v gotških nišah in predstavljajo stebre cerkve, nad njimi pa so v podločnih poljih prizori iz Marijinega in Jezusovega življenja. Prvotno je bilo naslikanih vseh dvanajst apostolov, šest na vsaki steni.

V originalnem stanju je ohranjen obok prezbiterja, medtem ko je bilo nekaj sprememb s prenovo južne stene. Tam so dodali okno, zaradi česar so odstranili fresko s tremi apostoli, sosednje polje, ravno tako s fresko s tremi apostoli, so v spodnjem delu poškodovali z dodanimi vrati.

Kranjski prezbitrij na Suhi pri Škofji Loki je eden najlepše ohranjenih tovrstnih spomenikov, nedavno je bil tudi restavriran. Je spomenik posebnega pomena pri ohranjanju in varovanju naše kulturne dediščine, zato je bila zamisel in kasneje izvedba panoramske fotografije in virtualnega sprehoda po prostoru nujna, dobrodošla.

Gradnja panoramskih fotografij/diplomska naloga

V sodelovanju s Fakulteto za računalništvo in informatiko v Ljubljani je jeseni 2019 nastala diplomska naloga z naslovom *Gradnja panoramskih fotografij*, avtorja Aljaža Erzina, pod mentorstvom prof. dr. Franca Soline in mojim somentorstvom.

V diplomski nalogi je opisana gradnja panoramskih fotografij (širokokotne slike) in virtualni sprehod po prostoru prezbiterja cerkve na Suhi pri Škofji Loki. Del diplomske naloge je namenjen predstavitvi različnih tehnik fotografiranja za gradnjo panoram in programsko opremo za lepljenje fotografij v celotno panoramo. Drugi del diplomske naloge je namenjen analizi končnega izdelka, kar vključuje tudi dodajanje metapodatkov. Končni izdelek je virtualni sprehod po notranjosti cerkve, po kranjskem prezbitериu cerkve svetega Janeza Krstnika na Suhi pri Škofji Loki, ki je dostopen na svetovnem spletu.

Kako splet deluje in kaj obsega

Ko odpremo spletno stran <http://lrv.fri.uni-lj.si/~aljaze/>, se nam prikaže vhodna pozicija virtualnega sprehoda po prostoru. Vsak poslikan prizor na steni vsebuje info točke. Na katerokoli izmed njih kliknemo, se nam pokaže okno z informacijami o tej sliki. Ob kliku na info točko (na primer Jezusa) se odpre prikazno okno z informacijami o tem ikonografskem motivu. Podobno velja za ostale poslikane prizore. Vsak ikonografski motiv ali oseba iz krščanske ikonografije je predstavljena. Besedilo je na koncu dopolnjeno s povezavo na svetovni splet.

Virtualni sprehod po umetnostnozgodovinsko pomembnem spomeniku, kranjskem prezbitериu na Suhi pri Škofji Loki, se bo uporabljal kot učni pripomoček pri pouku umetnostne zgodovine in likovne umetnosti na gimnazijah in drugih srednjih šolah.

Dr. Marija Bračko v Aleji zaslužnih Ločanov

Dr. Marija Bračko, zaslužna loška zdravnica ¹

Dragi ljudje, pozdravljeni v imenu Zavoda Tri.

Piše se leto 2020, v Aleji zaslužnih Ločanov pa odkrivamo prvi kip v počastitev zaslužni ženski, zdravnici dr. Mariji Bračko. Ob tem, da čutimo veselje in ponos, nas je lahko tudi malo sram

Zavod Tri, z nedoločljivim opisom: zavod za trajnostne skupnostne prakse, smo v letu 2014 ustanovile tri ženske. Prav ta nedoločljiv opis nas venomer vodi v smer prispevanja k skupnosti, za katero si želimo, da je solidarna in zares skupnost, ne pa zgolj skupek posameznikov ter posameznic, ki si bo prizadevala za dolgoročno dobrobit družbe in okolja, v katerem živimo.

Tudi na zgodovino gledamo drugače. Ob raziskovanju življenj žensk se nam je postavljalo vprašanje, zakaj so dosežki žensk spregledani. Ugotovile smo, da to ni naključje. Poznate angleški izraz *herstory*? Uradno obstaja izraz *history*, izraz *herstory* pa zelo zgoščeno pove, da je zgodovin več, odvisno od tega, kdo in kdaj jo piše. Po našem mnenju družbena vrednost dejanj in dosežkov ni zgolj v nazivih in številkah, ampak tudi v zgodbah in čustvih.

Doprnski kip dr. Marije Bračko v Aleji zaslužnih Ločanov, delo akad. kiparja Metoda Frlica. (*hrani: arhiv Občine Škofja Loka*)

¹ Nina Arnuš, Nagovor ob odkritju spomenika dr. Mariji Bračko v Šolski ulici, Škofja Loka, 23. 1. 2020.

Naše delo je tesno povezano z ženskami. V Zavodu Tri smo k sodelovanju povabile ženske, ki so se k nam priselile z vseh vetrov. To so ženske, ki so večkrat diskriminirane in jim naša družba ne prizanaša ne s predsodki, ne z dejanji. To so žene mož, ki so nam zgradili vrtec, ki nam gradijo stanovanja in dvigujejo tako opevan BDP. To so matere otrok, na katere računamo, da bodo bodoči delavci in delavke. To so ženske, ki lahko, če jim damo priložnost, s svojimi veščinami in znanjem veliko prispevajo k naši skupnosti.

V Zavodu Tri smo leta 2015 postavile Alejo znamenitih Ločank. Nekateri se spomnite, da so v tej aleji stala ogledala. Družbi, ki postavlja obeležja samo moškim, smo želele nastaviti ogledalo. Na posvetih smo tako izbrali 3 ženske, med njimi tudi dr. Marijo Bračko, ki smo jih nato podrobneje predstavili. V letu 2017 smo se spraševali, kakšne so naše sanje. V sodelovanju s šolami, društvi, rokodelskim centrom in drugimi smo zaslužne Ločanke predstavili z ženskimi silhuetami, opremljenimi z informacijami o njihovem življenju ter delu. Silhuate smo na ogled postavili v izložbe ter pred vhode stavb skupnosti.

Zakaj je pomembno, da se tudi z doprskim kipom v naši aleji poklonimo zdravnici Mariji Bračko? Zato, ker ta kip pomeni pomembno sporočilo naši skupnosti, da globoko spoštuje svoje članice ter člane in jim to spoštovanje tudi javno izraža. Ker zdravnica s svojim predanim delom predstavlja zgled za vse nas. Ker lahko deklicam pomeni spodbudo pri izbiri življenjske poti. Seveda se moramo ob tem zavedati, da kip ni dovolj. Kot skupnost si moramo neprestano prizadevati, da nikogar ne pustimo zadaj. Da vsem omogočimo takšno odrivno mesto na življenjski poti, da bo lahko živel/živel svoje sanje.

Ljudje, 2020 je. Bodimo skupnost, ne skupek. Bodimo solidarni in povezani. Ne bodimo malenkostni in pikolovski, ampak raje stvari naredimo.

Spominski utrinki ... ²

Bila so zgodnja povojna leta, ko je mami dobila službo v Škofji Loki. Stanovali smo v Markonovi hiši; v delu stanovanja sta bili tudi ordinacija in premajhna čakalnica, zato so se ljudje gnetli tudi v veži, ki je bila sicer skupna.

Mami sta pomagali dve odlični medicinski sestri, sestra Francka Keršmanc, bivša nuna, in Silva Kašman, ki sva jo z bratom Jankom vedno in jo še danes kličeva »teta Silva«.

Delo se je začelo ob 6. uri zjutraj in se končalo sredi popoldneva, saj je bilo ves čas veliko pacientov. Po hitrem kosilu je mami nato odšla na hišne obiske, saj so bila zdravila večinoma v obliki injekcij in ne tablet.

Ker je bila praktično 7 let, do leta 1952, edini zdravnik v državni (javni) službi za zelo obsežen škofjeloški teren, zato tudi edina dežurna podnevi in ponoči, smo jo doma bolj malo videli. Velikokrat se je tudi zgodilo, da ko je pozno zvečer

² Margareta Bračko, Spominski utrinki ...

prišla domov, morala spet ven, tudi sredi noči, pogosto celo v isti konec. Za nas je skrbela stara mama.

Ko je mami prišla v Škofjo Loko, je bila zelo mlada zdravnica. Edina praksa, ki jo je imela, je bilo leto in pol specializacije na pediatrični kliniki na Dunaju. Zato, kot mi je sama povedala, jo je bilo zelo strah, ko je morala svojemu prvemu pacientu s skalpelom prerezati gnojne mandlje; a na srečo uspešno. Sploh so se takrat zdravniki morali lotiti marsikaterega posega, ki je danes v domeni specialistov: npr. punkcije kolena, reševanje poškodb, ruvanje zob itd.

Zdravnica Marija Bračko na pediatrični kliniki na Dunaju. (iz družinskega arhiva)

Spomnim se tudi, da je neka gospa rodila kar v naši spalnici. V bolnico v Ljubljano so pošiljali res zelo nujne primere. Pozimi, ko je bil sneg, so jih včasih peljali kar z lojtnikom, sicer pa so se ljudje zdravili doma. Bolniki so včasih tudi predolgo odlašali, preden so jo poklicali. Tako se je zgodilo, da je imela neka ženska v loških hribih povoje že toliko časa, da so se ji zaredili črvi.

Na hišne obiske je hodila najprej s kolesom, nato z mopedom ali pa jo je peljal gospod Štrekelj, ki je opravljal nekakšno taksi službo, šele kasneje s »fičkom«. Seveda ga je takrat kupila sama, saj ni bilo v navadi, da bi avto dobili v službi. Včasih naju je z bratom vzela s seboj, da smo bili vsaj malo skupaj, počakala sva jo kar v avtu. Kadar so zvečer pripeljali poškodovanca in medicinskih sester ni bilo, sem ji pomagala držati instrumente, tako da sem že takrat vedela, da bom študirala medicino.

Na dopust smo šli enkrat letno – avgusta, ko so prišli mamo nadomeščat mladi zdravniki iz Ljubljane, med drugimi tudi dr. Širca in dr. Turk, kasnejša profesorja na Medicinski fakulteti.

Zelo si je prizadevala za izgradnjo zdravstvenega doma, ko je bil končan, je prišel v Škofjo Loko še en zdravnik – dr. Jenčič, tako da sta si delo in dežuranje razdelila.

Zaradi napornega dela je imela zelo pogoste migrene, tako da se je morala v ordinaciji za četrto ure vleči kar na pregledno mizo, da je lahko delala dalje.

Preden se je upokojila je obiskovala stanovalce Doma slepih. Ko pa je odložila vse poklicne obveznosti, je končno imela čas tudi zase in družino.

Veliko je brala, predvsem biografije in zgodovinske knjige. Hodila je na daljše sprehode, najraje proti Pevnu. In zelo rada se je tudi srečevala s sodelavkami iz Zdravstvenega doma.

Iz utemeljitve predloga za postavitve spominskega obeležja v Aleji zaslužnih Ločanov dr. Mariji Bračko (predlagatelj Zavod Tri)

Dr. Marija Bračko (1914–2014).

(iz družinskega arhiva)

Dr. Marija Bračko, rojena na Češnjici 12. 9. 1914, je umrla 8. 8. 2004 v Škofji Loki. Rodila se je v številni kmečko-trgovski družini s trinajstimi otroki. Po osnovni šoli v Železnikih in meščanski dekliški šoli v Škofji Loki je gimnazijo zaključila v Ljubljani. Tam je študirala medicino, uspešno zaključila prvih pet semestrov, nato pa študij dokončala v Beogradu, kjer je diplomirala leta 1939 in kot mlada zdravnica stažirala v Beogradu, nato pa v Mariboru. Bila je prva ženska iz Selške doline, ki je doštudirala medicino in delala kot zdravnica.

Po selitvi na Dunaj (1940) je tam leto in pol specializirala pediatrijo.

Njen študij so prekinili vojna in rojstvo dveh otrok. Leta 1944 se je družina Bračko preselila v Maribor, naslednje leto pa na Gorenjsko. Po vrnitvi v Slovenijo ji je bilo ponujeno mesto na Pediatrični kliniki v Ljubljani, a se je po prepričevanju loške oblasti odločila za zdravniško službo v Škofji Loki ter z delom začela 16. 6. 1945. Takrat sta na Škofjeloškem delovala le dva zdravnika, dr. Strnadova v Železnikih in dr. Homan v Škofji Loki.

Občina je dr. Bračkovi dodelila petsobno stanovanje v Markonovi hiši, del je preuredila v ordinacijo in čakalnico. Za pomoč je dobila dve zelo sposobni sestri – Francko Keršmanc in Silvo Kašman; skupaj so delale dvajset let. Delati je začela v izjemno skromnih razmerah; nekaj opreme je dobila iz ambulate dr. Viktorja Kocijančiča, ki so ga leta 1944 ustrelili kot talca. Zaloge zdravil in sanitetnega materiala so bile skope. V ordinaciji ni imela tople vode, pozimi je prostore ogrevala s pečjo na žaganje.

Sedem let je bila edina stalna zdravnica v Škofji Loki, kjer je živelo skoraj 15 000 prebivalcev. Skrbela je za zdravje vseh ljudi ne glede na starost. Njen delavnik se je raztezal od jutra do večera, pogosto tudi ponoči. Zjutraj je sprejemala paciente v ambulantni, kamor je vsak dan prišlo od petdeset do sto bolnikov, ob popoldnevih je obiskovala bolnike na domu, ponoči pa sprejemala nujne primere. Rajon dr. Bračko se je raztezal od Žabnice, Križne Gore, Bukovščice, Sv. Lenarta, Zaprevalja, Loga, Gabrške Gore, Valterskega Vrha, Bukovega Vrha, Bodoveljske in Puštalske grape, Sv. Ožbolta, Sv. Andreja in Sv. Barbare, Močeradnika ter vse do Jeprce.

Leta 1948 so začeli v Škofji Loki na velikem praznem prostoru pred Markonovo hišo, v kateri je živela in delala, graditi porodnišnico. Na njeno pobudo so nedokončano stavbo preuredili v zdravstveni dom. Pri gradnji je ves čas sodelovala po strokovni in organizacijski plati. Gradnjo so zaključili leta 1952, takrat je v mesto prišel še en stalni zdravnik in od takrat naprej je bilo lažje. Dr. Bračkova je postala prva upravnica novega zdravstvenega doma. To funkcijo je opravljala do sredine leta 1961. Aktivna je bila tudi v občinski skupščini – Škofja Loka je z njenimi prizadevanji pridobila ne le zdravstveni dom, ampak tudi rentgen, laboratorij, zobozdravstvene in druge specialistične usluge ter reševalno službo. Leta 1975 se je upokojila, a z delom ni prenehala. Do leta 1979 je delo zdravnice opravljala še v Centru slepih in slabovidnih v Škofji Loki, ki je tudi dom za ostarele.

Dr. Bračkova je postavila trdne temelje loškemu osnovnemu zdravstvu, bila je prva upravnica zdravstvenega doma. V stroki je bila cenjena zaradi strokovne razgledanosti in organizacijskih sposobnosti. Za svoje nesebično delo je prejela številna priznanja in leta 1992 postala tudi častna občanka Občine Škofja Loka.

Ob odkritju doprsnega kipa dr. Marije Bračko v Aleji zaslužnih Ločanov. 23. 1. 2020.
 Levo od kipa Janko Bračko, sin, desno Margareta Bračko, hči, in Metod Frlic, avtor kipa.
(hrani: arhiv Občine Škofja Loka)

Nataša Budna Kodrič –

dobitnica Aškerčevega priznanja za leto 2020

Nataša Budna Kodrič, dobitnica
Aškerčevega priznanja za leto 2020.
(foto: Tina Arh)

Aškerčeve nagrade in priznanja, ki jih vsako drugo leto podeljuje Arhivsko društvo Slovenije za posebne dosežke na področju popularizacije arhivov in arhivske dejavnosti, so najvišje strokovne nagrade in priznanja, ki pripadejo le najboljšim v arhivski stroki. Letošnja dobitnica tega prestižnega priznanja je arhivska svetnica Nataša Budna Kodrič iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana, zadnjih deset let sodelavka v škofjeloški enoti arhiva, sicer pa domačinka iz Virmaš pri Škofji Loki.

Rojena je bila leta 1966 v Kranju. Po končanem študiju zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani se je leta 1991 zaposlila v Gorenjskem muzeju v Kranju, kjer je opravila pripravništvo in strokovni izpit za kustosinjo. V Zgodovinskem arhivu Ljubljana se je zaposlila leta 1992; kot arhivistka je prvo leto delala v škofjeloški enoti in nato vrsto let v Enoti v Ljubljani, kjer je bila zadolžena za arhivske fonde s področja gospodarstva in družbenih dejavnosti. Med letoma 2006 in 2011 je bila direktorica Zgodovinskega arhiva Ljubljana, od takrat naprej je arhivistka za področje uprave. Leta 1999 je pridobila naziv višje arhivistke, leta 2010 arhivske svetovalke in leta 2019 arhivske svetnice.

Že od zaključka študija je dejavna na raziskovalnem področju in ves čas objavlja v strokovnih in domoznanskih publikacijah. Pri raziskovanju se posveča različnim družbenim problemom, med katerimi izstopajo predvsem raziskave na temo 1. svetovne vojne in njenih žrtev ter različnih vidikov življenja žensk v slovenskem prostoru. Na osnovi odličnega poznavanja arhivskih virov nam v svojih prispevkih odkriva tudi raznovrstne plasti družbenega življenja meščanstva na Kranjskem med obema vojnoma. V *Loških razgledih* je objavila več prispevkov o 1. svetovni vojni na Škofjeloškem, italijanski zasedbi Sorice, škofjeloškem občinskem odboru v obdobju med obema svetovnima vojnoma in samomorilnosti med Ločani.

V arhivski stroki se je Nataša Budna Kodrič posvečala vsem osnovnim arhivskim nalogam in bila ves čas dejavna na področju popularizacije arhivske dejavnosti. Z Barbaro Pešak Mikec sta pripravili odmevni razstavi *Ljubljanski hoteli v preteklosti* in *Cirkus v Ljubljani do prve svetovne vojne*, s sodelavcem Jožetom Suhadolnikom pa je sodelovala pri pripravi razstav o *Poljanskem predmestju* in *Šentpeterskem predmestju*. Še posebno je k popularizaciji arhivov in arhivskega gradiva prispevala z dvema odmevnima projektoma, ki ju je pripravila v zadnjem desetletju. Prvi – komplet treh arhivskih slikanic o *Miški Mici* –, ki sta ga zasnovali in izdali skupaj s sodelavko Barbaro Pešak Mikec, predstavlja izvirni pedagoški projekt, kakršnega v arhivski stroki do sedaj nismo poznali. Čeprav nagovarja predvsem mlajšo publiko, je navdušil tudi nekatere ostale slovenske arhive, ki so se projektu pridružili v različnih oblikah.

V zadnjem letu nas je Nataša Budna Kodrič ponovno razveselila z obsežnim strokovnim delom – znanstveno objavo *Korespondence Jožefine in Fidelija Terpinc (1825–1858)* –, ki je izšlo pri Arhivskem društvu Slovenije kot samostojna (41.) številka publikacije *Viri*. Delo je naletelo na velik odmev v javnosti in arhivski stroki, ki je v njem prepoznala pomemben doprinos k poznavanju naše gospodarske in družbene zgodovine 19. stoletja in ga zato nagradila z Aškerčevim priznanjem za leto 2020. V publikaciji je na 383 straneh velikega formata objavljena glavnina korespondence zakoncev Jožefine in Fidelija Terpinca ter njunih sorodnikov, predvsem iz družin Češko in Urbančič (z gradu Turn pri Predgradu). Skozi objavljena pisma se pred bralcem/raziskovalcem odstira pogled na bogato, razgibano in vsestransko pestro življenje ene najbolj prepoznavnih in premožnih ljubljanskih rodbin, katere glavna protagonista sta bila zakonca Terpinc. Njuna družbena in gospodarska vpetost v ljubljansko in evropsko okolje nam skozi pisma dodatno in zelo nazorno razkriva tudi takratno gospodarsko in družbeno življenje v Ljubljani in širše ter kroge, v katerih sta se gibala. Razvidno je, da sta se družila s pomembnimi trgovci, obrtniki, oficirji, političnimi in verskimi dostojanstveniki, ki so v prvi polovici 19. stoletja tvorili višji/visoki meščanski sloj ljubljanske družbe. Ne nazadnje je bil Fidelij Terpinc eden prvih slovenskih industrialcev, evropskih popotnikov in naprednih kmetovalcev, znan tudi kot ustanovitelj papirnic v Vevčah in Goričanah, lastnik več gradov, dolgoletni predsednik Kranjske industrijske družbe, član številnih društev in združenj, občinski odbornik, kmetijski inovator, časopisni dopisnik in drugo. K tem že znanim dejstvom pa objavljeno delo, ki ga je Nataša Budna Kodrič več let skrbno pripravljala za znanstveno objavo, prinaša še dodatno neprecenljivo dimenzijo – pogled v zasebno življenje zakoncev Terpinc, njune vsakodnevne skrbi in težave, potovanja po Evropi, druženje s prijatelji in drugo. Skozi objavljena pisma se zrcalijo tudi njuni osebni pogledi in razmišljanja o pomembnih vprašanjih, ki so zadevala tedanjo družbo. Eno takšnih je bilo vprašanje zdravljenja in odnos do zdravja, ki mu je predvsem Jožefina namenjala veliko pozornosti. S pomočjo objavljene korespondence bo marsikomu lažje razumeti tedanje družbeno in gospodarsko življenje

v Ljubljani, saj so pisma polna podatkov o dogajanju na gradu Fužine, novic v zvezi z gospodarstvom in poslovanjem, težavah s služinčadjo, novostih iz življenja znancev in prijateljev. Ob prebiranju pisem nas pot vodi širom po Evropi, kamor sta zakonca Terpinca potovala službeno in zasebno. Obiskala sta današnjo Italijo, Avstrijo, Nemčijo, Francijo, Švico, kar je bilo v tistem času, ko si je železnica šele utirala pot proti Kranjski, prava redkost. Obenem pa nas prav pisma, ki so nam po zaslugi Nataše Budna Kodrič sedaj dosegljiva v tiskani obliki, opozarjajo na veliko poslovnost Fidelija Terpinca, ki ni ostal poklicno omejen le za mejami Kranjske, ampak so ga poslovne poti vodile širom po Evropi.

Predmet znanstvene objave Nataše Budna Kodrič je bil del obsežne Terpinčeve korespondence, ki jo hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana v fondu Graščina Fužine. Avtorica jo je zaradi njene obsežnosti vsebinsko razdelila na dva dela: družinsko (primarno) in ostalo (sekundarno). V objavljeni publikaciji so transkribirana in objavljena le pisma iz primarne korespondence, ki je nastala znotraj sorodstva in je zato bolj osebna ter polna zanimivih podatkov. Sekundarna korespondenca, v katero je uvrstila pisma prijateljev in znancev, še čaka na strokovno pripravo za tisk.

Družinska korespondenca zakoncev Terpinca šteje 210 pisem, dolgih od dve do tri strani, napisanih v nemščini in gotici, ki jih je avtorica najprej transkribirala in nato opremila s potrebnim znanstveno-kritičnim aparatom. Za boljše poznavanje glavnih akterjev in obravnavanega časa je izdelala obsežno uvodno študijo, v kateri je predstavila življenjsko pot Fidelija in Jožefine Terpinca ter njune posvojenke Emilije, družino Jožefininega brata Valentina Češka, Fidelijeve gorenjske sorodnike, poslovne partnerje ter nekatere druge posameznike, ki se največkrat omenjajo v pismih. Dodatno vrednost publikaciji dajeta še natančna seznama oseb in krajev, ki bosta uporabniku v veliko pomoč pri iskanju med množico objavljenih pisem. Seznama obsegata več kot 2.200 imen posameznikov, družin in krajev, saj je bila množica ljudi in krajev, ki nastopa v pismih zakoncev Terpinca, res velika.

Zahtevno in natančno delo je avtorici odlično uspelo, arhivisti, zgodovinarji in drugi raziskovalci preteklosti pa smo dobili v roke neprecenljiv zgodovinski vir, ki bo pomembno prispeval k boljšemu poznavanju in razumevanju življenja v Ljubljani in na Kranjskem v predmarčni dobi.

Ob prejemu priznanja Nataši Budna Kodrič iskreno čestitamo.

Nastja Tomat

Psihologija kot znanost v pomoč izzivom prihodnosti

Nastja Tomat. (iz osebne arhiva)

Nastja Tomat, rojena leta 1995, prihaja iz Škofje Loke. Obiskovala je škofje-loško gimnazijo, kjer so učitelji že od 1. letnika dalje zaznavali njeno izrazito vedoželjnost, raziskovalno žilico in zanimanje za različna področja. Po maturi je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani študirala psihologijo.

Med študijem sta jo najbolj pritegnili kognitivna psihologija in nevroznanost, zato je kot študentka sodelovala v Laboratoriju za kognitivno nevroznanost na Oddelku za psihologi-

jo FF UL pod vodstvom red. prof. dr. Grege Repovša. V omenjenem laboratoriju se ukvarjajo predvsem s človeško kognicijo, torej z miselnimi dejavnostmi, kot so na primer razmišljanje, presojanje, predstavljanje, pomnjenje, zaznavanje, odločanje in pozornost. Ukvarjajo se tudi z razvojem raziskovalnih ter diagnostičnih orodij na področju kognitivne nevroznanosti. Pri zbiranju podatkov uporabljajo različne metode, med drugim elektroencefalografijo (EEG) in funkcijsko magnetno resonanco (fMR); te postopke je Nastja tudi dodobra spoznala. Za laično javnost je razložila, da je elektroencefalograf naprava, s katero spremljamo možgansko aktivnost. S pomočjo elektrod, ki jih pritrdimo na skalp, zaznamo spremembe v napetosti v možganih, ki jih lahko povežemo z različnimi kognitivnimi procesi. Funkcijska magnetna resonanca pa nam omogoča, da spremljamo spremembe v pretoku krvi, ki kažejo nevronske aktivnost v različnih delih možganov.

Nastja je sodelovala pri raziskovalnih projektih na področju delovnega spomina in pozornosti, in sicer pri zbiranju podatkov z EEG, fMR in sledilcem očesnih gibov. V okviru laboratorija in pod mentorstvom prof. Repovša je izdelala magistrsko nalogo, v kateri je s pomočjo EEG preučevala, kako na našo pozornost vplivajo čustveni dražljaji.

Po zaključnem študiju je pod mentorstvom dr. Ivane Kreft Hausmeister opravila pripravništvo na Kliničnem oddelku za otroško hematologijo in onkologijo na Pediatrični kliniki v Ljubljani ter strokovni izpit za psihologa v zdravstveni dejavnosti.

Aktivnosti v SiNAPSI

Nastja je od leta 2014 aktivna članica SiNAPSE, Slovenskega društva za nevroznanost (www.sinapsa.org). Namen društva je povezovanje nevroznanstvenikov v Sloveniji in svetu ter izobraževanje laične in strokovne javnosti o delovanju živčevja v zdravju in bolezni ter tudi o pomenu znanstvenoraziskovalnega dela na področju nevroznanosti. SiNAPSA je med drugim organizator akcijskega projekta *Za možgane*, ki izhaja iz zaskrbljujočih podatkov o razsežnostih in stroških bolezni možganov v Sloveniji in svetu. Cilji akcije so zasnovati nacionalni program izobraževanja o možganih ter o nevroznanstvenem raziskovanju, zagotoviti financiranje nevroznanstvenih raziskav, vzpostaviti mrežo slovenskih raziskovalnih organizacij s področja nevroznanosti in oblikovati nacionalno strategijo obravnave motenj možganov.

Nastja je članica uredniškega odbora spletne publikacije *eSinapsa* (<https://www.sinapsa.org/esinapsa>), v kateri so objavljeni krajši strokovni in znanstveni prispevki z različnih področij nevroznanosti. V *eSinapsi* je objavila prispevke o vplivu stresa na možgane, računski psihiatriji in o predstavljanju prihodnosti, opravila pa je tudi intervju o vplivu veselja na živčevje.

Skupaj s psihologinjo Kristino Kolle že drugo leto vodi ekipo, ki znotraj SiNAPSE organizira *Teden možganov* (Brain Awareness Week, <https://www.sinapsa.org/tm/>). To je mednarodna akcija, med katero organizacije po svetu vsako leto tretji teden v marcu izvajajo izobraževalne dogodke, namenjene ozaveščanju laične in strokovne javnosti o nevroznanstvenih spoznanjih in koristnosti raziskovanja živčevja.

Ekipo večinoma sestavljajo študentje s področja medicine, psihologije, kognitivne znanosti pa tudi drugih strok. *Teden možganov 2021* bo nosil naslov *Človek ni otok*, rdeča nit bodo odnosi. Tako kot vsako leto bodo tudi letos ves teden potekali predavanja, delavnice za otroke in odrasle, projekcije filmov in razprave ter okrogla miza.

Sodeluje tudi pri organizaciji SiNAPSINIh nevroznanstvenih seminarjev, ki potekajo čez vse leto in zajemajo različne tematike. SiNAPSA sodeluje tudi

z Narodno galerijo, s katero organizira dogodke na temo povezovanja nevroznanosti in umetnosti.

Z možgani za možgane

Nastja je leta 2017 pod mentorstvom prof. dr. Mare Bresjanac, dr. med., in dr. Ditke Vidmar z drugimi študenti psihologije, medicine in kognitivne znanosti sodelovala pri projektu *Z možgani za možgane* (https://www.sinapsa.org/eSinapsa/aktualno/224/projekt_z_mozgani_za_mozgane). Namen projekta je bil preučiti, kako slovenska javnost usvaja informacije o možganih v zdravju in boleznih ter s katerimi ovirami se posamezniki in družba soočajo pri usvajanju znanstveno podprtih strategij za zdravlje možganov. Izsledke raziskave so leta 2019 predstavili na SiNAPSINI nevroznanstveni konferenci ter na konferenci Zdravlje in družba.

Zakaj se ukvarjati z možgani?

Ko Nastjo vprašamo, zakaj se ukvarjati z možgani, nam razloži: *»Motnje in bolezni možganov predstavljajo veliko ekonomsko in psihosocialno breme tako za posameznike kot družbo. Zaradi staranja populacije je pričakovano, da se bo pogostnost teh motenj v prihodnosti še povečevala. Podatki o tem, koliko Slovenci vemo o možganih, kako skrbimo za njihovo zdravlje in pridobivamo novo znanje, so ključni za oblikovanje učinkovitih strategij komunikacije o skrbi za možgane med strokovnjaki in laično javnostjo.«*

Raziskovalci so podatke zbirali s spletno anketo, ki jo je izpolnilo več kot 1 000 predstavnikov slovenske laične javnosti, torej ljudi, ki se z možgani ali nevroznanostjo ne ukvarjajo poklicno. Udeleženci so menili, da je zdravlje možganov ena najpomembnejših stvari v življenju, hkrati pa je manj kot 10 % vprašanih svoje znanje o možganih ocenilo kot zadovoljivo. Več kot 70 % udeležencev je menilo, da so dovolj spanja, izogibanje drogam in alkoholu, zaščita pred poškodbami, miselni izzivi, telesna vadba, pridobivanje novih znanj in veščin, zdravo prehranjevanje, sproščanje ter ohranjanje socialnih stikov pomembni za ohranjanje zdravlja možganov. Kljub temu večina udeležencev teh priporočil ne upošteva vsakodnevno, kot glavna razloga za to pa navajajo pomanjkanje časa in informacij. Novo znanje o možganih v zdravju in bolezni ter aktivnostih v prid zdravju so udeleženci v največji meri pridobivali prek TV oddaj, časopisov in revij ter interneta, pri čemer je največja ovira nezaupanje virom informacij. Novo znanje si večinoma želijo pridobivati s pomočjo predavanj strokovnjakov, uradnih spletnih strani in poljudnoznanstvenih knjig.

Na podlagi izsledkov raziskave je nastala spletna stran www.zdravaglava.si, kjer so zbrane strokovno podprte informacije o skrbi za možgane na petih področjih – spanje, prehrana, gibanje, umovadba in prosti čas.

Duševno zdravje mladostnikov in replikacijske študije

Leta 2018 je Nastja postala članica Junior Researcher Programme (<https://jrp.psycholars.org/>). To je raziskovalni program, namenjen študentom in psihologom na začetku kariere. Udeleženci programa na poletni šoli načrtajo raziskovalne projekte, ki jih nato izvajajo 13 mesecev. Nastja s šestimi drugimi psihologi iz različnih koncev sveta pod mentorstvom dr. Gabriele Pavarini sodeluje v projektu *What lies ahead? Adolescents' ethical perspectives on predictive testing in mental health*. Osnova projektu je dejstvo, da kljub obširnemu polju raziskav mehanizmi nastanka duševnih bolezni v veliki meri ostajajo nerazumljeni.

Nastja pravi, da se z napredkom v genetiki, psihiatriji in nevroznanosti približujemo možnosti, da bomo v prihodnosti bolje razumeli nastanek duševnih motenj ter morda znali napovedati verjetnost za pojavljanje težav v duševnem zdravju. Napovedni modeli, ki bi zajemali biološke, psihološke in vedenjske podatke, bi lahko pripomogli k natančnejši diagnostiki duševnih motenj ter sprejemanju pravočasnih in ustreznih intervenc. Čeprav ima napovedovanje duševnih bolezni številne prednosti, se porajajo različna etična vprašanja. Kako natančne bi morale biti te napovedi, da bi jih lahko uporabljali v klinični praksi? Kdo ima pravico do vpogleda v podatke, ki se jih zbere za izvedbo testiranja? Kako bi informacija, da imate visoko tveganje za razvoj shizofrenije, vplivala na vaše blagostanje, vedenje, življenjske odločitve? Bi lahko to vodilo v diskriminacijo? Pri napovedovanju duševnega zdravja otrok in mladostnikov se odpirajo še druga vprašanja glede avtonomije in zasebnosti, hkrati pa obstaja zelo malo raziskav, ki bi o teh temah spraševale neposredno mladostnike.

Namen raziskave je bil preučiti, kakšne so po mnenju mladostnikov prednosti in slabosti napovednih testov na področju duševnega zdravja, na kakšen način želijo urejati soglasje o testiranju, kako bi rezultat vplival na njihovo vedenje, odnose in identiteto ter katere podatke so pripravljeni deliti v namen testiranja. Da bi omogočili vživljanje v situacijo in mladostnike motivirali za razpravo, so avtorji zasnovali digitalno igro, v kateri udeleženci prevzamejo vlogo stranke v podjetju, ki ponuja testiranje za težave v duševnem zdravju. V prvem delu so se mladostniki odločali, ali bi se udeležili testiranja, za katere motnje bi se želeli testirati in katere podatke bi delili. V drugem delu jim je bil naključno dodeljen fiktiven rezultat – imeli so visoko ali nizko tveganje za razvoj duševnih težav v prihodnosti.

V raziskavi je sodelovalo 80 mladostnikov iz Združenega kraljestva, starih med 16 in 18. leti. Mladostniki so pred udeležbo podpisali soglasje, eksperimentatorji so jim tudi razložili, da sta scenarij igre in njihov rezultat povsem fiktivna. Študijo je odobril University of Oxford Medical Sciences Research Ethics Committee.

Raziskovalci so trenutno že analizirali četrtno vseh podatkov, zato je v nadaljevanju podan le opis preliminarne rezultate. Ti podatki nakazujejo, da je večina mladostnikov zainteresirana za napovedovanje duševnega zdravja. Za testira-

nje bi se odločili, ker je to zanje pomembno, iz radovednosti in ker bi v primeru visokega tveganja lahko opravljali dejavnosti, s katerimi bi motnje poskušali preprečiti ali omiliti. Medtem ko je večina mladostnikov za oblikovanje napovedi pripravljena deliti biološke podatke (zdravniška poročila, slike možganov) in psihosocialne podatke (rezultate psiholoških testov, informacije o življenjskem slogu), večina ne bi delila digitalnih podatkov, kot so podatki s socialnih omrežij in zgodovina brskanja po spletu. Katere podatke bi bili pripravljeni deliti, so presojali glede na zasebnost in uporabnost za napoved. Večina mladostnikov je ocenila, da bi rezultat z visokim tveganjem sprožil negativna čustva, vendar tudi samorefleksijo, razmišljanje o prihodnosti in preventivnih ukrepih. Večina udeležencev bi rezultate delila z zdravnikom in družino, ne pa tudi s šolo in na socialnih omrežjih.

Nastja poudarja, da se je treba zavedati, da razvoj težav v duševnem zdravju izhaja iz kompleksne interakcije različnih dejavnikov in jih ni mogoče reducirati zgolj na en vidik. Posebej poudarja, da je ključno spodbujati razpravo o etičnih in psihosocialnih učinkih napovednih metod na področju duševnega zdravja.

Poleg izvajanja 13-mesečnih projektov imajo člani Junior Researcher Programme možnost, da na univerzi v Cambridgeu opravljajo poletno pripravništvo. V okviru tega je Nastja skupaj z Jakobom Kvedrom, študentom psihologije, sodelovala pri **replikacijski študiji** ene najvplivnejših teorij v vedenjski znanosti – teorije obetov Kahnemana in Tverskyja; ta razlaga, kako ljudje presojamo tveganje in sprejemamo finančne odločitve pod negotovimi pogoji.

Replikacijsko študijo so avtorji pod vodstvom dr. Kaia Ruggerija z univerze Columbia izpeljali v 13 jezikih, in sicer na vzorcu 4 000 ljudi iz 19 držav. Med njimi sta bili tudi Slovenija in slovenščina. Ugotovili so, da se vzorci odgovorov, ki sta jih Kahneman in Tversky identificirala pred več kot 40 leti v različnih državah in jezikih ponavljajo tudi danes. Ena izmed ugotovitev tako v izvirni kot replikacijski študiji je, da smo ljudje pripravljeni tvegati več, da bi se izognili morebitnim izgubam, in tvegati manj, ko nam ena izmed ponujenih možnosti, med katerimi se odločamo, zagotavlja dobiček. Avtorji so o študiji napisali članek z naslovom *Replicating patterns of prospect theory for decision under risk* (*Replaciranje vzorcev teorije obetov za odločanje ob prisotnosti tveganja*), ki so ga objavili v *Nature Human Behaviour*.

Če Nastjo vprašamo, zakaj ima rada znanost, brez zadržkov razloži, da smo ljudje pri razmišljanju o sebi in svetu okrog nas pogosto podvrženi različnim kognitivnim pristranostim in bližnjicam, saj selektivno izbiramo informacije, ki potrjujejo že obstoječa prepričanja, in velikokrat na podlagi lastnih izkušenj posplošujemo na vse druge. Znanost nam omogoča, da se temu izognemo.

Nastja, želim ti veliko vztrajnosti, podpore vseh, katerih podporo potrebuješ za svoje raziskovalno delo, ter vseeno tudi dovolj časa za stvari, ki jih poleg raziskovanja rada počneš.

Spomini na leto 1920

Uvod

Članek obravnava tri dogodke, ki so v letu 1920 za vedno zaznamovali zgodovino slovenskega naroda, ki se jih spominjamo z žalostjo, vendar s pogledom v svetlejšo prihodnost, z mislijo, da bi se nekoč Slovenci le trajno povezali najprej doma in tudi s tistimi zamejci, ki so bili od nas 100 sto let od sramotnega koroškega plebiscita in 100 let od podpisa rapalske pogodbe odrezani. To so dogodki, na katere smo se spomnili s filatelistično razstavo v Sokolskem domu v Gorenji vasi, kjer je v njeni bližini potekala rapalska meja, posledica rapalske pogodbe, podpisane novembra 1920 med Kraljevino SHS in Kraljevino Italijo, s katero si je slednja prisvojila velik del ozemlja, poseljenega z avtohtonim slovenskim življem. Rdeča nit vseh treh navedenih dogodkov so tudi osebna doživetja ljudi, njihovih družinskih članov, ki so te čase doživeli vsak na svoj način.

Po letu 1918

Novembra leta 1918 se je končala 1. svetovna vojna. Avstro-Ogrska monarhija je razpadla. Sledila je evropska sedmina v Parizu (1919), kjer se je odločalo o delitvi ozemelj, o novonastalih državah, skratka o delitvi vojnega plena. Na pariški mirovni konferenci so sodelovali diplomati držav antante, z izjemo Rusije, ki se je leta

Narodni dom v Trstu pred požigom in med njim.

1917 iz vojne umaknila zaradi oktobrske revolucije, predstavniki premaganih držav, t. i. centralnih sil in predstavniki novonastalih držav iz razpadlega avstro-ogrskega imperija. Glavni igralci na pariški mirovni konferenci so bili diplomati Velike Britanije, ZDA, Francije in Italije. Odvil se je rekviem za Slovence, in sicer v obliki dveh določil; prvega, da se s podpisom dvostranskega sporazuma med Kraljevino Italijo in Kraljevino SHS določi meja, in drugega, da se na Koroškem v conah A in B izvede plebiscit.

Na konferenci o meji v Rapallu blizu Genove, novembra 1920, si je italijanska delegacija kot velesila antante zagotovila razmejitveno mejno črto Mangart-Triglav-Krnice pri Novakih-Hotedršica-Planina-Snežnik-Reka, na nekaj jadranskih otokov in mesto Zadar na Hrvaškem. S to razmejitvijo je v Kraljevini Italiji ostalo več kot 300 000 Slovencev, za katere se je začela narodna prevzgoja v »višjo« italijansko kulturo. Že 13. 7. 1920, pred podpisom rapalske pogodbe, so pripadniki fašistične stranke Benita Mussolinija v Trstu zažgali Narodni dom tržaških Slovencev.

Po podpisu pogodbe se je iz Kraljevine Italije v Kraljevino SHS preselilo na tisoče Slovencev, zlasti intelektualcev, železničarjev itd. V kategorijo slednjih je spadal tudi moj stari oče Gregor Cerkenik (1873–1956), ki se je z ženo Jerico in sinom Albinom, mojim očetom, preselil v Ljubljano. Šele leta 1922 je stari oče dobil državljanstvo Kraljevine SHS. Rod njegovih staršev je izhajal iz rudarskega Labina v Istri.

Podobna zgodba se je Slovencem zgodila na Koroškem, kjer je julija 1920 v Celovcu začela z delom t. i. medzavezniška plebiscitna komisija, kot je bilo določeno na pariški mirovni konferenci (1919). Komisija je najprej določila plebiscitni con A (Rož, Podjuna) in B (Celovška kotlina) ter datum plebiscita, 10. 10. 1920. Kmalu se je v obeh conah začela propagandna bitka za volivce. Nemška propaganda (tudi v slovenskem jeziku) je poudarjala zlasti ekonomske koristi za vse prebivalce, če se bodo odločili svoj glas oddati nemški Avstriji, saj je

Ena od razglednic slikarja Maksima Gasparija ob koroškem plebiscitu.

bila Kraljevina SHS po končani vojni še v veliki gospodarski krizi. Močna nemška propaganda je bila usmerjena zlasti na slovenski kmečki življ na podeželju. Slovenska stran Kraljevine SHS pa je trkala le na slovensko narodno zavest in na več kot tisočletno pripadnost teh ozemelj slovenstvu, kjer so vse do leta 1728 ustoličevali karantanske kneze v slovenskem jeziku, najprej na Gosposvetskem polju in kasneje v deželni hiši v Celovcu.

Plebiscita se je udeležilo več kot 39 000 volilnih upravičencev, od teh jih je skoraj 41 % glasovalo za Kraljevino SHS, 59 % pa za Avstrijo. Za slovensko stran je več propagandnih razglednic narisal slikar Maksim Gaspari.

Moji sorodniki, stric Franjo Šušteršič (1886–1974), njegova žena Zvezdana, sestra mojega starega očeta Janeza (Ivana) Potočnika po mamini strani, ter njuna otroka Zvezdana in Rado, so se po plebiscitu iz Št. Jakoba v Rožu kot zavedni Slovenci preselili v Dravograd, kjer je stric Franjo z denarjem od prodanega imetja v Št. Jakobu kupil manjši hotel in ga poimenoval Korotan.

Vse do leta 1941 je hotelirstvo glede na uspešno železarsko industrijo v Guštanju (danes Ravne na Koroškem) in drugod po Mežiški dolini kar dobro uspevalo. Z okupacijo aprila 1941 je hotel zasedel gestapo, moje sorodnike pa so Nemci izgnali v Srbijo (vas Dragovo, Srez Rekovac).

Po osvoboditvi leta 1945 so se izgnanci vrnili v Dravograd. Hotel je nova socialistična oblast podržavila, stricu z družino pa so kot članu ZB dodelili občinsko najemno stanovanje. Tako se je končala pot zavednega Slovenca, ko se gospodarji menjajo, bič pa ostane.

Bitte sorgfältig aufbewahren! — Der Absender wird gebeten, nur den umrandeten Teil auszufüllen!

Einführungsschein 174

Gegenstand: *) Brief	*) Nr.	
Nachnahme: R.M. Ref.	Ge- wicht:	kg g
Wert oder Betrag:	R.M.	Ref.
Emit- fänger: <i>Franjo Šušteršič</i>		
Bestim- mungs- ort: <i>Dragovo Lbije</i>		

Postannahme 2.35

LAOK (ZAEI) 17.13-0

*) Erklärungen der Abkürzungen umseitig C 62 Din A 7 (6 c 60) StdW. (4, 40)

Bitte sorgfältig aufbewahren! — Der Absender wird gebeten, nur den umrandeten Teil auszufüllen!

Einführungsschein 958

Gegenstand: *) Brief	*) Nr.	
Nachnahme: R.M. Ref.	Ge- wicht:	kg g
Wert oder Betrag:	R.M.	Ref.
Emp- fänger: <i>Zvezdana Šušteršič</i>		
Bestim- mungs- ort: <i>Dragovo srez Rekovac Lbije</i>		

Postannahme 2.35

LAOK (ZAEI) 17.13-0

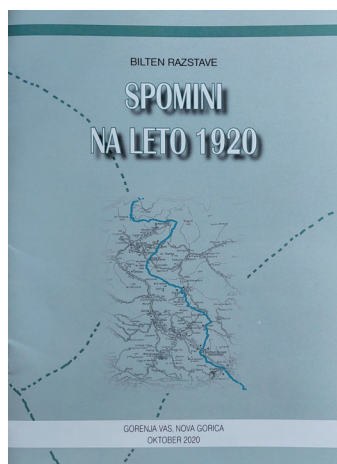
*) Erklärungen der Abkürzungen umseitig C 62 Din A 7 (6 c 60) StdW. (4, 40)

Okupacijski poštni potrdili o poslanih paketih izgnanim sorodnikom iz Dravograda iz Škofje Loke v Srbijo.

Leto 2020

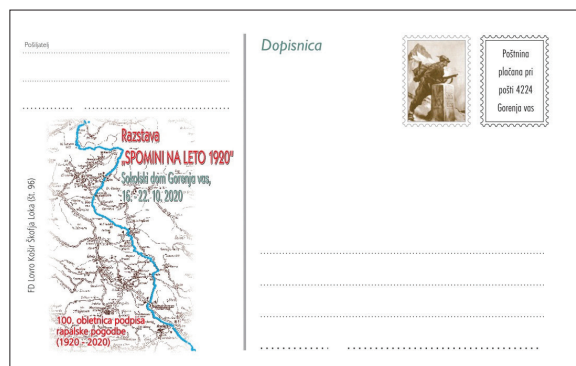
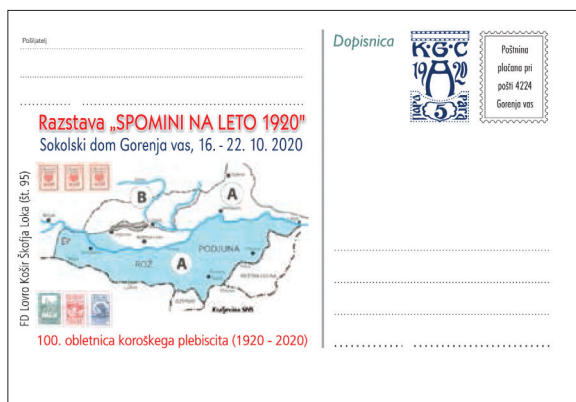
Stoletnico teh treh dogodkov smo obeležili z razstavo v Sokolskem domu v Gorenji vasi, kjer smo združili moči Občina Gorenja vas - Poljane, Zavod za turizem in kulturo Poljanska dolina in Filatelistično društvo Lovro Košir Škofja Loka. Virtualno odprtje razstave je bilo v petek, 16. 10. 2020. V 56 razstavnih vitrinah so eksponente predstavili razstavljalci:

1. Branko Morenčič, Filatelistično društvo dr. Franc Marušič Nova Gorica, *Prva svetovna vojna in Goriška Brda*;
2. Marjan Malič, Filatelistično društvo dr. Franc Marušič Nova Gorica, *Prva svetovna vojna v mojem kraju*;
3. Simon Kovačič, Filatelistično društvo dr. Franc Marušič Nova Gorica, *Avstro-ogrska vojaška pošta*;
4. Jože Ropoša, Filatelistično društvo dr. Franc Marušič Nova Gorica, *Vojaška pokopališča na soški fronti, Boleči spomini na vojno*;
5. Janez Cerkenik, Filatelistično društvo Lovro Košir Škofja Loka, *Velika vojna, Država SHS in Verigarji*;
6. Natalija Žitnik, Filatelistično društvo Lovro Košir Škofja Loka, *100 let organizirane skrbi za slepe Slovenije*;

Naslovnica biltena razstave
Spomini na leto 1920.

Priložnostni dopisnici, izdani ob razstavi v Gorenji vasi.

7. Marjan Merkač, Koroško filatelistično društvo Ravne na Koroškem, *Koroška 1918–1920*;
8. Jože Keber, Koroško filatelistično društvo Ravne na Koroškem, *Franjo Malgaj*;
9. Boštjan Petauer, Filatelistično društvo Ljubljana, *Ob 100. obletnici koroškega plebiscita*;
10. Slovenski filatelistični klub Lovrenc Košir Trst, *100. obletnica požiga Narodnega doma v Trstu*;
11. Zgodovinsko društvo Rapalska meja Podbrdo, *Splošno in lokalno o rapalski meji*;
12. Občina Gorenja vas - Poljane, *Rapalska meja z mejniki v Poljanski dolini*;
13. Muzejsko društvo Žiri, *Pozdravljeni, ljubitelji utrdb* s prikazom: Žirov, kraja ob meji, nastanka rapalske meje, poteka meje, označevanje in varovanje meje, Rupnikove linije, kontrabanta, življenja ob meji in stare meje danes.

Glavna značilnost te razstave je bil prikaz različnega filatelističnega gradiva (ilustrirane dopisnice, potovalna pisma, poštna znamke, nalepnice, dnevni in priložnostni poštni žigi, razglednice) in tudi drugega nefilatelističnega materiala (časopisni članki, fotografije, zemljevidi), s katerimi so razstavljalci obeležili vse tri spominske dogodke na enem mestu – 100. obletnico požiga Narodnega doma v Trstu, 13. 7. 1920, 100. obletnico koroškega plebiscita, 10. 10. 1920, in 100. obletnico podpisa rapalske pogodbe, 12. 11. 1920.

Vse zbirke na razstavi so izvirale iz krajev, kjer so se vsi trije dogodki zgodili z nepopravljivimi posledicami, ko je v zamejstvu odrezanih od Kraljevine SHS ostalo več kot 400 000 Slovencev. Za vedno pa bo ta spominska razstava znamenovana s priložnostnimi izdajami, ki so ob njej ugledale luč sveta. Bilten razstave, dve ilustrirani dopisnici in priložnostni poštni žig so bili razposlani ne

Priložnostni poštni žig ob razstavi v Gorenji vas in del razstavnih vitrin ter člani Filatelistično društvo Lovro Košir Škofja Loka.

le po Sloveniji, temveč tudi v Italijo in Avstrijo, kjer so ob teh jubilejih pripravili podobne prireditve in razstave. V Celovcu je koroški filatelistični klub (Kärntner Philatelistenclub Klagenfurt) 10. 10. 2020 na celovškem sejmišču v hali 5 odprl filatelistično razstavo s prikazom vseh priložnostnih poštних žigov in različnih poštних celin (ovitkov in dopisnic), ki jih je avstrijska pošta izdala v stotih letih od izvedbe koroškega plebiscita do danes.

Naslovnica biltena razstave iz Gorenje vasi je bila pripravljena tudi za razstavo v Novi Gorici; vitrine z razstavnimi eksponati iz Gorenje vasi so bile že pripravljene za transport v občinsko stavbo v Novi Gorici. Žal pa je koronavirus razstavo v Novi Gorici preprečil.

Spominska razstava v Gorenji vasi je bila v letu 2020 tudi edina meddruštvena filatelistična razstava v Sloveniji, kjer so sodelovali razstavljalci iz Ljubljane, Gorenjske, Koroške, Primorske in Trsta.

Le odprtje razstave je v petek, 16. 10. 2020, potekalo po spletu, ki ga je pripravila Jera Miklavčič iz Zavoda za turizem in kulturo Poljanska dolina.

Glavni govorec na virtualnem odprtju je bil Milan Čadež, župan Občine Gorenja vas - Poljane. Občina je bila tudi glavni sponzor razstave in priložnostne izdaje obeh ilustriranih dopisnic, poimenovanih *plebiscitna* in *rapalska*. Na plebiscitni dopisnici je motiv obeh con (A in B), kjer naj bi potekal plebiscit, in plebiscitna znamka za 5 par z napisom (K.G.C.), Koroška glasovalna cona. Ljubljansko poštno ravnateljstvo je septembra 1920 izdalo serijo šestih, t. i. plebiscitnih znamk. Odločili so se za pretisk dveh že obstoječih znamk (*Verigarjev*) za 2 in 4 vinarje z motivom dečka (angelčka) v sivi barvi. Ker so se volivci na plebiscitu že v coni A odločili, da bodo ostali v tedanji nemški Avstriji, plebiscita

Plebiscitne znamke, izdane v Kraljevini SHS pred koroškim plebiscitom.

v coni B sploh ni bilo. Motiv na rapalski dopisnici prikazuje potek rapalske meje in motiv italijanskega vojaka, *alpina*, na mejniku meje.

Na poštnem uradu v Gorenji vasi sta bila na dan virtualnega odprtja razstave na voljo dva poštna žiga, dnevni žig pošte 4224 Gorenja vas in priložnostni poštni žig. Motiv v priložnostnem poštnem žigu je bil stiliziran glavni mejnik rapalske meje št. 38 ob cesti Sovodenj–Ledine pod planinsko kočo na Mrzlem vrhu. Vse *rapalske* dopisnice so bile žigosane s priložnostnim poštnim žigom, vse *plebiscitne* pa z dnevnim žigom pošte v Gorenji vasi.

Zaključek

Za zaključek sestavka ob spominih na leto 1920 lahko potegnemo vzporednico, ki jo doživljamo 100 let po teh dogodkih. Neposredno po koncu 1. svetovne vojne je v pozni jeseni leta 1918 razsajala španska gripa, ki je zelo oklestila prebivalstvo po Evropi in svetu. Nato je sledilo obdobje delitve vojnega plena, kjer smo Slovenci potegnili najkrajši konec. Izgubili nismo le avtohtona ozemlja tako v Istri, na Primorskem in Koroškem, temveč tudi na sto tisoče slovenskih rojakov, ki so za slovensko matično domovino ostali za zmeraj izgubljeni. Kljub obnovi infrastrukture v vseh državah po svetu, ki so sodelovale v eni od največjih morij v zgodovini človeštva, je bilo v Kraljevini SHS treba poskrbeti tudi za več kot 22 000 slovenskih vojakov invalidov, ki so se vrnili z bojišč. Nekaterim so bile invalidnine priznane šele v letih 1921–1922. Med temi je bil tudi moj stari oče Janez (Ivan) Potočnik (1892–1937) po mamini strani, ki mu je bila priznana 20 % invalidnost; na fronti v Galiciji je leta 1915 dobil ozeblino na prstih obeh nog, morali so mu jih amputirati.

Že kmalu pa sta v letih 1930–1933 sledili finančna in posledično gospodarska kriza, ki je svet pahnila v 2. svetovno vojno. Po njej je spet nastopilo obdobje delitve vojnega plena, nastanka dveh nemških držav, menjava družbenih sistemov v državah Vzhodne Evrope, vključno z Jugoslavijo, spet z risanjem novih začasnih meja. Šele v šestdesetih letih prejšnjega stoletja je hladna vojna izpuhtela in vse do leta 1989 je svet na zunaj deloval dokaj normalno. Vendar je v socialističnih državah Vzhodne Evrope vrelo, najprej v Sovjetski zvezi, in kot domine se je enopartijski socialistični sistem v vseh državah Varšavskega sporazuma sesul v prah. Tudi Titova Jugoslavija je sledila temu trendu.

Političnim spremembam v Vzhodni Evropi je spet sledila svetovna finančna kriza, posledično gospodarska, okoljevarstvena s prekomernimi izpusti toplogrednih plinov povsod po svetu ter migrantska kriza kot posledica padcev avtoritarnih režimov v arabskih državah na Bližnjem vzhodu. In zadnji žebelj v krsto je prispevala pandemija koronavirusa, kar smo občutili tudi organizatorji spomin-ske razstave, ko smo ujeli zadnji dan, 16. 10. 2020, da smo postavili razstavne vitrine, vstavili zbirke in pripravili razstavni prostor za odprtje razstave. Žal so nam vladni ukrepi preprečili odprtje razstave v veliki dvorani Sokolskega doma v

Izkaznica Zveze slovenskih vojakov iz 1. svetovne vojne.

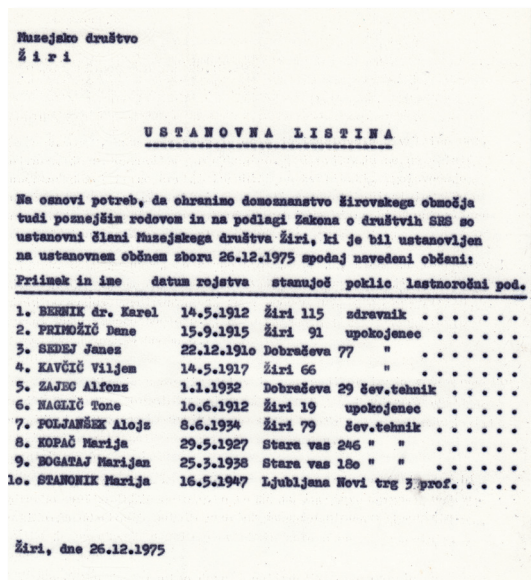
Gorenji vasi. Zato je bilo odprtje razstave *Spomini na leto 1920* s predvidenim programom prikazano le virtualno prek spleta.

Za zaključek tega sestavka bi lahko zapisali: »Zgodovina se ponavlja, žal pa se ljudje, ki v tem svetu odločajo, ne naučijo ničesar, mogoče le enega spoznaja, da le kapital (denar) obvladuje svet, ki mu tudi virus COVID-19 ne bo prišel do živega.«

VIRI IN LITERATURA:

- Malič, Marjan [filatelist iz Nove Gorice]: Motiv italijanskega *alpina* na italijanski razglednici.
 Mlakar, Polona: Glavni mejnik rapalske meje št. 38 ob cesti Sovodenj–Ledine pod planinsko kočo na Mrzlem Vrhu : fotografija. Fototeka Muzejskega društva Žiri.
 Suhadolc, Peter: Sliki Narodnega doma v Trstu [iz razstavne zbirke v Gorenji vasi].
 Zemljevid rapalske meje na italijanskem turističnem zemljevidu. V: *Pozdravljeni, ljubitelji utrdb!*, Žiri : Turistično društvo, 2007, str. 15.
 Žužek, Aleš: Koroški plebiscit – med nacionalno tragedijo in praznikom domovine : Zemljevid obeh plebiscitnih con A in B. Na: *SiolNet*, 4. 10. 2013.

Muzejsko društvo Žiri – prvih 50 let

Ustanovni člani – prisotni na ustanovnem zboru
Muzejskega društva Žiri, 26. 12. 1975.
(vir: arhiv Muzejsko društvo Žiri)

Muzejsko društvo Žiri je leta 2020 obeleževalo 50 let dela. V Zadružnem domu v Žireh je bil 20. maja 1970 ustanovljen žirovski pododbor Muzejskega društva Škofja Loka, njegov prvi predsednik je postal Alfonz Zajec. Z novim Zakonom o društvih se je pododbor Žiri Muzejskega društva Škofja Loka osamosvojil in 26. decembra 1975 formalno prerastel v samostojno Muzejsko društvo Žiri. Društvo so za Alfonzom Zajcem kot predsedniki vodili Tone Eniko (1982–1995), Miha Naglič (1995–2019) in od leta 2019 Alojz Demšar.

Muzejsko društvo Žiri skrbi za ohranjanje snovne in nesnovne, kulturne in naravne dediščine Žirov, izobražuje in osvešča člane društva in druge Žirovce o pomenu varovanja dediščine, raziskuje žirovsko prete-

klost ter jo prek stalnih in občasnih razstav ponuja na ogled Žirovcem in obiskovalcem od drugod. Snovno dediščino zbira in jo predstavlja na razstavah v Muzeju Žiri, ki ga tudi upravlja. Nesnovno dediščino raziskuje in jo predstavlja na predavanjih, dramatizacijah zgodovinskih dogodkov in v publikacijah. Organizira tudi predavanja poznavalcev različnih področij.

Prvi stalni razstavi, o čevljarstvu in klekljanju na Žirovskem, je društvo odprlo že leta 1973. Leta 1977 so ob 30-letnici tovarne Alpina v muzeju v poletnem času razstavljali štirje žirovski slikarji, ki so bili tudi delavci Alpine: Janez Sedej, Jože

Otvoritev stalne muzejske zbirke *Žirovsko čevljarstvo in čipkarstvo*, 14. oktobra 1973 pred žirovskim muzejem v Stari šoli; od desne: dr. Pavle Blaznik, Alfonz Zajec, Andrej Pavlovec (zakrit), Stane Oblak, Jože Kržišnik, Martin Gantar (povabljen kot najstarejši žirovski čevljar), Matija Zajc, Frančiška Gantar (povabljena kot najstarejša žirovska čipkarica). *(osebni arhiv Pavle Zajec)*

Peternelj Mausar, Konrad Peternelj in Ivan Gluhodedov. Leta 1978 je bila postavljena razstava NOB, dve leti kasneje pa razstava del žirovskih slikarjev Franja Kopača, Maksima Sedeja, Tomaža Kržišnika, Staneta Kosmača, Ivana Gluhodedova, Jožeta Peternelja in Konrada Peternelja.

Stara šola je bila od samega začetka (1970) sedež žirovskega muzeja. Do leta 1998 je ob njej stala Štalarjeva hiša. Obe stavbi sta nekoč pripadali enemu od žirovskih gruntov. Krajevna skupnost Žiri je pod vodstvom Antona Beoviča leta 1994 Štalarjevo hišo odkupila in jo leta 1998, takrat že kot Občina Žiri, podrla. Spomin na njo je bil materializiran pri ureditvi okolice Stare šole – Muzeja Žiri, ki je bila končana leta 2015. Temelje in vhodni portal hiše so takrat restavrirali. Projektno dokumentacijo je pripravila arhitektka Beta Poljanšek Koman, najboljša poznavalka te hiše. Po javni razpravi prek elektronske pošte je celoten kompleks okrog muzeja dobil ime Kulturno središče Stare Žiri. Sestavljajo ga Stara šola, v kateri domujeta Muzej Žiri in Krajevna knjižnica Žiri, okolica je urejena kot prireditveni prostor, ogledamo si lahko tudi tloris in portal podrtje Štalarjeve hiše, »instalacijo« bunkerja Rupnikove linije, nekdanje vaško perišče ob Studencu in prezbiterij stare župnijske cerkve z opuščenim pokopališčem.

Stavba muzeja, nekdanja Stara šola, sedaj izstopa v vsej svoji baročni skladnosti, ki jo je ponovno dobila po prenovi v letih 2002–2009. Potres, ki je na veliko nedeljo 1998 porušil ali močno poškodoval stavbe in cela naselja v Posočju, je stresel tudi žirovsko Staro šolo. Stavba je bila uvrščena na seznam tistih, za katere

Prvi del stalne razstave o razvoju žirovskega čevljarstva, do ustanovitve Alpine, v Muzeju Žiri.

(foto: Gorazd Kavčič)

je državna potresna pisarna financirala izdelavo projektov obnove. Projekt so leta 2000 izdelali arhitekti Borut Burger, Janez Koman in Beta Poljanšek Koman. Dela so stekla leta 2002. Prenovo je financirala Občina Žiri, ob finančni podpori Ministrstva RS za kulturo, evropskega sklada Interreg IIIA Slovenija –Avstrija in evropskimi sredstvi iz razpisa Regionalni razvojni programi. Prenova je bila končana leta 2009. V najvišjem nadstropju od tega leta domuje Krajevna knjižnica Žiri. V letih 2014 in 2015 so bili urejeni okolica objekta, že omenjeno restavriranje temeljev nekdanje Štalarjeve hiše ter sanacija notranjosti stavbe in vzpostavitev novega ogrevanja s toplotno črpalko.

Prenovljena stavba Muzeja Žiri je dala delu Muzejskega društva nov zagon. Muzejsko društvo je skupaj z Občino Žiri pripravilo štiri razstave. Prva je bila *Pozdravljeni, ljubitelji utrdb!* (2007), o dediščini rapalske meje; druga *Žirovski slikarji* (2009), *izbrana dela najvidnejših likovnih umetnikov med Žirovci*. Tretja, *Žirovsko čevljarstvo* (2010–2012), ima dva dela: novembra 2010 je bila slovesna otvoritev prvega dela, stalne razstave o razvoju žirovskega čevljarstva do ustanovitve Alpine, konec aprila 2012 pa je sledila razstava o razvoju blagovne znamke Tovarne obutve Alpina Žiri. Razstavni projekt je izpeljalo Muzejsko društvo Žiri pod vodstvom Mihe Nagliča in v sodelovanju z Alpino ter Občino Žiri, drugi del pa tudi z Ministrstvom RS za izobraževanje, znanost, kulturo in šport, ki je podprlo prijavo društva na javni razpis za kulturno dediščino. Četrta razstava *Žiri in Žirovci skozi čas* (2012) je temeljna razstava, predstavlja 16 postaj skozi žirovsko zgodovino.

Avstrijski cesar Ferdinand I. Habsburško Lotarinški je 17. 7. 1840 na Dunaju s cesarsko listino podelil trški občini Žiri na njeno prošnjo dovoljenje za tri letne in živinske sejme, ki naj se vsako leto odvijajo v sredo v sredini postnega časa, 4. julija in 21. oktobra. (hrani: Muzej Žiri; vir: Konzervatorski center Arhiva RS)

Omeniti velja dve vredni novejši pridobitvi muzeja. Leta 2018 je Občina Žiri pridobila cesarsko listino iz leta 1840. Leta 2019 pa je akademski kipar Anže Jurkovšek muzeju podaril skulpturo iz kamna *Ujeti v času* (2016); to je kiparsko obdelan kos 252 milijonov let starega apnenca iz Jarčje Doline. Kamen sta iz mejnih plasti med starim in srednjim zemeljskim vekom odvezla dr. Tea Kolar Jurkovšek in dr. Bogdan Jurkovšek iz Geološkega zavoda Slovenije.

Kamen iz permsko-triasne meje, eksponat stalne razstave *Žiri in Žirovci skozi čas* v Muzeju Žiri.

Kamen je oblikoval akademski kipar Anže Jurkovšek. Oznaka permsko-triasne meje je vidna na desni sliki. (foto: Alojz Demšar)

Razstava Tomaža Kržišnika v galeriji Muzeja Žiri (2019). (foto: Gorazd Kavčič)

Občina Žiri je 19. 6. 2020 Muzejskemu društvu Žiri podelila občinsko priznanje, sprejel ga je Alojz Demšar, predsednik društva. (foto: Tanja Mlinar)

prepiri o lokaciji nove župnijske cerkve v Žireh, italijanske vojašnice ob rapalski meji na območju Žirov, poti iz freisinških časov, brezniška *barufa* (dogodek leta 1928 na Breznici pri Žireh), 40-letnica *Žirovskega občasnika* in akademski slikar Stane Kosmač.

Muzejsko društvo Žiri je za svoje delo pri ohranjanju, varovanju in predstavljanju snovne in nesnovne kulturne in naravne dediščine na Žirovskem 19. junija

Prireditev *Poletna muzejska noč*, ki jo sredi junija vsako leto pripravi Muzejsko društvo Žiri je postala tradicionalen žirovski uvod v poletje. Pestro dogajanje s predavanji v muzeju, glasbenimi točkami pri perišču Na studencu, zgodovinsko obarvanimi temami v prezbiteriju nekdanje cerkve, plesnimi točkami v čarobnem okolju poletno cvetočega Kržišnikovega vrta in z živo glasbo na prireditvenem prostoru pri muzeju izkorišča vse možnosti, ki jih nudi Kulturno središče Stare Žiri.

Muzejsko društvo od leta 2013 sodeluje v skupni akciji evropskih držav pod okriljem Sveta Evrope in Evropske komisije na *Dnevih evropske kulturne dediščine*. Muzejsko društvo Žiri v tej akciji sodeluje z namenom, da po delih predstavimo kulturno dediščino Žirov in Žirovcev. Tako v sklopu DEKD oživlja in na novo nastaja presenetljiv opus žirovske dediščine. Z razstavami, predavanji, terenskimi ogledi ali pohodi in publikacijami so bili predstavljeni najstarejša žirovska hiša (Šinkovčeva hiša na Ledinici), stara župna cerkev v Žireh, žirovske šole, praznovanje osebnih praznikov skozi čas, žirovske politične proslave v 20. stoletju, geološki zapis permsko triasnega izumiranja pred 250 milijoni let v Jarčji Dolini, zvonovi v cerkvah predjožefinske župnije Žiri, nekdanje jezero v Žireh,

2020 prejelo priznanje Občine Žiri, to je priznanje nekdanjim in sedanjim članom društva. Je tudi priznanje vsem, ki so z društvom sodelovali pri zbiranju muzejskega gradiva na razstavah, postavljanju muzejskih zbirk, prireditvah, predavanjih in drugih dogodkih, ki jih je društvo pripravilo.

Med večjimi načrti za prihodnja leta je ureditev prezbiterija nekdanje župnijske cerkve in okolice kot dela Kulturnega središča Stare Žiri. Začetna dela, geodarska raziskava zemljišča, so bila narejena 4. marca 2021. Muzejsko društvo se je skupaj z več partnerji s projektom *Interaktivno in sodobno* prijavilo na razpis LAS loškega pogorja. V okviru projekta bo društvo vzpostavilo spletno stran žirovske kulturne dediščine.

Toliko o tem, kaj je društvo uspelo narediti. Za zgodovinski spomin kraja pa bo imelo posledice tudi tisto, česar ni uspelo. Skrb za kulturno dediščino je v Občini Žiri ostala na ravni ljubiteljske dejavnosti. Že dolgo potrebujemo strokovno usposobljene ljudi, ki bi to delo opravljali poklicno in društvo si bo še naprej prizadevalo za to. Prav tako si je društvo zadalo nalogo, da ustavi proces, ki se je začel pred sto leti. Takrat so zgradili novo župnijsko cerkev in staro podrli. Podobno usodo so nato doživele še mnoge stavbe. Zadnja leta žalostno izginevanje obraza kraja dobiva še poseben polet, leta 2019 sta izginili še Nagličeva in Boštjanova hiša v Starih Žireh.

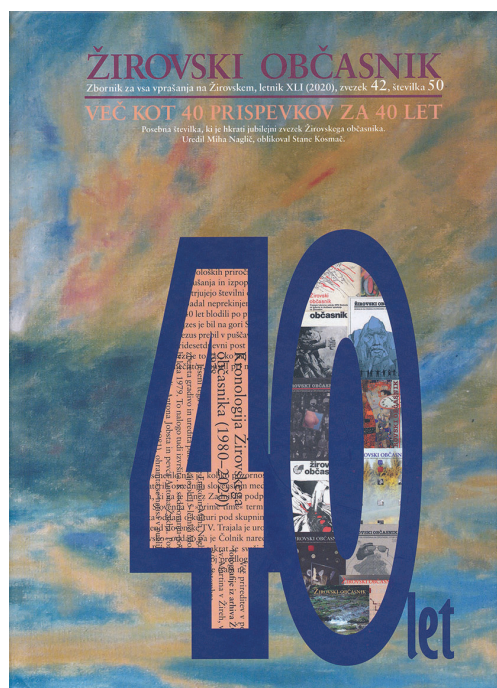
VIRI IN LITERATURA:

Arhiv Muzejskega društva Žiri.

- Demšar, Alojz: Muzejsko društvo Žiri je srečalo abrahama. V: *Žirovski občasnik : zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem* 41, št. 50, Ljubljana : Pegaz International, 2020, str. 221–235.
- Naglič, Miha: Iz preteklosti v prihodnost žirovskega muzeja. V: *Žirovski občasnik : zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem* 25, št. 34, Ljubljana : Pegaz International, 2004, str. 77–84.
- Naglič, Miha: Naše nove muzealije. V: *Žirovski občasnik : zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem* 27, št. 37, Ljubljana : Pegaz International, 2007, str. 54–56.
- Naglič, Miha: Pozdravljeni, ljubitelji utrdb! V: *Žirovski občasnik : zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem* 27, št. 37, Ljubljana : Pegaz International, 2007, str. 50–53.
- Naglič, Miha: *Žirovski besednjak*. Ljubljana : Pegaz International, 2019, 596 str.
- Podobnik, Matija; Vončina, Olga: Kulturno središče Stare Žiri. V: *Žirovske stopinje : glasilo občine Žiri* 5, št. 3, Žiri : Občina, 2015, str. 8.
- Poljanšek, Beta; Koman, Jaka: Razstava o prenovi muzeja. V: *Žirovski občasnik : zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem* 25, št. 34, Ljubljana : Pegaz International, 2004, str. 85–92.
- Rogelj Škafar, Bojana: Biti in imeti vse, kar imajo veliki. V: *Žirovski občasnik : zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem* 34, št. 43, Ljubljana : Pegaz International, 2013, str. 108–113.
- Treven, Majda: Turistično društvo Žiri. V: *Predlog za podelitev priznanja Občine Žiri v letu 2020 Muzejskemu društvu Žiri ob petdesetletnici muzejske dejavnosti na Žirovskem*. Pridobljeno: <https://www.ziri.si/files/other/news/153/25030420200514%2016%20Obcinska%20priznanja%20za%202020.pdf>.
- Zajec, Alfonz: Deset let muzejske dejavnosti v Žireh (Slavnostni govor ob proslavi 25. maja 1980). V: *Loški razgledi* 27, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1980, str. 306–308.
- Zajec, Alfonz: Muzejsko društvo Žiri. V: *Žirovski občasnik : zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem* 3, št. 4, Ljubljana : Pegaz International, 1982, str. 19–20.
- Zajec, Alfonz: Ob občnem zboru Muzejskega društva Žiri. V: *Loški razgledi* 29, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1982, str. 307–308.

Razgledi z loškega juga

Ob 40-letnici Žirovskega občasnika

Naslovnica 50. številke Žirovskega občasnika ob njegovi 40-letnici (2020). Oblikoval jo je akademski slikar Stane Kosmač.

uredniški glavi, ki je spričo starosti vse manj odprta za spremembe. 'EMŠO', se reče po domače.

Z vprašanjem padanja naklade se soočajo vsi tiskani mediji, od Žirovskega občasnika do New York Timesa. Časopisi pri nas in po svetu se

Ne zamerite, ker začenjam prispevek z navajanjem samega sebe. »Ob 40-letnici Žirovskega občasnika me kot glavnega urednika navdaja dvojni občutek: po eni strani sem zadovoljen z opravljenim delom, po drugi pa negotov ob vprašanju, kako naprej. Preden nadaljujemo, moramo po mojem odgovoriti vsaj na dve vprašanji. Ali pa na dve oviri, ki stojita na tej poti; prva je objektivna, druga subjektivna. Prvo je, kako se odzvati na padanje naklade v zadnjih letih oziroma kako se soočiti z dejstvom, da mladi vse manj berejo tiskane publikacije, hkrati pa vse bolj berejo tisto, kar je vidno na različnih zaslonih, od hišnih in prenosnih računalnikov, bralnikov do mobilnih telefonov. Drugo vprašanje pa je, kako pomladiti uredniško ekipo, jo razširiti z novimi sodelavci. Priznam, da v tem trenutku, oktobra 2020, nimam pravih odgovorov na ta vprašanja. Ta sama po sebi morda sploh niso tako težka, morda je problem bolj v moji

odzivajo tako, da imajo poleg tiskane še spletno izdajo. Takšno bi lahko imel tudi ŽO. Kaj pa novi sodelavci? V prvi številki Žirovskega občasnika smo leta 1980 zapisali, da hočemo spodbuditi k pisanju čim več posameznikov in hkrati dvigniti splošno kulturo pismenosti na Žirovskem. Štirideset let pozneje lahko z veseljem zapišemo, da smo prav to tudi dosegli. Hkrati pa moramo priznati, da se je krog sodelujočih avtorjev zlasti v zadnjem oziroma četrtem desetletju vse bolj zoževal, vse delo je opravila vse ožja in vse bolj stalna in statična skupina avtorjev in urednikov.

Sociolog Zdravko Mlinar me je ob pisanju svojega prispevka za jubilejno izdajo in v najinih pogovorih v zadnjem času opozoril še na eno dejstvo, ki se ga sam nisem povsem zavedal. Gre za to, da so nekatera področja našega delovanja v ŽO dobro 'pokrita', nekatera morda celo preveč. Zlasti to velja za domoznanstvo, likovno kulturo, tudi gospodarstvo (zlasti Alpina) ... Druga pa so komaj prisotna: sociala, zdravstvo in še kaj. Prevladuje pogled nazaj, premalo je razgledov po aktualnem položaju, skoraj nič o prihodnosti ... Diagnoza je torej poznana, zdravljenje se lahko prične takoj po izidu letošnjega jubilejnega zvezka. Glavno zdravilo pa je gotovo inovativnost. Jo bomo zmogli?»

K zapisu gornjih vrstic me je spodbudil Zdravko Mlinar, akademik, sociolog in žirovski rojak, da bi jih vključil v svoj članek ob 40-letnici *Žirovskega občasnika* (ŽO). To okroglo obletnico smo namreč žirovski občasnikarji dosegli in obeležili v letu 2020. Ta članek ob naši obletnici pa je namenjen *Loškim razgledom* (LR), zato je prav, da se ozremo še bolj nazaj, na začetek, v leto 1980. Kaj je torej botrovalo nastanku ŽO? Ne boste verjeli, a začetni razlog je bil, da sem se v začetku tistega leta vrnil iz JLA in sem bil še brez službe. Resnici na ljubo priznam, da je tudi nisem iskal. Človek pa mora nekaj početi, se na nek način izražati. In tako smo v krogu mojih prijateljev oblikovali pobudo, da bi izdajali svoje glasilo. Skoraj vsi smo v drugi polovici sedemdesetih končali študij in se vrnili v Žiri. Dotlej si je večina Žirovcev, ki so študirali, našla delo drugje, za mnoge poklice ga v kraju tudi ni bilo, tudi zame ne. Sicer pa naj nas kar naštejemo, saj nas ni bilo prav veliko. Tone Eniko, ekonomist, se je zaposlil v Alpini. Stane Kosmač, akademski slikar, je dobil službo učitelja likovnega pouka v osnovni šoli. Franc Kopač, pesnik, je delal v Kladivarju Žiri, prav tako Franc Temelj, elektrotehnik. Odločilno pa je bilo, da nas je v tej zamisli spodbujal umetnik Tomaž Kržišnik, ki je sicer živel in delal v Ljubljani, a je bil zelo navezan na svoj žirovski dom in se vanj pogosto vračal. V tem krogu je torej nastala ta zamisel in jeseni smo jo z izdajo prve številke tudi udeležili. Natisnjena oziroma razmnožena je bila v ciklostilni tehniki, ovitek, ki ga je oblikoval Tomaž, pa so nam natisnili v žirovski Etiketi.

Prva številka je bila po tiskarski tehniki in zunanji podobi podobna partizanskim tiskom. Gverilska pa je bila še po nečem – ni imela blagoslova tedanje oblasti. Ta je prvo številko spregledala, češ, saj jih bo minilo. Ko pa je februarja 1981 izšla druga številka, je bilo potrpljenja konec. Tudi zato, ker sem za uvodnik izbral uvodnik Srečka Kosovela iz leta 1925, ki pa je tudi toliko desetletij pozneje zvenel

neverjetno aktualno. Oblast se ni odzvala s sankcijami, sledil je času primerni poduk, ki je prišel iz Škofje Loke. Iz prestolnice tedanje reinkarnacije loškega gospostva sta se pripeljala Dušica Jurman in Pavle Okorn. Prijazna človeka. Prva je bila vodja občinskega INDOK centra, drugi pa je, sicer direktor podjetja Obrtnik, v občinski SZDL vodil svet za informiranje. V navzočnosti predsednika Krajevne skupnosti Žiri, v njegovi pisarni smo se sestali, sta nas podučila, kako se tem rečem streže in ko smo to uredili, je bilo vse prav in smo lahko izhajali naprej ter leta 2020 dopolnili bibličnih 40 let.

ŽO smo torej ustanovili na za tiste čase ilegalni način. Ustanovitelj in prvi izdajatelj je bila literarna sekcija DPD Svoboda Žiri, a to ni bilo dovolj, dokler ni svojega blagoslova podala še žirovska SZDL. Ker mlajšim bralcem te kratice niso več poznane, jih izpišemo. DPD je Delavsko prosvetno društvo, SZDL pa Socialistična zveza delovnega ljudstva. Od leta 1995 je izdajatelj Muzejsko društvo Žiri.

Večkrat sem slišal mnenje, da smo si hoteli Žirovci z ŽO ustvariti svoje *Loške razglede*. To mnenje je napačno. Tudi če bi kaj takega res hoteli, leta 1980 nismo imeli kadrovske zasedbe, ki bi to lahko naredila. Smo pa z uredniško ekipo, ki jo navajam, dosegli tisto kritično maso, ki je potrebna za izdajanje malo bolj ambicioznega glasila. Predvsem pa ni bila naša ambicija, da bi izdajali muzejski oziroma domoznanski zbornik, kakršen so *Loški* ali v dolini na zahodni strani Žirov *Idrijski razgledi*. Naša ambicija je bila, da bi izdajali »revijo«. Naš zgled bi lahko bile idrijske *Kaplje* (izhajale so v letih 1966–1972), a jih takrat (še) nismo poznali. Vendar publikacija, ki izide dvakrat ali le enkrat letno, ne more biti revija. In tako se je zgodilo, da smo z leti res postali bolj domoznanski zbornik kot revija. Vendar vztrajamo pri objavljanju prispevkov, ki so revijalne narave: intervjuji, uvodniki, ekološke polemike, »pohujšljiva« erotična besedila in podobe, leposlovna besedila, likovni prispevki, stripi, ocene, polemična in »politično sporna« besedila ... Od leta 1998 naprej smo ves čas izhajali samo še enkrat letno, zato pa takrat bolj zajetno. V 40. letih je izšlo 50 števil v 42 zvezkih, nekatere so bile dvojne. Izdajamo tudi svojo knjižno zbirko, imenovano Knjižnica ŽO; v njej je doslej izšlo 26 zvezkov. Prva je bila pesniška zbirka in prvenec Franca Kopača (*In hvaljeno nosi v sebi*, 1983). Najbolj imenitna in zajetna je bila *Knjiga hiš na Žirovskem*, napisala sta jo Petra Leben Seljak in Alojz Demšar, izšla je leta 2010. V njej sta izšli tudi moji knjigi *Kultivirati svoj rovt* (2002) in *Žirovski besednjak* (2019).

Naj izpostavim tudi dejstvo, da opravljenega dela ne bi zmogli, če ne bi k sodelovanju povabili zunanjih sodelavcev. Ti so dveh vrst. Prvi so žirovski rojaki, ki so odšli od doma in se v svojih strokah uveljavili v Ljubljani in drugih mestih, tudi po svetu. Druge imenujem »prijatelji Žirov« ; to so posamezniki, ki so prišli z Žirmi in Žirovci v tako ali drugačno povezavo. V zahvalo za njihov prispevek k razvoju ŽO bi jih rad imenoval vsaj nekaj.

Žirovski rojaki: akademika Zdravko Mlinar in Marija Stanonik, umetnostni zgodovinar in etnolog Ivan Sedej (sin Maksima), filozofinja Spomenka Hribar,

slavistka in pisateljica Tončka Stanonik, režiser Andrej Mlakar, arhitekt Vlasto Kopač, umetnostni zgodovinar Lojze Gostiša, pisatelj Vladimir Kavčič, ekonomist Viktor Žakelj, rojaka Anton Žakelj iz ZDA in Janko Majnik iz Avstralije ...

Med prijatelji Žirov izstopajo fotografa Vlastja Simončič in njegov učenec Janez Bogataj, muzikolog Franc Križnar in še kdo. Med avtorji, ki smo jih pridobili v Žireh samih, so bili najbolj dragoceni Alfonz Zajec, Matevž Pečelin, Ivan Reven, Jože Peternelj Mausar, Milena Miklavčič ...

Začetni in že imenovani uredniški odbor so z leti najbolj okrepili založnik Ignac Naglič, biološka antropologinja Petra Leben Seljak, Ločanka, ki je postala Žirovka, in Alojz Demšar, univerzitetni profesor kemije, ki je postal še žirovski domoznanec.

Kot rečeno: ustvarjalci ŽO nismo imeli ambicije, da bi postali Žirovski razgledi. No, razgledi že, a ne v smislu »konkurence« loškim. Žirovci v svoji »dolini na koncu sveta« nujno potrebujemo inštrument za razgledovanje čez naša obzorja. Tak inštrument je zdaj v vsakdanjem življenju IKT (informacijsko-komunikacijska tehnologija), a potrebujemo tudi duhovne razglede. Vsako leto se veselimo novih *Loških razgledov* in želimo, da bi ti vsaj z delom svoje vsebine ostali tudi glasnik celote nekdanjega Loškega gospostva. To je tako imenitna naravna in zgodovinska celota, da jo moramo ohranjati. Z gospodarskimi, političnimi in duhovnimi vezmi. Vse tri Sore in vse, kar so ustvarili ljudje, ki živijo v njihovih dolinah in v loškem pogorju, naj nas povezuje še naslednjih tisoč let.

Ob 40-letnici ŽO smo hoteli nekdanji in sedanji uredniki narediti skupinsko fotografijo. Ker pa epidemiološke razmere tega ne dopuščajo, je Helena Zorjan naredila kolaž iz fotografij, ki jih je izbral vsak sam. Na kolažu smo v zgornji vrsti (z leve): Tomaž Kržišnik, Andrej Mlakar, Tone Eniko, Helena Zorjan; v srednji vrsti: Tončka Stanonik, Alojz Demšar, Miha Naglič; v spodnji vrsti: Franc Temelj, Petra Leben Seljak, Ignac Naglič, Stane Kosmač. Avtorica kolaža je Helena Zorjan, oktober 2020.

Dr. Aleksandra Kornhauser Frazer – izjemna ženska, ugledna znanstvenica, priznana pedagoginja, naša rojakinja in častna občanka Občine Škofja Loka (1926–2020)

Dr. Aleksandra Kornhauser Frazer in mag.
Miha Ješe ob predstavitvi knjige *Poti in
srečanja* (15. 1. 2019) v Škofji Loki.
(foto: Metod Bočko)

Dr. Aleksandra Kornhauser Frazer se je rodila 26. 9. 1926 v družini lesnega trgovca Calearija v Virmašah pri Škofji Loki. Po bankrotu očetovega podjetja v času velike svetovne krize je leta 1929 prej premožna družina čez noč padla v revščino. Kot deklica je Aleksandra občutila lakoto, drugačnost in odrinjenost. Z otroškim delom je pomagala družini pri preživljanju.

Mladostne sanje pa je kmalu izrinila vojna z doživetji nasilja, morij in taborišča. Po končani osnovni šoli se je zelo mlada leta 1942 vključila v narodnoosvobodilni odpor. Po vojni je končala učiteljske, poučevala na osnovnih in srednjih šolah ter leta 1963 diplomirala na Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo v Ljubljani, kjer je dve leti pozneje tudi doktorirala. Kasneje se je izpopolnjevala v Švici, Veliki Britaniji in ZDA.

Po letu 1965 je poučevala organsko kemijo na Pedagoški akademiji v Ljubljani in bila v letih 1966–1969 tudi njena dekanja. Po tem letu je bila izvoljena za izredno in 1976 za redno profesorico kemije na Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo. Že v letu 1971 je začela voditi program kemijskega izobraževanja in od leta 1982 program kemijske informatike.

Ugledna profesorica in znanstvenica je leta 1981 postala direktorica Mednarodnega centra Unesca za kemijske študije, na strokovnem področju pa je opravljala številne funkcije v domačih in tujih inštitucijah ter organizacijah. Med

drugim je bila med leti 1974 in 1980 predsednica Raziskovalne skupnosti Slovenije ter v letih 1979–1990 predsednica jugoslovanskega odbora za znanost pri Unescu.

Bila je predsednica Skupščine jugoslovanskega združenja za napredek znanosti ter predsednica Komiteja za kemijsko izobraževanje pri federaciji evropskih kemijskih združenj. Leta 1988 je bila izbrana za enega od prvih 100 ustanovnih članov Evropske akademije v Londonu in bila leta 1989 izvoljena v svet te akademije ter v Svetovno akademijo znanosti in umetnosti v Stockholmu.

V sedemdesetih letih je bila aktivna v politiki, a ob tem ostala profesorica na univerzi. Od leta 1965 je bila poslanka in tudi podpredsednica Prosvedno-kulturnega zbora Skupščine SRS. Leta 1970 je prevzela funkcijo podpredsednice Izvršnega sveta Skupščine SRS. Odgovorna je bila za vse negospodarske dejavnosti, torej za zdravstvo in šolstvo, kulturo in znanost, pokojnine, socialo in še kaj.

Po treh letih je zapustila politične vode in se vrnila na univerzo. Njeno temeljno raziskovalno področje je bila kemija naravnih spojin, v osemdesetih letih je poučevala zlasti informacijsko metodologijo z aplikacijami v raziskovanju, izobraževanju in razvoju v industriji. Vodila je tudi mednarodne projekte Unesca, UNIDO – Organizacije Združenih narodov za industrijski razvoj, UNDB – Organizacije Združenih narodov za razvoj in Svetovne banke ter bilateralne projekte, zlasti z ZDA in Italijo. Kot ugledna znanstvenica in pedagoginja je predavala na plenarnih zasedanjih in kongresih.

Njeni dosežki so zapisani v 30 knjigah, objavila je več sto strokovnih in znanstvenih člankov za domače in tuje strokovne revije ter več knjig, zlasti v tujih jezikih, ter 20 učbenikov in monografij s področja kemije in kemijske informatike. Kot aktivna znanstvena publicistka je postala članica mednarodnih uredniških odborov strokovnih revij, s predavanji je gostovala v najuglednejših dvoranh sveta.

Z dekanom Fakultete za naravoslovje in tehnologijo prof. dr. Dragom Ocepkom in industrijskim kemikom dr. Miho Japljem (*arhiv Aleksandre Kornhauser - Frazer*)

Opravljala je številne visoke funkcije tudi doma – izpostavimo funkcijo dekanje na Mednarodni podiplomski šoli Jožefa Stefana – in po vsem svetu vodila velike mednarodne projekte na področju kemijskega izobraževanja, varovanja okolja in trajnostnega razvoja. Za svoje delo je prejela mnoga visoka državna odlikovanja in mednarodna priznanja.

Med drugim Žagarjevo nagrado, visoko priznanje ambasadorke znanosti Republike Slovenije ter Zoisovo nagrado za življenjsko delo na interdisciplinarnem področju kemije in naravoslovno-tehniške informatike. Leta 2000 je prejela srebrni častni znak svobode Republike Slovenije – za pomemben prispevek pri mednarodnem uveljavljanju Republike Slovenije in za zasluge pri pedagoškem, organizacijskem in znanstveno raziskovalnem delu na področju kemijske znanosti.

V Franciji je prejela medaljo Laurenta Lavoisiera, v ZDA nagrado Roberta Brasteda, v Avstraliji pa medaljo Davida Mellora.

Najbolj ponosna je bila na najvišjo japonsko nagrado Honda, ki ji je bila leta 1999 podeljena kot prvi (in še vedno edini) ženski. Prejela jo je za svoj prispevek k razvoju in uporabi metod za multidisciplinarno sintezo znanja, zlasti na področju razvoja čistih tehnologij in varovanja okolja.

Na njeno pobudo je bil 2. oktobra 1992 ustanovljen Sklad Pro Natura, ki mu je namenila denarni del prejetega odlikovanja ambasadorke znanosti Republike Slovenije. Za sodelovanje pri skladu je pridobila direktorja fundacije farmacevtske industrije Boehringer Ingelheim v Stuttgartu prof. dr. Hermannu Froelicha, ki je zagotovil dodatna vlaganja in upravljanje sklada. Peter Tancig, prvi slovenski minister za znanost, je sklad podprl z enakim prispevkom kakor pobudnica. Sklad Pro Natura je v Stuttgartu deloval dve desetletji in pol ter mladim slovenskim znanstvenikom nudil podporo pri njihovem mednarodnem uveljavljanju s skupaj več kot 200.000 evri. V tem času je denarno podporo iz sklada prejelo več kot 50 mladih perspektivnih raziskovalcev, predvsem na področjih naravoslovja in tehnologij – med njimi je bilo celo nekaj več žensk kot moških. Sklad od marca 2017 dalje deluje pod okriljem Slovenske znanstvene fundacije.

Sprejeta je bila tudi v najuglednejše svetovne znanstvene akademije. Bila je častna meščanka Ljubljane in od leta 1993 tudi častna občanka Občine Škofja Loka.

Konec leta 2018 je izšla njena avtobiografija *Poti in srečanja*, v kateri je strnila svojo izjemno življenjsko pot, ki jo je januarja 2019 predstavila tudi v rodni Škofji Loki. Zaupala, nam je, da bo vselej ostala predvsem Sulčkova Adi iz Karluca na bregu nad Poljansko Soro.

To drobno dekletce je iz majhnega predmestja majhne dežele z odločnostjo, vztrajnostjo in pokončnostjo zrastle v veliko svetovljanko in humanistko, znanstvenico in pedagoginjo svetovnega slovesa, ki nikoli ni sprejela kakršne koli podrejenosti, ki se ni ustrašila tudi najtežjih naporov, ki je ljubila izzive in živela za ustvarjalnost.

Tonetu Mlakarju v spomin (1921–2020)

A usoda je z menoj, ona najde rešitev.

Tone Mlakar, 2015¹

»Jaz, avtor zgodbe mojega življenja, sem bil rojen maja 1921 leta v Žireh. Rojstna hiša, ki že nosi vzdano tablico, posvečeno spominu NOB, je dala leta 1912 prostor ustanovnemu zboru avstrosocialdemokratske stranke, ki sta ga ob mojem dedu Tomažu vodila Tržačan Etbin Kristan in pisatelj Ivan Cankar. Domače okolje ob bistrem potoku mi je že tu dalo impulz za kasnejši duhovni razvoj. Sicer pa sem v glavnem doraščal v Gorenji vasi sredi Poljanske doline. Od tu me vleče šolarija v gimnazijo: nižja na Ptuj, višja na realki v Ljubljani.

Z drugo svetovno vojno se za našo družino začne tragedija. Na seznamu tretjega rajha nezaželeni moramo 2. julija 1941 leta zapustiti dom in vse premoženje; s transportom iz Št. Vida nas vlak odpelje v neznano – in v deževni noči 10. julija nas SS iztovori v Šumadiji, v Smederevski Palanki. Slovenska raja se nikakor ne znajde; primemo za vsako delo, z bratom Binetom sva celo dober mesec rudarja v rudniku Aleksinac.

Prvi pobegne brat Bine, oglasi se že septembra izpod Blegoša – seveda kot gošar. Naslednjo pomlad se pobeg posreči še meni in prav na veliki petek 1. 1942 stopim iz vlaka v Ljubljani. Dolenjska in Notranjska sta že del Italije, a mesto

Tone Mlakar v svojem ateljeju 1. januarja 2004.

(foto: Alojzij P. Florjančič)

1 Mlakar, Tone: Naša zdravljica. V: *Primorska Prešernova Zdravljica 1944 : faksimile iz 3. številke časopisa Triglavski odmevi*, Škofja Loka : Muzejsko društvo : Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka, 2015, str. 5.

sámo opasano z bodečo žico. Uspe mi vpis na univerzo – Ljubljana je šla beguncem na roko – sprejem pri prof. Plečniku je bil dokaj dramatičen.

Takratna Ljubljana je bila močno oefarska, ob razpadu Italije grem med partizane, a opis konca moje partizanščine bo v samem članku. Tako sledi moje šolanje šele po veliki noči leta 1946. Tri poletne obvezne enomesečne prakse me še naprej vežejo na Vipavo in Primorsko. Med tem se povojna komanda VVP »kapitalizira«: postane G. P. Primorje«.

Tako Tone Mlakar začne svoj kratek življenjepis, ko se pred dvajsetimi leti pripravlja na jesenski Blaznikov večer Muzejskega društva Škofja Loka z naslovom *Med bogom Marsom in muzami*. Takrat tudi omeni, da so spomladi leta 1944 na Cerkljanskem natisnili Prešernovo *Zdravljico* ob stoletnici njene prve objave. Mlakar, starosta našega društva, njegov član že od leta 1955, ko je prišel v Loko, tudi odbornik in oblikovalec društvenega zbornika, zelo aktiven in elokventen razpravljavec na naših srečanjih, nas prepriča, da leta 2014 izdamo faksimile tega dela, dopolnjen s prispevki Toneta Mlakarja, Dušana Fortiča in urednika. Zaradi odziva in zanimanja izdamo naslednje leto še drugo, dopolnjeno in popravljeno izdajo ob 70-letnici 2. svetovne vojne. Skupaj je izšlo 650 oštevilčenih izvodov.

Mlakarja sem sicer prvič srečal leta 1984 ob začetku proizvodnje uranovega koncentrata v Todražu in nato popoldne še na Vidmu v Poljanah. Bil je eden od pomembnejših gostov. Pripeljal ga je prof. dr. Milan Osredkar, nekdanji direktor Instituta Jožef Stefan. Leta 2004 mi je za starološko kroniko dal na voljo izjemne črno-bele fotografije iz loške okolice in notranjosti crngrobske cerkve. Zato nisem bil presenečen, ko je kasneje prejel prestižno Puharjevo nagrado Fotografske zveze Slovenije. Da je bil scenograf našega prvega igranega filma *Na svoji zemlji*, obeh Kekcev ter filmov *Svet na Kajžarju*, *Kopljí pod brezo*, *Na valovih Mure* in *Balada o trobenti in oblaku*, pa ve vsak poznavalec domačega filma.

V zadnjih dveh desetletjih sva se redno srečevala, tako je postal Tone že skoraj naš družinski član. Zvedel sem na primer, da se je na veliki petek 1942 peljal z vlakom mimo moje rojstne hiše na Uršnih selih. Mogoče sem mu kot otrok celo pomahal, če je prav takrat gledal skozi okno, saj sem redno spremljal vlake na mostu, oddaljenem za lučaj kamna od naše hiše. Tone je izbral pomožno traso iz Zagreba, preko Karlovca in Novega mesta, da se je izognil nemški kontroli na glavni železniški progi preko Zidanega mosta in tako uspel varno priti v Ljubljano. Poleg izjemnega arhiva fotografij in diapozitivov nas je presenetil z obsežno mapo akvarelov z Vipavske, ki jih je ustvaril med leti 1944 in 1947. Za njegovo 90-letnico smo mu v Vipavi pripravili razstavo 26 akvarelov, ki je naletela na izjemen odziv. Še isto leto je ta opus predstavil tudi v Škofji Loki.

Takrat sem našel naslednji prispevek o njem:

»Arhitekt Tone Mlakar je tako kot slikarji krajinarji iskal lepoto v krajini, v njenem sozvočju z objekti, ki jih je postavil človek. Tako je nastal velik fotograf-ski opus, ki prikazuje preobrazbo našega mesta iz petdesetih v osemdeseta leta, njegove dragocenosti, admiranje in nastajanje novega. Verjetno ni kraja na

širšem loškem ozemlju, ki ga Tone Mlakar ne bi prehodil in tam iskal svoj fotografski motiv.

Tone Mlakar je tudi ključno sooblikoval urbano podobo Škofje Loke in okolice, ki je nastajala v 50., 60. in delno v 70. letih. Nastajala so nujno potrebna loška naselja: Novi svet, Hafnerjevo, Frankovo in Groharjevo naselje, počitniški zaselki v Selški in Poljanski dolini. V starem mestnem jedru je prenovil tovarno Šešir, na Mestni trg je umestil kinodvorano, prenovil Cankarjev trg in ga z novo brvjo povezal s pošto in avtobusno postajo. Loka je pridobila novo veduto na severu. S posegom na zahodni strani obzidja pa se je odprl imeniten pogled na mesto s poljanske smeri. Številnim občanom nekdanje loške občine je pomagal, da so zgradili lastno hišo, Poljancem in Dražgošanom tudi cerkev (skupaj z arh. Bitencem). Njegov urbanizem je bil spoštljiv do prebivalcev in pretekle stavbne dediščine.«

Žal so severno veduto Loke v novejšem času pohabili oziroma je niso z njim pretehtali in našli primernejše rešitve Mlakarjevega povojnega arhitekturnega modernizma. Tudi zaključka Placa na Poljanskih vratih z *Arma Christi*, ki si ga je zamislil kot pentljo *Škofjeloškega pasijona*, ki se začenja z njegovim razpelom pri kapucinski cerkvi, niso upoštevali.

Tone Mlakar je doživel svoj zemeljski konec 12. novembra 2020, mirno, na svojem domu in v krogu najbližjih. Pokopan je v družinskem grobu na mestnem pokopališču v Škofji Loki. Sorodnikom sem hvaležen, da sem bil lahko na njegovem odhodu v večnost.

Tone Mlakar na svojem domu z ženo Vero, roj. Bricelj, in ddr. Marijo Stanonik, žirovsko rojakinjo, 11. oktobra 2013. Na steni slika družine Bricelj slikarja Ivan Vavpotiča. (foto: Alojzij P. Florjančič)

Štefanija - Štefka Križnar, (1937–2020)

Štefka Križnar (1937–2020).

(foto: Janez Križnar)

Na pragu pomladi, 24. marca 2020, nas je nepričakovano in mnogo prezgodaj zapustila naša draga kolegica in prijateljica dr. Štefka Križnar, rojena Dolenec.

Rodila se je 13. decembra 1937 v kmečki družini v vasi Podobeno v Poljanski dolini kot najstarejši otrok. Za njo se je rodilo še 12 otrok: Nikolaj, Marija, Jurij, Jožef, Alojzija Slavka, Valentin, Ljudmila, Marija Dragica, Jožica, Bernarda, Irena in Janez. Trije so kmalu umrli, ena od sester zaradi davice.

Pri Martenkovih je bilo življenje sveto, vsak otrok je bil dar za vso družino, sprejet in ljubljen. Starši so otroke že zgodaj vpeljali v delo in sprejemanje odgovornosti. Razgibano družinsko življenje in dober zgled staršev sta bila najboljša šola za njene vrednote: poštenost, marljivost, vztrajnost, požrtvovalnost, solidarnost, čut za bližnjega, iznajdljivost, skromnost in borbenost.

S starši so jih vezale tople človeške vezi medsebojnega zaupanja in spoštovanja. Oče je Štefko zelo cenil in ji že zelo zgodaj veliko zaupal. Bila je vzor mlajšim sorojencem, bila njihova varuhinja, jim svetovala in urejala njihove zadeve v času šolanja. Starši so bili modri, zavedali so se, kako pomembna je izobrazba. Bila je najboljša dota, ki so jo dali otrokom na poti v življenje. Čeprav je bilo veliko otrok, so jo omogočili vsem, ki so jo želeli.

Anekdota: Najmlajši brat Ivan je imel nekoč slabo spričevalo, pa so ga starejši okarali, zakaj se ni bolj potrudil. Oče pa je dejal, da je tako čisto prav, da bo vsaj nekdo hotel ostati doma na kmetiji: *»Če boste vsi študirali, bo naša kmetija ostala brez naslednika.«*

Štefka je osnovno šolo obiskovala v Poljanah. Vstopila je kar v 2. razred, ker je znala že brati in pisati, česar se je naučila v partizanski šoli v Podobenu. Po 3. nižji gimnaziji je šolanje nadaljevala v Škofji Loki na 5-letni višji gimnaziji in jo zaključila z maturo leta 1956. Kot čebela je marljivo nabirala znanje in širila obzorja duha in srca. Veliko je razmišljala o lepoti in smislu življenja in si zastavljala visoke cilje. Želela je narediti mnogo dobrega v življenju ter zapustiti trajno sled za seboj. Njene sanje so se začele uresničevati, ko se je odločila za študij medicine, ki jo je zelo pritegnil. Zanimala jo je skrivnost človeka. Pridno je študirala, da bi se čim prej zaposlila.

V času študija je očarala Ivana Križnarja, veliko ljubezen svojega življenja, s katerim sta si ustvarila srečno družino, ki ji je vedno zvesto stala ob strani. Bila je njeno varno zavetje, kjer se je lahko umirila in odpočila od naporenega dela, v njej je našla navdih za svoje ustvarjanje in delovanje.

Diplomirala je leta 1964 in se zaposlila v splošni ambulanti Zdravstvenega doma v Škofji Loki. Spoznavala je zahtevnost terenskega dela in si nabirala izkušnje.

Leta 1968 se je odločila za specializacijo iz pediatrije in jo zaključila leta 1972. Postala je prvi stalni pediater v Zdravstvenem domu Škofja Loka. Poskrbela je za organizacijo dispanzerske službe za otroke. Kmalu se je pokazala potreba za odprtje razvojne ambulante. Uvedla je register rizičnih otrok in jih vsa nadaljnja leta tudi redno spremljala. Opravila je Bobathov tečaj razvojne nevrologije, ki je najboljša podlaga za dobro strokovno delo na tem področju. Hkrati je ustanovila nevrofizioterapevtski oddelek za obravnavo otrok z motnjami v gibalnem razvoju.

Celostno spremljanje otrok s posebnimi potrebami je poleg rednega ambulantnega dela postala njena velika ljubezen. Bila je ustanovna članica društva Sožitje Škofja Loka. Znala je pristopiti k otrokom in prisluhniti stiskam staršev, ki so se srečevali s prizadetostjo otroka. To je bilo njeno posebno življenjsko poslanstvo, ki mu je ostala zvesta še precej let po upokojitvi.

Z dovoljenjem Janje Bogataj, ravnateljice Vrtca Škofja Loka, vključujem njen nekrolog iz *Loškega utripa*, v katerem lepo predstavi dr. Križnarjevo in njeno delo z otroki s posebnimi potrebami.

Dr. Marija Bračko in dr. Štefka Križnar.

(foto: Ivan Križnar)

Med pregledom. (foto: Janez Križnar)

Obnemeli smo ob novici, da je umrla dr. Štefka Križnar, naša cenjena in ustanovna članica društva Sožitje Škofja Loka. Bila je naša prijateljica, podpornica, zaupnica, avtoriteta, borka in še bi lahko naštevala različne vzdevke, ki jih je posebej imela. Trudila se je spoznati vsako družino in ji pomagala na svoj način. Ni delala izjem in tudi ni delala zato, da bi bila bogata. Njeno bogastvo so bili sladkorčki uspeha, ko je lahko pomagala. Imela je izjemen občutek empatije, vedela je, kdaj je staršem težko in na kakšen način jih je potrebno razumeti. Poseben občutek je imela pri delu s starši otrok s posebnimi potrebami. Veliko takšnih otrok je videla in veliko jih je imela v svoji ambulanti. Ozdraviti jih ni mogla, lahko pa je s toplo besedo in gorečo dlanjo zdravila njihove starše. To je

vlivalo upanje in moč, da so mnogi pari zdržali. Tudi takrat, ko je bilo težko z otrokom, ko je bilo napeto v partnerskem odnosu in tudi takrat, ko je bilo težko s sorojenci. Neizmerno radi so jo imeli otroci, tudi takšni, ki so danes že ostareli. Radi so zaplesali z njo, na srečanjih ob koncu leta, ona pa se je rada spomnila vseh minulih let in skupne prehojene poti. Na Loškem je bila prva zdravnica, pediaterinja, ki je začela opozarjati na posebne potrebe otrok in začela voditi register rizičnih otrok. Tako kot je živela, tako vzoren je bil tudi njen register. V strokovnih krogih je še dolgo po tem, ko je bila že upokojena, uživala ugled in strokovno spoštovanje. To, kar je bilo njeno življenjsko poslanstvo, v tem je bila res dobra. Bila je pobudnica mnogih dobrih idej, ki so se ob realizaciji izkazale kot izjemne.

Kot mlada zdravnica pediaterinja se je že takrat, na začetku svoje kariere, zavzemala za zgodnjo obravnavo otrok s posebnimi potrebami. Bila je med ustanovnimi člani odprtja razvojnega oddelka za otroke s posebnimi potrebami v Vrtcu Škofja Loka. Že ob sami ustanovitvi se je z njeno pomočjo začela izvajati neurofizioterapevtska obravnavo, vsaj enkrat mesečno pa je razvojni oddelek obiskala tudi sama. Neverjetna je bila, prišla je vedno po svojem urniku, ki v resnici ni obstajal, naredila ga je sama, in mi smo jo pričakovali. S posebnim občutkom je vedno povprašala po tem in onem, zanimalo jo je tudi zdravstveno stanje drugih otrok. Vedno je povprašala, če otroci kaj potrebujejo

ali pa nam dala nasvet, kako zavarovati otroke zaradi določenih bolezni. Svoje poslanstvo je imela resnično rada in ga je opravljala s srcem.

V okviru društva Sožitje je bila tudi pobudnica obiskov na domovih. To je bil samo delček mozaika vseh prostovoljnih ur, ki jih je opravila skupaj z nekatrimi člani društva. Nikoli ji ni bilo težko delati, še posebej ne, če je imela občutek, da je nekdo v stiski. Velikokrat je pomagala kar celi družini. Včasih z nasveti, včasih pa s kakšnim zdravniškim priporočilom. Budno je spremljala odraščanje in poti otrok in tiho staranje njihovih staršev. Njen občutek za sočloveka je bil neprecenljiv. Vedela je, kdaj je potrebno zastaviti besedo za nekoga in takrat, ko se je odločila, je stala na trdnih stališčih. Vedno se je borila za to, da so imeli korist tisti, ki so pomoč najbolj potrebovali. Nikoli ji tudi ni bilo žal časa in moči, ki jih je usmerila v dobrodelno delo.

V spominu nam bo ostala kot velik zgled pozitivne energije, veselja do umetnosti in življenja. Njeno življenje je bilo preprosto in hkrati bogato. Izkušnje in strokovno znanje je znala podati tako, da smo ga razumeli vsi. Občudovali smo tudi moč njene izraznosti v slikanju in sporočilih, ki jih je pisala, in tudi v nežni glasbi, ki je prihajala iz njenih orglic. Delček vsega tega bogastva je odnesla s seboj, veliko pa ga je odložila v naša srca.

Draga Štefka, bila si naša in ni bil še čas, da bi se razšli. Pogrešali te bomo.

Dr. Križnarjeva je kot vodja otroškega dispanzerja skrbela za stalno strokovno izobraževanje sebe in sodelavcev. Eden izmed prijetnih dogodkov so bili mesečni torkovi sestanki zaposlenih v otroškem dispanzerju in patronažni službi, s katero smo redno dobro sodelovali. Poleg organizacijskih zadev smo predstavili teme s strokovnih izobraževanj, ki smo se jih udeležili. Trudila se je hoditi v korak s časom in skrbela za enotno strokovno doktrino na področju zdravstvenega varstva otrok.

Vedno je bila ozaveščena okoljevarstvenica, izpostavljala je skrb za zdravo okolje. Opravila je raziskovalno nalogo o pojavu obstruktivnih bronhitisov pri otrocih na Loškem, ki jih je spremljala 5 let. Izsledke je predstavila leta 1987 na Derčevih dnevih, ki so osrednje strokovno izobraževanje za pediatre in šolske zdravnike.

Aktivna je bila tudi na področju vzgoje in izobraževanja za starše in otroke v šolah ter vrtcih.

Njeno vsestransko prizadevanje na področju zdravstvenega varstva otrok ter njeno širše družbeno delovanje so cenili tudi v naši lokalni skupnosti, zato je prejela več priznanj:

- republiško priznanje Zveze društev za pomoč duševno prizadetim (1983);
- državno priznanje orden zaslug za narod s srebrnim vencem (1989);
- občinsko priznanje RK Škofja Loka, zahvala (1996);
- zlati grb Občine Škofja Loka (1998);
- priznanje *tarokirski viteški red* (1998).

Dr. Štefki Križnar je zelo veliko pomenila tarokirska družba, ki ji je bil posvečen velik del prostega časa. Tarokisti so razgledana in raznolika družba s pestrim programom. Osnova so redna tedenska druženja ob taroku, ki trajajo neprekinjeno že 57 let. Vse večje praznike leta so preživljali skupaj in slovesno. Prirejali so priložnostne izlete in pohode, ogleda kulturnih znamenitosti, obiskovali razstave, galerije in umetnike. Skupaj so organizirali letovanja na Voglu, Krvavcu, v Veliki Polani, Gozd Martuljku ... Imeli so tudi svoj ansambel Valat. Aktivno in vsestransko pestro preživljanje prostega časa je bil za vse ventil za sproščanje in notranje čiščenje, ki dviga nivo življenjske energije. Družčina je bila medsebojno dobro ubrana. V večdesetletnem druženju med njimi ni prišlo do nobenega spora, saj so spoštovali tudi morebitno drugačno mišljenje. Vedno pa je bilo obilo dobre volje in smeha, kot je Štefka vedno rada dejala: *»Smeh je pol zdravja.«*

Ob napornem delu se je znala tudi ustaviti, se sprostiti in poveseliti skupaj z nami.

Razvajala nas je s pecivom, ki ga je spekla zgodaj zjutraj, da je že dišalo, ko smo prihajali v službo; njena specialiteta so bile male pice in antistresni »povštrčki«. Dr. Štefka Križnar se je praznovanj vedno veselila; nobenega rojstnega dneva nismo zgrešili, slovesno je bilo ob naših okroglih obletnicah. Občudovali smo izvirnost njenih idej, s katerimi je polepšala naša praznovanja.

S svojim zgledom nas je vzgajala. Bila nam je vzornica, učiteljica življenja in velika prijateljica. Otroški dispanzer je bil naš drugi dom, v njem smo skupaj preživeli veliko časa. Radi smo hodili v službo in si medsebojno pomagali.

Znala je prisluhniti vsakemu sodelavcu, razumeti naše težave in nas s svojo neizčrpno energijo dvigovati ter vlivati zaupanje, da se bo vse dobro izteklo. Velikokrat smo jo občudovali, kako vse to zmore. Zmogla je, ker je verjela, da je smisel življenja biti dober človek, če delaš dobro sočloveku, je to dobro tudi zate. Rada se je spominjala svojih staršev in poudarjala moč njene rodne družine, v kateri so bili povezani v dobrem in slabem. Starša sta jim bila za zgled in oporo. To svojo dragoceno duhovno dediščino je predala tudi sinovoma Tomažu in Janezu, ki sta ji podarila tri vnuke, Tomaž Žana in Tašo, Janez pa Vaneta; vsi so ji bili v veliko veselje.

Toda tudi njej življenje ni prizanašalo. Doživela je težki preizkušnji prezgodnje izgube sester Marije, Alojzije Slavke, Marije Dragice in bratov Valentina in Jurija, s katerim sta bila zelo povezana. Imela je resne zdravstvene težave z očmi, ogrožen je bil njen vid, vendar se je po uspešnih operacijah obojestranske katarakte (1996) vse srečno končalo. Svet okoli nje je zasijal v živahnih in svetlih barvah. Na novo odkrita lepota stvarstva jo je navdihnila, da je po upokojitvi (1999) dala krila svojim talentom. Izobraževala se je na slikarski akademiji za tretje življenjsko obdobje. Naenkrat so na njenih slikarskih platnih vzcveteli čudoviti telohi, rume ne pogačice, hibiskusi in cvetoče poljane. Odkrila je tudi svoj glasbeni talent in veselo igrala na orglice. Rada je obiskovala likovne razstave in druge kulturne dogodke, ki jih v Škofji Loki ni malo.

Najlepše darilo življenja v zadnjem obdobju je bil težko pričakovani vnuk Vane. Ob njem je začutila svojo še vedno otroško dušo, čisto in nepokvarjeno, ki zaupno zre v vsakega človeka in v njem vidi njegovo bistvo, dobro. Večkrat je dejala, da imajo pediatri pravico biti malo otročji in radovedni kot otroci.

Pri svojem bogatem in vsestranskem delovanju je do poslednjega dne ostala polna energije in veselja do življenja ter novih načrtov za prihodnost.

Njeno življenje nas je vse obogatilo. Delati z njo je bil velik privilegij. Hvaležni smo ji za vse, kar smo dobrega in lepega skupaj doživeli. Njeno življenje sta bili ena sama Ljubezen in Dobrota, ki ju je vse življenje z radostjo delila. Imeli smo jo radi in neizmerno jo bomo pogrešali.

Draga Štefka, nebo bo poslej bogatejše za tvojo zvezdo, ki jo bomo lahko gledali v jasnih poletnih nočeh. Ti pa nam zaigraj na tvoje orglice in pošlji svoj zvezdni utrinek.

Orgličarka Štefka. (foto: Janez Križnar)

Stane Pečar (1928–2020)

Stane Pečar (1928–2020).
(iz družinskega arhiva)

V letu 2020 nas je zapustil Stane Pečar, mladinski aktivist, partizan in taboriščnik, eden prvih članov borčevske organizacije ter dobitnik številnih priznanj in odlikovanj.

Rojen je bil 11. 2. 1928 v delavski družini na Vrhniki. Po petih razredih osnovne šole je šolanje nadaljeval na prvi državni realni gimnaziji v Ljubljani in se pri 14. letih vključil v mladinsko organizacijo OF, v SKOJ je bil sprejet maja 1943. S pomočjo treh mladincev iz okolice je v eni svojih odmevnejših akcij pozimi 1943/1944 vlomil v nemško skladišče orožja in drugega vojaškega materiala v prostorih vrhniške mežnarije. Zasegli so nekaj orožja in streliva ter druge vojaške opreme; ker pa so bili izdani, so jih Nemci aretirali, zaslišali, pretepli ter nagnali domov. Septembra 1944 se je, oborožen s kratko puško »italijanko«, priključil Ljubljanski brigadi. Še isti mesec so ga

domobranci zaradi izdaje zajeli na Notranjskem v skupini približno dvajsetih ujetnikov in jih izročili Nemcem. Čas do konca vojne je preživel v nemških zaporih in taboriščih. Po vrnitvi iz vojske se je na Vrhniki jeseni 1948 aktivno vključil v politično življenje. Izvoljen je bil za predsednika mladinske organizacije kvarta Vas, kmalu pa še za predsednika mladinske organizacije Občine Vrhnika in postal član Okrajnega komiteja mladine in inštruktor tega organa. Leta 1954 je bil službeno premeščen v Škofjo Loko, kjer se je kot kustos za NOB zaposlil v Loškem muzeju. Leta 1957 je vodil petčlansko muzejsko ekipo, ki je uporabila povsem novo metodo dela, skupinsko raziskovanje terena. V 18 dneh so prečesali območje desnega porečja Sore od Žirov do Ločnice. Rezultat naporenega dela je bilo obsežno zgodovinsko in etnografsko *Gradivo za topografijo NOB*, ki je izšlo v dveh snopičih in za raziskovalce še danes predstavlja pomemben vir informacij.

Posneli so več kot 300 fotografij, napravili 100 risb, za muzejske zbirke pa pridobili še etnografske predmete, partizanski tisk in drugo arhivsko gradivo.

Velik del prostega časa je v prvih letih po prihodu v Škofjo Loko namenil tudi mladim. Poleti 1955 je za otroke padlih borcev in žrtev okupatorjevega nasilja iz takratnih občin Kranj in Škofja Loka organiziral tritedensko kolonijo v Rovinju. Udeležilo se je 110 otrok v starosti od 10 do 15 let, mnogi od njih so prvič videli morje ter se naučili plavati. V obe smeri so potovali z vlakom, šotore, odeje in kuhinjski pribor so jim dostavili s kamioni. Letovanje je bilo pestro, ves čas se je kaj dogajalo: jutranje dviganje zastave, igre z žogo, kopanje, igranje na splavu, ki so si ga sposodili od železničarjev, taborni ogenj. Naslednje poletje je 22 otrok padlih borcev in žrtev okupatorjevega nasilja vodil na pohodu po partizanskih poteh po Škofjeloškem in Cerkljanskem hribovju. Spremljali so jih znani partizani, obiskali so bolnico Franjo in Dražgoše ter se zadržali pri spominskih obeležjih na trasi pohoda, kjer so se padlim poklonili s cvetjem, ki so ga nabrali ob poti. Spali so na kmečkih podih in senikih. Hrano sta jim pripravljali kuharici na večjih kmetijah. Za priboljšek so v tistem času v hribih zorele češnje. Prosti čas so si popestrili z družabnimi igrami, petjem in druženjem.

Ob delu se je ves čas izobraževal. Diplomiral je na prvi stopnji Pravne fakultete v Ljubljani, zatem opravil 6-mesečni tečaj za kriminalista in potem še dveletno šolo za notranje zadeve. Leta 1958 se je zaposlil kot pravnik na Občini Škofja Loka in do upokojitve vodil Oddelek za notranje zadeve. Z raziskovanjem zgodovine NOB se je od tedaj ukvarjal le še ljubiteljsko.

V 70. letih prejšnjega stoletja je na pobudo takratne SZDL začel vztrajno, dosledno in sistematično raziskovati podatke o domobranstvu na širšem loškem ozemlju. Obiskal je zgodovinske arhive na Gorenjskem in v Ljubljani, opravil razgovore z vsemi preživeli domobranci ali njihovimi svojci, na pobudo njihovih soročnikov pregledal sodne odločbe o razglasitvi za mrtve, natančno opisal domobranske postojanke, njihove akcije in zločine. Skupno je bilo na območju raziskave 11 postojank, 2 so partizani uničili, v preostalih je bilo ob koncu vojne približno 930 domobrancev. O njih je Stane Pečar zbral dokaj popolne osebne podatke, tudi o njihovih usodah po končani vojni. Kar 20 let je nastajalo obsežno gradivo, ki je žal ostalo le v rokopisu; del je shranjen v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, Enota v Škofji Loki.

Njegovi prispevki o NOB so bogatili tudi *Loške razglede*, kjer je bil v prvih letih član uredniškega odbora. Izpostavimo naj v 2. številki (1955) objavljeno raziskavo o nasilni smrti 50. talcev, pobitih za Kamnitnikom: »... *temni, pretemni so talcev grobovi*«. Ob žalni slovesnosti 9. februarja 1999 je na podlagi njegove raziskave izšla še brošura *Temni pretemni so talcev grobovi*. Raziskavo o množičnih aretacijah je kasneje dopolnil in članek o tem z naslovom *Niti najhujši nemški teror ni upognil upornih Ločanov* objavil v 51. letniku *Loških razgledov* (2004). V okviru realizacije programa zgodovinopisja, ki ga je sprejel Svet za zgodovino delavskega gibanja in NOB pri SO Škofja Loka, se je lotil raziskovanja

uničevanja domačij in drugih objektov ter v letnikih *Loških razgledov* od 32 do 35 v svojem temeljnem delu *Uničevanje domačij – eno izmed okupatorjevih nasilij* popisal več kot 340 objektov, ki jih je okupator skupaj s svojimi pomočniki uničil na Škofjeloškem. V 32. letniku *LR* je v članku *K aktivnosti bele garde v Škofji Loki* objavil nekaj dopolnitev in pojasnil.

Organiziral je popis spomenikov na območju takratne Občine Škofja Loka in pisanje življenjepisov padlih borcev in žrtev okupatorja. Sodeloval je pri nastajanju knjig *Škofjeloško okrožje 1941–1945*, avtorja Ivana Križnarja, in *Pomniki NOB na Škofjeloškem*. Zbiral je gradivo o padlih italijanskih partizanih, pripadnikih brigade Antonio Gramsci, partizanske udarne divizije Garibaldi Natisone, ki so se v času zadnje nemške ofenzive marca 1945 borili na območju Poljanske in Selške doline. Na pobudo Protifašistične organizacije italijanskih partizanov (ANPI), je bil leta 1987 pri združenju imenovan odbor za postavitve spomenika, vodil ga je Stane Pečar, in v nekaj mesecih je bil spomenik postavljen pri Sv. Lenartu, v bližini kraja, kjer je komisar brigade Manfredi Mazzocca Tordo padel. Stane Pečar je od ANPI prejel priznanje in medaljo, njihovi predstavniki pa vsako leto prihajajo in se poklonijo padlim partizanom in njihovemu komisarju.

Že vse od začetka, torej od leta 1948, je bil član Združenja borcev za vrednote NOB. Opravljal je številne funkcije na vseh ravneh. Večkrat je bil izvoljen v

V Loškem muzeju je bilo skupinsko raziskovanje terena prvič izpeljano leta 1957. Muzej je organiziral skupino petih članov: Stane Pečar (vodja ekipe, kustos za NOB), Anka Novak (etnologija), Andrej Pavlovce (umetnostna zgodovina, spomeniško varstvo), Saša Kump (tehnično in umetniško risanje).

Skupina je bila na terenu 18 dni z nalogo evidentiranja ozemlja nekdanjega Loškega gospostva.

(foto: zasebni arhiv)

upravni odbor. Vodil je odbore za postavitev šestih spominskih obeležij NOB. Za eno izmed njih je dobil posebno spominsko plaketo odbora Skupnosti borcev Prešernove brigade. Ob spremembi družbenega sistema po osamosvojitvi in vračanju premoženja je bil predsednik Združenja. Ob trdnem vztrajanju mu je skupaj s sodelavci uspelo obdržati v lasti Združenja Dom ZB, ki je bil po vojni zgrajen udarniško in s prostovoljnimi prispevki. V matični krajevni organizaciji je bil več mandatov zapored vse do leta 2017 član krajevnega odbora. Poleg treh pisnih priznanj različnih ravni organiziranosti ZB je prejel tudi plaketo Zveznega odbora ZZB NOV Jugoslavije (1991) in zlato plaketo za življenjsko delo ZZB NOV Slovenije (2015). Še posebno pa je bil ponosen na državna odlikovanja nekdanje skupne države SFRJ: red zaslug za narod s srebrno zvezdo, red dela s srebrnim vencem, medaljo za hrabrost in medaljo za zasluge za narod.

Sta pa še dve področji, ki sta ga vse življenje zanimali in sproščali, to sta bila lov in kinologija. V Lovskem-kinološkem društvu Gorenjske je bil tajnik izvršnega odbora (1982–1986), predsednik disciplinske komisije (1987–1989) in kronist (1983–1984). Za svoje delo je prejel pisna priznanja ter srebrni in zlati znak za zasluge ter red za zasluge II. stopnje.

Leta 2000 je postal častni član Lovske družine Škofja Loka, v kateri je deloval vse do leta 2009. Dejaven je bil tudi v Avto-moto društvu Škofja Loka. Tri leta je vodil komisijo za šolstvo, nekaj časa pionirski podmladek, predaval je prometno vzgojo. Tudi za ta področja je prejel več priznanj: zlati častni znak Avto moto zveze Slovenije (1963), plaketo AMD Škofja Loka (1964) in plaketo združenja šoferjev in avtomehanikov Škofja Loka (1997). Aktiven je bil še v loški SZDL, Zvezi rezervnih vojaških starešin, Muzejskem društvu Škofja Loka, Klubu upokojenih delavcev organov za notranje zadeve Gorenjske in številnih organih Občine Škofja Loka.

Pisal je tudi pesmi, predvsem domoljubne na temo NOB, največ jih je objavljajl v reviji *Sejalec*. Recitali so jih na številnih partizanskih proslavah na Gorenjskem, Notranjskem in Dolenjskem ter žalnih slovesnostih.

Stane Pečar je pustil neizbrisljiv pečat pri delovanju Združenja borcev za vrednote NOB Škofja Loka, še večji pa je njegov prispevek pri raziskovanju zgodovine med NOB v Škofji Loki in njeni okolici. Bil je pokončen Slovenec, zagovornik ideje odpora in boja za svobodo ter socialno pravičnost.

Igor Žužek

(1960–2020)

*Po bitja esenci si spraševal,
na črnih deskah odgovor zaznal,
zanj svojo dušo si likom dajal –
si kdaj dosegel, kar si iskal?*

*Vrtal v sredico človeških globin,
v skladov temo si in korenin,
rezal si vanjo do bolečin –
ukoreninjen si zdaj v naš spomin.*

Ludvik Kaluža

Igor Žužek. (foto: Uroš Hočevar)

Preden je dopolnil 60 let je v onostranstvo stopil Igor Žužek, dramski igralec Slovenskega ljudskega gledališča Celje, režiser, gledališki pedagog, prevajalec in Ločan. Nemirni iskalec in samospraševalec, ki dolgo ni vedel, kje je njegovo mesto na tem svetu in v družbi, a nazadnje je pravi temelj za svojo življenjsko zgradbo našel na odrskih deskah, prvič prav na domačem Loškem odru.

Rodil se je 26. novembra 1960 v Škofji Loki. Po osnovni šoli v domačem mestu je šolanje nadaljeval na Gimnaziji Šentvid v Ljubljani, od koder se je usmeril na Oddelek za biologijo Biotehniške fakultete. Študij naravoslovja ga očitno ni prevzel, saj se je po 3. letniku zaposlil na SKB banki, kjer je ob vrednostnih papirjih prebil osem let. Delo tam pa ga je bolj obremenjevalo kot zadovoljevalo, zato se je, iskalec, priključil igralski družini Loškega odra, kjer je v desetih letih (1982–1992) odigral deset vidnih vlog s tehtno karakterno noto; v našem spominu so ostale kot polnokrvne

osebe, ki so gledalca prepričale. Še vedno se lahko spomnimo nekaterih, npr.: Magromanta, poveljnika straže v Držičevi komediji *Tripče de Utolče*, ki jo je, čeprav na odru začetnik, upodobil dovolj prepričljivo, da smo mu verjeli. Že z njo si je pridobil stalno mesto v igralski družini. Verjeli smo tudi drugim njegovim vlogam: feldkuratu Katzu v Haškovem *Švejku*, pa inšpektorju Hubbardu v *Kliči M za umor* Frederika Knotta, Gojku v Deklevovem *Vonju po mrtvecih*, Alfredu iz *Oh, te prikazni!* Eduarda de Filipa, Speedu v *Zares čudnem paru* Neila Simona, še najbolj pa Jonathanu Brewstru v *Arzeniku in starih čipkah* Josepha Kesserlinga.

Z vlogami na Loškem odru, se je Igor Žužek našel, spoznal svojo smer in si na nek način določil tudi cilj. Človek zabrede v reko, da bi si ohladil noge, a ga zamika njen tok. Spusti se vanj, in ko se zave, kod hodi, ga tok že nese. Neplavalca ugonobi in prej ali slej odloži na pusto sipino; plavalec pa se predaja toku in njegovemu utripu, z lastnimi zamahi lahko celo pospeši njegovo hitrost, a se zaveda, da mu smeri ne more spremeniti. Tok sicer lahko vsak trenutek zapusti; zavest pa, da bo, če to stori, poslej lahko le opazoval, kako teče mimo njega, mu ne da, da bi izstopil, da bi se iz dejavnega plavalca spremenil v negibnega opazovalca.

Tako je bilo tudi z Igorjem. Predal se je toku ustvarjalnega dogajanja na odriških deskah. Poskus je postal izziv in vsak uresničeni izziv nov izziv in novo tveganje – reka, ki pozna in prizna tok, ne pa svojega izliva, ki, čeprav v mogočnem oceanu, s tem postane njeno zanikanje in izničenje, njeno razosebljenje in konec.

Predstava *Hrup za odrom*, Loški oder, sezona 1987/1988.

Z leve: Igor Žužek, Tina Teržan, Jože Drabik, Juša Berce, Jelka Štular. (arhiv Loškega odra)

Po spoznanju na Loškem odru, kaj sta njegova usoda in smer, se je Igor 1992 od Loškega odra poslovil in se vpisal na igralsko akademijo GITIS-RATI v daljni Moskvi in tam leta 1996 tudi diplomiral. Po diplomi je od leta 1997 dobil stalno zaposlitev v SLG Celje, kjer je ostal do svojega prezgodnjega konca. Po podatkih tega gledališča je odigral nad petdeset bolj ali manj vidnih (kakršna je pač usoda stalnih igralcev) vlog. Njegovi gledališki kolegi navajajo, da se je dobro znašel in bil uspešen tako pri oblikovanju resnih kakor komičnih (posebej priljubljen) vlog in vlog v predstavah za otroke, ki so nanje naredile poseben vtis, vreden spomina. Navajajo zlasti naslednje: Pikov fant v *Hiši iz kart* Borisa A. Novaka, tovariš Pántzél v *Naših skrivnostih* Béle Pintérja, starec, profesor književnosti v *Nebeškem odredu* Đorđeta Lebovića in Aleksandra Obrenovića, Fra Lorenzo v *Romeu in Juliji* W. Shakespearja, Arthur Streckmann v drami *Rose Bernd* Gerharta Hauptmanna, profesor Willard v *Našem mestu* Thorntona Wilderja, Carlson v *Ljudeh in miših* Johna Steinbecka, Svistunov v Gogoljevem *Revizorju* itn. Celjani navajajo tudi številne vloge v mladinskih predstavah, v katerih je navduševal otroke, ki so ga imeli posebno radi.

Poleg gledaliških vlog je igral tudi v enaindvajsetih celovečernih in kratkih filmih ter TV serijah in nadaljevankah, med njimi so najvidnejši: *Kruha in iger* Klemena Dvornika, *Lahko noč, gospodična* Metoda Pevca, *Zapelji me* Marka Šantića, *Čefurji raus!* Gorana Vojnovića, *Pot v raj* Blaža Završnika, *Jezero* Matevža Luzarja in Klemena Dvornika, *V imenu ljudstva* Vojka Anzelca in *Zastoj* Vinka Möderndorferja.

Igor Žužek v svoji zadnji predstavi, ki jo je pripravljaval v SLG Celje *Tista o bolhah* Saše Eržen.
(arhiv SLG Celje)

Njegova nemirna in raziskovalska narava ga je vodila tudi v režijske poskuse (Celjani navajajo »več deset« predstav, v Škofji Loki je režiral vsaj štiri) ter vzgojo gledališkega naraščaja v gledaliških delavnicah v Kranju, Škofji Loki in drugod.

Loteval se je tudi prevajanja dramskih, zlasti ruskih besedil.

Kljub polni angažiranosti v SLG v Celju se je redno vračal v Škofjo Loko ter spremljal delo Loškega odra in se z nami veselil uspešnih premier. V sezoni 2018/2019 je tudi zaigral patra Romualda v predstavi Sandre Ržen *Pater Romuald*.

Praznina, ki je v gledališkem prostoru nastala z Igorjevim odhodom, bo še nekaj časa boleče odmevala in nas vedno spominjala nanj.

Igorjeve vloge na Loškem odru:

- **Megromant, poveljnik straže** – Marin Držić: *Tripče de Utolče*, sezona 1982/1983;
- **starešina Kunde** – Miha Ješe: *Teta Mila*, sezona ?;
- **feldkurat Katz** – Jaroslav Hašek: *Švejk*, sezona 1983/1984;
- Michael Frayn: *Hrup za odrom*, sezona 1987/1988;
- **inšpektor Hubbard** – Frederick Knott: *Kliči M za umor*, sezona 1989/1990;
- **Gojko** – Milan Dekleva: *Vonj po mrtvecih*, sezona 1990/1991;
- **Alfredo** – Eduardo de Filippo: *O, te prikazni*, sezona 1991/1992;
- **Speed** – Neil Simon: *Zares čuden par*, sezona 1992/1993;
- **Jonathan Brewster** – Joseph Kesselring: *Arzenik in stare čipke*, sezona 1993/1994;
- **pater Romuald** – Sandra Ržen: *Pater Romuald*, sezona 2018/2019.

Igorjeve režije na Loškem odru:

- Jean Charles Lombard: *Zgubljeni koraki*, sezona 1984/1985;
- po dramski predlogi B. Brechta *Beraška opera: Opero vam zaigramo*, sezona 1985/1986;
- Vanclav Havel: *Obvestilo*, sezona 1988/1989;
- Lewis Carroll: *Alica v čudežni deželi*, sezona 1990/1991.

Edi Sever

(1943–2020)

Edi v svojem ateljeju. (iz osebnega arhiva)

Edi Sever, plemenit in duhovit družinski človek, slikar in rodoljub, se je rodil v vojnem času leta 1943 v Puštalu, v bližnji Škofji Loki pa je preživel vse svoje življenje. Oče je bil rodoljub in človekoljub, borec za delavske pravice, sicer pa umetniško nadarjen ljudski slikar in pevec, pisec ljudskih pesmi in napevov. Tak značaj je po očetu podedoval tudi Edi. Tudi njegova mama je imela umetniške korenine, saj je bila sorodnica Simona Jenka, pesnika Sorškega polja, na kar je bil Edi iskreno ponosen.

Živel je brez očeta, saj so ga s sestrama internirali v taborišče Dachau; v Buchenwaldu je leta 1945 umrl, sestre pa sta se vrnili. Mama se je sama borila za štiri otroke, da so prišli do kruha. Edi se je izučil za odličnega grafika – litografa; s šolanjem je razvil svoj risarski talent. Sprva je bil zaposlen v Umetniškem zavodu za litografijo, nato dolga leta v Tiskarni Mladinska knjiga. V zakonu z ženo Majdo sta se jima rodili hčeri, ki jima je Edi dajal vso očetovsko ljubezen.

Edi je bil umetnik od glave do peta: 30 let je ljubiteljsko igral v loškem gledališču, kar smo tisti, ki smo ga poznali, večkrat doživeli, saj so iz njega neredko privreli stavki odrskih vlog. S kakšno strastjo jih je interpretiral! Vse življenje je slikal, po upokojitvi pa je slikarstvo postalo njegovo drugo življenje. Likovno se je izražal predvsem z akvareli, razvil je prepoznavni stil, slikanje je kombiniral s črnim tušem ali flomastrom. Slikal je z lahkoto in znanje nesebično delil. Nepozabno se je zapisal v Likovno skupino Leon Koporc KUD Kliničnega centra v Ljubljani. Tri desetletja je z njo sodeloval na številnih kolonijah in razstavah ter svoja dela podarjal bolnišnici za spodbudo pri zdravljenju. Povezal se je s petimi slikarji iz te skupine, da so kot skupina Art FEMIPS slikarsko potovali v Pariz, Prago, Lyon, Granado in še kam. Dve desetletji so tkali mednarodno umetniško

mrežo, razstavljali in za dosežke leta 2018 prejeli državno odličje, srebrni znak JSKD. Bili so ambasadorji slovenske ljubiteljske kulture. V zadnjih letih je bil Edi mentor ljubiteljskim slikarkam škofjeloškega Društva U3; na razstavah so se predstavljali kot Edi in njegove akvarelistke. Sodeloval je tudi na vseh razstavah *Puštuci u Lok*.

Kljub svoji skromnosti je Edi življenje zajemal s polno žlico: prepotoval je veliko sveta, užival življenje, ga polepšal z zanj značilnim humorjem, sodeloval na številnih slikarskih razstavah in kolonijah, tako v Sloveniji kot po celem svetu.

Zahrbtna bolezen ga je prehitro iztrgala od nas. Poslovil se je kleni in žlahtni Človek iz Škofje Loke. Hvaležen in topel spomin nanj bo za vedno ostal med nami.

Zvonka Zupanič Slavec

Ne bom pisal življenjepisa, pač pa o stvareh, ki so za spomin na Edija bolj pomembne in nepoznane.

Čeprav je veliko časa preživel v Ljubljani, je vseeno rad povedal, da je Puštuc. Bil je član Puštucev – to je skupina posameznikov, ki nima nobene pravnoformalne ureditve, niti statuta. Tako zvani Puštuci so zelo različni; od priznanih akademskih imen do navadnih ljudi, ki niso hoteli ali niso mogli dobiti certifikatov imenitnosti, a vseeno skušajo nekaj povedati ali zgolj polepšati naš prostor. Vsaj enkrat letno se s svojimi deli predstavijo širši publiki na skupni razstavi *Puštuci u Lok*. Merilo uspeha Puštucev je vedno večji obisk njihovih razstav. Edi je bil med začetniki te združbe, a je ves čas ostal anonimen, čeprav je naredil marsikaj za likovno prepoznavnost Škofje Loke.

Edi v eni od številnih vlog v loškem gledališču, skupaj s Poldko Štiglic in Janezom Debeljakom – Jančetom. (iz družinskega arhiva)

Bil je zelo dejaven in je ustvaril veliko število slik, ki visijo po slovenskih domovih in različnih ustanovah. Motivno je bil zelo vezan na pejsaž, ker je veliko improviziral, vendar sta mu bila blizu tudi portret in tihožitje.

Slikal je v različnih tehnikah. Najbližje mu je bil akvarel; v njem je bil pravi mojster in ga lahko nedvomno štejemo med najboljše v Sloveniji. Barvno je bil zelo ekspresiven, vendar so njegove slike kljub živahnemu in močnemu koloritu ohranile neko mirnost, ki je ustrezala njegovemu značaju.

Poleg slikarskega je imel tudi odličen igralski talent, saj je nastopal v mnogih gledaliških predstavah v loškem gledališču.

Tako v slikarskem kot v dramskem delu je dosegal in tudi presegal mnogo poznanih slovenskih ustvarjalcev.

Bil je umirjen, nevpadljiv, razmišljajoč, v resnici pravi umetnik.

Kljub resnemu videzu in nastopu je bil izredno duhovit. Njegova duhovitost je imela specifičen in domiseln način, zahtevala je pošten razmislek, preden si dojel bistvo njegove šale.

Edi je bil velik človek, Slovenec in Puštuc. Z njegovo smrtjo smo izgubili velikega umetnika.

Janez Justin

Edi Sever je bil slikar konkretnih motivov. Spretno je povezoval risarske veščine z občutkom za akvarelno tehniko. Njegov slikarski postopek je bil sproščen, preprost in dinamičen. Dela je izvajal v sozvočju ploskovnih barvnih nanosov in lahkotne risarske »pisave«. Njegovo osnovno tematsko izhodišče je bil realni predstavi svet z razkošjem in pestrostjo pojavnih oblik. Prek akvarelov se je osredinjal na konkretni doživljajski svet, ki je bil tudi njegovo ikonografsko izhodišče, likovno in idejno torišče, skratka, vir in cilj obenem. Čeprav so se Severjeve likovne pripovedi najpogosteje odvijale v okvirih »čistega« akvarelnega krajinarstva, kjer so figuralni dogodki redki, ga je raziskovalna strast marsikdaj odpeljala na področje figurativnega slikarstva, celo v upodabljanje ženskega akta. Takrat se je zavestno oddaljil od verističnega upodabljanja predmetnosti, njegov stil pa je postal bolj ekspresionističen.

Za Edija Severja je bilo slikanje spontana dejavnost, odvisna od trenutnega razpoloženja in navdiha. Gledalca je nagovarjal z razgibanim načinom preverjenih likovnih momentov, likovno bogatih in hkrati sorodnih v prizadevanju po najbolj dorečenem upodabljanju tistega, kar ga je kot slikarja zares zanimalo. Njegova umetniška govorica je bila prepoznavna, njegov motivni spekter pa je segal od žanrskih prizorov prek pejsažev, obmorskih vedut ter vse do intimnih tihožitij in akta. S težnjo po podajanju lastnih zgodb je avtor življenjsko izkušnjo spreminjal v novo likovno vizijo predstavnosti: tehtno, pomenljivo in obenem posebno. Izbrana motivika je Severju predstavljala materialno podlago, ki je s prepoznavnimi geografskimi obeležji (kadar je šlo za krajino) in s konkretnostjo

oblik kanalizirala vso silovitost avtorjevih čustev, hkrati pa v polni meri izrazila abstraktnost njegove domišljije. Zapisi in sledi na papirju so nastajali iz nujnosti po neposrednem, živem in predvsem intimnem izpovedovanju občutenja motivov, ki so ga vizualno privlačili, praviloma pa je vtise nabiral na potovanjih.

V ustvarjalnih trenutkih so se Severjeva doživljanja strnila v atraktivne podobe, ki kažejo pravo naravo avtorjevega notranjega pogleda, razpetega med različna razpoloženska stanja. Preplet elementov iz naravne in urbane krajine je bil za Edija Severja pravzaprav improvizacija konsistentnih izvirnih črtnih postavitev. Barvno kopičenje in zgoščevanje različnih črtnih potez je doživiljal kot dinamično strukturo, energijo nemirno ponavljajočih se linij, spominjajočih na dogajanja v izbranem okolju, bodisi pejsažnem ali interiernem. Svojo umetniško potenco je dokazoval z barvno transparenco, subtilnimi tonskimi prehodi in domišljenimi oblikovnimi aranžmaji kompozicijskih postavitev.

Slikarski red, ki ga je kot ustvarjalec vzpostavljaj, je bil idealen za upodabljanje klasičnih tem, kot so tihožitje, krajina, mestne vedute in žanrski prizori. V svoje delo je vpletal tudi izkušnje grafičnega oblikovanja in nepredmetnega slikarstva. Lazurni barvni nanosi so mu omogočali dinamično prepletanje tistih elementov, ki so ustrezali njegovi izraznosti, razpeti od vehementnih potez do sproščene igrivosti.

Boštjan Soklič

Jurij Simonič (1955–2020)

*Osebam mnogim dušo vdihnil,
na spolzkih odrskih deskah
delil veselje z nami, up in strah;
čeprav se vračaš v večni prah,
v spominu našem nisi utihnil!*

Ludvik Kaluža

Jurij (Jure) Simonič, dolgoletni član, igralec in sodelavec Kulturnega društva Loški oder, je odšel v večnost. Za njim ostaja v naši igralski družini boleča vrzel.

Na Loškem odru in v društvu ga prvič srečamo v zgodnjih 70. letih. Ob pomanjkljivih arhivskih dokumentih ter po spominih tedanjih njegovih soigralcev lahko vendarle sklepamo, da je najprej nastopal v otroških predstavah, ki sta jih tedaj režirala Janko Krek in Poldka Štiglic. Med odraslim delom igralske družine ga zasledimo leta 1973, ko je ob 1000-letnici Loke nastopil v Tavčar-Polenčevi *Visoški kroniki*. Istega leta je nastopil tudi v Krekovi nanizanki *Loka skozi stoletja*, ki je bila prav tako prirejena ob 1000-letnici Loke. V 70. letih je z manjšimi ali večjimi vlogami razen na Loškem odru (1973 – *Vzali*, 1975 – *Trnuljčica*) nastopal tudi v okviru eksperimentalnega gledališča Oder Galerija, ki ga je ustanovil in vodil Peter Jamnik. Tam je igral v več predstavah (1973/1974 – I. Torkar: *Vstajenje Jozefa Švejskega*, 1974 – V. Levstik: *Kastelka*, 1977/1987 – Aškenazi: *Državni ženin*). S svojim žametnim baritonom je nastopal tudi kot bralec poezije na literarnih večerih, v sezoni 1978/1979 pa je skupaj z Marijo Krek na Loškem odru pripravljaval ure pravljic. Verjetno je nastopal tudi v *Veselih večerih*, ki jih je tedaj poleg Janka Kreka organiziral in režiral Miha Ješe.

V 80. letih nastopi v Juretovi gledališki dejavnosti več kot desetletni premor, v katerem je le nekajkrat nastopil kot bralec poezije na literarnih večerih v Knjižnici Ivana Tavčarja Škofja Loka. Dejavno in zavzeto pa se je na Loški oder vrnil v sezoni 1997/1998, in sicer kot Jules v komediji S. in B. Spewak *Naši trije angeli* ter poleti 1998 kot mestni sodnik v Tavčar-Kaluževi *Coprniški krvavi rihti*

v *Loki*. Od tedaj je Loškemu odru ostal zvest do konca in nanizal 16 predstav in 16 opaženih vlog (glej seznam), med katerimi so se v spomin vtisnile: Jules – *Naši trije angeli*, Ligurio – *Mandragola*, vodja zbora – *Kralj Ojdip*, Mikac – *Slavnostna večerja v pogrebem zavodu* in Erik – *Šola za žene*.

Vsekakor najmočnejša pa je bila vloga Shyloka, žida, v Shakespearjevem *Beneškem trgovcu*, ki ga je izoblikoval realistično prepričljivo, da je stal pred gledalcem kot cinični oderuški trgovec v vsej svoji pokvarjeni zlobi. Jure je tudi vse druge vloge oblikoval resno in odgovorno, ne glede na to, ali so bile resne ali komedijske, posebej se je odlikoval tudi po izbrani govorni natančnosti.

Leta 2015 je v vlogi Ribiča nastopil tudi v *Škofjeloškem pasijonu* patra Romualda (v režiji Milana Goloba).

Juretove vloge na Loškem odru:

Sezona 2018/2019

- **Krizaldo** – J. B. P. Moliere: *Šola za žene*, premiera 17. 10. 2018;

Sezona 2015/2016

- **pripovedovalec** – Milan Jesih: *Cesarjeva nova oblačila*, premiera 4. 12. 2015;

Sezona 2013/2014

- **igralec, brodar, mostninar** – Katja Štucin: *Kamniti most*, premiera 21. 6. 2014;

Sezona 2009/2010

- **Georg Bamberger** – Peter Shaffer: *Črna komedija*, premiera 20. 10. 2009 (zamenjava za Janeza Debeljaka –Jančeta);

Jure Simonič (drugi z leve) v svoji zadnji vlogi, vlogi Krizalda v Molierovi *Šoli za žene* (sezona 2018/2019). Na fotografiji so poleg Jureta še Blaž Vehar, Bojan Trampuš in Jan Bertoncej.

(foto: Aljaž Hafner)

Sezona 2008/2009

- **Frajman, rabelj iz Ljubljane** – Ivan Tavčar - Ludvik Kaluža: *Coprniška krvava rihta v Loki*, premiera 19. 3. 2009;

Sezona 2006/2007

- **Šimen** – Marc Camoletti: *Strogo zaupno*, premiera 28. 9. 2006 (zamenjava za Jančeta – Janeza Debeljaka);

Sezona 2005/2006

- **Shylock, žid**, – William Shakespeare: *Beneški trgovec*, premiera 29. 9. 2005;

Sezona 2004/2005

- **Mikac** – Ivo Brešan: *Slavnostna večerja v pogrebnem zavodu*, premiera 30. 9. 2004;

Sezona 2003/2004

- **Arlecchino, natak** – Carlo Goldoni: *Prebrisana vdova*, premiera 23. 10. 2003;

Sezona 2002/2003

- **Du Parc** - Karol – J. B. P. Moliere: *Improvizacije v Versaillesu – Scapinove zvijače*, premiera 24. 10. 2002;

Sezona 2001/2002

- **vodja zbora** – Sofokles: *Kralj Ojdip*, premiera 25. 10. 2001;
- **Jeremija Grundler** – Ivan Tavčar - Ludvik Kaluža: *Vizitator iz Freisinga*, premiera 21. 3. 2002;

Sezona 2000/2001

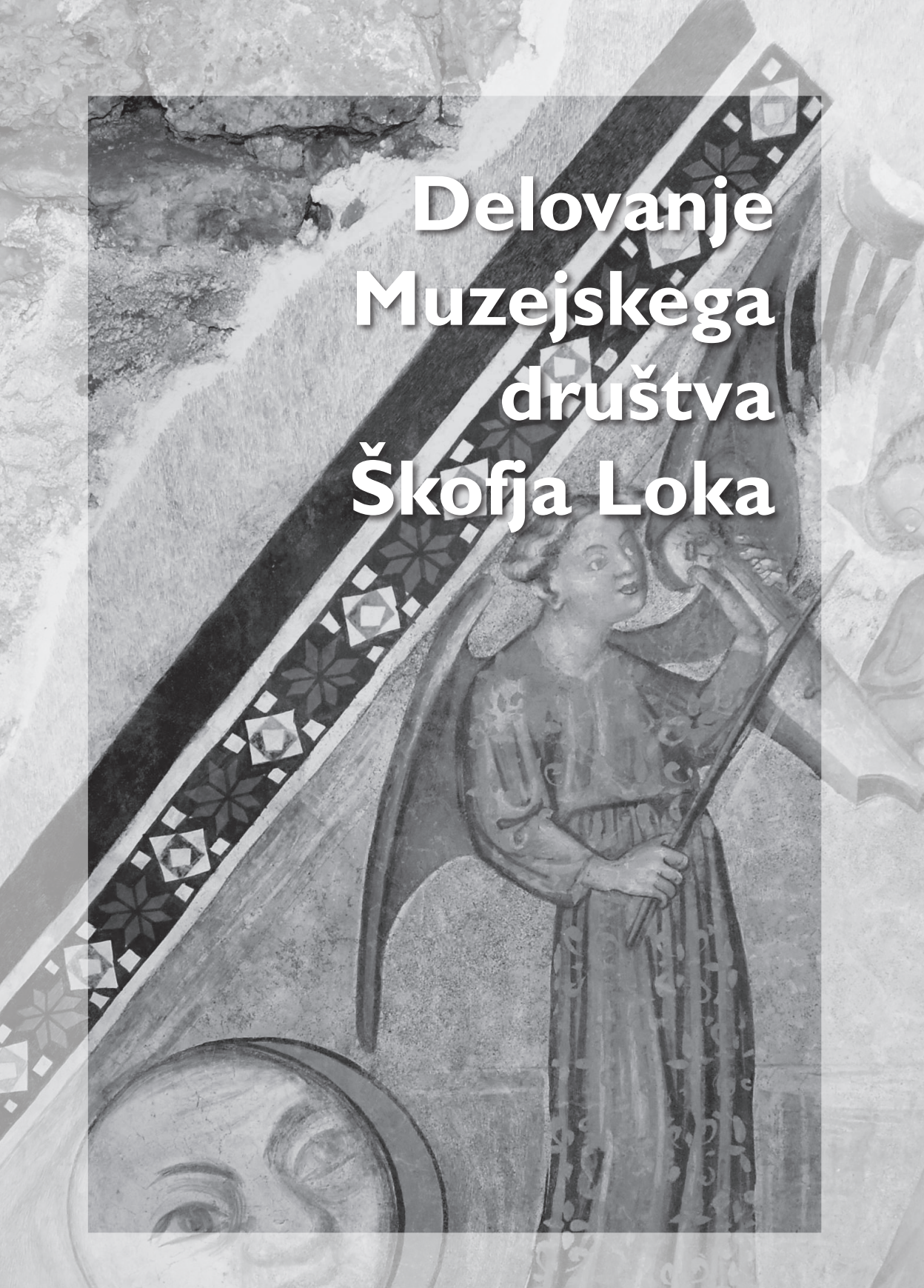
- **Ligurio** – Nicolo Machiavelli: *Mandragola*, premiera 28. 9. 2000;

Sezona 1999/2000

- **Mesenio, suženj** – T. M. Plavt: *Dvojčka*, premiera 4. 11. 1999;

Sezona 1997/1998

- **Jules** – Sam in Bella Spewack: *Naši trije angeli*, premiera 23. 10. 1997;
- **mestni sodnik** – Ivan Tavčar - Ludvik Kaluža: *Coprniška krvava rihta v Loki*, premiera 28. 6. 1998.

Delovanje Muzejskega društva Škofja Loka

Na prejšnji strani:

Muzicirajoči angeli, del freske *Poslednja sodba* iz cerkve na Godešiču, so našli prostor na naslovnici novega vodnika dr. Luke Vidmarja *Cerkev sv. Miklavža na Godešiču*. (foto: Frence Stele)

Zbor članov Muzejskega društva Škofja Loka za leto 2019

I. Zapisnik zbora članov Muzejskega društva Škofja Loka za leto 2019

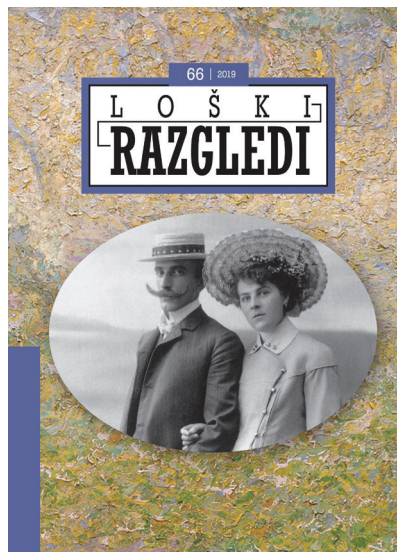
Škofja Loka, Sokolski dom, 30. junij 2020

Zbor članov Muzejskega društva Škofja Loka zaradi epidemije COVID-19 ni potekal 26. 3. 2020, kot je bilo prvotno predvideno, ampak 30. 6. 2020. Združen je bil s predstavitevijo *Loških razgledov*, ki je vsako leto tradicionalno v juniju.

Zbor članov se je začel ob 19.30.

Pravila Muzejskega društva v 21. členu določajo, da je zbor sklepčen, če je ob predvidenem času navzočih vsaj tretjina članov društva. Ker ta pogoj ni bil izpolnjen, je predsednik društva mag. Aleksander Igličar besedo predal Mariji Lebar, urednici *Loških razgledov*, ki je predstavila novo številko. Predstavitve se je končala več kot 15 minut po začetku zbora članov.

Sklicatelj zbora članov mag. Aleksander Igličar, predsednik Muzejskega društva Škofja Loka (v nadaljevanju: MD), je posredoval podatek, da je na zboru članov MD prisotnih 54 članov, kar omogoča njegovo formalno delovanje in odločanje. Zbranim članom je predlagal v sprejem dnevni red, ki so ga člani prejeli skupaj z vabilom; to je bilo poslano po navadni in spletni pošti. Dodatnih predlogov na dnevni red ni bilo.

Člani so soglasno sprejeli naslednji dnevni red:

1. Izvolitev delovnega predsedstva in drugih delovnih teles zbora.
2. Letno poročilo za leto 2019, poročilo predsednika in blagajnika društva.
3. Poročilo nadzornega odbora društva za leto 2019.
4. Poročilo verifikacijske komisije.
5. Razprava na poročila in sprejem poročil.
6. Volitve predsednika društva, članov izvršnega in nadzornega odbora ter častnega rabsodišča.
7. Program dela društva v letu 2020.
8. Razno.

Predlog dnevnega reda je bil sprejet soglasno.

K 1. točki: izvolitev delovnega predsedstva in drugih delovnih teles zbora

Štefan Kržišnik, tajnik MD, je predlagal naslednjo sestavo delovnih teles zbora:

delovno predsedstvo:	dr. Milena Alič, (predsednica), Judita Šega, Jernej Tavčar (člana);
verifikacijska komisija:	Mojca Ferle, Štefan Kržišnik;
volilna komisija:	Borut Bernik, Blaž Karlin;
zapisnikar:	Štefan Kržišnik;
overovateljica zapisnika:	Marija Lebar.

Predsednik MD mag. Aleksander Igličar je dal na glasovanje sklep:

SKLEP 1: *Izvolijo se organi zbora članov v predlagani sestavi.*

Sklep je bil soglasno sprejet.

K 2. točki: Letno poročilo za leto 2019, poročilo predsednika in blagajnika društva

Vsebinsko poročilo o delu MD v letu 2019 je podal predsednik mag. Aleksander Igličar.

Finančno poročilo o delu MD v letu 2019 je podal blagajnik mag. Ambrož Demšar.

Obe poročili sta bili objavljeni v *Loških razgledih* 66/2019, str. 365–368.

K 3. točki: Poročilo nadzornega odbora MD za leto 2019

Poročilo nadzornega odbora je podal njegov predsednik Anton Bogataj.

K 4. točki: Poročilo verifikacijske komisije

Poročilo verifikacijske komisije je podala članica verifikacijske komisije Mojca Ferle. Na zboru članov MD je bilo navzočih 54 članov, kar pomeni, da je zbor lahko veljavno sprejemal svoje sklepe.

K 5. točki: Razprava na poročila in sprejem poročil

V razpravi se je k besedi najprej priglasil častni član MD Andrej Rant. Poudaril je pomembnost delovanja v zadnjih letih. Ob izteku 12-letnega predsedovanja se je

zahvalil mag. Aleksandru Igličarju in mu ob tej priložnosti izročil spominsko priznanje dr. Jožeta Ranta.

Nato se je k besedi priglasil še Anton Bogataj, član nadzornega odbora. Mag. Aleksandru Igličarju se je ob zaključku predsedovanja zahvalil za dobro vodenje, kot si ga društvo s častitljivo, več kot 80-letno zgodovino tudi zasluži.

Predsednica delovnega predsedstva dr. Milena Alič je dala na glasovanje sprejem vseh poročil skupaj.

SKLEP 2: *Sprejmejo se računovodski izkazi društva za leto 2019, poročilo predsednika, poročilo blagajnika in poročilo nadzornega odbora za leto 2019.*

Sklep je bil soglasno sprejet.

Podpredsednica MD Helena Janežič in eden od članov izvršnega odbora sta se predsedniku mag. Aleksandru Igličarju zahvalila za 12-letno vodenje društva in mu izročila kipec Petra Jovanoviča.

K 6. točki: Volitve predsednika MD, članov izvršnega in nadzornega odbora ter častnega razsodišča

Predsednik MD mag. Aleksander Igličar je uvodoma pojasnil, da je letos »veliko volilno leto«, saj se volijo tako člani nadzornega odbora in častnega razsodišča, ki imajo štiriletni mandat, kot predsednik MD in člani izvršnega odbora, ki imajo triletni mandat.

Predsednik MD je nato predstavil potek zbiranja in predlaganja kandidatur ter kandidatno listo.

Glede na to, da je kandidatka za predsednico samo ena in je kandidatov za člane odborov toliko, kot je v posameznih odborih prostih mest, je predsednica delovnega predsedstva dr. Milena Alič v skladu z 21. členom Pravil Muzejskega društva predlagala, da se o kandidatih glasuje javno.

SKLEP 3: *O kandidatki za predsednico društva in kandidatih za člane odborov društva se glasuje javno.*

Predlog je bil soglasno sprejet.

Predsednik MD mag. Aleksander Igličar je kandidatko za predsednico Heleno Janežič povabil, da se predstavi.

Razprave v zvezi s predlagano kandidatno listo ni bilo, zato je zbor članov prešel na glasovanje.

SKLEP 4: *Za predsednico Muzejskega društva Škofja Loka za triletni mandat od 2020 do 2023 se izvoli Heleno Janežič.*

Sklep je bil soglasno sprejet.

SKLEP 5: *Za člane izvršnega odbora Muzejskega društva Škofja Loka za triletni mandat od 2020 do 2023 se izvoli dr. Mileno Alič, mag. Ambroža Demšarja, Elizabeto Eržen Podlipnik,*

Helena Janežič, nova predsednica Muzejskega društva Škofja Loka.
(foto: Peter Pokorn)

Mojco Ferle, mag. Aleksandra Igličarja, Blaža Karlina, Štefana Kržišnika, mag. Jožeta Štukla in Jerneja Tavčarja.

Sklep je bil soglasno sprejet.

SKLEP 6: *Za člane nadzornega odbora Muzejskega društva Škofja Loka za štiriletni mandat od 2020 do 2024 se izvoli Antona Bogataja, Vincencija Demšarja in Jurija Svoljšaka.*

Sklep je bil soglasno sprejet.

SKLEP 7: *Za člane častnega razsodišča Muzejskega društva Škofja Loka za štiriletni mandat od 2020 do 2024 se izvoli Alojzija Pavla Florjančiča, Andreja Pippa in Andreja Ranta.*

Sklep je bil soglasno sprejet.

Navzoči na zboru članov so izvolitev nove predsednice in članov odborov pospremili z aplavzom, dosedanji predsednik pa je novi predsednici čestital.

K 7. točki: Program dela društva v letu 2020

Helena Janežič, nova predsednica MD, je predstavila program dela društva za leto 2020 – že izvedeni program v prvi polovici leta in načrtovani program za drugo polovico leta in je priložila zapisniku.

SKLEP 8: *Sprejme se predstavljeni program dela društva za leto 2020.*

Sklep je bil sprejet soglasno.

K 8. točki: Razno

K razpravi se je najprej priglasil mag. Aleksander Igličar. Obudil je spomine na leto 2008, ko je prevzemal vodenje MD in je bilo društvo v krizi. Dejal je, da si je sam takrat želel, da bi vodenje MD prevzel Tone Košir, ki pa se za to ni odločil, mu pa je bil na začetku predsedovanja v veliko pomoč. Spomnil je, da je imelo društvo ob nastopu njegovega predsedovanja dolgov v obsegu stroškov dveh številok *Loških razgledov*.

Poudaril je, da je še posebej ponosen, da je društvo pod njegovim vodstvom uspelo sanirati to izgubo in poslovanje postaviti na zdrave temelje.

Andrej Rant je v razpravi podal tri predloge:

- Društvo naj oblikuje priznanje Pričevalec loške preteklosti.
- Društvo naj izvede akcijo Podarim muzeju, s katero bi ljudi spodbudili k darovanju predmetov zgodovinske vrednosti.
- Društvo naj oblikuje odbor za loško zgodovino, ki bi usmerjal zapise o življenju pomembnih oseb na Loškem po letu 1803, kar še ni že zajeto.

Mag. Aleksander Igličar je v nadaljevanju spregovoril o neurejenosti Aleje znamenitih (zaslužnih) Ločanov, svoji komunikaciji z županom Tinetom Radinjo, ko ga je večkrat opozoril na žalostno stanje aleje in o zadnjih pogovorih z Občino Škofja Loka, katerih namen je ureditev najnujnejših stvari. Člane društva je pozval, naj si aktivno prizadevajo tako za sanacijo sedanjega stanja, kot za spodbujanje trajne ureditve aleje.

Anton Bogataj je zbor članov spomnil, da letošnje leto zaznamuje 100. obletnica koroškega plebiscita. V povezavi s tem je spomnil na borce, slovenske fante in može, ki so se po 1. svetovni vojni odzvali klicu generala Maistra in se podali v boj za slovenske meje na severu. Sam je aktiven v Domoljubnem društvu general Rudolf Maister v Žireh, kjer so si zadali zbrati podatke o vseh Maistrovih borcih s področja sedanje Upravne enote Škofja Loka. V Občini Žiri so že našli in zapisali podatke o 35 Maistrovih borcih, v Občini Gorenja vas - Poljane so doslej evidentirali 51 imen, v Občini Škofja Loka pa prav tako 51. Anton Bogataj je člane pozval, naj po svojih močeh pomagajo pri zbiranju podatkov, fotografij in življenjepisov Maistrovih borcev na Loškem.

Alojzij Pavel Florjančič je predstavil prizadevanje Kulturno-zgodovinskega društva Lonka Stara Loka za oživitev Strahlovega gradu in pri tem prosil za podporo MD Škofja Loka.

Kot zadnji razpravljavec je Tone Košir predlagal, da bi MD spodbudilo župana Občine Škofja Loka, da bi v že dogovorjeni vrstni red postavitev kipov v Aleji

Člani društva
so zasedli vsa
razpoložljiva mesta,
ki so bila zaradi
epidemije omejena.
(foto: Peter Pokorn)

Člani odborov
MD Škofja Loka.
Od leve sedijo:
Andrej Rant, Helena
Janežič, Aleksander
Igličar, Milena Alič,
Mojca Ferle;
2. vrsta: Jure Svoljšak,
Judita Šega, Ivica Krek,
Anton Bogataj, France
Štukl, Marija Lebar,
Andrej Pipp; 3. vrsta:
Jernej Tavčar, Blaž
Karlin, Tone Košir,
Štefan Kržišnik,
Ambrož Demšar.
(foto: Peter Pokorn)

zaslužnih Ločanov prednostno vnesli postavitev kipa pokojni dr. Aleksandri Kornhauser Frazer.

SKLEP 9: Zbor članov sprejme vse predloge članov, ki so bili podani v razpravi, in naloži izvršnemu odboru, da jih obravnava na eni prihodnjih sej.

Sklep je bil soglasno sprejet.

Zbor članov se je zaključil ob 21:45. Po zaključku uradnega dela zbora članov je sledilo druženje na vrtu Sokolskega doma.

Zapisal: Štefan Kržišnik

2. Poročili predsednika in predsednice Muzejskega društva Škofja Loka o delovanju društva v letu 2020

Poštovani člani in članice Muzejskega društva Škofja Loka!

Leto 2020 je bilo po vsem svetu zaradi pandemije COVID-19 leto, kot ga še nismo doživeli. Pretežni del leta sta bila zaradi ukrepov za omejitev širjenja koronavirusa ja javno družbeno in kulturno življenje praktično ustavljena.

Leto 2020 pa je bilo pomembno tudi za delovanje Muzejskega društva Škofja Loka, saj so člani na rednem letnem zboru 30. 6. 2020 za novo predsednico društva izvolili Heleno Janežič. Zelo sem vesel, da je Helena prejela soglasno podporo članov in po mojem dolgoletnem vodenju društva prevzela pomembno poslanstvo. Verjamem, da bo uspešno vodila društvo, ki ima pomembno vlogo v družbenem in kulturnem življenju na širšem loškem območju. Helena je prva predsednica društva v njegovem več kot 80-letnem delovanju. Na njeno povabilo ostajam v izvršnem odboru društva kot blagajnik, hvaležen sem, da bom še naprej lahko sodeloval pri njegovem delovanju.

Pred zaprtjem javnega življenje v začetku marca smo 27. februarja v Poljanah skupaj s Kulturnim društvom dr. Ivan Tavčar pripravili predstavitev *Loških razgledov* 65/2018, na kateri sta sodelovala Marija Lebar, urednica, in dr. Alojz Demšar, avtor enega od prispevkov, aktualni predsednik Muzejskega društva Žiri.

Predstavitev novih *Pasijonskih doneskov* 15 /2020, ki jih je skupaj s člani uredniškega odbora pripravila urednica Helena Janežič, je bila konec marca le na daljavo. Veseli smo, da so *Pasijonski doneski* kljub temu prišli do bralcev, saj je od naklade 300 izvodov na zalogi ostalo le še nekaj izvodov.

»Poletno okno« v času epidemije nam je omogočilo, da smo 11. junija v sodelovanju z župnijo Stara Loka in Kulturno-zgodovinskim društvom Lonka Stara Loka v Jurjevi dvorani pripravili predstavitev izjemno odmevne obsežne knjige *Slovenski razkol*, zgodovinarja in novinarja dr. Jožeta Možina. Premajhna dvorana je bilo jasno sporočilo, da je o času 2. svetovne vojne, začetku komunistične revolucije in protirevolucionarnem odporu pri nas kljub več kot 70-letnem obdobju še vedno veliko dejstev zamolčanih in prikritih. Zgodovinarji jih na novo razkrivajo in šele sedaj lahko postavljajo v drugačen okvir težkega medvojne časa.

Na praznik Občine Škofja Loka, 30. 6. 2020, smo v Sokolskem domu združili dva osrednja dogodka našega društva, redni letni zbor članov in izid nove številke *Loških razgledov* 66/2019. Na zboru članov so bili poleg nove predsednice izvoljeni še člani izvršnega in nadzornega odbora ter častnega razsodišča. Večina odbornikov nadaljuje s svojim delom, kar je dober pokazatelj stalnosti in pripadnosti društvu. Vsebinsko nove številke *Loških razgledov* je predstavila Marija Lebar, urednica.

Ob izteku mojega 12-letnega mandata pogled nazaj razkriva, da so bila to za delovanje društva zelo plodna in ustvarjalna leta. Menim, da smo dostojno uresničevali ambiciozne želje ustanoviteljev društva in vseh naših predhodnikov. Zahvaljujem se vsem odbornikom, urednikom, članom uredniških odborov in nosilcem posameznih knjižnih izdaj, saj smo uspehe dosegali s skupnim delom in medsebojnim spoštovanjem ter razumevanjem. Vodilo ustanoviteljev in dolgoletnega predsednika dr. Pavleta Blaznika »*Za našo stvar*« naj ostaja naše vodilo in vrednota tudi v prihodnje.

mag. Aleksander Igličar
predsednik Muzejskega društva Škofja Loka (do 30. 6. 2020)

Stari predsednik in nova predsednica
Muzejskega društva Škofja Loka.

(foto: Peter Pokorn)

Spoštovane članice in člani Muzejskega društva Škofja Loka!

V koronskem letu 2020 sem prevzela vodenje Muzejskega društva Škofja Loka, ki na družbenem in kulturnem področju na širšem loškem območju utečeno deluje že več kot 80 let. Tudi sama v društvu že več kot desetletje aktivno sodelujem in mesto predsednice te častitljive ustanove sem prevzela z velikim ponosom. Vsem se iskreno zahvaljujem za izkazano zaupanje, ki ga bom, upam in želim, s svojim delovanjem tudi upravičila.

Leto je bilo v znamenju epidemije, ki še vedno ne pojenja. Ta je krojila in še vedno kroji tudi aktivnosti društva, ki jih zaradi epidemioloških omejitev nismo mogli in jih še vedno ne moremo v celoti izpeljati.

Jeseni 2020 smo kljub temu uspešno izpeljali izid umetnostnozgodovinskega vodnika *Cerkev sv. Miklavža na Godešiču*, njegov avtor je umetnostni zgodovinar dr. Luka Vidmar, zaposlen na ZRC SAZU. Predstavitev, ki je bila zelo dobro obiskana, smo izvedli 7. 10. 2020 pred cerkvijo sv. Miklavža na Godešiču. Veseli me, da smo z izdajo pripomogli k simbolni zaključitvi celovite in dolgo-

letne prenove in restavriranja godeške cerkve, ki sta potekala od leta 1991 dalje. Nekaj dni kasneje so se zaradi epidemije tovrstne dejavnosti po vsej državi spet ustavile.

Zaradi epidemioloških razlogov smo odpovedali in prestavili tudi društveni izlet, ki ga tradicionalno izvedemo v jesenskem času.

V letu 2020 smo načrtovali še slavnostno akademijo v počastitev častnega občana Ivana Omana, Blaznikov večer o Slovencih, ki živijo na Hrvaškem, s poudarkom na preseljevanju iz širšega loškega območja, Blaznikov večer, posvečen filozofu dr. Milanu Komarju, ter pop-up muzej na temo migracij. Vse omenjene dogodke smo morali zaradi epidemije odpovedati, njihovo izvedbo pa prestaviti v morda bolj spodbudno leto 2021.

Naj s spodbudnimi besedami zaključim. Razmere se bodo vsekakor uredile in tudi Muzejsko društvo Škofja Loka bo lahko spet brez omejitev širilo svoje poslanstvo z organiziranjem dogodkov, predstavitev in tematskih izletov. Upajmo, da že v drugi polovici leta 2021.

Helena Janežič
predsednica Muzejskega društva Škofja Loka
(od 1. 7. 2020 naprej)

3. Poročilo blagajnika Muzejskega društva Škofja Loka za leto 2020

Prihodki in odhodki

Muzejsko društvo Škofja Loka je v letu 2020 ustvarilo **22.197 evrov celotnih prihodkov**, kar znaša 18 % manj kot v predhodnem letu. Nižji prihodki so predvsem posledica spremenjenega načina sofinanciranja *Pasijonskih doneskov*, saj je Občina Škofja Loka stroške za njihovo pripravo za tisk in tiskanje nakazala neposredno izvajalcem. Zaradi tega je bil obseg prejetih dotacij v letu 2020 15.862 evrov, kar je za 17 % manj kot v predhodnem letu. Prihodki od prodaje publikacij so znašali 5.111 evrov oziroma 24 % manj kot v predhodnem letu, kar je posledica omejitev zaradi COVID-19. Prihodki od članarin so znašali 1.205 evrov, kar je za 10 % več kot predhodno leto.

Celotni odhodki v letu 2020 so znašali **22.197 evrov**, kar je 21 % manj kot lani. Med odhodki je bilo največ stroškov storitev, in sicer 19.899 evrov. Vrednost zalog publikacij smo oslabili v vrednosti 915 evrov.

Celotni prihodki v letu 2020 so bili višji od celotnih odhodkov, **ustvarjen je bil presežek prihodkov** v višini 977 evrov (v letu 2019 202 evra).

Stanje denarnih sredstev

Denarni tok v letu 2020 je bil stabilen in pri poslovanju društva ni bilo likvidnostnih težav. Denarna sredstva na bančnem računu so bila na dan 31. 12. 2020 9.976 evrov, kar je 33 % več kot pred enim letom. Poleg tega je bilo pri banki

vezanih 15.000 evrov. Terjatve do kupcev so znašale 122 evrov. Skupna **vrednost sredstev** na dan 31. 12. 2020 je znašala **24.845 evrov**.

Društvo je 31. 12. 2020 imelo 291 evrov kratkoročnih obveznosti. Dolgoročnih obveznosti društvo nima. **Društveni sklad** je 31. 12. 2020 znašal **24.845 evrov**.

Finančno stanje na dan 31. 12. 2020 omogoča normalno poslovanje društva v letu 2021.

mag. Aleksander Igličar, blagajnik Muzejskega društva Škofja Loka

Računovodski izkazi Muzejskega društva Škofja Loka za leto 2020			
Izkaz poslovnega izida	2020	2019	
PRIHODKI	v EUR	v EUR	Indeks
Prihodki od dotacij občin	15.862	19.135	82,9
Prihodki od prodaje blaga in storitev	5.111	6.695	76,3
Članarine	1.205	1.100	109,5
Drugi prihodki	19		
SKUPAJ PRIHODKI	22.197	26.930	82,4
ODHODKI			
Stroški materiala	326	615	53,0
Stroški storitev	19.899	25.267	78,8
Odpisi	915	846	
Drugi odhodki	80		
SKUPAJ ODHODKI	21.220	26.728	79,4
Čisti presežek	977	202	483,7
Bilanca stanja	31. 12. 2020	31. 12. 2019	
Osnovna sredstva	412	412	100,0
Zaloge	13	854	1,5
Terjatve	122	299	40,8
Finančne naložbe	15.000	15.000	100,0
Denar	9.976	7.451	133,9
SKUPAJ SREDSTVA	25.523	24.016	106,3
Društveni sklad	24.845	23.868	104,1
Kratkoročne obveznosti	291	148	196,6
Pasivne časovne razmejitev	387		
SKUPAJ OBVEZNOSTI DO VIROV SREDSTEV	25.523	24.016	106,3

Blaznikovi večeri in druge prireditve v letu 2020

Aleš Šabeder, minister za zdravje, je 12. 3. 2020 podpisal Odredbo o razglasitvi epidemije COVID-19, ki je začela veljati isti dan ob 18. uri. Vlada Republike Slovenije, ki jo od 13. 3. 2020 dalje vodi predsednik Janez Janša, je na svoji prvi seji sprejela vrsto ukrepov za omejitev širjenja epidemije, med njimi tudi omejitve gibanja državljanov in njihovega zbiranja na javnih mestih. T. i. prvi val epidemije se je končal konec maja, oktobra pa se je začel že drugi.

Sprejeti ukrepi so seveda vplivali na pripravo Blaznikovih večerov in drugih prireditev, ki jih organizira Muzejsko društvo Škofja Loka. Kljub sprejetim ukrepom smo nekatere dogodke vseeno uspeli pripraviti, večina od njih pa je bila odpovedana ali prestavljena v leto 2021.

Četrtek, 27. februar 2020, Šubičeva hiša v Poljanah

PREDSTAVITEV 65. ŠTEVILKE LOŠKIH RAZGLEDOV

Dr. Alojz Demšar na večeru v
Poljanah. (foto: Goran Šušnjar)

V sodelovanju s Kulturnim društvom dr. Ivan Tavčar Poljane smo v Šubičevi hiši pripravili predstavitev nove številke *Loških razgledov*, v kateri je bilo objavljeno več prispevkov, ki se nanašajo na področje Poljanske doline.

Vsebino zbornika je predstavila urednica **Marija Lebar**, prispevek *Zanimivosti iz poljanskega urada Loškega gospostva* pa podrobneje njegov avtor **dr. Alojz Demšar**; soavtorica prispevka je dr. Petra Leben Seljak.

Petek, 13. marec 2020

IZID 15. ŠTEVILKE PASIJONSKIH DONESKOV

Novo številko *Pasijonskih doneskov* 15/2020, ki jo je skupaj s člani uredniškega odbora pripravila urednica **Helena Janežič**, smo lahko predstavili le na spletni strani društva (www.mdloka.si).

Zaradi omejitev gibanja je uredništvo sprejelo odločitev, da se nova številka *Pasijonskih doneskov* takoj objavi v spletni Digitalni knjižnici Slovenije dLib, kjer je vsebina na voljo vsem bralcem.

Četrtek, 11. junij 2020, Jurjeva dvorana v Stari Loki

PREDSTAVITEV KNJIGE SLOVENSKI RAZKOL

V sodelovanju s Kulturno-zgodovinskim društvom Lonka Stara Loka in Župnijo Stara Loka smo pripravili predstavitev izjemno odmevne knjige **dr. Jožeta Možine Slovenski razkol**. Knjiga je izšla konec novembra 2019, pomladi 2020 je bila že tretjič ponatisnjena.

Avtor, doktor zgodovinskih znanosti, zaposlen kot novinar na TV Slovenija, je v predavanju predstavil vsebino knjige in prikazal številne prvič videne dokumente, ki v temelju spreminjajo dosedanje vedenje o poteku 2. svetovne vojne pri nas. V knjigi *Slovenski razkol* na osnovi dokumentov z vseh v vojno in revolucijo vpletenih strani ter mnogih pričevanj, celovito opisuje, pojasnjuje in razlaga čas pred 2. svetovno vojno in njena prva leta, ko sta se v vsej celovitosti razvili komunistična revolucija in odpor proti njej, kar je vse do danes razklalo slovensko družbo. Znanstvena monografija *Slovenski razkol* je razširjena doktorska disertacija, sad Možinovega dvajsetletnega raziskovanja ter zbiranja arhivskega gradiva in pričevanj.

Napolnjena Jurjeva dvorana v Stari Loki je jasno pričala, da slovenske medvojne teme, dolgo zamolčane ali prikrite, še vedno nagovarjajo veliko ljudi.

Prireditev je bila zadnja javna prireditev pred odhodom starološkega župnika dr. Alojza Snoja na novo duhovniško poslanstvo v rojstno župnijo Zagorje.

Dr. Jože Možina na večeru v Jurjevi dvorani. (foto: Aleksander Igličar)

Torek, 30. junij 2020, Sokolski dom

PREDSTAVITEV LOŠKIH RAZGLEDOV 66/2019 IN ZBOR ČLANOV DRUŠTVA

Na občinski praznik Občine Škofja Loka smo v Muzejskem društvu Škofja Loka združili dva osrednja letna dogodka: predstavitev nove številke *Loških razgledov* 66/2019 in zbor članov.

Vsebinsko nove številke *Loških razgledov* je v Kristalni dvorani Sokolskega doma predstavila urednica **Marija Lebar**, ki je vsebinsko povzela glavne

prispevke. Osrednja tema je bila namenjena spominu na pokojnega častnega občana, kmeta in politika **Ivana Omana** iz Zminca, ki je svojo zemeljsko pot končal avgusta 2019.

Helena Janežič, nova predsednica društva, mag. Aleksander Igličar, dosedanjí predsednik in Marija Lebar, urednica *Loških razgledov*.
(foto: Peter Pokorn)

V drugem delu večera je bil redni letni zbor članov, ki je bil zaradi omejitev izveden kasneje kot običajno. Zbor je bil volilni, saj so člani društva volili predsednika, člane izvršnega in nadzornega odbora ter častnega razsodišča. Po 12 letih vodenja društva je svoje poslanstvo zaključil mag. Aleksander Igličar in člani so za novo predsednico soglasno izvolili **Heleno Janežič**, ki je prva predsednica društva v njegovem več kot 80-letnem delovanju. Večina članov odborov se je odločila za ponovno kandidiranje in so bili tudi soglasno izvoljeni.

Člani društva so zasedli vsa razpoložljiva mesta v Kristalni dvorani Sokolskega doma, ki so bila zaradi epidemije omejena.

Sreda, 7. oktober 2020, Cerkev sv. Miklavža na Godešiču

PREDSTAVITEV VODNIKA CERKEV SV. MIKLAVŽA NA GODEŠIČU

Zbrane sta uvodoma nagovorila Helena Janežič, predsednica muzejskega društva, in urednik mag. Aleksander Igličar. Vsebino novega vodnika je pripravil umetnostni zgodovinar **dr. Luka Vidmar**, zaposlen na ZRC SAZU v Ljubljani, fotografije

Ustvarjalci vodnika (z leve):
Branko Potočnik župnik,
France Stele, fotograf, dr. Luka
Vidmar, avtor besedila, in
mag. Aleksander Igličar, urednik,
pred godeško cerkvijo.
(foto: Tatjana Splival)

so delo mojstra **Franceta Steleta**. Avtor dr. Luka Vidmar je zbrane popeljal po cerkvi sv. Miklavža in poudaril njene glavne umetnostnozgodovinske dragocenosti. Največji biser sta freska *Poslednja sodba*, delo goriških freskantov iz začetka 15. stoletja, ki je na zahodni steni svetišča, in freske Jerneja iz Loke v prezbiteriju iz sredine 16. stoletja.

Izdaja vodnika pomeni zaključek obsežnih obnovitvenih in restavratorskih del, ki so v godeški cerkvi potekala vse od leta 1991. Cerkev je bila zunaj in znotraj v celoti obnovljena, iz »turna« od leta 2006 donijo bronasti zvonovi, restavrirani pa so bili tudi vsi trije altarji, freske in križev pot.

S čim pa naj se ukvarjamo, če ne s (pol)preteklo) zgodovino?

Pogovor z mag. Aleksandrom Igličarjem,¹
dolgoletnim predsednikom
Muzejskega društva Škofja Loka

Uvodoma nam, prosim, predstavite, kako ste začeli z delovanjem v Izvršnem odboru Muzejskega društva Škofja Loka.

Moja vključitev v delovanje društva je bila slučajna, z moje strani nenačrtovana, a ko po dvanajstih letih pogledam nazaj, spoznavam, da je bila nedvomno sad božje previdnosti. Od leta 2003 sem vodil odbor za pripravo praznovanja tisočletnice moje rodne vasi Godešič, ki smo jo praznovali leta 2006. Pripravili smo res obsežen program, v jubilejnem letu se je zvrstilo več kot 60 različnih prireditev. V sodelovanju z Muzejskim društvom Škofja Loka smo v Škofji Loki pripravili predstavitev zbornika Godešič skozi tisočletje 1006–2006, njegova urednica je bila domačinka Judita Šega.

Marca 2007 sem se prišel na zbor članov MD zahvalit za sodelovanje. Izkazalo se je, da ima društvo težave z blagajnikom in Alojzij Pavel Florjančič me je povabil, da prevzamem to delo. Zame je bilo to popolno presenečenje, a glede na moje strokovno znanje sem se vabilu

Mag. Aleksander Igličar.

(foto: Peter Pokorn)

¹ Julija 2020 je Štefan Kržišnik, tajnik Muzejskega društva Škofja Loka, za spletni portal Domovina pripravil pogovor z mag. Aleksandrom Igličarjem, ki ga objavljamo z nekaterimi dopolnitvami.

Prvi Blaznikov večer po izvolitvi: pogovor s Svetkom Kobalom, pogovarjala sta se dr. Ivan Ribnikar in dr. Branko Berčič, maj 2008.
(foto: Aleksander Igličar)

odzval. Kmalu zatem so se v društvu spopadli še z večjim problemom, saj je odstopil predsednik Peter Hawlina, vodenje društva je le začasno prevzel Tone Košir. S Tonetom sva se poznala že dlje časa, saj je stric moje žene Milene. Uspela sva stabilizirati delovanje društva in bližal se je naslednji zbor članov, na katerem naj bi izvolili predsednika. Glede na Tonetov splošni ugled in njegovo neumorno delovanje sem ga nagovarjal, da kandidira. Odvrnil je, da pripravlja knjigo o rodni kraj, kjer je zelo angažiran in nenadomestljiv, zato je nagovoril mene. Tako sem bil marca

2008 izvoljen za predsednika Muzejskega društva Škofja Loka na zboru članov, kjer so člani društva izbirali med menoj in mag. Matjažem Čepinom, ki sem ga premagal za nekaj glasov. Vesel sem bil, da je po moji izvolitvi Matjaž postal blagajnik društva. Že pred izvolitvijo sem se pogovoril z Judito Šega in jo povabil, da je postala urednica Loških razgledov. Najino dobro sodelovanje pri tisočletnici Godešiča se je tako preneslo na Muzejsko društvo Škofja Loka.

Ko sedaj gledam nazaj, sem izjemno hvaležen za dvanajst let vodenja društva. Delo je bilo obsežno, a odborniki smo delovali kot usklajena skupina, saj smo si naše delo razporedili glede na strokovne in osebne interese. V teh letih sem osebno zelo zrasel, srečal pomembne osebnosti, ki jih drugače prav gotovo ne bi. Ponosen sem na vse dosežke društva in zelo vesel, da me je nasledila Helena Janežič, ki bo kot prva predsednica v več kot 80-letnem delovanju Muzejskega društva Škofja Loka, v delovanje društva prinesla nove poglede in nov veter. Na njeno povabilo ostajam član izvršnega odbora, kjer sem ponovno prevzel delo blagajnika.

Ko ste zaključili 12-letno predsedovanje Muzejskemu društvu Škofja Loka, so z vami v časopisu Gorenjski glas naredili intervju in mu dali naslov Predsednik s posluhom za zamolčano. Zakaj so vas tako opisali?

Verjetno je vzrok v precej odmevnem dogajanju okoli nepodelitve zlatega grba, najvišjega priznanja Občine Škofja Loka, Muzejskemu društvu Škofja Loka v letu 2017. Društvo je takrat praznovalo 80 let delovanja in bilo edini kandidat za prejem zlatega grba. Pristojni odbor občinskega sveta pod vodstvom Tineta Radinje (tedanjega občinskega svetnika in sedanjega župana) pa je sklenil, da se društvu priznanja ne podeli. Kot glavni

razlog je bilo navedeno, da se društvo preveč ukvarja s polpreteklo zgodovino.

Vemo, kako je z zgodovino polpretekega obdobja pri nas. V desetletjih po vojni so jo razlagali zmagovalci, torej komunisti, in njihovi zgodovinarji. Velik del te polpretekle zgodovine pa se na novo odkriva šele po letu 1990. In Muzejsko društvo Škofja Loka je pod mojim predsedovanjem raziskalo, ubesedilo in prikazalo kar nekaj zamolčane zgodovine.

Z občinsko oblastjo ste bili na različnih bregovih glede polpretekle zgodovine že prej. Javno ste denimo nasprotovali ideji, da bi občina za dan spomina razglasila 9. februar v spomin na dogodke, ko so Nemci leta 1944 v Škofji Loki ubili 50 talcev.

Res je. Muzejsko društvo Škofja Loka je januarja 2017 v javnem pismu postavilo pod vprašaj smiselnost te razglasitve. Poboj 50 talcev je seveda zelo tragično dejanje in spomin na ta dogodek mora ostati. Toda po drugi strani so ob 9. februarju v Škofji Loki skozi leta nastale nekakšne »male Dražgoše«. Zavedati se moramo širših okoliščin poboja. Do njega je prišlo zaradi samopašnega dejanja partizana, ki je šel v Staro Loko, da bi neki ženski ostrigel lase (to so partizani delali ženskam, ki so ali naj bi imele zveze z Italijani ali Nemci). Ženske ni bilo doma, je pa na ulici slučajno srečal nemškega vojaka in ga ustrelil. Nemci so se za to dejanje maščevali s pobojem 50 talcev.

V društvu smo tedaj predlagali, če že imamo dan spomina, naj bo to 10. december, ko je svetovni dan človekovih pravic; to naj bo dan spomina na vse žrtve, ki so padle v katerikoli vojni, na katerikoli strani. Predlagatelj prvotne pobude je bila stranka Levica, po našem odzivu pa se je stvar ustavila. Mislim, da so ljudje, ki so pripravili pobudo, takrat do društva začutili neko jezo, zamero, kar se je potem odrazilo v očitkih glede ukvarjanja s polpreteklo zgodovino in nepodelitvijo občinskega priznanja.

Velikokrat tisti, ki se ukvarjamo s polpreteklo zgodovino, slišimo očitke, da »razdvajamo«. A izkušnja ob nepodelitvi priznanja kaže drugačno sliko. Takrat sta recimo odločitev občinskega sveta javno kritizirala častna občana dr. Aleksandra Kornhauser Frazer in Ivan Oman.

Če povemo, da je prva dobila na TV Slovenija prostor v oddaji Spomini, drugi pa v oddaji Pričevalci, lahko takoj vidimo, da gre za človeka različnih svetovnonazorskih usmeritev.

Naj dodam, da se je z javnim pismom oglasila tudi ddr. Marija Stanonik, akademikinja in častna občanka Žirov. Osebo sem bil samoiniciativnih odmevov vesel, mogoče še najbolj pisma, s katerim se je na takratnega župana Škofje Loke mag. Miha Ješeta obrnila dr. Aleksandra Kornhauser Frazer. V njem se je vprašala: »S čim drugim pa naj se Muzejsko društvo

Škofja Loka ukvarja kot z zgodovino? In še posebej s polpreteklo zgodovino, kjer je veliko stvari še vedno odprtih?» *Gospa Aleksandra je bila med vojno v partizanskem gibanju in po vojni blizu politični levici, vendar pa je ob tem dogodku jasno opozorila, da stvari niso bile prav izpeljane.*

Ob nepodelitvi zlatega grba me je veliko ljudi spraševalo, če sem razočaran. Seveda sem bil, pa ne zaradi sebe, ampak zaradi odnosa do 80-letnega delovanja Muzejskega društva Škofja Loka. Odziv treh pomembnih osebnosti pa mi je bil v zadoščenje, bil sem pomirjen. Vesel sem bil tudi pogumne držе odbornikov društva. Ko je župan mag. Miha Ješe videl odzive v javnosti, je skušal zadevo popraviti in društvu podeliti županovo priznanje, a je izvršni odbor to dostojno odklonil.

Tudi sami dojemate, da je bilo odkrivanje zamolčanih plati polpretekle zgodovine ena bistvenih dimenzij vašega 12-letnega predsednikovanja?

Aleksander Igličar, predsednik Muzejskega društva Škofja Loka, na zboru članov marca 2009.
(foto: Milena Igličar)

Kot sem že povedal, sem predsednik društva postal po spletu okoliščin. Že na tistem zboru članov se je pokazalo, da gre pri vodenju Muzejskega društva Škofja Loka za nekaj več kot samo za mojo osebnost. Ob moji kandidaturi so se levi politični krogi v Škofji Loki zelo organizirali in na zbor članov je prišlo nadpovprečno veliko članov, med njimi precej pomembnih mož loškega družbenega življenja, ki so izhajali iz vodilnih krogov v času komunizma.

Kaj je bilo v ozadju tega prizadevanja, da bi stvari ostale, kot so bile, sem spoznaval pozneje. Ko sem postal predsednik, sem namreč delovanje društva relativno slabo poznal. Počasi pa sem odkrival njegovo zgodovino (in tudi širše loško zgodovino polpreteklega obdobja), pri čemer me je najbolj pretreslo srečanje z zgodbo

dr. Tineta Debeljaka. Takrat sem začutil močan klic, da je to zamolčano plat loške zgodovine treba razkriti.

V zadnjem času sem ob 30. obletnici prve spravne slovesnosti v Kočevskem Rogu znova več bral in razmišljal o tem. Blizu mi je, da moramo odpustiti, a resnico odkriti in povedati. In v Sloveniji je marsikateri vidik resnice o dogajanjih med 2. svetovno vojno in po njej še treba razjasniti. Ponosen sem, da smo v Škofji Loki pri muzejskem društvu na tem področju naredili pomembne korake.

V poslovilnem nagovoru pred predajo predsedniške funkcije ste med najmočnejšimi trenutki 12-letnega dela omenili srečanje z osebnostjo in

potomci pesnika, literarnega kritika in urednika dr. Tineta Debeljaka, Škofjeločana, ki se je moral po vojni umakniti v Argentino. Zakaj se vas je njegova zgodba tako dotaknila?

Ko sem postal predsednik društva, sem se začel bolj zanimati za knjige o loški zgodovini. Najbolj me je nagovorila prav knjiga dr. Tineta Debeljaka Loma negra - Črni kamnitnik. V njej so poleg njegovih novel in pesmi objavljena tudi pisma, ki jih je iz Argentine pisal ženi Veri in trem otrokom: Tinetu ml., Metki in Jožejki. Ločeni so bili kar devet let, srečali so se šele leta 1954, ko so se lahko po posredovanju mednarodnega Rdečega križa podali za njim v Argentino.

Pisma so me pretresla do dna duše. Začutil sem bolečino in krivico, ki ju je doživel Debeljak. Dodatno je k moji pretresenosti prispevalo dejstvo, da je bil Debeljak, ko je moral v Argentino, star 47 let, ravno toliko, kot sem bil tedaj, ko sem bral njegovo knjigo, star sam. V Sloveniji je bil uveljavljen, bil je kulturni urednik časopisa Slovenec, v Argentini je začel kot vratar v tovarni cementa. Takoj sem začutil, da je treba to osebnost zamolčane zgodovine obuditi iz molka. Dr. Tine Debeljak je bil na moj predlog posthumno imenovan za častnega člana Muzejskega društva Škofja Loka, izdali smo njegov prevod pesniške zbirke Olimpijski venec, pred tem pa je leta 2003 že dobil obeležje v Aleji znamenitih Ločanov.

Srečanje z vsemi tremi otroki dr. Tineta Debeljaka: Tine Debeljak ml., Metka Debeljak Vombergar in Jožejka Debeljak Žakelj v Slovenski hiši v Buenos Airesu, oktober 2011. (iz družinskega arhiva)

Čeprav je o dr. Tinetu Debeljaku v javnosti vladal zaukazani molk, pa spomin nanj v kulturniških krogih v Škofji Loki ni povsem zamrl. Ko se je konec 80. let začela spreminjati družbena situacija, je prišlo celo do pobude, da bi mu omogočili vrnitev v Škofjo Loko. Zakaj do tega ni prišlo?

To je bilo leta 1987, ko je Muzejsko društvo Škofja Loka praznovalo 50 let delovanja. Vzklila je pobuda, da bi vsem živečim ustanovnim članom (Debeljak je bil med njimi) izročili priložnostne zahvale. Eden od članov izvršnega odbora se je v Ljubljani na Policiji pozanimal, če bi bil njegov prihod mogoč, a so ga tam odsvetovali z obrazložitvijo, da mu ne morejo zagotoviti varnosti. Leta 1987!!! Dve leti pozneje je dr. Tine Debeljak umrl in tako rodne in ljubljene Škofje Loke od leta 1945 ni videl nikoli več.

Pogovor z akademikom Zorkom Simčičem, desno Tone Rode, direktor Družine, september 2012.

(foto: France Stele)

Leta 2011, ko sem v Buenos Airesu obiskal njegov dom, je zahvalna listina visela na častnem mestu.

Pisatelj Zorko Simčič je o dr. Debeljaku povedal, da je argentinske Slovence, ki so se vračali z obiskov Slovenije, vedno vprašal, če so bili v Škofji Loki. In če je bil odgovor ne, jim je dejal: »Potem niste bili v Sloveniji.« Tako globok odnos je imel Debeljak do rodne Škofje Loke.

Še ena znana prigoda iz časa komunizma odslikava tragične razsežnosti

zamolčanosti dr. Tineta Debeljaka. Leta 1973 je bila v Škofji Loki pomembna obletnica, 1000-letnica prve pisne omembe mesta. Ob tej priložnosti je Loški muzej pripravil pregledno razstavo del loških umetnikov. Med razstavljenimi slikami je bil tudi Debeljakov portret, ki ga je naslikal loški umetnik France Košir. Ampak pod sliko je bil napis Portret neznanega moža, pa čeprav so takrat v Loki dobro vedeli, kdo je portretiranec.

Še ena zamolčana osebnost loške polpretekle zgodovine je Ivan Dolenec.

O njem se je sicer govorilo že kmalu po osamosvojitvi, celo osnovna šola je bila nekaj časa imenovana po njem.

Ivan Dolenec je pomembna osebnost loške zgodovine. Skupaj z duhovnikom Jakobom Šolarjem je bil pobudnik srečevanj t. i. loškega Profesorskega ceha. To so bila redna letna srečanja profesorjev iz Škofje Loke, ki so poučevali na različnih šolah po Sloveniji in celo Jugoslaviji. Dobivali so se od leta 1930, običajno konec avgusta, pred začetkom šolskega leta. Iz tega kroga je leta 1937 nastalo Muzejsko društvo Škofja Loka, ki je leta 1939 ustanovilo Loški muzej.

Ivan Dolenec je bil pred vojno politik Slovenske ljudske stranke, med vojno pa ravnatelj gimnazije v Novem mestu. Zaradi partizanskega nasilja je imel govor na protikomunističnem zborovanju in to je bil povod, da so ga po vojni zaprli. Leta 1946 je bil pomiloščen, a ni mogel več normalno poklicno delovati. Umaknil se je k bratu na kmetijo v Sopotnico pri Škofji Loki, kjer je tudi, na nek način zamolčan, umrl leta 1971.

Ivanu Dolencu Škofja loka noče priznati njegove vloge. Večkrat je bil podan predlog, da bi njegovo obeležje postavili v Alejo znamenitih Ločanov, a ga občinska oblast, ki o tem odloča, nikoli ni uvrstila v ožji izbor. Zadnji predlog muzejskega društva za uvrstitev Ivana Dolenca v alejo je recimo dobil 18 točk, Zdravko Krvina, lokalni politik iz časa komunizma, pa 28 točk. To pove vse.

Res je bila škofovsko osnovna šola konec 90. let kratek čas poimenovana po njem, pred tem je nosila ime Petra Kavčiča, partizana iz znane loške družine. A loška levica je tedaj burno reagirala, uspela dobiti na svojo stran javno mnenje in šoli so prej kot v enem letu ime Ivana Dolenca odvzeli in jo preimenovali v nevtravno Osnovna šola Škofja Loka – Mesto. Zgodbo Profesorskega ceha in Ivana Dolenca pa so primerno predstavili lansko leto v Loškem muzeju, na razstavi ob praznovanju 80-letnice, kar sem tudi javno pohvalil.

Čeprav ni imel nobene javne vloge, je imel Ivan Dolenec vseeno vpliv na družbene spremembe v Sloveniji, posredno prek poznanstva z Ivanom Omanom.

Osebnost sem Ivana Omana srečal večkrat, nikoli pa se nisva poglobljeno pogovarjala. Globoko v sebi sem ob srečanjih začutil, kako velike stvari je delal in premikal. Velikokrat sem se spraševal, kje in kako se je oblikovala njegova osebnost, da je bil zmožen tako vizionarskih korakov. Ko sem se tudi prek pisnih virov seznanjal z delom Ivana Omana, sem odkril, da je Ivan Dolenec imel nanj velik vpliv. Živela sta blizu drug drugega, na začetku Poljanske doline: Ivan Oman v Zmincu, Ivan Dolenec pa v Sopotnici. Omanova mama je bila doma z grunta, kjer je bil Dolenec rojen. Ivana Dolenca je zelo navdihoval Janez Evangelist Krek, zlasti z idejo zadružništva. Z vsem tem je vplival tudi na politično delovanje pokojnega Ivana Omana.

Ko smo se pred slabim letom poslavljali od Ivana Omana, smo čutili, da Škofja Loka dobiva novo pomembno zgodovinsko osebnost. Kako se bo po vašem mnenju oblikoval loški pa tudi slovenski zgodovinski spomin na Ivana Omana?

Na pobudo njegovega sina Janeza v Škofji Loki pripravljamo Akademijo Ivana Omana z željo, da bi postala redna. Na prvi naj bi sodelovali dr. Metod Benedik, dr. Rosvita Pesek in dr. Žiga Turk. Epidemija COVID-19 je naša prizadevanja prestavila v prihodnost.

Ena od pomembnih dediščin Ivana Omana je njegova vizija močne konservativne stranke, ki jo potrebuje Slovenija oziroma vsaka država. Njegova srčna želja je bila, da bi se SLS in SKD (pozneje NSi) združili. Na prvi Akademiji bomo poskušali odgovoriti na vprašanje, kakšna je bila Omanova vizija močne konservativne stranke v Sloveniji, kakšen pomen bi imela združena stranka v prvih desetletjih demokracije v Sloveniji ter zakaj mu uresničitev te ideje ni uspela.

Ivan Oman svojih političnih nasprotnikov ni nikoli žalil. Imel je politične nasprotnike, ne pa sovražnikov, kar je tudi moje pomembno vodilo, ne sicer v politiki, kjer nisem aktiven, ampak pri delu v civilni družbi, saj se tudi pri Muzejskem društvu Škofja Loka srečujemo ljudje različnih svetov-

nonazorskih usmeritev. Samo pomislimo, kako širok spekter gostov smo predstavili na Blaznikovih večerih!

Vrniva se k polpretekli zgodovini, ki je rdeča nit najinega pogovora.

Če je Muzejsko društvo Škofja Loka v preteklih letih naredilo veliko pri odstiranju zamolčanih poglavij polpretekle zgodovine, bi to težko rekli za njegovega otroka, za Loški muzej. Zbirka, ki v muzeju predstavlja obdobje 2. svetovne vojne, je kljub novim odkritjem taka, kot je bila pred desetletji. Kako vi gledate nanjo?

Muzejsko društvo Škofja Loka je pred 2. svetovno vojno res ustanovilo Loški muzej, a zdaj formalnega vpliva na njegovo delovanje nima več, imenujemo samo enega člana sveta zavoda. Največji vpliv na imenovanje članov sveta in posledično direktorja muzeja ima občinska oblast, kjer v Škofji Loki prevladujejo levo usmerjene politične stranke. In posledice se vidijo tudi pri zbirki novejših zgodovine.

Nekdanji loški župan Igor Draksler mi je malo zatem, ko sem bil izvoljen za predsednika društva dejal: »Pri Loškem muzeju gre za to, kdo bo imel roko nad zgodovino.« Takrat nisem čisto dobro razumel, kaj je hotel povedati, danes pa to globoko razumem.

Uvodni nagovor Aleksandra Igličarja, predsednika Muzejskega društva Škofja Loka, na odprtju razstave *ČLOVEK GLEJ* v nunskem samostanu, maj 2015. (foto: France Stele)

Pred kratkim sem si šel znova ogledat to zbirko. Dejansko gre za prikaz, kot je bil pripravljen pred okrog 40 leti. Še vedno recimo v njej najdemo »izdajalce«. Ravno pred dnevi mi je naš odbornik Vincencij Demšar, ki je še pred osamosvojitvijo Slovenije sodeloval pri postavitvi zbirke, dejal, da je želel takrat uporabiti izraz protirevolucionarji, a mu tega niso dovolili. In dobili smo belogardiste in izdajalce, ki so ostali do danes.

V Muzejskem društvu Škofja Loka smo na Loški muzej naslovili pobudo, da se s to zbirko nekaj naredi.

Ena od idej je celo, da se zbirka ohrani kot muzejski eksponat, kot pomnik takratne interpretacije zgodovine, obenem pa se jo z novimi dejstvi in sodobnim prikazom vsebinsko nadgradi z upoštevanjem vseh zgodovinskih dejstev. Pa pri tem ne mislim samo na vojni, ampak tudi na povojni čas. V zbirki ni recimo ničesar o povojnih pobojih, ki so zelo zaznamovali loško področje, tudi loški grad. Ena velikih bolečin je tudi, da v Loškem muzeju ni prikaza o osamosvojitvi Slovenije.

Za konec pa se ozriva malo dlje kot v polpreteklo zgodovino. Škofja Loka ima še eno dragocenost – Škofjeloški pasijon. Naslednje leto bo znova uprizoritev, ob treh stoletjih Škofjeloškega pasijona. Kako vi osebno sodelujete pri ohranjanju te dediščine in kaj vam pasijon pomeni?

Škofjeloški pasijon je največji kulturni in duhovni biser Škofje Loke. V njem mi je zelo zanimiv spokorniški vidik, kjer angeli neposredno nago-varjajo spokornike oziroma ljudstvo (beli angel govori s Kristusom, rdeči pa z ljudstvom). Videl sem že okoli 15 pasijonov po Evropi, a česa takega še nisem videl. Mislim, da se ti nagovori resno dotaknejo večine gledalcev, ki ob tem razmišljajo o svojem življenju, o tem, kako ga izboljšati.

Vesel sem, da Muzejsko društvo Škofja Loka izdaja redno letno publikacijo Pasijonski doneski, ki je postala slovenska pasijonska revija. Zelo sem bil dejaven pri vpisu Škofjeloškega pasijona na Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva. Ideja o vpisu je zrasla v pasijonskem gibanju v Škofji Loki že pred letom 2010, ko Slovenija še ni imela nobenega vpisa na prestižni Unescov seznam, tedaj se je ideja zdela precej utopična. A slovenska kulturna politika se je odločila aktivno podpreti kandidacijo in decembra 2016 nam je uspelo.

Tudi Škofjeloški pasijon je bil na nek način zamolčan. Njegova uprizoritev je uspela šele po demokratičnih spremembah v Sloveniji. Poznam kar nekaj ozadij prve uprizoritve leta 1999, kjer sem sodeloval kot nosač prizora Glej človek, ki so ga pripravili igralci iz Reteč. Določeni ljudje, ki so takrat zelo nasprotovali pasijonu in se osebno angažirali, da ne bil izveden, so danes njegovi veliki zagovorniki. Kmalu po vpisu na Unescov seznam sem javno povedal, da smo s tem Škofjeloški pasijon zavarovali »pred samim seboj«, pred določenimi političnimi skupinami v Škofji Loki, ki še vedno niso zadovoljne, da se uprizarja. Vesel in hvaležen sem, da se vzdušje korenito izboljšuje.

Pomemben vidik pri ohranjanju dediščine Škofjeloškega pasijona je bil storjen leta 2018, ko so bili škofjeloški kapucini v državnem Registru nesnovne kulturne dediščine formalno prepoznani kot nosilci duhovne dediščine Škofjeloškega pasijona in se postavili ob bok Občini Škofja Loka, ki je nosilec organizacije. Spomladi 2017 se je na pobudo loških pasijoncev oblikovalo sloven-

S pasijonskimi romarji na Brezjah, februar 2020. (iz družinskega arhiva)

V predavalnici na Ekonomski fakulteti,
april 2018. (foto: Jože Tomšič)

sko gibanje Pasijonski veter, ki trenutno združuje pasijonce iz Preddvora, Ribnice, Štepanje vasi in Škofje Loke. Gibanje organizacijsko vodi mog. Andreja Ravnihar Megušar, duhovni vodja je br. Jaro, loški kapucin. Leta 2018 se je gibanje včlanilo v združenje Europassion, ki povezuje pasijonce iz okrog 90 pasijonskih mest iz 16 držav. Združenju se je na pobudo Muzejskega društva Škofja Loka leta 2008 pridružila tudi Občina Škofja Loka s Škofjeloškim pasijonom. Na

pobudo Pasijonskega vetra sva bila z Andrejo leta 2019 imenovana v razširjeno predsedstvo, Europassion, kar je novo priznanje za loške pasijonce.

Vsako društvo ima blagajnika. A nima vsako društvo za blagajnika predavatelja računovodstva. Muzejsko društvo Škofja Loka ga ima – mag. Aleksandra Igličarja, ki je predavatelj na Ekonomski fakulteti v Ljubljani. Kako se to pozna pri vašem delu v društvu?

Seveda je bilo moje strokovno znanje pri vodenju Muzejskega društva Škofja Loka zelo dobrodošlo. Sploh takrat, ko sem leta 2008 postal predsednik in je bil finančni položaj društva zelo slab. Lahko rečem, da smo tudi z mojim znanjem in spretnostjo uspeli finančno stanje izboljšati in danes je stabilno. Ta izkušnja mi je dobrodošla tudi pri delu na fakulteti. Kot predsednik društva sem moral spremljati zakonodajo, spremembe v pravilih poslovanja; spomnim se, kako velika sprememba za društva je bila uvedba davčnih blagajn in ukinitve poslovanja z gotovino. Ko sem pri delu v društvu reševal praktične izzive, sem pridobival znanje, ki sem ga lahko posredoval študentom.

Predavate na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani, na Katedri za računovodstvo in revizijo. V eni od vaših predstavitev na internetu sem prebral, da ste eden redkih predavateljev z izkušnjo v gospodarstvu.

Res je, na Ekonomski fakulteti je približno 150 članov akademskega zbora in zagotovo jih take poslovne poti, kot jo imam, nima več kot pet. V gospodarskih družbah sem deloval 16 let, najdlje v podjetju Iskraemeco v Kranju, kjer sem bil šest let član uprave za finance, računovodstvo in kontroling (1985–1992), pozneje pa sem bil leto dni direktor računovodstva v skupini Merkur.

Na fakulteti sem bil zaposlen že kot mladi raziskovalec, a sem takrat začutil, da me čista znanost ne nagovarja. Leta 1992 sem odšel v Iskraemeco in

se na fakulteto vrnil po skoraj 16-letni izkušnji v gospodarstvu. Najprej sem postal vodja CISEF, Centra za pripravo izobraževanj za ljudi iz poslovne prakse, leta 2009 pa višji predavatelj.

Mislim, da bi bilo za profesorje poslovnih ved dobrodošlo, če bi imeli več izkušenj na vodstvenih položajih v gospodarstvu. Veliko mojih kolegov na fakulteti je svetovalec, ampak eno je biti svetovalec, nekaj povsem drugega pa biti odgovoren za neko področje. Svetovalec prinese znanje in svetoje, menedžer pa mora vpeljati spremembe, imeti mora sposobnost komunikacije s sodelavci, biti mora mojster krmarjenja med različnimi odločitvami.

Kako to, da vas je pritegnilo računovodstvo?

Ko sem se odločal za študij, sem izbiral med zgodovino in zemljepisom, novinarstvom ter ekonomijo. Na koncu sem se odločil čisto pragmatično, saj sem presodil, da je na ekonomiji največja možnost zaposlitve. (Čeprav je bilo to v letih, ko so praktično vsi z diplomo brez problemov dobili zaposlitev.) Pred koncem študija sem se v začetku leta 1987 zaposlil v Iskri v Kranju. Najprej sem delal v komerciali in se udeležil tudi nekaj sejmov na področju nekdanje Jugoslavije, kjer sem predstavljal proizvode, izpostavljal njihovo najlepšo podobo ...

Ob tem pa se nisem najbolje počutil in sem spoznal, da so mi bližja bolj eksaktna področja. Vrnil sem se na Ekonomsko fakulteto kot mladi raziskovalec k profesorju dr. Bukovcu, ki se je ukvarjal s poslovnimi financami. Nekoč mi je dejal: »Če ne znaš prebrati bilanc podjetja, ti znanje poslovnih financ nič ne pomaga. Bilance so osnova za poslovne finance!« To je bilo konec 80. let preteklega stoletja, ko se je pri nas začel spreminjati družbeni sistem. Ko sem na tem področju delal s študenti in jim moral »prevajati« svet poslovnih bilanc, me je to zelo pritegnilo. Področje je bližje tudi mojemu karakterju – gre za eksaktno znanost, podatke, drugače kot v komerciali, ki je veliko bolj raztegljiv pojem, kjer je bolj pomembno promovirati proizvode in jih znati primerno predstavljati ter posledično prodati.

Drugi vaši področji dela na fakulteti pa sta revizija in nadzor. Imate kar nekaj izkušenj z delom v nadzornih organih in revizijskih komisijah, javnosti je znano vaše članstvo v nadzornem svetu RTV Slovenija.

Že v času mojega delovanja v Iskraemecu sem bil predsednik nadzornega sveta v loški Jelovici in namestnik predsednika nadzornega sveta v Slovenski zadružno kmetijski banki (sedanji Deželni banki Slovenije). Ko sem leta 2009 postal višji predavatelj za računovodstvo, sem želel ohraniti stik s poslovno prakso. Najbolj primerna možnost je bilo članstvo v revizijskih komisijah, ki je svetovalno telo nadzornih svetov, ki ga morajo po zakonu imeti velike gospodarske družbe.

Bil sem član revizijske komisije v Gorenju, Novi kreditni banki Maribor, Pivovarni Laško Union, trenutno sem še član v Mercatorju. Leta 2015 sem po spletu okoliščin postal član nadzornega sveta RTV Slovenija, leto pred tem v podjetju Iskra Mehanizmi Holding, od decembra 2019 sem član nadzornega sveta Slovenske tiskovne agencije (STA), od januarja 2021 pa v družbi Telekom Slovenija.

V nadzornem svetu RTV Slovenija ste sodelovali 4 leta, konec leta 2018 ste odstopili. Takrat ste pojasnili, da zato, ker v vodenju in poslovanju zavoda ni prišlo do sprememb. Lahko podrobneje pojasnite to svojo odločitev?

Izkušnja delovanja v nadzornem svetu RTV SLO je bila zame zelo zanimiva, saj je bilo to moje prvo delovanje v podjetju v državni lasti, povrh vsega še s specifičnim načinom financiranja. Potreboval sem kar kako leto, da sem se seznanil z značilnostmi njihovega poslovanja. Kot član nadzornega sveta sem si zelo prizadeval, da bi pri vodenju RTV večji pomen dobil poslovodni, ne pa samo programski vidik. Prizadeval sem si, da bi se uredniki skupaj z vodstvom glede na obseg finančnih sredstev, ki so na voljo, bolj tesno dogovarjali, koliko sredstev imajo in bi z zaupanim denarjem bolj odgovorno gospodarili. Ampak do velikih sprememb ni prišlo.

Doslej ste o RTV govorili s poslovnega vidika. Zanima me, kako pa z vsebinskega vidika kot uporabnik ocenjujete program, ki ga pripravlja RTV?

V času članstva v nadzornem svetu sem spoznaval tudi programsko delovanje RTV Slovenija. Moram poudariti, da sem svoje poslanstvo prvenstveno videl na področju poslovanja, programskih vidikov pa – razen kadar je šlo za res kaj »v nebo vpijočega« – nisem hotel izpostavljati. Vesel sem, da sva na začetku leta 2015 skupaj z Ločanom Alojzom Bogatajem, ki je član programskega sveta RTV SLO, uspela nagovoriti vodstvo TV Slovenija, da je v sodobni HD tehniki posnelo Škofjeloški pasijon.

Ko sem zaključil delovanje v nadzornem svetu, sem kar nekajkrat naslovil pismo na varuhinjo pravic gledalcev Ilinko Todorovski in, ker sem še imel stike z drugimi člani vodstva, tudi njim pošiljal svoja sporočila. Pri poročanju RTV Slovenije po imenovanju Janševe vlade je po mojem mnenju preveč očitno, da je RTV tej vladi nenaklonjena.

Zelo polemično sem se odzval tudi na intervju s pokojnim dr. Janezom Kocijančičem. Nekaj mesecev pred tem intervjujem sem prebral knjigo Prevarani sokoli, v kateri sta Ivan Čuk in Aleks Leo Vest z dokumenti dokazala, da sta bila dva od treh sokolov, ki sta 26. aprila 1941 sodelovala na srečanju Protiimperialistične fronte, že leta 1939 izključena iz organizacije. Dr. Kocijančič pa je dan pred intervjujem na TV Slovenija v Dnevniku polemiziral z zapisom gospoda Čuka, mu očital, kako žali sokole, pri tem pa povsem ignoriral nedvoumna, dokazana dejstva! V pismu RTV sem to

pojasnil in izrazil mnenje, da človek, ki ne priznava zgodovinskih dejstev, nima na televiziji kot intervjuvanec kaj delati, kljub vsem njegovim dosežkom v življenju.

Podobno sem protestiral, ko je bilo na spletnem portalu RTV, v televizijskih in radijskih novicah objavljeno, da je bila 27. aprila ustanovljena Osvobodilna fronta. Dejstva so namreč drugačna, 26. aprila je bila ustanovljena Protiimperialistična fronta, saj so bili komunisti do 22. junija 1941, ko je Hitler napadel Sovjetsko zvezo, sovražno nastrojeni do imperialističnih Francije in Velike Britanije ter prijateljsko razpoloženi do nacistične Nemčije, ki je okupirala velik del slovenskega ozemlja.

Družina Igličar (spredaj z leve): žena Milena, Matej, Vida in Martin, Aleksander, Ema in Veronika, maja 2014. (foto: France Stele)

Ob koncu intervjuja mi dovolite še dve vprašanji iz vašega zasebnega življenja. V lokalnem okolju je znana tudi vaša žena, ginekologinja Milena Igličar. Kako doživljate njeno delo in njeno zahtevno poslanstvo?

Vesel in hvaležen sem, da imava z Mileno pet otrok. Njeno poslanstvo je res zahtevno. Ob njenem rednem delu v ordinaciji v Zdravstvenem domu Škofja Loka, ki je tako fizično kot psihično naporno, se intenzivno ukvarja z naravnimi metodami urejanja spočetij in iz njih izhajajočim naravnim urejanjem težav z neplodnostjo. V zvezi s tem se je dodatno izobraževala v ZDA in v Veliki Britaniji, pri dr. Hilgersu in dr. Boyleu, ki sta vodilna strokovnjaka v svetu na tem področju.

Vesel sem, da se želi približati tistim ženskam oziroma parom, ki odklanjajo biomedicinske postopke reševanja neplodnosti in iščejo rešitve v smeri hormonskega zdravljenja. Vidim, da se je žena Milena v tem zelo našla, tako da mi je včasih kar težko, ko opazim, da ne zmore storiti vsega, kar si želi. Vendarle imava pet otrok, ki so sicer že odrasli (stari so od 20 do 32 let), ampak še vedno očeta in mamo potrebujejo za pogovor in podporo.

V zadnjih letih večje družine, sploh na Škofjeloškem, niso takšna redkost. Vidva pa sta družino ustvarjala konec 80. let, ko je v slovenskem prostoru rodnost najbolj padla. Kje sta našla spodbude in vire moči za veliko družino?

Sam imam enega brata, Milena pa prihaja iz družine, kjer je bilo tudi pet otrok. Pa se nisva nikoli pogovarjala o tem, koliko otrok želiva imeti.

Helena Janežič, nova predsednica Muzejskega društva Škofja Loka, se je mag. Aleksandru Igličarju zahvalila za 12-letno vodenje društva. (foto: Peter Pokorn)

Osebnost me je zelo nagovorilo, ko sem najinega prvorojenca Martina vozil po domači vasi in sem srečeval mnoge gospe v zrelih letih. Velika večina teh žensk rekla: »Če bi še lahko rojevala, bi imela več otrok.« To se me je zelo dotaknilo. Takrat sem si rekel: »Zdaj sva z Mileno v obdobju, ko nama je dano imeti otroke, ki so nama poslani.«

In tako sva se iz ljubezni in najinega odnosa odprla za novo življenje. Prvi trije otroci Martin, Ema in Vida so bili po letih precej skupaj, potem je bilo do Veronike skoraj šest let, tri leta zatem se je rodil najmlajši Matej. Vsakega posebej sva bila res vesela in vsi zelo bogatijo in osmišljajo najino življenje. Ko je Milena izvedela za nosečnost Veronike, je bila v precej zahtevnem obdobju priprave na specialistični izpit. Spomnim se, da sem moral zvečer nekam iti in sem ji ob nočnem prihodu domov na listek napisal, da bova zmogla, če bo najin odnos dober in bova v dobrem odnosu z Bogom. In res sva zmogla. Tudi danes sem vesel vsakega novega življenja, naj bo podarjeno komerkoli. Življenje ima večnostno dimenzijo. Naši vsakodnevni problemi so sicer tudi pomembni, a so daleč od večnosti.

Tole moram povedat'

Po uspešnih prvih dveh natečajih *Tole moram povedat'*, v katerih so sodelovali učenci osnovnih šol in dijaki srednjih šol občin na območju Upravne enote Škofja Loka, smo aprila 2020 nadaljevali s 3. nagradnim natečajem. Učence in dijake ter njihove mentorje smo ponovno prosili za prispevke, zapisane ali posnete, v katerih imajo starejši (npr. stari starši) »*tole za povedat'*«. Prispevke smo razumeli kot spodbujanje povezanosti med mlajšo in starejšo generacijo, posebej v času pandemije koronavirusa.

Tudi letošnji zaključek natečaja je prizadela pandemija, zato smo se v komisiji o zmagovalcu dogovarjali na daljavo. Komisija je vse prispevke prebrala in med 29 prispevki 5 sprejela v ožji izbor. Na koncu se je odločila, da je najboljši prispevek *U maln*, avtorja **Jakoba Koširja** iz Osnovne šole Ivana Groharja Škofja Loka. Njegova mentorica je bila **Barbara Trdina**.

Vsi prispevki, razen enega obsežnega videoposnetka, so dostopni v Drive shorturl.at/lwKPZ, vsi sodelujoči pa bodo nagrajeni s knjižnimi izdajami Muzejskega društva Škofja Loka. V letošnjem letu smo prvič prejeli tudi prispevek gimnazijke, kar nas navdaja z upanjem za razmah sodelovanja tudi s škofovskimi srednjimi šolami.

Za nagrado si je nagradijen učenec Jakob Košir prislužil dve vstopnici v adrenalinski park GEOSS, njegova mentorica pa jesenski izlet z Muzejskim društvom Škofja Loka. Na predstavitvi *Loških razgledov* bomo v živo izžrebali še enega avtorja prispevka, ki bo prav tako dobil dve vstopnici, in eno od mentoric, ki jo čaka izlet z muzejskim društvom.

Kakor nas žalosti, da je število prispevkov manjše (29) kot prejšnje leto (42), nas veseli, da so se na našo spodbudo tega projekta lotili tudi druge. Na ljubljanski OŠ Alojzija Šuštarja Ljubljana je sodelovalo več kot 100 učencev. Zaradi pogoja, da na našem natečaju upoštevamo samo prispevke iz Upravne enote Škofja Loka, jih nismo uvrstili v naš izbor. Učitelji so poročali o odličnih odzivih predvsem starih staršev, ki jim veliko pomeni, da nekdo zapiše njihove spomine.

Nekateri učenci te šole so se prek socialne službe celo dogovarjali za videokonference s stanovalci Centra slepih, slabovidnih in starejših v Stari Loki, vendar zaradi zaostritve pandemije do realizacije (še) ni prišlo. Mogoče pa bo to izvedeno v času 4. natečaja!

U MALN

Moj ati je Malnsk Marko iz Gorenje vasi. Na kmetiji, kjer se je rodil in živel ter jo tudi podedoval, se pravi »U maln«. Na kmetiji, ki leži ob Poljanski Sori, so dolgo časa imeli mlin, ki pa ga danes ni več. Glede na to, da mi v Gorenji vasi pravijo, da sem Malnsk – Mlinarjev iz Malna, sem se odločil, da skušam izvedeti kaj več o mlinarski dejavnosti na naši kmetiji. Na žalost je moj stari oče, ki je še mlel, že pokojni. Dejavnosti pa se zelo dobro spominja njegov mlajši brat Janez Košir, h kateremu sem se odpravil, da izvem kaj več. Obiskal sem ga na njegovem domu v Stražišču pri Kranju, kjer si je, potem ko je zapustil Poljansko dolino, ustvaril svoj dom in družino.

V času od 17. do 19. stoletja je bilo na Škofjeloškem okrog 170 mlinov. Imeli so celo poseben mlinski red za Kranjsko, ki je predpisoval delovanje mlinov in sanitarne ukrepe v njih. Precej mlinov je bilo postavljenih na Poljanski Sori, kjer je bilo vode dovolj, njen tok je bil stalen in je zagotavljal delovanje mlinov vse leto.

Kdaj točno je bil postavljen mlin v Gorenji vasi, znan sprva kot Gašperjev, kasneje pa tudi kot Kalarjev oziroma Koreninovcov mlin, ni znano. Atijev stric Janez ve, da je bil v 19. stoletju del bližnje Kalarjeve kmetije, po kateri je dobil tudi ime. Mlin je skupaj z žago in delom kmetije za doto dobil Kalarjev sin Jože, ko se je poročil s teto mojega sogovornika, Frančiško Božnar – Koreninovcovo s Hlavčih Njiv. Kmalu po poroki sta se odločila, da se resno lotita mlinarstva, se zadolžila in nad mlinom zgradila betonski jez. Že čez dobro leto, leta 1898, pa je prišla povodenj in jez odnesla. Zgradila sta novega, ki pa ga je naslednja

Božnar Frence s starši.
(iz družinskega arhiva)

Malnsk Frence iz Sestranske vasi, še ves bel, ravnokar iz »pajklna«. (hrani: Franc Ferlan)

povodenj prav tako odnesla. Razočarana sta se odločila, da mlin z žago in pripadajočo kmetijo prodata ter se odselita na Dolenjsko. In res sta prodala. To pa nikakor ni bilo vseh Frančiškinemu očetu Martinu, ki je vse skupaj odkupil nazaj. Martin je namreč v mladih letih odšel v Ameriko, kjer je dobro zaslužil in se kasneje vrnil domov. V Ameriki se je rodila tudi moja prababica Štefanija, Frančiškina sestra. Martin je imel denar in bil zelo podjeten. Poleg mlina in žage, ki sta stala na desnem bregu Sore, je na levem bregu postavil še eno, bolj moderno žago.

Bil je tudi uspešen lesni trgovec. Imel je še kmetijo na Hlavčih Njivah, ki jo je kasneje prevzela moja stara mama Štefanija. Martin je mlin pravzaprav kupil za svojega najmlajšega sina Frančiška, ki so ga klicali Frence. U maln, se je poleg Frenceta, preselil tudi sam s svojo ženo Barbaro. Mlinu je pripadala žaga ter kmetija s kmečko hišo, hlevom za okrog pet glav govedi in par pujsov ter okrog osem hektarjev zemlje z gozdom.

Frence je mlinarsko dejavnost U malnu peljal naprej. Bil je grbast in slaboten, zato je rabil pomoč pri delu. V mlinu mu je pomagal hlapec Joža, za pomoč pri hišnih opravilih pa je Frence, ki ni bil poročen, imel služkinjo Ančko.

Leta 1949 mu je na pomoč prišel 16-letni nečak in moj sogovornik Janez Košir. Ta je s Hlavčih Njiv prišel v Gorenjo vas, kjer se je obenem učil vajeništva pri Janku Venclju. U malnu je bil na stanovanju in hrani, obenem pa je Frencetu pomagal pri delu v mlinu pa tudi pri delu na kmetiji, v hlevu, pri košnji in drugih opravilih. Janez je u malnu ostal do služenja vojaškega roka. Po prihodu iz vojske si je našel delo v Kranju in se preselil v Stražišče, kjer živi še danes.

Stric Frence pa je pomoč potreboval, zato je s Hlavčih Njiv prišel Janezov starejši brat Jože, moj stari oče, takrat star dobrih 20 let. Vse do Frencetove smrti je stricu pomagal v mlinu, kjer se je dodobra priučil mlinarske stroke. Frence je leta 1957 umrl, brez potomcev. Takratna občinska oblast je bila prepričana, da kmetija in mlin pripadata občini. Na osmini pa so izvedeli, da je Frence napisal oporoko, v kateri je kmetijo z mlinom, žago in pripadajočim zemljiščem zapustil Jožetu Koširju,

Zgoraj: Ohranjen mliniški kamen, spodaj: obrtna tablica. (iz družinskega arhiva)

mojemu staremu očetu. Občina je bila nad oporoko razočarana in jezna. Staremu očetu so prepovedali nadaljevati opravljanje dejavnosti, češ da ni kvalificiran mlinar. Obenem pa je sama dejavnost začela vse bolj usihati, saj je zamiralo tudi pridelovanje žita. Primoran je bil opustiti dejavnost mlinarstva in se ukvarjati le s kmetijstvom oziroma si poiskati drugo delo. Mlinarstvo je na kmetiji zamrlo, mlin pa je začel propadati in danes ga ni več. Nanj še vedno spominjajo le mlinski kamni, obrtniška tablica ter hišno ime.

Mlin U malnu je stal na desnem bregu reke Sore. V notranjosti so bili postavljeni mlinski kamni in ostale lesene naprave, ki so jih potrebovali za mletje. Poleg je bil prostor za shranjevanje žita in mlevskih izdelkov. Imel je tri pare belih kamnov premera približno 1,2 m za mletje žita. Poleg tega je imel še stope, na katerih so predelovali ječmen v ješprenj in proso v kašo. V reki so bili t. i. raki, kjer so bila štiri vodna kolesa na lopate, pod katerimi je tekla voda. Vrtilo ali os je bilo vodoravno, izdelano iz hrastovega lesa.

Pri mletju se je vsipalo žito v grod s premičnim dnom, ki je bila nameščena zgoraj. Žito je nato prišlo med dva ploščata mlinska kamna, ki sta bila postavljena tako, da sta bili vodoravni ploskvi obrnjeni ena proti drugi. Zgornji kamen se je vrtel, spodnji pa je bil pritrjen v ogrodju. V zgornjem kamnu je bila širša odprtina, skozi katero je šlo žitno zrnje med oba kamna in se mlelo. Zgornji kamen je bil v sredini pritrjen na navpičnem vretenu, ki je segalo skozi spodnji kamen. Na spodnjem koncu vretena je bila pritrjena preslica, v katero so segali palci palčnega kolesa in tako se je kamen vrtel. Kamna sta bila obdana z obodom, v katerem se je nabirala moka. Ta se je vsipala v tresilnico, imenovano pajkelj. V njej je bilo napeto sito, ki je moko presejalo.

V mlinu so mleli pšenico, ajdo, koruzo, ječmen in proso. Kmetje iz okoliških kmetij so v mlin nosili žito, ki so ga pridelali. Nosili so ga v vrečah, narejenih iz ovčjega meha. Vsaka je bila težka približno en mernik, kar je okrog 30 litrov oziroma 25 kg. Mlinar je dobil plačilo v obliki mlinske merice, ki je znašala 10 procentov teže pripeljanega žita. Po 2. svetovni vojni pa so plačevali predvsem v denarju.

Mlin je imel tudi manjše kolo za turbino elektrarne. Proizvajali so elektriko moči 110 voltov, ki so jo porabljali za hišne potrebe.

Poleg mlina je stala žaga. Na levem bregu Sore pa je stala še, za takrat zelo moderna žaga, last Francetovega očeta Martina. Slednjo je povodenj konec septembra 1926 odnesla.

Hiša, hlev ter bližnji kozolec, ki so pripadali kmetiji U malnu, so decembra 1944, ko so Američani napadli Gorenjo vas, pogoreli. Po vojni so vsa poslopja obnovili. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja pa sta moja stara starša poleg zgradila novo hišo. V njej moja stara mama Marica živi še danes. Velikokrat grem v Gorenjo vas in nekaj sem o mlinarski dejavnosti na kmetiji vedel že prej. Veliko novega pa sem izvedel od atijevega strica, ki je res zanimiv sogovornik. Poln je nenavadnih spominov. Z velikim zanimanjem sem ga poslušal.

Pogled na mlin (levo spodaj) in jez na Sori. (iz zasebnega arhiva, Franc Ferlan)

Škoda je, da mlin ni ohranjen, saj bi si marsikaj lažje predstavljal. Življenje mojih prednikov je bilo zanimivo, a težko. Mogoče bom podedoval kmetijo, težko pa si predstavljam, da bi bil sam mlinar.

Zapisal: Jakob Košir, 13 let, Osnovna šola Ivana Groharja Škofja Loka;
pripovedoval: Janez Košir, 87 let, Stražišče pri Kranju, maj 2020.

KAJ SO MI POVEDALI O BOLEZNI

Sin je mami rekel, da je zbolel. Mama ga je vprašala: »Kaj je?« Rekel je, da ga boli glava. Ata ga je peljal k zdravniku. Stopila sta v ambulantno. Zdravnik je rekel, da če zdaj ne bi prišla, bi morali ponoči klicati rešilca. Ker je imel vnetje srednjega ušesa.

Včasih enkrat je moja mama imela vneto rebrno mreno. Iz šole sta jo pripe-ljala dva učitelja. Oče je poklical zdravnika. Ko je prišel, je rekel, da se mora sleči. Potem je rekla, da se bo slekla, ko bodo šli vsi iz sobe. Zdravnik je rekel, da mora samo ležati in jesti zdravila, kajti če bi samo vstala, bi si lahko še kaj poškodovala. Zato je vedno nanjo gledala njena sestra. Enkrat, bil je pustni torek, je njen oče domov pripeljal učitelja, prinesel ji je krof. Takrat je bila bolna tri mesece. Za šolo je nekako delala doma, da je sploh naredila razred. To je bilo, ko je imela vneto rebrno mreno.

V mamini družini je bilo enajst otrok, z njo vred. Ata jim je pri kosilu vsak dan povedal, kaj mora kdo narediti. Pri njih je bil vedno red. Petkrat na leto pa jih je obiskala neka družina. Mama je bila njena vodička, vozila jih je po Žireh in njeni okolici. Radi so hodili, ker so se tam imeli lepo.

Ko je zbolel mamin ata, je šel ob devetih spat. Njena mama pa je do polnoči klekljala. Ko se je ulegla zraven njega, jo je ponesreči udaril. Vprašala ga je, kaj je narobe. Rekel je, da mu je slabo. Potem so poklicali zdravnika. Rekel je, da ga je kap. Nihče ni hodil k njemu, razen njegova žena pa še to bosa. Kajti človek, ki ga zadane kap, rabi mir. Potem mu je zdravnik zjutraj dal injekcijo ter mu rekel, da mu jo bo dal še popoldne. Ko je zdravnik hodil proti hiši, je ata umiral. Okoli njega je bilo zbranih 11 otrok. Potem je njen ata umrl.

Zapisal: Gaj Gluhodedov, 12 let, Osnovna šola Žiri;
pripovedovala: Danica Gluhodedov, 90 let.

TO SO MI POVEDALI O BOLEZNI

Moja mama Ana je letos stara 75 let. Sama pravi, da ji razen nekaj starostnih težav prav nič ne manjka. Mene pa včasih zaskrbi, da ne bi zbolela in zaradi koronavirusa morala v bolnišnico.

Danes, ko sem prišel po šoli domov, sem odložil šolsko torbo in najprej odprl vrata stanovanja mame Ane. Takoj, ko sem vstopil v kuhinjo, je vedela, da nekaj ni v redu in me vprašala, o čem razmišljam.

Zaupal sem ji, kaj me skrbi in mama je samo zamahnila z roko: »Ah, Luka, ne sekiraj se, veliko bolezni sem preživela, bom pa še to.« »Ampak mama, nekdo lahko samo kihne blizu tebe in že zbolíš,« sem ji pojasnil. Mama je na to odvrnila: »Saj se tudi škrlatinka tako prenaša, s kapljicami, pa sem jo prebolela.«

Kako hecna beseda, sem pomislil. Ko sem mamu Ano vprašal, kaj je to škrlatinka, mi je povedala, da je to zelo nalezljiva bolezen. Sama jo je prebolela, ko je bila malo mlajša od mene. Za škrlatinko lahko zbolíš večkrat in za njo lahko zbolijo tudi odrasli.

Tako, kot so nam za COVID-19 pojasnili, da se prenaša kapljično, se na podoben način prenaša tudi škrlatinka. Po kihanju in smrkanju bakterija, ki povzroči škrlatinko ostane na rokah in predmetih, ki smo se jih dotikali. Tako se hitro okužijo tudi drugi doma, v vrtcu ali šoli. Mama Ana se spomni, da je takrat kar naenkrat dobila visoko vročino in tudi grlo jo je zelo bolelo. Rekla je, da je njena mami, moja prababica, takoj posumila, da je škrlatinka, ker je imela na začetku zelo belo obložen jezik. Ko sem jo vprašal, zakaj ima bolezen takšno ime, mi je pojasnila, da nekaj dni potem, ko zbolíš, dobiš po telesu izpuščaje, ki so škrlatne barve. Sama jih je najprej dobila pod pazduho, potem pa se spomni, da jih je imela cel kup tudi po trebuhu.

Mamo sem vprašal, če se je tudi ona morala cepiti, pa je rekla, da so jo pozdravili z antibiotiki. Tudi posledic, pravi, ni imela. Nekateri njeni vrstniki pa so imeli težave s sklepi in mišicami. Ko sem jo vprašal, ali je bilo zelo hudo in ali jo je bolelo, je mama Ana rekla, da ni bilo tako hudo. Najbolj neprijetno ji je bilo

to, da jo je bolelo grlo in je zelo težko požirala. Pošalila se je, da je bila ves čas malo lačna in žejna, čeprav so jo neprestano silili s hrano in čaji.

Čeprav je škrlatinka drugačna bolezen kot COVID-19, so tudi takrat mami rekli, da si mora še posebej pozorno in pogosto umivati roke z vodo in milom, samo maske ji ni bilo treba nositi.

Zapisal: Luka Mrovlje Moreno, 12 let, Osnovna šola Žiri;
pripovedovala: Ana Mrovlje, 75 let.

KOLINE

Šega, ki se je moj dedi Janez iz Gorenje vasi najbolj spominja, so koline. Koline se pripravljajo pozimi, po navadi pred novoletnimi prazniki. Najprej je treba zrediti pujsa in poklicati mesarja. Za pomoč so prosili še sosede in skupaj zaklali pujsa. Mesar ga odere (da iz kože), potem ga razkosa in izreže drobovino. Gospodinja v tem času pripravi sestavine za krvavice (ješprenj, proseno kašo, riž in začimbe), za sodelujoče pa tudi že tradicionalno malico – jetrca. Po malici se sosedge poslovijo, mesar pa nadaljuje delo. Najprej naredi krvavice, pripravi meso za pečenice in razkosa meso za sušenje (rebrca, krače ...). Gospodinja ima veliko dela s kuhanjem krvavic in cvrtjem, da tako dobi mast in ocvirke.

Ko je meso ohlajeno, mesar naredi še pečenice in salame. Klobase in salame je treba še posušiti v dimniku in na zraku.

Ob tem se je zgodilo marsikaj zanimivega in zabavnega. Včasih je kakšen pujs tudi pobegnil in s tem naredil tudi veliko dodatnega dela. Pujse so klali na posebnih lesenih stolih, ki so se uporabljali samo v ta namen, enkrat ali dvakrat na leto. Noge teh stolov so zato včasih strohnele. Če je bil pujs zelo težak, so se zato noge lahko zlomile in pujs je ušel. Zato so ga morali uloviti. Ker je bil zunaj običajno sneg, pujsi pa so bili težki, so jih lahko hitro ujeli. Sosedge pa so se takim dogodivščinam nasmejali. Ko so klali pujsa, otrok zaradi higiene ni bilo doma. Tudi posebnih nalog otroci med kolinami niso imeli. Dediju pa je bilo zelo všeč, ko so delali klobase in pečenice in je mesar prav za njega naredil majhno pečnico. Pri kolinah je imel dedi najraje poskušanje vseh različnih sort jedi. Preden so klali pujsa, niso imeli veliko mesa. Potem pa se je doma kar naenkrat znašlo toliko mesa: krvavice, pečenice, jetrca, ocvirki ... same dobrote!

Zapisala: Špela Slavec, 9 let, Osnovna šola Cvetka Golarja Škofja Loka;
pripovedoval: ded Janez Tušek, 68 let, Gorenja vas

MOJ PRADED JOŽE – MIZAR SAMOUK, KI JE DELAL LESENE VILE ZA RIBN'ČANE IN POLANCE

Moj praded Jože Tušek (v besedilu ga bom kdaj imenovala tudi ata Jože) se je rodil leta 1915 Par Lazarčk v Smoldnem. Ker je v težkih vojnih časih doma vsega primanjkovalo, je moral že kot otrok iti za hlapca na večje grunte. Najprej je hlapčeval v Rastovkah na selški strani, nato pri Rovišarji v Dolenji Ravni, kjer je bil za hlapca še po tistem, ko je prerastel otroška leta. Opravljal je razna kmečka opravila od krmljenja živali v hlevu do oranja na njivi.

Velikokrat se je spominjal, kako se je mučil z oranjem. Ker je bil bolj droben fant, je bil vol, s katerim je oral, velikokrat močnejši od njega in mu je uhajal iz brazde. Zelo ga je utrujalo, da je moral popravljati smer.

Zime ni maral, saj ga je velikokrat zeblo. Najraje se je grel v hlevu ob živini. V zimskih večerih, ko jo je krmil, si je premražene noge rad pogrel v svežem, še toplem kravjem gnoju. Pozimi je večinoma spal v hlevu ali na seniku, poleti pa na senu v kozolcu.

V šolo je hodil pri Svetem Lenartu in v Malenskem Vrhu. V šoli je bil velikokrat tepen, ker ni imel naloge.

Domov, v Smoldno, se ni prav rad vračal. Njegov oče Gregor je bil sicer priden in iznajdljiv, a se je vdajal pijači. Bil je zidar, delal pa je tudi lesene vile. Te obrti se je od njega naučil tudi sin Jože – moj praded. Moj praded se je svojega očeta zaradi pijančevanja in odnosa do družine zelo sramoval. O tem ni nič kaj rad govoril. Bolj kakor doma so ga vzgajali po tujih hišah.

Vojaščino je služil v Bohinjski Beli (1935–1936). Praded Jože nikoli ni maral puške in grozotam vojne se je izogibal. Že ko so doma klali prašiča ali kravo, se je skrtil, da ni videl trpeti živali. To je težko prenašal, ker je bil precej mehkega srca. Moj ati se spominja trenutkov, ko so prišli po atovega najljubšega bika, da bi ga prodali za meso. Ata se je skrtil in bilo mu je zelo hudo. Solze so mu tekle po licih.

Levo: moj praded Jože v vojaški opravi leta 1936. (iz družinskega arhiva)

Desno: ata Jože na »štelngi« (sedi drugi z leve). (iz družinskega arhiva)

Kmalu po odsluženi vojaščini je njegov oče zapravil kmetijo v Smoldnu. Kot je praded Jože povedal svojemu vnuku (mojemu atiju), ni čutil nobene navezanosti na domačijo in na očeta. Kmetijo v Smoldnem so morali prodati. Preselili so se v Poljane, kjer jim je zemljo odstopila stara mati Katarina in jo izročila v last svojemu vnuku Jožetu. Atu Gregorju to ni bilo prav. Na tej zemlji so postavili delno leseno hišo s hlevom in delavnico, vse pod isto streho. Zemlje je bilo le za eno kravo in teleta. Hišno ime je z družino prišlo v Poljane, kjer ostaja še danes (Par Lazarčk).

Praded se je skupaj z bratom Francem izučil za zidarja. Skupaj sta služila kruh po različnih koncih domače doline. Do vojne je ata zidal pri mojstru Martinu z Malenskega Vrha. Ker mu to delo ni najbolj odgovarjalo (prepih, vlaga, težaško delo), se je začel ukvarjati z izdelovanjem senenih vil, česar se je naučil od svojega očeta.

O njegovem življenju med vojno mi ati večkrat pove, da je ata pripovedoval o bunkerju v zemlji tam nekje za grapo, kjer se je skrival. Zelo si je želel, da mu ne bi bilo nikoli treba koga ubiti ali ustreliti. Ta želja se mu je uresničila.

Po vojni je bil nekaj tednov tudi zaprt v Kranju, kasneje pa se je poročil s Frančiško Štravs s hriba nad domačo bajto. To dekle je bilo med vojno tudi njegova zaupnica in skupaj sta začela ustvarjati nov dom. Staro hišo so podrli in potem skoraj eno leto živeli na »štali«. Praded Jože je eno celo leto sam pripravljaval zidake, ki jih je izdeloval iz gline in jih kasneje tudi žgal. Z bratom sta skupaj pozidala hišo, ki še danes stoji. Vse je moral narediti sam, ker se takrat ni dalo kupiti skoraj ničesar.

Mama Francka (Frančiška) je bila zelo dobra šivilja, šivala je vse od ženskih kril, delavnih oblek pa do poročnih oprav. Rodila je štiri otroke.

Praded Jože je odprl obrt (Jože Tušek – lesna galanterija) in začel izdelovati vile. To so bile lesene vile, ki so bile namenjene za spravilo sena na vozove in za obračanje trave med sušenjem. Bile so popolnoma lesene, brez enega samega žeblja. Ker je na mesec izdelal tudi do 200 senenih vil, je moral pred začetkom obrti urediti delavnico in poskrbeti za vse stroje, ki jih je potreboval. Ohišje strojev je izdelal sam, motorje za pogone pa je največkrat kupil rabljene. Moj ati se večkrat poheca, da v njem teče kri izumitelja.

Moj praded Jože je bil po dolini in po drugih krajih izven nje znan kot zelo dober izdelovalec vil. Ker jih sedaj ne izdeluje skoraj nihče več, bom nekaj napisala tudi o tej obrti.

Pri Lazarčku v Poljanah leta 1972.
(iz družinskega arhiva)

Postopek izdelave vil se začne z zelo pomembnim pravilom – izborom pravega lesa. To je bil les vrste jesen, ki je moral rasti nekje ob vodi, da je bil dovolj »volan«. Predvidevam, da je s tem mislil, da je bil dovolj žilav. Deblo ni smelo biti debelejšje od 25 cm. Če je bil debelejši, je bil les že prestar. Vedno se je lahko uporabljal le prvi del debela, ki ob vodi raste nekoliko krivo. Ostali del je bil zaradi grč za ta namen neuporaben. Moj ati se spominja, da si je z atom ob nedeljah večkrat šel ogledovat les po kmetijah. Malemu fantu se je les zdel pri vsaki hiši čisto enak. Z atom sta velikokrat šla od hiše in ta je pripomnil: »Par te hiš nabo neč.« Vedno je spraševal po rastišču lesa in s kmetom so šli pogledat, kje točno je bil les odsekan.

Ko je praded Jože dobil les domov, ga je razžagal v deske. Te deske so nujno morale biti odžagane »v kajlo«. To je pomenilo, da je bila deska na enem koncu debelejša kot na drugem. Ker takega načina žaganja ni nikjer našel, je žago izdelal sam. Žaganja lesa so se otroci (vnuki – moj ati in njegovi bratranci in sestrčne) najbolj veselili, saj so se lahko vozili na vozu, ki se je premikal v eno in v drugo smer, ko je pomikal hlood skozi vertikalno žago. Voz se je proti žagi pomikal zelo počasi, vendar je bilo vse skupaj nevarno. Kljub temu ata ni kaj prida zapletal stvari. Rečeno je bilo, da ko je voz dovolj blizu žaginega lista, so morali otroci z voza, da se je deska prežagala do konca. V zvezi s tem se nikoli ni zgodila nobena nesreča. Gotovo so imeli vsi skupaj večjo srečo kakor pamet!

Les je praded Jože potem hranil v posebno urejeni kleti. Bila je tlakovana z ilovico, da je bilo dovolj vlage. Tako je les ohranil žilavost.

Žaga, ki jo je praded Jože naredil sam in peč, na kateri so se krivili roglji, ob strani tram z luknjami, po katerem se je določala stopnja »krivosti« rogljev. (foto: Miha Tušek)

Sledil je postopek žaganja desk po dolžini, da se je že videlo, kje bo »štil« (držalo) in kje bodo rogli. Pri tem delu so se otroci vedno radi igrali z ostanki, ki so odpadali od desk. Iz njih so delali hišice in ata vedno prosili, da jim je vmes odžagal kakšno leseno lopatko ali kladivo. Za otroške želje si je vedno vzel čas. Nikoli pa ni hotel odžagati lesene puške za igro, s katero bi se fantje tako radi igrali. »Tu j garda stvar. Lohk ti pa karjolca nardim!« je vedno znova odvrnil.

Ata Jože je »štile« (razžagani kosi lesa) vpel v poseben stol in pričel z izdelovanjem ročaja, ki je moral biti ravno prav ovalen, da se je lepo prilegal roki. Temu bi danes rekli, da je naredil ergonomsko obliko. Prva obdelava je bila z reziivkom, potem je sledil fina obdelava z ostro klino, ki je pobrala vse ostre robove. Nazadnje je fino pobrusil z brusnim papirjem. Ročaj je po obdelavi vedno vzel v roke in ga zadovoljno pohvalil: »Ja, lep darsi.« Moj ati pove, da se je tega opravila v času, ko je že lahko kaj pomagal, najprej priučil.

Sledilo je izdelovanje rogljev. Pri tem so se uporabljali reziivk, oblič in »šmirgl« (smirkov) papir. Dva roglja sta bila preko treh lesenih palčk, cvekov, povezana v celoto.

Izdelava cvekov je bilo zelo lepo opravilo. Ata je nažagal leseno klado v majhne kvadratke. Kasneje jih je z lesenim kladivom zabil skozi ostre kovinske tulce, da so postali lepo okrogli.

Ko otroci pozimi kdaj smrkamo, nam ati vedno v šali pove, da je praded Jože v takšnih slučajih v delavnici pobral cvek, nanj lepo počasi navil smrklje iz otroških nosov ter vse skupaj obrišal ob svoje hlače. Mami ob tem pripovedovanju samo globoko zajame sapo, otroci pa se hihitamo.

Vile so bile sicer izdelane, a roglji so bili še vedno ravni in vile niso bile nič kaj prida uporabne. Zato se je ata domislil, da bi začel roglje kriviti. Sam si je izmislil in tudi izdelal polkrožno pečko, v kateri se je kurilo. Vile so med postopkom segrevanja počasi dobivale svojo krivino. Les se je segreval, praded pa ga je polival z vodo, da se ni zažgal. Zažgane vile niso bile dobre.

Da se roglji kasneje ne bi poravnali nazaj, jih je ata dal v modele z ustrezno obliko in kasneje v poseben prostor, kjer se je kadil dim iz krušne peči. Tam so se sušile mesec dni.

Lesene vile – končni izdelek domače obrti.

(foto: Miha Tušek)

Dobile so tudi posebno rjavo barvo, ki je bila značilna samo za vile Lazarčkovega Jožeta. Ker je bila »raufkamra« v drugem posloppju (čez dvorišče), je ata izdelal žičnico za transport. To je bila žičnica na ročni pogon z vrvjo. Kot otrok se je moj ati večkrat peljal s to žičnico, ampak samo takrat, kadar mame ni bilo doma. Če je to videla mama, je bila na ata zelo huda. Fantin bi namreč lahko grdo padel z višine.

Ko so se vile posušile, jih je ata obdelal s smirkovim papirjem, da so bile lepo gladke in da so tudi lepo izgledale. To je bilo namreč pri prodaji zelo pomembno! Po lesene vile so hodili okoliški kmetje, večje količine, včasih tudi po sto vil, pa so od hiše odpeljali Ribn'čani. Ti so zelo barantali za ceno. Glasno so se kregali in iskali napake. Ata je bil bolj mehak in bi hitro prodal, pa je mama zagospodarila in prodala po zastavljeni ceni ali pa pogajalce kar spodila od hiše.

Znanje tega opravila je moj praded Jože prenesel na svojega sina, prav tako Jožeta. Moj ata, ki ni več živ, je obrti naučil tudi mojega atija Miha in strica Tomaža. Stric še sem in tja popravi kakšen star odlomljen rogelj, a obrt od smrti praded Jožeta leta 2003 tone v pozabo.

Stara delavnica ob hiši, ki jo je postavil praded Jože, še stoji. V njej so še vsi stroji in pripomočki, ki jih je naredil. Žal pa je hladna in nima več vonja po toplem lesu. Ati ima prav zaradi svojega starega ata in mame zelo lepe spomine na otroštvo, zato o njem vedno zelo rad pripoveduje. Kako so se igrali, si naga-jali, ata ves čas kaj spraševali in kako jih je ata s potrpežljivim odgovarjanjem na številna otroška vprašanja veliko naučil. Moj ati vedno pravi, da si je ata Jože prizadeval, da bi svojim otrokom in vnukom dal drugačno mladost, kot je je bil deležen sam. In da se je za to zelo trudil in tudi veliko molil. In lepo se mi zdi, da mu je to tudi uspelo. Mi pravniki vse te zgodbe radi poslušamo ter se smejimo dogodivščinam, ki so se na Lazarčkovem »gruntku« godile več desetle-tij nazaj.

Zapisala: Jerca Tušek, 6. B, Osnovna šola Poljane nad Škofjo Loko;
pripovedoval: ati Miha Tušek, rojen 25. 9. 1980, Volča 28, 20. oktober 2020.

Knjižne novosti Muzejskega društva Škofja Loka

K IZVIRU PASIJONKEGA GIBANJA

Doneski 41

Memorabilia Locopolitana 33

Pasijonski doneski 15/2020

Škofja Loka : Muzejsko društvo; Stara Loka :

Kulturno-zgodovinsko društvo Lonka, 2019, 248 str.

Postni čas je zaznamovan z odpovedjo in darovanjem. Dar so tudi *Pasijonski doneski*, ki so v tednih pred veliko nočjo že petnajstič prinesli bogato bero zanimivega in kakovostnega branja.

Uvaja jih velikonočno voščilo *Spev ob veliki noči*, doživeta meditacija izpod peresa klarise, s. M. Katarine Ambrož. O Jezusu Kristusu, njegovi osebi in življenju ter njegovih besedah, ki človeška srca, človeško družbo in vse veselstvo spreminja v kraljestvo pravičnosti, ljubezni in miru, nam v svojevrstnem uvodniku spregovori br. Jaro Knežević. Pripravo in potopitev v postno vzdušje zaokroži Schönlebnovo premišljevanje Kristusovega trpljenja na veliki petek *Čezmernost bolečine*, ki sta ga prevedla Matej Hriberšek in Gregor Pobežin, redigirala in za objavo pripravila pa ga je dr. Monika Deželak Trojar. V nadaljevanju spoznamo Valentina Vodnika kot postnega pridigarja, o njem piše dr. Luka Vidmar; o tiskanih pasijonih v NUK pa Urša Kocjan.

Dr. Tomaž Krpič se posveča elementom gledališke skupnosti *Škofjeloškega pasijona*, Pavle Florjančič uprizoritvam *Škofjeloškega pasijona* v Globasnici (1996) ter *Kapelskega pasijona* v Železni kapli in Ljubljani (2017). Jure Ferlan nam predstavi sedem *Božjih grobov na Škofjeloškem*, ki jih je tudi slikovno dokumentiral.

V rubriki Razgledi se ozremo na bogato pasijonsko dogajanje v Škofji Loki ter drugih pasijonskih krajih kot sta Ribnica in Štepanja vas pri Ljubljani, kjer pasijon uprizarjajo že 30 let. Ob fotografijah in besedilu pa podoživimo igro *Kapucin, pater Romuald* izpod peresa Bernarde Pavlovec Žumer. Prvič so jo uprizorili na Romualdov dan, aprila 2019, v Kapucinskem samostanu v Škofji Loki.

Ob nastajanju *Pasijonskih doneskov* so bile vse naše misli usmerjene v priprave na slovesno uprizoritev *Škofjeloškega pasijona* v letu 2021, odločitev o tem, da se zaradi epidemije COVID-19 izvedba prestavi v leto 2022 ob njihovem izidu še ni bila sprejeta. Posebno mesto v reviji smo zato namenili obema pomembnima akterjema velikega dogodka, režiserju Borutu Gartnerju in vodji projekta Jakobu Vrhovcu. Zanimiv zapis o svojih vlogah Luciferja in Romualda pa je pripravil Jure Thaler, ki že od prve ponovne uprizoritve *Škofjeloškega pasijona* upodablja padlega nadangela, lani pa je odigral glavno vlogo, to je očeta Romualda.

Slika pove več kot tisoč besed. *Doneske* zato začnemo in končujemo s slikarskimi in grafičnimi kompozicijami Janka Orača, ki ga predstavlja ddr. Damir Globočnik. Oračev motiv Jezusa, ki prvič pade pod križem, pa nam z naslovnice prinaša neminljivo sporočilo Križane Ljubezni.

Helena Janežič

Vidmar, Luka

Cerkev sv. Miklavža na Godešiču

Vodniki po loškem ozemlju ; 12

Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2020, 68 str.

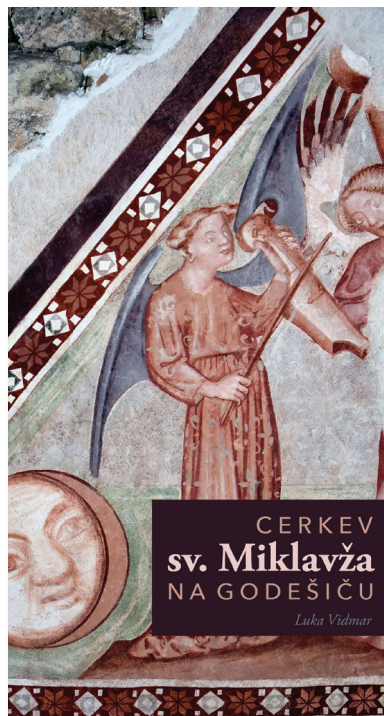
V navedeni zbirki je Muzejsko društvo Škofja Loka izdalo 12. naslov, ***Cerkev sv. Miklavža na Godešiču***, umetnostnozgodovinski vodnik na 68 straneh. Pobudo za izid vodnika je dal in besedilo tudi pripravil umetnostni zgodovinar **dr. Luka Vidmar** iz Gorenje vasi pri Retečah, zaposlen na ZRC SAZU v Ljubljani. Fotografije je posnel in pripravil znani fotograf **France Stele**, za oblikovanje in pripravo za tisk je poskrbela **Agata Stele**, urednik je bil **Aleksander Igličar**. Vodnik je izšel ob finančni podpori Občine Škofja Loka, KS Godešič, župnije Reteče, soseske Godešič in osebnih darov.

Vodnik je izšel na rožnovensko nedeljo, godeško žegnanjsko nedeljo, 4. oktobra 2020, vsebinska predstavitev pa je bila v sredo, 7. oktobra 2020 pred godeško cerkvijo sv. Miklavža. Dr. Luka Vidmar, avtor besedila, je po vsebinski predstavitvi vsebine vodnika udeležence popeljal po cerkvi in predstavil njene najpomembnejše umetnostnozgodovinske stvaritve.

Cerkev sv. Miklavža na Godešiču je podružnična cerkev župnije Reteče in je bila na tem mestu postavljena že v času romanike (12. ali 13. stoletje); kasneje je bila večkrat prezidana. Zadnji obsežnejši poseg je bil v času baroka. Leta 1726 je bila prizidana vhodna lopa na južni strani cerkve, leta 1738 pa sta bila prizidana še zvonik in zakristija, nekaj let za tem še jezuitska kapela sv. Frančiška Ksaverja. Leta 1752 sta bila barokizirana prezbiterij in strop cerkve, ki je bil do tedaj raven. Največji biser cerkve so **muzicirajoči angeli** v prostoru za pevskim korom, ki so del freske *Poslednja sodba* na zahodni strani cerkve, delo **furlanskih freskantov** iz okoli leta 1400. Godeški muzicirajoči angeli so bili leta 1995 izbrani za enega od osrednjih motivov velike razstave *Gotika v Sloveniji* v Narodni galeriji v Ljubljani. V prezbiteriju so freske freskanta **Jerneja iz Loke**, izdelane okrog leta 1520. Na obeh freskah je mnogo starih vpisov obiskovalcev (najstarejši iz sredine 16. stoletja), nekateri so zapisani tudi v glagolici, kar sporoča, da je bil Godešič oziroma godeška cerkev v zgodovini pomembno središče za romarje.

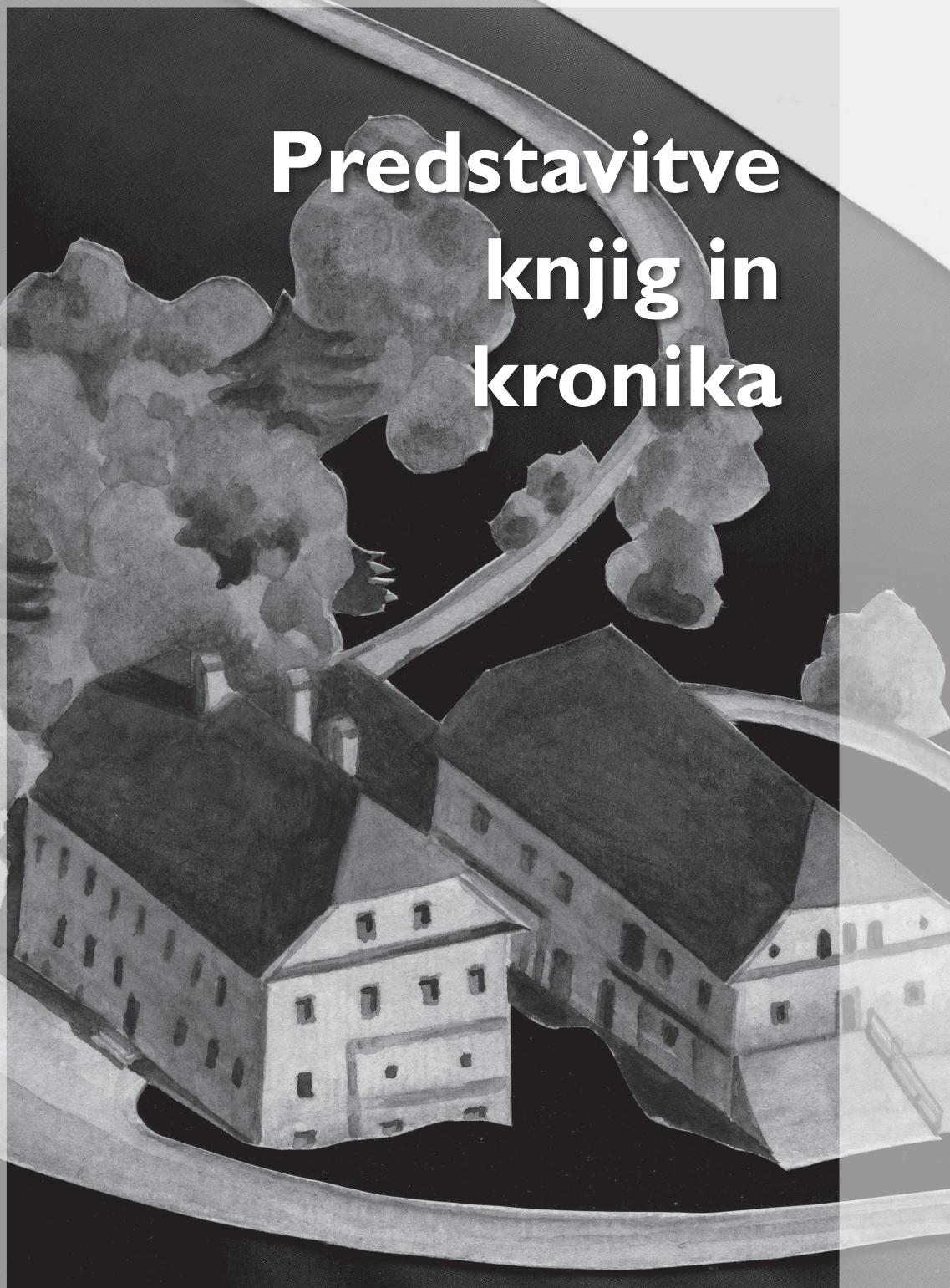
Izdaja umetnostnozgodovinskega vodnika je zunanji simbol zaključka celovite prenovne in restavriranja godeške cerkve, ki je potekala v zadnjih tridesetih letih. Začela se je leta 1991 z obnovo fasade. S prihodom župnika Štefana Pavlija (1994) je obnova dobila dodatne spodbude, tudi zaradi priprav na praznovanje tisočletnice Godešiča (2006). Najprej je bil urejen zračni kanal (kineta) okrog celotne cerkve, nato so sledili zamenjava tlakov v vhodni lopi in cerkvi, nova podzidava vseh oltarjev in povečanje pevskega kora. Leta 2002 se je oblikovala pobuda za ponovno namestitev bronastih zvonov, ki jo je vodil odbor pod vodstvom domačina Alojza Igličarja. V celoti je bil obnovljen in prekrit zvonik, prekrita celotna streha in nameščene nove klopi. Ljubljanski nadškof Alojz Uran je 1. oktobra 2006 posvetil štiri nove bronaste zvonove, kar je bil eden od vrhuncev praznovanja tisočletnice Godešiča. Po njej se je obnova cerkve nadaljevala z restavriranjem vseh oltarjev, fresk in križevega pota. Po prihodu župnika Branka Potočnika (2015) so bila v cerkvi opravljena še nekatera manjša dela: restavriranje freske ob vhodu, menjava oken, ureditev prostora za korom.

Obnovitvena in restavratorska dela so bila v naj-večji meri financirana z darovi domačinov, sredstva sta prispevala tudi Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije in Občina Škofja Loka.

Aleksander Igličar

Predstavitve knjig in kronika

Na prejšnji strani:

Ilustracija akademske slikarke Maje Šubic na naslovnici Tavčarjeve *Visoške kronike*
in dramatizacije v poljanskem narečju Andreja Šubica.

Gorenjevaško in Hotaveljsko skozi čas

Gorenjevaško in Hotaveljsko skozi čas: bogastvo preteklosti za izzive prihodnosti

Gorenja vas : Krajevna skupnost, 2020, 606 str.

V decembru 2020 je izšel zbornik, ki odstira življenje ljudi in krajev na Gorenjevaškem in Hotaveljskem nekoč in danes. Soustvarilo ga je 77 avtorjev, obsega 606 strani in je opremljen s 673 fotografijami ter 173 dokumenti in tabelami.

Zgodovina in naselitev naših krajev segata daleč nazaj; leta 973 so prvič omenjeni v darilni listini nemškega cesarja Otona II. freisinški škofiji z Bavarske. In od tedaj dalje lahko v številnih virih spoznavamo zgodovino širšega škofjeloškega območja ter Poljanske doline.

Za temeljitejše poznavanje naše lokalne skupnosti, Občine Gorenja vas - Poljane, so pomembni poglobljeni opisi njenih krajev in ljudi. Osvetlujejo nam njihovo vsakdanje življenje, boj za preživetje, boj z boleznimi pa veselje nad dosežki, ki so dajali voljo, spodbudo in vero v napredek. Spoznati in ohraniti je treba spomin na ljudi, ki so se s svojo nadarjenostjo, delavnostjo in vero v napredek izpostavljali pri premagovanju neznanja, zaostalosti in nezaupanja. Nekaj takih opisov krajev že imamo (Leskovaica, Lučina, župnija Stara Oselica, Javorje, Poljane, Sovodenj). Nekaj zanimivih opisov svojih rodbin ter njihovih življenjskih zgodb so napisali nekateri posamezniki in bogatijo vedenje o naših krajih. Številni zapisi so ohranjeni v župnijskih in šolskih kronikah, državnih in cerkvenih arhivih, domoznanskih publikacijah ...

Naslovnica knjige *Gorenjevaško in Hotaveljsko skozi čas*: grafično preoblikovana baročna številčnica ure z antropomorfim soncem iz 18. stoletja. Zvonik cerkve na Trati. (foto: Jure Ferlan, Andrej Tarfila, oblikovanje: Nives Lunder)

Uredniški odbor. Z leve: Damjana Peternej, Silvo Pivk, Valentin Bogataj in Mirjana Možina. (foto: Vito Debelak)

Širšega opisa nista imeli območji Gorenje vasi in Hotavelj. Območji sta podeželski, večstoletni način življenja je oblikoval njuni značilni podobi, primerljivi sicer z drugimi slovenskimi območji, a vendar v marsičem posebni. Močno sta se in se spreminjata v zadnjih sto petdesetih letih. Vsa ta dogajanja bi zaslužila zapis v knjižni obliki in s tem spomin na delavnost, vztrajnost in duhovno moč njunih prebivalcev.

Pobudo za nastanek zbornika, s podnaslovom ***Bogastvo preteklosti za izzive prihodnosti***, je dal Milan

Janez Čadež, župan Občine Gorenja vas - Poljane. Povabil je skupino znancev, ki bi s svojim poklicnim in ljubiteljskim znanjem ter izkušnjami lahko uresničili zamisel. Nalogo so sprejeli.

»Sam sem iz teh krajev in v pol stoletja sem marsikaj doživel, lahko bi o tem napisal knjigo, če bi mi le šlo pisanje od rok. Ja, pa nisem iz tega testa ... Velike stvari so se dogajale v preteklosti; gradnja Rupnikove linije, pridobivanje naravnega kamna na Hotavljah in Rudnik urana Žirovski vrh ... so zgodbe, ki so dale našim krajem močan pečat in naredile Poljansko dolino prepoznavno,« je med drugim zapisal v uvodu zbornika.

Izpeljava je bila zaupana Krajevni skupnosti Gorenja vas, ki je aprila 2018 imenovala uredniški odbor v sestavi: Valentin Bogataj – urednik, Mirjana Možina, Damjana Peternej in Silvo Pivk.

Območji obsegata naselja: Gorenja vas (z ulicami: Blegoška ulica, Gasilska ulica, Gregorčičeva ulica, Lajše, Ob jezu, Poljanska cesta, Pot na Pretovč, Sestranska vas, Tabor, Trata in Vršajn), Bačne, Dobravšce, Dolenja Dobrava, Gorenja Dobrava, Todraž, Žirovski Vrh sv. Antona in Žirovski Vrh sv. Urbana ter Hotavlje, Čabrače, Hlavče Njive, Jelovica, Srednje Brdo, Suša in Volaka.

K nastajanju knjige je uredniški odbor povabil avtorje, ki so s strokovnim znanjem, splošno razgledanostjo in izkušnjami oblikovali ali sooblikovali posamezne prispevke. Dragocene nasvete, podatke in dokumente so nam prijazno posredovali številni posamezniki, mnoge smo dobili v javnih arhivih, kjer so nam zaposleni prijazno omogočali vpogled vanje.

Zbornik je uredniški odbor oblikoval po tematskih poglavjih – sklopih, ki zao krožajo celoto. Uvodnim besedam župana, predsednice Krajevne skupnosti Gorenja vas in urednika sledijo vsebinski sklopi, ki poglobljeno ali vsaj podatkovno primerno predstavljajo območji in življenje v njih, od prvih zapisov do današnjih dni.

Prvi sklop *O krajih in ljudeh* pove, kje in od kdaj živimo na teh območjih, kako govorimo, na katero naravno dediščino smo lahko ponosni ter katere naravne nesreče so nas prizadele v preteklosti.

Sklop *Odstiramo preteklost* prvič in širše predstavlja popis domačij Hotaveljskega urada, župnijo Trata - Gorenja vas ter nekdanjo Občino Trata.

Prispevki v sklopu *Prelomni časi* so terjali dosti raziskovalnega dela, saj opisujejo našo preteklost, ki še vedno ni dovolj razjasnjena, popisana in ovrednotena. V zapis o Maistrovih boricih so izjemoma vključeni vsi tedanji borci sedanje Občine Gorenja vas - Poljane.

Vsebine poglavja *Prizadevanja za boljši kos kruha* govorijo o gospodarskem stanju na tem območju ter organizaciji gospodarstva, njegovih zvrsteh in prizadevanjih za obstanek in razvoj krajev.

Poglavje *Vzgoja in izobraževanje* predstavlja pridobivanje znanja in izkušenj v našem okolju, govori o težavah in dosežkih tega družbenega segmenta, njenih nosilcih v preteklosti in sedanjosti ter njihovem poslanstvu.

Sledi *Skrb za zdravje*, kjer je naveden razvoj te dejavnosti v našem okolju, sledijo prispevki o delovanju humanitarnega Rdečega križa ter o ljudeh, ki to skrb požrtvovalno uresničujejo.

Sklop *Samostojni in povezani* je posvečen razdobju 25 let Občine Gorenja vas - Poljane in pripoveduje o razvojnih in povezovalnih silnicah v njej, predstavlja pa tudi častne občane in občinske nagrajence.

Soustvarjalci našega vsakdana je sklop, ki predstavi vidnejše osebnosti iz našega okolja, govori pa tudi o umetniški ustvarjalnosti naših ljudi.

Obširno poglavje *Društveno življenje* govori o vključenosti krajanov v številna društva, ki so, kljub organizacijskim spremembam, uvajanju novih oblik in vsebin delovanja, prenehanjem in nastajanjem novih, povezovala in povezujejo ljudi v najosnovnejših pa tudi strokovnih oblikah druženja. Predstavljeni so vsebine in organizacijske oblike delovanja v kulturi, športu ter drugih društvih, njihovi uspehi, organizatorji in zanesenjaki, brez katerih to življenje ne bi bilo tako pestro, bogato in ustvarjalno.

Zadnji sklop *Družabno življenje* pripoveduje o tem, kako se družimo, kako si znamo popestriti vsakdanje življenje in se tudi poveseliti.

»Knjiga je neke vrste enciklopedija obeh območij. Veliko generacij je hodilo po istih poteh, kot sedaj hodimo mi, veliko jih je odšlo, veliko ostalo, veliko se jih je vrnilo. Življenje tem krajem ni prizanašalo. Bilo je nešteto veselih zgodb in žalostnih usod. Obdobja miru in dobrih letin so ljudem dajala upanje, obdobja vojn, naravnih nesreč, lakote in bolezni pa so preizkušala njihovo vero in moč za preživetje. Bodimo ponosni na kraje, v katerih nam je dano živeti, in ohranimo spomin na bogato dediščino minulih časov,« je v uvodniku zapisala predsednica KS Gorenja vas Mirjana Možina in obenem izrazila zahvalo vsem avtorjem, ki so vložili svoj prosti čas, znanje in izkušnje pri pridobivanju podatkov, fotografij ter pisanju prispevkov. Zahvalo namenja tudi številnim

krajanom, ki so piscem posredovali podatke pisno ali ustno in prispevali fotografsko ter drugo gradivo.

Za sklepni del zbornika smo povabili dva naša rojaka, da z izbranimi mislimi zaokrožita njegovo poslanstvo. Čeprav živita v Ljubljani, se rada vračata v domači kraj. Vpeta sta v širša družbena dogajanja in se nanje odzivata s kritičnimi ter konstruktivnimi nastopi in zapisi. Sta predstavnika različnih generacij, zato sta njuni razmišljanji še toliko zanimivejši.

Lenart Jurij Kučič je v svojem zapisu *Iskanje najboljšega z obeh svetov* med drugim zapisal: *»Kljub temu tudi vem, da ostaja mesto velikokrat edino zatočišče za posameznike, ki se ne prepoznajo v tradicionalni ideji družine, katoliških vrednotah, malem obrtništvu in hišogradnji. Nemesto težko sprejema, da je v življenju morda pomembno še kaj drugega kot fizično delo, ali da se je treba primerjati še s kom drugim kot s sosedom ali sorodnikom. Zato še vedno odvrta tudi odseljence, ki bi se bili – po desetletjih mesta ali tujine – pripravljeni vrniti, se udomačiti ter s seboj pripeljati vse tisto, kar so na poti pridobili. Obdržati pa jih ne bo mogoče samo z naravo in nižjimi življenjskimi stroški, podjetniškimi subvencijami ali dedovanjem družinske domačije, z možnostmi rekreacije in prgiščem ljubiteljske kulture. Nemesto zato ne bo moglo ostati nekakšen rezervat, kjer si bodo hodili meščani ogledovat svojo preteklost, ampak bo moralo postati svet v malem. Pripravljeno na okoljske spremembe, migracije ter nove oblike življenja in dela.«*

Drugi avtor v tem delu je dr. Pavel Gantar. V prispevku *Pogled v prihodnost* pravi: *»Če poskušam opredeliti, kaj je tisto, kar je vsaj z mojega vidika najmočnejši »razvojni potencial« za boljšo prihodnost na Gorenjevaškem in Hotaveljskem pa tudi občine v celoti, je odgovor preprost – ljudje. Živahna prebivalstvena dinamika in pozitiven demografski razvoj to območje pomembno razlikujeta in odlikujeta od številnih drugih območij v državi. Toda graditi na tem ni enostavno. Ljudje niso, kakor bi rekel F. M. Dostojevski, »klavirske tipke«, na katere lahko igra kdorkoli. Želijo in imajo vse pravice, da sami izbirajo svoje življenjske poti. Če želimo, da razvijejo svoje potenciale, ki bodo v korist tudi skupnosti, jim je potrebno omogočiti čim boljšo izobrazbo. Ta omogoča, da se ustvarjalnost izrazi v polni obliki. /.../ Nobenega talenta ne smemo pustiti neuresničenega: prihodnost je odprta in negotova. Pravzaprav ne vemo, kaj naj storimo z njo, gotovo je ne bomo mogli izbirati sami, čeprav jo soustvarjamo. Če smo negotovi v zvezi s prihodnostjo, pa vemo, kaj lahko storimo sami s seboj.*

In ta zbornik, ki pripoveduje zgodbe preteklosti, je z vidika prihodnosti lahko tudi svarilo.«

Pošten bodi in delaj

[zbrala] Tone Košir ; Milena Igličar

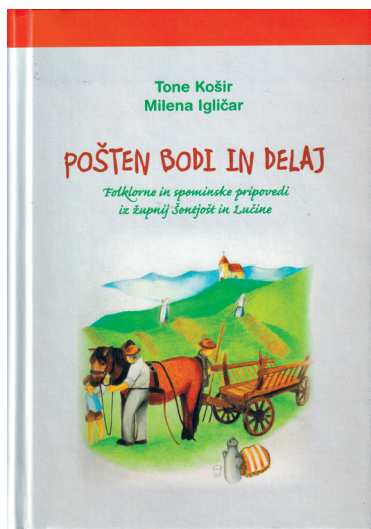
Pošten bodi in delaj

Ljubljana : Založba ZRC, 2020, 324 str.

V nedeljo, 4. 10. 2020 se nas je zbrala množica v kraju, ki na zemljevidih uradno ne obstaja. To je starodavna vas Suhi Dol, ki je pred stoletji nastala na meji med loškim in polhograjskim gospodvom. Nikoli se niso mogli zmeniti za dokončno razmejitve. Tudi danes je meja le navidezna, čeprav uradno poteka po sredini vasi in loči Gorenjsko od Notranjske, lučinsko od šentjoške župnije, Občino Gorenja vas - Poljane od Občine Dobrova - Polhov Gradec. Tu je križišče cest, ki deloma potekajo po starih poteh.

Domačin in zdravnik mag. Tone Košir, rojen na Dolgih Njivah na Lučinskem, je že od otroških letih živel v vasi Suhi Dol. Kraj je potegnil iz anonimnosti in ga opisal v številnih domoznanskih knjigah. Sam ali s sodelavci je laični in strokovni javnosti predstavil bogato kulturno, domoznansko in etnografsko preteklost lučinskega in šentjoškega kraja; vse s sistematičnim in natančnim znanstvenim pristopom. Vsakokratno predstavitev svojih knjig je organiziral na zgornjem delu domačega ali sosedovega hleva, kar je dalo dogodku poseben pridih domačnosti. Prostor je bil primerno okrašen in dovolj prostoren za množičen obisk. Knjige je najprej predstavil domačim in domačinom, sosedom, sorodnikom, prijateljem od blizu in daleč, lokalnim političnim predstavnikom in vsem, ki jih zanima preteklost rodne kraja.

Vedoželjnost in radovednost sta mu bili položeni v zibel, saj značilnosti kraja in govora zbira že od srednješolskih let. V Škofji Loki, kjer živi, se je ustvarjalno pridružil Muzejskemu društvu Škofja Loka, ga krajši čas kot najstarejši član odbora tudi vodil in bil leta 2017 imenovan za častnega člana. Toliko v pojasnilo, predstavitev knjige je napisana za *Loške razglede*, ki jih izdaja omenjeno društvo.

Dogodek, ki smo mu bili priča omenjeno nedeljo, je bil poseben po vsebini in številu sodelavcev. Skupaj z nečakinjo Mileno Igličar, tudi zdravnico, sta kot avtorja predstavila knjigo *Pošten bodi in delaj*, ki je izšla v knjižni zbirki Glasovi. Vsebuje 434 folklornih in spominskih pripovedi, največ kar iz domače hiše. Glavna pripovedovalca sta bila Milenina starša, Matevž in Slavka, vseh pripovedovalcev je bilo več kot 50.

»Knjiga je izjemen spomenik prednikom Koširjeve rodbine, cel njen izdelek sedanjega rodu in dragocen dar njenim potomcem. Besedilo sta zbrala stric in nečakinja, likovno so jo opremile tako ali drugače šolane mlade likovnice iz naslednje generacije, za njeno finančno plat je kot dober gospodar poskrbela moška stran.

Naslov Pošten bodi in delaj priča o lastnostih in vrednotah ne le omenjene rodbine, temveč tudi širšega okolja, od koder so predvsem po zaslugi Toneta Koširja zbrane folklorne in spominske pripovedi,» je v uvodni besedi h knjigi zapisala ddr. Marija Stanonik, mentorica in urednica zbirke Glasovi.

Prva knjiga iz te zbirke je izšla leta 1988 pri založbi Kmečki glas, leta 2007 je izhajala pri Mohorjevi družbi v Celju, od leta 2014 pa je njena založnica Založba ZRC, ZRC SAZU v Ljubljani; knjiga *Pošten bodi in delaj* je že 53. v omenjeni zbirki.

Kaj je posebnega v knjigi, da je zbudila tolikšno pozornost domačinov in strokovnjakov? V sedanjem času smo priča propadanju nekdanje kmečke kulture, zato je pomemben opis starih kmečkih opravil, načina življenja in zlasti ustnega izražanja, narečja.

»Narečja so zakladnica slovenskega jezika,» piše Jožica Škofic v tedniku *Družina*, št. 3/2021. *»Slovenski jezik je eden od narečno najbolj razčlenjenih evropskih, ne le slovanskih jezikov, in to kljub temu, da ga na razmeroma majhnem prostoru kot materni jezik govori le okoli dva milijona govorcev. Odnos Slovencev do narečij se je v zadnjih desetletjih precej spreminjal.*

Narečje je govorjeni jezik določenega zemljepisnega območja in prvi materini jezik. Knjižnega jezika se učimo predvsem v šoli, s poslušanjem javnega radia in televizije, branjem knjig, obiskovanjem kulturnih prireditev itd. Še v drugi polovici 20. stoletja so narečja veljala za nelepa, bila naj bi znak neizobraženosti in nerazgledanosti njihovih govorcev.

Na srečo se je ta odnos do danes spremenil in ljudje so večinoma ponosni na to, da znajo stvari povedati tudi po domače. Narečja postajajo pomemben element lokalne in s tem tudi nacionalne istovetnosti in pristnosti ter spoštovanja vreden del nacionalne kulturne dediščine, ki zasluži vso skrb za ohranjanje.»

Na predstavitvi knjige *Pošten bodi in delaj* v Suhem Dolu, 4. oktobra 2020. (foto: France Stele)

Leta 2014 je prof. ddr. Marija Stanonik dala pobudo za pripravo knjige, ki bi vsebinsko pokrila vso Poljansko dolino. Tone Košir je do takrat že imel zbranih veliko število pripovedi številnih pripovedovalcev, največ iz Suhlega Dola, veliko iz lučinske župnije, nekaj tudi iz šentjoške, ki sicer ni del Poljanske doline. Pripovedi Matevža in Slavke Košir so leta 2014 začeli snemati in po občutku zapisovati soseda Irena Modrijan in domači: Barbara, Milena, Matjaž, Marko, Andrej in Pavlina. Milena je pripovedi kasneje ob ponovnem poslušanju posnetkov pod strokovnim vodstvom jezikoslovke dr. Vere Smole pravilno narečno zapisala. Zaradi velikega števila zbranih pripovedi so se jeseni 2019 odločili za izdajo samostojne knjige. Večino razlag manj znanih narečnih besed je pod posnetimi pripovedmi prispeval Tone Košir in jih objavil v slovarju na koncu knjige.

V uvodnih prispevkih sta avtorja podala širši pogled o geografskih značilnostih, zgodovinskih razmerah in zanimivostih, domačih imenih, cerkveni upravi lučinskega in šentjoškega območja, o boju za preživetje v težkih časih in kulturni moči posameznikov. Pojasnila sta okoliščine pri nastajanju knjige, razkrila zanimiva ozadja o pripovedovalcih in osebna opažanja.

Kot svetovalka za zapis v narečnem jeziku se je skupini pridružila dialektologinja prof. dr. Vera Smole in popravila že zapisano. V uvodnem zapisu je poudarila potrebna znanja, preden se lotiš zapisa o narečnem govoru. Pomembni so: naglas govora in glasov, oblikoslovje, besedotvorje, besedje, skladnja in ločila.

Povedke so razdeljene na deset vsebinskih poglavij: *Bajčne, Vražljive, Strašljive, Legendne, Razlagalne, Zgodovinske, Socialne, Etnološke, Anekdote in Šaljive*.

V knjigi ni najti pravljič. Očitno so ti ljudje živeli trdo in garaško življenje, ki jih je sililo k realističnemu pogledu na svet. Zavirljivo število anekdot in šaljivk pa dokazuje, da je trdo življenje najlažje premagovati z vedrim in optimističnim pogledom na svet.

Iz knjige navajam nekaj primerov pripovedovalcev.

Ivana Košir, p. d. **Koširjeva Jehana** s Koširjeve domačije v Suhem Dolu, je vse življenje preživela doma, gospodinjala je in bila dekla. Vsako leto je obiskala vsaj eno romarsko središče in domov prinašala zanimive spomine. V knjigi je trideset njenih pripovedi. Zapisala je:

»*Deviet čmarlov – ana čbiela, deviet čbiel – ana osa, deviet osá – an seršen, deviet seršenov – an gad, deviet gadov – an modras.*«

Marija Tominec iz Kurje vasi je imela obsežno zbirko starih fotografij, na katerih je večino ljudi tudi poznala in o njih vedela marsikaj zanimivega. Poslovala se je dve leti pred organiziranim začetkom zbiranja pripovedi. Žal je šlo z njeno smrtjo v pozabo veliko pripovedi.

Šentjoščan **Adolf Malovrh** je za zbirko povedal štirinajst pripovedi. Veliko je prispeval k raziskovanju šentjoških domačij. Povedal je:

»*U zapvoru je en dan precej dalš kat zunej an cív lít.*«

Z lučinske strani je devet pripovedi prispeval **Filip Dolinar**. Med njimi so zgodovinske in anekdotične. Bil je nepogrešljiv pri opisovanju življenja na območju lučinske župnije. Njegova je misel:

»Líta greje hitar, le nuč je predovga.«

Posebno mesto zasluži **Rado Demšar** iz Kurje vasi. Poleg pripovedi, vseh je enaindvajset, je prispeval šaljivke in anekdote. Ena od njih:

»Hmal po vojsk, ka sn biv še tak bel mejhn, sn šov enkrat z bratom u šúla h šentjošt. Se spovnem hieca z župnikom Jankom Oblakom ta paru dan verouka.

Stop u razred pa se predstav: »Jaz sem Janko, pišem se pa... No, otroci, pišem se tako, kot se pravi belim lisam gor na nebu. No, kako se jim pravi?« Pa edn vod pubov prav: »Məgla.«

Mjen se je tistu zdil tvojh hiecn, da sn se zapovnu.«

Med najzaslužnejšimi pripovedovalci je **Matevž Košir**. V knjigo je prispeval blizu dvesto pripovedi, največ v poglavju zgodovinske in etnološke povedke. Poznamo ga kot pripovedovalca, ki zna in zmore izrabiti vsako priložnost, da vgradi še svojo pripoved, ki je povezana z obravnavano temo. Njegove pripovedi prostorsko segajo tako na šentjoško kot tudi na lučinsko stran, največ pa je domačih suhodolskih. Pripovedoval je:

»Ke sn jemu gliste, mi je naše ta stara mat Barba dala brinov uole na kròh, de sn ga poídu, pa sa gliste šle hitar vòn.

Je šentjošk gospúd Janko Oblak hmal po vòjsk oznanu na prižnc par máš: »Občinski revež je izgubil večjo vsoto denarja. Pošten najditelj ga lahko odda v župnišću.«

Sn pol slišov, de je šl za ane piet jurjov gnarje. Tàkat je bla plača dílovca u tovarn ane dobre tri jurje na mísc, pa nač več. Je bil pa rís občinsk rívež, tist berač.«

Nekaj pripovedi je po spominu zapisal tudi **Tone Košir**.

»Ke ta pàrukat tista pomlad slišiš pít kukovca, morš mít u varžet usaj mal anga gnarje, pa ti ga tist lít zagvišn nov nakul zmankal.«

»Sosída se morš držat, se nakul z ním krígat. Ka ti hlív gori, je žlahta pre-deleč.«

Tisto oktobrsko nedeljo sta se avtorja na predstavitvi zahvalila vsem sodelavcem, ki so dali pobudo in pomagali pri izvedbi: pripovedovalcem, snemalcem, zapisovalcem, ilustratorjem in prevajalcem. Predvsem pa urednici zbirke prof. ddr. Mariji Stanonik in dialektologinji dr. Veri Smole. Posebna zahvala je veljala njunim domačim.

Dodan je svetel kamenček v kulturni mozaik kraja z željo, *»da se ne bi izgubila domača govorica v modernem pogovornem jeziku, zabeljenim z množtvom angleških besed.«*

Knjižne novosti v domoznanski zbirki škofjeloške knjižnice

Za domoznansko zbirko Knjižnice Ivana Tavčarja Škofja Loka smo v letu 2020 oziroma še v začetku leta 2021 pridobili 78 izvodov domoznanskih knjig. Nekaj od teh predstavljam v prispevku.

Čadež, Darja

Miška Rubi in zlati list

Škofja Loka : Občina, 2020, [21 str.]

Grbanović, Damir

Štorklja Loka

Škofja Loka : Octopics, 2020, [44 str.]

Obe pravljici sta sodelovali na Javnem natečaju za najlepšo otroško pravljico Škofje Loke, ki ga je organizirala Občina Škofja Loka. Z natečajem so se odločili spodbuditi in podpreti lokalne avtorice in avtorje. Pa ne samo to, z zgodbo in avtorjem iz domačega okolja so želeli spodbuditi kulturo branja v mladih družinah. Zato so se odločili, da s slikanico zmagovalnega avtorja v naslednjih štirih letih obdarijo vse novorojenčke v Občini Škofja Loka.

Natečaj je imel več zahtev, med drugim, da mora imeti avtorica oziroma avtor stalno prebivališče v Občini Škofja Loka in da je pravljica namenjena predšolskim otrokom. Strokovna komisija je podelila tri nagrade: za prvo, drugo in tretje uvrščeno pravljico. Zmagovalko natečaja, slikanico *Miška Rubi in zlati list* avtorice Darje Čadež, je Občina Škofja Loka v sodelovanju s Knjižnico Ivana Tavčarja Škofja Loka izdala. Pravljica pripoveduje o miški, ki je našla prekrasen zlat list. Odpravi se na potovanje po Škofji Loki in njeni bližnji okolici, da bi razrešila skrivnost najdenega zaklada. Ob tem spozna nove prijatelje: spretnega pajka Hektorja, žabico Anico, pametno sovo Kivi, lisičjega mladička Tineta in kačo Zvijo. Ob iskanju drevesa z zlatimi listi družčina ugotovi, če si nekaj zares želimo, to lahko tudi dosežemo, pri tem pa je ključno medsebojno sodelovanje. Glavno sporočilo, ki ga pravljica nosi je, da »... ne glede na to, koliko bogastva imamo, prijateljstvo je največ, kar lahko drugim in sebi damo«.

Darja Čadež, Škofjeločanka, študentka biologije in aktivna tabornica, ni le avtorica besedila zmagovalne pravljice, napisane v verzih, temveč je knjigo tudi ilustrirala. Sicer je na tem področju samouk, ki se v prostem času posveča slikanju. Pri tem ji je najbližja tehnika akvarel, v kateri so nastale tudi ilustracije v tej knjigi. *Miška Rubi in zlati list* je avtoričino prvo izdano avtorsko delo.

V škofjeloški knjižnici se lahko pohvalimo še z eno slikanico, katere nastanek je spodbudil omenjeni natečaj. To je *Štorklja Loka*, ki je na natečaju osvojila 2. mesto. Avtorja pravljice sta pisec besedila Damir Grbanović in ilustratorica Lea Vučko. Pri ideji za zgodbo ju je, kot sama pravita, navdihnili resnična družina štorkelj, ki se je naselila v Frankovem naselju v Škofji Loki. Glavna junakinja zgodbe je mala štorklja Loka, ki se odpravi na prvi polet. V upanju, da bo našla prijatelje, med raziskovanjem Škofje Loke in okoliških gričev naleti na tukajšnje ptičje prebivalce: sovo z Loškega gradu, detla z Lubnika, raco s Sotočja, golobe iz starega mestnega jedra in črne kose z igrišča pred Vrtcem Kamnitnik.

Ta prisrčna zgodba nas uči, da je dobro biti zvedav in vedoželjen, saj tako spoznaš nove kraje in ljudi. Prav je, da si prijazen, da sprejemaš drugačne od sebe in v sebi ter v drugih iščeš pozitivne stvari. Le tako si lahko srečen, predvsem pa nisi sam, saj imaš ob sebi družino in prijatelje.

Kuhar, Špela; Potokar, Robert

Zgodbe slovenske arhitekture

Ljubljana : Beletrina, 2020, 479 str.

Špela Kuhar in Robert Potokar, Škofjeločan, avtorja knjige, oba prepoznavni imeni na področju slovenske arhitekture, sta v svoji knjigi skušala zajeti najpomembnejšo arhitekturo, ki je nastala na Slovenskem od pradavnine do danes. S 50 zgodbami in s pomočjo številnih fotografij bralca spodbudita k odkrivanju in spoznavanju arhitekture, nastale na slovenskih tleh. Avtorja sta za svoje zgodbe skrbno izbrala tiste arhitekturne spomenike, ki nazorno orisujejo čas in prostor,

v katerih so nastali; ob tem opišeta njihove ustvarjalce in zanimive detajle v povezavi z zgradbami. V zgodbah, ki si sledijo v kronološkem zaporedju, se srečamo z izkopaninami prazgodovinskih koliščarjev, antičnimi ostanki rimskih mest, izvemo, da je samostan Stična ena prvih sakralnih arhitektur iz obdobja romanike na naših tleh, nato sledimo razvoju srednjeveških mest in življenju na gradovih po Sloveniji. S cerkvijo na Ptujski Gori smo priča vrhuncu gotike na Slovenskem, ob ljubljanski stolnici pa spoznamo vso bohotnost baroka. Z avtorjema skočimo še na podeželje, kjer si ogledamo nekaj reprezentativnih kmečkih in meščanskih hiš ter tradicionalno posebnost slovenske krajine – kozolce. Potem nas pripeljeta še do pionirjev slovenske arhitekture, Plečnika, Fabianija in Vurnika, ki so kot predani arhitekti, utemeljitelji urbanizma, vizionarji in izjemne osebnosti močno zaznamovali našo narodno kulturo.

Avtorja v eni od zgodb opisujeta ljubljanski Nebotičnik, eno najbolj prepoznavnih ljubljanskih stavb, arhitekta Vladimirja Šubica, in pa mnogo manj poznan Mali nebotičnik, katerega avtor je arhitekt Herman Hus, Plečnikov učenec. Prek funkcionalizma po 1. svetovni vojni, ki je sledil idejam Le Corbusiera in drugih najbolj vidnih evropskih arhitektov, nas popeljeta do obdobja po 2. svetovni vojni, ko se gradijo povsem nova slovenska mesta, kot sta Nova Gorica in Velenje. V tem obdobju nas seznani z delom arhitekta Edvarda Ravnikarja, ki je z izgradnjo Trga revolucije (kasneje Trga republike) v Ljubljani, s prenovljeno podobo povojnega Kranja in novo sosesko Ferantov vrt v Ljubljani pustil močan pečat. V zadnjem delu knjige se poklonita arhitektu Stanku Kristlu, ki je pri načrtovanju vselej mislil na uporabnika, še zlasti na družine in otroke, za katere je gradil. Avtorja nam pojasnita tudi pojem *poetični regionalizem*, v duhu katerega je arhitekt Oton Jugovec zgradil eno najlepših arhitektur v slovenskem prostoru, lebdéčo streho, ki varuje ostaline sv. Mihaela na Otoku pri Dobravi na Dolenjskem. Galerija Dessa, Gospodarska zbornica Slovenije, džamija v Ljubljani, vrsta sodobnih vrtcev, osnovnih in srednjih šol ter fakultet, tudi nekateri hoteli, domačije, zasebne hiše in celo bivaki v Julijskih in Kamniških Alpah so tako izstopajoči, da jih avtorja nista mogla prezreti in sta jim prav tako dodelila mesto v knjigi.

Namen avtorjev je bil, da s knjigo prispevata k razumevanju in poznavanju slovenske arhitekture. Zgodbe so napisane poljudno in namenjene tistim, ki bi želeli razširiti svoje znanje o kulturi in umetnosti v slovenskem prostoru. Opozarjata, da nas arhitektura ves čas obdaja, zato na nas tudi močno vpliva. Poznavanje arhitekture nam lahko pomaga pri oblikovanju lastnega doma, naj-

ljubšega prostora, pri izbiri barv, pohištva itd. Po drugi strani kritično ocenita podobo pokrajine, ki jo kazijo nesprejemljive fasade in kritine hiš pa tudi njihova izrazita nefunkcionalnost. Ocenjujeta, da bi arhitekturno podobo v Sloveniji lahko izboljšali s povečanim nadzorom pri gradnji, saj se ljudje premalokrat odločijo za arhitekta, ki bi se načrtovanja hiše lotil z znanjem in občutkom, predvsem pa upošteval družino in njene potrebe.

Avtorja se sprašujeta, kam nas na področju arhitekture vodi prihodnost. Bo v ospredje stopila trajnostna komponenta v smislu, da se s primerno prenovo ohranja obstoječe stavbe, da se načrtuje javni promet, gradi iz naravnih materialov, ki omogočajo visoko kakovost bivanja? Morda pa nas situacija, v katero nas je pripeljala nedavna epidemija, ko smo veliko časa preživel v svojih domovih, pripelje do spoznanja, kako pomembno je vprašanje bivanja. Prijeten in miren dom ter urejene skupne javne površine so vsekakor pogoj za dobro počutje in zadovoljno življenje.

Frlic, Metod

Sočasni svetovi

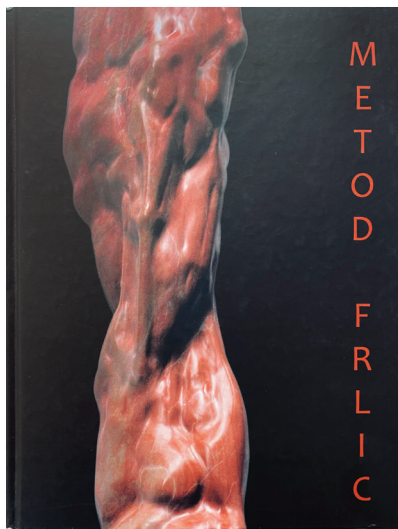
Todraž : Modrijan, 2020, 189 str.

V naši domoznanski zbirki je našla svoje mesto tudi čudovita monografija enega najdrznejših kiparjev srednje generacije pri nas, Metoda Frlica, docenta na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje. Monografijo z naslovom *Sočasni svetovi* je izdala založba Modrijan, predstavlja pa umetnikov več kot petintridesletni umetniški razvoj.

Metod Frlic je sicer prepoznaven po svoji portretni plastiki in spomeniških postavitvah doma in v tujini. Odlikuje ga izjemna obrtniška spretnost, saj odlično obvladuje različne materiale in tehnike, zaradi česar je pri svojem ustvarjanju lahko suveren in se brezskrbno zanese na svoj občutek in domišljijo. Za njegovo umetniško ustvarjanje je značilna čustvena ostrina, ki gledalca nikoli ne pusti hladnega. Nenehno ga izziva, vznemirja njegovo domišljijo, lahko mu vzbuja nelagodje ali pa ga s svojim duhovitimi karikaturami celo nasmeje. V monografiji so Frličeva dela ovekovečena na fotografijah, ki so jih poleg umetnika posneli še Jure Svoboda, Tomaž Lunder, Igor Pustovrh in Laci Herman.

Dela niso razvrščena kronološko, temveč so zajeta v štiri glavne etape umetniškega ustvarjanja, ki so pospremljene s kritično esejističnim komentarjem umetnostnega zgodovinarja in kritika Marka Košana. V prvi seriji del *Morala je za ovce* je Frličeva umetnost izrazito družbeno kritična. Kipar nas skozi formo nagovarja z vprašanji, kdo smo, kakšna je naša stvarnost in kako se z njo spopadamo. Njegove skulpture nas soočajo z različnimi anomalijami naše družbe: s pohlepom, sebičnostjo, korupcijo, manipulacijo, položajem delavca, nadzorom nad posameznikom, skomercializirano in potrošništvom. Vsebinsko nasprotje

predstavljajo dela v seriji *Svetloba kože*, kjer umetnik v mešani tehniki raziskuje optične učinke na dvodimenzionalni površini. Iz nevidne notranjosti teles proseva nezemeljska svetloba in se razliva po površini. Sledi serija del *Gravitacija 0*, ko ustvarja iz marmorja, granita, jekla, peska, lesa, bakra, voska in drugih naravnih materialov, s pomočjo katerih odkriva še neizkoriščene potencialne klasičnega kiparstva. Iz surove forme izvablja nežne obrise polirane površine, površina kamna pa mehko vzvalovi. S kombiniranjem različnih materialov, snovi in struktur ustvarja bizarne skulpture, ki so večplastne, nabite z vsepresegajočo življenjsko energijo, ki v ospredje postavljajo umetnikovo radoživo domišljijo, ob kateri nič ne velja zagotovo.

V zadnjem delu knjige se Metod Frlic predstavi kot portretist. To tradicionalno kiparsko nalogo je z doprskimi portreti Staneta Kavčiča, Franceta Bučarja in Ivana Tavčarja opravil vrhunsko.¹

Vendar pa veliko več Frličevega prepoznavnega podteksta odkrivamo v ostalih portretih v tej seriji del. Njegovo zasledovanje bistva portretiranja, njegovih značajskih potez in življenjske zgodbe, pripelje do vzpostavitve osebnega odnosa med umetnikom in upodobljencem. V realizaciji prepoznavni obrazni fiziognomiji doda svojo osebno interpretacijo, v kar vključi tudi prsni del kipa in podstavek. Glede na to, da je končna realizacija portreta včasih bližje ekspresivni karikaturi kot klasičnemu portretu, so mnenja in odzivi na njegove stvaritve zelo različni, včasih celo odklonilni. Monografija je sklenjena s kiparjevo biografijo in njegovim portretom papeža Frančiška, ki velja za prvi portret, ki ga je papež Frančišek prejel v dar.

Demšar, Simon

Družinski kolesarski vodnik : 50 kolesarskih izletov po Sloveniji

Ljubljana : Mladinska knjiga, 2020, 256 str.

Kakor pove že podnaslov, je v knjigi 50 idej za kolesarske izlete po Sloveniji. Simon Demšar iz Selške doline, avtor vodnika, je velik ljubitelj kolesarjenja, vendar se z njim nikoli ni ukvarjal tekmovalno. Raje se je podal na kakšno zanimivo pot, na primer na potovanje po Avstraliji in ZDA ter po Kanadi in Aljaski. Je osnovnošolski učitelj, ki se v službo še vedno najraje odpelje s kolesom.

¹ Metod Frlic je tudi avtor vseh doprskih kipov v Aleji zaslužnih Ločanov v Škofji Loki.

Kolesarski vodnik, ki je izšel pri Mladinski knjigi, je namenjen družinam z različno starimi otroki pa tudi manj zahtevnim kolesarjem, ki radi uživajo v naravi ter spoznavajo nove kraje in ljudi. Avtor je vanj vključil predloge za poti po vseh slovenskih regijah, vendar sta zaradi izoblikovanosti terena najbolj zastopani osrednja in severovzhodna Slovenija.

Vodnik nam poleg opisa predlaganih poti za kolesarjenje posreduje koristne informacije, kot so oznaka težavnostne stopnje, QR-koda, prek katere si na mobilno napravo lahko naložiš GPS podatke s poti, višinoogram, zemljevid poti in zanimivosti ob njej, ikono, ki označuje zahtevnejši spust, ter osnovne podatke o poti: dolžina poti, časovni okvir poti, preverjene bližnjice, gostota prometa, vrsta cestne podlage, počivališča in gostišča ter razna opozorila. Avtor je v vodnik

vključil tudi najpomembnejše kolesarske steze v Sloveniji. Sicer pa so poti izbrane glede na štiri merila; da so čim bolj položne, čim manj prometne, po možnosti krožne in ustrezno dolge. Težavnost in prometnost cest sta ob opisih označeni s tremi stopnjami, ponazorjenimi z različnimi barvami oziroma oceno stopnje od 1 do 3. Avtor nas v vodniku pospremi še z mnogimi priporočili in spodbudami, tudi glede nakupa koles in opreme, ki jo moramo imeti s seboj.

Knjiga *Družinski kolesarski vodnik* navduši ne samo zaradi vseh praktičnih napotkov in idej, temveč tudi zaradi kratkih in razumljivih opisov poti, nazornih zemljevidov ter bogatega fotografskega materiala.

Pri kolesarjenju vsega ni mogoče načrtovati. Včasih te doletijo nepredvidene stvari, največkrat so to vreme in tehnične težave. A kot pravi avtor: »... *ravno iz tistega, kar ne teče gladko, lahko nastanejo najboljše zgodbe* ...«. In na koncu se navadno vse dobro izteče.

Kronika občin Škofja Loka in Gorenja vas - Poljane

(od 1. januarja do 31. decembra 2020)

8. **januar** – v prostorih Centra slepih, slabovidnih in starejših Škofja Loka je bil pogovor z Alenko Artnik, svetovno rekorderko v globinskem potapljanju, predstavili so tudi dokumentarni film o osvojitvi njenega svetovnega rekorda v Karibskem morju.
10. **januar** – v Galeriji Sokolskega doma na Mestnem trgu so odprli fotografski razstavi Janeza Pelka *Stroboskopske regresije. Stara hiša, ženski akt in avtorjevi »bliski«* iz preteklosti in Jana Bernika *Črnobelo*.
11. **januar** – igralska skupina Kulturnega društva dr. Ivan Tavčar Poljane je gostovala v Šmartinskem domu v Stražišču s predstavo Tavčarjeve *Visoške kronike* v poljanskem narečju.
15. **januar** – v Škoparjevi hiši na grajskem vrtu sta Loški muzej Škofja Loka in Kulturno društvo Grablje Škofja Loka pripravila pripovedni večer *Pripovedke ob peči o junakih našega časa*.
17. **januar** – na Loškem odru je bila gledališka predstava, avtorska reciklaža Feydeaujeve komedije *Strasti, laži in maček v žaklju*.
18. **januar** – v Kulturnem domu v Retečah je bil 29. Ponovalni koncert Tamburaške skupine Bisernica iz Reteč. Poleg dveh domačih tamburaških skupin so nastopili še plesalci Folklorne skupine Sava iz Kranja, moška pevsko skupina Garažni decet iz Škofje Loke in Dekliški pevski zbor župnije Reteče.
19. **januar** – v Kulturnem domu v Poljanah je bil pred izborom za državno tekmovanje nastop diatoničnih harmonikarjev različnih generacij.
21. **januar** – v Loškem muzeju Škofja Loka so predstavili katalog razstave *40+... skozi čas in naprej ...* ob 40-letnici Združenja umetnikov Škofja Loka. Sodelovali so Agata Pavlovec, predsednica Združenja umetnikov Škofja Loka in sourednica kataloga, in Igor Žužek, dramski igralec; po razstavi je vodil kustos razstave Boštjan Soklič iz Loškega muzeja Škofja Loka;
- Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka je v mladinskem oddelku na Nami pripravila srečanje z Dušico Kunaver in ljudsko dediščino; srečanja so se nadaljevala še 28. januarja, v februarju ter marcu.
23. **januar** – v Aleji zaslužnih Ločanov so odkrili doprni kip dr. Marije Bračko. Na slovesnosti so spregovorili Nina Arnuš iz Zavoda Tri, zavoda za trajnostne skupnostne prakse, dr. Aleksander Stepanović, direktor Zdravstvenega doma Škofja Loka, Špela Justin,

- direktorica občinske uprave, in Margareta Bračko, hči dr. Bračkove. Kip je izdelal akademski kipar Metod Frlic, v kulturnem programu sta nastopila Katarina Juvančič in Dejan Lapanja. V gostišču Pr' Pepet so v nadaljevanju predstavili knjigo *Neustrašne – Portreti neuklonljivih žensk*, v kateri je tudi dr. Marija Bračko. Gostja literarnega pogovora, ki ga je vodila Monika Tavčar, je bila Anja Golob, urednica knjige ter glavna urednica Zavoda VigeVage Knjige.
- 24. januar** – Glasbena šola Škofja Loka je v Šubičevi hiši v Poljanah pripravila glasbeni večer svojih učencev.
- 28. januar** – Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka je v Torkovem večeru s knjižnico v Kašči na Spodnjem trgu pripravila literarni večer s pesnico Milanko Dragar *Molitev za mir*. V kulturnem programu sta nastopila Matevž Hostnik in Jakob Florjančič iz Glasbene šole Škofja Loka.
- 29. januar** – v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu je Loški muzej Škofja Loka pripravil intermedijsko razstavo Tomaža Furlana *Zajtrk na jutranjem vlakcu II*.
- 12. februarja** sta Barbara Sterle Vurnik, kustosinja razstave, in avtor pripravila vodstvo po razstavi in **18. februarja** še pogovor z umetnikom.
- 30. januar** – na Četrtekovem večeru s knjižnico v knjižnici v Sokolskem domu v Gorenji vasi so predstavili knjigo Bronje Žakelj *Belo se pere na devetdeset*.
- 3. februar** – Glasbena šola Škofja Loka je ob slovenskem kulturnem prazniku v Puštalski kapeli odprla likovno razstavo risb Petra Jovanoviča na pesmi Franeta Milčinskega Ježka; sodelovali so Boštjan Soklič, kustos razstave, Matija Milčinski, Ježkov sin, Marko Črtalič, moderator, in kitarski duo Timotej Pivk in Rebeka Cankar iz Glasbene šole Škofja Loka.
- 4. februar** – v Puštalski kapeli je bil **6. Glasbeni vrtljak**, javni nastop učencev Glasbene šole Škofja Loka.
- 6. februar** – Občina Škofja Loka, Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka in JSKD Škofja Loka so v Sokolskem domu na Mestnem trgu pripravili osrednjo proslavo ob slovenskem kulturnem prazniku; v kulturnem programu so uprizorili bralno izvedbo *Visoške kronike* v priredbi Ludvika Kaluže, ob spremljavi glasbe iz 17. in 18. stoletja v izvedbi sopranistke Christine Thaler, flavtistke Kristine Martinc, čembalista Janeza Jocifa in violončelista Jake Trilarja.
- 7. februar** – osrednja proslava Občine Gorenja vas - Poljane ob slovenskem kulturnem prazniku je bila v Kulturnem domu na Sovodnju: *Naj slovenska knjiga našo kulturo ohranja*; v Poljanah je bilo praznovanje v Kulturnem domu: *Visoška kronika – pod črto*;
- v Galeriji Sokolskega doma na Mestnem trgu so odprli razstavo slik Pavla Florjančiča, prejemnika letošnje Groharjeve nagrade Združenja umetnikov Škofja Loka.
- 8. februar** – Prešernov dan so v Loškem muzeju Škofja Loka proslavili z vodenim ogledom zbirk v muzeju, razstav v Galeriji Ivana Groharja in Galeriji Franceta Miheliča ter s predstavitevijo *Zbornika ob 80. obletnici Loškega muzeja Škofja Loka*;
- v dvorani na Trebiji je bila avtorska gledališka predstava *Kravatarji*, **29. februarja** je bila predstava še v Kulturnem domu v Poljanah;
 - na Loškem odru je bila gledališka predstava *Butalci* Frana Milčinskega v izvedbi domačega ansambla;
 - ob 70-letnici rojstva akademskega slikarja Janeza Hafnerja (1950–2012) so v treh loških lokalih: v Vinoteki Lontrg, v Jesharni in Pr' Pepet odprli razstavo njegovih del.

9. **februar** – za Kamnitnikom je bila žalna slovesnost ob 76-letnici ustrelitve petdesetih talcev in štirih žrtev v Vešterskem mlinu. Slavnostni govornik je bil Miha Kordiš, poslanec v državnem zboru, verski obred je opravil starološki župnik dr. Alojzij Snoj. V kulturnem programu so nastopili Mestni pihalni orkester Škofja Loka, Mešani pevski zbor Lubnik ter recitatorja Monika Tavčar in Marko Črtalič.
12. **februar** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil koncert *Med nebom in zemljo* v izvedbi flautista Luke Železnika, violinista Mateja Haasa, čembalistke Eve Dolinšek in violončelista Sebastiana Bertonclja;
- v Kašči na Spodnjem trgu so predstavili monografijo akademskega slikarja Franca Novinca. Predstavili so jo Aleksander Bassin, dr. Jožef Muhovič, Tina Bizjak, Barbara Sterle Vurnik in avtor. Monografija je izšla pri Založbi Modrijan.
15. **februar** – Društvo Rovtarji, smučanje in kolesarjenje po starem, je na hribu pod Loškim gradom pripravilo 20. Mednarodno tekmovanje v smučanju po starem, v predverju Sokolskega doma na Mestnem trgu so 11. **februarja** odprli fotografsko razstavo;
- z otvoritvijo na Mestnem trgu se je začel 45. Pokal Loka, mednarodno tekmovanje v slalomu in veleslalomu za pionirje in pionirke. 218 smučark in smučarjev iz 28 držav je tekmovalo na Starem Vrh.
 - v Sokolskem domu v Gorenji vasi je bila gledališka predstava *Skrivnost na kmetiji* v izvedbi KUD Sovodenj.
19. **februar** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bila predstavitev 3. številke mednarodnega zbornika *Pasijonski almanah/Passionis annuarium* 3/2019. Predstavila sta ga urednika mag. Jože Štukl in dr. France Križnar, v kulturnem programu sta nastopila glasbenika Marta Močnik in Janez Jocič.
20. **februar** – v Četrtekovem večeru s knjižnico je bilo v knjižnici v Sokolskem domu v Gorenji vasi potopisno predavanje Tine Šubic *Zahodna in vzhodna obala ZDA*.
22. **februar** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil koncert Škofjeloškega okteta ob 10-letnici delovanja.
23. **februar** – v Kulturnem domu pri Sv. Duhu je bil dobredelni koncert v podporo tetraplegiku Aljoši Habjanu iz Selc; nastopili so pevec Andrej Šifrer, Mladinski pevski zbor Osnovne šole Cvetka Golarja, Pevski zbor Mašnce in Mešani pevski zbor Dih s Sv. Duha. Koncert je pripravila župnijska Karitas Sv. Duh.
25. **februar** – Glasbena šola Škofja Loka je pripravila pustna koncerta svojih učencev na Loškem odru in v osnovni šoli v Gorenji vasi.
26. **februar** – Loški muzej Škofja Loka je v Škoparjevi hiši na grajskem vrtu pripravil pripovedni večer iz cikla Pripovedke ob peči *Boleča sreča*;
- v Šubičevi hiši v Poljanah je bil koncert Glasbene šole Škofja Loka, oddelka v Poljanah.
27. **februar** – v Šubičevi hiši v Poljanah je Muzejsko društvo Škofja Loka predstavilo 65. številko *Loških razgledov*.
28. **februar** – v Kulturnem domu v Poljanah je igralska skupina domačega kulturnega društva pripravila že 20. predstavo *Višoške kronike* v poljanskem narečju; izkupiček predstave so namenili prenovi dvorane Kulturnega doma.
- V **februarju** je izšla 1. številka *Pasijonskega novičnika*, ki ga izdaja skupina pasijoncev Pasijonski veter.
4. **marec** – v Loškem muzeju Škofja Loka sta dr. Branko Mušič in Barbara Horn na predavanju *Nevidni grajski park* predstavila geofizikalne raziskave grajskega parka.
5. **marec** – v Galeriji na hodniku Knjižnice Ivana Tavčarja Škofja Loka so odprli slikarsko

razstavo članov KUD Trata - Gorenja vas *Od zrna do kruha*.

6. **marec** – osrednja občinska prireditev ob mednarodnemu dnevu žensk je bila v organizaciji Občine Škofja Loka in Osnovne šole Jela Janežiča v Sokolskem domu na Mestnem trgu. Slavnostna govornica je bila dr. Mirjana Nastran Ule, kulturni program so oblikovali učenci Osnovne šole Jela Janežiča in njihovi mentorji;
- v Kašči na Spodnjem trgu je bil občni zbor Prosvetnega društva Sotočje Škofja Loka, v kulturnem programu so nastopili Poljanski orgličarji.
8. **marec** – v Kulturnem domu v Poljanah je bil koncert Poljanskih orgličarjev.
10. **marec** – na Loškem odru je bilo v organizaciji JSKD Škofja Loka Območno srečanje otroških gledaliških skupin;
- Glasbena šola Škofja Loka je v Puštalski kapeli pripravila 7. *Glasbeni vrtljak*, na katerem so se predstavili učenci glasbene šole.
11. **marec** – Loški muzej Škofja Loka in Kulturno društvo Grable sta v Škoparjevi hiši na grajskem vrtu v ciklu Pripovedke ob peči pripravila pripovedni večer *Trisome – erotične zgodbe*.
12. **marec** – zaradi epidemije koronavirusa v Sloveniji je Vlada Republike Slovenije do preklica odpovedala vse kulturne in druge prireditve v Republiki Sloveniji. Nekatere kulturne ustanove v občinah Škofja Loka in Gorenja vas - Poljane so svoje prireditve predvajale na družbenih omrežjih ali ob spoštovanju zaščitnih ukrepov.

V aprilu je izšla 2. številka *Pasijonskega novičnika*, ki jo je izdala skupina pasijoncev Pasijonski veter.

17. **maj** – v Ljubljani je umrla dr. Aleksandra Kornhauser Frazer (1929–2020), rojena v Virmašah, ugledna znanstvenica, priznana

pedagoginja in častna občanka Občine Škofja Loka.

27. **maj** – v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu so predstavili projekt *Zornica*, nadgradnjo interaktivnega in intermedijskega projekta, ki ga je skupina ustvarjalk in ustvarjalcev izpeljala lansko leto v cerkvi Marijinega oznanjenja v Crngrobu, namenjenega promociji restavriranja Janačkovih orgel iz leta 1743.
2. **junij** – v Rokodelskem centru DUO Škofja Loka na Mestnem trgu so odprli potujočo razstavo *Žiri, čevljarsko mesto*.
13. **junij** – na Visokem je prvo vodstvo po prenovljenem Tavčarjevem dvorcu imel Milan Čadež, župan Občine Gorenja vas - Poljane.
17. **junij** – v Loškem muzeju so odprli razstavo *Glina v prostoru in času: Katalog slovenskih glin ter srednjeveška in novoveška keramika iz Škofje Loke*. Pred odprtjem je bil pogovor z Urbanom Magušarjem, lončarjem in industrijskim oblikovalcem.
18. **junij** – škofjeloški župan Tine Radinja je sprejel dvajset diplomatov, ki delujejo v Sloveniji in jim predstavil zgodovinsko mesto.
19. **junij** – na dvorišču Loškega gradu je bil pripovedovski dogodek s pravljicarko Karlo B. Rihtaršič *Evropski arheološki dnevi: Pripovedka o bratih velikanih*;
- v Kreativnicah na Spodnjem trgu so predstavili dolgoletno delo oblikovalke in tkalke Silve Horvat in odprli razstavo njene avtorske tapiserije.
20. **junij** – Glasbena šola Škofja Loka je pripravila *O'glasbeno Loko*, nastop njenih mladih glasbenikov in plesalcev na ulicah in trgih starega mestnega jedra, v nunski cerkvi pa so nastop pripravili njeni pevci in instrumentalisti.
24. **junij** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bila proslava ob dnevu državnosti, slavno-

stni govornik je bil Marko Pogačnik, poslanec v Državnem zboru RS, v kulturnem programu so nastopili učenci Glasbene šole Škofja Loka.

26. **junij** – na Loškem gradu je bilo praznovanje ob loškem občinskem prazniku, slavnostni govornik je bil župan Tine Radinja, kulturni program je oblikoval Tomaž Hostnik s spremljevalno skupino;
- Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka je na terasi Name predstavila knjigo Bronje Žakelj *Belo se pere na devetdeset*, z avtorico knjige se je pogovarjala Damjana Peternelj.
27. **junij** – v Škofji Loki se je odvijalo 13. Srečanje starodobnih kolesarjev, na Mestnem trgu so bile povorka, prodaja in razstava starodobnih koles in smuč; sledila je vožnja s starodobnimi kolesi v Spodnje Bitnje in nazaj, udeležilo se jo je 50 kolesarjev.
28. **junij** – v cerkvi v Crngrobu je nadškof in metropolit msgr. Stanislav Zore blagoslovil obnovljene Janačkove orgle; predstavil jih je Gregor Voje; ob tem dogodku je bila priložnostna razstava mašnih plaščev in nekaterih paramentov ter predstavitev priložnostne publikacije.
30. **junij** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil zbor članov Muzejskega društva Škofja Loka; za novo predsednico društva so izvolili Heleno Janežič. Pred zborom je urednica Marija Lebar predstavila 66. številko *Loških razgledov*. Podelili so tudi nagrade za javni natečaj *Tole moram povedat!*.
7. **julij** – na vrtu Sokolskega doma na Mestnem trgu so se v organizaciji Knjižnice Ivana Tavčarja Škofja Loka začele *Bralnice*; prireditve s predstavitvami knjig in avtorjev so potekale tedensko vse do 25. avgusta.
8. **julij** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu se je iztekla fotografska razstava Janeza Podnarja iz Škofje Loke, na kateri je predstavil sedemdeset kamnitih ločnih mostov po

Sloveniji, starejših od sto let; razstavo je avtor predstavil tudi na spletu.

11. **julij** – v Galeriji Sokolskega doma na Mestnem trgu so odprli razstavo del 21. Kolonije Iveta Šubica *Karantena*. Tokrat so na spletni koloniji sodelovali tudi umetniki iz Anglije, Srbije, Avstrije in Turčije.
1. **avgust** – v Gorenji vasi so na prostem mladi glasbeniki iz vse Slovenije izvedli glasbeno pravljico Sergeja Prokofjeva *Peter in volk* z namenom, da klasično glasbo približajo in predstavijo mladim. Nastope so izvedli tudi v Lučinah, na Hotavljah in Sovodnju.
21. **avgust–29. avgust** je v Škofji Loki potekal festival *Pisana Loka*; na 15 glasbenih in literarnih prireditvah v starem mestnem jedru, na Loškem gradu ter v gostinskih lokalih so se zvrstili koncerti, ustvarjalne delavnice in pravljice. V nunski cerkvi sta nastopili violinistka Lucija Čemažar in pianistka Katarina Tominec.
26. **avgust–30. avgust** so v Rokodelskem centru DUO na Mestnem trgu v Škofji Loki potekale delavnice, na katerih so rokodelski mojstri predstavili stare obrti Škofje Loke in okolice.
4. **september** – Glasbena šola Škofja Loka in Sokolski dom sta na dvorišču Puštalskega gradu pripravila komorni koncert, ki so ga izvedli Irena Grafenauer, Matej Bekavac in Aco Biščevič.
6. **september** – pred dvorcem na Visokem je igralska skupina Kulturnega društva dr. Ivan Tavčar iz Poljan uprizorila Tavčarjevo *Visoško kroniko* v poljanskem narečju, v režiji Andreja Šubica. Po predstavi je Založba Modrijan predstavila knjigo Andreja Šubica *Visoška kronika v poljanskem narečju*.
11. **september** – pred Homanovo hišo na Mestnem trgu je bil koncert Simfoničnega orkestra Crescendo *Odmev poletja*.

- 17. september** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bila slavnostna prireditev ob 75-letnici osvoboditve, ki jo je pripravila ZB NOB Škofja Loka.
- 22. september** – ob zaključku projekta *Zaljubljeni v ustvarjalnost* so Razvojna agencija Sora, Rokodelski center DUO Škofja Loka in Loški muzej Škofja Loka obiskovalce popeljali po starem mestnem jedru v čaroben svet izdelovanja klobukov, v klobučarsko zbirko v muzeju, predstavili so zbornik *Izza klobuka* in premierno predvajali dokumentarni film o Tovarni klobukov Šešir. Klobučar Matjaž Rešek je v nekdanji stavbi Tehnika prikazal izdelovanje klobukov.
- 23. september** – ob slovenskem dnevu športa sta na slovesnosti v Sokolskem domu na Mestnem trgu Zavod za šport in Športna zveza Škofja Loka podelila priznanja in svečane listine škofjeloškimi športnikom in športnim delavcem; svečane listine za delo v športu so prejeli Janez Dekleva, Igor Dolenc in Jano Rant, posebno zahvalo za dolgoletno delo pa Jože Stanonik.
- 24. september–14. oktober** – ob Dnevih evropske kulturne dediščine, pod skupnim naslovom *Spoznaj? Varuj! Ohrani*, se je na Loškem zvrstilo 16 prireditev. V Sokolskem domu so odprli povezovalno razstavo *Dediščina kot vir navdiha in ohranjanja*, pripravili so predstavitev dokumentarnega filma o restavriranju 300 let starega originala *Škofjeloškega pasijona* in predavanje *Suhozidna gradnja v Škofji Loki*. V Osnovni šoli Škofja Loka – Mesto so pripravili likovno razstavo učencev, v avli gimnazije pa fotografsko razstavo dijakov te šole. V Knjižnici Ivana Tavčarja Škofja Loka so pripravili razstavo starih predmetov Ceneta Božnarja *Ljubezen do starin*, v kapucinskem samostanu je bilo javno vodstvo po samostanu, na Mestnem trgu so bili pri Kužnem znamenju postavljeni razstavni panoji o zadnjih predstavah *Škofjeloškega pasijona*. V nunski cerkvi Marije Brezmadežne so Glasbena šola Škofja Loka, Občina Škofja Loka in Javni zavod 973 Škofja Loka pripravili *Pasijonski koncert*. Izvajali so deli Janeza Krstnika Dolarja *Miserere mei, Deus* in Antonia Vivaldija *Sabat Mater, RV 621*.
- 26. september** – Loški muzej Škofja Loka in Društvo Grablje Škofja Loka sta v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu v ciklu Pravljica v galeriji pripravila *Čarobne pravljice*; znane pravljice je predstavila skupina pripovedovalk.
- 29. september** – v Rokodelskem centru DUO Škofja Loka na Mestnem trgu so odprli razstavo izdelkov iz masivnega lesa mizarja Antona Kosmača iz Hotavelj (nekdanjega tekmovalca v olimpijskem maratonu); ob odprtju je bil kratek kulturni program.
- 30. september** – ob Dnevih evropske kulturne dediščine je Loški muzej Škofja Loka v Domu čebelarjev Brode pripravil vodstvo po zbirki *Tle se špegajte, lenuhi, po tej mali, marni muhi*.
- 2. oktober** – na Loškem odru je domači ansambel pripravil premiero dela Janusza Glowatzkega *Antigona v New Yorku* v režiji Matjaža Šmalca;
- **do 10. oktobra** je potekal *18. Teden podeželja na Loškem*; zvrstile so se tržnice, razstave, predavanja ter delavnice v Škofji Loki, Gorenji vasi in Brodeh.
- 3. oktober** – v Suhem Dolu so predstavili knjigo iz zbirke Glasovi z naslovom *Pošten bodi in delaj* avtorjev Toneta Koširja in Milene Igličar; zbrala sta folklorne in spominske pripovedi iz župnij Šentjošt in Lučine.
- 4. oktober** – v okviru Tedna vseživljenjskega učenja se je do **9. oktobra** v Občini Škofja Loka zvrstilo več kot 70 prireditev, ki jih je

pripravilo 30 različnih izvajalcev s področja izobraževanja in učenja iz vse Slovenije.

5. oktober – Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka je v Frankovem naselju na Trati odprla nove knjižnične prostore.

7. oktober – pred cerkvijo sv. Miklavža na Godešiču so predstavili vodnik *Cerkev sv. Miklavža na Godešiču*, ki so ga pripravili Muzejsko društvo Škofja Loka, Krajevna skupnost Godešič in Občina Škofja Loka; besedilo je napisal dr. Luka Vidmar, fotografije prispeval France Stele, zbornik je oblikovala Agata Stele.

13. oktober – Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka je v Sokolskem domu na Mestnem trgu pripravila potopisno predavanje *Projekt Slovenija* Mitje Lavtarja, Slovenca, ki je obiskal vseh 6.036 naselij v Sloveniji;

– Glasbena šola Škofja Loka je v Puštalski kapeli pripravila *1. Glasbeni vrtiljak* učencev loške glasbene šole.

16. oktober – Arhivsko društvo Slovenije je v ljubljanski Mestni hiši Aškerčevo priznanje za obdobje 2019–2020 podelilo arhivistki Nataši Budna Kodrič iz Škofje Loke, in sicer za posebne dosežke na področju arhivistike in popularizacije arhivske dejavnosti;

– v Sokolskem domu na Mestnem trgu so odprli potujočo razstavo *Razvoj kolesa kot prevoznega sredstva na Slovenskem*; pripravili so jo Občina Žiri ter Sokolska domova v Gorenji vasi in Škofji Loki.

19. oktober – zaradi drugega vala epidemije koronavirusa v Sloveniji je Vlada Republike Slovenije do preklica odpovedala vse kulturne in druge prireditve v Republiki Sloveniji. Nekatere kulturne ustanove v občinah Škofja Loka in Gorenja vas - Poljane so svoje prireditve predvajale na družbenih omrežjih ali ob spoštovanju zaščitnih ukrepov.

20. oktober – Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja

Loka je v Sokolskem domu na Mestnem trgu v Torkovem večeru s knjižnico pripravila predstavitev knjige Vladimirja Ahlina *Vrnitev, Kronika 1820–2020*.

21. oktober – v Loškem muzeju Škofja Loka je kustos mag. Jože Štukl predaval o *Keramični dediščini na Loškem*.

22. oktober – Glasbena šola Škofja Loka je v Puštalski kapeli pripravila *2. Glasbeni vrtiljak* učencev loške glasbene šole.

25. oktober – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je JSKD Škofja Loka virtualno predstavil likovna dela učencev 18. slovenskih šol, ki so sodelovali na Mali Groharjevi koloniji in podelil nagrade najboljšim.

V **oktobru** so v Sokolskem domu v Gorenji vasi pripravili spletno razstavo *Spomin na leto 1920*, v spomin na požig Narodnega doma v Trstu, koroškega plebiscita in podpisa rapalske pogodbe. Razstavo so pripravili Muzejsko društvo Žiri, Zgodovinsko društvo Rapalska meja Podbrdo in člani filatelističnih društev iz Trsta, Ljubljane, Nove Gorice, Raven na Koroškem in Škofje Loke.

Novembra je izšla 3. številka *Pasijonskega novičnika*, ki jo je izdala skupina pasijoncev Pasijonski veter.

18. november – Loški muzej Škofja Loka je v Galeriji na Gradu virtualno odprl razstavo *Foto Loka – Ustvarjanje zgodovine fotografije Škofje Loke*. Predstavili so 14 izbranih avtorjev iz 100-letnega obdobja fotografije na Škofjeloškem.

22. november – festival ljubiteljskih gledališč *Čufarjevi dnevi na Jesenicah* je potekal virtualno. Čufarjevo plaketo po izboru občinstva je prejelo Kulturno društvo dr. Ivan Tavčar iz Poljan za predstavo *Visoška kronika* v režiji Andreja Šubica. Za najboljšo ansambelsko igro je Čufarjevo plaketo prejel Loški oder za predstavbo *Strasti, laži in maček v žaklju* v režiji Milana Goloba.

20. december – na Loškem odru so, tokrat virtualno, že petdesetič podelili Severjeve nagrade za največje dosežke na slovenskih gledaliških odrih. Slavnostni nagovor je imel Boris Mihalj, predsednik Združenja dramskih umetnikov Slovenije. Med poklicnimi igralci sta nagrado prejela Jette Ostan Vejrup iz Mestnega gledališča ljubljanskega in Vladimir Vlaškalić iz SNG Drama Maribor. Študentski nagradi sta prejela študenta AGRFT Ljubljana Gaja Filač in Klemen Kovačič, med ljubiteljskimi igralci pa Bojan Vister iz Šentjakobskega gledališča Ljubljana.

Tomaž Furlan: *Zajtrk na jutranjem vlaku II.*, razstava v Galeriji Ivana Groharja, 29. 1. –29. 3. do 17. 5. 2020. Tomaž Furlan, je intermedijski umetnik, kipar in restavrator, ki se je v slovenskem in mednarodnem umetniškem prostoru uveljavil kot avtor, ki se na duhovit in humoren način ukvarja z aktualnimi razmerami v sodobni družbi. (foto: Janez Pelko)

Avtorji prispevkov 2020

Nina Arnuš	univ. dipl. kulturologinja, vodja projektov, Zavod Tri, zavod za trajnostne skupnostne prakse, Škofja Loka
Bojana Beović	dr. med., prof. na Katedri za infekcijske bolezni in epidemiologijo na Medicinski fakulteti Univerze v Ljubljani, specialistka infektologije, vodja strokovne skupine za COVID-19 pri Ministrstvu za zdravje RS (2020)
Anton Bogataj	ekonomist v pokoju, avtor domoznanskih knjig, član Domoljubnega društva general Rudolf Maister Žiri, Škofja Loka
Saša Bogataj Suljanović	univ. dipl. psih., šolska svetovalna delavka na Gimnaziji Škofja Loka
Valentin Bogataj	prof. glasbe, ravnatelj Glasbene šole Škofja Loka v pokoju, kulturni in društveni delavec v Gorenji vasi
Mihaela Bračko Janez Cerkenik	dr. dent. med. v pokoju, Ljubljana doktor tekstilno-kemijskih znanosti v pokoju, od leta 1996 do šolskega leta 2002/2003 izredni profesor na Naravoslovno tehniški fakulteti Univerze v Ljubljani, Škofja Loka
Martin Cregeen Alojz Demšar	prevajalec za angleščino, Kranj dr. kemijskih znanosti, redni profesor za anorgansko kemijo na Fakulteti za kemijo in kemijsko tehnologijo Univerze v Ljubljani v pokoju, domoznanec, predsednik Muzejskega društva Žiri
Ambrož Demšar	prof. matematike in fizike, mag. managementa v izobraževanju, učitelj matematike v OŠ Alojzija Šuštarja, Zavod sv. Stanislava Ljubljana
Danijela Dolinar	univ. dipl. umet. zgodovinarica, samostojna bibliotekarka, Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka
Franci Feltrin	komercialist v pokoju, politik, podpredsednik kluba poslancev DEMOS (1990–1992), Škofja Loka
Jure Ferlan	univ. dipl. teolog, delavec v turizmu v Zavodu za turizem in kulturo Poljanska dolina, Gorenja vas
Alojzij Pavel Florjančič	univ. dipl. inž. geologije v pokoju, urednik zbirke Doneski, častni član in dolgoletni predsednik Muzejskega društva Škofja Loka

Sabina Gabrijel

univ. dipl. novinarka, svetovalka za družbene dejavnosti na Občini Škofja Loka

Irena Grmek Košnik

doc. dr. med., spec. klin. mikrobiol., spec. javnega zdravja, Nacionalni inštitut za javno zdravje, Območna enota Kranj in Nacionalni laboratorij za zdravje, okolje in hrano Kranj

Jana Hafner

univ. dipl. oec., menedžerka za finančne in splošne poslovne funkcije v pokoju, Škofja Loka

Andrew D. Hoffman

asistent raziskovalec ter doktorand na Penn State University v Združenih državah Amerike

Aleksander Igličar

mag. ekonomskih znanosti, višji predavatelj za računovodstvo na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani, večletni predsednik Muzejskega društva Škofja Loka

Helena Janežič

univ. dipl. zgodovinarica in univ. dipl. bibliotekarka, vodja Zbirke tiskov Slovencev zunaj RS, Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana, predsednica Muzejskega društva Škofja Loka

Janez Justin

Ludvik Kaluža

tekstilni tehnik v pokoju, član skupine *Puštuci u Lok* prof. slovenskega in ruskega jezika ter književnosti v pokoju, lektor, režiser in pisec dramskih besedil, Škofja Loka

Bojan Kofler

mag. farmacije v pokoju, izumitelj in inovator, entomolog, jamar, biospeleolog in kolekcionar (insecta, conchiliae, numizmatika), Škofja Loka

Janez Kopač

magister arhivskih znanosti (1948–2019), od leta 1972 do upokojitve leta 2013 zaposlen v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, najprej kot vodja Enote za Gorenjsko Kranj, od 1992 do 1999 kot direktor arhiva, poslej pa do upokojitve kot arhivski svetnik ponovno v Enoti za Gorenjsko, Kranj

Franc Križnar

univ. mag. in dipl. muzikolog, dr. znanosti, novinar in urednik na Radiu Slovenija, Ljubljana, v pokoju, Škofja Loka

Matija (Matej) Križnar

mag. geoloških znanosti, višji kustos, paleontolog; višji strokovno-raziskovalni asistent na Kustodiatu za geologijo, Prirodoslovni muzej Slovenije

Domen Krvina

univ. dipl. rusist in polonist, doktorat iz slov. jezikoslovja, znanstveni sodelavec na ZRC SAZU Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša, raziskovalec pri pripravi eSSKJ – Slovarja slovenskega knjižnega

	jezika in Sprotnega slovarja slovenskega jezika (urednik) ZRC SAZU
Štefan Kržišnik	gimn. maturant, pomočnik direktorja Zavoda Antonina, Bilje pri Novi Gorici, tajnik Muzejskega društva Škofja Loka
Marija Lebar	prof. slovenskega jezika in književnosti ter primerjalne književnosti z literarno teorijo, bibliotekarska specialistka v pokoju, Škofja Loka
Petra Leben Seljak	dr. bioloških znanosti, zasebna raziskovalka s področja fizične antropologije, Žiri
Miha Markelj	dr. znanosti, asistent raziskovalec ter podoktorski sodelavec na Univerzi na Primorskem
Saša Nabergoj	univ. dipl. umet. zgodovinarica, direktorica Loškega Škofja Loka
Miha Naglič	univ. dipl. filozof in sociolog, publicist, odgovorni urednik Žirovskega občasnika, v pokoju, Žiri
Urška Omejc	dr. med., spec. pediatrije (1945–2021), prejemnica bronastega grba Občine Škofja Loka za leto 2006
Kristina Orožen	dr. med., spec. javnega zdravja, Nacionalni inštitut za javno zdravje Območna enota Kranj
Damjana Peternelj	novinarica, radijska moderatorica, Medoja, medijska dejavnost, Damjana Peternelj s. p., Gorenja vas
Franc Podnar	zgodovinar v pokoju, Stara Loka
Pavel Poredoš	dr. med., spec. interne medicine, predstojnik Katedre za interno medicino na Medicinski fakulteti Univerze v Ljubljani v pokoju, od leta 2018 gostujoči profesor na Loyola univezi v Chicagu in na univerzi v Houstonu - Texas Heart institute (2019–2021), predsednik Slovenske medicinske akademije in član evropske akademije znanosti in umetnosti, v letih 1996–2016 predsednik slovenskega zdravniškega društva
Tine Radinja	dipl. filozof, župan Občine Škofja Loka
Boštjan Soklič	univ. dipl. profesor umetnostne zgodovine, višji kustos, Loški muzej Škofja Loka
Snežana Sotlar	dipl. umetnostna zgodovinarica in sociologinja kulture, učiteljica svetnica na Gimnaziji Šentvid
Judita Šega	prof. zgodovine in dipl. etnologinja, arhivska svetnica, vodja enote Zgodovinskega arhiva Ljubljana v Škofji Loki

France Štukl

dr. zgodovinskih znanosti, arhivski svetnik
v pokoju, častni član Muzejskega društva
Škofja Loka

Jernej Tavčar

univ. dipl. geograf in sociolog kulture, višji
svetovalec za stike z javnostjo, Občina
Škofja Loka

Agata Trojar

dipl. ing. kem. in tekst. tehnologije, razvojni in
procesni tehnolog v gumarski industriji, pesnica,
predsednica Kulturnega društva Sejalec umetnosti
iz Zg. Senice pri Medvodah, koordinator Tednov
vseživljenjskega učenja in drugih evropskih
projektov, Medvode

Katja Uršič

Viktor Zadnik

univ. dipl. arheologinja, prevajalka za nemščino
prof. glasbe, učitelj na Glasbeni šoli Škofja Loka,
ravnatelj Glasbene šole Vrhnika v pokoju,
Škofja Loka

Kristina Zadravec

dr. med., Nacionalni inštitut za javno zdravje,
Območna enota Kranj

Branko Završan

gledališki in filmski igralec, glasbenik-šansonjer,
član igralskega ansambla SLG Celje, prejemnik
številnih nagrad in priznanj

Zvonka Zupanič

Slavec

dr.med., redna univerzitetna profesorica,
doktorica medicine in zgodovinarica medicine,
predstojnica Inštituta za zgodovino medicine na
Medicinski fakulteti Univerze v Ljubljani

Opomba: navodila avtorjem prispevkov
so objavljena na spletni strani
Muzejskega društva Škofja Loka:
<https://www.mdloka.si>.

Nakup knjig in *Loških razgledov*

Spoštovani ljubitelji domoznanskega branja!

Obveščamo vas, da so na zalogi starejše številke *Loških razgledov* in knjige, ki jih je izdalo Muzejsko društvo Škofja Loka.

DONESKI

Helena Janežič (urednica): ZA NAŠO STVAR	15 EUR
France Štukl: PO POTI KULTURNE DEDIŠČINE	20 EUR
Lojze Zupanc: KAMNITI MOST	25 EUR
Marko Črtalič: 40 LET SEVERJEVIH NAGRAD.....	8 EUR
PRIMORSKA PREŠERNOVA ZDRAVLJICA 1944 – 2. izdaja (faksimile).....	5 EUR
PASIJONSKI DONESKI 2021/16	20 EUR
PASIJONSKI DONESKI 2020/15	8 EUR
PASIJONSKI DONESKI 2019/14	8 EUR
Marija Stanonik: NEKOČ JE BILO JEZERO	8 EUR

VODNIKI

CERKEV SVETEGA MIKLAVŽA NA GODEŠIČU	12 EUR
SLIKAR JERNEJ IZ LOKE IN NJEGOVA DELA NA LOŠKEM	5 EUR

LOŠKI RAZGLEDI

od številke 60 do 65 (razen številke 60)	8 EUR
--	-------

Knjige in *Loške razglede* lahko naročite v spletni trgovini na spletnih straneh Muzejskega društva Škofja Loka www.mdloka.si, lahko pa jih kupite tudi na blagajni Loškega muzeja Škofja Loka na Loškem gradu.

Želimo vam prijetno branje!

Uredništvo

Spoštovane Ločanke in Ločani, prijatelji in obiskovalci Škofje Loke!

Muzejsko društvo Škofja Loka je že več kot osem desetletij nosilec domoznanstva na širšem Loškem ozemlju.

Naša najbolj prepoznavna dejavnost je izdajanje domoznanskega zbornika ***Loški razgledi***, ki redno izhaja že od leta 1954, in ***Pasijonskih doneskov***, publikacije, kjer je doslej izšlo 13 letnikov. Poleg tega imamo še dve zbirki, v katerih izdajamo domoznanske knjige, in sicer:

- zbirko **Doneski**, kjer smo do sedaj izdali 41 naslovov, (v zbirko so všteti tudi Pasijonski doneski)
- zbirko **Vodniki po loškem ozemlju**, v kateri je do sedaj izšlo 12 naslovov.

Redno tudi pripravljamo tematske Blaznikove večere, na katerih obravnavamo različne vsebine, pomembne za ljudi na širšem loškem ozemlju.

Naše delo in zgodovino delovanja društva si lahko ogledate na naših spletnih straneh: www.mdloka.si.

Vabimo vas, da se nam pridružite. Pristopno izjavo lahko izpolnite na spletnih straneh www.mdloka.si ali jo dvignete v pisarni Loškega muzeja Škofja Loka, Grajska pot 13, Škofja Loka.

Helena Janežič,
predsednica Muzejskega društva Škofja Loka